SINTEZE DOCUMENTE ESEURI

C. Suetonius Tranquillus

VIEȚILE CELOR DOISPREZECE CEZARI

II 372.500

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

gramar

BIBL. CENTR. UNIV.
„M. EMINESCU" IAŞI
II 372. 500

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

C. SUETONIUS TRANQUILLUS • *VIEȚILE CELOR DOISPREZECE CEZARI*

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

C. SUETONIUS TRANQUILLUS

184667

VIEŢILE CELOR DOISPREZECE CEZARI

Traducerea
de
DAVID POPESCU şi C. V. GEOROC

Studiu introductiv
de
DAVID POPESCU

ALE

387487
B.C.U. IASI

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Editura 100+1 GRAMAR
Bucureşti, 2005

Coperta: *Done Stan*

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României
SUETONIUS TRANQUILLUS, CAIUS
Vieţile celor doisprezece Cezari / C. Suetonius Tranquillus ; trad.: David Popescu şi C. V. Georoc ; st. introd.: David Popescu. - Bucureşti : Editura 100+1 Gramar, 2005
ISBN 973-591-472-7

I. Popescu, David (pref. ; trad.)
II. Georoc, C. V. (trad.)

94(37)"..../00":929

Cartea a apărut cu sprijinul Ministerului Culturii și Cultelor

Lector: *Didona Ivanov*
Procesare computerizată: *Valentin Simionescu*

Tiparul executat la Imprimeria de Vest,
Oradea, Calea Aradului nr. 105.
România

15 DEC 2005

Studiu introductiv*

I Epoca lui Suetonius

Pornind de la începuturi modeste şi obscure, ca şi Roma însăşi, literatura latină s-a dezvoltat de-a lungul secolelor, atingând, sub principatul lui Augustus, punctul culminant al înfloririi sale. De la traduceri şi imitaţii ale literaturii greceşti (sec. III şi II î.e.n.), scriitorii latini au ajuns (sec. I. î.e.n.) să scrie opere originale, care au rezistat veacurilor. Caesar şi Sallustius în domeniul istoriei, Cicero în filozofie şi elocinţă, Catullus şi Lucretius în poezie, oglindind în scrierile lor năzuinţele şi frământările epocii, au dat în acelaşi timp limbii latine mlădierea artistică şi bogăţia de care avea nevoie pentru creaţia unor opere cu adevărat clasice.

Scriitorii epocii lui Augustus, având la îndemână, pe de o parte, moştenirea literară a înaintaşilor sau a contemporanilor mai în vârstă, iar pe de altă parte, tezaurul literaturii greceşti, au putut scrie opere care au intrat în patrimoniul culturii universale. Virgilius, Horatius, Ovidius în poezie, T. Livius în proza istorică sunt scriitori prin care vremea principatului lui Augustus este reliefată în chip luminos în istoria Romei, această vreme îndreptăţind pe deplin numele care i s-a dat de „epoca de aur a literaturii latine".

În secolele care au urmat, literatura latină n-a mai cunoscut aceeaşi înflorire. Condiţii economice, sociale şi politice cu totul noi au influenţat şi literatura, aducându-i declinul; decăderea şi prăbuşirea Imperiului roman, o dată cu apariţia altor forme de organizare politică şi socială a popoarelor Europei, au făcut ca şi literatura latină, ca expresie a vieţii romane, să decadă treptat, până la dispariţia şi înlocuirea ei cu alte literaturi, chiar dacă limba latină s-a menţinut mult timp în cultura popoarelor apusene.

Dar înainte de decadenţa ei totală, literatura latină a cunoscut în epoca imperială o perioadă de glorie asemănătoare cu cea clasică din timpul lui Augustus. Este vorba de dezvoltarea pe care a avut-o sub împăraţii Traian şi Hadrianus, în prima jumătate a sec. II e.n., când literatura latină este reprezentată prin scriitori ca Juvenal, Tacitus, Plinius cel Tânăr şi Suetonius, sau ca Plutarh şi Epictet, referindu-ne la literatura şi filozofia greacă.

Prima jumătate a sec. II e.n. – timp în care-şi scrie operele sale Suetonius – constituie pe plan politic şi economic epoca de apogeu a puterii şi prosperităţii romane. Tabloul cuceririlor şi al exploatării provinciilor de către Roma este zugrăvit astfel de către Petronius, la începutul romanului *Satyricon*: „Lumea întreagă era în mâinile romanilor victorioşi. Ei stăpâneau marea şi

---

* Reprodus după ediţia C. Suetonius Tranquillus *Vieţile celor doisprezece Caesari*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1958.

pământul şi îndoitul câmp de stele, şi tot nu erau sătui. Corăbiile lor, grele de încărcătură, spintecau valurile. Dacă exista departe vreun golf ascuns, vreun continent necunoscut, despre care să se ştie că are bogăţii de aur, acest continent era un duşman şi destinele pregăteau războaie nimicitoare pentru cuceriri de noi comori. Bucuriile obişnuite nu mai aveau farmec, nici plăcerile consumate în petreceri populare. Simplul soldat mângâia bronzul vaselor de Corint. Aici numizii şi serii ţeseau pentru romani pânzeturi noi şi pentru ei triburile arabe îşi despuiaseră pustiurile"[1].

Cuceririle lui Traian fac ca Imperiul roman să aibă cea mai mare întindere pe care a cunoscut-o în istoria sa. La provinciile anexate în secolele anterioare, se adaugă Dacia (106 e.n.), care aduce Romei aurul Transilvaniei, precum şi Arabia (106 e.n.) şi Parthia (117 e.n.), care deschid drum liber spre Europa bogăţiilor Indiei şi ale Extremului orient. Hadrianus (117-138 e.n.), prin politica sa defensivă, renunţă la o parte din teritoriile ocupate de Traian în Asia şi asigură Romei liniştea şi pacea, necesare consolidării puterii imperiale. Toate provinciile erau legate de capitală prin fire politice, administrative şi economice. Ele erau conduse de guvernatori, locţiitori ai împăratului, însuşi împăratul având domenii personale, mai ales în Africa. Din aceste provincii veneau impozitele în tezaurul statului sau în casa personală a împăratului, din ele mărfurile pentru uzul consumatorilor din capitala lumii. Astfel, soseau din Italia: materiale de construcţie (cărămidă, ţiglă, marmură), legume, fructe, vinuri; din Spania: untdelemn, piei, peşte sărat, metale (plumb, argint, cupru); din Gallia: vânat, material lemnos, lână; din Grecia: piatră de construcţie, marmură; din Dalmaţia şi Dacia: aur; din Egipt: grâu, papirus; din restul Africii de nord: grâu, curmale, fildeş, marmură; din Arabia, Fenicia şi Siria: purpură, sticlărie, pânzeturi; din India şi Extremul Orient, prin Alexandria Egiptului sau prin Asia Mică: mirodenii, pietre preţioase, mătăsuri.

Din punct de vedere economic, Roma era un oraş consumator. Politiceşte însă, ea îşi păstra situaţia de capitală a lumii. În acest oraş – între zidurile căruia se desfăşoară viaţa şi activitatea lui Suetonius – se întâlnesc toate aspectele şi contradicţiile societăţii sclavagiste romane.

Baza vieţii economice a Imperiului roman şi a capitalei sale rămâne tot munca sclavilor. Din 1 200 000 locuitori, la cât se socoteşte că se ridica populaţia Romei în timpul lui Traian, o treime erau sclavi. Dar se petrecuseră în societatea sclavagistă prefaceri destul de însemnate, care, continuând să se dezvolte, vor face să se adâncească criza sistemului sclavagist. Numărul sclavilor cumpăraţi descreşte, din cauză că încetând războaiele de cucerire şi pirateria, dispare izvorul principal de sporire şi împrospătare a masei de sclavi. În schimb, sclavii crescuţi în casă (*vernae*) – devenind principalul mijloc de procurare a mâinii de lucru sclave – ajung să reprezinte 2/3 din numărul total al sclavilor. Necesităţile stringente ale producţiei, conjugate cu teama de răs-

[1] Petronius, *Satyricon*, cap. CXIX.

coale şi cu ameninţarea de diminuare a numărului sclavilor ca urmare a pierderii izvorului extern de completare a lor, într-un cuvânt schimbările intervenite în condiţiile social-economice, determină o schimbare în felul de a-i privi pe sclavi. Încă din sec. I e.n. filozoful Seneca îndemna pe stăpâni să fie blânzi cu sclavii, căci şi aceştia sunt oameni, care trăiesc sub acelaşi acoperământ cu ei, respiră acelaşi aer, sunt prieteni umili, egalii lor, dacă se gândesc că soarta tuturor este aceeaşi[1]. Idei ca acestea influenţau chiar pe împăraţi şi pătrundeau în edicte şi legi. Pentru că unii stăpâni îşi duceau sclavii bolnavi fără speranţă de vindecare pe insula Esculap, în mijlocul Tibrului, Claudius a dat un edict, potrivit căruia aceşti bolnavi, dacă se vindecau, deveneau liberi şi nu mai erau obligaţi să se întoarcă la stăpânul lor. Greutăţile care existau în procurarea de noi sclavi, resimţindu-se puternic, duc la promulgarea unor legi care mai întâi limitează dreptul de ucidere a sclavilor, iar Hadrianus chiar interzice omorârea lor. Dar nu există nici un temei pentru a exagera însemnătatea acestor legi. Sclavii rămân tot sclavi, chiar dacă nu mai sunt ucişi; situaţia lor e la fel de grea. Noua atitudine faţă de sclavi şi legislaţia în favoarea lor sunt doar simptome ale crizei economiei sclavagiste.

Dacă luăm în considerare situaţia existentă în întregul Imperiu roman, la cele de mai sus – ca una din principalele manifestări ale faptului că „sclavia antică îşi trăise traiul" (Engels) şi că munca sclavilor, datorită randamentului scăzut, devenise nerentabilă şi era în stare din ce în ce mai puţin să satisfacă nevoia de produse agricole în creştere – se adaugă apariţia colonatului, care consta în arendarea de către marii proprietari a unor loturi de pământ mai întâi oamenilor liberi săraci, şi mai apoi chiar unor sclavi, care astfel se diferenţiau de sclavii propriu-zişi, apropiindu-se prin condiţiile şi mijloacele de muncă de oamenii liberi. Colonul este mai interesat decât sclavul să crească productivitatea muncii sale. De aceea în provincii colonatul va deveni, chiar din secolul II e.n., una din principalele forme de exploatare a celor ce munceau, care asigură proprietarilor de pământuri nu numai posibilitatea de cultivare a întinselor lor domenii, pentru care nu le-ar fi ajuns doar sclavii, dar şi acapararea de pământuri noi necultivate. Colonatul este unul din fenomenele de descompunere a societăţii sclavagiste şi germenele din care se va dezvolta iobăgia din orânduirea feudală.

O altă pătură destul de numeroasă a populaţiei Romei o constituia plebea. După cum arată Suetonius, încă din vremea lui Caesar se distribuia grâu gratuit la 150 000 de oameni săraci, număr care s-a menţinut şi pe timpul imperiului. Dar după interpretarea unor istorici, care socot că 150 000 erau capete de familie, înseamnă că populaţia săracă era cu mult mai numeroasă, ea forma cel puţin jumătate din populaţia Romei. Plebea aceasta, care în secolele trecute dusese lupte înverşunate cu patricienii pentru a obţine drepturi politice, „care altădată – spune Juvenal – împărţea puterea, fascele, legiunile, totul în

[1] Seneca, *Epistulae*, XLVII.

fine, acest popor decăzut nu mai doreşte cu neliniştită şi nestrămutată poftă decât două lucruri în lume: pâine şi jocuri (*panem et circenses*)"[1].

În timpul imperiului, plebea era o lume de oameni nevoiaşi, dintre care unii poate munceau, dar câştigau puţin, iar cei mai mulţi trăiau pe seama statului sau a nobilimii bogate. În timpul imperiului plebea n-a jucat un rol politic şi n-a constituit o forţă socială.

Prin ajutoarele materiale pe care le dădeau plebei, clasele conducătoare şi avute se puneau la adăpost de eventuale încercări de revoltă ale sărăcimii libere.

O categorie socială deosebită o constituiau liberţii, sclavii liberaţi. Aceştia depindeau încă juridic de foştii stăpâni şi numai fiii lor deveneau cu totul liberi. Liberţii au un rol deosebit în viaţa economică, sau ca interpuşi ai patronilor în comerţ sau în acţiuni cămătăreşti; unii făceau ei înşişi comerţ sau deveneau patroni în ateliere meşteşugăreşti şi în alte întreprinderi, de pe urma cărora câştigau repede sume frumoase şi ajungeau să aibă la rândul lor sclavi, întrecând uneori în bogăţie pe foştii lor stăpâni. Unii parveneau să aibă averi fabuloase, cum este, în *Satyriconul* lui Petronius, libertul Trimalchion, care nu-şi cunoaşte toţi sclavii, ce depăşeau numărul de 400. Alţii ajungeau în funcţii însemnate pe lângă împăraţi, până în timpul lui Hadrianus, care rezervă cavalerilor toate posturile cancelariei imperiale.

Vârfurile societăţii romane erau formate din ordinul cavalerilor şi ordinul senatorilor, tagme în care se pătrundea pe baza averii şi a favorii imperiale.

Cavalerii erau pătura imediat superioară plebei şi treapta spre ordinul senatorial. În timpul imperiului, din vechile familii de cavaleri nu mai rămăseseră decât foarte puţine şi în acest ordin intrau nobili din municipiile Italiei sau membri ai aristocraţiei provinciale. Puteau intra în rândul cavalerilor avocaţi, jurişti, retori, învăţaţi. Cavalerii se transformă treptat într-o tagmă funcţionărească. Ei ocupă diferite funcţii, ca cea de procurator sau praefect, cea mai înaltă fiind acea de praefect al praetoriului şi apoi al Egiptului. De pe timpul lui Hadrianus cavalerilor le sunt rezervate în plus posturile cancelariilor imperiale.

Senatorii erau cei mai bogaţi oameni ai Romei, ai municipiilor Italiei sau ai provinciilor. Deşi nu mai erau descendenţi ai vechilor familii patriciene sau senatoriale (pe timpul lui Hadrianus se aminteşte ultimul vlăstar al ginţii Cornelia) şi senatul era împrospătat, ca şi corpul cavalerilor, cu oameni noi, totuşi independenţa pe care le-o dădea situaţia economică îi ajuta să păstreze ceva din prestigiul şi puterea de altădată a senatului republican, rezistând uneori exceselor şi tendinţelor absolutiste ale împăraţilor, când nu ajungeau simple instrumente slugarnice, ca pe vremea unor împăraţi din sec. I. Traian şi Hadrianus au dus o politică de înţelegere şi colaborare strânsă cu senatul. Numai în ultimii ani de domnie raporturile dintre Hadrianus şi senat s-au

[1] Juvenal, *Sat.* X, vers 78-81.

înrăutăţit. Dând preponderenţă consiliului principelui, format din senatori, cavaleri şi mari jurişti ai vremii, împăratul a scos Italia de sub jurisdicţia senatului şi a încredinţat-o unei comisii formate din patru foşti consuli, reorganizându-şi totodată cancelaria imperială pe baze noi. Din timpul lui Hadrianus a rămas în dreptul roman formula: „Voinţa împăratului are putere de lege".

Dacă la categoriile sociale de mai sus adăugăm cei 10 000 de praetorieni care formau garda împăratului, precum şi provincialii sau străinii în trecere, veniţi pentru afaceri comerciale sau pentru alte interese, avem tabloul aproape complet al populaţiei consumatoare din Roma imperială. Ocupaţiile acestei populaţii – bineînţeles exceptându-i pe sclavi – erau foarte puţin productive. Erau şi comercianţi şi lucrători în atelierele meşteşugăreşti, care se sculau devreme şi care lucrau toată ziua. Erau şi unii avocaţi şi magistraţi foarte ocupaţi, sau cărturari care-şi petreceau timpul în biblioteci. Era şi activitatea politică de multe ori destul de febrilă. Dar erau şi multe ceasuri de odihnă şi distracţie; cursele de care, teatrul, amfiteatrul erau pentru mulţi singurele preocupări statornice. Aproape jumătate din zilele anului erau sărbători. Între ele, triumfurile militare sau spectacolele, date de împăraţi şi consuli pentru popularitate şi orgoliu, ocupau un loc de seamă. Pe toate le-a întrecut sărbătorirea biruinţei lui Traian asupra dacilor. Spectacolele au durat 123 de zile. Pe arenă s-au prezentat 10 000 de gladiatori şi au fost ucise 11 000 de fiare sălbatice. Traian a împărţit poporului, în afară de raţiile obişnuite de grâu, daruri în bani, de două ori câte 75 de sesterţi şi o dată chiar câte 500 de sesterţi de persoană. De unde atâţia bani pentru daruri, pentru distribuirea de grâu, pentru spectacole? Imperiul era mare. Provinciile bogate. Şi veniturile lor se îndreptau, în cea mai mare parte, sub formă de impozite, spre Roma.

După cucerirea Daciei, 50 000 de sclavi s-au vândut la mezat pe pieţele Romei sau ale Italiei, iar comoara lui Decebal a trecut în caseta lui Traian. Regiunile metalifere ale Daciei urmau să fie exploatate.

Columna lui Traian eternizează amintirea războaielor dacice.

Arta înfloreşte în vremea lui Traian şi Hadrianus, mai mult decât literatura. În afară de columna lui Traian, vorbesc de arta de atunci forul lui Traian şi construcţiile lui Hadrianus, ca vila sa de la Tibur, sau reconstrucţia panteonului lui Agrippa, adevărate monumente de artă arhitectonică.

Literatura, destul de bogat reprezentată, nu s-a putut însă ridica la înălţimea celei clasice. Lecturile publice, care fuseseră introduse în timpul imperiului, deveniseră atât de răspândite, încât Hadrianus a trebuit să clădească Athenaeum pentru a avea o clădire specială în care ele să se ţină. Neexistând tipar, cărţile se răspândeau greu în antichitate, în manuscrise, şi în acest timp, înmulţindu-se numărul iubitorilor de literatură, poeţii îşi citeau lucrările lor în public. Pe timpul lui Augustus, lecturile aveau loc în cercuri literare, în care se discuta şi valoarea lucrărilor, pe când în timpul imperiului aceste cercuri s-au lărgit şi s-au înmulţit, obligând pe poeţi să prezinte lucruri

B.C.U. "M. EMINESCU" IAŞI

uşoare care să atragă prin forma lor şi al căror fond să nu obosească pe auditor, format de astă dată dintr-un public eteroclit. Operele din timpul lui Augustus însă fuseseră strâns legate de viaţă, discursurile lui Cicero au luat naştere în lupta din for, pe când în timpul imperiului genul oratoric îşi găsea existenţa în şcolile retorilor, ca o artă factice, lipsită de culoarea şi frământarea pe care le-ar fi dat-o legătura cu viaţa.

De aceea, multe discursuri s-au scris pe vremea lui Traian pentru cauze fictive, multe poezii în care se cultiva erudiţia mitologică şi ornamentaţia formală, dar au supravieţuit acelea care s-au inspirat din viaţa reală, ca satirele lui Juvenal, sau ceva mai înainte, epigramele lui Martialis.

Un fenomen caracteristic, ca urmare a procesului de cucerire şi romanizare, este faptul că literatura latină este ilustrată încă din sec. I cu nume de scriitori din provincii, mai ales din Apus, care au putut fi romanizate complet. Astfel, cei doi Seneca, Lucanus, Quintilianus, Martialis sunt spanioli; cei doi Plinius sunt galli etc. Provinciile din Răsărit au rămas tot sub influenţa elenismului şi literatura greacă a urmat sub imperiu aceeaşi linie de dezvoltare ca şi cea latină. După o perioadă de stagnare în sec. I, a avut loc o epocă de renaştere şi înflorire în sec. II, reprezentată prin scriitori ca Epictet, Dion, Plutarh, Lucian etc.

Acestea sunt, sumar schiţate, trăsăturile economice, sociale şi culturale ale Romei şi ale unui imperiu aşa de vast, ce se întindea din Britania până la Golful Persic, din nordul Daciei până în sudul Egiptului, pe vremea activităţii scriitoriceşti a lui Suetonius.

II Date biografice

Au rămas foarte puţine date biografice despre C. Suetonius Tranquillus. Scriitorul care a alcătuit cu migală şi conştiinciozitate biografia atâtor împăraţi, care n-a uitat să ne dea amănunte despre pieptănătura lui Caesar, despre picioarele lui Claudius sau despre nasul lui Galba, despre sine nu ne-a lăsat decât foarte puţine lucruri, legate tot de viaţa împăraţilor. Dacă nu s-ar fi bucurat de atenţia şi prietenia deosebită a lui Plinius cel Tânăr, n-am şti mai nimic despre biograful celor 12 Caesari. Cinci aluzii la bunicul şi tatăl său, la adolescenţa şi tinereţea sa; şase scrisori ale lui Plinius, o frază a lui Spartian şi una a lui Joannes Lydus, acesta este tot materialul bibliografic de bază care a servit la reconstituirea datelor biografice ale lui Suetonius. Tot ce s-a spus în plus sunt deduceri, presupuneri, probabilităţi pornind de la aceste date.

O primă presupunere este cea în legătură cu data naşterii lui Suetonius. Trecem peste argumentele folosite dar neconvingătoare ale biografilor în legătură cu diferitele date presupuse şi acceptăm ipoteza că Suetonius s-a născut între anii 69 şi 76 e.n., dintr-o familie de cavaleri. Tatăl său se numea Suetonius Laetus şi a luptat la Bedriac în armata lui Otho în legiunea XIII ca tribun augusticlav (ajutor de comandant de legiune); pe când Suetonius era

copil asculta de la tatăl său cuvinte de laudă despre Otho[1], care ştim că a fost împărat în anul 69. Bunicul său îi povestea de asemenea fapte petrecute la Roma pe vremea lui Caligula[2]. El însuşi, destul de tânăr, (adolescens) a asistat la Roma la o scenă destul de curioasă, prilejuită de excesul de zel al unor funcţionari fiscali, pe vremea lui Domitianus[3], fapte din care se trage concluzia că s-a născut şi şi-a petrecut copilăria la Roma, şi nu în Gallia, cum presupun unii biografi pe baza prieteniei strânse dintre Suetonius şi Plinius, care era originar din Gallia.

N-avem date în legătură cu şcolile la care a învăţat, dar deducem, din pregătirea şi operele sale, că a trecut prin cele trei cicluri de învăţământ corespunzătoare celor din vremea noastră, învăţământul superior constituindu-l şcolile de retorică.

Perioada cea mai bine cunoscută din viaţa sa este cuprinsă între anii 97-113, de când datează cele şase scrisori ale lui Plinius către Suetonius sau despre Suetonius.

Cea dintâi e scrisă în 97 de Plinius către un prieten, pe care-l roagă să intervină pentru ca Suetonius să poată cumpăra pe un preţ convenabil o mică proprietate în apropierea Romei. În această scrisoare, Plinius numeşte pe Suetonius *contubernalis*, prieten foarte apropiat. Plinius avea pe atunci 35 de ani şi era *praetor* al tezaurului militar, o funcţie însemnată, astfel că Suetonius se bucura de atenţia unei persoane cu vază. De asemenea, Plinius îl numeşte *scholasticus*, cuvânt din care unii biografi au dedus că Suetonius a fost profesor. Dar e mai probabil, cum susţin alţi biografi, că Plinius a vrut să recomande pe Suetonius ca pe un om de studiu, care are nevoie de linişte şi de recreaţie la moşioara pe care voia s-o aibă la ţară. „Pe acest mic teren, dacă preţul îi surâde – scrie Plinius – multe lucruri pot încânta pe dragul meu Tranquillus: vecinătatea oraşului, drumul comod, dimensiunile convenabile ale casei, întinderea mijlocie a domeniului, proprie a distra fără a absorbi. Căci pentru proprietarii dedaţi studiului, ca acesta, este suficient să ai unde să-ţi odihneşti creierul şi să-ţi recreezi ochii plimbându-te pe alei, cunoscându-ţi toate capetele de viţă, ştiind numărul pomilor...".[4]

A doua scrisoare, tot din anul 97, este adresată de Plinius lui Suetonius, ca răspuns la o scrisoare a acestuia. Suetonius urma să apară ca avocat într-un proces şi, cum noaptea visase că n-a avut succes, ruga pe Plinius să intervină pentru amânarea procesului. Plinius îi răspunde că va interveni, dar să observe dacă nu cumva visele îi prevăd viitorul sau contrariul viitorului. „Eu, când visez rău, mi se întâmplă bine a doua zi"[5] – spune Plinius. Din scrisoarea

---

[1] Suetonius, *Viaţa lui Otho*, cap. X.
[2] Suetonius, *Viaţa lui Caligula*, cap. XIX.
[3] Suetonius, *Viaţa lui Domitianus*, cap. XII.
[4] Plinius cel Tânăr, *Scrisori*, I, 24.
[5] *Ibidem*, I, 18.

aceasta, unii biografi au reţinut că Suetonius a fost avocat. Alţi biografi însă socotesc că era vorba de un debut şi că Suetonius n-a practicat avocatura.

A treia scrisoare, din anul 101, este de asemenea un răspuns al lui Plinius către Suetonius. Din această scrisoare aflăm că Suetonius, care-l rugase pe Plinius să intervină pentru a fi trimis ca tribun militar în Britania, până la urmă renunţă şi recomandă în locul său pe o rudă. Cu politeţea sa obişnuită, Plinius laudă ca un gest generos din partea lui Suetonius faptul că oferă locul său altcuiva. „Este tot aşa de lăudabil – zice Plinius – a fi demn de o favoare ca şi a acorda o favoare, şi tu ţi-ai dobândit şi pe una şi pe alta, dând altuia ceea ce era socotit demn pentru tine".[1] Din această scrisoare înţelegem că Suetonius se gândise să participe la o campanie militară care-i aducea foloase materiale, dar că, înclinat spre cercetare şi erudiţie, şi-a dat seama că o astfel de întreprindere nu se potriveşte cu firea şi preocupările lui şi a preferat poate o funcţie civilă corespunzătoare rangului său de cavaler.

A patra scrisoare datează din anul 105 sau 106 şi este interesantă pentru activitatea literară a lui Suetonius. În această scrisoare, Plinius reproşează lui Suetonius că se lasă prea mult aşteptat cu debutul său pe tărâmul scrisului. Înseamnă că până la această dată Suetonius nu publicase nimic, dar activitatea sa de cercetător era cunoscută şi apreciată. „Permite-mi să văd – zice Plinius – un titlu purtând numele tău; permite-mi să aflu că se copiază, se citesc, se vând cărţile dragului meu Tranquillus".[2]

A cincea scrisoare[3], din 108 sau 109, arată încrederea pe care o avea Plinius în opiniile şi în prietenia lui Suetonius. Plinius voia să-şi citească în public nişte poezii şi, cum i se părea că nu citeşte frumos, îl întreabă pe Suetonius dacă n-ar fi mai bine să pună pe un libert să citească în locul său, şi, în acest caz, el ce să facă: să stea nemişcat pe un scaun lângă libert sau să-i însoţească lectura cu gesturi? De altfel, acest procedeu de declamaţie se pare că era folosit în antichitate.

Ultima scrisoare a lui Plinius în legătură cu Suetonius este adresată împăratului Traian, probabil între anii 111-113. În această scrisoare, Plinius intervine ca să i se acorde lui Suetonius *jus trium liberorum*, drepturile de care se bucurau cei ce aveau trei sau mai mulţi copii[4]. Intervenind pentru el,

---

[1] Plinius cel Tânăr, *Scrisori*, III, 8.

[2] *Ibidem*, V, 10.

[3] *Ibidem*, IX, 34.

[4] Ce era *jus trium liberorum*? Încă de pe timpul republicii, războaiele civile aduseseră o scrioasă micşorare a numărului locuitorilor Italiei. Pe de altă parte, sărăcia la unii, comoditatea, luxul şi corupţia la alţii, contribuiau la scăderea natalităţii, mai ales la Roma. Caesar a luat unele măsuri de remediere a acestei situaţii. Astfel, a distribuit pământ în Campania la 20 000 de familii cu 3 sau mai mulţi copii şi a propus o lege prin care femeilor care până la vârsta de 45 de ani nu erau căsătorite ori n-aveau copii li se interzicea dreptul de a fi purtate în lectică sau de a purta bijuterii. Augustus a aplicat legea lui Caesar privitoare la căsătorie şi a completat-o printr-o altă lege prezentată în faţa comiţiilor de consulii M. Papius Mutilius şi Q. Poppaeus,

Plinius îl numeşte *vir probissimus*, *honestissimus*, *eruditissimus*, bărbat integru, foarte onest, foarte erudit, dar fără să sprijine pe ceva precis aprecierile sale; probabil că până atunci încă nu apăruse nimic scris de Suetonius. Traian dă aprobarea cerută, cu adăugarea că e o favoare pe care o acordă foarte rar, fiindcă de obicei chiar şi-n asemenea chestiuni se consultă cu senatul.

În anul 113 e.n. Plinius murind, Suetonius intră sub protecţia lui Septicius Clarus, un prieten al lui Plinius. Septicius ajunge în anul 119 praefectul praetoriului şi obţine pentru Suetonius în acelaşi an numirea de secretar *ab epistulis*. Până la această dată se presupune, în lipsă de izvoare directe, că Suetonius a avut diferite funcţii ecvestre şi, publicându-şi opera *De viris illustribus* (Despre oamenii celebri) pe la anul 113 e.n., a devenit cunoscut şi apreciat de noul împărat.

Perioada cât a fost secretar *ab epistulis* e cea mai strălucitoare din viaţa lui Suetonius. Hadrianus, care urmase ca împărat după moartea lui Traian în anul 117 e.n., este cunoscut nu numai ca un împărat mereu călător, ci şi ca un om de cultură, admirator al literaturii şi artei greceşti, din care cauză era numit *graeculus* (grecul), înconjurat de oameni de ştiinţă, juristi, arhitecţi, praetori, muzicanţi, retori. Ne putem da seama de cinstirea pe care o avea Suetonius ca secretar al cancelariei imperiale, demnitate care până aici putea fi ocupată de liberţi, dar pe care Hadrianus a rezervat-o cavalerilor.

Ca secretar *ab epistulis latinis*, cu îndatorirea de a conduce lucrările în limba latină ale cancelariei (un alt secretar era *ab epistulis graecis*, limba greacă fiind folosită în legăturile cu răsăritul imperiului), trecându-i prin mână toată corespondenţa imperiului, tot ce trebuia prezentat împăratului şi semnat de acesta, Suetonius era într-un post de mare încredere şi răspundere.

În acest post fiind, a putut avea ocazia să cerceteze arhivele imperiale şi să-şi termine *Vieţile Caesarilor*, operă la care desigur că lucra de mai mulţi ani, de îndată ce a putut-o publica în anii imediat următori, după ce a ajuns secretar. Precum se crede, când a ajuns în această funcţie, scrisese aproape definitiv *Vitae Caesarum* şi cercetarea arhivelor l-a ajutat numai să controleze unele date, să completeze unele amănunte.

---

lege ce s-a numit Papia-Poppaea, cu noi obligaţii fiscale pentru celibatari şi avantaje pentru cei căsătoriţi. Astfel, între cei doi consuli, întâietatea o avea cel cu mai mulţi copii, între mai mulţi candidaţi se dădea preferinţă celui cu mai mulţi copii, în sfârşit – şi această dispoziţie se aplica întotdeauna – era scutit de orice dări tatăl care avea trei copii dacă era din Roma, patru dacă era din Italia, cinci din provincii. De aici expresia *jus trium, quator, vel quinque liberorum*. Legea aceasta, precum se vede, era în vigoare şi pe timpul lui Traian. Dar ea suferea numeroase derogări, până acolo încât se acorda privilegiul *jus trium liberorum* celor care n-aveau nici un copil. De altfel, ca o ironie a situaţiei, se spunea că înşişi consulii care susţinuseră legea Papia-Poppaea n-aveau copii.

Plinius scrisese despre Suetonius: „Căsătoria sa n-a fost fericită. Trebuie să obţină de la bunătatea voastră ceea ce i-a refuzat nedreptatea soartei". Aceasta înseamnă nu că Suetonius nu era fericit în căsătorie, ci că până la acea dată n-avea copii.

Publicarea operei *Vieţile Caesarilor* până în 122 sau în acest an constituie punctul culminant al carierei şi gloriei lui Suetonius. Îi apăruse a doua carte importantă după *De viris illustribus*, era în favoarea lui Hadrianus şi într-o slujbă însemnată. Că între Suetonius şi împărat se stabiliseră raporturi apropiate o dovedeşte faptul că Suetonius, găsind un medalion de aramă al lui Augustus copil cu numele de Thurinus, îl dăruieşte lui Hadrianus, iar acesta îl aşază în dormitor printre larii săi[1]. De altfel, împăratul era un pasionat colecţionar de obiecte vechi, pe care adesea le plătea.

Dar situaţia aceasta este curmată brusc în anul 122, când Hadrianus, din Britania unde se dusese să inspecteze construcţia faimosului zid de apărare ce-i poartă numele, sau imediat după întoarcerea la Roma, dă un decret prin care îndepărtează pe Suetonius şi pe Septicius Clarus, ca şi pe alţii, din posturile ce ocupau, pentru motivul că, precum spune Spartianus, biograful lui Hadrianus, „faţă de soţia sa, Sabina, fără să li se fi îngăduit, se purtau pe atunci mai familiar decât cere respectul casei imperiale"[2]. Se pare însă că nu lipsa de respect faţă de împărătească, despre care împăratul „spunea – continuăm fraza lui Spartianus – că e o femeie aspră şi posacă şi că ar fi lăsat-o dacă ar fi fost simplu particular", ci o intrigărie de curte le-a provocat înlăturarea, Sabina obţinându-le dizgraţierea pentru a sprijini în locul lor pe alţi favoriţi.

De la demiterea din postul ce-l ocupa, nu se mai ştie nimic sigur despre Suetonius. Probabil că, retras undeva în Roma sau la moşia sa din apropiere, şi-a continuat activitatea sa de cercetare şi erudiţie, până ce a murit, pe cât se crede, pe la mijlocul sec. II, poate la 141, cum presupun unii biografi, poate chiar pe la 150 sau 160, cum presupun alţii.

III Opera

Suetonius a avut o activitate întinsă şi în domenii destul de variate. Sub numele său sunt pomenite studii de istorie, gramatică, ştiinţe naturale, dintre care unele scrise în greceşte. Numai două din operele sale s-au păstrat: *Vieţile Caesarilor* şi *Despre gramatici şi retori*. Aceasta din urmă are o întindere destul de redusă şi se pare că este o parte din opera *De viris illustribus*, pierdută, dar apreciată în antichitate. Opera *Despre gramatici şi retori* este împărţită în două părţi: una, *De gramaticis illustribus* (despre gramaticii vestiţi), un fel de catalog biografic de 24 capitole, şi a doua, *De rhetoribus illustribus* (despre retorii vestiţi), concepută la fel ca prima şi conţinând numai şase capitole. Se mai atribuie lui Suetonius, dintre operele care s-au păstrat, câteva biografii literare, de asemenea scurte, de o pagină-două fiecare, dar cu interesante referinţe asupra scriitorilor latini Terentius, Horatius, Lucanus,

---

[1] Suetonius, *Viaţa lui Augustus*, cap. VII.
[2] Spartianus, *Viaţa lui Hadrianus*, cap. XI.

Plinius cel Bătrân, Juvenal şi Persius, sumare biografii a căror autenticitate este pusă la îndoială de istoria literară. Poate că are dreptate cercetătorul german Schanz, care presupune că aceste biografii, ca şi *Despre gramatici şi retori*, făceau parte dintr-o operă vastă, împărţită în cinci părţi, tratând despre poeţi (pornind de la Livius Andronicus), despre oratori (de la Cicero), despre istorici (de la Sallustius), despre filozofi şi în sfârşit despre gramatici şi retori.

Cea mai mare parte a operelor lui Suetonius însă s-a pierdut. Le-a rămas numai numele, menţionate în lexiconul Suidas, sau în alte izvoare antice, şi ele sunt următoarele: o carte asupra jocurilor la greci; un tratat asupra cuvintelor injurioase; o carte asupra semnelor critice sau de prescurtare; o carte asupra scrierii lui Cicero *De republica*, îndreptată împotriva lui Didymus din Alexandria, care criticase pe Cicero; două cărţi asupra jocurilor publice la romani; o carte asupra anului roman; un tratat asupra costumului la romani; două cărţi asupra obiceiurilor şi moravurilor romane; despre instituţia îndatoririlor, scrisă probabil pe când era secretar *ab epistulis* cu ocazia organizării departamentelor statului de către Hadrianus; un tratat asupra curtezanelor celebre; despre regi, conţinând biografiile regilor Europei, Asiei şi Africii; despre lucruri diferite; livada (*prata*), un fel de enciclopedie a ştiinţelor naturale, cunoscută din diferite menţiuni până în evul mediu.

De la unele din aceste opere n-au rămas numai numele, ci şi unele fragmente, împrumutate de diferiţi scriitori. Cărţile referitoare la viaţa, obiceiurile şi instituţiile romane constituiau, după presupunerea lui Schanz, o enciclopedie intitulată *Roma*. Numai aceste titluri, luate în considerare, dovedesc preocupările atât de felurite ale lui Suetonius, comparat de istoricii literari cu înaintaşul său Varro, alt scriitor latin care în sec. I î.e.n. a avut o activitate enciclopedică.

IV Vieţile Caesarilor

Opera care a rămas şi care-l trece pe Suetonius între istoricii romani de seamă este *Vieţile Caesarilor*. Această operă cuprinde 12 biografii ale împăraţilor romani, începând cu dictatorul Caesar şi continuând cu împăraţii următori, de la Augustus la Domitianus.

Aşa cum a ajuns până în vremea noastră, acestei opere îi lipseşte titlul, dedicaţia către Septicius Clarus, poate o introducere cu punctul de vedere al autorului asupra felului de a privi faptele istorice şi de asemenea îi lipsesc primele capitole din biografia lui Caesar, care, după cum se observă, are începutul trunchiat. După presupunerile comentatorilor, opera a trebuit să aibă şi un tabel cu genealogia Caesarilor.

Titlul actual al operei este stabilit după manuscrisele care au rămas şi dintre care unele sunt intitulate: *Despre cei 12 Caesari*, altele *Despre viaţa celor 12 Caesari*, altele *Despre viaţa şi obiceiurile celor 12 Caesari*. În catalogul Suidas, opera este trecută cu titlul: „*Despre cei 12 Caesari, 8 cărţi*", primele şase cărţi cuprinzând fiecare câte o biografie (Caesar, Augustus, Tiberius,

Caligula, Claudius şi Nero), a VII-a biografiile lui Otho, Galba şi Vitellius, iar a VIII-a biografiile celor 3 Flavii: Vespasianus, Titus şi Domitianus. Cele mai multe ediţii şi traduceri însă nu folosesc împărţirea în cărţi, care nu reproduce cu certitudine împărţirea lui Suetonius şi nu adaugă operei decât titluri şi pagini de prisos. În traducerea românească, atât renunţarea la împărţirea în cărţi, cât şi titlul ne-au fost dictate de necesitatea simplificării şi a claritătii.

Citind de la început până la sfârşit *Vieţile Caesarilor*, înţelegem cu uşurinţă scopul urmărit de Suetonius în prezentarea biografică a primilor 12 imperatori ai Romei, felul său de a privi oamenii şi evenimentele, concepţia istorică şi însuşirile sale de scriitor.

Dacă cercetăm *Analele* şi *Istoriile lui Tacitus*, putem observa că aceeaşi epocă ne-o înfăţişează şi Suetonius, care-şi publică opera cu câţiva ani în urma contemporanului său: *Historiae*, care mergeau de la căderea lui Nero la venirea lui Nerva (69-96), apăruseră în 106, iar *Annales* – care duceau istoria Romei de la moartea lui Augustus până la căderea lui Nero – apăruseră în 116. Ce l-a făcut pe Suetonius să scrie cu câţiva ani în urmă aproape istoria aceloraşi vremi, a aceloraşi oameni? Desigur că n-a avut intenţia să concureze sau să depăşească pe Tacitus, ale cărui opere s-au impus de la început prin valoarea lor cu totul excepţională, şi despre care Plinius cel Tânăr, prietenul comun al celor doi istorici, spusese că-l vor face pe autorul lor nemuritor. Încă de la apariţia *Istoriilor*, Plinius, scriindu-i lui Tacitus, îi spune: „Prezic, şi nu mă înşală prezicerea, că Istoriile tale vor fi nemuritoare"[1]. Suetonius, care trebuie să fi cunoscut pe Tacitus şi opera sa (Tacitus era cu 15-20 de ani mai în vârstă), deşi nu-l citează nicăieri, cu siguranţă că măcar la această cinste a râvnit: să completeze prin aspecte de amănunt asupra vieţii intime, particulare a împăraţilor tabloul epocii zugrăvite de Tacitus. O atare năzuinţă, Suetonius o realizează în întregime, şi în aceasta constă valoarea istorică a operei sale.

Totuşi, pentru înţelegerea operei lui Suetonius şi a locului pe care-l ocupă în bibliografia istorică a Romei, ca şi între operele literare ale antichităţii, se impun unele observaţii de detaliu.

Suetonius e contemporan cu Tacitus şi Plutarh şi are înaintaşi ca Thucydides şi Polybios în istoriografia greacă şi Titus Livius în cea latină.

Care e locul pe care-l ocupă între istoricii antici?

Cei vechi aveau o altă concepţie decât modernii despre misiunea istoriei. Desigur că şi pentru ei înfăţişarea veridică a faptelor şi a evenimentelor era cerinţa principală a unei opere istorice. Istoricul era dator, precum spune Cicero, „să nu spună neadevărul, să nu ascundă adevărul, să nu existe în scrisul lui bănuieli de părtinire sau ură"[2]. Operele istorice căutau a fi întemeiate pe documente, pe izvoarele care puteau sta la îndemână în vremea aceea. Dar pentru epocile mai vechi documentele scrise erau mai puţine sau

---

[1] Plinius cel Tânăr, *Scrisori*, VII, 33.
[2] Cicero, *De oratore*, II, 15, 62.

lipseau cu desăvârşire, şi-n lipsa lor era folosită tradiţia orală. Astfel, documentul era completat cu fantezia şi adevărului istoric i se adăuga legenda.

Tot Cicero[1] spune că istoria este „învăţătoarea vieţii", magistra vitae, ca atare istoricul era dator să aibă grijă ca opera sa să lase asupra cititorului o impresie morală salutară, să arate virtutea şi să combată viţiul, făcându-i pe oameni mai buni şi mai folositori cetăţii. Desigur, morala pentru care pleda Cicero ca şi istoricii romani nu era morala întregii societăţi, ci morala ce servea interesele clasei dominante, ale stăpânilor de sclavi. Chiar istoricul Tacitus scrie în *Analele* sale: „Eu socot că sarcina de căpetenie a istoriei este de a împiedica uitarea virtuţii şi de a înfrâna vorbele şi faptele rele prin frica de posteritate şi infamie"[2]. Şi, pentru a-şi îndeplini acest rol, istoria trebuie să fie o operă de artă. „*Munus oratoris historia*" spusese mai înainte Cicero: istoriei i se cer calităţile unui orator.

Suetonius nu arată vreo preocupare deosebită pentru sensul educativ al operei sale. Ceea ce-l interesează în primul rând şi aproape exclusiv este expunerea veridică a faptelor, prin relatarea tuturor amănuntelor legate de viaţa împăraţilor a căror biografie o povesteşte. Pentru el primul loc pe scena istoriei îl ocupă nu producătorii bunurilor materiale ci persoana împăratului şi asupra acesteia se opreşte, pentru a ne-o înfăţişa cât mai de aproape. Şi în opera lui Tacitus rolul principal îl deţine tot împăratul. În vreme ce însă la Tacitus acţiunea se desfăşoară în linii largi, fiind îmbrăţişat cu privirea tot ce se petrece mai de seamă în cuprinsul imperiului, la Suetonius scena se strâmtează şi privirea ne este îndreptată exclusiv asupra împăratului, celelalte personaje şi fapte fiind menţionate în treacăt şi sumar, numai întrucât se leagă direct de persoana împăratului. Iată, spre pildă, domnia lui Tiberius. Tacitus istoriseşte această domnie în şase cărţi, ceea ce înseamnă câteva sute de pagini şi, în afară de Tiberius, un loc destul de însemnat îl ocupă alte personaje, ca Germanicus sau Sejanus. De asemenea, în *Anale* sunt relatate atâtea fapte câte se petrec la hotare sau în interiorul imperiului. Activitatea lui Germanicus în nord sau în Orient ocupă o mare parte din Cărţile I-III. Iar după moartea acestui general, zugrăvit în culori atât de luminoase de Tacitus, apare pe lângă Tiberius, ca personaj principal, Sejanus, ale cărui fapte urâte domină Cărţile IV şi V. Lui Tacitus nu-i scapă evenimente care se petrec în provincii, ca mişcările din Tracia sau răscoala unor sclavi din sudul Italiei, spre exemplu. La Suetonius, nu domnia, nu faptele care se petrec în timpul domniei lui Tiberius, ci viaţa acestui împărat este povestită în cele 76 de capitole, deci în cele câteva zeci de pagini cât ţine biografia. O treime din această biografie ne prezintă pe Tiberius înainte de a ajunge împărat: familia, naşterea, copilăria, adolescenţa, viaţa publică şi particulară până ce devine împărat în locul lui Augustus. Urmează ceva mai puţin de o treime în care sunt expuse faptele relativ

---

[1] Cicero, *De oratore*, II, 15, 36.
[2] Tacitus, *Annales*, III, LXV.

constructive ale lui Tiberius până ce se stabileşte la Caprea şi restul – mai mult de o treime – îl ocupă partea negativă a vieţii şi faptelor lui Tiberius.

Despre Germanicus, Suetonius nu vorbeşte decât în cap. LII, pentru a ilustra, alături de alte exemple, sentimentele nedemne ale împăratului faţă de membrii propriei sale familii, Germanicus fiind fiu adoptiv al lui Tiberius. În schimb, îi dedică 10 capitole la începutul biografiei lui Caligula, pentru a înfăţişa, în contrast cu calităţile acestui brav general, însuşirile negative ale împăratului care a voit să-şi înalţe calul la rangul de consul. Iar despre Sejanus vorbeşte de asemenea într-un capitol, pentru a arăta cruzimea şi viclenia împăratului, iar nu rolul odios al lui Sejanus.

Tacitus, deşi promite la începutul *Analelor* sale că va scrie fără mânie şi fără părtinire, *sine ira et studio*, totuşi, după cum spune istoricul N. A. Maşkin, „e greu să indicăm o altă operă din antichitate din care să reiasă într-o astfel de măsură părtinirea istoricului"[1]. Chiar în expunerea domniei lui Tiberius găsim în Cartea IV a *Analelor* două capitole întregi în care istoricul nu face altceva decât să judece faptele pe care le povesteşte, luând atitudine şi arătându-ne către cine se îndreaptă ura sau admiraţia sa. Suetonius, dimpotrivă, povesteşte cu seninătate şi cu sânge rece atât faptele frumoase, cât şi turpitudinile care caracterizează pe împăraţi. Cercetarea lui Suetonius urmăreşte unicul scop de a nu lăsa nimic nespus din tot ce a aflat despre împăraţi, indiferent de învăţămintele care se pot trage din biografiile lor. Izvoarele pe care le foloseşte sunt în general aceleaşi pe care le-a folosit şi Tacitus. Dar de multe ori se vădeşte a fi lipsit de spirit critic lăsând numai mărturiile să vorbească, fără a le contrazice atunci când nu merită să fie crezute, şi în aceasta constă principala scădere a operei sale. În schimb, el are un mare merit faţă de ceilalţi istorici antici, şi anume fidelitatea faţă de izvoarele folosite, citarea materialului aşa cum îl găseşte, fără nici o prelucrare cu scopuri stilistice, şi, când nu-l poate reda în întregime, reţinerea cu claritate a faptelor şi a ideilor, fără intenţia vreunei deformări a izvoarelor de bază. Spre exemplu, ceilalţi istorici antici pun în gura personajelor – regi, consuli, senatori, comandanţi de oşti etc. – discursuri nu aşa cum au fost rostite, ci cum le-au compus ei, pentru ca scrierile lor să fie opere de artă, iar nu ca ale vechilor analişti, care erau nişte simpli povestitori, ce nu ştiau să adauge podoabă faptelor: „*non exornatores rerum, sed tantummodo narratores*", cum îi numeşte Cicero. Însuşi Tacitus, care nu alcătuieşte discursuri absolut fictive, ci ia ca bază cuvântări ce au fost ţinute cu adevărat, le recompune potrivit artei genului.

La Suetonius nu găsim discursuri compuse de el, ci de persoanele care le-au rostit. De aceea, reproducerile în stil direct sunt la el citate adevărate, pe care le foloseşte numai atunci când este sigur că le reproduce exact. În toate celelalte cazuri, el foloseşte stilul indirect. Dar şi atunci putem fi siguri că nu

---

[1] N.A. Maşkin, *Istoria Romei antice*, Editura de Stat, Bucureşti 1951, p. 16.

spune de la el nimic. Aceleaşi lucruri se pot spune despre toate izvoarele folosite de Suetonius. De asemenea, istoria literară afirmă că nici un amănunt din viaţa împăraţilor, oricât de fantezist ar fi, nu se datoreşte invenţiei lui Suetonius, ci muncii lui migăloase de a-l înregistra, din mulţimea izvoarelor scrise şi nescrise ce i-au stat la îndemână.

Şi izvoarele pe care le-a avut au fost – ca şi la Tacitus – destul de bogate şi de variate. A consultat astfel *acta senatus* (actele senatului), un fel de procese verbale de şedinţă, care erau mai mult decât o dare de seamă a celor discutate, fiindcă ele cuprindeau pe larg părerile exprimate, cuvântările ţinute, mai ales discursurile sau scrisorile împăraţilor în legătură cu chestiunile care fuseseră la ordinea de zi. *Acta diurna populi Romani,* faptele zilnice ale poporului roman, un fel de ziar care cuprindea evenimentele publice mai însemnate, stăteau la îndemâna oricui şi puteau fi folosite de Suetonius, care – cât a fost secretar *ab epistulis* – a cercetat în plus izvoare pe care nu le putea consulta oricine: arhivele imperiale, cu documente nu numai oficiale, ci şi neoficiale, cu diferite însemnări sau scrisori particulare ale împăraţilor.

Bibliotecile Romei, de asemenea, i-au furnizat lui Suetonius material pentru opera sa. În afară de acestea, documentele necesare la stabilirea arborelui genealogic al împăraţilor, culegerile de semne şi prevestiri, pamfletele şi zvonurile care circulaseră, anecdotele, vorbele de spirit, până şi cuvintele scrise pe ziduri sau pe statui – toate acestea au fost folosite de Suetonius în alcătuirea biografiilor. Dar în vreme ce Tacitus, conştient de rolul său şi de misiunea operei sale, face o triere a materialului, lăsând la o parte faptele fără importanţă, care nu se pot spune sau care nu ajută la zugrăvirea epocii, Suetonius înregistrează tot ce întâlneşte, indiferent dacă amănuntul este semnificativ şi caracteristic sau este numai un cumul de elemente care nu adaugă nimic la construcţia operei. De aceea, în Suetonius sunt multe detalii pe care nu le găsim la Tacitus, dar care completează datele despre împăraţi şi despre familia lor, material foarte util pentru istoric. În Tacitus, împăraţii sunt prezentaţi în timpul domniei lor şi numai întâmplător înainte de suirea lor pe tron, pe când Suetonius, începând cu moşii şi strămoşii împăratului, dă o perspectivă mai largă pentru analiza psihologică şi pentru caracterizarea împăraţilor. Spre exemplu, despre L. Vitellius, tatăl împăratului cu acelaşi nume, găsim câteva date şi în *Analele* lui Tacitus, din care reiese că acest Vitellius, însemnată personalitate politică în stat, era un om linguşitor şi slugarnic. Dar aceste date sunt răzleţe şi se pierd în noianul altor fapte, astfel că ele scapă cititorului şi nu sunt puse în legătură cu împăratul Vitellius, al cărui caracter se reliefează şi mai bine prin însuşirile pe care le întâlnim la tatăl său. Astfel, Tacitus face despre Vitellius, într-un loc, o simplă afirmaţie fără să adauge ceva doveditor: „Cunosc reputaţia sinistră lăsată la Roma de acest om şi faptele ruşinoase ce se povestesc despre dânsul"[1]. Tot la simplă afirmaţie neîntemeiată suficient se

[1] Tacitus, *Annales*, V. 32.

reduce şi cea din Cartea XI a *Analelor* (cap. III), în care se vorbeşte de „gura pângărită a lui Vitellius", sau chiar cea din Cartea XII (cap. IV), în care Tacitus spune totuşi ceva mai mult: „Acoperindu-şi slugărnicia cu severitatea censorului şi priceput în a se pune bine cu domniile viitoare, Vitellius se dădu de partea Agrippinei pentru a-i câştiga favoarea". Aceste afirmaţii sunt întărite prin exemplele pe care le aduce Suetonius, alăturându-le pentru a-l caracteriza; căci iată ce spune despre L. Vitellius: „Tot el, cu un minunat talent de linguşire, cel dintâi a introdus adorarea lui Caius Caesar (Caligula) ca zeu; când s-a întors din Siria, n-a îndrăznit să se apropie de el decât cu capul acoperit, dându-i ocol şi căzându-i la picioare. Ca să nu-i scape nici un mijloc de a fi în bune relaţii cu Claudius, care era robit soţiilor şi liberţilor, a cerut Messalinei, ca o mare favoare, să-i dea picioarele s-o descalţe, şi, scoţându-i sandala din piciorul drept, a dus-o de câteva ori între togă şi tunică şi a sărutat-o. Chipurile lui Narcis şi ale lui Pallas le-a adorat între larii casei sale. Ale lui sunt cuvintele: „să le celebrezi mulţi ani" cu care l-a felicitat pe Claudius pentru celebrarea jocurilor seculare"[1].

Multe amănunte servesc nu numai pentru a caracteriza o persoană sau alta, ci pentru documentarea cât mai amplă asupra unui fapt, asupra unui eveniment. Iată cum este povestită de Tacitus moartea lui Tiberius: „În ziua a 17-a înainte de calendele lui aprilie, leşinând, s-a crezut că murise. Înconjurat de mulţimea celor ce-l felicitau, Caligula ieşi să pună mâna pe frânele imperiului. Deodată i se vesti că-şi revenise şi cerea de mâncare pentru a se întrema. Spaima îi cuprinse pe toţi şi se împrăştiară prefăcându-se trişti sau neştiutori. Împietrit în tăcere, căzut din speranţele lui, Caligula îşi aştepta moartea; mai îndrăzneţ, Macro porunci sclavilor să-l înăbuşe pe bătrân sub plapumă şi apoi să se retragă. Astfel a murit Tiberius, în vârstă de 78 de ani"[2]. Suetonius nu se mulţumeşte cu o singură versiune, fie ea cea mai probabilă; el le dă pe toate câte au circulat despre moartea lui Tiberius, încheind cu mărturia lui Seneca, din care reiese că totuşi Tiberius n-a fost asasinat, aşa cum relatează Tacitus: „Sunt unii care cred că i-ar fi dat Caius o otravă care ucide încetul cu încetul; alţii cred că, slăbit de febră, nu i s-a mai dat mâncare când cerea şi a murit de foame. În fine, alţii spun că i s-a pus perna pe faţă când, revenindu-şi dintr-un leşin, a cerut inelul ce i se trăsese din mână. Seneca scrie că Tiberius, presimţindu-şi sfârşitul, şi-a scos inelul din deget ca pentru a-l da cuiva, l-a ţinut câteva minute în mână, apoi l-a pus din nou în deget, rămânând un timp înţepenit cu pumnul stâng strâns, că deodată şi-a chemat servitorii şi, nerăspunzând nimeni s-a ridicat, dar, părăsindu-l puterile, a căzut mort, nu departe de pat"[3].

---

[1] Suetonius, *Viaţa lui Vitellius*, cap. II.
[2] Tacitus, *Annales*, VI, L, trad. E. Lovinescu.
[3] Suetonius, *Viaţa lui Tiberius*, cap. LXXIII.

Uneori când izvoarele sunt mai multe şi, îndeosebi, când se contrazic, Suetonius le cercetează cu atenţie, expune tezele lor, încercând să ajungă la soluţia care i se pare mai probabilă, pentru care pledează mai multe dovezi. În această privinţă putem să dăm ca exemplu capitolul în care sunt redate diversele opinii asupra locului naşterii lui Caligula[1]. De aceea, când există vreo îndoială sau când nu sunt date suficiente în ceilalţi istorici pentru cunoaşterea unui fapt, istoricii moderni recurg la Suetonius, ale cărui lucrări abundă în amănunte. În această privinţă, este suficient următorul exemplu: Plutarh şi Dio Cassius spun că Caesar a făcut numărătoarea populaţiei Romei şi a găsit, în loc de 320 000, numai 150 000. Suetonius spune că Caesar a redus numărul celor ce primeau grâu de la stat de la 300 000 la 150 000[2]. Istoria ia ca date exacte pe cele ale lui Suetonius, arătând că ceilalţi istorici au confundat recensământul populaţiei care primea grâu cu toată populaţia Romei.

Pentru cercetătorul de azi rămân totuşi unele nedumeriri în legătură cu anumite fapte intime din viaţa împăraţilor sau cu diferitele arătări, semne şi prevestiri destul de numeroase şi care-şi găsesc o dezvoltare destul de amplă în biografii. Faptele imorale şi monstruoase ale împăraţilor s-au petrecut ele toate cu adevărat, ori multe sunt născociri, zvonuri care circulaseră? În acest din urmă caz, care este atitudinea lui Suetonius: le crede adevărate sau le înregistrează numai ca material documentar pentru a caracteriza pe împăraţi, pentru a arăta ce s-a putut pune pe seama lor? Dacă multe sunt zvonuri, nu aparţin unele chiar fanteziei sale?

Întrebări asemănătoare se pun în legătură cu diferitele semne prevestitoare ce însoţesc viaţa împăraţilor de la naştere până la moarte. Crede Suetonius în fapte miraculoase sau le foloseşte pentru ca să nu neglijeze nimic din ce s-a spus despre împăraţi? Nu cumva atât unele amănunte intime cât şi mulţimea minunilor ţin mai mult de forma decât de fondul operei, de intenţia, nu de a argumenta şi dovedi, ci de a ilustra şi colora materialul înfăţişat?

Unii critici spun că Suetonius răspundea gustului vremii, societăţii care vroia să cunoască nu numai viaţa oficială a împăraţilor, ci şi pe cea particulară, în cutele ei cele mai adânci. Alţii cred că anumite amănunte erau o predilecţie a scriitorului, care le-a căutat şi a ţinut să le comunice. În decursul timpului Suetonius a fost judecat în mod diferit: cu severitate, opera fiindu-i acuzată de imoralitate, şi cu indulgenţă, motivându-se că el n-a făcut altceva decât să spună cu orice preţ adevărul şi că multe din cele relatate de el se găsesc sub o formă sau alta în Tacitus. Trebuie să menţionăm că uneori Suetonius judecă cu severitatea meritată faptele pe care le dezvăluie: „A mers cu turpitudinea aşa de departe – zice el despre Tiberius – încât e o nelegiuire să crezi, dar să mai şi asculţi sau să povesteşti infamiile sale".

---

[1] Suetonius, *Viaţa lui Caligula*, cap. VIII.
[2] Suetonius, *Viaţa lui Caesar*, cap. XLI.

Elementele miraculoase din opera lui Suetonius se găsesc în toţi istoricii antici. T. Livius le-a folosit, având grijă să adauge la explicaţia mistică a unui fapt şi pe cea raţională. Astfel, când vorbeşte despre perioada legendară a întemeierii Romei, după ce arată împrejurările în care Rhea Silvia a născut pe Romulus şi pe Remus, care, după afirmaţiile vestalei, aveau ca tată pe zeul Marte, T. Livius spune: „Fie că aşa credea ea, fie că era mai demn un zeu ca autor al greşelii"[1]. La legenda că Romulus şi Remus au fost hrăniţi de lupoaică, adaugă că, după spusele altora, lupoaica ar fi fost o femeie poreclită între păstori *lupa* (lupoaica) pentru purtările ei. Iar despre înălţarea lui Romulus la cer, după ce povesteşte pe larg acest fapt miraculos, încheie: „Cred că au fost şi unii care să spună că regele a fost sfâşiat de mâinile senatorilor, căci a ieşit şi acest zvon, dar foarte întunecat; admiraţia pentru bărbat şi teama prezentă au făcut să se creadă celălalt zvon"[2]. Asemenea exemple sunt multe şi T. Livius le-a folosit, fie – ca în cazul naşterii şi apoteozei lui Romulus, – pentru a întări mândria romanilor că sunt născuţi din zei –, fie pentru a înfrumuseţa adevărul istoric cu mituri şi legende, fie pentru că, şi aceasta îndeosebi, gândirea sa nu putea depăşi mentalitatea vremii, robită superstiţiilor şi influenţată de atâtea credinţe şi practici religioase, care ocupau un loc important în viaţa celor vechi. Semne prevestitoare se găsesc şi în Tacitus. Dar nici el nu ia atitudine critică faţă de miracole şi superstiţii, ci le consideră, adevărate sau neadevărate, ca parte integrantă a realităţilor istorice pe care le povesteşte. Suetonius este un om al vremii sale şi în condiţiile economice şi sociale ale sclavagismului el n-a putut să iasă din cadrul concepţiei mistice, fataliste despre lume şi viaţă a timpului. Sunt locuri în care dă direct crezare unor fapte miraculoase. Astfel, în biografia lui Caesar, arătând că la Capua s-a găsit o tablă de aramă pe care era scrisă o veche profeţie despre uciderea lui Caesar, el adaugă: „Această întâmplare nu poate fi socotită ca o legendă sau ca o scornire, căci este relatată de Cornelius Balbus, cel mai apropiat prieten al lui Caesar"[3]. Dar în alte părţi ale operei arătările minunate par a avea mai mult un aspect decorativ decât de documentare a faptelor istorice. Din referinţele pe care le găsim în Suetonius despre creştini ne dăm seama că nu-l preocupau ideile şi problemele religioase. Cel mult avea faţă de religie atitudinea cercurilor conducătoare. Acestea au lăsat să circule şi au împrumutat o mulţime de practici religioase orientale de la popoarele care au arătat supunere faţă de stăpânirea romană. Dimpotrivă, au socotit primejdioase riturile iudaice, fiindcă cerbicia poporului iudeu n-a acceptat cu uşurinţă jugul imperiului şi, prin răscoale repetate, a provocat grele pierderi legiunilor. De altfel, Suetonius nu face analiza adâncă a fenomenelor sociale, nu-l preocupă legătura şi interdependenţa lor intimă, ci se mulţumeşte să claseze faptele după raporturile lor de asemănare, în preocuparea de a prezenta complet şi cu claritate viaţa şi ca-

---

[1] T. Livius, I, III.
[2] *Idem*, I, XVI.
[3] Suetonius, *Viaţa lui Caesar*, cap. LXXXL.

racterul împăraţilor. De asemenea, nu se ridică deasupra evenimentelor, nu le priveşte în ansamblu, nu scoate idei generale sau învăţăminte din întâmplările pe care le povesteşte, singura lui grijă importantă fiind aceea a amănuntului şi a erudiţiei.

Aparţinând tagmei cavalerilor şi frecventând cercurile senatoriale, Suetonius rămâne în limitele poziţiei înguste, de clasă, a contemporanilor săi. Nu arată interes deosebit pentru viaţa sclavilor şi a plebei, iar oraşele italice şi provinciile le priveşte în general ca senatorii şi guvernanţii de la Roma. Este totuşi mai puţin legat de trecut decât Tacitus, a cărui admiraţie pentru orânduielile vechi republicane îl face să deteste atât de mult pe împăraţi şi să zugrăvească în culori atât de întunecate conducerea imperială, încât cititorul *Analelor* rămâne cu puternicul sentiment de repulsie şi groază la gândul că Roma primilor împăraţi era o lume alcătuită numai din victime şi călăi. În Suetonius, nu toţi împăraţii sunt monştri, ci există şi împăraţi buni, ca Titus, a cărui biografie a fost scrisă parcă mai îngrijit decât celelalte. Şi Suetonius se arată admiratorul vechilor orânduieli republicane. Consulatul este pentru el magistratura supremă, „*summa potestas*"[1], iar senatul are în faţa istoricului autoritate şi prestigiu: „Ceea ce-i atrase ură de moarte – spune despre faptele lui Caesar, care-i justifică, după istorie, moartea – fu faptul că el a primit şezând pe scaun în faţa lui Venus Genetrix, fără să se ridice, pe senatorii care veneau laolaltă ca să-i ofere un mare număr de decrete cu cele mai mari onoruri existente pentru el"[2]. De asemenea, se miră că Nero, când a auzit de răscoala lui Vindex, în loc să convoace senatul şi poporul, a stat de vorbă doar cu câteva persoane din apropierea sa. Augustus e zugrăvit în culori luminoase pentru înţelepciunea cu care a pacificat Roma, zguduită de atâtea războaie civile, şi a reuşit să redea claselor stăpânitoare echilibrul şi siguranţa necesare pentru a-şi consolida poziţiile zdruncinate. Împăraţii următori din dinastia iulio-claudiană sunt judecaţi la fel de Suetonius ca şi de Tacitus: Tiberius, crud şi bănuitor; Caligula, vicios şi nebun; Claudius, imbecil şi condus de liberţi; Nero, cabotin şi însumând toate viciile înaintaşilor. Cu oarecare simpatie este arătat Galba, ca reprezentant al vechilor familii romane, şi care, când a fost proclamat împărat de legiunile din Spania, a declarat: „Sunt legatul senatului şi al poporului roman"[3]. Cu simpatie este prezentat şi Vespasianus, pe care Suetonius îl compară cu Augustus, fiindcă readusese liniştea Romei după grozăviile petrecute în timpul împăraţilor anteriori şi după războaiele civile pentru domnie. În schimb, Otho este un om moale şi afemeiat; Vitellius, gurmand şi crud, iar Domitianus – chiar dacă istoricul e mai puţin sever cu el, pentru că susţinuse ordinul cavalerilor – este arătat tot ca un împărat bănuitor, fricos şi tot atât de crud ca şi înaintaşii săi cei mai răi.

---

[1] Suetonius, *Viaţa lui Caligula*, cap XXVI.
[2] Suetonius, *Viaţa lui Caesar*, cap. LXXVIII.
[3] Suetonius, *Viaţa lui Galba*, cap. X.

*
* *

Destul de diferite şi de contradictorii sunt părerile ce au fost exprimate despre compoziţia şi stilul operei. În vreme ce unii critici îi găsesc reale calităţi de stil, lăudându-i claritatea, concizia şi chiar ritmul prozei, alţii îl acuză pur şi simplu că nu ştie să scrie, recunoscând biografiilor celor 12 împăraţi numai valoarea lor istorică. Socotim că, în această privinţă, opera lui trebuie altfel privită. Am văzut că Suetonius se deosebeşte de antici şi se apropie de moderni prin metoda sa istorică. Nu binele, nici frumosul, ci adevărul urmăreşte să-l exprime Suetonius în opera sa şi, după cum sub raportul fondului îl putem judeca şi înţelege mai bine comparându-l cu contemporanul său Tacitus, tot astfel, sub raportul formei, valoarea literară a biografiilor scrise de Suetonius credem că va ieşi la iveală dacă le comparăm cu biografiile scrise de contemporanul său Plutarh. Cu istoricul grec, Suetonius are comune biografiile lui Caesar, Galba şi Otho. Plutarh a publicat biografiile sale cu câţiva ani înaintea lui Suetonius şi între cei doi autori există multe asemănări. Nu sunt indicii că Suetonius a cunoscut sau a folosit opera lui Plutarh; mult mai sigur este că amândurora le-au stat la îndemână aceleaşi izvoare. Dar dacă sub raportul conţinutului există concordanţe numeroase între Plutarh şi Suetonius, în schimb, sub raportul formei şi al planului biografic, deosebirile sunt fundamentale. Plutarh este adeptul concepţiei antice despre istorie. Scopul lui este de a înfăptui o operă de artă care să aibă influenţă moralizatoare asupra cititorului, cultivându-i sentimentele şi oferindu-i pilde de urmat în viaţă. În acest scop, el face în primul rând o alegere a oamenilor pe care-i prezintă, înfăţişând paralel biografia celor mai de seamă personaje din istoria Romei şi a Greciei. Povestind viaţa unor bărbaţi vestiţi, de asemenea alege din mulţimea amănuntelor biografice pe cele mai reprezentative, lăsând la o parte ceea ce e urât şi nefolositor, ceea ce n-ajută la efectul moral şi artistic al operei. Astfel prezintă paralel, între operele care au ajuns până la noi, 44 de biografii, începând cu Theseus şi Romulus şi terminând cu Dion şi Brutus, în care găsim alături – numai ca titlu, căci biografiile sunt scrise separat –, pentru anumite asemănări ale vieţii şi faptelor, pe cei mai proeminenţi fruntaşi politici greci şi romani. În afară de acestea s-au mai păstrat de la Plutarch biografii izolate, între care Galba şi Otho.

În biografiile sale, scriitorul grec, pe baza materialului documentar folosit, povesteşte viaţa personajului în timp, printr-o dezvoltare amplă şi continuă, portretul apărând treptat, pe măsura expunerii faptelor. În afară de personajul principal întâlnim în biografiile lui Plutarh personaje secundare, acţiunea este complexă şi se desfăşoară pe un plan întins, iar autorul nu se mulţumeşte să expună faptele, ci caută să le explice cauzele, să le prindă consecinţele şi din urmărirea lor să scoată idei generale şi învăţăminte. Autorul comentează faptele, le însoţeşte de reflecţii personale, dirijează cititorul, căutând nu numai să-l instruiască, ci să-l şi educe.

Alta este concepţia lui Suetonius. Urmărind să spună tot ce-a putut afla despre împăraţi, într-o îngrămădire de amănunte adunate cu migală şi orânduite cu grijă, ne prezintă neamul din care se trăgeau, viaţa lor publică şi particulară, familia, portretul fizic şi moral la diferite vârste, cu virtuţile şi viciile, judecata contemporanilor asupra lor şi sfârşitul pe care l-au avut. Pentru aceasta el urmează un plan destul de simplu: biografia cu faptele mai de seamă în ordine cronologică, iar după aceea caracterizarea foarte amplă a împăratului, cu portretul fizic şi cu înşirarea tuturor faptelor în ordinea însuşirilor pe care le ilustrează, mai întâi pozitive şi apoi negative, încheind de obicei cu moartea împăratului şi cu evenimentele care au premers ori au urmat morţii. Partea întâi, care cuprinde viaţa şi faptele publice mai de seamă, urmând succesiunea lor în timp, este la unele biografii mai scurtă şi redată într-un stil rece şi concis, care uneori se limitează la o simplă enumerare, ca în biografia lui Augustus în care într-un singur capitol ne prezintă pe acest împărat de la vârsta de 4 ani, până la sfârşitul guvernării. În schimb, partea de expunere a faptelor nu în timp, ci după felul lor, este destul de dezvoltată şi prezintă interes deosebit din punct de vedere stilistic, fiindcă în această parte de obicei găsim redate, cu procedee originale de compoziţie şi într-un stil simplu şi atrăgător, amănunte care lipsesc la alţi istorici.

Astfel, în fiecare biografie, se schiţează portretul fizic al împăratului, cu amănuntele caracteristice. Caesar (cap. L) „avea statură înaltă, tenul alb, părţile corpului bine făcute, faţa plină, ochii negri şi vioi... Pretenţios în îngrijirea corpului, nu numai că se tundea cu grijă şi se rădea, dar îşi depila părul de pe trup, după cum îi imputau unii. Suporta cu greu chelia, care i-a pricinuit adesea glumele răutăcioase ale detractorilor săi. De aceea obişnuia să-şi ducă de la ceafă spre frunte puţinul păr pe care-l mai avea..." Şi Caligula (cap. XLIX) avea statura înaltă, dar „faţă palidă, corpul enorm, gâtul şi picioarele foarte subţiri, ochii în fundul capului, tâmplele scobite, fruntea lată şi ameninţătoare, păr rar pe cap, în creştet neavând deloc, celelalte părţi ale corpului păroase..." „ În schimb Augustus (cap. LXXIX) avea statura mică, „dar membrele corpului erau aşa de bine făcute şi bine proporţionate, încât nu părea scund decât prin comparaţie, când sta cineva mai înalt lângă el..." Portretul lui Augustus, care „era de o frumuseţe cu totul deosebită şi şi-a păstrat o înfăţişare plină de farmec la toate vârstele, deşi n-a cultivat vreodată cochetăria", ar trebui citat în întregime, iar nu fragmentar, pentru a se vedea grija lui Suetonius de a nu lăsa nimic la o parte, pentru ca cititorul să-i cunoască lui Augustus şi faţa şi pielea corpului, şi mâinile şi picioarele, şi unele metehne ale bătrâneţii. Tot la fel ne prezintă Suetonius îmbrăcămintea împăraţilor, camera de lucru sau de culcare, viaţa zilnică, relaţiile cu familia, cu prietenii, cu oamenii curţii, cu senatorii, masa, petrecerile, dărnicia sau zgârcenia, excesele, viciile, şi în descrierea acestora Suetonius dovedeşte talent de adevărat scriitor. Concizia este însuşirea caracteristică a descrierilor sale.

Cum este şi firesc, biografiile au ca mod principal de expunere naraţiunea. Dar şi în acestea elementul concret, simplitatea şi claritatea sunt însuşirile

caracteristice ale stilului lui Suetonius. Naraţiunile se împletesc cu elemente descriptive, astfel că povestirea se desfăşoară printr-o succesiune de tablouri. Cităm în această privinţă la întâmplare un fragment, pentru că toată cartea lui Suetonius este o broderie de elemente descriptive pe fond narativ: „După masa de prânz (Augustus) se odihnea puţin, îmbrăcat şi încălţat cum era, cu picioarele întinse şi cu o mână pusă peste ochi. După masa de seară, se retrăgea în lectica ce-i servea pentru lucrat la lampă şi acolo rămânea până noaptea târziu, când termina toate sau cea mai mare parte din lucrările rămase din timpul zilei. De aici trecea în pat, unde nu dormea mai mult de şapte ore, dar nu continuu, căci în acest interval se deştepta de trei, patru ori". Amănuntul folosit cu artă credem că este una din calităţile de scriitor ale lui Suetonius. Iată-l pe Caesar între asasini şi puţin după aceea: „Când văzu că din toate părţile este ameninţat de pumnale, îşi acoperi capul cu toga. În acelaşi timp cu mâna stângă îşi trase toga spre picioare, pentru ca să cadă decent, având şi partea de jos a corpului acoperită şi căzu străpuns de 23 de lovituri de pumnale, scoţând numai la prima lovitură un geamăt fără vorbe, deşi unii spun că i-ar fi adresat aceste cuvinte lui Marcus Brutus, care se repezise asupra lui : «Şi tu, fiule?» După asasinat, toţi au fugit. Cadavrul a rămas întins puţin timp, până ce trei sclavi l-au aşezat într-o lectică, cu un braţ atârnându-i în jos şi l-au dus acasă. După părerea medicului Antistius, din toate rănile primite nici una n-a fost mortală, afară de cea de-a doua, pe care o primise în piept..." (LXXXII). De obicei se dau ca exemplu, pentru a se vedea însuşirile lui Suetonius în arta povestirii, capitolele cu ultimele zile din viaţa lui Nero. Sunt, într-adevăr, caracteristice şi Montesquieu le numeşte „o capodoperă". Dar asemenea pagini de deosebită culoare epică abundă şi, în orice caz, cine ia în mână cartea lui Suetonius, n-o lasă până n-o citeşte toată. De altfel, nu-i putea fi indiferentă lui Suetonius problema stilului, când iată ce spune, între altele, despre Augustus: „A cultivat stilul elegant şi moderat, evitând tonul vechi sentenţios, bombastic şi ferindu-se, după cum zice el, de mirosul urât al vorbelor stătute. Căuta cu grijă să-şi exprime cât mai clar gândurile. Pentru a ajunge aici, ca să nu întârzie şi să încurce pe cititori sau pe auditori, nu ezita să adauge prepoziţii cuvintelor sau să repete conjuncţiile a căror suprimare duce la obscuritate, chiar dacă adaugă oarecare graţie. Avea un dispreţ susţinut pentru neologisme şi arhaisme, tendinţe contrarii, dar la fel de defectuoase..." (cap. LXXXVI). Credem că multe din calităţile de stil pe care le găseşte la Augustus i se potrivesc şi lui.

Dacă generalizarea prin imagini este felul artistic de reflectare a realităţii, Suetonius este un artist, rămânând în acelaşi timp un istoric. Se vede aceasta din mulţimea expresiilor celebre rămase de la el, pe care nu le-a inventat el, dar a ştiut să le reţină şi să le folosească.

Fără să fie generalizări vagi, sentinţe retorice sau morale, acestea reproducând un anumit moment, o anumită situaţie, reuşesc să precizeze situaţia sau momentul, să le facă unice, dar şi caracteristice şi generalizatoare. Iată fragmentul din care au rămas celebre cuvintele: *veni, vidi, vici*. „La triumful

pontic, între alte podoabe ale cortegiului, era purtată o inscripţie cu aceste trei vorbe: «am venit, am văzut, am învins», care arătau nu războaiele, ca la alţii, ci iuţeala cu care au fost purtate. Aceste cuvinte memorabile, ca şi „Zarul a fost aruncat" (*Alea iacta est*) se găsesc şi în Plutarh, ceea ce dovedeşte că au existat în izvoare şi că Suetonius a ştiut să le reţină şi să le întrebuinţeze ca amănunte semnificative şi caracteristice. Pentru a arăta uşurarea, bucuria sau ura pe care le-a produs în mulţime vestea morţii lui Tiberius, Suetonius scrie (cap. LXXV): „Moartea lui fu primită cu atâta bucurie de popor, că la cea dintâi veste oamenii alergau pe străzi, unii strigând «La Tibru cu Tiberius!», iar alţii rugând pământul şi pe zei să nu facă loc umbrei celui mort decât între nelegiuiţi". Sunt multe cuvintele şi expresiile lui Caligula, care-l caracterizează ca pe un tiran crud şi pe care le găsim în Suetonius. Notăm dintre ele: „Să mă urască, numai să se teamă de mine!" (vers dintr-o tragedie), sau „O, de ce n-are poporul roman un singur gât!" Au rămas celebre de asemenea cuvintele rostite de Nero înainte de a se sinucide: „Ce mare artist pierde lumea" (*Qualis artifex pereo*), cuvintele spuse de Titus într-o seară, la masă, când şi-a adus aminte că nu acordase nimănui nimic în cursul zilei: „Prieteni, am pierdut o zi" (*diem perdidi*) sau alte cuvinte ca acestea care, legate de o împrejurare, fixează fie un moment istoric, fie o însuşire, devenind caracteristice şi semnificative.

Sub raportul limbii, Suetonius este un scriitor postclasic şi are multe particularităţi specifice epocii în care scrie: cuvinte greceşti şi chiar citate întregi în greceşte, termeni noi, câteva zeci de cuvinte care nu se găsesc în operele altor scriitori, unele abateri morfologice şi sintactice de la latina clasică – sunt câteva din particularităţile limbii lui Suetonius.

Deşi în general nu se deosebeşte de scriitorii clasici şi în unele privinţe, prin claritatea şi simplitatea stilului, e mai uşor de înţeles şi de tradus decât Tacitus, se găsesc totuşi în opera lui Suetonius fraze care ţin în loc şi sunt sâcâitoare pentru traducător. De asemenea, există părţi în care obscenitatea unor fapte sau uneori a limbajului au impus renunţarea la exactitatea traducerii. Trecând peste asemenea dificultăţi, stilul lui Suetonius este atrăgător şi interesant, forma literară a naraţiunii având o strânsă concordanţă cu faptele povestite.

*

* *

Valoarea istorică şi literară a biografiilor lui Suetonius este determinată, ca la orice scriitor, de condiţiile economice, sociale şi culturale în care sunt scrise. Suetonius este un mare istoric alături de Tacitus, depăşind pe înaintaşi prin erudiţie şi cultura sa enciclopedică, prin grija de a nu scrie nimic neîntemeiat pe izvoarele istorice. Imparţial în expunerea şi judecarea faptelor, pe care le zugrăveşte realist şi fără artificii retorice, Suetonius furnizează cercetătorilor informaţii preţioase şi amănunte interesante asupra împăraţilor. insti-

tuţiilor şi vieţii romane. Nu este el primul autor de biografii, dar este creatorul biografiei ca gen de prezentare a faptelor istorice şi influenţa pe care a avut-o asupra urmaşilor a fost covârşitoare. Secole întregi nu s-au mai scris opere istorice după metoda analitică a lui Tacitus, ci biografii. L-au imitat astfel autorii *Istoriei Auguste*: Spartianus, Capitolinus, Lampride, Vopiscus şi alţii care au scris biografiile împăraţilor din sec. II şi III a erei noastre, de asemenea l-au imitat istoricii din secolele următoare. L-au utilizat din plin chiar scriitorii creştini ca Tertullianus, E. Hieronymus şi Paulus Orosius, iar Ausonius rezumă în versuri *Vieţile Caesarilor*.

În sec. IX, cronicarul franc Eginhard a scris biografia lui Carol cel Mare, luând ca model biografia lui Augustus scrisă de Suetonius, a cărui operă a fost mult răspândită în manuscrise în tot evul mediu. Prima ediţie tipărită a *Vieţilor celor 12 Caesari* a apărut la Roma, în 1470. De atunci ediţiile şi traducerile s-au înmulţit necontenit. Biografiile lui Suetonius au apărut şi în traducere românească în secolul trecut, dar într-o limbă latinizantă, care nu poate fi urmărită azi de cititori. Iată titlul acestei traduceri: *C. Suetonius Trancuillus, Viatia a XII imperatori, traducere din latina în limb'a Rumânésca... de G.I. Munteanu, Brasiovu, 1867.*

De-a lungul secolelor Suetonius a fost citit şi preţuit pentru realismul cu care a zugrăvit istoria secretă a timpurilor a căror istorie publică a zugrăvit-o Tacitus. Montesquieu l-a citat de mai multe ori, Racine l-a folosit în tragediile sale clasice, J.J. Rousseau l-a citit cu interes şi curiozitate. În vremea noastră, istoricii şi romancierii care zugrăvesc viaţa socială a Romei în sec I î.e.n şi sec. I e.n. socotesc pe Suetonius izvor principal alături de Tacitus şi de Dio Cassius. Istoriografia sovietică – de pildă istoricul N. A. Maşkin – îl citează de nenumărate ori, deşi îi reproşează lipsa de spirit critic în folosirea materialului cercetat.

Traducerea în româneşte a *Vieţilor celor 12 Caesari* am socotit-o utilă şi nădăjduim că va fi primită cu interes de cititori.

David Popescu

BCU IASI / CENTRUL DE CERCETARE BRAIL

I

CAIUS IULIUS CAESAR

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

I Iulius Caesar[1] avea vârsta de 16 ani când îşi pierdu tatăl. Desemnat preot[2] al lui Jupiter, sub consulii următori, după ce-şi părăsi soţia, pe Cossutia, dintr-o familie de cavaleri[3], dar foarte bogată, cu care fusese logodit încă de la vârsta de 14 ani, pe când purta încă toga[4] praetexta, se căsători cu Cornelia, fiica lui Cinna[5], fost consul de patru ori, şi avu cu ea îndată o fiică, pe Iulia. Dictatorul Sylla[6] se sili în toate chipurile să-l facă să divorţeze de Cornelia, dar nu reuşi. De aceea, luându-i preoţia, dota soţiei şi moştenirile familiale, îl decretă duşman politic[7]. Astfel, fu nevoit să nu mai apară în public şi silit să-şi schimbe locuinţa în fiecare noapte – deşi boala de friguri intermitente, din 4 în 4 zile, i se înrăutăţea – ba chiar să cumpere cu bani pe cei care-l urmăreau. Abia prin intervenţia fecioarelor vestale[8], a lui Mamercus Aemilius şi Aurelius Cotta, a prietenilor şi apropiaţilor lui, obţinu iertarea.

Este ştiut de toţi că Sylla, după ce refuzase multă vreme graţierea lui, la rugăminţile celor mai buni amici şi ale celor mai străluciţi bărbaţi, învins de insistenţa lor, le-a spus, sau ca o profeţie, sau ca o presupunere, să fie mulţumiţi că au învins, numai să ţină minte că omul a cărui salvare au dorit-o atât de mult va fi într-o zi pieirea partidului aristocratic, pe care ei l-au apărat alături de el, fiindcă în Caesar sunt mai mulţi Marius.

II Primul serviciu militar îl făcu în Asia, sub ordinele praetorului[9] Marcus Thermus, cu care locuia în acelaşi cort.

Trimis de acesta în Bithynia[10] să organizeze o flotă, se opri la regele Nicomede[11], cu care se zvoni că ar fi avut legături imorale. Acest zvon se întări prin faptul că Caesar plecă peste câteva zile din nou în Bithynia, sub pretextul de a plăti o sumă de bani unui libert, clientul său. În restul campaniei militare, câştigă o mare faimă şi, după cucerirea oraşului Mitilene[12], Thermus îi oferi *corona civica*[13].

III A prestat serviciu militar şi sub Servilius Isauricul[14], în Cilicia[15], dar puţin timp căci, aflând de moartea[16] lui Sylla şi punându-şi mari speranţe în noile tulburări aţâţate de Marcus Lepidus[17], se întoarse în grabă la Roma[18].

Se abţinu însă de a se alia cu Lepidus, deşi i se ofereau mari avantaje, fiindcă nu avea încredere în însuşirile lui Lepidus, iar starea de lucruri de la Roma nu era aceea pe care o sperase.

IV De altfel, după potolirea tulburărilor politice, acuză de delapidare în justiţie pe Cornelius Dolabella[19], fost consul şi onorat cu distincţia triumfului[20]. Dar Dolabella fiind achitat, Caesar se hotărî să se retragă la Rhodos[21], pe de o parte ca să scape de duşmăniile dobândite, iar pe de alta, ca în timpul liber să urmeze cursurile lui Apollonius Molon[22], cel mai strălucit profesor de retorică în acea vreme. În călătoria aceasta, făcută în lunile de iarnă, fiind capturat de piraţi în apropiere de insula Pharmacusa[23], fu nevoit să rămână, în ciuda indignării lui, prizonier patruzeci de zile, întovărăşit doar de un medic şi de doi sclavi, căci pe toţi însoţitorii lui şi pe ceilalţi sclavi îi trimise să-i facă rost de bani, pentru a fi răscumpărat[24]. De cum achită piraţilor suma de 50 de talanţi[25] şi aceştia îl debarcară la ţărm, de îndată strânse o flotă şi urmări pe piraţii care se depărtau, până ce-i prinse[26] şi-i crucifică pe toţi, moarte cu care Caesar îi ameninţase adesea în glumă.

Apoi, fiindcă Mithridate[27] devasta ţinuturile vecine statului roman, Caesar, ca să nu pară că se dezinteresează de aliaţii[28] Romei când sunt în primejdie, plecă din Rhodos, unde abia sosise, şi veni în Asia. Aici strânse trupe auxiliare şi cu ele alungă din provincie pe un praefect al regelui Mithridate, menţinând în devotamentul faţă de Roma popoarele şovăitoare şi nesigure din Asia.

V Dobândind funcţia de tribun militar[29] – cea dintâi onoare a lui pe care a primit-o prin votul poporului – după ce s-a întors la Roma, a ajutat din răsputeri pe cei care luptau pentru restabilirea puterii tribunilor slăbită de Sylla[30]. Invocând legea lui Plotius, a făcut să poată reveni la Roma fratele soţiei sale, Lucius Cinna, şi ceilalţi partizani, care în tulburările politice ce avuseseră loc urmaseră pe Lepidus, iar după moartea acestuia se refugiaseră la Sertorius. Mai mult chiar, a ţinut şi o cuvântare în faţa poporului asupra acestei chestiuni.

VI Ajuns quaestor[31], ţinu în for, de pe tribuna rostrata[32], un discurs funebru, conform tradiţiei[33], în care lăudă pe Iulia şi pe Cornelia;

prima i-a fost mătuşă, iar a doua soţie. În elogiul adus mătuşii sale, vorbeşte astfel despre originea ei şi a tatălui ei:

„Mătuşa mea, după neamul mamei ei, descinde din regi, iar după neamul tatălui, din zeii nemuritori. Căci din Ancus Marcius[34], coboară familia regală a Marcilor, nume pe care-l purta şi mama mea, iar din Venus coboară[35] ginta Iulia, din care face parte familia noastră. Este, aşadar, în neamul nostru, şi majestatea regilor, care au aşa de mare putere asupra oamenilor, şi veneraţia zeilor, care stăpânesc pe regi".

În locul Corneliei defuncte, luă în căsătorie pe Pompeia, fiica lui Quintus Pompeius[36] şi nepoata lui Lucius Sylla[37]. Nu după multă vreme divorţă de ea, bănuind-o de adulter cu Clodius[38]. Zvonul că acesta s-ar fi strecurat la ea în timpul unei ceremonii religioase, travestit în costum femeiesc, făcuse atâta vâlvă, că senatul hotărî o anchetă în legătură cu profanarea religiei[39].

VII Era quaestor când obţinu conducerea provinciei Spaniei Ulterioare[40], unde, însărcinat de praetor să judece procese în adunări[41], ajunse la Gades[42]. Acolo, intrând într-un templu al lui Hercule[43] şi văzând o statuie a lui Alexandru cel Mare[44], plânse la vederea ei şi se învinovăţi de nepăsare că el n-a făcut încă nimic de seamă, la o vârstă când Alexandru cucerise lumea.

Ceru imediat concediu spre a pleca la Roma, ca să caute[45] o ocazie de fapte mai mari.

Tulburat de un vis, pe care-l avusese noaptea (visase că avusese legături cu mama lui) tălmăcitorii de vise îl încurajară, dându-i mari speranţe că va supune întreaga lume, că mama din vis nu este decât pământul, mama tuturor.

VIII Plecând, aşadar, din Spania[46] înainte de timpul fixat, vizită coloniile latine[47] care se agitau pentru căpătarea dreptului de cetăţenie şi le-ar fi instigat să îndrăznească mai mult, dacă consulii n-ar fi reţinut legiunile recrutate pentru Cilicia, tocmai ca să potolească agitaţia. Totuşi nu renunţă să urzească la Roma planuri şi mai mari.

IX Într-adevăr, cu câteva zile înainte de a fi ales edil[48], fu bănuit că ar fi conspirat cu Marcus Crassus[49], personaj consular, şi de asemenea cu Publius Sylla şi Lucius Autronius[50], condamnaţi pentru delicte electorale după desemnarea lor la consulat. Scopul urmărit de ei era să atace senatul la începutul anului şi să ucidă pe cine vor crede şi câţi vor crede, să încredinţeze dictatura lui Crassus, care ar fi numit pe Caesar comandantul cavaleriei, iar apoi, după ce vor fi organizat

republica după placul lor, să încredinţeze consulatul lui Sylla şi Autronius.

De această conjuraţie pomenesc Tanusius Geminus[51], în istoria sa, Marcus Bibulus[52], în edictele sale, şi Caius Curio tatăl, în discursurile lui. Cicero, într-o scrisoare către Axius, pare că face aluzie la această conspiraţie, când spune că Caesar în consulatul lui a întărit tirania, pe care o concepuse ca edil. Tanusius adaugă că, fie din căinţă, fie de teamă, Crassus n-a apărut în ziua stabilită pentru masacru şi că de aceea Caesar n-a putut să dea semnalul cuvenit, care era, după cum spune Curio, să lase să-i cadă toga de pe umeri. Curio şi Marcus Actorius Naso spun că Caesar a conspirat şi cu tânărul Cneius Piso, care, bănuit de acest complot urban, a dobândit, fără să ceară şi contra regulilor obişnuite, provincia Spania, că s-ar fi înţeles să înceapă o revoluţie, unul în afară, altul la Roma, cu ajutorul ambronilor şi transpadanilor, dar că moartea lui Piso[53] le-a zădărnicit planul.

X În timpul cât a fost edil, Caesar a înfrumuseţat nu numai Comitium[54], forul[55] şi templele, dar şi Capitoliul[56], construind portice, pentru timpul necesar ca să expună acolo, în ochii poporului, o parte din dărniciile sale. A dat spectacole de vânătoare şi jocuri de circ, şi împreună cu celălalt coleg, şi separat, în numele său. Dar numai el singur a primit mulţumiri pentru sumele cheltuite, deşi erau făcute în comun, ceea ce-l determină pe colegul său Marcus Bibulus să spună că i s-a întâmplat şi lui ca şi lui Polux, adică, după cum templul din for, ridicat în onoarea fraţilor gemeni Castor şi Polux[57], purta numai numele lui Castor, tot aşa dărnicia lui este considerată a fi numai a lui Caesar. Pe deasupra, Caesar oferi un spectacol de gladiatori[58], dar cu mai puţine perechi de luptători decât hotărâse. Totuşi, aduse atâta mulţime din toate părţile la Roma, încât duşmanii lui se speriară şi luară măsuri ca să se limiteze prin lege numărul gladiatorilor care puteau să intre în Roma.

XI Câştigându-şi dragostea poporului, încercă, ajutat de o parte din tribuni, să poarte război contra Egiptului. Ocazia de a i se da un comandament extraordinar în Egipt era favorabilă, fiindcă locuitorii din Alexandria îşi alungaseră regele, căruia senatul îi decernase titlul de aliat şi amic al poporului roman. Acest act de violenţă era în general dezaprobat.

Nu i s-a încredinţat purtarea războiului cu Egiptul, fiindcă s-au opus fruntaşii optimaţilor. La rândul lui, Caesar căuta şi el să le micşoreze autoritatea, în toate chipurile posibile: repuse în cinste tro-

feele ridicate lui Caius Marius, după victoria acestuia împotriva lui Jugurtha, a cimbrilor şi a teutonilor, trofee răsturnate şi împrăştiate de Sylla.

În cercetarea asupra ucigaşilor, incluse în numărul acestora pe toţi care primiseră bani din tezaurul public ca să comunice capetele cetăţenilor proscrişi, deşi erau apăraţi de legile făcute de Cornelius Sylla.

XII Acuză de înaltă trădare pe Caius Rabirius[59] care, cu câţiva ani mai înainte, sprijinise mult senatul în reprimarea încercărilor de răzvrătire ale tribunului Saturninus[60].

Ales prin tragere la sorţi judecătorul lui Rabirius, îl acuză cu atâta pasiune, că învinuitul, apelând la judecata poporului, nu s-a folosit de aceasta mai mult decât de asprimea judecătorului.

XIII Pierzând speranţa de a guverna o provincie, se îndreptă către postul de pontifex maximus[61], risipind mari sume de bani pentru aceasta. Gândindu-se la sumele mari cheltuite din bani împrumutaţi, se zice că în dimineaţa alegerii, înainte de plecare, ar fi spus mamei sale, care-l îmbrăţişă, că el nu se va întoarce acasă decât pontifex.

Astfel, învinse pe ceilalţi doi pretendenţi[62] la acest post, mult superiori lui şi ca vârstă şi ca reputaţie, obţinând el singur mai multe voturi – în tribul fiecăruia din cei doi – decât au obţinut ei în toate triburile la un loc.

XIV Era praetor, când s-a descoperit conjuraţia lui Catilina. Pe când întreg senatul a decretat pedepsirea cu moartea a tuturor conjuraţilor, singur Caesar a fost de părere ca să fie împărţiţi prin municipii şi puşi sub pază, iar averea să le fie confiscată. Inspiră atâta frică în toţi, care propuneau pedepse prea aspre, arătându-le la câtă ură se vor expune din partea poporului, încât lui Decimus Silanus, ales consul pentru anul următor, fiindcă îi era greu să-şi mai schimbe acum părerea arătată mai înainte, nu-i fu ruşine să dea acuzării o interpretare mai blândă şi să regrete oarecum că pedeapsa capitală este prea aspră. Caesar ar fi convins întreg senatul, fiindcă mulţi trecuseră de partea lui, chiar şi fratele consulului Cicero, dacă Marcus Cato[63], prin discursul său, n-ar fi dat curaj senatului care şovăia. Caesar nu renunţă totuşi să se opună decretului, până când garda de cavaleri pusă să stea de pază în faţa senatului l-a ameninţat cu moartea, dacă mai persistă în atitudinea lui de opoziţie. Ba chiar unii militari ridicară săbiile asupra lui, încât cei ce şedeau în juru-i îl părăsiră, rămânând numai un mic număr de senatori, care-l apărară luându-l în braţe şi acoperindu-l

Restabili vechiul obicei ca în luna când nu avea fasciile[72] să-l însoţească mergând înaintea lui un alai şi în urma lui lictorii[73]. Promulgând legea agrară, alungă din for cu armele pe colegul său, care se opunea acestei legi şi care se plânse a doua zi senatului de purtarea lui Caesar. Dar nu se găsi nimeni care să îndrăznească să facă vreun raport asupra acestei violenţe sau să hotărască vreo măsură disciplinară, cum s-au decretat adesea în tulburări mult mai uşoare. Bibulus, desperat de această situaţie, se retrase definitiv în locuinţa lui, până la ieşirea din consulat, neputându-şi manifesta opoziţia faţă de actele lui Caesar decât prin afişarea edictelor scrise. Din acest moment, Caesar conduse singur republica după bunul lui plac, încât unii cetăţeni, ca să sublinieze acest fapt printr-o glumă, spuneau că cutare fapt s-a petrecut nu în timpul consulilor Caesar şi Bibulus, ci pe timpul consulilor Iulius şi Caesar, numindu-l de două ori cu numele şi prenumele. Ba, chiar circulau versuri ca acestea: Nu s-a făcut sub Bibulus nimic, ci totul sub Caesar. Să fi făcut ceva Bibulus, nu-mi amintesc!

Împărţi la douăzeci de mii de cetăţeni, care aveau cel puţin trei copii, fără tragere la sorţi, pământul din câmpia Stella[74], consacrată zeilor de strămoşi, cum şi ogoarele din Campania, folosite de stat pentru a-i aduce venituri directe.

Publicanii[75] cerură o scădere de arendă. El le scăzu arenda cu o treime din plăţile datorate şi îi sfătui în public să nu mărească prea mult licitaţia noilor arenzi. Larg cu toată lumea, da fiecăruia ceea ce dorea. Nimeni nu-ndrăznea să-l contrazică deoarece, dacă se-ncumeta cineva să-i facă vreo opoziţie, îl intimida.

Fiindcă Marcus Cato[76] l-a interpelat în senat, a poruncit să fie dat afară cu forţa de lictori şi dus la închisoare.

Lucius Lucullus, împotrivindu-i-se cu curaj, fu aşa de înspăimântat cu ameninţări groaznice, că-i căzu singur în genunchi. Fiindcă Cicero s-a plâns într-o pledoarie de timpurile nenorocite în care trăia, în aceeaşi zi, la ceasurile nouă, Caesar trecu pe Publius Clodius, duşmanul lui Cicero, din rândul plebeilor în al patricienilor, ceea ce de multă vreme dorea Clodius[77].

În sfârşit, împotriva duşmanilor din partidele adverse îşi atrase cu bani pe Vettius, ca să declare că mulţi din aceştia l-au rugat să omoare pe Pompei şi să divulge de la tribuna publică, din for, numele tuturor participanţilor la acest complot.

Dar acesta denunţând pe unul şi pe altul fără nici o probă, Caesar îşi pierdu speranţa în rezultatul unei acţiuni aşa de pripit începute şi se crede că o întrerupse suprimând pe denunţător prin otrăvire.

XXI Cam în acelaşi timp, se căsători cu Calpurnia, fata lui Lucius Piso, cel care avea să-i fie succesor în consulat şi căsători cu Cn. Pompeius pe fiica sa Iulia, care părăsi pe primul logodnic, Servilius Caepio, deşi acesta îl ajutase foarte mult mai înainte pe Caesar în lupta împotriva lui Bibulus. După această nouă alianţă, începu să ceară aprobarea întâi lui Pompeius în senat, deşi tot el stabilise ca să-i ceară mai întâi lui Crassus aprobarea, căci era obiceiul ca să se păstreze tot anul ordinea de vot, pe care o stabilise consulul la calendele lui ianuarie.

XXII Aşadar, prin voturile socrului şi ginerelui său, îşi alese din toate provinciile Gallia, care, prin avantajele şi situaţia ei, i se părea un teren potrivit pentru triumfuri.

La început, primi prin legea Vatinia, Gallia cisalpină, adăugându-i-se Illyricum. Apoi căpătă de la senat Gallia comata[78], senatorii temându-se că dacă i-ar refuza-o ei, i-ar da-o poporul. Plin de mulţumire de această izbândă, nu se putu stăpâni să nu se laude în senat că el a dobândit tot ce a dorit, în ciuda şi jalea adversarilor, şi că de aici încolo va sări peste capetele tuturor.

Unul spunându-i în batjocură şi cu aluzie că acest lucru e greu pentru o femeie, el răspunse cu un aer de glumă, că şi în Asia a domnit Semiramida şi că o mare parte din Asia au stăpânit-o Amazoanele.

XXIII La sfârşitul consulatului, praetorii Caius Memmius şi Lucius Domitius, cerându-i să dea un raport asupra consulatului său, prezentă senatului raportul. Senatul nu i-l primi şi el, după trei zile de cercetări zadarnice, plecă în provincie[79], dar îndată quaestorul lui fu chemat la prima instanţă în justiţie pentru câteva învinuiri.

În curând fu citat el însuşi de Lucius Antistius, tribunul poporului. Făcând apel la colegiul tribunilor, obţinu hotărârea să nu fie judecat cât timp lipsea pentru serviciul statului.

Pentru siguranţa în viitor, avu grijă să facă întotdeauna responsabili pe magistraţii anuali şi să nu ajute dintre solicitatori sau să lase să ajungă la onorurile magistraturii, decât aceia care-şi luau angajamentul să-l apere în absenţă. N-a ezitat să ceară unora jurământul, sau chiar semnătura, pentru această înţelegere.

XXIV Dar pentru că Lucius Domitius, candidat la consulat, ameninţa pe faţă că el, odată consul, va face ceea ce în calitate de praetor nu făcuse şi că îi va lua lui Caesar armata, acesta chemă pe Crassus şi pe Pompeius la Luca[80], oraş în provincie, şi-i determină să-i ceară

al doilea consulat pentru a-l face neputincios pe Domitius şi să-i prelungească guvernarea în provincie pe încă cinci ani. Obţinu şi una şi alta şi, încurajat de aceste succese, adăugă la legiunile pe care i le dăduse republica şi altele, întreţinute de el. Pe una o recrută din Gallia transalpină, dându-i chiar numele gallic Alauda[81] (Ciocârlia) şi o instrui în disciplina şi cultul roman, dându-i apoi în întregime dreptul de cetăţenie.

Nu scăpă nici o ocazie de război, fie nedrept sau periculos, fie că erau atacate popoare federate, duşmane sau sălbatice, încât senatul hotărî să trimită delegaţi în Gallia, ca să cerceteze situaţia de acolo, unii senatori fiind de părere să-l predea inamicilor[82]. Dar lucrurile desfăşurându-se cu deplin succes, obţinu mai des şi mai multe zile de sărbătoare şi rugăciuni publice decât obţinuse vreodată cineva.

XXV În timpul celor nouă ani cât a fost comandant în Gallia, cam aceste lucruri a săvârşit:

A făcut provincie romană toată Gallia, cuprinsă între Pirinei, munţii Ceveni, fluviile Rin şi Ron şi care se întindea pe un perimetru aproape de trei milioane două sute de paşi[83], fără a mai socoti oraşele aliate, sau cetăţile care făcuseră servicii Romei, şi i-a impus un tribut anual de patruzeci milioane de sesterţi. A fost primul dintre romani care i-a atacat pe germanii ce locuiesc dincolo de Rin, trecând pe un pod făcut de el, şi le-a pricinuit mari pierderi.

A atacat şi pe britani, necunoscuţi înainte, şi, învingându-i, le-a cerut bani şi ostatici. În atâtea succese, numai de trei ori n-a avut victorie deplină împotriva adversarilor: în Britania a pierdut aproape toată flota, din cauza unei furtuni violente; în Gallia, la Gergovia, o legiune i-a fost risipită şi, în Germania, generalii Titurius şi Aurunculeius au fost ucişi mişeleşte[84].

XXVI Tot în acest timp şi-a pierdut mai întâi mama, apoi fiica şi nu mult după ea nepotul[85]. În vremea aceasta, republica fiind tulburată de asasinarea lui Publius Clodius[86], senatul socoti că e bine să se voteze alegerea unui singur consul şi să fie ales Cneius Pompeius. Caesar trată cu tribunii plebei ca să-l facă pe el colegul lui Pompei, în absenţă, şi ca adunarea poporului să aprobe ca acest al doilea consulat să-l înceapă după ce va termina operaţiile în Gallia, pe care nu vrea s-o părăsească înainte de a termina războiul. Obţinu acest lucru şi, punând la cale altele, plin de speranţă, nu cruţă nici un fel de dărnicii şi servicii către oricine, atât ca om politic, cât şi ca particular.

Începu să construiască o piaţă mare din prăzile de la duşman, a cărei suprafaţă a costat peste o sută milioane de sesterţi. Promise jocuri şi mese poporului în memoria fiicei sale, ceea ce nu făcuse nimeni înaintea lui.

Ca surpriza pentru invitaţi să fie şi mai mare, toate cele ce priveau masa, deşi le-a cumpărat de pe piaţă, le-a pregătit, nu cu furnizori şi bucătari din afară, ci acasă, cu personalul său. A luat măsuri ca gladiatorii renumiţi să fie luaţi din arenă şi puşi în siguranţă din partea spectatorilor, dacă nu s-au luptat pe placul acestora[87], iar viitorii luptători să înveţe, nu la şcoli sau la meşterii de scrimă, ci să fie instruiţi de cavalerii romani, sau chiar de senatorii pricepuţi în arme, insistând prin rugăminţi, după cum se arată din scrisorile lui, ca să-şi ia asupra lor disciplina fiecăruia şi să dea ei înşişi regulile pentru exerciţii.

Dublă solda legiunilor pentru totdeauna. De câte ori era un an bogat, distribuia grâul fără măsură şi fără socoteală; câteodată dădea fiecărui om şi câte un sclav din prada de război.

XXVII Ca să-şi păstreze legăturile şi prietenia cu Pompei, îi dete ca soţie pe Octavia, nepoata surorii sale, care era căsătorită cu Caius Marcellus, şi luă în căsătorie pe fiica lui Pompei, promisă lui Faustus Sylla.

Toţi dimprejurul lui şi o mare parte din senatori îi erau datori fără nici o dobândă sau cu o dobândă mică. Pe ceilalţi cetăţeni din celelalte ranguri, fie că veneau la el neinvitaţi, fie că-i invita el, îi încărca cu daruri bogate. Chiar şi liberţilor şi sclavilor le dăruia ceva, numai ca ei să facă plăcere stăpânului ori patronului lor. Era sprijinul binevoitor al acuzaţilor şi datornicilor sau al tinerimii risipitoare, numai acuzaţiile să nu fi fost prea grave sau lipsa şi risipa să nu fi fost prea mari, ca să le poată aduce uşurarea.

Acestora le spunea pe faţă că e nevoie de un război civil.

XXVIII Nu printr-o stăruinţă mai mică îşi atrase regii şi provinciile de pe tot pământul, oferind unora ca dar mii de captivi, altora trimiţându-le trupe ca ajutor unde şi când voiau, fără împuternicirea senatului şi a poporului.

Pe deasupra, împodobi oraşele de seamă ale Italiei, Galliei, Spaniei, Asiei şi Greciei cu monumente foarte frumoase. Toţi începură să se înfricoşeze şi mulţi se întrebau unde merg aceste lucruri, încât consulul Marcus Claudius Marcellus declară printr-un edict că se va ocupa de salvarea patriei şi propuse senatului ca să se numească lui Caesar un succesor înainte de expirarea guvernării din Gallia, fiindcă,

războiul fiind terminat şi pacea realizată, trebuia să elibereze armata victorioasă. El adăugă să nu se facă menţiune de absenţa lui Caesar la alegeri, din moment ce Pompei nu abrogase legea printr-un plebiscit[88], căci se întâmplase ca Pompei, făcând legea despre dreptul magistraţilor, să uite a excepta pe Caesar la capitolul unde excludea pe absenţi de la candidatură şi să îndrepte eroarea târziu, când legea era gravată în aramă şi aşezată în arhivă[89]. Marcellus, nemulţumit că i se iau lui Caesar numai provinciile şi privilegiul, propuse ca să se ridice dreptul de cetăţenie coloniştilor pe care-i adusese Caesar în Novum Comum[90], conform legii Vatinius, fiindcă acest drept de cetăţenie fusese dat prin intervenţii şi contrar legilor anterioare.

XXIX Caesar, tulburat de aceste atacuri şi judecând – ceea ce se spune că a fost auzit adesea zicând – că e mai greu de a se coborî un cetăţean din rândul întâi în rândul al doilea, decât din al doilea la cel din urmă, rezistă lui Marcellus din toate puterile, fie prin opoziţia tribunilor, fie prin Servius Sulpicius, celălalt consul. În anul următor, Caius Marcellus, care urmase în consulat vărului său Marcus, încercă acelaşi lucru. Caesar îşi câştigă, în schimbul unei sume foarte mari[91], ajutorul lui Aemilius Paulus, colegul său şi al lui Caius Curio[92], cel mai violent dintre tribuni.

Fiindcă toate i se împotriveau şi consulii designaţi[93] erau de asemenea contra lui, rugă senatul printr-o scrisoare să nu i se ridice privilegiul dat de popor sau să admită ca să plece o dată cu el şi ceilalţi comandanţi din fruntea armatelor. El credea că mai repede va chema el pe veteranii lui, când va vroi, decât va putea Pompeius să recruteze trupe noi. Se învoi totuşi cu adversarii să concedieze opt legiuni şi să părăsească Gallia transalpină, dar să i se lase două legiuni şi provincia cisalpină sau şi numai o singură legiune cu Illyricum, până se alege consul.

XXX Dar senatul n-a intervenit cu nimic şi adversarii lui au refuzat orice tranzacţie relativ la treburile statului. Atunci a trecut în Gallia citerior şi după ce a ţinut adunări populare, s-a oprit la Ravenna, cu gândul de a face război, dacă s-ar hotărî ceva grav de senat împotriva tribunilor poporului, care-l susţineau. Pentru el acesta a fost motivul războiului civil, dar se crede că altele au fost cauzele. Cneius Pompeius spunea adesea că Caesar a vroit să tulbure şi să răstoarne tot, fiindcă nu putea să termine lucrările ce le începuse şi nici să îndeplinească cu propriile lui mijloace speranţele ce şi le pusese poporul în el, cu venirea lui la putere. Alţii spun că s-a temut ca nu

cumva să fie constrâns să dea socoteală de cele săvârşite în primul lui consulat, împotriva religiei, legilor şi adversarilor săi. Marcus Cato declara deseori cu jurământ că îl va chema în judecată imediat ce va concedia armata. Alţii spuneau în public că dacă Caesar se va întoarce ca simplu particular, va fi judecat ca şi Millo, adică va trebui să-şi apere procesul în faţa judecătorilor înconjurat de trupă înarmată. Asinius Pollio face să se creadă această părere, povestind că Caesar, în lupta de la Pharsalus[94], văzând pe adversari ucişi şi loviţi, ar fi spus textual: „Ei au voit-o. Săvârşind atâtea lucruri mari, eu, Caius Caesar, aş fi fost condamnat, dacă n-aş fi cerut ajutorul armatei". Unii cred că el a cucerit puterea din obişnuinţa de a comanda, cântărind forţele duşmanilor cu ale sale şi că a găsit prilejul de a pune mâna pe putere, pe care o dorise de copil.

De aceeaşi părere, pe cât se vede, era şi Cicero, care în cartea III a operei sale *Despre îndatoriri* spune că Caesar avea întotdeauna în gură versurile lui Euripide, pe care Cicero însuşi le-a tradus astfel:

> „Dacă dreptul trebuie violat, aceasta se poate îngădui
> numai pentru a guverna;
> În celelalte împrejurări practicaţi virtutea"[95].

XXXI Când află că dreptul de veto al tribunilor a fost desfiinţat şi că ei au plecat din Roma, trimise îndată în secret câteva legiuni înainte, iar el, ca să nu trezească vreo bănuială, luă parte la un spectacol public şi examină planul unei şcoli de gladiatori, pe care avea de gând s-o clădească. Se aşeză, ca de obicei, la o petrecere cu mai mulţi, apoi, după apusul soarelui, cu o căruţă trasă de nişte catâri ce-o găsise la o moară apropiată, o luă pe un drum ascuns, cu o escortă puţin numeroasă. Stingându-se făcliile de luminat, pierdu drumul şi rătăci multă vreme, până ce, la ziuă, găsind o călăuză, străbătu pe jos poteci înguste şi ajunse legiunile la fluviul Rubicon[96], care era hotarul provinciei sale. Aici se opri puţin şi, cugetând la planul lui îndrăzneţ, zise către cei mai apropiaţi: „Acum încă am putea să ne întoarcem. Fiindcă, dacă vom trece acest pod, totul va trebui rezolvat prin arme".

XXXII Pe când stătea la gânduri, se petrecu următoarea minune: un om de o mărime şi frumuseţe extraordinară apăru deodată înaintea lui, cântând din fluier. Afară de păstori, alergară la el să-l asculte mulţi soldaţi din posturi, între care şi trompeţi. Răpind o trompetă de la un soldat, omul sări în apă şi, sunând puternic din trompetă, se îndreptă spre malul celălalt.

Atunci Caesar zise: „Să mergem unde ne cheamă minunile zeilor şi nedreptatea duşmanilor noştri. Zarul a fost aruncat“[97].

XXXIII Şi astfel, trecând cu armata Rubiconul, primi pe tribunii plebei, care, fiind goniţi din Roma[98], veniseră la el. Făcu apel la credinţa soldaţilor, în faţa trupei, plângând şi sfâşiindu-şi hainele de pe piept. Se crede chiar că a făgăduit fiecărui soldat venitul cavalerilor. Dar această părere s-a născut şi dintr-o falsă interpretare, căci în cuvântarea sa îşi arătase adesea degetul inelar al mâinii stângi şi afirmase că va mulţumi pe toţi care îl vor ajuta să apere demnitatea sa şi le va da, cu dragă inimă, chiar inelul din deget. Cei mai depărtaţi din adunare, cărora le era mai uşor să vadă pe cel care vorbea, decât să-l audă, au luat drept o adevărată promisiune ceea ce vedeau, iar nu ce a spus, şi au interpretat că li s-a promis dreptul inelului[99] cu patru sute mii sesterţi.

XXXIV Faptele pe care le săvârşi de aici încolo, pe scurt şi în ordinea în care s-au petrecut, sunt cam acestea:

Ocupă Picenum, Umbria, Etruria. Învinse şi alungă pe Lucius Domitius, care, ales succesor al lui Caesar în timpul tulburării civile, comanda garnizoana din Corfinium[100]. Se îndreptă spre Brundisium de-a lungul Mării Superioare[101], unde se refugiaseră consulii şi Pompei, cu gândul de a trece marea cât mai repede. Încercând zadarnic, prin toate mijloacele, să le taie drumul[102], Caesar se întoarse la Roma, unde convocă pe senatori pentru a discuta chestiuni de stat. Puse mâna pe cele mai bune armate ale lui Pompei, care erau în Spania, sub conducerea a trei locotenenţi: Marcus Petreius, Lucius Afranius şi Marcus Varro. Înainte de a pleca, spusese către ai săi că se duce să lupte cu o armată fără general şi apoi se va întoarce împotriva unui general fără armată. Deşi, pe de o parte, întârziase prin asedierea Massiliei, care îi închisese porţile, iar pe de alta, marea lipsă de aprovizionare îl ţinuse pe loc, totuşi în scurt timp supuse totul.

XXXV Ajuns la Roma, trecu în Macedonia, asedie pe Pompei timp de patru luni prin puternice întăriri militare şi în cele din urmă îl bătu în lupta de la Pharsalus, urmărindu-l până la Alexandria, unde află că fusese ucis.

Văzând că regele Ptolemeu[103] îi întinde curse şi lui, trebui să lupte cu el într-un război, desigur foarte greu, căci nu era avantajat nici de poziţia locului, nici de vremea de iarnă. Duşmanul sta într-un oraş întărit, aprovizionat şi pregătit de război, pe când Caesar ducea lipsă

de toate şi era şi nepregătit. Victorios totuşi, ia tronul Egiptului şi-l dă Cleopatrei şi fratelui ei mai mic, temându-se să facă Egiptul o provincie romană, ca nu cumva având vreodată un guvernator mai îndărătnic, să devină cauză de răzvrătire.

Din Alexandria, trecu în Siria şi apoi în Pont, unde fu chemat de veştile alarmante despre Pharnaces. Acest fiu al marelui Mithridate, socotind că s-a ivit un prilej bun de război, încrezut fără seamă în unele succese, declară război lui Caesar.

În a cincea zi de la sosirea lui, după patru ore de luptă, Caesar îl distruse într-o singură bătălie[104]. El amintea adesea fericirea lui Pompeius, care-şi datora gloria militară unor duşmani atât de slabi în războaie.

Apoi învinse pe Scipio şi Iuba, care mai încurajau ultimele resturi din partidul lor. În Spania învinse pe fiii lui Pompeius[105].

XXXVI În toate războaiele civile n-a avut pierderi decât prin locotenenţii lui. Dintre aceştia, Caius Curio pieri în Africa; Caius Antonius căzu în puterea duşmanilor în Illyricum; Publius Dolabella pierdu flota tot în Illyricum; Cneius Domitius Calvinius de asemenea îşi pierdu armata în Pont.

El a luptat întotdeauna glorios şi succesul nu i-a fost nici măcar îndoielnic. În afară de două cazuri: o dată la Dyrrachium[106], unde, respins dar neurmărit de Pompeius, a spus că acesta nu ştie să învingă, şi a doua oară în Spania, când, în ultima luptă, situaţia fiind disperată, se gândea chiar să-şi curme viaţa.

XXXVII Terminând războaiele, a fost sărbătorit cu cinci triumfuri, din care patru în aceeaşi lună, după înfrângerea lui Scipio, la un interval de câteva zile unul de altul, şi al cincilea după ce a învins pe fiii lui Pompeius.

Primul şi cel mai strălucit triumf fu cel pentru cucerirea gallilor, al doilea pentru Alexandria, apoi pentru Pont, urmat imediat de triumful pentru Africa. Cel din urmă a fost pentru Spania. Toate au fost făcute cu pompă şi pregătire diferită[107]. În ziua triumfului gallic, pe când trecea prin cartierul Velabru, carul de triumf rupându-şi osia, el era cât p-aci să cadă din car. A urcat pe Capitoliu în lumini de facle cu patruzeci de elefanţi aşezaţi la stânga şi la dreapta carului şi purtând candelabre. La triumful pontic, între alte podoabe ale cortegiului, era purtată o inscripţie cu aceste trei vorbe: veni, vidi, vici, care arătau, nu războaiele, ca la alţii, ci iuţeala cu care s-au purtat.

XXXVIII Dădu fiecărui pedestraş din legiunile sale de veterani, ca pradă de război, pe lângă doi sesterţi[108] mari, pe care-i primiseră la începutul războiului civil, încă douăzeci şi patru mii de sesterţi. Le-a împărţit şi pământ, dar nu toate loturile la un loc, ca nu cumva să exproprieze pe vreun proprietar. Împărţi poporului, pe lângă zece baniţe de grâu şi tot atâtea libre[109] de ulei, precum şi câte trei sute de sesterţi de cap, pe care-i făgăduise odinioară[110], iar pentru întârziere mai adăugă câte o sută de sesterţi. Coborî chiria la locuinţe în Roma până la două mii de sesterţi anual, iar în Italia stabili să nu treacă peste cinci sute de sesterţi. Dădu ospeţe publice şi distribui carne. După victoria din Spania dădu două prânzuri: primul îi păru că este prea sărăcăcios pentru dărnicia lui şi peste cinci zile dădu altul, din cele mai bogate.

XXXIX Oferi spectacole de diferite feluri: o luptă de gladiatori, reprezentaţii teatrale în toate cartierele Romei şi în toate limbile; de asemenea, jocuri de circ, lupte de atleţi şi o luptă pe apă. În luptele de gladiatori din for, s-au luptat Furius Leptinus, de neam praetorian, şi Quintus Calpenus, fost senator şi avocat. Copiii principilor din Asia şi Bithynia au dansat pyrricul[111]. Decimus Laberius, cavaler roman, îşi jucă comedia sa mimică şi, după ce i se dăruiră cinci sute de sesterţi şi un inel de aur, trecu prin orchestră să-şi ia loc pe banca patrusprezecea de la scenă[112]. Pentru jocurile de la circ mări spaţiul circului de ambele părţi şi-l înconjură cu un şanţ cu apă ca Euripus[113]. Tinerii cei mai nobili conduceau carele înhămate cu patru şi doi cai şi călăreau caii jucători. Două trupe de copii, unii mai în vârstă, alţii mai tineri jucau dansuri troiene. Vânătoarea a ţinut cinci zile. La urmă a fost o luptă între două trupe de câte cinci sute de pedeştri, douăzeci de elefanţi şi trei sute de călăreţi de o parte şi de alta. Ca să se lupte mai în larg, s-au ridicat barierele circului şi în locul lor s-au pus două tabere faţă în faţă.

Atleţii luptară timp de trei zile în apropiere de Câmpul lui Marte, pe un stadion construit cu acest prilej.

Pentru luptele navale au săpat un lac în regiunea Codeta[114], unde s-au ciocnit un mare număr de vase trireme[115] şi egiptene cu două, cu trei şi cu patru rânduri de vâsle, încărcate cu mulţi luptători. La aceste spectacole au venit atât de mulţi oameni, din toate părţile, încât mulţi străini au dormit în stradă sau în corturi pe drumuri şi mulţi au fost zdrobiţi de mulţime şi asfixiaţi, între care doi senatori.

XL De aici, trecu la organizarea statului. Corectă calendarul, ce se găsea în mare dezordine din vina preoţilor, care intercalau sărbători de

multă vreme, că sărbătorile secerişului nu mai cădeau în vară, iar ale culesului de vii nu mai erau ţinute toamna. Potrivi anul cu mersul soarelui şi-l fixă la trei sute şaizeci şi cinci de zile. Pentru aceasta, suprimă luna intercalată şi adăugă o zi la fiecare patru ani[116]. Pentru ca pe viitor ordinea timpului să se potrivească cu luna ianuarie, adăugă, între noiembrie şi decembrie, două luni. Aşa că anul în care a stabilit acest lucru avea 15 luni cu cea intercalată, care căzuse şi ea, în acel an, după obicei.

XLI Mări numărul senatorilor[117], alese noi patricieni, mări numărul praetorilor[118], al edililor[119], quaestorilor[120] şi chiar al magistraţilor inferiori. Iertă pe cei condamnaţi de censor sau pe cei condamnaţi printr-o hotărâre judecătorească pentru delict electoral. Împărţi cu poporul comiţiile, poporul alegând jumătate din numărul candidaţilor, iar cealaltă jumătate numind-o el, în afară de candidaţii la consulat, pe care de asemenea îi alegea el. Recomandă pe ai săi prin scrisori trimise tribunilor cu acest conţinut scurt: „Caesar dictator, tribunului cutare, vă recomand pe cutare sau cutare ca prin voturile voastre să obţină demnitatea ce o doreşte". Admise la onoruri chiar pe fiii proscrişilor. Reduse tribunalele la două feluri de judecători, o parte aleşi dintre cavaleri şi altă parte dintre senatori. Suprimă tribunii tezaurului[121], care erau a treia categorie de judecători. Făcu recensământul poporului, nu în felul sau în locul obişnuit, ci pe cartiere, prin proprietarii de case. Reduse numărul celor care primeau grâu de la stat de la trei sute douăzeci de mii la una sută cincizeci de mii. Pentru ca adunările în vederea unui nou recensământ să nu fie o cauză de tulburare, hotărî ca în fiecare an praetorul, prin tragere la sorţi, să înscrie în locul celor morţi pe cei ce n-au fost înscrişi la recensământul anterior.

XLII Aşeză optzeci de mii de cetăţeni în coloniile de peste mare[122] şi, ca să nu rămână oraşele cu populaţie puţină, hotărî printr-o lege ca nici un cetăţean mai mic de 20 de ani şi mai mare de 40 să nu lipsească continuu mai mult de trei ani din Italia, dacă nu este ţinut de serviciul militar. De asemenea, nici un fiu de senator n-avea voie să plece în străinătate, decât pentru a însoţi un general sau un magistrat. Acei care se ocupau cu creşterea vitelor nu puteau să aibă între păstori mai puţin de a treia parte din tineri fii de oameni liberi.

Încetăţeni pe toţi care profesau medicina la Roma şi pe cei care predau disciplinele liberale, pentru ca să locuiască mai cu plăcere în Roma şi să atragă şi pe alţii. În ce priveşte datoriile, înlătură speranţa unora[123] ce aşteptau noi reduceri, care se făceau des, şi hotărî în sfârşit

ca datornicii să mulţumească pe creditori, după evaluarea averii la preţul care era înainte de războiul civil, şi să se scadă din datorie ceea ce se plătise în numerar sau se adăugase cu titlu de dobândă. Prin această dispoziţie a scăzut datoriile aproape cu a patra parte. Desfiinţă toate colegiile religioase, afară de cele înfiinţate din vechime[124]. Mări pedepsele pentru crimă şi, fiindcă bogaţii scăpau uşor de pedepse exilându-se fără a pierde ceva din averea părintească, pedepsi pe paricizi[125] cu confiscarea tuturor bunurilor, după cum scrie Cicero, iar pe ceilalţi criminali cu confiscarea averii pe jumătate.

XLIII În justiţie dădu hotărârile cu multă grijă şi severitate. Scoase din rândul senatorilor pe cei vinovaţi de delapidări. Anulă căsătoria unui praetor, care se căsătorise cu o femeie plecată de la bărbat de două zile, deşi nu exista vreo bănuială de adulter. Puse impozite pentru marfa străină. Opri folosinţa lecticilor, a hainelor de purpură şi a perlelor, exceptând anumite persoane, de o anumită vârstă şi în anume zile. Aplică cu stricteţe legile împotriva risipei. Trimitea la pieţe miliţia care ridica mărfurile oprite şi le aducea la el. Alteori trimitea pe ascuns lictori şi soldaţi în case, ca să ridice chiar de pe masă cumpărăturile care scăpau de controlul miliţiei.

XLIV Zi de zi proiecta planuri mai multe şi mai mari, pentru ridicarea şi împodobirea Romei, pentru siguranţa şi mărirea imperiului. În primul rând plănui să construiască un templu al lui Marte, mare cum nu este în nici o parte, secând şi nivelând lacul în care dăduse spectacolul naumachiei[126] şi să construiască la poalele muntelui Tarpeia un teatru de mari proporţii. Voia să redacteze dreptul civil într-o măsură anumită şi, din suma imensă şi împrăştiată de legi, să strângă pe cele mai bune şi necesare în cărţi puţine. Voia să deschidă biblioteci publice cât de mari s-ar putea, cu cărţi greceşti şi latineşti. I-a şi încredinţat lui Marcus Varro grija de a procura şi orândui volumele. Voia să sece lacurile Pontine, să facă o scurgere a lacului Fucinus[127], să pietruiască un drum care să meargă de la Marea Adriatică, prin spatele Apeninilor, până la Tibru, să străpungă istmul[128], să oprească expansiunea dacilor, care se întinseseră în Pont şi în Tracia, să lupte împotriva parţilor prin Armenia mică şi să-i atace numai după ce le va fi încercat forţele. Moartea îl ajunse pe când îndeplinea sau pregătea aceste proiecte. Înainte de a vorbi despre moartea lui Caesar, nu este în afară de planul propus să vorbim pe scurt despre chipul şi îmbrăcămintea lui, despre educaţia, obiceiurile, nu mai puţin şi despre ocupaţiile lui civile şi militare.

XLV Se spune că avea o statură înaltă, tenul alb, corpul bine făcut, faţa plină, ochii negri şi vioi. Sănătatea n-a lăsat de dorit decât spre sfârşitul vieţii, când avea leşinuri subite şi era tulburat în somn de coşmaruri.

A suferit două atacuri de epilepsie în timpul funcţiei sale[129]. Pretenţios în îngrijirea corpului, nu numai că se tundea cu grijă şi se rădea, dar îşi depila părul de pe trup, după cum îi imputau unii. Suporta greu chelia, care i-a pricinuit adesea glumele răutăcioase ale detractorilor lui. De aceea obişnuia să-şi ducă de la ceafă spre frunte puţinul păr pe care-l mai avea şi, din toate onorurile pe care i le-a dat senatul şi poporul, n-a primit şi folosit mai cu plăcere altceva decât dreptul de a purta întotdeauna pe cap o coroană de laur. Se spune că era distins şi prin îmbrăcăminte. Purta o laticlavă cu ciucuri care-i atârnau până la mâini. Pe deasupra purta centură, pe care o lăsa cam largă. De aici a ieşit vorba lui Sylla, care spunea senatorilor să se ferească de copilul ce se încinge prost.

XLVI A locuit întâi în Subura[130], într-o casă modestă. După ce fu ales *pontifex maximus* locui pe Via Sacra, într-o casă a statului. Mulţi scriitori au spus că iubea foarte mult eleganţa şi luxul. Se spune că vila din pădurea Ariciei, clădită din temelie cu mari cheltuieli, a fost dărâmată în întregime, fiindcă nu i-a plăcut, deşi pe atunci nu era decât un om nu destul de cunoscut şi plin de datorii. În expediţii, ducea cu el material de pavaj şi mozaic pentru locuinţă.

XLVII Se zice că s-a dus în Britania ca să găsească perle şi că le constata mărimea şi greutatea cântărindu-le în mână din când în când. Căuta cu pasiune pietre preţioase, vase de aur sau argint, statui şi tablouri de artă antică.

Plătea pe sclavii tineri şi mai îngrijiţi cu preţuri imense, de-i era şi lui ruşine, încât oprea să se treacă aceste sume în registre.

XLVIII În provincii, dădea întotdeauna două feluri de mese: unele pentru soldaţi şi pentru oamenii de rând, iar altele pentru magistraţi şi pentru oamenii de bună condiţie ai provinciilor. Supraveghea disciplina casei cu grijă şi severitate, în lucrurile mici ca şi în cele mari. De aceea a pus în obezi pe brutar, fiindcă a servit oaspeţilor altă pâine decât lui şi a pedepsit cu moartea pe un libert foarte apreciat, pentru adulter cu soţia unui cavaler, deşi nimeni nu făcuse vreo plângere.

XLIX Moralitatea lui n-a fost atinsă decât de legăturile cu Nicomede, o ruşine totuşi permanentă şi gravă, care l-a expus batjocurii tuturor. Las la o parte versurile foarte cunoscute ale lui Calvus Licinus:

Tot ce Bithynia şi iubitul lui Caesar
A avut vreodată...

Las la o parte şi discursurile lui Dolabella şi ale lui Curio tatăl, în care Dolabella îl numea rivala reginei şi scândura interioară a lecticii regale, iar Curio îi zicea grajdul lui Nicomede şi prostituata Bithyniei. Trec şi peste edictele lui Bibulus, în care dădea colegului său titlul de regina Bithyniei, care a iubit întâi pe rege şi acum iubeşte regalitatea. În acelaşi timp, după cum povesteşte Marcus Brutus, un oarecare Octavius, care vorbea foarte liber, din cauză că nu era în toate minţile, într-o mare adunare a numit pe Pompeius rege, iar pe Caesar l-a salutat cu numele de regină. Caius Memmius îi reproşează că el a servit pe Nicomede cu paharul şi cu vinul la un mare banchet, la care participau, o dată cu alţi desfrânaţi de ai lui Nicomede, şi câţiva negustori romani cărora le spunea şi numele.

Cicero nu s-a mulţumit numai să scrie în unele din scrisorile lui că Caesar, dus de curtenii lui Nicomede în camera de culcare a acestuia, s-a culcat pe un pat de aur, în haine de purpură, întinându-şi în Bithynia floarea tinereţii, el, cel coborâtor din Venus, ci l-a apostrofat în senat, când Caesar apăra un proces al Nisei, fiica lui Nicomede, amintindu-i obligaţiile faţă de acest rege: „Lasă, te rog – i-a zis –, căci ştie toată lumea ce ţi-a dat el şi ce i-ai dat tu".

În sfârşit, în timpul triumfului său gallic, soldaţii lui, între alte cântece pe care le cântau cu veselie în urma carului de triumf, l-au rostit şi pe acesta aşa de cunoscut:

Caesar a supus Gallia, Nicomede pe Caesar,
Iată este dus în triumf Caesar care a supus
Gallia, iar Nicomede care a supus pe Caesar
nu este dus în triumf.

L Este constantă părerea că era înclinat spre desfrâu şi cheltuitor în plăceri, că a corupt foarte multe şi ilustre femei, între care pe Postumia, soţia lui Servius Sulpicius, Lollia, soţia lui Aulus Gabinius, şi Tertulla, soţia lui Marcus Crassus, şi chiar pe Mucia[131], soţia lui Cneius Pompeius.

Cei doi Curioni, tatăl şi fiul, şi mulţi alţii reproşau lui Pompei că din cauza lui Caesar, pe care-l numea Aegist[132], şi-a lăsat soţia cu trei copii şi, din dorinţa de putere, s-a căsătorit apoi cu fiica acestuia. A iubit însă mai mult decât pe oricare pe Servilia, mama lui Marcus Brutus[133]. Pentru ea a cumpărat, în ultimul său consulat, o perlă de şase milioane de sesterţi, iar în timpul războiului civil, pe lângă alte daruri, îi cumpără la licitaţie mari proprietăţi pe un preţ de nimic. Cum foarte mulţi se mirau de acest preţ mic, Cicero spunea în glumă printr-un joc de cuvinte: „Ca să ştiţi că s-a cumpărat ieftin, s-a scăzut a treia"[134]. Se bănuia că Servilia tolera prietenia dintre fiica sa Tertia şi Caesar.

LI Că nici în provincie nu păstra fidelitatea conjugală, apare clar din acest distih pe care-l cântau soldaţii, tot în timpul triumfului pentru înfrângerea Galliei:

> Cetăţeni, păziţi-vă soţiile, aducem un chel uşuratic.
> Aurul, ce l-ai cheltuit în Gallia cu femei,
> l-ai împrumutat de aici, din Roma.

LII A iubit şi regine, între care pe Eunoe din Mauretania, soţia lui Bogudis, căreia i-a dat, ei şi soţului ei, după cum scrie Naso, o mulţime de daruri scumpe. Dar foarte mult a iubit pe Cleopatra, cu care prelungea cheful până la ziuă şi cu care a străbătut Egiptul, în aceeaşi corabie înzestrată cu cabine[135], vrând să viziteze şi toată Etiopia, dacă armata n-ar fi refuzat de a-l urma.

O aduse în fine la Roma şi la plecare o încărcă cu toate onorurile şi cu foarte multe daruri. Ba îngădui ca fiul ei să poarte numele de Caesar[136].

Unii istorici greci povestesc că acest copil semăna foarte mult cu Caesar la chip şi la mers. Marcus Antonius a afirmat în faţa senatului că a fost recunoscut chiar de Caesar şi că acest lucru îl ştiu Caius Matius şi Caius Oppius şi alţi amici ai lui Caesar. Iar Caius Oppius, ca şi cum era nevoie de apărare şi justificare, a publicat o scrisoare în care susţine că fiul Cleopatrei nu este al lui Caesar. Helvius Cinna, tribunul plebei, a mărturisit la mai mulţi că el a avut o lege scrisă şi pregătită, pe care Caesar poruncise s-o publice în lipsa lui, prin care-i da dreptul de a lua în căsătorie pe orice femeie ar vrea, pentru a avea moştenitori. Şi, ca să nu se îndoiască nimeni că îl stăpânea patima desfrâului şi adulterului, Curio tatăl, într-un discurs, l-a numit bărbatul tuturor femeilor şi femeia tuturor bărbaţilor.

LIII Era cumpătat la băutură, ceea ce au afirmat chiar şi duşmanii lui. De aici vorba lui Marcus Cato că dintre toţi care au contribuit la dărâmarea republicii, singur Caesar n-a fost ameţit de băutură. La mâncare, după spusa lui Caius Oppius, era indiferent. Odată, la o masă, gazda servind ulei rânced, în loc de ulei proaspăt, când toţi erau nemulţumiţi, singur Caesar a cerut să-i mai servească încă o dată, ca nu cumva să se observe neglijenţa sau nepoliteţea gazdei.

LIV N-a fost dezinteresat nici în comandamentul militar, nici în funcţiile celelalte.

După cum se vede din unele note ale sale, a primit în Spania de la proconsul şi de la aliaţi bani, pe care i-a cerut pentru a-şi achita datoriile. A despuiat, tratând ca inamice, câteva oraşe din Lusitania, deşi nu-i refuzaseră condiţiile şi deschiseseră larg porţile la sosirea lui. În Gallia, a jefuit altarele şi templele încărcate cu daruri. A dărâmat oraşe mai mult pentru pradă, decât pentru a le pedepsi. De aceea avea aur din abundenţă, pe care l-a împărţit în Italia şi în provincii pentru vânzare pe trei mii de sesterţi libra de aur[137].

În primul său consulat, a furat din Capitoliu trei mii de libre de aur şi le-a înlocuit cu aramă aurită. Vindea titluri de aliat şi de rege, astfel că numai lui Ptolemeu i-a luat în numele său şi al lui Pompei circa şase mii de talanţi. Din jafurile cele mai evidente şi din despuierea templelor a putut susţine şi cheltuielile războaielor civile şi ale triumfurilor şi spectacolelor sale.

LV În elocinţa şi în arta militară a egalat şi a şi depăşit gloria celor mai străluciţi maeştri. După acuzaţia împotriva lui Dolabella, a fost clasat, incontestabil, între cei dintâi avocaţi. Cicero, în opera dedicată lui Brutus, enumerând pe oratori, spune că nu vede pe nimeni care să-l întreacă pe Caesar şi că discursul lui are eleganţă şi strălucire, măreţie şi nobleţe, pe lângă talentul oratoric. Iar într-o scrisoare către Cornelius Nepos despre acelaşi scrie: „Ce? Pe care dintre oratorii de profesie îl pun înaintea lui? Cine e mai profund şi mai bogat în idei, mai împodobit în imagini şi mai elegant în expunere ca Caesar?"

Se pare că de tânăr şi-a adoptat genul de elocinţă al lui Strabo Caesar[138]. El a şi luat de altfel câteva pasaje din discursul acestuia intitulat „Pro Sardis" şi le-a trecut vorbă cu vorbă în opera sa „Divinatio". Se zice că pronunţa cuvintele cu voce clară, avea gesturi şi mişcări pline de însufleţire şi de graţie. A lăsat câteva discursuri, între care unele îi sunt atribuite la întâmplare, cum este discursul „Pro Quinto", pe care nu pe nedrept Augustus îl consideră mai mult al grefierilor,

care nu l-au putut urmări şi scrie cum trebuie, decât al autorului. Găsesc chiar câteva exemplare publicate de el nu cu titlul „Pentru Metellus", ci „Pe care l-a scris pentru Metellus", deşi discursul vorbeşte în persoana lui Caesar, dezvinovăţindu-se pe sine şi pe Metellus de acuzaţiile detractorilor lor comuni. De asemenea, despre cuvântările către soldaţi în Spania, Augustus se îndoieşte că ar fi ale lui Caesar, totuşi sunt două discursuri: unul ţinut, se crede, înaintea primei lupte[139] şi al doilea înaintea ultimei lupte[140]. Dar Asinius Pollio spune că în această din urmă luptă n-a avut timpul să mai vorbească trupelor, din cauza unui subit atac al duşmanului.

LVI Caesar a lăsat comentariile faptelor sale, în care povesteşte războaiele din Gallia şi războiul civil împotriva lui Pompei. Cât despre comentariile asupra campaniei din Alexandria, Africa şi Spania, autorul nu este sigur. Unii îl socotesc pe Oppius, alţii pe Hirtius, care ar fi completat ultima carte din războiul gallic, rămasă neterminată. Despre comentariile lui Caesar, Cicero, în opera sa Brutus, spune astfel: „Comentariile merită să fie lăudate. Au un stil natural şi plăcut, dezbrăcat de orice podoabă retorică. El a voit ca alţii să aibă material pregătit, de unde să şi-l ia pentru a scrie istoria. Acest lucru convine poate celor proşti, care doresc să zugrăvească cu ornamente de stil aceleaşi fapte istorice; dar nu încurajează pe oamenii cuminţi să mai scrie aceeaşi istorie". Tot despre comentariile lui Caesar, Hirtius spune aşa: „Atât de mult sunt apreciate de toţi, că scriitorilor nu le este dată prin ele, ci luată, ocazia de a scrie. Admiraţia noastră este mai mare decât a celorlalţi, fiindcă, dacă ceilalţi admiră cât de bine şi corect sunt scrise, noi mai ştim şi cât de uşor şi repede au fost scrise". Pollio Asinius însă e de părere că opera *Comentarii* nu este scrisă nici cu îngrijire, nici cu respectul adevărului. „Caesar – zice el – crede prea uşor multe lucruri săvârşite de alţii, iar pe cele săvârşite de el le-a redat greşit, fie dinadins, fie din scăpări de memorie." El crede că Caesar avea de gând să retranscrie şi să corijeze opera.

A lăsat şi două cărţi despre *Analogie*[141] şi două *Anticatones*[142], precum şi un poem intitulat *Iter*.

Pe cele dintâi le-a scris când se ducea din Gallia citerior, unde ţinuse adunarea poporului, trecând prin Alpi, ca să-şi găsească armata. Pe celelalte două le-a compus în timpul luptei de la Munda, iar pe cele din urmă în timpul călătoriei de la Roma în Spania, călătorie[143] care a durat 24 de zile. Mai sunt de la el scrisori către senat. Se pare că Caesar cel dintâi ar fi schimbat forma acestor scrisori în mic carnet cu pagini, ca un memoriu; înainte consulii şi generalii le trimiteau sena-

tului pe un singur papirus lung. Sunt şi scrisori către Cicero şi către prieteni şi rude, privind interese familiale. Dacă trebuia să le comunice ceva mai intim, scria prin cifru, adică aşeza literele în aşa mod, încât, citite în şir, nu formau nici un cuvânt. Dacă cineva vrea să le cerceteze şi să le urmărească, trebuie să pornească de la a patra literă din alfabet, adică să schimbe pe d cu a şi de aici pe celelalte. Se citează şi unele scrieri din tinereţe, ca: *Laudele lui Hercule*, *Tragedia Oedip*, de asemenea o *Culegere de maxime*.

Toate aceste cărţi Augustus a oprit de a fi publicate, printr-o scrisoare pe cât de scurtă pe atât de simplă, trimisă lui Pompeius Macer, pe care-l însărcinase să pună în ordine bibliotecile.

LVII Era neîntrecut în mânuirea armelor şi în călărie. Suporta eforturile mai mult decât s-ar putea crede. În marş, mergea în frunte, câteodată călare, mai adesea pe jos, cu capul gol, fie soare, fie ploaie. Drumurile cele mai lungi le străbătea cu o iuţeală de neînchipuit. Fără bagaj, cu o căruţă închiriată, străbătea o sută de mii de paşi într-o singură zi[144]. Dacă îl opreau râurile, le trecea înot sau pe burdufuri umflate, încât adesea întrecea curierii trimişi de el cu mult înainte.

LVIII În expediţii, nu se poate spune dacă îi era mai mare prudenţa ori îndrăzneala. Nu-şi ducea niciodată armata pe drumuri primejdioase până nu cerceta situaţia locurilor. N-a trecut în Britania, până ce n-a cercetat el însuşi înainte portul, navigaţia şi trecerea în insulă. De asemenea, anunţându-i-se că în Germania taberele îi sunt asediate, trecu la oşti printre santinelele duşmane îmbrăcat în costum gallic. De la Brundisium la Dyrrachium trecu iarna printre corăbiile duşmane. Fiindcă trupele întârziau să sosească, deşi le poruncise să-l urmeze, singur, pe ascuns, cu capul acoperit, ca să nu fie recunoscut, s-a suit într-o barcă mică şi nu s-a descoperit cine este, nici n-a lăsat pe barcagiu să dea înapoi în faţa furtunii, decât când barca era aproape să-l răstoarne în valuri.

LIX Nici o superstiţie religioasă nu-l abătea sau nu-l întârzia de la planul lui. Când preotului care sacrifica animalele i-a fugit jertfa, n-a amânat plecarea împotriva lui Scipio şi Iuba. Alunecând la coborârea din barcă, interpretă prevestirea în favoarea sa, zicând: „Eşti a mea, Africă". Pentru a-şi bate joc de prevestirile care spuneau că în această provincie numele Scipionilor este prin destin neînvins şi fericit, a adus cu el în tabără pe cel mai dispreţuit om din ginta Cornelia care, din cauza ticăloşiei vieţii lui, era poreclit Salution[145].

LX Dădea luptele, nu atât după planuri stabilite înainte, cât după cum cerea împrejurarea: adesea, imediat după un marş, uneori în timpul celor mai îngrozitoare furtuni, când nimeni nu se aştepta la vreo acţiune.

Numai în ultimul timp devenise mai prudent în luptă, socotind că, deşi a învins mereu, nu trebuie totuşi să încerce prea de multe ori norocul, fiindcă niciodată n-ar putea câştiga atât de mult printr-o victorie, cât ar pierde printr-o singură înfrângere.

N-a atacat niciodată un duşman, fără a-i cuceri tabăra. O dată ce punea duşmanul în dezordine, nu-i mai da răgaz să-şi revie.

Când lupta era nedecisă, trimitea caii de pe câmpul de luptă, în primul rând pe al său, ca să înlăture orice posibilitate de fugă şi să-i oblige pe soldaţi să reziste[146].

LXI Călărea un cal cu totul deosebit, care avea picioarele aproape ca de om, cu unghii despărţite ca degetele. Calul se născuse în curtea lui şi haruspicii prevestiseră că stăpânul lui va fi stăpânul lumii. De aceea îl întreţinea cu mare grijă. El s-a urcat primul pe acest cal, căci nimeni n-a putut să-l călărească. Apoi i-a ridicat o statuie în faţa templului lui Venus Genetrix[147].

LXII Adeseori, singur reînsufleţea armata descurajată punându-se în calea soldaţilor care fugeau, reţinând pe unul câte unul, luându-i de gât şi întorcându-i să lupte împotriva duşmanului. Aceasta îi speria atât de mult, încât un purtător de drapel, pe care-l împiedicase din fugă, îl ameninţă cu vârful ascuţit al drapelului, iar altul i-a lăsat steagul în mână şi a fugit.

LXIII Nu mici, ba foarte mari sunt dovezile despre vitejia sa. După lupta de la Pharsalus, trimiţând armata înainte în Asia, străbătu într-o mică navă de transport strâmtorile Helespontului. Pe drum, întâlni pe locotenentul Lucius Cassius din armata lui Pompeius cu zece corăbii rostrate[148]. Nu fugi, deşi era singur, ci, mergând drept la el, îi ceru să se predea de bunăvoie, ceea ce Cassius făcu – şi îl primi în subordinele sale.

LXIV În Alexandria, la asaltul unui pod, o năvală a duşmanilor îl forţă să se suie într-o barcă. Năvălind mai mulţi adversari după el în barcă, sări în mare şi, înotând două sute de paşi, ajunse la o barcă din apropiere, cu mâna stângă ridicată în sus, ca să nu i se ude hârtiile pe care le avea şi ţinând cu dinţii mantaua, ca să nu cadă pradă duşmanului.

LXV Aprecia soldatul, nu după purtare sau avere, ci după forţa fizică, tratându-l cu o egală severitate şi indulgenţă.

Nu folosea constrângerea nicăieri şi niciodată, decât în faţa duşmanului şi atunci cerea cea mai mare disciplină.

Nu anunţa dinainte nici marşul, nici atacul, căci voia ca soldaţii să fie pregătiţi şi gata în tot momentul, ca să-l urmeze oriunde şi oricând. Adesea făcea marşuri fără motiv, pe timp de ploaie şi în zile de sărbătoare. Câteodată recomanda soldaţilor să nu-l piardă din ochi, iar el pe neaşteptate, ziua şi noaptea, se depărta de trupă şi prelungea marşul, ca să obosească pe cei ce-l urmau cu încetineală.

LXVI Pe soldaţii înfricoşaţi de ştirile asupra forţelor duşmane nu-i liniştea negând sau micşorându-le faima, ci mărind-o şi exagerând-o şi mai mult. Când soldaţii aşteptau înfricoşaţi pe câmpul de război pe Iuba, el i-a adunat şi le-a spus: „Să ştiţi că în câteva zile va fi aici regele, cu zece legiuni, cu treizeci de mii de călăreţi, cu o sută de mii de soldaţi uşor înarmaţi, cu trei sute de elefanţi. Aşadar, nimeni să nu mai întrebe ceva sau să creadă pe altcineva, decât numai pe mine. Altfel, îi voi strânge pe toţi şi-i voi pune în corabia cea mai veche şi voi porunci să-i debarce, indiferent pe ce ţărm, indiferent ce vânt îi va duce".

LXVII Nu lua în seamă toate abaterile, nici nu le pedepsea după măsura vinii. Răzbunător foarte sever pentru dezertori şi răzvrătiţi, închidea însă ochii asupra celorlalte greşeli.

Câteodată, după luptă şi victorie, libera pe soldaţi de orice obligaţii şi le promitea ici şi colo toată libertatea de a petrece, obişnuind să spună că soldaţii săi, chiar parfumaţi, pot să se lupte bine.

În discursuri, numea pe soldaţi tovarăşi de luptă – un nume mai amical –, nu soldaţi. Avea atâta grijă de îmbrăcămintea lor, că-i împodobea cu aur, argint şi arme strălucitoare, totodată pentru aspect decorativ şi pentru a fi mai ataşaţi în lupte, de teama de a nu pierde podoabele. Îi iubea atât de mult, că la vestea înfrângerii lui Titurius şi-a lăsat să-i crească barba şi părul şi nu s-a tuns şi bărbierit decât după ce l-a răzbunat.

Prin astfel de fapte el şi-i făcea şi mai devotaţi şi mai viteji[149].

LXVIII La începutul războiului civil, centurionii fiecărei legiuni se angajară să întreţină fiecare câte un călăreţ din economiile lor şi toţi soldaţii se oferiră să-l servească gratuit, fără hrană şi fără leafă; iar cei mai bogaţi se obligară să întreţie pe cei săraci. Nimeni nu l-a părăsit

într-un război atât de lung. Mulţi, căzuţi prizonieri, când li se oferi viaţa cu condiţia de a lupta împotriva lui, refuzară, preferând moartea. Sufereau cu curaj foamea şi alte lipsuri, nu numai când erau asediaţi, dar şi când ei asediau pe alţii, încât în întăriturile de la Dyrrachium, Pompeius, văzând un fel de pâine de iarbă, cu care se hrăneau, zise că are de-a face cu fiare sălbatice şi porunci să fie aruncată cât mai repede şi să n-o vadă nimeni, ca nu cumva răbdarea şi hotărârea duşmanilor să înfrângă curajul alor săi.

Ca dovadă a vitejiei cu care s-au luptat este faptul că la Dyrrachium, o singură dată într-o luptă având o înfrângere, soldaţii cerură de bună voie să fie pedepsiţi, încât comandantul trebui mai mult să-i mângâie, decât să-i pedepsească. În celelalte lupte, ei fiind cu mult mai puţini, au învins uşor pe duşman, care avea armata cu mult superioară ca număr. O singură cohortă[150] din legiunea a şasea, pusă să apere o întăritură, a ţinut piept câteva ore la patru legiuni[151] ale lui Pompei şi a fost toată străpunsă de mulţimea săgeţilor. În tranşee s-au găsit una sută treizeci de mii de săgeţi duşmane. Nu este de mirare, dacă se iau în vedere faptele personale ale unora, ca ale centurionului Cassius Scaeva sau ale soldatului Caius Acilius, ca să nu mai pomenesc de mai mulţi.

Scaeva era cu un ochi zdrobit, cu o coastă şi cu un umăr străpuns, cu scutul perforat de o sută douăzeci de lovituri şi totuşi n-a părăsit poarta fortului care i se încredinţase să-l apere. Acilius, într-o luptă navală lângă Massilia, a apucat cu mâna dreaptă o barcă a duşmanilor şi, deşi i-au tăiat braţul, totuşi el, imitând exemplul memorabil al lui Cynegirus de la greci, a sărit în barca duşmanilor şi a împins în mare cu scutul pe toţi adversarii.

LXIX Timp de zece ani, cât au durat războaiele din Gallia, nu s-a produs nici o răzvrătire din partea trupelor. Au fost câteva în războaiele civile, dar soldaţii rebeli au revenit repede la simţul datoriei, nu atât prin indulgenţa comandantului, cât prin autoritatea lui. Căci nu da niciodată înapoi în faţa revoltaţilor, ci întotdeauna îi întâmpina cu curaj. La Placentia[152] desfiinţă în mod ruşinos legiunea IX, deşi Pompei era sub arme pe câmpul de luptă, şi n-o refăcu decât cu greu, după multe insistenţe şi rugăminţi şi după ce pedepsi pe cei vinovaţi.

LXX La Roma, când soldaţii din legiunea X cereau, cu ameninţări grave, concediu şi recompense şi Roma era în mare primejdie din cauza războiului ce se aprinsese în Africa, Caesar n-a întârziat să se

ducă la ei şi să-i concedieze, deşi mulţi prieteni îl opreau s-o facă. Cu un singur cuvânt, adresându-li-se cu termenul de cetăţeni în loc de soldaţi, îi întoarse şi-i domoli aşa de uşor, încât răspunseră imediat că sunt soldaţi şi, deşi Caesar nu le cerea să-i ia în Africa, îl urmară de bună voie. Dar şi aşa pedepsi pe cei mai răzvrătiţi, nedându-le a treia parte din prada de război şi pământul ce li se cuvenea[153].

LXXI Nu i-a lipsit afecţiunea şi devotamentul faţă de clienţii săi, nici când era tânăr. Pe Masintha, un tânăr patrician, îl apără cu atâta putere în contra regelui Hiempsal, încât se repezi în barba lui Iuba, fiul regelui. Când l-au declarat pe Masintha datornicul lui Hiempsal, l-a smuls de la cei ce-l ridicaseră şi l-a ascuns multă vreme la el. Plecând din praetură, în Spania, l-a dus în lectica sa, în simpatia celor ce-l urmau, între fasciile lictorilor.

LXXII Pe prieteni îi trata întotdeauna cu bunătate şi dragoste. Lui Caius Oppius, ce-l întovărăşea pe un drum prin pădure, i-a venit deodată rău. În camera de adăpost, nu era decât un singur pat. Caesar l-a dat lui Oppius, iar el s-a culcat pe pământ sub cerul liber. Când ajunse capul statului, pe mulţi oameni din starea cea mai de jos i-a urcat la cele mai înalte onoruri. Fiindcă era acuzat de acest lucru, spunea pe faţă că dacă hoţii şi ucigaşii l-ar fi ajutat ca şi ceilalţi amici să-şi păstreze demnitatea lui, le-ar fi arătat şi acestora aceeaşi recunoştinţă.

LXXIII Nu era niciodată ură oricât de mare, la care să nu renunţe bucuros, dacă i se oferea ocazia. Lui Caius Memmius, care vorbise foarte aspru împotriva lui în cuvântările sale, i-a răspuns în scris tot aşa de violent, dar asta nu l-a împiedicat să-i dea tot concursul în alegerea lui la consulat. Caius Calvus, după o epigramă injurioasă la adresa lui Caesar, căuta prin amici să se împace cu el. Caesar i-a scris el întâi şi foarte amical. Valerius Catulus îi pricinuise o durere adâncă de neuitat prin versurile sale despre Mamurra, şi Caesar n-o ascundea. Cerându-şi scuze de la Caesar, acesta în aceeaşi zi l-a invitat la masă, continuând a fi oaspetele tatălui său, după cum obişnuise.

LXXIV Prin natura lui, era blând chiar în răzbunări. Pe piraţii care-l prinseseră şi în faţa cărora jurase că-i va răstigni, când îi va avea în mână, acuma când îi avea prinşi, a poruncit ca întâi să fie ucişi şi apoi crucificaţi.

N-a căutat să facă niciodată rău lui Cornelius Phagita de ale cărui urmăriri pe timp de noapte – bolnav[154] şi ascunzându-se ca să nu fie

prins şi dat lui Sylla – abia a scăpat dându-i o mare sumă de bani. Pe Philemon, secretarul său, care făgăduise duşmanilor lui că-l va otrăvi, l-a pedepsit nu mai grav decât cu moartea simplă[155].

Chemat martor împotriva lui Publius Clodius, amantul soţiei sale Pompeia, acuzat totodată de adulter şi de profanarea ceremoniei religioase, a spus că nu ştie nimic, deşi mama sa Aurelia şi sora sa Iulia mărturisiseră cinstit totul în faţa aceloraşi judecători. Întrebat de ce s-a despărţit atunci de soţie dacă nu ştia nimic, a spus: „Fiindcă, după judecata mea, ai mei trebuie să fie în afară nu numai de vină, dar şi de bănuială".

LXXV A arătat o rară moderaţie şi îngăduinţă atât în guvernare, cât şi înainte şi după victoria obţinută în războiul civil. Pompei anunţase că va considera ca duşmani pe acei care nu fac parte dintre ai săi. Caesar anunţase că el consideră ca prieteni pe toţi cei ce vor rămâne la mijloc, neutri de ambele partide. El dădu libertatea tuturor celor ce obţinuseră diferite grade la recomandaţia lui Pompei, să treacă la acesta, dacă vor. Când, la Ilerda[156], se vorbea de condiţiile de predare a unei părţi către cealaltă, stabilindu-se o apropiere şi un contact asiduu între ambele părţi, Afranius şi Petreius, regretând subit hotărârile luate, omorâră pe toţi soldaţii lui Caesar, prinşi în tabără. Dar Caesar n-a voit să imite această perfidie faţă de alţii. În lupta de la Pharsalus, a poruncit ca să se cruţe toţi cetăţenii. Apoi n-a refuzat nici unuia din ai săi de a salva pe cine ar vrea din partidul advers. N-a pierit nimeni decât în luptă, în afară de Afranius, Faustus şi tânărul Lucius Caesar, şi aceştia au pierit, cum se crede, fără voia lui.

Primii doi se răsculaseră, după ce mai fuseseră o dată iertaţi; iar Lucius Caesar, după ce ucisese în modul cel mai crud prin sabie şi foc pe sclavii şi liberţii lui Caesar, ucisese de asemenea şi animalele aduse pentru spectacolele poporului. În sfârşit, în ultimul timp, iertă şi pe cei pe care nu-i graţiase încă, îngăduindu-le să se reîntoarcă în Italia şi să poată căpăta magistraturi şi comandamente. Ridică statuile lui Lucius Sylla şi Pompei, trântite la pământ de popor. Dacă se complota ceva grav împotriva lui sau se bârfea, prefera să prevină astfel de fapte, decât să le pedepsească. Astfel, când descoperi nişte conjuraţii şi adunări nocturne împotriva lui, nu le pedepsi, ci numai arătă printr-un edict că le cunoaşte. Pe cei care-i spuneau cuvinte tari în discursuri, socoti destul să-i avertizeze public să nu mai continue. Suferi cu răbdare şi în mod civilizat cartea satirică a lui Aulus Caecinna şi versurile înveninate ale lui Pitholaus, ce loveau în reputaţia şi autoritatea lui.

LXXVI Totuşi alte fapte şi vorbe ale lui îl acuză, încât se crede că abuzul de putere justifică moartea lui. Căci nu numai că a primit onorurile cele mai mari, cum e consulatul continuu, dictatura perpetuă, praefectura moravurilor, titlul de imperator şi de părinte al patriei[157], statuie între regi[158], un scaun în orchestră, dar a îngăduit să i se dea privilegii ce depăşesc măririle omeneşti. Avu scaun de aur în senat şi în tribunal, un car şi o tavă mare[159] în pompele de circ, temple, altare, statui alături de zei, o pernă[160] cu un flamin[161], Lupercalii[162], o lună cu numele său, în sfârşit n-au existat onoruri pe care să nu le capete şi să nu le ofere după bunul său plac. În al treilea şi al patrulea consulat, a purtat acest titlu de consul onorific, mulţumindu-se cu puterea dictaturii decretată lui o dată cu consulatele. În fiecare din aceşti doi ani numi în locul său câte doi consuli în ultimele trei luni.

În acest timp, n-au fost alegeri, afară de ale tribunilor şi edililor poporului. Numi praefecţi în locul praetorilor, care să administreze treburile oraşului în prezenţa lui. În ajunul calendelor lui ianuarie, un consul încetând subit din viaţă, dădu această onoare, pe câteva ore, unuia care o ceru[163]. Cu aceeaşi libertate, dispreţuind obiceiurile patriei, numi magistraţi pentru mai mulţi ani. Acordă podoabe consulare la zece praetorieni. Încetăţeni pe câţiva semibarbari din Gallia şi-i primi în senat. În afară de asta, însărcină pe nişte sclavi ai lui cu administraţia monedei şi dărilor publice. Încredinţă comanda şi grija celor trei legiuni, pe care le lăsase în Alexandria, lui Rufion, fiul unui libert şi prieten al său de plăceri.

LXXVII Nu mai puţin abuz de putere arăta în discursuri. De aceea scrie Titus Ampius că republica nu este nimic, nu e decât un nume, fără corp şi formă, că Sylla, care a părăsit dictatura, era un incult; că oamenii trebuie să vorbească cu el mai cu respect şi vorbele lui să fie considerate ca legi. Într-atât a înaintat cu aroganţa, încât unui aruspiciu care îl anunţa că s-a sacrificat un animal şi că în măruntaiele lui nu s-a găsit inimă, i-a răspuns că viitorul va fi cum va vrea el şi că nu consideră ca o minune dacă un animal n-a avut inimă.

LXXVIII Însă ceea ce-i atrase ură de moarte fu faptul că el a primit şezând pe scaun în faţa templului lui Venus Genetrix, fără să se ridice, pe senatorii care veneau laolaltă ca să-i ofere un mare număr de decrete cu cele mai mari onoruri existente pentru el. Unii spun că Cornelius Balbus l-a oprit ca să se ridice în picioare când încerca să se scoale. Alţii, că nici n-a încercat, ba s-a uitat urât la Caius Trebatius, care-l sfătuise să se ridice. Această faptă a lui părea cu atât mai intolerabilă, cu

cât el însuşi, pe când trecea în triumf pe lângă scaunele tribunilor, s-a indignat atât de mult când a văzut el pe Pontius Aquila, singurul din tot colegiul că nu s-a ridicat în picioare, încât a strigat: „Ei bine, tribune Aquila, cere-mi acum republica". Câteva zile în şir n-a promis nimănui ceva, fără restricţia „numai dacă va aproba şi Pontius Aquila"[164].

LXXIX La această mare desconsiderare a senatului, a mai adăugat un fapt şi mai arogant:

Când se întorcea de la serbările latine, poporul îl înconjura cu aclamaţii exagerate şi nemaiauzite. Cineva din mulţime aşeză pe statuia lui Caesar o coroană de laur, legată cu o panglică albă[165]. Tribunii plebei Epidius Mayrulus şi Caesetius Flavus dezlegară panglica şi porunciră ca omul acela să fie închis. Caesar se întristă că ideea regalităţii este aşa de puţin favorabil primită sau, după cum spunea el, îi părea rău că i s-a răpit gloria de a o refuza şi pe tribuni, după ce-i dojeni aspru, îi scoase din funcţie[166].

De atunci n-a mai putut să scape de ruşinea că a dorit numele de rege, deşi, când poporul l-a salutat cu acest titlu, i-a răspuns că el este Caesar, nu rege, şi deşi la sărbătorile Lupercaliilor[167] a respins diadema pe care Antonius vrea să i-o pună pe cap, trimiţind-o în Capitoliu lui Jupiter Optimus Maximus.

Se răspândiseră o mulţime de zvonuri în legătură cu gândul ce l-ar fi avut el de a pleca în Alexandria sau în Ilium[168] şi să strămute acolo reşedinţa imperiului, după ce va fi secat Italia prin recrutări şi va fi lăsat administraţia Romei prietenilor lui. Se spunea de asemenea că în cea mai apropiată şedinţă a senatului, Lucius Cotta quindecemvir[169] va propune ca Caesar să fie numit rege, fiindcă în cărţile destinului[170] era scris că parţii nu pot să fie învinşi decât de un rege.

LXXX Aceasta determina pe conjuraţi de a grăbi planul stabilit, ca nu cumva să se voteze legea de mai sus. Adunările tainice se ţineau înainte, ici şi colo, la care luau parte adesea câte doi şi trei inşi. Acum se întruniră, într-o adunare generală. Nici poporul nu era bucuros de situaţia prezentă ci, în ascuns sau pe faţă, îşi arăta ura contra tiraniei şi cerea răzbunare. La intrarea străinilor în senat, s-a lipit următorul afiş: „Rugăm ca nimeni să nu arate noilor senatori senatul".

Se cânta pretutindeni:

Caesar aduce pe galli în triumf şi, în senat,
Gallii şi-au dezbrăcat pantalonii şi-n laticlavă
s-au îmbrăcat.

Când Quintus Maximus, suplinitorul lui pe trei luni în consulat, intră în teatru şi lictorul îl anunţă după obicei[171], publicul începu să strige că nu este consul. După înlăturarea tribunilor Caesetius şi Marcellus, la alegerile următoare s-au găsit foarte multe voturi care votau consul pe acesta. Unii scriseseră pe statuia lui Lucius Brutus: „O, de ai trăi!", iar pe a lui Caesar: „Brutus, fiindcă a înlăturat pe regi, a devenit cel dintâi consul, Caesar, fiindcă a înlăturat pe consuli, a devenit în cele din urmă rege".

Au conspirat împotriva lui mai mult de şaizeci de cetăţeni, ai căror şefi erau Caius Cassius, Marcus şi Decimus Brutus. La început, au stat în cumpănă unde să-l ucidă: Câmpul lui Marte, când sunt chemate triburile la vot, şi atunci unii să-l arunce jos de pe pod[172], iar alţii să-l primească jos şi să-l ucidă, sau să-l atace pe Via Sacra, la intrarea lui în teatru. Când senatul stabili adunarea la idele lui Marte[173] în sala construită de Pompei, conspiratorii găsiră convenabil şi locul, şi timpul.

LXXXI Moartea apropiată i se prevesti lui Caesar prin semne evidente. Câteva luni înainte, coloniştii duşi în Capua, conform legii Iulia, ca să-i clădească acolo case, dezgropau morminte foarte vechi şi lucrau cu multă atenţie, fiindcă, cercetând cu băgare de seamă găsiseră câteva vase de artă veche. Într-un monument, în care se zicea că este îngropat Capys[174], întemeietorul oraşului Capua, au găsit o tablă de aramă, pe care era scris cu litere greceşti astfel: „Când casele lui Capys vor fi dezgropate, un descendent din familia Iulius va fi ucis de mâna celor de un sânge cu el şi va fi în curând răzbunat prin mari nenorociri ale Italiei". Această întâmplare nu poate fi socotită ca o legendă sau ca o scornire, căci este relatată de Cornelius Balbus, cel mai apropiat prieten al lui Caesar.

Cu puţine zile înainte de a muri, află că o herghelie de cai, pe care-i socotea animale sfinte de la trecerea râului Rubicon şi-i lăsase slobozi, fără paznici, se abţineau de la orice hrană cu încăpăţânare şi plângeau amarnic. Aruspiciul[175] Spurinna, în timp ce sacrifica un animal, l-a sfătuit să se ferească de o primejdie, ce-l ameninţa înainte de idele lui Marte.

Cu o zi înainte de aceleaşi ide ale lui Marte, păsări de diferite feluri, ieşite dintr-o pădure vecină, urmăriră un sfredeluş, o mică pasăre care se refugiase în sala Pompeia a senatului, cu o ramură de lauri în cioc, şi acolo îl sfâşiară. În noaptea precedentă zilei omorului, a visat însuşi Caesar că aici zbura deasupra norilor, aici dădea mâna cu Jupiter. Soţia sa Calpurnia a visat că s-a dărâmat acoperişul casei

şi că bărbatul său era străpuns de un pumnal în piept, iar uşile dormitorului s-au deschis singure.

Din cauza acestora şi din cauza sănătăţii sale şubrede, întârzie de a se duce la senat, gândindu-se să rămână acasă şi să amâne pe altă dată propunerea ce avea s-o facă senatului. Dar în cele din urmă, vizitându-l Decimus Brutus, care-l sfătui să nu lipsească din senat, unde-l aşteaptă de atâta vreme senatorii în mare număr, ieşi către ceasurile 5[176]. Cineva[177] în drum îi dete o scrisoare în care i se anunţa complotul. El o amestecă cu alte scrisori, ce le ţinea în mâna stângă, ca să le citească imediat. Apoi, jertfindu-se multe animale şi negăsind la nici unul semne favorabile zeilor[178], a intrat în senat, în dispreţul religiei, râzând de Spurinna şi făcându-l mincinos că idele lui Marte au venit fără să se întâmple nici o nenorocire. La acestea, Spurinna i-a răspuns: Idele au sosit, dar n-au trecut.

LXXXII Când se aşeză pe scaun, conspiratorii îl înconjurară părând că-şi fac datoria. Imediat Cimber, care-şi luase asupră-şi primul rol, se apropie de el, ca pentru a-l ruga ceva[199]. În momentul când Caesar refuza cu un gest amânând chestiunea pe altă dată, acesta îi smulse toga de pe amândoi umerii. Atunci Caesar strigă: „Dar asta e un act de violenţă". Îndată unul din cei doi Cassius îl răni pe la spate, ceva mai jos de gât, cu pumnalul. Caesar străpunse cu condeiul de scris braţul lui Cassius. Încercând să se ridice, fu împiedicat de altă lovitură. Când văzu că din toate părţile este ameninţat de pumnale, îşi acoperi capul cu toga. În acelaşi timp, cu mâna stângă, îşi trase toga spre picioare, pentru ca să cadă decent având şi partea de jos a corpului acoperită şi căzu străpuns de 23 de lovituri de pumnale, scoţând numai la prima lovitură un geamăt fără vorbe, deşi unii spun că i-ar fi adresat aceste cuvinte lui Marcus Brutus, când se repezise asupra lui: „Kai si teknon!"[180].

După asasinat, toţi au fugit. Cadavrul a rămas întins puţin timp, până când cei trei sclavi l-au aşezat într-o lectică cu un braţ atârnându-i în jos şi l-au dus acasă. După părerea medicului Antistius, din toate rănile primite nici una n-a fost mortală, afară de cea de a doua, pe care o primise în piept. Gândul conjuraţilor era să-i arunce cadavrul în Tibru, să-i confişte bunurile şi să-i anuleze legile. Dar, fiindu-le frică de consulul Marcus Antonius şi de şeful cavaleriei Lepidus, au renunţat.

LXXXIII La cererea socrului său, Lucius Piso, i se deschise şi se citi în casa lui Antonius testamentul ce-l făcuse la idele lui septembrie

trecut, la proprietatea sa din Lavicum şi-l încredinţase marii Vestale. Quintus Tubero spune că Caesar obişnuia să considere ca moştenitor, de la primul consulat până la războiul civil, pe Cneius Pompeius şi că lucrul ăsta l-a citit în faţa unei adunări militare.

Prin noul testament, instituia ca moştenitori pe cei trei nepoţi de soră: pe Caius Octavius cu trei sferturi, pe Lucius Pinarius şi Quintus Pedius cu celălalt sfert. Pe ultima faţă a testamentului, adopta pe Caius Octavius şi-i dădea numele său. Pe mulţi dintre asasinii lui îi numise ca tutori ai fiului său, dacă va avea vreunul. Chiar pe Decimus Brutus îl numise moştenitor în rândul al doilea. Lăsa poporului grădinile de lângă Tibru şi câte trei sute de sesterţi de cap de om.

LXXXIV După ce i se fixă ziua înmormântării, i se ridică un rug în Câmpul lui Marte, lângă mormântul Iuliei. O capelă aurită fu aşezată în faţa tribunei oratorilor, după chipul templului lui Venus Genetrix. Înăuntru fu pus un pat de fildeş acoperit cu purpură şi aur. La cap fu aşezat un trofeu de arme, cu hainele în care fusese ucis. Pentru cei care aduceau daruri pentru rug, fiindcă se părea că ziua nu ajungea să depună aceste daruri, s-au dat dispoziţii ca fiecare să meargă pe orice drum vrea, fără să mai respecte itinerariul fixat pentru cortegiu, să ducă darurile în Câmpul lui Marte. Între jocurile funerare s-au cântat, pentru a trezi milă şi indignare pentru acest asasinat, şi câteva versuri care se potriveau, din „Judecata armelor" de Pacuvius:

„Eu i-am salvat, ca ei să mă piardă"

şi alte versuri din *Electra* lui Attius, cu conţinut asemănător.

În loc de elogiu funebru, consulul Antonius puse un crainic să citească hotărârea senatului, care-i decreta toate onorurile divine şi umane, cum şi un jurământ, prin care toţi se obligau să apere pe unul singur. La acestea, Antonius adăugă doar câteva cuvinte. Magistraţii în funcţie şi foştii magistraţi duseră catafalcul în for, înaintea tribunei oratorilor. Unii voiau să-l ardă în capela din templul lui Jupiter Capitolinul, alţii în senatul lui Pompei, când deodată doi inşi, încinşi cu sabie şi purtând două suliţe, îi deteră foc cu lumânările aprinse. Îndată mulţimea din jur se îngrămădi să arunce pe rug vreascuri uscate, bănci, scaune judecătoreşti şi tot ce aveau la îndemână. Apoi, cântăreţii din flaut şi histrionii aruncară pe foc veşmântul triumfal rupt şi tăiat pe care-l îmbrăcaseră pentru ceremonie. Legionarii veterani îşi aruncară şi ei armele cu care se împodobiseră pentru a asista la

înmormântare. Matroanele aruncau podoabele pe care le purtau, cum şi bulele[181] şi toga praetexta[182] ale copiilor.

În lumea aşa de multă, o mulţime de neamuri străine veniră să plângă rând pe rând, fiecare în felul său. Mai ales veniră evreii[183], care vizitaseră multe nopţi în şir locul unde ardea rugul.

LXXXV De la înmormântare, poporul plecă îndată, cu facle în mâini, la locuinţa lui Brutus şi Cassius, de unde fu cu multă greutate împrăştiat. Pe drum, întâlniră pe Helvius Cinna şi confundându-l cu Cornelius, care cu o zi înainte criticase aspru pe Caesar, îl uciseră, îi puseră capul în vârful unei suliţe şi-l plimbară prin oraş.

Mai târziu, s-a aşezat în for în cinstea lui Caesar o coloană solidă de aproape 25 de picioare[184] înălţime, din piatră de Numidia, cu inscripţia: Părintelui Patriei.

Multă vreme se obişnuia ca lângă acea coloană să se sacrifice animale, să se facă rugăciuni, să se curme certurile între oameni, jurând pe numele lui Caesar.

LXXXVI Se zice că Caesar ar fi spus unora din ai săi că n-ar fi voit să mai trăiască mult timp şi că nici nu s-a îngrijit de sănătatea-i care începuse să lase de dorit. De aceea ar fi neglijat şi prevestirile şi ceea ce-i spuneau prietenii. Alţii spun că el se socotea aşa de sigur prin ultimul senatus-consult şi prin jurământul de credinţă ce i se făcuse, încât a renunţat la garda de iberi ce-l urmau înarmaţi cu sabia în mână. Alţii spun, din contră, că el ar fi mărturisit că e mai bine să cadă o dată, faţă de atâtea curse ce-l ameninţă, decât cu teamă să se păzească mereu. După relatările altora, el obişnuia să spună că nu e atât în interesul lui, cât al republicii ca el să fie în viaţă; că el a dobândit de mult timp destulă putere şi glorie şi că dacă lui i s-ar întâmpla ceva, republica nu va fi liniştită, ci va cădea într-o situaţie şi mai rea ca altădată şi va suferi prin războaie civile.

LXXXVII Aproape toţi sunt de părere că moartea i-a fost aşa cum a dorit-o el. Căci o dată, citind în Xenofon că Cyrus, în timpul ultimei sale boli, ar fi dat dispoziţii în legătură cu înmormântarea ce avea să i se facă, Caesar şi-a arătat dispreţul pentru o moarte atât de înceată şi şi-a exprimat dorinţa pentru una venită repede şi pe neaşteptate. În ajunul morţii sale, discutându-se la masa lui Marcus Lepidus ce fel de moarte ar fi mai uşoară, a spus că preferă una grabnică, fără veste.

LXXXVIII A murit în al 56-lea an al vieţii şi a fost trecut în numărul zeilor, nu numai prin declaraţia acelor care i-au decernat apoteoza[185], ci şi prin credinţa poporului. În adevăr, la jocurile pe care le-a dat moştenitorul său Augustus pentru a-i cinsti memoria, timp de şapte zile continuu a strălucit pe cer o stea cu coadă, care răsărea aproape de ceasurile 11[186]. Se credea că este sufletul lui Caesar primit în cer. De aceea era reprezentat cu o stea deasupra capului. S-a hotărât ca locul în senat unde a fost ucis să fie împrejmuit, idele lui Marte să se numească *paricidium*[187] şi senatul să nu ţină niciodată şedinţă în această zi.

LXXXIX Nici unul din asasinii lui n-a supravieţuit mai mult de trei ani şi nici unul n-a murit de moarte bună. Toţi au fost condamnaţi[188] şi au pierit fiecare în împrejurări deosebite: o parte în naufragiu, alţii în luptă, câţiva s-au sinucis cu acelaşi pumnal cu care ucisseră pe Caesar.

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

II

CAESAR OCTAVIANUS AUGUSTUS

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

I Sunt multe mărturii că familia Octavia a fost odinioară una din cele mai de seamă în Velitres[1], căci un cartier în partea cea mai frecventată a oraşului se numea de multă vreme Octavius. Se vedea un altar închinat unui Octavius, care fusese comandant într-un război cu un popor vecin. Anunţându-se prin surprindere o năvală a duşmanului, când tocmai aducea sacrificii zeului Marte, acest Octavius luă de pe foc măruntaiele animalului, pe jumătate crude, le tăie, plecă la război şi se întoarse victorios. Era chiar un decret public, care cerea ca în fiecare an, în viitor, să se ofere în acelaşi fel măruntaiele lui Marte şi restul din carne să se distribuie Octavilor.

II Această familie fu atrasă de regele Tarquinius Priscus între familiile romane şi în curând fu ridicată de Servius Tullius în rândul familiilor patriciene. Cu vremea a ajuns plebeiană[2] şi cu mare greutate s-a ridicat iarăşi între patricieni cu ajutorul divinului Caesar[3]. Cel dintâi din această familie care a obţinut magistratura prin votul poporului a fost Caius Rufus. Acesta a fost quaestor şi a avut doi copii, pe Cneius şi Caius. Din aceştia s-au desfăcut două familii ale Octavilor, în condiţii deosebite. În adevăr, Cneius şi pe rând toţi descendenţii săi au ocupat funcţiile cele mai înalte; Caius şi urmaşii lui, fie din întâmplare, fie din voia lor, au rămas în rândul cavalerilor, până la tatăl lui Augustus[4].

Străbunicul lui Augustus a făcut serviciul militar în Sicilia, pe timpul celui de-al doilea război punic, ca tribun militar, sub comanda lui Emilius Papus[5]. Bunicul lui s-a mulţumit să ocupe numai funcţii municipale şi a îmbătrânit ducând o viaţă liniştită şi ajungând foarte bogat.

Alţi scriitori spun altfel. Însuşi Augustus scrie că nu se trăgea mai de sus, decât dintr-o familie de cavaleri, veche şi bogată, în care cel dintâi senator a fost tatăl său; Marcus Antonius îi reproşa că are drept

strămoş un libert frânghier din satul Thurium[6] şi ca bunic un zaraf. N-am aflat nimic mai mult asupra strămoşilor lui Augustus.

III Octavius, tatăl său, s-a bucurat şi de mare bogăţie şi de mare consideraţie, încât mă mir că unii l-au făcut zaraf, ba chiar l-au pus între samsarii şi agenţii electorali din Câmpul lui Marte[7], căci trăind în bogăţie, a dobândit uşor funcţiile şi le-a îndeplinit în mod strălucit.

După ieşirea din praetură[8], i s-a încredinţat prin tragere la sorţi Macedonia[9]. În drum spre această provincie a distrus resturile de fugari dintre partizanii lui Spartacus şi Catilina, care ocupau teritoriul Thurium, însărcinare extraordinară dată lui în senat. Nu mai puţină dreptate decât curaj a arătat în administrarea provinciei. A învins pe bessi[10] şi pe traci într-o mare luptă şi a tratat astfel pe aliaţi, că Cicero, prin scrisorile sale, sfătuieşte şi îndeamnă pe fratele său Quintus, care administra Asia ca proconsul[11], dar în acelaşi timp cu o reputaţie puţin favorabilă, să imite pe vecinul său Octavius în felul de a-şi câştiga stima aliaţilor.

IV Întorcându-se din Macedonia, moare subit, mai înainte de a-şi pune candidatura la consulat, lăsând în urma sa pe Octavia cea mare pe care o avusese cu prima soţie, Ancharia, şi de asemenea pe Octavia cea mică şi pe Augustus, pe care-i avusese cu Atia, fiica lui Marcus Atius Balbus şi a Iuliei, sora lui Caius Caesar. Balbus după tată se trăgea din Aricini[12] şi avusese în familia lui mulţi senatori; după mamă se înrudea foarte de aproape cu marele Pompeius. După ce îndeplini funcţia de praetor[13], fu unul din cei douăzeci de bărbaţi care împărţiră ţăranilor, conform legii Iulia, pământul din Campania[14]. Însă Marcus Antonius trata cu dispreţ chiar originea după mamă a lui Augustus, spunând că strămoşul acesteia ar fi fost de neam african şi ar fi avut în Aricia când prăvălie de parfumuri, când brutărie. Cassius din Parma[15], într-o scrisoare, îl considera pe Augustus nu numai ca un nepot al unui brutar, dar chiar al unui zaraf: „Făina mamei tale, din cea mai rea moară din Aricia, a frământat-o zaraful din Nerulum cu mâinile murdare de numărătul banilor de schimb".

V Augustus s-a născut în timpul consulilor Marcus Tulius Cicero şi Antonius[16], la nouă ale calendelor lui octombrie[17], puţin înainte de răsăritul soarelui, în cartierul Palatin, la locul numit Cap de bou, unde azi e un sanctuar, ridicat puţin timp după moartea lui[18]. Căci, după cum se vede din actele senatului, un Caius Letorius, tânăr de neam patrician, în cererea sa de a i se schimba pedeapsa prea gravă ce i se

dăduse pentru adulter, se adresă senatorilor, aducând în sprijinul său, pe lângă vârsta şi originea naşterii, faptul că este posesorul şi îngrijitorul pământului, pe care l-a atins prima dată la naştere divinul Augustus. El cerea să fie iertat de pedeapsă, în numele zeului pe care-l socotea ca al său, particular. Senatul hotărî ca această parte a casei să se considere sfântă.

VI Se vede şi acum locul unde a fost crescut în casa suburbană a străbunilor săi lângă Velitres, mică, asemenea unei camere de alimente. Lumea din vecinătate crede că în această căsuţă s-a născut. Se spune că se consideră profanare intrarea aici fără rost şi fără o ţinută pioasă.

După o veche credinţă, cei care intră în această casă semeţi sunt cuprinşi de evlavie şi de frică. Această credinţă a fost confirmată şi de faptul că proprietarul cel nou al vilei, fie din întâmplare, fie intenţionat, culcându-se într-o noapte în acea cameră, peste câteva ore a fost scos afară de o forţă violentă şi necunoscută, iar ai săi l-au găsit aproape mort cu patul în faţa uşii.

VII Pe când era copil, purta numele de Thurinus, în amintirea originii strămoşilor sau pentru că în aceste ţinuturi ale Thurinului, tatăl său, curând după naşterea lui Octavius, repurtase o victorie împotriva unor fugari.

Pot să dau o dovadă sigură că a avut numele de Thurinus: am găsit un medalion vechi de aramă al lui, de când era copil, şi sub care era scris cu litere metalice, aproape şterse, acest nume. Acest medalion l-am dăruit principelui[19] şi-l păstrează în camera de culcare. Chiar Marcus Antonius îl numea în scrisori, pentru a-l insulta, Thurinus, iar el răspundea că se miră foarte mult că-i consideră numele său dintâi ca pe o insultă. Mai târziu luă numele de Caius Caesar şi apoi de Augustus, pe cel dintâi prin testamentul unchiului său mai mare; pe cel de-al doilea după propunerea lui Plancus Munatius[20]. Unii erau de părere să fie numit Romulus, fiindcă într-un sens şi el era întemeietorul Romei. Dar s-a impus numele de Augustus, care, nu numai că era nou, dar era şi mai venerabil. Căci se numeau auguste locurile religioase, în care augurii consfinţeau ceva, numele venind de la auctus sau de la avium gestus sau gustus[21], după cum ne învaţă Ennius când scrie: După ce vestita Romă a fost întemeiată printr-un august auguriu.

VIII La patru ani îşi pierdu tatăl. La doisprezece ani pronunţă discursul funebru al bunicii sale Iulia, în faţa adunării. Patru ani mai

târziu, îmbrăcă toga virila[22] şi fu dăruit cu onoruri militare, în triumful lui Caesar din Africa, deşi din cauza vârstei nu putea lua parte la război.

Abia întărit după o boală grea, pe drumuri primejdioase din cauza duşmanilor şi însoţit de foarte puţini oameni, urmă pe unchiul său după mamă Caesar, care plecase de curând în Spania împotriva fiilor lui Pompeius[23]. Suferi şi un naufragiu şi aduse mari servicii, făcându-se repede apreciat, atât prin caracterul său, cât şi prin priceperea arătată în timpul expediţiei.

După supunerea Spaniei, Caesar plănuind o expediţie în contra dacilor şi parţilor, Augustus fu trimis în Apollonia[24], unde se consacră studiilor. Acolo, aflând că Caesar a fost ucis şi că el este moştenitorul lui, se gândi mai întâi să ceară ajutorul legiunilor celor mai apropiate. Dar renunţă la acest plan, socotindu-l primejdios şi prematur. Totuşi, veni la Roma şi-şi ceru moştenirea, deşi mama sa nu-l încuraja, iar socrul său Marcus Philippus, fost consul, căuta să-l îndepărteze de la acest plan al lui. Din acest timp, pregătindu-şi armata, a guvernat republica, întâi cu M. Antonius şi M. Lepidus, apoi numai cu Antonius, aproape doisprezece ani. În ultimul timp, a stăpânit republica singur patruzeci şi patru de ani.

IX Acesta este tabloul pe scurt al vieţii lui. Voi urmări fiecare parte a acestui tablou, nu succesiv, în timp, ci după felul faptelor, ca să se poată vedea şi cunoaşte mai bine. A purtat cinci războaie civile: la Mutina, la Philippi, în Perusia, în Sicilia şi la Actium. Primul şi ultimul împotriva lui Marcus Antonius, al doilea împotriva lui Brutus, al treilea împotriva lui Lucius Antonius, fratele triumvirului, al patrulea împotriva lui Sextus Pompeius, fiul lui Cneius.

X Începutul şi cauza tuturor războaielor a fost datoria ce socotea el că-i revine de a răzbuna moartea unchiului său şi de a-i apăra înfăptuirile. Îndată după întoarcerea lui din Apollonia[24], hotărî să atace, pe neaşteptate, pe Brutus şi pe Cassius; dar ei, prevăzând pericolul, fugiseră. Atunci, înarmându-se cu legi, îi acuză în lipsă de moartea lui Caesar. El însuşi organiză jocuri pentru a sărbători victoria lui Caesar[25], întrucât cei însărcinaţi cu aceste serbări nu îndrăzneau să le facă. Şi ca să execute mai de aproape şi celelalte planuri, se prezentă la candidatura de tribun al poporului, în locul unui tribun mort atunci[26], din întâmplare, deşi el era patrician şi nu fusese încă senator. Dar fiindu-i adversar la toate încercările consulul Marcus Antonius, în care spera să găsească un ajutor de seamă, pe când acesta nu-l lăsa să

se bucure, nici de dreptul comun, fără să tragă el anume foloase, se alătură optimaţilor.

El simţea că Antonius le este odios, acestora mai ales, fiindcă voia să alunge cu armele dintr-o provincie[27] ce i-a fost dată de Caesar şi confirmată de senat pe Decimus Brutus[28], dar care era acum asediat la Mutina.

Augustus, sfătuit de câţiva prieteni, îşi atrăsese câţiva ucigaşi împotriva lui Antonius. Tentativa aceasta fiind descoperită şi temându-se la rându-i de pericol, strânse pe toţi veteranii[29] printr-o dărnicie cât putu mai mare, pentru a-i avea în ajutorul lui şi al statului. I se porunci să conducă această armată anume pregătită, în calitate de propraetor, cu Hirtius şi Pansa, care primiseră consulatul. Conducerea războiului ce i s-a încredinţat ca să ajute pe Decimus Brutus o făcu timp de trei luni şi-l hotărî prin două bătălii. În prima bătălie, Antonius scrie că Augustus a fugit şi a apărut abia după două zile fără manta şi fără cal. În lupta următoare, se adevereşte îndestul că el şi-a făcut datoria nu numai ca un conducător de oaste, ci şi ca un soldat: în mijlocul luptei, stegarul legiunii sale fiind rănit greu, el luă steagul pe umeri şi-l purtă multă vreme.

XI În acest război, Hirtius muri în linia de bătaie, iar Pansa puţin mai târziu, din cauza unei răni. Umbla zvonul că amândoi ar fi murit ucişi din îndemnul lui Augustus, fiindcă, o dată ce Antonius ar fi alungat şi republica n-ar mai avea consuli, el rămânea singur victorios şi punea mâna pe cele trei armate. Moartea lui Pansa era aşa de suspectă încât Glyco, medicul, fu închis sub învinuirea că i-ar fi infectat rana[30]. Aquilius Niger adaugă că celălalt consul, Hirtius, în vălmăşagul luptei, ar fi fost ucis chiar de Augustus.

XII Când află că Antonius, după fuga sa, a fost primit de Marcus Lepidus şi că ceilalţi şefi[31] şi armatele sunt alături de partidul popular[32], părăsi fără întârziere pe aristocraţii optimaţi, sub pretext că a fost calomniat de vorbele şi faptele unora şi că şi-a schimbat atitudinea, fiindcă unii încă îl considerau copil ce trebuie onorat şi crescut[33] şi fiindcă, în sfârşit, nici el, nici veteranii lui nu sunt suficient recompensaţi. Ca să arate că regretă vechea atitudine, pedepsi pe nursini[34] cu o amendă bănească aşa de mare încât n-o putură plăti şi îi scoase afară din oraş, fiindcă după lupta de la Mutina ridicaseră un monument celor căzuţi şi scriseseră pe el: „Căzuţi pentru libertate".

XIII Aliat cu Antonius şi Lepidus, deşi slăbit şi bolnav[35], termină lupta de la Philippi în două bătălii, dintre care în prima, scos din taberele lui, abia scăpă cu fuga la aripa armatei comandate de Antonius. Nici succesul victoriei nu-l folosi cu moderaţie. Astfel trimise la Roma capul lui Brutus, ca să fie azvârlit la picioarele statuii lui Caesar. Se purtă deosebit de aspru cu prizonierii cei mai nobili, fără a-i cruţa de insulte. Se spune că unuia, care-i cerea cu stăruinţă să-i dea un mormânt, i-ar fi răspuns că de asta se vor ocupa vulturii; că unui tată şi fiului său, care se rugau să-i ierte, le-ar fi poruncit ori să tragă la sorţi cine să trăiască, ori să se lupte între ei, într-un joc[36], ca să lase în viaţă pe biruitor şi că i-a văzut şi pe unul şi pe celălalt murind, fiindcă tatăl s-a lăsat să fie învins de copil ca să trăiască el, iar copilul, văzând moartea tatălui său, s-a sinucis. De aceea, ceilalţi captivi, între care era şi Marcus Favonius, acel rival al lui Cato, când erau duşi în lanţuri, salutară cu epitetul de imperator pe Antonius şi-l insultară pe faţă cu vorbe foarte grele pe Augustus.

Împărţindu-se atribuţiile după victorie, Antonius primi sarcina de a pune ordine în răsărit, Augustus de a duce veteranii în Italia şi de a-i aşeza pe pământuri municipale; dar nu avu mulţumiri de la veterani, nici de la proprietari: unii se plângeau că sunt expulzaţi, iar alţii că nu sunt trataţi după meritele lor, cum sperau.

XIV În această vreme, Lucius Antonius, bizuindu-se pe autoritatea sa de consul[37] şi pe puterea fratelui său, începuse să urzească un complot[38]. Augustus îl forţă să se retragă în Perusia şi-l sili să capituleze prin foame, totuşi nu fără mari primejdii pentru el înainte şi în timpul luptei. Căci, pe când era la un spectacol de jocuri, un soldat de rând se aşezase pe locul cavalerilor. El a trimis un slujbaş să-l scoată afară, dar zvonul a fost răspândit de către bârfitorii lui că acel soldat a fost maltratat şi ucis, şi puţin a lipsit ca Augustus să nu piară atacat de o mulţime de soldaţi, care se repeziseră împotriva lui indignaţi. Salvarea lui a fost că pretinsul mort apăru deodată, sănătos şi fără nici o vătămare. Altă dată, sacrificând aproape de zidurile Perusiei, puţin a lipsit ca să nu fie ucis de o ceată de gladiatori, care ieşiseră năvală din oraş.

XV După ocuparea Perusiei[39], pedepsi pe mulţi, iar celor care încercau să-şi ceară iertare sau să se scuze le da un singur răspuns: că moartea e inevitabilă. Unii scriu că alese trei sute de oameni dintre cei ce se predaseră lui din cele două ordine şi îi sacrifică la idele lui Marte, ca pe animale, pe altarul ridicat divinului Iulius. Sunt unii care spun că el ar fi provocat acest război, pentru ca adversarii ascunşi şi acei pe

care îi stăpânea mai mult teama decât voinţa să se dea în vileag cu acest prilej care li-l aducea pe Lucius Antonius ca şef; iar pe de altă parte, ca aceştia o dată învinşi, din averile confiscate să poată achita veteranilor recompensele promise.

XVI. Începu îndată războiul cu Sicilia[40], dar îl prelungi multă vreme şi-l întrerupse adesea, fie ca să repare flota, pe care o pierduse în două naufragii şi în plină vară, fie făcând pace, după cerinţa poporului, fiindcă se întrerupseseră transporturile pentru aprovizionări iar foametea se agrava.

Construi corăbii noi, liberă douăzeci de mii de sclavi şi-i puse la rame, construi portul Iulius lângă Baiae[41], unind lacurile Lucrinus şi Avernus cu marea. Puse la exerciţii militare trupa toată iarna şi învinse pe Pompeius între Milae şi Naulocus. Când să înceapă lupta, l-a apucat deodată un somn adânc, încât prietenii trebuiră să-l deştepte ca să dea semnalul luptei. De aici, cred eu că i s-a dat lui Antonius motiv să-i reproşeze că n-a putut nici măcar să vadă armata în linie de bătaie, că s-a culcat ca un dobitoc şi a stat întins pe spate privind cerul şi toropit, nu s-a sculat, nici n-a apărut în faţa soldaţilor, până ce n-au fost alungate corăbiile duşmane de către Marcus Agrippa.

Alţii îi criticau vorbele şi faptele, spunând că atunci când flota era ca şi înghiţită de furtună el ar fi exclamat: că şi fără voia lui Neptun va câştiga victoria şi că, în prima zi a jocurilor de circ, ar fi înlăturat statuia zeului de la pompa solemnă. N-a fost război care să-i aducă mai multe şi mai mari primejdii decât acesta.

Trecuse armata în Sicilia şi pe când se întorcea la ţărmul Italiei, unde rămăsese o parte din trupe, fiind atacat pe neaşteptate de Demochares şi Apollophanes, locotenenţii lui Pompeius[42], nu scăpă decât cu multă greutate cu o singură corabie.

De asemenea, lângă Lacri, pe când mergea la Rhegium pe jos, văzând câteva corăbii cu două rânduri de vâsle de ale lui Pompei, care navigau de-a lungul ţărmului şi, crezând că sunt ale lui, coborî pe malul mării, dar era gata să fie prins. Atunci, fugind pe poteci dosnice, un sclav al lui Emilius Paulus, însoţitorul său, gândindu-se cu mânie că Paulus, tatăl stăpânului său, a fost proscris de către Augustus, oferindu-i-se prilej de răzbunare, încercă să-l omoare.

După fuga lui Pompeius, chemă în ajutorul lui pe celălalt coleg din Africa, pe Marcus Lepidus, dar fiindcă acesta era prea mândru de devotamentul celor 20 de legiuni ce le comanda şi reclama pentru el prin teroare şi ameninţări cel mai înalt rang în conducere, îl lăsă fără

armată şi-l exilă pe viaţă în Circeis[43], cedând rugăminţilor acestuia de a-i cruţa viaţa.

XVII În sfârşit, rupse alianţa cu Marcus Antonius[44], alianţă şubredă şi nesigură, prost menţinută prin diverse împăcări. Şi ca să probeze că acesta s-a depărtat de datoriile morale de cetăţean roman, puse să se deschidă şi să se citească în faţa mulţimii testamentul pe care Antonius îl lăsase la Roma[45], în care trecuse printre moştenitori şi pe copiii ce-i avea cu Cleopatra. Decretându-l inamic public, îi trimise totuşi pe toate rudele şi amicii lui, între alţii pe Caius Sosius şi Cn. Domitius, atunci consuli.

Iertă în numele statului pe boloni, care de multă vreme erau clienţii lui Antonius, şi le făcu favoarea de a-i primi de partea sa cu întreaga Italie. Nu mult după aceasta, îl învinse la Actium într-o luptă navală. Lupta se prelungi până târziu, încât învingătorul a trebuit să stea noaptea în corabie. De la Actium[46] plecase în insula Samos, la tabăra de iarnă, când află cu tulburare că soldaţii pe care îi trimisese la Brundisium, după victorie, se răsculaseră şi cereau recompense şi concediu. Se îndreptă spre Italia, întâmpinând două furtuni în drumul lui, una între promontoriile Pelopones şi Italia şi a doua lângă munţii Ceraunieni[47]. În amândouă s-au scufundat o parte din vasele liburniene[48], şi chiar corăbiei care-l transporta pe el i s-a deteriorat şi i s-a rupt cârma.

La Brundisium n-a întârziat decât 27 de zile, atât cât a trebuit să satisfacă cererile soldaţilor.

A plecat spre Egipt, făcând un ocol prin Asia şi Siria. Asedie Alexandria, în care se refugiaseră Antonius şi Cleopatra, cucerind oraşul în scurt timp.

Pe Antonius, care încerca să încheie cu el o pace târzie, îl împinse la moarte şi chiar îl văzu mort[49].

Dorea foarte mult ca pe Cleopatra s-o păstreze pentru triumful lui şi i-a trimis pe nişte psyli[50] pricepuţi care să-i sugă veninul din rană, fiindcă se socotea că ar fi murit de muşcătura unei vipere. Amândurora le-a făcut onorurile funerare comune şi a poruncit să le termine mormântul început chiar de ei.

Tânărul Antonius, cel mai mare din cei doi copii pe care Antonius îi avea cu Fulvia, după multe şi zadarnice rugăminţi, se refugiase la picioarele statuii lui Iulius Caesar. Augustus îl smulse de acolo şi-l ucise. De asemenea, pe Cesarion, pe care Cleopatra se lăuda că-l are cu Caesar, l-a arestat, pe când încerca să fugă şi l-a supus la chinuri[51].

Pe ceilalţi copii ai lui Antonius şi ai reginei[52] i-a tratat ca pe nişte rude, a avut grijă de ei şi i-a susţinut şi sprijinit după condiţia fiecăruia.

XVIII În acelaşi timp, scoase din monumentul funerar coşciugul cu corpul marelui Alexandru, în ochii tuturor îi puse deasupra capului o coroană de aur şi-i acoperi corpul cu flori, în semn de respect. Întrebat dacă vrea să vadă şi pe Ptolemei, spuse că el a vrut să vadă un rege, nu morţii.

Transformă Egiptul în provincie romană şi, ca s-o facă mai fertilă, pentru a mări aprovizionarea Romei, curăţi cu soldaţii toate canalele astupate cu nămol, de foarte mulţi ani, făcute să primească inundaţiile Nilului. Pentru ca, în memoria urmaşilor, victoria de la Actium să fie mai strălucitoare, întemeie lângă Actium oraşul Nicopol[53] şi decretă jocuri din cinci în cinci ani. Mări vechiul templu al lui Apollo, împodobi cu prada navală locul unde stabilise tabăra şi-l dedică lui Neptun şi Marte.

XIX După acestea, înăbuşi la vreme toate începuturile de revolte şi multe conspiraţii mai înainte de a se dezlănţui, încercate împotriva lui: a tânărului Lepidus[54], apoi a lui Varro Murena şi a lui Fannius Cepion, în curând a lui Marcus Egnatius, după aceea a lui Plautius Rufus şi a lui Lucius Paulus, soţul nepoatei sale. În afară de acestea, a lui Lucius Audasius, slăbit de vârstă şi boală, acuzat de fals, a lui Asinius Epicadus, jumătate roman, jumătate part, chiar şi a lui Telephus, sclavul nomenclator[55] al unei femei, căci n-a fost lipsit de pericole şi de conspiraţia oamenilor de cea mai proastă speţă. Audasius şi Epicadius vroiau să răpească pe Iulia[56], fiica sa, şi pe nepotul său Agrippa din insulele unde fuseseră deportaţi, ca să-i încredinţeze armatelor. Telefus, crezându-se că e ales de destin pentru imperiu, vroia să atace şi pe Augustus şi pe senatori. Într-o noapte, chiar a fost prins lângă camera de culcare a lui Augustus un soldat iliric, încins cu un cuţit de vânătoare, scăpat de sub supravegherea paznicilor. Nu se ştie dacă era nebun sau se prefăcea, căci cercetarea nu i-a scos un cuvânt.

XX De altfel, personal n-a purtat decât două războaie în afară: unul în Dalmaţia, când era încă tânăr[57], şi celălalt cu cantabrii, după înfrângerea lui Antonius. În războiul dalmatic, a fost rănit de două ori; într-o luptă a fost lovit în genunchiul drept cu o piatră, iar în alta a fost rănit la un picior şi la ambele braţe de prăbuşirea unui pod. Celelalte

războaie le-a făcut prin locotenenţii săi. A trebuit totuşi să intervină şi în unele expediţii din Panonia şi Germania sau să nu stea prea departe de ele, mergând de la Roma până la Ravenna sau până la Mediolan ori Aquileia.

XXI Supuse, fie prin conducerea sa, fie prin măsurile luate de el, Cantabria, Aquitania, Panonia, Dalmaţia, întreg Illyricum, Rhetia, pe vindelici şi salassi, popoare alpine[58].

Respinse incursiunile dacilor şi ucise trei şefi de ai lor cu mare mulţime de oameni. Împinse pe germani dincolo de Elba, iar pe ubi şi sicambri, care se predaseră, îi trecu în Gallia şi-i aşeză pe ogoarele din apropierea Rinului.

Reduse de asemenea la supunere şi alte neamuri turbulente. N-a făcut niciodată un război vreunei ţări, fără cauze juste sau fără motiv serios. Atât de puţin nutrea dorinţa de a-şi mări în orice chip imperiul sau gloria militară, încât constrânse pe unii şefi barbari să jure în templul lui Marte răzbunătorul că ei vor rămâne devotaţi şi vor păstra pacea şi alianţa pe care o cer de la el. Încercă să le ceară unora drept ostatici femeile, fiindcă adesea nu le păsa de ostaticii bărbaţi. Le-a dat voie însă să-şi reia ostaticii, oricând ar voi. Celor răsculaţi de prea multe ori şi cu prea mare perfidie nu le-a dat altă pedeapsă mai mare decât aceea de a-i vinde la licitaţie ca pe prizonieri, neîngăduindu-le să servească într-o regiune vecină şi nici să-şi recapete libertatea mai devreme de treizeci de ani. Faima sa de om înţelept şi cumpătat a atras pe indieni şi pe sciţi, pe care-i cunoştea numai din auzite, ca să ceară din proprie iniţiativă, prin delegaţi, amiciţia sa şi a poporului roman.

Parţii îi cedară uşor Armenia, pe care o ceruse, îi redară de asemenea steagurile, pe care le luaseră de la Marcus Crassus şi Marcus Antonius, şi-i oferiră pe deasupra şi ostatici. În sfârşit, din mai mulţi pretendenţi la tron, ei nu-l aprobară decât pe cel ales şi de Augustus[59].

XXII Templul lui Ianus Quirinus[60], care nu fusese închis decât o dată sau de două ori de la întemeierea Romei, după amintirea sa, a fost închis de trei ori într-un spaţiu de timp mult mai scurt, fiindcă se statornicise pacea pe uscat şi pe apă.

A intrat de două ori cu triumfuri în Roma, fiind ovaţionat[61], după războiul de la Philippi şi după cel din Sicilia.

A avut trei triumfuri curule: după victoria din Dalmaţia, de la Actium şi din Alexandria. Toate durară trei zile consecutiv.

XXIII În total, n-a suferit decât două înfrângeri ruşinoase şi amândouă în Germania: una a lui Lollius şi alta a lui Varus. Aceea a lui Lollius[62] a fost mai mult o pierdere morală decât una materială. A lui Varus[63] însă a fost aproape nimicitoare pentru stat: trei legiuni cu comandanţii şi ofiţerii lor şi cu trupele auxiliare au fost măcelărite. La această veste, puse posturi de gardă la Roma, ca să previe orice frământare şi dădu ordin guvernatorilor din provincii ca ei, prin experienţa şi lumina lor, să ţină pe aliaţi în ordine. Închină mari jocuri şi rugăciuni marelui şi bunului Jupiter, ca să aşeze imperiul pe temelii solide, aşa cum se făcuse în războiul cu cimbrii şi marsii. Se spune că era aşa de impresionat de această pierdere, că şi-a lăsat să-i crească barba şi părul câteva luni în şir şi adesea se lovea cu capul de uşă strigând: „Quintilius Varus, dă-mi înapoi legiunile". În fiecare an ziua acestei nenorociri a fost pentru el o zi de mâhnire şi de tristeţe.

XXIV În domeniul militar, a schimbat multe şi a creat tot atât de multe lucruri, ba chiar a redus unele din obiceiurile vechi. A întronat o disciplină severă. N-a permis nici unui comandant al său să vină să-şi vadă soţia decât în lunile de iarnă, şi aceasta cu greutate. Pe un cavaler roman, fiindcă tăiase degetele cele mari copiilor săi, spre a-i scuti de armată, l-a vândut la licitaţie publică cu avere cu tot. Totuşi, văzând că sunt gata să-l cumpere publicanii[64], lăsă să fie cumpărat de un libert al lui, pentru ca, îndepărtat undeva la ţară, să-l lase liber. Desfiinţă, înfierând-o cu ruşine, fosta legiune a zecea care se împotrivea ordinelor lui. De asemenea, liberă din serviciu altele, care cereau concedii prea nemăsurate, fără însă să acorde pensiile meritate veteranilor. Decimă cohortele care au părăsit lupta şi le hrăni cu orz. Pedepsi cu moartea, ca pe simplii soldaţi, pe centurionii care-şi părăsiseră postul. Pentru alte feluri de delicte dădea diferite pedepse dezonorante, ca de pildă: să stea toată ziua înaintea cortului generalului, uneori în tunică şi descinşi, alteori cu o prăjină de un stânjen în mână, chiar cu o bucată de brazdă cu iarbă.

XXV După războaiele civile, nu s-a adresat niciodată soldaţilor fie în adunări, fie în ordine scrise, cu termenul de „tovarăşi de luptă", ci cu acela de „soldaţi". N-a permis nici fiilor buni sau vitregi, învestiţi cu vreo comandă, să folosească alt termen. El socotea că tovarăş de arme este prea curtenitor, ceea ce nu-i potrivit nici cu disciplina militară, nici cu pacea de faţă, nici cu majestatea casei sale.

În afară de incendiile şi mişcările de la Roma din cauza scumpirii traiului, nu s-a folosit de liberţi ca soldaţi decât de două ori, o dată

pentru a apăra coloniile limitrofe cu Illyricum şi altă dată ca să apere malul fluviului Rin. Dar şi aceşti liberţi erau sclavi cumpăraţi de bărbaţi şi femei bogate, şi apoi îndată eliberaţi şi pe care i-a avut în prima linie, fără să-i amestece însă cu oamenii liberi şi fără a-i înarma la fel.

Ca daruri militare oferea mai uşor coliere şi alte podoabe de argint sau aur, decât coroane murale[65] sau de asediu, care erau considerate ca onoruri cu totul speciale.

Coroanele le oferea cu multă zgârcenie şi fără părtinire chiar soldaţilor de rând. Lui Marcus Agrippa, după victoria navală din Sicilia, i-a oferit un steag albastru ca marea.

N-a făcut niciodată un dar comandanţilor care repurtaseră un triumf, chiar dacă îl întovărăşiseră în expediţii şi luaseră parte la victoriile lui, fiindcă el socotea că ei înşişi aveau dreptul de a oferi recompense militare cui doreau.

Socotea că nimic nu prejudiciază mai mult unui comandant desăvârşit decât graba şi semeţia. De aceea, repeta deseori: „Grăbeşte-te încet"[66] şi „Mai bine cu un şef prudent, decât cu unul îndrăzneţ" sau „Ceea ce se face bine, se face destul de repede". Spunea că nu trebuie să începi un război decât dacă eşti sigur că e mai mare speranţa câştigului decât frica pagubei. El spunea, în adevăr, că acei care urmăresc avantaje mici cu pericole mari sunt asemenea pescarilor care prind peşte cu undiţa de aur, încât pierzând undiţa, ceea ce au prins n-ar putea să le compenseze paguba.

XXVI A ajuns la magistraturi şi onoruri înainte de timp şi a primit unele funcţii noi şi perpetue. A luat consulatul la 20 de ani, apropiindu-şi legiunile de Roma ca un duşman şi trimiţând să ceară senatului, în numele armatei, consulatul pentru el. Fiindcă senatul ezita, centurionul Cornelius, şeful delegaţiei, desfăcu mantaua şi arătând sabia nu se sfii să spună în senat: „Dacă nu-l veţi face consul, asta îl va face". Al doilea consulat îl dobândi după nouă ani; al treilea consulat, la interval de un an şi apoi ajunse până la al unsprezecelea consulat, fără întrerupere. După ce refuză multe onoruri care i se ofereau, ceru el însuşi al doisprezecelea consulat la un interval mare, adică după şaptesprezece ani şi din nou pe al treisprezecelea după doi ani, ca să primească în for, învestit cu cea mai înaltă magistratură, pe fiii săi Caius şi Lucius, când şi unul şi celălalt îmbrăcau toga virilă. Îndeplini funcţia de consul câte un an întreg în cinci consulate, de la al şaselea la al unsprezecelea. Pe celelalte le-a ocupat nouă, şase, patru sau trei luni. Pe al doilea l-a deţinut numai câteva ore, căci în ziua calendelor lui ianuarie, după ce a stat puţin pe scaunul curul dimineaţa, în faţa

templului lui Jupiter Capitolinul, imediat a ieşit din această onoare, numind pe altcineva consul în locul lui[67]. N-a început consulatele toate la Roma, ci pe al patrulea în Asia, pe al cincilea în insula Samos, iar pe al optulea şi al nouălea în Taracona.

XXVII Făcu timp de zece ani parte din triumviratul instituit pentru organizarea republicii. În acest timp, rezistă un timp colegilor care cereau aplicarea proscripţiei. Dar când a început-o, a arătat mai multă cruzime decât ceilalţi doi. Căci pe când ceilalţi se înduplecau la rugăciunile şi intervenţiile multor persoane, singur Augustus ţinea să nu cruţe pe nimeni. Proscrise chiar pe Caius Toranius, tutorele lui şi coleg cu tatăl său Octavius în funcţia de edil. Junius Saturninus[68] spune chiar mai mult: După proscripţii, Lepidus s-a scuzat în senat de cele petrecute în trecut şi pentru viitor îşi exprima speranţa într-o adevărată clemenţă, fiindcă s-au dat destule pedepse. Augustus fu de altă părere şi spuse că dacă ei pun o măsură în proscripţii, el îşi păstrează întreaga libertate de acţiune. Totuşi, ca semn de căinţă pentru asprimea lui, ridică la rangul de cavaler pe libertul Vinius Philipoemene, despre care se spunea că-şi ascunsese stăpânul proscris. În această magistratură şi-a arătat de multe ori flacăra urii sale.

Într-o zi, pe când vorbea soldaţilor, lăsase să se apropie de ei o mulţime de ţărani, când văzu pe Pinarius, cavaler roman, că scrie ceva pe tăbliţele de ceară. Îl consideră indiscret şi spion şi porunci să-l ucidă în faţa lui.

Pe Taedius Afer, consul designat, fiindcă îi criticase un act de al lui, l-a terorizat cu atâtea ameninţări, încât acesta s-a sinucis, aruncându-se de la o mare înălţime.

Praetorul Quintus Gallius venise să-l salute şi, cum ţinea tăbliţele sub haină, Augustus a bănuit că ascunde un pumnal. Neîndrăznind să-l perchiziţioneze imediat, de teamă să nu se descopere altceva, după puţin timp, l-a luat cu forţa de pe scaunul lui prin centurioni şi soldaţi şi l-a pus la torturi, ca pe un sclav. Acesta nemărturisind nimic, a poruncit să-l ucidă, după ce i-a scos ochii cu mâinile lui. Totuşi scrie că Gallus, cerându-i o audienţă, a încercat să-l ucidă şi de aceea l-a vârât în închisoare, că apoi l-a trimis în provincie, interzicându-i să stea la Roma, dar pe drum a pierit, fie în naufragiu, fie atacat de tâlhari. A primit puterea tribuniciană pe viaţă şi nu şi-a cooptat un coleg decât de două ori[69], pentru câte o perioadă de cinci ani. A primit de asemenea pe viaţă inspectoratul moravurilor şi legilor. În virtutea acestui drept, deşi fără a fi censor, a făcut recensământul poporului de trei ori: primul şi al treilea cu colegul său, iar pe al doilea, singur.

XXVIII De două ori s-a gândit să restabilească republica: prima dată după înfrângerea lui Antonius, amintindu-şi că adesea îi obiecta că el e singurul obstacol pentru a se restabili republica. A doua oară când, dezgustat de o lungă boală, chemă la el acasă magistraţii şi senatul şi le încredinţă conducerea statului. Dar socotind că el nu va putea deveni simplu particular, fără pericol, şi că ar fi o greşeală să încredinţeze soarta republicii capriciului multora, continuă a păstra puterea. E greu de spus dacă i-au fost mai bune intenţiile decât realizările. Această intenţie pe care o avea a mărturisit-o cu aceste vorbe printr-un edict: „Doresc să pot ţine statul sănătos şi teafăr pe temeliile lui şi să-i culegem roadele pe care le aştept, ca să fiu numit autorul celui mai bun stat şi, murind, să duc cu mine speranţa că temeliile statului, pe care le-am pus, vor rămâne puternic aşezate".

El însuşi îşi realiză dorinţa, străduindu-se în orice chip să n-aibă nimic ce regreta – în legătură cu noua stare a lucrurilor.

XXIX Astfel, înfrumuseţă Roma, care nu era împodobită cum cerea măreţia imperiului şi era expusă inundaţiilor şi incendiilor, încât se mândrea pe drept că a găsit-o de cărămidă şi o lasă de marmură. El se îngriji de siguranţa ei pentru viitor, atât cât poate o minte omenească. Construi foarte multe clădiri publice, dintre care cele mai însemnate sunt forul cu templul lui Marte răzbunătorul, templul lui Apollo pe Palatin şi al lui Jupiter Tonnans pe Capitoliu.

Construcţia forului a fost cerută de mulţimea oamenilor şi a avocaţilor, cele două existente nefiind suficiente şi simţindu-se nevoie de un al treilea for[70]. Aşadar, mai înainte de a-l termina şi deschide templul lui Marte, luă măsuri ca acest loc să fie rezervat în special proceselor publice şi tragerii la sorţi a judecătorilor. Dorise să construiască un templu zeului Marte din timpul luptei de la Philippi, pentru ca să răzbune astfel moartea tatălui său. Hotărî ca în acest templu senatul să fie consultat asupra războaielor şi triumfurilor, de aici să plece cei cărora li se încredinţa comanda în provincii, aici să se aducă jertfele de către învingători. Construi templul lui Apollo, pe locul casei sale de pe Palatin care fusese lovită de trăsnet şi unde aruspicii spuseseră că zeul doreşte o locuinţă. Adăugă acolo un portic cu o bibliotecă latină şi elenă. Aici, la bătrâneţe, întrunea senatul şi verifica decuriile[71] judecătorilor.

Consacră un templu lui Jupiter Tonnans, fiindcă l-a scăpat de pericol în timpul expediţiei sale contra cantabrilor, căci pe un drum de noapte, un trăsnet i-a atins lectica şi i-a omorât sclavul care-i lumina drumul. A clădit şi alte edificii sub alte nume – ale nepoţilor, soţiei şi

surorii – ca porticul şi basilica lui Lucius şi Caius[72]; de asemenea, porticul Liviei şi Octaviei, teatrul lui Marcellus. A îndemnat adesea pe cetăţenii fruntaşi ca fiecare, după puterile lui, să împodobească Roma, fie cu monumente noi, fie cu reparaţii sau ornamentaţii. Astfel, numeroase edificii s-au construit şi de mulţi alţii: de Marcius Philippus, templul lui Hercule şi al muzelor; de Lucius Corneficius, templul Dianei; de Asinius Pollio, vestibulul Libertăţii; de Munatius Plancus, templul lui Saturn; de Cornelius Balbus, un teatru; de Statilius Taurus, un amfiteatru şi de Marcus Agrippa, o mulţime de monumente deosebit de frumoase.

XXX A împărţit suprafaţa Romei în cartiere şi sectoare şi a stabilit ca să fie conduse cartierele de magistraţi aleşi anual, prin tragere la sorţi, iar sectoarele de un inspector, ales de populaţia sectorului. Împotriva incendiilor a creat pază şi sentinele de noapte. Ca să preîntâmpine inundaţiile, a lărgit albia Tibrului şi a curăţit-o de nămol şi de molozul caselor ruinate aduse de ape. Ca să facă intrarea în Roma mai uşoară şi din toate părţile, şi-a luat sarcina să repare Via Flaminia până la Arminium, iar celelalte şosele le-a dat în seama bărbaţilor onoraţi cu triumfuri, ca să le paveze cu banii luaţi de la inamic ca pradă. A reparat templele ruinate de timp sau de incendiu şi le-a împodobit, ca şi pe altele, cu daruri foarte preţioase. Astfel, dintr-o singură donaţie a dus în sanctuarul lui Jupiter Capitolinul şaisprezece mii punzi de aur, precum şi pietre preţioase şi perle în valoare de cincizeci milioane sesterţi.

XXXI După ce ajunse pontifex maximus[73], rang pe care nu căutase să-l ia cât a fost Lepidus în viaţă, adună toate cărţile ce se ocupau cu prezicerile, scrise în limba latină şi elenă şi care circulau în popor, în cantitate de peste două mii de volume, scrise de autori anonimi sau de puţină autoritate şi le dădu foc, reţinând numai cărţile sybiline[74], după o prealabilă selecţie, şi le ascunse în două casete de aur, sub soclul statuii[75] lui Apollo Palatinul.

Readuse calendarul stabilit de divinul Iulius, mai ales în părţile devenite confuze şi neclare prin neglijenţa pontifilor, revenind la vechiul sistem. În această orânduire a calendarului dădu numele său de August lunii a şasea[76], preferând-o lunii septembrie, în care era născut, pentru că în luna a şasea obţinuse primul consulat şi trofeele victoriei. Mări numărul şi demnitatea preoţilor, cum şi drepturile lor materiale. O importanţă deosebită dete fecioarelor vestale[77]. Fiindcă o vestală murise şi trebuia să fie aleasă alta, mulţi cetăţeni nu doreau

să-şi prezinte fiicele la sorţi pentru locul de vestală; atunci, pentru a-i determina la acest fapt, el jură că dacă una din nepoatele sale ar avea vârsta legală, el ar oferi-o de bunăvoie.

Restabili chiar unele vechi ceremonii căzute încetul cu încetul în desuetudine, ca augurul salvării[78], funcţia de flamen dialis[79] al lui Jupiter, sărbătorile lupercale[80], jocurile seculare[81] şi jocurile compitale[82].

Interzise minorilor să alerge în serbările lupercale. De asemenea, interzise tinerilor, băieţi sau fete, să asiste noaptea la vreun spectacol sau la jocurile seculare, dacă nu sunt însoţiţi de o rudă în vârstă.

Hotărî să se împodobească zeii drumurilor de două ori pe an cu flori, primăvara şi vara.

Decernă cea mai mare onoare, după zei, oamenilor de seamă care au contribuit la mărirea imperiului, din mic cum era odată. Restaură, aşadar, monumentele fiecăruia, lăsându-le vechile inscripţii şi le aşeză cu solemnitate statuile în costum cu insigne triumfale, în ambele portice din forul lui. Declară printr-un edict că el, cât va trăi – şi succesorii lui în viitor – să fie judecaţi de cetăţeni după pilda acestor oameni.

Transportă statuia lui Pompeius din senat, unde fusese ucis Caius Caesar, şi o aşeză în basilica ce ţinea de teatrul aceluiaşi Pompei, sub o arcadă de marmură.

XXXII Corectă multe din abuzurile cele mai detestabile, care ajunseseră un pericol public de pe vremea obiceiurilor şi dezmăţului din timpul războaielor civile şi care mai existau şi în timp de pace. Căci foarte mulţi tâlhari purtau arme în văzul lumii, spunând că le poartă spre a se apăra. Călătorii, la ţară, erau răpiţi şi, fără deosebire că e sclav sau liber, erau închişi în închisorile proprietarilor de pământ. Foarte multe bande de hoţi se aliau sub titlul unei noi societăţi şi nu se întovărăşeau decât pentru crime. Pe tâlhari îi împiedică să mai activeze, aşezând posturi de supraveghere în locuri anumite. Inspectă închisorile şi dizolvă toate societăţile, afară de cele vechi şi legale. Arse registrele în care erau înscrise numele vechilor debitori la fisc, ca să previe acuzaţiile calomnioase al căror izvor erau aceste registre. Adjudecă definitiv, în Roma, proprietarilor locurile publice, asupra cărora statul n-avea drepturi sigure.

Scoase din cauză pe acuzaţii în procese vechi, ale căror neplăceri nu erau altceva decât o satisfacţie pentru duşmanii lor, şi stabili că dacă vreunul îi mai cheamă în justiţie pentru a doua oară, el va suferi pedeapsa pe care o cere pentru acuzaţi.

Pentru ca să nu scape vreo faptă rea nepedepsită şi procesele să nu mai fie amânate continuu, acordă pentru rezolvarea acestor stări de lucruri mai mult de treizeci de zile care erau ocupate cu jocurile onorare. La cele trei decurii de judecători, adăugă pe cea de a patra, recrutată din cetăţenii cu impozite mai mici decât ale cavalerilor, care se numeau ducenari şi care judecau procesele mai uşoare. El alese judecători, aceştia putând să aibă vârsta de treizeci de ani, adică cu cinci ani mai devreme decât era obiceiul. Şi cum foarte mulţi refuzau sarcina de judecător, permise, deşi cu greu, ca fiecare decurie să aibă pe rând un an de vacanţă şi să nu judece procesele obişnuite în lunile noiembrie şi decembrie.

XXXIII El însuşi împărţea dreptatea cu sârguinţă şi uneori până noaptea. Dacă nu se simţea bine, judeca din lectică, pe care o aşeza înaintea scaunului de judecată, sau judeca acasă întins în patul lui. Punea în judecarea proceselor nu numai cea mai mare grijă, dar şi omenie.

Ca să cruţe pe unul dovedit de paricid de a fi cusut în sacul de piele, în care erau cusuţi numai cei care mărturiseau crima, se zice că a interogat astfel: „Desigur că nu tu ai ucis pe tatăl tău?"

Într-un proces, în care era vorba de un testament fals şi în care toţi semnatarii erau condamnaţi de legea Cornelia, distribui judecătorilor, pe lângă cele două tabele legale de condamnare sau achitare, încă una de graţiere pentru acei care au semnat din greşeală sau fiind înşelaţi. Apelurile făcute de avocaţi pentru împricinaţii de la Roma le-a deferit în fiecare an praefectului oraşului, iar cele din provincie, foştilor consuli, pe care îi propusese pentru fiecare provincie.

XXXIV Revizui toate legile[83] şi pe unele le refăcu în întregime, ca, de pildă, legea împotriva luxului, legea contra adulterului, legea onoarei feminine, legea împotriva intrigilor electorale şi a căsătoriei, legea celor două ordine sociale. Fiindcă pe cea din urmă o modificase mai sever ca pe celelalte[84], nu putu s-o impună, din cauza unei opoziţii zgomotoase, decât suprimând sau îndulcind pedepsele[85], dând o întârziere de trei ani în aplicarea ei şi după ce mări recompensele.

Cu toate acestea, cavalerii romani cerând cu insistenţă, în timpul unui spectacol public, abolirea legii căsătoriei, Augustus chemă pe copiii lui Germanicus şi-i primi pe unii lângă el, pe alţii în braţele tatălui său, îi arătă poporului şi cu gesturi şi prin mimică îi îndemna să nu se teamă de a imita exemplul tânărului principe. Şi pentru că îşi dădea seama că spiritul legii slăbeşte prin logodne prea de timpuriu şi

schimbarea prea deasă a soţiilor, restrânse timpul dintre logodnă şi căsătorie şi puse măsură divorţurilor.

XXXV Numărul mare al senatorilor forma o adunătură informă şi confuză (erau peste o mie de senatori, unii nedemni; şi după moartea lui Caesar mulţi ajunseseră în acest rang prin favoruri şi bani, iar poporul îi numea senatorii infernului). Augustus reduse numărul senatorilor la cel vechi şi căută să-i redea vechiul prestigiu prin două alegeri: una, la voia lor, prin care se alegea bărbat pe bărbat, a doua la voia sa şi a lui Agrippa. Se crede că în timpul acestor alegeri prezida senatul cu o platoşă sub haină şi încins cu sabia, iar zece prieteni senatori dintre cei mai voinici stăteau împrejurul scaunului său. Cordus Cremutius scrie că nici un senator nu era primit decât singur şi după ce i se făcea inspecţie corporală. Sili pe mulţi dintre ei să demisioneze cu modestie din senat, iar celor demisionaţi le păstră insignele ordinului[86], precum şi dreptul la locuri de orchestră la spectacole şi la mese publice. Pentru ca noii aleşi şi confirmaţi să-şi îndeplinească datoria senatorială cu mai multă vrednicie şi respect, decise ca înainte de şedinţă fiecare să aducă jertfe de tămâie şi vin la altarul zeului în templul căruia se adunau şi senatul să nu se întrunească decât de două ori pe lună: la calendele şi la idele fiecărei luni[87], în afară de septembrie şi octombrie[88], când nimeni nu e obligat să participe, în afară de cei aleşi prin sorţi ca să formeze numărul legal, pentru darea hotărârilor. Creă pentru el un consiliu particular, înnoit la fiecare şase luni prin tragere la sorţi, cu care studia mai dinainte problemele ce trebuiau supuse adunării generale a senatului.

În chestiuni importante, el întreba, nu pe rând cum se obişnuia, ci cum îi plăcea, ca fiecare să fie atent şi să-şi dea mai degrabă părerea personal, decât să aprobe părerea altuia.

XXXVI El a fost autorul şi al altor dispoziţii, între care: să nu se publice actele senatului, magistraţii să nu fie trimişi în provincii imediat ce au părăsit funcţia, să se stabilească pentru proconsuli o sumă fixă pentru catâri şi corturi, utilaje pe care statul le procura de obicei prin antreprenori; paza tezaurului să treacă de la quaestorii urbani la foştii praetori sau la praetorii în funcţie; în sfârşit, ca decemvirii să convoace pe judecătorii numiţi centumviri[89], convocare pe care o făceau de obicei foştii quaestori.

XXXVII Pentru ca să ia parte la administraţia republicii cât mai mulţi cetăţeni, creă noi funcţii: îngrijirea monumentelor publice, a dru-

murilor, a apelor, a albiei Tibrului, a distribuirii grâului la populaţie; creă o praefectură a Romei, un triumvirat care să pregătească alegerea senatului şi altul care să revizuiască numărul cavalerilor ori de câte ori va fi nevoie.

Readuse în actualitate censura, căzută în uitare de multă vreme. Mări numărul praetorilor. Ceru ca ori de câte ori i se conferă consulatul, să aibă doi colegi în loc de unul, dar nu obţinu, fiindcă toţi spuneau că chiar numai un consul coleg îi micşorează majestatea, când această onoare ar putea-o păstra numai el singur.

XXXVIII Nu fu mai deloc zgârcit cu recompensele pentru virtuţile militare. Conferi onoarea triumfului la mai mult de treizeci de comandanţi şi decoraţii triumfale la un număr şi mai mare încă.

Pentru ca să obişnuiască mai din timp pe copiii senatorilor cu treburile politice, le permise să îmbrace toga laticlavă[90] o dată cu toga virilă şi să asiste la şedinţele senatului. Abia începeau serviciul militar şi erau numiţi nu numai comandanţi în legiuni, dar şi comandanţi în unităţi de cavalerie. Şi ca să nu fie nimeni în afară de viaţa de tabără, puse în capul fiecărei unităţi de cavalerie câte doi purtători de laticlavă. Revizui escadroanele cavalerilor şi readuse obiceiul trecerii în revistă, întrerupt de multă vreme; dar nu toleră ca un acuzator să coboare pe cineva de pe cal în timpul trecerii în revistă, aşa cum se obişnuia. Permise celor în vârstă sau celor cu o infirmitate fizică să-şi ţină calul în rând, iar ei să meargă pe jos ca să răspundă ori de câte ori erau chemaţi. În sfârşit, îngădui celor care erau în etate de peste 35 de ani să vândă calul, dacă nu voiau să-l ţină mai departe.

XXXIX Obţinând zece colaboratori de la senat, examină conduita fiecărui cavaler. Pe cei vinovaţi îi pedepsi, pe alţii îi dojeni. Pe cei mai mulţi îi mustră în diferite chipuri. Mustrarea cea mai uşoară fu aceea de a-i da în mână celui în cauză tăbliţe scrise cu mustrarea pe care el trebuia s-o citească imediat. Consideră ca o infamie fapta unora care împrumutau sume de bani cu dobândă mică, pentru ca să-i împrumute altora cu dobândă mare.

XL Dacă lipseau candidaţi pentru comiţiile tribuniciene, el alegea senatori dintre cavalerii romani şi care la expirarea mandatului puteau rămâne în ordinul în care voiau. Cum mulţi dintre cavalerii ruinaţi din cauza războaielor civile nu îndrăzneau să se aşeze la spectacole pe banca a 14-a[91], de frica pedepsei la care s-ar fi expus în acest caz, el

stabili ca legea să nu se aplice acelora care au avut, ei sau părinţii lor, censul cavalerilor.

Făcu recensământul populaţiei pe cartiere şi, ca nu cumva plebea să-şi părăsească treburile din cauza distribuţiei grâului, decise să se dea de trei ori pe an bonuri pentru câte patru luni. Dar, văzând că poporul regretă vechiul sistem de distribuţie lunară, îl restabili. Readuse în alegeri vechea seriozitate, reprimând corupţia electorală prin diferite pedepse. În ziua alegerilor distribuia triburilor Fabia şi Scaptia, din care el făcea parte ca membru, câte o mie de sesterţi fiecărui alegător, din caseta lui personală, ca să nu primească nimic de la vreun candidat.

Convins că este de mare importanţă să păstreze poporul roman curat de orice împreunare cu sânge străin sau de o rasă servilă, nu dădu drept de cetăţenie decât foarte rar şi puse restricţii dreptului de emancipare a sclavilor. Scriindu-i Tiberius ca să dea cetăţenia unui client al său grec, el îi răspunse că-i va da-o dacă îl va convinge personal de dreptatea cererii. Şi Liviei, care ceruse cetăţenia pentru un tributar gall, i-o refuză, acordându-i în schimb scutirea de impozite, spunând că mai uşor tolerează ca fiscul să piardă ceva, decât să coboare demnitatea cetăţeniei romane. Nemulţumit că sclavii sunt lipsiţi de libertate prin o mulţime de piedici şi mai multe piedici stându-le în cale pentru o libertate meritată, el stabili cu grijă numărul candidaţilor, condiţia şi motivele celor care se liberau, cu adaosul ca nici un sclav care a fost pus în lanţuri sau chinuit de vreo vină să n-aibă dreptul la vreun fel de libertate. Dorea să readucă chiar vechiul fel de îmbrăcăminte romană.

Văzând într-o zi în adunare o mulţime de oameni îmbrăcaţi în haine de culoare închisă, strigă indignat:

„Iată pe romanii stăpânii lumii, neamul care poartă toga"[92].

Dădu ordin edililor să nu mai permită nimănui să apară în circ sau în for fără a scoate mantaua care acoperea toga.

XLI Îşi arătă generozitatea sa faţă de toate categoriile sociale, ori de câte ori avea prilejul. Tezaurul din Alexandria[93], adus la Roma cu prilejul triumfului său, fu atât de bogat, încât dobânzile scăzură, iar preţul pământului se urcă şi după aceea, ori de câte ori tezaurul statului se îmbogăţea prin confiscarea bunurilor celor condamnaţi, admise să se acorde împrumuturi, fără nici o dobândă, pe un timp anumit, acelora care puteau să plătească o garanţie dublă. Mări censul senato-

rilor, socotindu-l la un milion două sute de mii de sesterţi, în loc de opt sute de mii, completându-l pentru cei care nu aveau această avere. Făcu deseori donaţii poporului, dar cu sume diferite: uneori câte patru sute sesterţi, alteori câte trei sute, două sute sau cinci sute de sesterţi de persoană. Nu uita nici pe copii, deşi se obişnuia să nu li se dea nimic până la unsprezece ani. În vremuri de secetă, distribuia cantităţi de grâu fiecăruia, adesea pe un preţ de nimic sau chiar gratuit, şi dubla distribuţiile în bani.

XLII Dar ceea ce arată că principele căuta mai mult să fie folositor decât să fie măgulit, este faptul că, pe când poporul se plângea de lipsa şi scumpetea vinului, el îl mustră pe un ton foarte sever, spunând că ginerele său Agrippa a luat toate măsurile, construind multe apeducte, pentru ca oamenii să nu sufere de sete. Aceluiaşi popor, care cerea o gratificaţie promisă, i-a răspuns că el este de bună-credinţă.

Altă dată, cerând poporul o gratificaţie pe care n-o promisese, îl certă printr-un edict pentru neruşinare şi obrăznicie, spunându-i că n-o va da, deşi avea intenţia s-o dea. Cu aceeaşi hotărâre şi consecvenţă, aflând că un număr mare de liberţi s-au înscris în numărul cetăţenilor ca să ia parte la o distribuţie de bani pe care o promisese, declară că aceştia nu vor primi, fiindcă nu le-a promis nimic, iar pentru ca suma pe care o destinase poporului să ajungă la toţi o distribui în raţii mai mici.

Într-o vreme de mare secetă, căreia era greu să i se facă faţă, scoase din Roma familiile sclavilor de vânzare şi ale gladiatorilor, precum şi o parte din sclavii în serviciu şi pe toţi străinii, afară de medici şi profesori. Când, în sfârşit, recolta de grâu fu abundentă, îşi arătă dorinţa de a desfiinţa pentru totdeauna distribuirile gratuite de grâu, fiindcă încrederea în ele făcea să se neglijeze cultura grâului. Totuşi nu perseveră în acest proiect, la gândul că într-o zi altcineva ar putea restabili aceste dărnicii ca mijloc de popularitate. De aici încolo, luă măsuri ca să armonizeze interesele agricultorilor şi ale negustorilor cu nevoile poporului.

XLIII A întrecut pe toţi prin mulţimea, varietatea şi măreţia spectacolelor. El arată că a organizat jocuri de patru ori în numele său şi de douăzeci şi trei de ori pentru alţi magistraţi care lipseau din Roma sau care nu aveau mijloace.

Câteodată le-a organizat pe cartiere, în mai multe teatre şi cu actori în toate limbile, nu numai în for sau în amfiteatru, ci şi în circ şi în incinta comiţiilor[94]. Uneori, pe lângă vânători, în Câmpul lui Marte,

unde se construiseră bănci de lemn pentru spectatori, a dat lupte de atleţi. De asemenea a organizat un spectacol de lupte navale lângă Tibru, unde se săpase un bazin anume, pe locul unde acum este pădurea sacră a Caesarilor. În aceste zile de spectacole, a stabilit gărzi în Roma, ca nu cumva borfaşii să profite de împrejurarea când casele erau aproape goale şi să le prade. În circ, a adus conducători de care, alergători pe jos, luptători cu animale sălbatice, aleşi câteodată din tineretul familiilor celor mai nobile. A dat foarte des şi jocuri troiane, cu tineri aleşi, mari şi mici, socotind demn acest lucru de vechile şi frumoasele obiceiuri, iar tinerimea să poată cunoaşte astfel trăsăturile de caracter ale ilustrei sale obârşii. Lui Caius Nonius Asprenas, care a căzut în acest joc şi s-a rănit, Augustus i-a dăruit un lanţ de aur şi a permis ca să poarte el şi descendenţii lui porecla de Torquatus[95].

În curând a terminat cu aceste spectacole, căci oratorul Asinius Pollio se plânsese în senat cu amărăciune şi ură de cazul nepotului său Aeserninus, care îşi rupsese piciorul. La jocurile scenice şi de gladiatori se folosea şi de cavalerii romani, până ce un decret al senatului interzise acest lucru.

De atunci n-a mai expus în public decât pe tânărul Lucius, de familie onorabilă, dar numai ca să-l arate, fiindcă era înalt de două picioare, cântărea şaptesprezece livre şi avea o voce extraordinară.

Într-o zi de spectacole, a adus în mijlocul arenei pe ostaticii parţilor, cei dintâi ostatici de-ai lor trimişi la Roma, şi-i aşeză deasupra scaunului lui pe a doua bancă. Avea obiceiul ca, în afară de zilele de spectacol, dacă se aducea ceva neobişnuit şi demn de cunoscut, să arate poporului, fără program şi indiferent în ce loc. Astfel, a expus un rinocer în Câmpul lui Marte, un tigru în teatru, un şarpe lung de cincizeci de coţi în piaţa comiţiilor. Îmbolnăvindu-se într-o zi în circ, în timpul unui spectacol dat cu prilejul unei solemnităţi religioase, a urmat corul pontifilor culcat în litieră. De asemenea, la începutul jocurilor prin care inaugura teatrul lui Marcellus[96], s-a întâmplat să i se rupă scaunul din încheieturi şi el să cadă pe spate. Iar la un spectacol dat de nepoţii săi[97], fiindcă nu putea în nici un chip să reţină şi să liniştească poporul speriat că are să se dărâme amfiteatrul, a trecut de la locul său şi s-a aşezat chiar în partea care era cea mai mult bănuită de dărâmare.

XLIV Îndreptă neorânduiala şi dezordinea de la spectacole, determinat de insulta adusă unui senator, căruia la spectacolele renumite de la Puteoli, când toate locurile erau ocupate, nimeni nu i-a cedat locul.

Numaidecât decretă printr-un senatus-consult ca în toate spectacolele publice şi în orice loc primul rând de scaune să fie rezervat

senatorilor. La Roma interzise ca delegaţiile popoarelor libere şi aliate să se aşeze în scaunele de orchestră, pentru că observase că mulţi din cei trimişi erau liberţi. Despărţi pe soldat de popor. Fixă rânduri separate pentru plebeii însuraţi. De asemenea, tinerilor în toga praetexta le puse băncile lor şi aproape de pedagogii lor. Interzise să se mai aşeze cineva îmbrăcat în negru în mijlocul amfiteatrului. Nu permise femeilor să privească pe gladiatori decât de pe un loc mai ridicat sau, cum era altădată, să se amestece cu bărbaţii. Numai vestalelor le dădu un loc separat în teatru, în faţa lojei praetorului. Interzise femeilor[98] să asiste la lupte atletice cu atâta hotărâre, încât o dată, la jocurile pontificale, amână pe a doua zi dimineaţa un pugilat ce i se cerea de popor între doi atleţi, declarând poporului că nu i-ar face plăcere ca femeile să vie la teatru mai înainte de ora a cincea din zi[99].

XLV El privea uneori jocurile de circ din balconul prietenilor ori liberţilor săi şi adesea de pe terasa unui templu, aşezat între soţie şi copii. Când lipsea mai multe ore sau câteodată toată ziua de la spectacol, se scuza şi recomanda pe cel care trebuia să prezideze în locul lui. Însă, de câte ori era prezent, nu făcea altceva decât privea, fie ca să evite murmurele poporului, amintindu-şi că tatăl său Caesar era criticat când în timpul spectacolului citea sau scria scrisori, fie fiindcă îi plăcea să privească, plăcere pe care n-a ascuns-o niciodată şi pe care a mărturisit-o adesea. Oferea coroane şi recompense mari şi multe ca premii chiar la serbările şi jocurile date de alţii. N-a asistat niciodată la o luptă greacă, fără să răsplătească pe fiecare luptător după merit. Privea cu mare interes pugiliştii, mai ales pe cei latini, nu numai din cei care luptau de obicei şi regulat şi pe care-i punea la luptă cu cei greci, ci şi echipe de pugilişti amatori, care dădeau spectacole prin cartiere mărginaşe, luptând fără pricepere şi artă. În sfârşit, socotea demni de atenţia sa pe toţi cei care contribuiau cu ce puteau la spectacolele publice. Menţinu privilegiile atleţilor şi le mări. Interzise lupta gladiatorilor fără pauze. Ridică magistraţilor dreptul dat de legea veche de a obliga pe comedieni să joace în orice timp şi în orice loc şi nu le lăsă acest drept decât pentru timpul jocurilor şi pe scenă. Totuşi nu arătă mai puţină severitate nici pentru luptele de atleţi în portice închise şi pentru luptele de gladiatori. Pedepsi cu atâta severitate dezmăţul actorilor, încât, când află că pe actorul Stephanion îl serveşte o matroană romană, îmbrăcată ca băieţii şi tunsă ca un sclav, îl bătu cu nuiele în trei teatre[100] şi-l exilă. Biciui, în văzul tuturor, în vestibulul casei sale, pe pantomimul Hylas, la plângerea praetorului.

Goni din Roma şi Italia pe Pylade, care arătase cu degetul şi-l făcuse cunoscut publicului pe un spectator care-l fluierase.

XLVI Orânduind astfel Roma şi treburile oraşului, mări populaţia Italiei cu douăzeci şi opt de colonii, înmulţi veniturile şi lucrările edilitare. Căută să egaleze coloniile într-un fel şi într-o măsură oarecare cu Roma, în ceea ce priveşte drepturile cetăţenilor şi demnitatea lor; inventă pentru aceasta un nou sistem de votare, prin care decurionii coloniilor, fiecare în colonia sa, votau pentru magistraţii Romei şi trimiteau, în ajunul zilei de votare, voturile sigilate. Ca să încurajeze cinstea şi creşterea populaţiei în colonii, numea în serviciile cavaleriei numai pe cei recomandaţi de oraşul unde era cerut serviciul. Când făcea inspecţii în provincii, împărţea câte o mie de sesterţi pentru fiecare băiat sau fată pe care familiile de plebei făceau dovada că-i au.

XLVII Îşi luă asupră-şi şi conducerea provinciilor celor mai de seamă de care nu era sigur şi pe care nu era uşor să le încredinţeze magistraţilor anuali. Pe celelalte provincii le lăsa proconsulilor să le împartă prin tragere la sorţi. Totuşi mai schimbă această repartiţie între timp şi vizita adesea şi pe unele şi pe altele. Ridică libertatea unor oraşe aliate care prin libertinajul lor mergeau spre prăpastie. Uşură pe altele, care erau strivite de datorii, refăcu oraşe aproape din temelie, ruinate de cutremurul de pământ, conferi dreptul de latinitate sau de cetăţenie acelor care aduceau servicii merituoase poporului roman. N-a rămas, după părerea mea, nici o provincie, în afară de Africa şi Sardinia, pe care să nu le viziteze. Se pregătea să meargă în acestea după alungarea lui Pompei din Sicilia, dar l-au împiedicat furtunile violente şi neîntrerupte. De atunci, nici ocazia şi nici un motiv de a trece Marea Adriatică nu i s-au mai prezentat.

XLVIII Domeniile cucerite prin dreptul războiului, în afară de câteva, sau le-a restituit celor de la care le-a luat sau le-a dat la alţii de alt neam. El uni de asemenea pe regi, făcându-i aliaţi între ei prin legături mutuale şi era totdeauna gata să protejeze căsătoriile dintre ei şi să întărească prieteniile. Pe toţi nu-i privea altfel decât ca pe membri şi părţi ale imperiului. Obişnui să dea tinerilor principi minori sau slabi la minte tutori, până ce deveneau majori sau în stare de a guverna. Pe copiii celor mai mulţi îi educă şi instrui laolaltă cu copiii lui.

XLIX Distribui pe provincii legiunile armatei şi trupele auxiliare. Stabili o flotă la Misenum şi alta la Ravenna, ca să apere marea la nord

şi la sud. Alese un număr fix de soldaţi, unii pentru paza Romei, alţii pentru paza lui personală, căci concediase corpul calaguritanilor[101], pe care-l ţinuse până la înfrângerea lui Antonius, şi pe al germanilor, care făcuseră parte din garda sa, până la dezastrul lui Varus. Nu admise în Roma mai mult de trei cohorte şi acestea fără cazarmă. Pe celelalte armate le ţinea, de obicei, în taberele de iarnă şi de vară, în apropiere de oraşele vecine.

Stabili solda şi recompensele la tot ce era militar şi oriunde ar fi fost. Fixă pentru fiecare grad timpul de serviciu şi avantajele după liberare, astfel ca nici vârsta, nici lipsa să nu-l împingă pe soldatul liberat la agitaţii. Pentru a avea cu ce întreţine întotdeauna şi fără dificultate pe soldaţi, înfiinţă o casă militară cu noi venituri.

Ca să poată comunica şi cunoaşte mai repede ce se petrece în provincie, aşeză pe drumurile militare din distanţă în distanţă tineri, apoi trăsuri, care duceau scrisorile. Acest mijloc i se păru destul de comod, căci putea să întrebe despre ceea ce-l interesa, dacă era nevoie, pe curierii care-i aduceau scrisorile.

L Ca să sigileze actele, ordinele date, scrisorile, s-a folosit la început de un sfinx, apoi de imaginea lui Alexandru cel Mare, şi apoi de imaginea lui, sculptată de mâna lui Dioscoride. De aceasta din urmă s-au folosit şi principii următori. La toate scrisorile adăuga ora exactă a zilei şi chiar a nopţii când erau expediate.

LI A dat multe şi mari probe de blândeţe şi generozitate. Ca să nu mai enumăr câţi şi care adversari politici au fost iertaţi fără să li se facă vreun rău, ba chiar au fost lăsaţi să ocupe locuri de frunte în stat, mă mulţumesc să arăt că pe Iunius Novatus şi pe Cassius Patavinus, oameni din popor, pe unul s-a mulţumit să-l pedepsească cu o simplă amendă, iar pe celălalt cu un exil scurt, deşi primul, sub numele tânărului Agrippa, publicase o scrisoare foarte violentă împotriva lui Augustus, iar cel de-al doilea, în plin banchet, declarase că nu-i lipsea nici dorinţa nici curajul de a-l ucide pe Augustus. Când într-un proces i se imputa unui anume Aemilius Aelianus din Cordoba, între alte învinuiri, şi aceea că avea obiceiul să critice pe Caesar, el se întoarse către acuzator şi oarecum emoţionat îi spuse: „Vreau să faci proba acuzării tale; îl voi face pe Aelianus să ştie că am şi eu limbă şi pot să vorbesc mult mai multe despre el". N-a mai deschis vreo anchetă nici atunci, nici mai târziu.

Tot astfel i-a răspuns lui Tiberius, care îi scria despre acelaşi lucru, dar pe un ton mai vehement: „Nu te lăsa, dragul meu Tiberius, dus de

vârsta ta şi nu te alarma, că sunt unii care vorbesc rău de mine. Este destul dacă putem obţine să nu ne şi facă cineva rău".

LII Nu permise să i se ridice temple în nici o provincie, deşi ştia că se ridicau chiar şi proconsulilor, dacă nu erau închinate totodată Romei şi lui. În Roma, refuză categoric această onoare. Ba chiar topi toate statuile de argint care i se ridicaseră altădată şi din valoarea lor dedică un trepied de aur lui Apollo Palatinul.

Când poporul îi oferi cu insistenţă dictatura, el o respinse cu rugăminţi punând un genunchi pe pământ, desfăcând toga de pe umeri şi lăsându-şi pieptul gol.

LIII A avut între timp oroare de cuvântul stăpân, ca de ceva insultător şi ruşinos. O dată, pe când asista la un spectacol, un actor pronunţă în rol cuvintele: „O, stăpâne bun şi drept!" Toată asistenţa aplaudă cu entuziasm, ca şi cum ar fi fost vorba de Augustus. Dar el opri cu mâna şi cu privirea aceste adulaţii necuviincioase. A doua zi, el certă publicul printr-un edict foarte sever şi nu permise să fie numit stăpân nici măcar de copiii lui sau de nepoţi şi nici să se întrebuinţeze la adresa lui acest cuvânt fie în serios, fie în glumă. Opri între ei asemenea linguşiri.

Căuta să nu iasă sau să intre în Roma ori în alt oraş decât seara sau noaptea, ca să nu deranjeze pe cineva să-l salute. În timpul consulatului, mergea de obicei pe jos. Când nu mai era consul, trecea adesea prin public într-o litieră descoperită. Răspundea la salutul tuturor şi primea pe oricine şi pe cei mai de jos. Asculta cu atâta atenţie doleanţele celor ce veneau la el, încât unuia i-a spus în glumă că-i întinde petiţia cu îndoială, parcă ar da un ban unui elefant. În ziua adunării senatului, nu saluta niciodată pe senatori, decât în sala de şedinţe şi când erau aşezaţi în bănci şi pe nume pe fiecare, fără să fie nevoie să-i amintească cineva vreun nume. La plecare, la fel ei nu se ridicau de pe scaune şi el le spunea la revedere la fiecare. Întreţinea relaţii cu mulţi cetăţeni şi n-a încetat să ia parte la sărbătorile lor familiale decât spre bătrâneţe şi de când a fost înghesuit de mulţime, la o logodnă. Senatorul Gallus Terrinius, cu care n-avea legături apropiate, pierzându-şi deodată vederea, nu voia să mai mănânce, ca să moară de foame. Augustus îl vizită, îl încurajă şi-l readuse la viaţă.

LIV Pe când vorbea o dată în senat, cineva i-a spus: „N-am înţeles", iar un altul: „Te-aş contrazice, dacă aş avea putinţa". O dată, pe când ieşea din senat, supărat din cauza vociferărilor violente ale vor-

bitorilor, unii îi atraseră atenţia că trebuie să dea libertatea senatorilor ca să vorbească despre treburile politice. La o alegere la senat, când fiecare senator îşi alegea un coleg, Antistius Labeo alese pe Marcus Lepidus, duşmanul lui Augustus altădată şi de atunci în exil. Întrebat de Augustus dacă nu erau alţii mai demni, Labeo răspunse că „fiecare are părerea lui". Nici unuia nu i-a pricinuit vreun rău sinceritatea sau curajul arătat faţă de Augustus.

LV Nu-l intimidară pamfletele infamante răspândite în senat contra lui şi nici nu depuse mare grijă să le combată. Nu se interesa de autorii acestor pamflete, totuşi propuse să se urmărească, pe viitor, acei care publică pamflete[102] sau versuri infamante sub nume străin. Răspunse printr-un edict la glumele pline de invidie şi răutate, dar nu permise ca senatul să limiteze dreptul de a face testamente.

LVI Ori de câte ori asista în comiţii la alegerea magistraţilor, străbătea triburile cu candidaţii săi şi-i propunea după obicei cu rugăminţi solemne. El însuşi vota în triburi ca oricare cetăţean. Consimţea, cu aceeaşi stare de spirit, să fie interogat în procese ca martor şi să fie combătut. Clădi un for mic, neîndrăznind să exproprieze pe vecini de casele lor. Niciodată n-a recomandat poporului pe copiii săi, fără să adauge: „Dacă vor merita". Se supăra foarte mult că în teatru toată asistenţa se ridica şi-i aplauda în picioare, când ei erau încă îmbrăcaţi cu toga praetexta.

Voia ca prietenii săi să fie mari şi puternici în stat, dar totuşi să se bucure de aceleaşi drepturi ca ceilalţi cetăţeni şi să se supună aceloraşi legi.

O dată, când Asprenas Nonius, bun prieten cu el, se apăra înaintea justiţiei fiind acuzat de Cassius Severus de otrăvire, el consultă senatul, ca să-i spună cum trebuie să facă mai bine. Căci se temea, dacă asistă la proces, să nu-l smulgă pe acuzat de sub legile ţării, iar dacă lipseşte, să nu se creadă că şi-a părăsit prietenul şi l-a condamnat cu anticipaţie. Cu consimţământul tuturor, el asistă la proces câteva ore, dar în tăcere, fără a-l lăuda înaintea judecătorilor. A asistat şi pe clienţi ca, de exemplu, pe un oarecare Scutarius, veteran înrolat de el, care era acuzat de insulte. Singurul pe care l-a scos dintre acuzaţi a fost Castricius, care-l prevenise de conspiraţia lui Murena. De altfel şi aceasta n-a făcut-o decât prin rugăminţi către acuzatori înaintea judecătorilor.

LVII Pentru astfel de merite este uşor de înţeles cât de mult a fost iubit. Nu voi vorbi despre decretele senatului în favoarea sa, care pot

să pară ieşite dintr-o nevoie sau din respect, ci voi arăta alte dovezi. Cavalerii romani, spontan şi unanim, îi sărbătoreau întotdeauna aniversarea naşterii, timp de două zile. Toate categoriile sociale ale statului aruncau în fiecare an în lacul lui Curtius o monedă, ca rugăciune pentru sănătatea lui Caesar. De asemenea, la calendele lui ianuarie îi făceau daruri în Capitoliu[103], chiar dacă era absent. Din această sumă de bani, el cumpăra statuile cele mai frumoase ale zeilor şi le consacra diferitelor cartiere, ca pe Apollo al cizmarilor, pe Jupiter tragedul[104] şi pe alţi zei.

Pentru refacerea casei sale de pe Palatin, distrusă de incendiu, veteranii, decuriile, triburile şi chiar dintre particularii de tot felul aduseră de bună voie şi după puteri sume de bani, ca s-o reconstruiască. Dar el nu luă din toată grămada decât foarte puţin, şi anume câte un dinar de argint din fiecare sumă.

La întoarcerea sa din provincie, era întâmpinat de oameni care nu numai că-i făceau urări de bine, dar îi cântau şi imnuri. Ori de câte ori intra în Roma, se luau măsuri ca să nu se execute vreo pedeapsă.

LVIII Numele de părinte al patriei[105] îi fu conferit de toţi, printr-un consimţământ spontan şi unanim. Mai întâi, poporul de jos îi trimise o deputăţie la Antium, în acest scop. Apoi, fiindcă el refuză acest nume, mulţimea i-l dădu din nou, în momentul când el intra la un spectacol în Roma, încoronat ca la un triumf. În sfârşit, senatul îi dădu acest nume, nu prin decret, nici prin aclamaţii, ci prin cuvântarea lui Valerius Messala. Acesta spuse în numele tuturor: „Îţi urăm sănătate şi fericire ţie şi familiei tale, Caesar Augustus! Socotind că în acest chip noi dorim fericirea şi prosperitatea statului, senatul împreună cu poporul roman te salută, ca părinte al patriei".

La aceste cuvinte, Augustus, cu lacrimile în ochi, a răspuns cu aceste vorbe, pe care le citez textual ca şi pe ale lui Messala: „Ajuns la cea mai mare fericire ce am dorit-o, ce aş putea să cer altceva de la zei, senatori, decât ca să păstraţi aceste sentimente unanime faţă de mine până la sfârşitul vieţii mele".

LIX Cetăţenii ridicară pe cheltuiala lor o statuie medicului său Antonius Musa, lângă a lui Esculap, fiindcă îl vindecase de o boală primejdioasă. Câţiva părinţi însărcinaseră pe moştenitori, prin testament, ca, după moartea lor, să ducă jertfe în Capitoliu, indicând motivul sacrificiului şi să se roage în numele lor zeilor că l-au lăsat pe Augustus în viaţă după ei.

Unele oraşe din Italia considerară începutul anului ziua când le-a vizitat Augustus prima dată.

Cele mai multe dintre provincii, în afară de templele şi altarele ridicate, stabiliră în onoarea lui jocuri ce aveau loc la cinci ani o dată aproape în toate oraşele.

LX Regii – amici şi aliaţi – construiră, fiecare în regatul lor, oraşe[106] cu numele de Caesaria şi toţi împreună hotărâră să termine, pe cheltuiala lor, templul lui Jupiter Olimpianul, început de mult la Atena, şi să-l închine geniului lui Augustus. Adesea, îşi părăseau regatele şi căutau să-l întâlnească pe Augustus pentru îndatoririle zilnice nu numai la Roma, dar chiar când vizita provinciile, din simplă curtoazie, îmbrăcaţi în togă şi fără insigne regale, ca simpli clienţi.

LXI După ce l-am arătat cum era în magistratură, cum era în capul armatei, cum conducea statul în lumea întreagă, în timp de pace sau război, voi înfăţişa acum viaţa sa intimă şi familială, obiceiurile şi caracterul său între ai lui, de la tinereţe până în ultima zi a vieţii.

Pe mamă a pierdut-o în timpul primului consulat[107] iar pe sora sa Octavia[108], când el era de cincizeci şi patru de ani. Şi uneia şi alteia, cât au trăit, le-a dat toată atenţia cuvenită, iar când au murit le-a făcut cele mai mari onoruri.

LXII Fusese logodit în adolescenţă cu fata lui Publius Servilius Isauricul[109]. Dar împăcându-se, după primul conflict, cu Antonius şi la insistenţele armatei din ambele partide de a fi uniţi prin rudenie, se căsători cu Claudia, aproape copilă, fiică vitregă a lui Antonius, pe care soţia acestuia, Fulvia, o avusese cu Publius Claudius. Totuşi, certându-se cu soacră-sa Fulvia, îi trimise fata acasă fecioară, aşa cum o luase[110]. În curând, se căsători cu Scribonia, măritată înainte cu doi foşti consuli, cu cel de-al doilea având chiar copii. Divorţă şi de ea în curând, dezgustat, cum scrie el însuşi, de moravurile depravate ale acestei femei. Se căsători îndată cu Livia Drusilla, luând-o însărcinată de la soţul ei Tiberius Nero. Pe Livia a iubit-o şi a stimat-o în mod deosebit şi constant toată viaţa.

LXIII De la Scribonia a avut pe Iulia. Cu Livia n-a avut nici un copil, deşi dorea foarte mult. Copilul ce-l concepuse Livia cu Augustus l-a avortat. Pe Iulia o căsători mai întâi cu Marcellus, fiul surorii sale Octavia, abia ieşit din copilărie. Apoi, când acesta muri, o dădu în căsătorie lui Marcus Agrippa, rugând pe sora sa Octavia să-i

cedeze ginerele, căci pe atunci Agrippa era căsătorit cu una din cele două fete ale lui Marcellus şi ale Octaviei, având cu ea şi copii.

Dar şi acesta murind, Augustus, după ce cercetă un mare număr de partide pentru fiica lui, chiar în ordinul cavalerilor, alese pe Tiberius, fiul său vitreg, ca ginere, pe care-l făcu să repudieze pe soţia sa, care era gravidă şi care mai avea deja un copil cu Tiberius. Marcus Antonius scrie că Augustus promisese pe Iulia fiului său Antonius, apoi lui Cotiso, regele geţilor, în vremea când ceruse în schimb în căsătorie pe fiica acestui rege.

LXIV Avu trei nepoţi de la Agrippa şi Iulia: pe Caius, Lucius şi Agrippa, şi două nepoate, pe Iulia şi Agrippina. Pe Iulia o mărită cu Lucius Paulus, fiul censorului, iar pe Agrippina cu Germanicus, nepotul surorii sale. Adoptă pe Caius şi Lucius de la tatăl lor Agrippa pe un as şi o libră[111] şi le dădu de tineri sarcini în stat, trimiţându-i în calitate de consuli designaţi în provincii şi la armată.

Pe fiica sa şi pe nepoate astfel le-a crescut, încât le învăţase să toarcă lână şi le-a interzis să vorbească sau să facă ceva în ascuns, ci numai cu martori, ceea ce putea fi scris în jurnalul zilnic. Interzise orice contact cu străinii, încât când Lucius Vinicius, tânăr dintr-o ilustră familie, venise să salute pe Iulia la Baiae, Caesar îi scrise că a trecut peste buna-cuviinţă. Pe nepoţi îi învăţă chiar el scrisul, cititul şi alte cunoştinţe elementare. Puse o grijă cu totul deosebită în a-i face să-i imite scrisul.

La masă îi punea să şadă împreună mai jos de patul său, iar pe drum ei mergeau în trăsură înaintea lui sau călări alături de el.

LXV Dar soarta i-a spulberat bucuria şi încrederea pe care i-o inspirau copiii şi ţinuta casei. Pe cele două Iulii, fată şi nepoată, stăpânite de tot felul de depravări, le-a exilat. Pe Caius şi Lucius îi pierdu pe amândoi în interval de 18 luni, Caius murind în Lycia, iar Lucius în Massilia. Adoptă pe al treilea nepot Agrippa, o dată cu Tiberius, fiul lui vitreg, printr-o lege curiată.

În scurt timp însă renegă pe Agrippa din cauza caracterului josnic şi violent al acestuia şi-l deportă la Surrentum. Suferea mai cu uşurinţă moartea alor săi, decât dezonoarea lor. N-a fost aşa de distrus de moartea lui Caius şi Lucius, ca de conduita fiicei sale. Comunică senatului purtarea acesteia printr-o scrisoare, pe care o citi quaestorul în senat în absenţa lui. De ruşine, n-a mai apărut multă vreme în public, ba s-a gândit dacă n-ar fi mai bine s-o ucidă.

Ceea ce e sigur este faptul că, în acelaşi timp, una din complicele Iuliei, liberta Phoebe, s-a spânzurat şi Augustus a spus că ar fi fost mai fericit să fie părintele Phoebei decât al Iuliei. Interzise Iuliei să se folosească de vin în exil şi de orice bunătăţi ale unei vieţi plăcute.

Nu îngădui nici unui om liber sau sclav s-o viziteze, fără permisiunea lui. Fiecăruia voia să-i cunoască vârsta, statura, culoarea pielii, chiar semnele şi cicatricele ce le-ar avea pe corp. Abia după cinci ani o transportă de pe insula[112] unde era pe continent şi permise să fie tratată mai cu blândeţe, dar n-a consimţit niciodată s-o recheme.

Cum poporul roman se ruga adesea şi cu insistenţă s-o ierte, el le-a răspuns tuturor în adunare că le doreşte fiice şi soţii la fel. Nepoata sa Iulia născu după condamnare un copil, pe care Augustus nu-l recunoscu şi opri să-l hrănească. Pe Agrippa, care devenea din ce în ce mai rău şi mai descreierat, îl mută într-o insulă şi-l puse sub pază militară, hotărând printr-un senatus-consult să rămână pe viaţă acolo. Ori de câte ori i se vorbea de el şi de cele două Iulii, obişnuia să strige gemând: „Mai bine nu mă mai însuram şi muream fără copii" şi nu-i numea decât cele trei buboaie sau cele trei cancere ale sale.

LXVI Nu lega uşor amiciţie cu alţii, dar o dată legată, prietenia era foarte durabilă. Aprecia nu numai virtuţile şi meritele fiecăruia, dar tolera chiar şi unele greşeli şi defecte, dacă nu erau prea mari.

Din tot numărul celor ce au fost în prietenia lui, doar doi au avut de suferit: Salvidienus[113] Rufus pe care-l ridicase la consulat, şi Cornelius Gallus[114], pe care-l numise la praefectura Egiptului, şi unul şi altul de cea mai umilă condiţie. Pe unul îl aduse în judecata senatului, fiindcă complota împotriva statului, pe celălalt, din cauza ingratitudinii şi răutăţii, îl excluse din casa sa şi din provinciile ce le comanda. Dar când denunţările acuzatorilor şi hotărârea senatului îl împinseră pe Gallus să se sinucidă, lăudă dragostea acelor ce voiau atât de mult să-l răzbune pe el şi se plânse în acelaşi timp de soarta sa, spunând că lui nu-i e îngăduit să se supere pe prieteni, chiar dacă ar vrea.

Ceilalţi prieteni îşi păstrară fiecare primele ranguri în clasele respective şi înflori prin autoritate şi bogăţie până la sfârşitul vieţii, deşi au fost câteva supărări trecătoare în prietenia lor. Adesea a fost nemulţumit, ca să nu vorbesc de mulţi, de susceptibilitatea lui Marcus Agrippa şi indiscreţia lui Maecenas. Primul se grăbi şi, părăsind totul, se retrase la Mitilene, dintr-o simplă bănuială că Augustus este mai rece cu el şi preferă pe Marcellus, cel de-al doilea spusese soţiei sale Terenţia descoperirea conspiraţiei lui Murena, încă secretă.

B.C.U. "M. EMINESCU" IAŞI

Augustus cerea prietenilor lui o dragoste reciprocă, atât cât sunt în viaţă, cât şi după moarte, căci, deşi nu era avid de moşteniri şi n-ar fi primit vreo moştenire niciodată de la persoane cu care nu era în strânsă legătură de rudenie, era foarte sensibil faţă de ultimele dorinţe ale prietenilor. Nu-şi ascundea mâhnirea dacă era tratat cu zgârcenie în cuvinte şi fără respect; în schimb, era foarte bucuros când i se arăta recunoştinţă şi afecţiune. Când părinţii îl lăsau moştenitor universal sau parţial, obişnuia să refuze moştenirea în favoarea copiilor sau, dacă erau minori, le-o restituia, până în ziua când îmbrăcau toga virilă ori până în ziua căsătoriei, adăugând şi veniturile beneficiilor.

LXVII Ca patron şi stăpân, era pe cât de sever, pe atât de blând şi îngăduitor. Pe mulţi liberţi i-a avut în mare cinste şi prietenie, cum au fost Licinius, Celadus şi alţii. Pe sclavul său Cosmus, care vorbise foarte rău de el, se mărginise să-l pună în fiare. Pe Diomede, intendentul său, care, pe când se plimbau împreună, la ivirea pe neaşteptate a unui porc mistreţ, fugise de spaimă şi-l lăsase singur, a preferat să-l socotească vinovat mai degrabă de lipsă de curaj, decât de o faptă rea. Pe Polus, cel mai iubit dintre liberţii săi, fiindcă-l aflase că întreţinea legături adultere cu matroane, l-a silit să-şi ia viaţa. Zdrobi picioarele lui Thallus, secretarul său, fiindcă trădase secretul unei scrisori pentru cinci sute de dinari. Pe pedagogul şi sfetnicii fiului său Caius, fiindcă, profitând de boala şi moartea acestuia, comiseseră o mulţime de fapte de tiranie şi lăcomie în provincii, îi aruncă într-un râu cu o mare greutate legată de gât.

LXVIII În tinereţe, a fost acuzat de diferite fapte ruşinoase. Sextus Pompeius îl considera un afemeiat. Marcus Antonius îl acuza că a dobândit adoptarea de către Caesar cu preţul cinstei lui. La fel Lucius, fratele lui Marcus, spune că, după ce s-a depravat întâi cu Caesar, s-a prostituat în Spania cu Aulus Hirtius pentru trei sute mii de sesterţi şi că avea obiceiul să-şi radă părul de pe picioare cu coajă de nucă, să-l facă să crească mai moale. În sfârşit, într-o zi, la jocurile publice, tot poporul primi ca o mustrare la adresa lui Augustus şi aprobă cu aplauze puternice versul declamat pe scenă despre un gall, preot al mamei zeilor[115], care cânta din tamburină: „Iată cum un depravat guvernează universul cu degetul său".

LXIX Nici amicii lui nu i-au tăgăduit adulterele, dar îl scuzau şi spuneau că le-a făcut, nu din pasiune, ci din calcul, folosindu-se de femei ca să cunoască mai uşor planurile adversarilor.

Marcus Antonius îi reproşa, pe lângă căsătoria în grabă cu Livia, că o dată ar fi condus o soţie de consul din sala de mâncare în dormitor – bărbatul fiind de faţă – şi că s-ar fi întors la masă cu urechile roşii şi cu părul în dezordine; că ar fi repudiat pe Scribonia fiindcă spunea prea tare că nu suferea ascendenţa şi autoritatea unui rival; că amicii săi îi căutau femei mame de familie sau fecioare şi, în acest scop, le dezbrăcau şi le examinau, ca pe sclavele pe care le vindea negustorul Toranius.

Antonius astfel scrie prieteneşte lui Augustus, când încă nu-i era adversar sau duşman: „De ce te-ai schimbat? Fiindcă iubesc regina? Este soţia mea. Acum am început cu ea, sau de nouă ani? Tu iubeşti numai pe Drusilla? Pe sănătatea ta dacă n-ai să citeşti această scrisoare după ce vei fi fost la Tertulla, sau la Terentilla, sau la Rufilla, sau la Salvia Titisenia, sau la toate. Ce importanţă are unde şi cu cine?".

LXX Se vorbea şi de o masă secretă ce era numită masa celor douăsprezece divinităţi la care invitaţii se îmbrăcau ca zei şi zeiţe, el însuşi fiind împodobit ca Apollo[116]. Nu numai Antonius îi reproşează această masă, enumerând invitaţii cu o amară ironie, ci şi următoarele versuri foarte cunoscute ale unui autor anonim:

„Când musafirii veniră la masa de Mallia dată,
Şase zeiţe văzu gazda şi tot şase zei.
Însă când Caesar în rolul lui Phoebus jucă fără jenă,
noi adultere – arătând numai cu zei ca părtaşi
Divinităţile-ndată lăsară cu toate pământul,
Jupiter chiar părăsi mândrul său tron aurit".

Seceta şi foamea care bântuiau atunci în oraş făceau această petrecere şi mai scandaloasă. Toţi ţipau a doua zi că zeii au mâncat tot grâul şi că Caesar este în adevăr Apollo, dar Apollo călăul, aşa cum îl numeau într-un cartier al Romei[117].

I se reproşa că era avid de vase preţioase de Corint şi că are slăbiciune pentru jocurile de noroc. În timpul proscripţiei, unul a scris pe statuia sa: „tata a fost bancher, eu corintier", fiindcă se credea că a pus pe lista de proscripţii pe unii cetăţeni, ca să le ia vasele de Corint. Mai târziu, în timpul războiului sicilian, s-a răspândit epigrama:

Pierzându-şi corăbiile în două lupte pe apă,
joacă acum să câştige cu orice preţ la zaruri.

LXXI Toate aceste acuzaţii, calomnii şi zvonuri infame despre imoralitatea lui le-a spulberat uşor, prin viaţa lui morală prezentă şi cea care a urmat. De asemenea, pasiunea lui pentru lux era acuzaţie gratuită, fiindcă la căderea Alexandriei nu şi-a oprit din toate bogăţiile regilor decât o cupă de murrhin şi toate vasele de aur făcute pentru nevoile zilnice le-a topit îndată. N-a dispreţuit însă plăcerile. Chiar mai târziu, după cum se spune, îi plăceau îndeosebi fecioarele, pe care însăşi soţia sa i le aducea, din toate părţile. Nu l-au înfrânat deloc vorbele ce-i ieşiseră că e jucător cu zarurile. Juca pe faţă, în public, ca să se distreze, chiar la bătrâneţe şi nu numai în luna decembrie, ci şi în celelalte sărbători sau în ajun de sărbători. Avem de la el o scrisoare autografă, care înlătură orice îndoială în această privinţă.

„Am cinat – zice el – iubite Tiberius, cu aceleaşi persoane. Au venit şi Vicinius şi Silius tatăl. În timpul mesei, am jucat bătrâneşte şi ieri şi azi. Se aruncau zarurile şi cine dădea câinele sau şase punea la mijloc, de fiecare zar, un dinar. Cine dădea pe Venus, ridica tot."

Şi iarăşi în altă scrisoare:

„Noi am petrecut, iubite Tiberius, quinquatriile[118] destul de plăcut. Am jucat zaruri în fiecare zi, încât cred că s-a încălzit şi masa zarurilor. Fratele tău urla aproape în timpul jocului. În cele din urmă n-a pierdut mult. Fără să spere, şi-a mai scos din pagubă. Eu am pierdut douăzeci mii de sesterţi. Asta graţie generozităţii mele obişnuite la joc, căci, dacă aş fi cerut tot ce câştigasem şi dacă reţineam tot ce am dat altora, aş fi câştigat cincizeci de mii sesterţi. Dar nu regret: bunătatea mea îmi va ridica gloria până la ceruri".

Scrise de asemenea fiicei lui:

„Îţi trimit două sute cincizeci de dinari, pe care îi dădusem fiecărui oaspe, ca să joace în timpul mesei zaruri cu soţ ori fără soţ".

În celelalte laturi ale vieţii lui, se ştie că a fost foarte ordonat şi fără bănuiala vreunui viciu.

LXXII A locuit întâi lângă forul roman[119] deasupra scării giuvaergiilor, în casa care aparţinuse oratorului Calvus, apoi pe Palatin într-o casă din cele mai bune ale lui Hortensius, dar care nu se remarca nici prin mărime, nici prin lux, având scurte portice cu coloane de piatră de Alba, iar camerele fiind fără marmură sau mozaic deosebit. Timp de peste patruzeci de ani, a rămas iarna şi vara în aceeaşi cameră şi, deşi constatase că Roma este puţin prielnică iarna sănătăţii sale, ierna totuşi la Roma. Când voia să lucreze în linişte, fără să fie deranjat, avea o cameră personală sus la etaj, pe care o numea „Syracusa"

şi „atelierul său". Aici se retrăgea sau la marginea oraşului în vila vreunui libert de-al lui. Bolnav, se odihnea în casa lui Maecena.

Se retrăgea mai des şi cu plăcere în vecinătatea mării şi în insulele din preajma Campaniei sau în oraşele apropiate de Roma: Lanuvium, Praeneste sau Tibur, unde adeseori ţinea judecata sub porticele templului lui Hercule. Nu suferea casele mari şi costisitoare. Dărâmă la pământ casa nepoatei sale Iulia, construită de ea cu multă cheltuială. Casa lui, deşi modestă, o înfrumuseţă nu atât prin statui şi tablouri de pictură, cât prin galerii şi boschete şi mai ales prin colecţii de lucruri însemnate prin vechimea şi varietatea lor, cum erau bunăoară la Caprea oase enorme de animale uriaşe şi de fiare sălbatice, care se spunea că sunt oase de giganţi, şi armele eroilor de altădată.

LXXIII Economia sa în mobilier şi podoabe se vede şi azi după paturile şi mesele rămase, care cele mai multe abia răspund pretenţiilor de eleganţă ale unei vieţi particulare. Se spune că se culca pe un pat simplu şi modest acoperit. Niciodată n-a purtat alte haine, decât făcute în casă, de soţia, sora, fiica sau nepoatele sale. Toga nu-i era nici strânsă, nici revărsată pe corp, laticlava de asemenea nici lată nici îngustă. Purta încălţăminte cu tocul înalt, ca să pară mai înalt decât era. Hainele şi încălţămintea de ieşire în public le ţinea totdeauna în dormitor, ca să le aibă la îndemnă în caz urgent şi neprevăzut.

LXXIV Dădea adesea mese[120], dar cu o ţinută distinsă şi corectă, după o serioasă alegere a rangului şi a persoanelor. Valerius Messala spune că nici un libert n-a fost invitat la masa lui vreodată, în afară de Mena, care îşi obţinuse libertatea pentru că îi predase flota lui Pompeius. Augustus însuşi scrie că a invitat pe unul care fusese din garda sa şi în casa căruia se ducea. Adeseori şedea mai târziu la masă, iar musafirii începeau să mănânce mai înainte ca el să se aşeze şi continuau şi după plecarea lui. Masa ce o da era compusă din trei feluri de mâncare. Când era mai bogată, era compusă din şase feluri, fără prea mare cheltuială, dar cu foarte multă voie bună. Căci înjgheba o conversaţie chiar şi cu cei tăcuţi sau cu cei care vorbeau pe şoptite, aducea muzicanţi şi actori şi chiar măscărici din circ şi foarte adesea bufoni.

LXXV Celebra cu mare dărnicie şi risipă zilele de sărbătoare, uneori numai cu veselie. La Saturnale[121] şi, dacă-i plăcea, şi în alte zile, împărţea daruri: haine, aur şi argint, monede cu tot felul de efigii, chiar din timpul vechilor regi sau străine. Câteodată distribuia numai pături

grosolane, bureţi, vătraie, cleşti şi alte obiecte de acest fel, cu inscripţii obscure şi echivoce. Obişnuia să pună la loterie lucruri foarte inegale ca valoare şi să pună în vânzare cu ocazia meselor ce le dădea tablouri de pictură pe care le arăta pe dos, pentru ca necunoscutul să mărească bucuria sau să înşele speranţa cumpărătorilor.

Se ţinea licitaţie la fiecare masă şi paguba sau câştigul se împărţea în comun.

LXXVI Mânca puţin (căci nu vreau să trec cu vederea acest lucru) şi mâncarea sa era aproape ca a oamenilor de rând. Îi plăcea foarte mult pâinea de calitatea a doua, peşte mărunt, brânză de vaci presată cu mâna, smochine verzi de cele care se recoltează de două ori pe an. Mânca şi înainte de masă, indiferent de timp şi loc, dacă-i era foame. Din scrisorile lui sunt aceste cuvinte: „Am mâncat pâine şi curmale în trăsura mea". Sau: „Când mă înapoiam acasă de la palatul pontifical în lectică, am mâncat pe drum puţină pâine şi câteva boabe de strugure tare". Şi iarăşi: „Nici un evreu n-ar fi postit sabbatul cu atâta scrupul[122], dragă Tiberius, cum am postit eu azi; căci numai după prima oră din noapte am înghiţit două îmbucături în baie, înainte de a mă unge după îmbăiere". Cu acest obicei, câteodată mânca singur, sau înainte sau după masă, iar în timpul mesei propriu-zise cu ceilalţi nu se atingea de nimic.

LXXVII Vin bea, de felul lui, foarte puţin. Cornelius Nepos spune că în tabăra de la Mutina nu bea mai mult de trei înghiţituri la masă. Mai târziu, ori de câte ori se îndemna mai mult, nu depăşea şase pahare de vin. Dacă bea mai mult, vomita. Îi plăcea foarte mult vinul de Rhetia[123] dar bea rar ziua. În loc de băutură lua pâine muiată în apă rece sau o bucată de castravete ori o lăptucă sau o fructă proaspătă şi acră cu mustul puţin vinos.

LXXVIII După masa de prânz, se odihnea puţin, îmbrăcat şi încălţat cum era, cu picioarele întinse şi cu o mână pusă peste ochi. După masa de seară, se retrăgea în lectica ce-i servea pentru lucrat la lampă şi acolo rămânea până noaptea târziu, când termina toate sau cea mai mare parte din lucrările rămase din timpul zilei. De aici, trecea în pat, unde nu dormea mai mult de şapte ore, dar nu continuu, căci în acest interval se deştepta de trei, patru ori. O dată somnul întrerupt, dacă nu mai putea adormi din nou, chema să i se povestească sau să i se citească ceva şi adormea din nou, prelungindu-şi somnul adesea peste răsăritul soarelui. Nu sta niciodată în întuneric fără să fie cineva cu el. Scularea de

dimineaţă îl deranja. Dacă trebuia să se scoale cu noaptea în cap, pentru o sarcină urgentă sau pentru sacrificiu, ca să nu fie incomodat, se culca în apropierea locului cerut, în casa vreunuia din apropiaţii săi.

Adesea, având nevoie de somn, adormea când era purtat cu lectica prin cartiere sau când se oprea lectica şi avea momente de zăbavă.

LXXIX Era de o frumuseţe cu totul deosebită şi şi-a păstrat o înfăţişare plină de farmec la toate vârstele, deşi n-a cultivat vreodată cochetăria.

Se îngrijea foarte puţin de coafură, iar când se tundea, chema mai mulţi frizeri deodată ca să-l tundă şi să-l bărbierească în acelaşi timp, în vreme ce el citea sau scria.

Avea figura aşa de liniştită şi de senină, fie că vorbea, fie că tăcea, încât un fruntaş gall a mărturisit alor săi că, pe când trecea Alpii cu Augustus, se hotărâse să se apropie de el ca pentru a-i spune ceva şi să-l arunce în prăpastie, dar blândeţea înfăţişării sale l-a reţinut şi l-a domolit. Avea ochii limpezi şi strălucitori şi voia să fie considerat că avea în ei o putere divină[124]. Îi făcea plăcere ca, fixând pe cineva, acela să lase ochii în jos, ca înaintea razelor soarelui; dar la bătrâneţe vedea mai puţin cu ochiul stâng. Avea dinţii rari, mici şi urâţi, părul uşor ondulat, bătând spre blond, sprâncenele unite, urechile potrivite, nasul acvilin şi ascuţit, tenul între brun şi alb, statura mică (deşi libertul Iulius Marathus spune în memoriile sale că el era înalt de cinci picioare şi nouă degete), dar membrele corpului erau aşa de bine făcute şi bine proporţionate, încât nu părea scund decât prin comparaţie, când sta cineva mai înalt lângă el.

LXXX Corpul se zice că-i era pătat din naştere pe piept şi pe pântece cu semne care erau aşezate ca număr şi ordine în felul stelelor din constelaţia Carului-Mare. Avea o mâncărime de piele violentă şi folosea peria atât de des, încât îşi provocase câteva pete de eczemă. Piciorul stâng, de la coapsă până la glezna, nu era perfect sănătos. De aceea, deseori şchiopăta şi de aceea îşi întărea piciorul cu legături de curele şi cu ateluţe de trestie. Câteodată simţea degetul arătător de la mâna dreaptă aşa de slăbit, mai ales când frigul i-l amorţea şi i-l întărea, că nu putea să scrie cu el decât punându-l într-un inel de corn. Se plângea adesea de vezică şi nu găsea uşurare decât după ce elimina pietricelele prin urină.

LXXXI A suferit în cursul vieţii de boli serioase şi primejdioase, mai ales după supunerea Cantabriei, când o boală de ficat, aducându-l

la disperare, l-a silit să urmeze o metodă de vindecare riscantă şi contrarie celei obişnuite, întrebuinţând cataplasme reci, după reţeta lui Antonius Musa, fiindcă cele calde nu-i foloseau la nimic. Suferea şi de afecţiuni care reveneau în fiecare an la date fixe. De ziua lui de naştere era adesea suferind. La începutul primăverii suferea de inflamaţia diafragmei. Vântul austrul îi producea dureri de cap. De aceea, cu asemenea corp şubred, nu suferea uşor nici frigul, nici căldura.

LXXXII Iarna, purta togă groasă şi sub ea patru tunici, iar sub acestea un pieptar de lână, brâu şi jambiere chiar împrejurul coapselor. Vara, se culca cu uşile deschise sau în peristil, răcorit de un jet d'eau şi chiar de un evantai pe care îl mânuia un sclav.

Nesuferind soarele, nici chiar iarna, nu umbla în aer liber decât cu capul acoperit, chiar şi la el acasă. Călătorea în lectică şi mai ales noaptea, mergând încet şi în popasuri dese, astfel că îi trebuiau două zile ca să ajungă la Praeneste sau Tibur, iar dacă locul era pe malul mării, prefera să ajungă acolo mergând pe mare.

Sănătatea lui şubredă şi-o îngrijea totuşi cu multă migală, în primul rând îmbăindu-se foarte rar, căci se ungea adesea şi transpira de căldură la flacăra focului, apoi se spăla cu apă călduţă sau încălzită bine la soare. Când era obligat să folosească pentru nervi apă de mare sau băi calde de Albula, era mulţumit să se aşeze pe un scăunaş de lemn, pe care el îl numea cu cuvântul spaniol „dureta", şi să-şi mişte alternativ mâinile şi picioarele.

LXXXIII După războaiele civile, părăsi exerciţiile de călărie şi de arme şi trecu întâi la jocurile de minge. În curând se mărgini la plimbări în lectică sau pe jos, pe care le termina fugind sau sărind, îmbrăcat într-o manta subţire sau înfăşurat într-o pătură.

Pentru a se recrea, pescuia cu undiţa sau se juca cu zaruri, cu pietricele sau cu nuci, cu copiii drăguţi la înfăţişare sau prin vorba lor şi pe care îi căuta peste tot, mai ales printre mauri şi sirieni. De pitici, de copiii schilozi şi de toţi de acest fel avea oroare, ca de nişte batjocuri ale naturii şi ca de nişte semne prevestitoare de rău.

LXXXIV De mic copil s-a dedat cu zel şi cu foarte mare sârguinţă studiului elocvenţei şi disciplinelor liberale.

În războiul de la Mutina, când era aşa de ocupat, se zice că în fiecare zi citea, scria şi declama.

N-a ţinut niciodată vreun discurs însemnat, în faţa poporului sau în faţa soldaţilor, fără să-l fi meditat şi pregătit, deşi nu-i lipsea uşurinţa

de a improviza imediat. Ca să înlăture o eventuală scăpare din memorie sau ca să nu piardă timp să înveţe discursul pe dinafară, a decis să le citească pe toate. Chiar în conversaţiile particulare şi cu soţia sa Livia, când subiectele erau serioase, le scria şi le citea după carnetul lui, ca să nu vorbească dus de împrejurare mai mult sau mai puţin. Avea o voce dulce şi un timbru al său propriu şi studia cu stăruinţă arta oratoriei cu un profesor de declamaţie. Câteodată însă, suferind de gât, vorbea poporului prin intermediul unui crainic.

LXXXV A compus multe şi diferite lucrări în proză, dintre care pe unele le-a citit în cercul prietenilor şi familiei ce-i ţineau loc de auditoriu. Astfel au fost: *Răspunsuri lui Brutus despre Cato*, pe care le-a dat lui Tiberius să le termine de citit, după ce el citise cea mai mare parte din ele şi obosise, fiind bătrân; de asemenea, a scris *Îndemnuri către filozofie* şi câteva volume despre viaţa sa, pe care o povesteşte în treisprezece cărţi, dar numai până la războiul cu cantabrii. A încercat puţin şi în poezie. A rămas o carte scrisă de el în versuri hexametrice, al cărei subiect şi titlu este *Sicilia*. Există şi un alt volum tot aşa de scurt, compus din epigrame, pe care le scria de obicei în timpul băii.

Începuse cu mult entuziasm o tragedie, dar, nemulţumindu-l stilul, a distrus-o. Întrebat de prieteni ce face Ajax al său, a răspuns că Ajax s-a aruncat pe un burete[125].

LXXXVI A cultivat stilul elegant şi moderat, evitând tonul vechi sentenţios, bombastic şi ferindu-se, după cum zice el, de mirosul urât al vorbelor străine.

Căuta cu grijă să-şi exprime cât mai clar gândurile. Pentru a ajunge aici, ca să nu întârzie şi să încurce pe cititori sau pe auditori, nu ezita să adauge prepoziţii cuvintelor sau să repete conjuncţiile a căror suprimare duce la obscuritate, chiar dacă adaugă oarecare graţie.

Avea un dispreţ susţinut pentru neologisme şi arhaisme, tendinţe contrarii dar la fel defectuoase. Critica adesea pe amicul său Maecena, căruia îi ironiza stilul artificial, pomădat cu ulei aromatic, cum zicea el, şi de care râdea, imitându-l, în bătaie de joc. Nu cruţa nici pe Tiberius, amator de termeni învechiţi şi obscuri.

Lui Marcus Antonius îi reproşează înclinaţia de a scrie lucruri mai uşoare de admirat decât de înţeles. Apoi, ironizând gustul acestuia urât şi inconstant în cultivarea stilului oratoric, adaugă:

„Şi tu stai la îndoială dacă trebuie să imiţi pe Cimber Annius sau pe Veranius Flaccus, dacă să întrebuinţezi cuvinte ca acelea pe care

Caius Sallustius le-a împrumutat din *Originile* lui Cato sau să transpui în limba noastră stilul umflat dar gol al oratorilor asiatici".

Într-o scrisoare, laudă spiritul nepoatei sale Agrippina şi adaugă: „Sileşte-te să nu scrii sau să vorbeşti într-o formă greoaie".

LXXXVII Manuscrisele lui arată că întrebuinţa adesea în vorbirea zilnică anumite expresii pentru care avea predilecţie. De exemplu, când voia să caracterizeze pe debitorii care nu-şi plăteau datoriile, spunea: „Vor plăti la calendele greceşti".

Ca îndemn să suportăm starea de lucruri prezentă ori cum este ea, spunea: „Să luăm pe Cato, aşa cum este el". Ca să exprime iuţeala cu care s-a executat un lucru urgent, spunea că „s-a făcut mai încet decât se coace sparanghelul". Zicea foarte des în loc de *prost*, fleţ, în loc de *negru*, tuciuriu, în loc de *nebun*, lovit cu leuca. În loc de mi-e rău, zicea mi-e acru, în loc de a vegeta sau a lâncezi – cum se zice de obicei –, a se cofleci. De asemenea, zicea sântem pentru suntem (simus pentru sumus) şi *casăi* în loc de casei. Niciodată nu scrie altfel aceste cuvinte, ca să nu creadă cineva că scrie din greşeală, ci din obişnuinţă. Am observat în manuscrisele sale că el nu separă cuvintele cu liniuţă şi nu scrie în rândul următor literele unui cuvânt ce nu încap în întregime la sfârşitul rândului, ci le scrie imediat dedesubt, făcându-le un cerc.

LXXXVIII Întrucât priveşte ortografia, adică scrierea conform regulilor stabilite de gramatici, n-a respectat-o cu stricteţe. El era mai degrabă de partea acelora care socoteau că trebuie să scriem cum vorbim; căci a interverti, sau a omite nu numai litere, ci şi silabe, este o greşeală comună a oamenilor. N-aş fi amintit acest lucru, dacă nu mi s-ar părea de mirare ceea ce au scris unii despre el, că a schimbat pe un consul, sub motiv că este necioplit şi incult, scriind *ixi* în loc de *ipsi*. Ori de câte ori scria în cifru, scria *b* pentru *a*, *c* pentru *b* şi astfel urmau şi celelalte litere. Pentru *z* întrebuinţa *a* dublu.

LXXXIX Îi plăcea să se ocupe cu deosebire de literatura greacă, în care excela. A avut ca profesor de elocvenţă pe Apollodor din Pergam, pe care în tinereţe, cu toată vârsta înaintată a acestuia, îl luase cu el de la Roma la Apollonia. Îşi îmbogăţi cunoştinţele lui variate în societatea filozofului Areus şi a fiilor acestuia, Dionisie şi Nicanor. Totuşi, nu vorbea uşor şi nici nu îndrăznea să compună ceva în această limbă, compunea în limba latină şi da altuia să traducă.

Nu-i erau deloc străine nici poemele greceşti; îi plăcea comedia veche şi adesea o reprezenta în spectacole publice.

Ceea ce căuta în autorii celor două limbi erau sfaturile şi exemplele sănătoase pentru viaţa publică sau particulară. Aceste sfaturi şi exemple le culegea cuvânt cu cuvânt şi le trimitea adesea celor ai familiei sale sau conducătorilor de armată şi de provincii sau magistraţilor din Roma, după cum avea fiecare nevoie de sfaturi.

A citit în senat cărţi întregi şi le-a adus la cunoştinţa poporului printr-un edict, ca, de pildă, cuvântările lui Quintus Metellus despre înmulţirea populaţiei şi pe ale lui Rutilius despre construirea clădirilor.

El voia să arate că aceste două subiecte nu l-au preocupat pentru prima dată pe el, ci au fost în atenţia şi a celor dinaintea lui. Protejă în toate chipurile talentele vremii sale. Asculta cu bunăvoinţă şi răbdare pe toţi care-i recitau nu numai poezii şi lucrări istorice, dar chiar discursuri şi dialoguri. Ca să scrie despre el, nu îngăduia decât scriitorilor celor mai talentaţi şi într-o ţinută cu totul serioasă. Recomanda praetorilor să nu admită ca numele lui să fie banalizat în concursuri literare.

XC Cu privire la superstiţii, iată ce am aflat despre el. Tunetele şi fulgerele[126] îl speriau foarte mult, încât deveniseră pentru el o fobie. De aceea, purta întotdeauna şi oriunde ca apărătoare o piele de focă. La cel mai mic semn de furtună pe cer, se retrăgea într-un loc ascuns şi boltit. Îi stârnise această frică superstiţioasă trăsnetul care căzuse lângă el pe un drum de noapte, după cum am mai spus.

XCI Nu-i erau indiferente visele, nici ale sale, nici ale altora în legătură cu el. În lupta de la Philippi, deşi hotărâse să nu iasă din cort din cauza sănătăţii, a ieşit totuşi, determinat de visul unui amic. Şi lucrurile au mers bine, căci tabăra fiind cuprinsă de inamic, aceştia s-au năpustit asupra lecticii lui, pe care o tăiară în bucăţi, ca şi cum Augustus ar fi rămas în ea. Primăvara avea tot timpul vedenii înspăimântătoare şi deşarte, fără nici o bază reală. În celelalte anotimpuri erau mai rare şi mai puţin deşarte. Pe când frecventa regulat templul lui Jupiter Tonans de pe Capitoliu, a visat că Jupiter Capitolinul se plângea că-l părăsesc credincioşii şi că el i-a răspuns că Tunătorul e de vină, care-i serveşte ca portar. De aceea, îndată a atârnat în vârful templului clopoţei, care se puneau de obicei la porţi. Datorită unui vis de noapte, cerşea milă poporului, într-o anumită zi a anului, întinzând mâna, ca să i se pună un gologan în palmă.

XCII Anumite prevestiri şi auspicii le considera ca sigure. Dacă dimineaţa se încălţa greşit sau punea piciorul drept în sandala stângă era un semn rău. Dacă în dimineaţa când pleca într-o călătorie mai lungă, pe mare sau pe uscat, cădea rouă era semn bun, de întoarcere grabnică şi cu bune roade. Era sensibil la anumite fenomene. A transportat în altarul zeilor penaţi un palmier care crescuse înaintea casei sale între pietre şi l-a îngrijit foarte mult ca să crească.

În insula *Caprea,* ramurile unui stejar foarte bătrân, ofilite şi lăsate în jos până la pământ, când a sosit el s-au întărit şi s-au ridicat în sus. Aşa de bucuros a fost, că a schimbat-o cu republica napolitanilor, dând în schimb insula Aenaria[127].

Se păzea de anumite zile socotite de el ca rele. Astfel, nu pleca la drum a doua zi după zilele de piaţă şi nici nu începea un lucru serios în ziua nonelor, nevoind prin aceasta altceva, după cum îi scrie el lui Tiberius, decât să evite influenţa funestă a numelui[128].

XCIII Faţă de riturile de origine străină, pe cât le respecta de mult pe cele vechi şi consacrate, pe atât le dispreţuia pe celelalte. Primit în rândul iniţiaţilor la Atena, avu ocazia să cunoască şi să judece la Roma privilegiile ce le aveau preoţii lui Ceres din Attica. Cum erau lucruri secrete de explicat, declară şedinţă secretă, îndepărtând asistenţii şi auditorii, ca să asculte el singur pe cei care vorbeau. Din contră, în călătoria sa în Egipt, a refuzat să se abată puţin ca să vadă pe zeul Apis şi a lăudat pe nepotul său Caius care, trecând prin Iudeea, nu făcuse nici un fel de închinăciune religioasă la Ierusalim.

XCIV Fiindcă am ajuns aici, nu e în afară de subiect să arătăm ce semne prevestitoare s-au petrecut înaintea naşterii sale, în ziua de naştere şi după aceea, semne prin care se putea vedea şi spera gloria viitoare şi fericirea lui neîntreruptă.

Căzând cândva, de mult, un trăsnet pe zidurile Velitrului, oracolul prezisese că un cetăţean din acest oraş va pune mâna pe putere. Plini de încredere în acest răspuns, locuitorii Velitrului întreprinseră imediat împotriva poporului roman un război, pe care îl continuară şi mai târziu şi care îi duse aproape de pieire. Multă vreme mai târziu s-a dovedit că prezicerea anunţa puterea politică a lui Augustus. Iulius Marathus afirmă că cu puţine luni înainte de a se naşte, un miracol anunţa în mod public la Roma că natura va naşte un rege pentru poporul roman, că senatul înspăimântat dăduse un decret prin care se prevedea să nu fie crescuţi copiii ce se vor naşte în acel an, dar că bărbaţii ale căror femei erau gravide, sperând fiecare că oracolul ar putea

să-i privească pe ei, împiedicaseră ca decretul să fie pus în aplicare. Am citit în cărţile lui Asclepiade Mendes[129], „Despre lucrurile divine", că Atia, mama lui Augustus, venind la un sacrificiu solemn în onoarea lui Apollo, noaptea târziu, şi-a aşezat lectica în templu şi a adormit, pe când celelalte matroane s-au întors acasă, şi că deodată un şarpe s-a suit la ea în lectică şi apoi după puţin timp s-a depărtat, iar ea, trezindu-se, s-a purificat ca şi cum s-ar fi ridicat de lângă soţul ei; că imediat ea căpătă pe corp o pată în formă de şarpe, care niciodată n-a dispărut, încât a fost nevoită să nu mai apară de aici încolo niciodată la băile publice; că Augustus s-a născut în luna a zecea şi de aceea era considerat fiul lui Apollo. Aceeaşi Atia, înainte de a naşte, a visat că măruntaiele ei erau urcate spre stele şi cuprinseseră pământul şi cerul. Şi Octavius, tatăl, a visat că o rază de soare ieşea din pântecele Atiei. Fiindcă în ziua în care s-a născut Augustus se judeca în senat procesul conjuraţiei lui Catilina, Octavius tatăl, din cauza naşterii soţiei sale, venise mai târziu la senat. Publius Nigidius – aceasta se ştie de toţi –, când a aflat motivul întârzierii şi mai ales ora naşterii lui Augustus, a spus că s-a născut stăpânul lumii. Mai târziu, Octavius, pe când comanda armata în partea cea mai îndepărtată a Traciei, a consultat pe Bacchus într-o pădure sfântă, cu toate ceremoniile barbare, asupra soartei fiului său. Preoţii i-au făcut aceeaşi prevestire, mai ales că, făcându-se libaţiuni cu vin pe altare, s-a ridicat o flacără atât de mare, încât a trecut de acoperişul templului, înălţându-se până la cer, minune care se arătase numai lui Alexandru cel Mare, când adusese sacrificii pe aceleaşi altare.

Noaptea următoare, chiar a visat că vede pe fiul – ce avea o statură mai mare ca a unui om – înarmat cu trăsnetul şi sceptrul, îmbrăcat în ţinuta lui Jupiter cel bun şi mare, pe cap cu o coroană de raze, într-un car împodobit cu lauri, tras de doisprezece cai albi strălucitori.

Copil încă, după cum scrie Caius Drusus, îngrijitoarea lui l-a culcat seara în leagăn, la parter. A doua zi ia-l de unde nu-i. După ce l-a căutat multă vreme, l-a găsit, în sfârşit, în vârful unui turn înalt, culcat cu faţa spre răsăritul soarelui. Când abia începuse să vorbească, fiind la ţară, în casa bunicului, a poruncit broaştelor, care erau foarte gălăgioase, să tacă. Şi se spune că de atunci broaştele nu mai orăcăiesc în acel loc. La a patra piatră miliară a şoselei ce duce spre Campania, în timp ce lua masa de prânz într-o pădure, un vultur i-a smuls deodată pâinea din mână şi s-a ridicat cu ea foarte sus, iar după aceea pe neaşteptate s-a coborât încet şi i-a dat-o înapoi.

Quintus Catulus, după ce Capitoliul a fost dedicat lui Jupiter, a avut vise două nopţi consecutive: în prima noapte a visat cum marele

şi bunul Jupiter – pe când mulţi copii, îmbrăcaţi în toga praetexta, se jucau în jurul altarului – a luat pe unul la o parte şi i-a pus în sân steagul republicii, pe care-l avea în mână, iar în a doua noapte a văzut pe acelaşi copil pe genunchii lui Jupiter Capitolinul. Când a vrut să-l ia de la Jupiter, a fost împiedicat de recomandaţia zeului, care i-a spus că-l creşte pentru apărarea republicii. A doua zi, întâlnindu-l pe Augustus, pe care de altfel nu-l cunoştea, îl privi nu fără mirare şi spuse că seamănă perfect cu copilul ce l-a visat.

Unii povestesc în alt fel primul vis al lui Catulus. Ei spun că mai mulţi copii în *toga praetexta*, cerând de la Jupiter un protector, el le-a arătat pe unul, către care ei să-şi îndrepte toate dorinţele şi acestuia zeul i-a dat mâna să-i sărute degetele, pe care Augustus le-a dus la gura sa.

Marcus Cicero, însoţind pe Caesar în Capitoliu, a povestit prietenilor visul ce-l avusese noaptea precedentă: a visat cum un băiat cu o înfăţişare distinsă a coborât din cer cu un lanţ de aur şi s-a oprit la porţile Capitoliului, unde Jupiter i-a dat un bici. Apoi, zărind deodată pe Augustus, care până atunci era necunoscut de cei mai mulţi, adus de unchiul său Caesar să asiste la sacrificii, Cicero a afirmat că acesta este copilul al cărui chip i s-a arătat în vis.

Când Augustus a îmbrăcat toga virilă, tunica laticlavă, descusută din amândouă părţile, i-a căzut la picioare. Unii interpretau acest fapt spunând că ordinul social care poartă laticlava îi va fi o dată supus. La Munda, divinul Iulius, alegând un loc într-o pădure pentru tabără, când a despădurit locul a găsit aici un palmier micuţ, pe care a poruncit să-l păstreze ai săi, ca o prevestire a victoriei. Din acest palmier a crescut în câteva zile un vlăstar, care nu numai că a egalat palmierul din care se născuse, dar îl şi umbrea. În el şi-au făcut cuib mulţi porumbei[130], deşi acest neam de păsări evită frunza aspră şi tare. Această minune contribui, se spune, ca Caesar să nu dorească alt succesor decât pe nepotul surorii sale. În retragerea sa din Apollonia, însoţit de Agrippa, s-a suit în observatorul astrologului Theogene. Cum lui Agrippa, care a consultat întâi pe Theogene, i se preziceau lucruri măreţe, aproape de necrezut, Augustus tăcea şi nu voia să-şi spună ziua de naştere, de teamă ca nu cumva prezicerile pentru el să fie inferioare celor despre Agrippa. Când, după multe rugăminţi, în sfârşit, îi spuse şovăind ziua de naştere, Theogene a căzut la picioarele lui şi l-a adorat ca pe un zeu. Atât de mare încredere a avut de atunci Augustus în destinul său, încât şi-a publicat răspunsul oracolului şi a bătut o monedă de argint cu zodia Capricornului, sub care se născuse el.

XCV După moartea lui Caesar, pe când se întorcea din Apollonia şi intra în Roma, deodată, pe un cer senin, un cerc asemănător curcubeului se formă împrejurul soarelui şi trăsnetul căzu pe monumentul Iuliei, fiica lui Caesar. Iar în timpul primului său consulat, pe când consulta augurii, apărură doisprezece vulturi, ca lui Romulus, şi pe când se sacrificau victimele, ficaţii lor se desfăcură până la ultima fibră, ceea ce – după părerea prevestitorilor – însemna un destin mare şi fericit.

XCVI Presimţea dinainte rezultatul luptelor. Când trupele triumvirilor erau adunate lângă Bononia, un vultur, care se aşezase pe cortul său, sfâşie doi corbi care-l atacau şi-i doborî la pământ. Toată armata interpretă acest fapt ca o discordie ce va izbucni în curând între conducători, cum s-a şi întâmplat, şi prevăzu astfel urmarea.

La Philippi, un tesalian îi anunţă victoria, din partea lui Iuliu Caesar, a cărui umbră îi apăruse pe un drum singuratic. Lângă Perusia, fiindcă la sacrificiu nu se găseau măruntaiele priitoare, porunci să se mărească numărul victimelor, dar, printr-un atac neprevăzut, duşmanii luară tot ce pregătise pentru sacrificiul divin. Aruspicii fură de părere că toate nenorocirile, care erau menite celui ce sacrifica, vor cădea pe capul acelora ce deţin măruntaiele victimelor. Şi nu s-a întâmplat altfel.

În ajunul luptei navale din Sicilia, pe când mergea pe ţărmul mării, un peşte sări din mare şi căzu la picioarele lui. La Actium, pe când debarca pentru luptă, întâlni un măgar cu păzitorul lui. Pe păzitor îl chema Eutichus şi pe măgar Nicon. După ce învinse, le ridică amândurora o statuie de aramă, în templul construit chiar pe locul unde avusese tabăra.

XCVII Chiar moartea lui, de care voi vorbi mai departe, şi apoteoza îi fură anunţate de prevestiri foarte lămurite. Pe când încheia un recensământ în Câmpul lui Marte, în prezenţa unei mari asistenţe, un vultur zbură împrejurul lui şi se aşeză pe templul vecin, pe litera primă din numele lui Agrippa, care era gravat pe templu. Observând acest lucru, rugă pe Tiberius, colegul său, să pronunţe el rugăciunile care de obicei se făceau pentru recensământul viitor[131], căci deşi tablele erau scrise şi pregătite, el refuză să facă rugăciuni pe care nu le va putea realiza.

În acelaşi timp, un trăsnet căzu pe inscripţia statuii sale şi-i şterse prima literă a numelui său. Oracolul răspunse că el va mai trăi o sută de zile, numărul pe care-l reprezintă litera C şi va fi pus în rândul zeilor, fiindcă *aesar*, adică restul din numele lui Caesar, înseamnă zeu

în limba etruscă. Având a trimite pe Tiberius în Illyricum şi el urmând să-l însoţească până la Beneventum, fiindcă o mulţime de împricinaţi îl reţineau ca să judece fel de fel de procese, exclamă (şi acest lucru a fost socotit ca o prevestire)[132] că, orice s-ar întâmpla, nimic nu-l mai poate reţine la Roma. Plecă la drum şi ajunse la Asturia[133], iar de aici, contrar obiceiului său, se îmbarcă noaptea, având un vânt prielnic.

XCVIII Boala din urmă i se trase dintr-o diaree. Vizită atunci coastele Campaniei, făcu înconjurul insulelor vecine şi rămase patru zile retras la Caprea, într-un repaus absolut şi cu o bună dispoziţie sufletească. Trecând din întâmplare pe lângă portul Puteoli, călătorii şi marinarii unei corăbii din Alexandria, care atunci trăgeau la ţărm, îmbrăcaţi în alb şi încoronaţi cu flori, îi ieşiră înainte, arzând tămâie ca la zei, îi făcură toate urările de fericire şi-i aduseră cele mai mari laude, spunând că graţie lui ei vieţuiesc, graţie lui navighează şi tot graţie lui se bucură de libertatea şi de averea ce-o au.

Mult înveselit de aceste demonstraţii, împărţi fiecărui însoţitor de-al său câte patruzeci de piese de aur, cerându-le sub jurământ să nu cumpere cu aceşti bani decât marfă de Alexandria. Dar şi în celelalte zile care urmară, între alte daruri mărunte, împărţi togi şi mantale greceşti, cu condiţia ca romanii să folosească limba şi costumul grec şi grecii să folosească limba şi costumul roman. Privi cu atenţie exerciţiile de efebi care erau încă mulţi la Caprea, crescuţi după vechile principii. Acestora le-a oferit şi o masă, în prezenţa lui îngăduindu-le, ba chiar cerându-le, să glumească şi să-şi ia unii altora fructele, mâncarea şi alte lucruri ce li se dădeau.

În sfârşit, nu s-a abţinut de la nici un fel de veselie. Numea insula vecină cu Caprea, Apragopolis, din cauza trândăviei în care trăiau cei din suita sa retraşi acolo. Dintre favoriţii săi fusese unul, cu numele de Masgabus, pe care el îl numea *Ctitorul*, ca şi cum el era fondatorul insulei. Observând de la masă că la mormântul acestui Masgabus, care murise de un an, se ducea mare mulţime cu multe făclii aprinse, improviză în greceşte acest vers pe care-l pronunţă cu glas tare: „Văd mormântul ctitorului în flăcări". Întorcându-se către Thrasyllus, prietenul lui Tiberius, care şedea la masă în faţa lui şi care nu ştia nimic despre ceea ce se petrecea, el a întrebat ce poet a făcut acest vers. Thrasyllus ezitând, Augustus făcu alt vers:

„Vezi pe Masgabus, cinstit cu lumini?" Şi-l întrebă şi despre acest vers. Thrasyllus răspunse că oricare ar fi poetul, versurile sunt foarte bune. Augustus izbucni în râs şi făcu o mulţime de glume.

În curând trecu la Neapole, deşi era mai mult sau mai puţin deranjat de boala de stomac şi de intestine. Totuşi asistă la concursurile gimnastice ce-aveau loc din cinci în cinci ani, date în onoarea sa, şi continuă cu Tiberius drumul încotro plecase. Dar la reîntoarcere, boala agravându-i-se, se opri la Nola, unde căzu la pat. Chemă pe Tiberius din drum şi vorbi mult cu el între patru ochi. De atunci nu s-a mai ocupat de nici o afacere importantă.

XCIX În ziua cea din urmă, întrebând din când în când dacă starea lui dă naştere la tulburări în afară, după ce ceru o oglindă, dete instrucţiuni să i se pieptene părul şi să i se aranjeze obrajii căzuţi. Privi pe prieteni şi-i întrebă dacă găsesc că el a jucat bine comedia vieţii, adăugând în greceşte această încheiere:

> „Dacă totul a mers bine, aplaudaţi piesa şi bateţi din palme"[134].

Apoi, după ce lăsă pe toţi să plece, pe când întreba pe cei veniţi de la Roma despre fiica lui Drussus, care era bolnavă, deodată căzu în braţele Liviei, dându-şi duhul cu aceste cuvinte:

> „Livia, trăieşte amintindu-ţi de căsătoria noastră; adio!"

Moartea ce i-a dat-o soarta a fost uşoară, aşa cum a dorit-o întotdeauna. Căci aproape ori de câte ori auzea că cineva a murit repede şi fără nici un chin, se ruga să aibă şi el şi ai săi o asemenea euthanasie – căci acesta era cuvântul pe care obişnuia să-l folosească. Un singur moment de delir a avut înainte de a-şi da sufletul, când, speriindu-se deodată, s-a plâns că este răpit de patruzeci de tineri. Dar acest delir a fost mai mult o profeţie decât o slăbire a minţii, căci acesta a fost numărul soldaţilor praetorieni care i-au purtat corpul neînsufleţit.

C A murit în aceeaşi cameră în care a murit şi tatăl său Octavius, sub consulatul celor doi Sextus – Pompeius şi Apuleius – în a 11 zi a calendelor lui septembrie, ora a IX-a din zi, în vârstă de 76 ani fără 35 zile. Decurionii municipiilor şi coloniilor îi duseră corpul de la Nola la Bovillae, călătorind numai noaptea, din cauza căldurii, iar ziua depunându-l în basilica fiecărui oraş sau în cel mai mare dintre temple. De la Bovillae, l-a luat în primire ordinul cavalerilor şi l-a dus la Roma, unde l-au aşezat în vestibulul casei sale.

Senatul căuta să se întreacă pe sine în a-i împodobi funeraliile şi a-i cinsti amintirea, încât, între multe altele, era de părere ca să treacă convoiul mortuar pe sub poarta triumfală, în frunte cu statuia Victoria, care era în senat, şi urmat de copiii nobililor, fete şi băieţi, care să cânte imnul funebru. Unii propuneau ca în ziua înmormântării să poarte inele de fier, în loc de inele de aur. Alţii cereau ca osemintele să fie strânse de preoţii colegiilor celor mai înalte. Un senator a dat ideea ca numele de Augustus să se dea lunii septembrie, fiindcă în această lună s-a născut şi a murit Augustus. Altul propunea ca tot timpul care s-a scurs de la naşterea până la moartea lui să fie numit secolul lui Augustus şi astfel să fie înregistrat în rândul zilelor faste.

Stabilindu-se însă până la urmă o limită a acestor onoruri, elogiul funebru fu ţinut de două ori: o dată în faţa templului divinului Iulius, de către Tiberius, şi altă dată în for, de Drussus, fiul lui Tiberius. Senatorii îl purtară pe umeri până în Câmpul lui Marte, unde îi făcură incinerarea. Un fost praetor jura că a văzut imaginea celui incinerat înălţându-se la cer. Rămăşiţele fură strânse de fruntaşii cavalerilor, cu picioarele goale, fără togă şi centură, şi depuse în mausoleu. Această construcţie o ridicase Augustus între via Flaminia şi ţărmul Tibrului, în al şaselea consulat al său şi era înconjurată de păduri şi alei, pe care de atunci le lăsase libere pentru preumblarea publicului.

CI Testamentul său, făcut sub consulatul lui Lucius Plancus şi Caius Silius, la trei ale nonelor lui aprilie, cu un an şi patru luni înaintea morţii sale, compus din două caiete scrise parte de mâna sa, parte de Polybius şi Hilarion, liberţii săi, fu adus de vestale, care-l primiseră în păstrare la ele, împreună cu trei volume sigilate. Toate fură deschise şi citite în senat. Institui ca primi moştenitori pe Tiberius pentru jumătate plus a şasea parte şi pe Livia pentru o treime şi le porunci să-i poarte numele. În a doua linie lăsă pe Drussus, fiul lui Tiberius, pentru o treime, iar pentru rest pe Germanicus şi pe cei trei copii de sex masculin. În al treilea grad, urmară mai mulţi apropiaţi şi prieteni.

Lăsă moştenire poporului roman patruzeci milioane de sesterţi, tribunilor câte trei milioane cinci sute de mii de sesterţi, de fiecare, soldaţilor praetorieni câte o mie de sesterţi, cohortelor urbane câte cinci sute, legionarilor câte trei sute. Poruncea ca această sumă să fie achitată în numerar, căci o avusese totdeauna pusă la o parte şi ţinută în rezervă în caseta sa.

A mai făcut şi alte testamente, dintre care unele mergeau până la douăzeci de mii de sesterţi. Pentru plata acestora dădea termen de un an, scuzându-se că nu-i permitea averea mai devreme şi spunând că nu

lasă moştenitorilor săi mai mult de o sută cincizeci de milioane sesterţi, pentru că, deşi primise din testamentele prietenilor timp de douăzeci de ani mai mult de patru miliarde de sesterţi, îi cheltuise însă pentru stat, ca şi pe cele două averi părinteşti şi alte moşteniri ale familiei. Interzise ca cele două Iulii, fiica şi nepoata sa, dacă vor muri după el, să fie puse în cavoul său.

Cât priveşte cele trei volume, unul cuprindea recomandaţii pentru înmormântarea sa, altul un indice al faptelor sale, făcut ca să fie săpat pe tablele de aramă înaintea mausoleului; al treilea, o situaţie pe scurt a puterii imperiale, cu numărul trupelor sub arme, suma de bani ce se găsea atunci în tezaurul public şi în casa împăratului, precum şi sumele impozitelor şi datoriilor rămase neplătite. A scris până şi numele liberţilor şi sclavilor de la care se putea cere socoteala.

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

III

TIBERIUS NERO CAESAR

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

I Familia patriciană a Claudiilor (căci a fost şi o alta plebeiană[1], care nu-i era inferioară nici în putere, nici în demnitate) se trage din Regilli, oraş al Sabinilor. De aici a venit familia lui cu o ceată numeroasă de clienţi, la Roma[2], oraş întemeiat de curând, adusă de Titus Tatius, asociatul lui Romulus sau, ceea ce e mai probabil, de Atta Claudius, capul familiei, iar după aproape şase ani de la alungarea regilor, a fost admisă de senatori în numărul familiilor patriciene[3]. De asemenea, a primit pământ dincolo de râul Anius pentru clienţii săi şi pentru ea loc de înmormântare la poalele Capitoliului.

De aici, în scurgerea timpului, această familie a dobândit 28 consulate, 5 dictaturi, 7 censuri, 7 intrări triumfale, 2 ovaţii. Din diferitele nume de familie şi porecle care o distingeau, numele de Lucius l-a părăsit prin consimţământul tuturor membrilor, după ce dintre cei doi, care purtau acest nume, unul a fost condamnat pentru hoţie, celălalt pentru crimă. Însă, între porecle, adoptă pe cel de Nero, ceea ce în limba sabină înseamnă puternic, viteaz.

II Mulţi membri din familia Claudia s-au remarcat prin numeroase merite strălucite, mulţi însă şi prin multe fapte condamnabile împotriva statului. Amintesc una dintre cele mai însemnate, anume că Appius Caecus[4] a stăruit să nu se încheie alianţă cu Pyrrhus, socotind că nu e destul de avantajoasă.

Claudius Caudex, trecând cel dintâi strâmtoarea cu flota, alungă pe cartaginezi din Sicilia. Claudius Nero[5] zdrobi pe Hasdrubal, care venea din Spania cu o armată puternică, înainte de a se uni cu fratele său Hanibal. Dimpotrivă, Claudius Appius Regillanus, ales decemvir pentru scrierea legilor, încercând să ia în sclavie cu forţa pe o fecioară de condiţie liberă, împins de plăceri erotice, această faptă a fost cauza unei noi rupturi între plebei şi patricieni. Claudius Drusus, după ce şi-a aşezat statuia cu diadema pe cap aproape de forul lui Appius, a încercat să ocupe Italia cu ajutorul clienţilor. Claudius Pulcher în Sicilia,

fiindcă puii destinaţi auspiciilor nu ciuguleau, i-a aruncat în mare, spunând să bea apă, dacă nu vor să mănânce, şi a început lupta navală. Învins şi obligat de senat să numească un dictator, el, luând în derâdere această teamă de primejdie, a numit pe curierul său Glycia.

Şi femeile au dat exemple la fel de deosebite: au fost două Claudii din această familie: una care a scos barca împotmolită din vadul Tibrului cu obiectele sfinte ale zeiţei Idaea, mama zeilor, rugându-se în gura mare ca zeiţa s-o urmeze numai dacă e sigură de castitatea ei; alta, care ca femeie a suferit în faţa poporului o pedeapsă de lez-majestate într-un mod cu totul deosebit, fiindcă, neputând trece cu trăsurica ei prin mulţimea prea deasă, ar fi spus că de ce nu mai trăieşte fratele ei Pulcher să mai piardă o flotă, ca să mai împuţineze oamenii în Roma.

De altfel, este foarte cunoscut că toţi Claudii, în afară de Publius Claudius, – care, ca să gonească pe Cicero din Roma, a cerut unui plebeu să-l adopte[6], acesta fiind mai mic de vârstă ca el –, toţi au fost aristocraţi în toată puterea cuvântului şi apărători ai demnităţii şi puterii patricienilor. Faţă de popor au fost atât de violenţi şi încăpăţânaţi, încât, chiar acuzaţi de o crimă capitală, nici unul nu şi-a schimbat haina şi nici nu s-a umilit să se roage; ba, chiar în timpul unor ciocniri şi tulburări, unii au îndrăznit să lovească pe tribunii plebei. Iar o fecioară vestală din familia Claudia s-a suit în carul triumfal al fratelui său, care sărbătorea triumful fără voia poporului, şi s-a urcat cu el până la Capitoliu, ca nu cumva vreunul din tribuni să intervină sau să-l oprească.

III Din această familie îşi trage originea Tiberius Caesar, după ambii părinţi: după tată de la Tiberius Nero, după mamă de la Appius Pulcher, şi unul şi altul copiii lui Appius Caecus. Aparţinea şi familiei Livia, întrucât bunicul său după mamă a fost adoptat de această familie. Deşi plebeiană, această familie totuşi a înflorit foarte mult, fiind onorată prin opt consulate, două censuri, trei triumfuri, o dictatură şi o magistratură supremă în ordinul cavalerilor. A devenit vestită şi prin bărbaţii însemnaţi, cum au fost mai ales Salinator[7] şi Drusus. Salinator, în timpul censurii sale, a acuzat toate triburile de uşurinţă, fiindcă după ce-l condamnaseră la o amendă pentru primul consulat, l-au ales consul şi censor a doua oară.

Drusus şi-a luat supranumele, pentru el şi pentru urmaşii săi, de la Drausus, un comandant duşman, pe care l-a ucis într-o luptă corp la corp. Se zice că pe când era propraetor a dus înapoi din provincia Gallia aurul care fusese dat odinioară senonilor, la asediul

Capitoliului, iar nu, cum spune legenda, că l-ar fi luat prin violenţă Camillus. Strănepotul său, numit preşedinte al senatului pentru lupta deosebită dusă împotriva Gracchilor, a lăsat un fiu[8], care, încercând tot felul de uneltiri în astfel de disensiuni politice, a fost asasinat de partidul advers.

IV Tatăl lui Tiberius, quaestor al lui Caius Caesar, în calitate de comandant al flotei în luptele de lângă Alexandria, a contribuit în cea mai mare măsură la victoria finală. De aceea, a fost numit pontifex în locul lui Publius Scipio şi trimis să conducă coloniile din Gallia, între care erau Narbo şi Arelatae. Totuşi, la moartea lui Caesar, când toţi, de frica tulburărilor, propuneau amnistia vinovaţilor, el a cerut să se acorde chiar premii ucigaşilor tiranului.

Îndeplinind apoi funcţia de praetor, fiindcă la sfârşitul anului s-a ivit cearta între triumviri, şi-a păstrat insignele[9] peste limita de timp cuvenită, urmând pe consulul Lucius Antonius, fratele triumvirului, la Perusia şi, cu toate că ceilalţi s-au predat, el a rămas pe linia lui de mai înainte şi a plecat mai întâi la Praeneste şi apoi la Neapole. De aici, după ce a chemat zadarnic pe toţi sclavii la luptă pentru libertate, s-a refugiat în Sicilia[10]. Dar, socotind nedemn faptul că n-a fost primit imediat de Sextus Pompeius şi că i s-a interzis portul fasciilor, a trecut în Achaia la Marcus Antonius. Când s-a făcut pace între toţi, s-a reîntors la Roma şi a cedat lui Augustus, la cererea acestuia, pe soţia sa Livia Drusilla, care era atunci însărcinată şi cu care mai avea un copil. Nu după mult timp el a murit lăsând doi copii: pe Tiberius Nero şi pe Drusus Nero.

V Unii cred că Tiberius s-a născut în Fundi, luând în seamă faptul că bunica lui după mamă fusese originară din Fundi şi că în această localitate, printr-o hotărâre a senatului, fusese ridicată – curând după naşterea lui – o statuie a Fericirii. Dar mai mulţi şi în chip mai sigur arată că s-a născut la Roma pe Palatin, la 16 ale calendelor lui decembrie, în timpul celui de-al doilea consulat al lui Marcus Aemilius Lepidus şi al consulatului lui Lucius Munatius Plancus, după lupta de la Philippi, căci aşa este arătat în calendarul şi actele publice. Sunt unii care scriu că s-a născut cu un an înainte, sub consulatul lui Hirtius şi Pansa, alţii că s-a născut în urmă, sub consulatul lui Servilius Isauricul şi al lui Antonius.

VI A avut o copilărie plină de greutăţi şi peripeţii. Mereu tovarăş de fugă cu părinţii săi, de două ori era să-i trădeze prin scâncetele sale,

pe când aceştia vroiau să se îmbarce pe ascuns la Neapoli, pentru a scăpa de urmărirea duşmanilor: o dată pe când îl lua de la sânul doicii şi altă dată când de asemenea l-au luat din braţele mamei cei ce voiau ca să uşureze pe femei de greutate atunci când cerea împrejurarea. Dus în Sicilia şi Achaia, a fost încredinţat în mod public lacedemonienilor, care erau sub protecţia Claudiilor.

De aici, plecând noaptea, a trecut prin pericol de moarte, căci pădurea prin care treceau s-a aprins din toate părţile, înconjurând tot convoiul, încât Liviei i-au fost pârlite haina şi părul. Darurile ce i le-a făcut Pompeia, sora lui Sextus Pompeius, în Sicilia – o manta, o agrafă şi nişte medalioane de aur – se păstrează şi pot fi văzute şi astăzi la Baiae. După întoarcerea la Roma, a fost adoptat prin testament de senatorul Marcus Gallius, căruia i-a luat în primire moştenirea dar nu şi numele, fiindcă Gallius aparţinea partidului adversar lui Augustus.

Murindu-i tatăl, când el avea nouă ani, i-a ţinut discursul funebru în for. Apoi, adolescent, a însoţit carul lui Augustus după victoria de la Actium, el călare la stânga, iar Marcellus, fiul Octaviei, la dreapta. A prezidat jocurile actiace şi jocurile de circ troiene, conducând trupa copiilor mai mari.

VII După ce a îmbrăcat toga virilă, cam astfel şi-a petrecut tinereţea şi tot intervalul de timp până la începutul principatului său:

A dat două lupte de gladiatori, una în amintirea tatălui şi alta în amintirea bunicului său Drusus, la date şi locuri diferite. Primul spectacol l-a dat în for, pe al doilea în amfiteatru, cu gladiatori de seamă, cărora le-a plătit o sută de mii de sesterţi. A dat şi jocuri, care au avut loc însă în absenţa lui, toate cu mare pompă, pe cheltuiala mamei sale şi a tatălui vitreg.

S-a căsătorit cu Agrippina, fiica lui Marcus Agrippa, nepoata lui Cecilius Atticus[11], cavaler roman, căruia îi sunt adresate scrisorile lui Cicero. Cu ea a avut un copil, pe Drusus, şi, deşi rămăsese iar însărcinată şi trăiau foarte bine, a fost nevoit s-o lase şi să ia în grabă pe Iulia, fiica lui Augustus, cu mare părere de rău, fiindcă iubea pe Agrippina şi dezaproba moravurile Iuliei, mai ales că ea arătase că-l doreşte încă de când era măritată cu primul ei bărbat[12], lucru pe care-l ştia toată lumea. A regretat foarte mult pe Agrippina după divorţ şi, întâlnind-o o dată din întâmplare, a urmărit-o cu ochii atât de plini de dragoste şi lacrimi, încât s-au luat măsuri ca ea să nu-i mai apară altă dată în cale. La început a trăit bine cu Iulia, într-o dragoste reciprocă. În curând s-au certat şi, ceva mai grav, şi-au separat paturile. Rodul dragostei lor – un copil născut în Aquilea – s-a stins de mic.

Pe fratele său Drusus l-a pierdut în Germania[13] şi i-a condus corpul până la Roma, mergând tot drumul pe jos înaintea cortegiului funebru.

VIII La începutul carierei sale, apără în faţa tribunalului lui Augustus pe regele Archelaos[14], pe tralieni şi pe thesalieni, pe fiecare în procese diferite. Rugă senatul să ajute pe locuitorii din Laodiceea, Thyatira şi Chios care suferiră mari pagube din cauza unui cutremur de pământ şi cereau ajutor.

Pe Fannius Caepio, care conspirase cu Varro Murena împotriva lui Augustus, îl acuză de lez-majestate în faţa judecătorilor şi-l condamnă.

În acest timp avea două însărcinări: aprovizionarea cu grâu, care devenise foarte grea[15], şi revizuirea închisorilor particulare în toată Italia, ai căror stăpâni ajunseseră să fie odioşi, fiindcă deţineau în ele nu numai pe sclavii fugari, ci şi pe acei care, de teama înrolării în armată, îşi găseau astfel de ascunzişuri.

IX Primele servicii militare le făcu în expediţia contra cantabrilor, ca tribun militar. Apoi, conducând armata în Orient, a redat lui Tigranes regatul Armeniei şi, în faţa scaunului său, i-a aşezat diadema pe cap. Primi înapoi şi steagurile pe care parţii le luaseră lui Marcus Crassus. După aceea, conduse aproape un an Gallia comată, tulburată de năvălirile barbarilor şi de discordia şefilor. De aici purtă război împotriva Rhetiei, Vindeliciei, Panoniei şi Germaniei. În războiul împotriva retilor şi vindelicilor, supuse neamurile din Alpi; în cel împotriva Panoniei supuse pe branci şi pe dalmaţi, iar în cel împotriva germanilor strămută patruzeci de mii de prizonieri în Gallia şi-i aşeză de-a lungul Rinului, dându-le locuri de case la fiecare.

După aceste isprăvi, primi ovaţii publice şi, după cum spun unii, fu primul care veni la Roma pe un car cu ornamente triumfale, într-un chip nou, cum nu se făcuse înainte această onoare nimănui.

Începu magistraturile înainte de vârsta legală şi străbătu fără întrerupere[16] quaestura, praetura, consulatul. După un interval de timp fu consul a doua oară şi primi puterea de tribun pe cinci ani.

X Pe când toate îi mergeau bine, fiind sănătos şi în puterea vârstei[17], se hotărî pe neaşteptate să se retragă din mediul în care trăia[18], cât mai departe posibil, fie din cauza soţiei pe care o ura şi pe care nu îndrăznea nici s-o acuze, nici s-o lase, dar nici n-o mai putea suporta, fie ca, evitând orice nemulţumiri pe care le-ar produce prin

prezenţa lui, nu numai să-şi păstreze autoritatea prin absenţă, ci chiar să şi-o sporească, dacă statul ar avea nevoie de el.

Unii spun că, din moment ce copiii lui Augustus s-au făcut mari, le-a cedat de bunăvoie locul şi rangul al doilea, uzurpat de el de multă vreme, după exemplul lui Marcus Agrippa, care, din momentul în care Marcus Marcellus a fost chemat în funcţii publice, a plecat la Mitilene, ca nu cumva prezenţa lui să fie interpretată ca o împotrivire, ca o piedică. Motivul acesta l-a mărturisit şi Tiberius, dar mai târziu. Atunci însă, pretextând că e sătul de onoruri şi că vrea odihnă, ceru permisiunea de a pleca. Nu vru să asculte nici rugăminţile sincere ale mamei, nici ale tatălui vitreg, care se plângea în senat că este părăsit. Ba încă, fiindcă îl mai reţineau, în ciuda voinţei lui, se abţinu patru zile de la mâncare. În sfârşit, căpătând libertatea de a pleca, lăsă soţia şi copilul la Roma, coborî îndată la Ostia, fără să schimbe o vorbă cu cei care-l însoţeau, ci îmbrăţişând doar pe câţiva în momentul despărţirii.

XI Din Ostia plecă pe ţărmurile Campaniei. Vestea că Augustus se simte rău îl opri puţin din drum, dar, cum creştea zvonul că el nu s-a oprit decât determinat de o mare speranţă, plecă spre Rhodos, pe un timp puţin favorabil, atras de frumuseţea şi aerul sănătos al insulei, pe care-l cunoscuse când se întorcea din Armenia. Aici, mulţumindu-se cu o casă modestă la marginea oraşului, cu un teren destul de mic, îşi ducea o viaţă simplă ca oricare cetăţean, plimbându-se din când în când prin gimnazii fără lictor sau alt tovarăş şi legând relaţii cu grecii pe care-i trata aproape de la egal la egal.

Într-o dimineaţă, făcându-şi planul ocupaţiilor din timpul zilei, spuse că ar vrea să viziteze pe toţi bolnavii din oraş. Acest lucru s-a înţeles cu totul altfel de cei apropiaţi lui, căci s-a dat ordin ca toţi bolnavii să fie adunaţi în porticul public şi aranjaţi după felul bolii. Izbit de acest spectacol neaşteptat, mult timp nu ştiu ce să facă, până ce în sfârşit se hotărî să viziteze pe fiecare bolnav, cerând scuze tuturor celor mai săraci şi mai necunoscuţi dintre bolnavi pentru ceea ce s-a făcut. O singură dată, şi faptul nu s-a înregistrat nicăieri, pare că s-a folosit de puterea de tribun. Pe când frecventa cu regularitate şcolile şi cursurile profesorilor, ivindu-se o discuţie mai aprinsă între antisofişti, el a părut că intervine pentru una dintre părţi, fapt care i-a adus invective de la cealaltă parte. Atunci el a venit liniştit acasă, s-a întors îndată cu lictorii, a chemat prin vocea crainicului pe cel care-l insultase şi a poruncit să-l ducă la închisoare.

A aflat apoi că Iulia, soţia sa, a fost condamnată pentru adulter şi imoralitate şi că divorţul s-a terminat în favoarea lui, prin autoritatea

lui Augustus. Deşi bucuros de această veste, totuşi a socotit ca o obligaţie morală să roage pe tatăl Iuliei prin multe scrisori s-o ierte şi să-i lase tot ce i-a dat el, oricare ar fi fost purtarea ei.

Când timpul puterii sale de tribun a trecut în fine, a mărturisit că retragerea lui n-a avut alt scop decât să înlăture orice bănuială de rivalitate cu Caius şi Lucius şi a cerut permisiunea, fiindcă era fără grijă din acest punct de vedere, totodată fiind în depline puteri şi sigur de locul al doilea, să se reîntoarcă pentru a-şi revedea rudele, pe care le dorea. Dar nu i s-a dat această permisiune, ci a fost înştiinţat să nu mai poarte grijă de cei pe care i-a părăsit aşa de repede.

XII Rămase, aşadar, la Rhodos[19] contra voinţei lui, abia obţinând prin maică-sa încuviinţarea să spună, pentru a acoperi această ruşine, că lipseşte ca locţiitor al lui Augustus. De atunci a trăit, nu ca cetăţean particular, ci ca un om vinovat şi fricos. Ascuns în interiorul insulei, evita orice contact cu acei care călătoreau pe acolo şi care adesea îl căutau cu insistenţă, căci nimeni nu primea o comandă sau o funcţie publică fără ca să nu treacă şi să se oprească în Rhodos.

Se adăugară şi alte motive de îngrijorare şi mai mari: când trecu la Samos ca să viziteze pe Caius, fiul său vitreg, care era guvernator în Orient, simţi că este înstrăinat din cauza acuzaţiilor lui Marcus Lolius, tovarăşul şi profesorul lui Caius. Era suspectat că se foloseşte de unii centurioni, care-i sunt lui obligaţi şi care se duc în tabără după concediu cu însărcinări suspecte, ca să sondeze sufletele fiecăruia, la o eventuală schimbare. De altfel şi Augustus îl făcuse atent de această suspiciune şi el ceruse ca să-i numească un supraveghetor, din orice rang social, care să-i spioneze faptele şi vorbele.

XIII Părăsi exerciţiile obişnuite de scrimă şi călărie, părăsi şi costumul roman, îmbrăcându-se cu mantaua şi sandalele greceşti. În această situaţie stătu aproape doi ani, din zi în zi mai dispreţuit şi mai urât, încât nemausienii i-au răsturnat statuile şi busturile, ba chiar, la o masă prietenească, vorbindu-se de Tiberius, un comesean ar fi promis lui Caius că, dacă el ordonă, imediat se va îmbarca pentru Rhodos şi va aduce capul exilatului, căci aşa era numit.

Astfel, nu atât de teamă, cât mai ales din cauza primejdiei, fu silit să ceară prin rugăminţi foarte stăruitoare către mama sa să i se îngăduie reîntoarcerea şi obţinu aceasta, ajutat întrucâtva chiar de împrejurare. Augustus stabilise ca să nu se ia nici o măsură în această chestiune fără aprobarea fiului mai mare. Pe atunci Caius era supărat pe Marcus Lollius şi se arată dispus şi amabil faţă de tatăl său vitreg.

Cu permisiunea lui, Tiberius fu chemat în ţară, cu condiţia ca să nu se amestece cu nimic în guvernarea statului.

XIV Se întoarse după 8 ani de la plecarea sa, având sigure şi mari speranţe în viitor, prin semnele şi prezicerile ce i se făcuseră de pe când era tânăr. Fiind însărcinată cu el şi căutând prin tot felul de preziceri să afle dacă va naşte băiat, Livia a luat o dată un ou de sub o găină care clocea şi l-a încălzit în mână, cu schimbul, ea şi slujitoarele, până ce a ieşit din el un pui cu o creastă mare.

Când era copil, astrologul Scribonius i-a prevăzut viitor strălucit, ba chiar că va domni o dată, fără insignele regale însă, desigur fiind necunoscută până atunci puterea Caesarilor. În prima sa expediţie, pe când trecea cu armata prin Macedonia spre Siria, la Philippi altarele consacrate odinioară armatelor învingătoare deodată s-au luminat, strălucind de un foc care s-a aprins singur pe ele. În drum spre Illyricum, consultă oracolul lui Geryon de lângă Patavium şi acesta îi spuse să arunce în fântâna lui Aponius zaruri de aur, pentru a primi răspuns la întrebările sale. Zarurile aruncate de Tiberius arătară numerele cele mai mari şi se văd sub apă până în ziua de azi acele zaruri.

Cu puţine zile înainte de a fi chemat la Roma, un vultur se aşeză pe vârful casei lui, astfel de pasăre nemaifiind văzută înainte la Rhodos. Iar cu o zi înainte de a fi sigur de întoarcere, pe când îşi schimba hainele, i se păru că tunica-i arde. L-a consultat şi pe astrologul Thrasyllus[20], pe care-l adusese în casă la el ca profesor de filozofie şi acesta i-a răspuns că o corabie ce se vede de departe îi va aduce bucurie. Dar fiindcă lucrurile s-au întâmplat contrar celor prezise, se hotărâse să-l arunce în mare, când se vor plimba împreună, ca pe un mincinos şi fals cunoscător al secretelor.

XV Întorcându-se la Roma, îşi conduse în for pe fiul său Drusus, care debuta în viaţa publică, şi apoi se mută îndată din cartierul Carene şi din casa lui Pompei pe Esquilin, în grădina lui Maecena. Acolo îşi găsi liniştea deplină, ocupându-se numai de îndatoririle lui ca cetăţean particular, fără nici o însărcinare publică. Murind Caius şi Lucius în răstimp de doi ani[21], Tiberius este adoptat de Augustus[22] împreună cu fratele lor M. Agrippa, constrâns mai întâi el însuşi să adopte pe Germanicus, fiul fratelui său. De acum el nu mai făcu nimic în calitate de cap al familiei şi nici nu-şi păstră vreo parte din drepturile pe care le pierduse prin adopţie. Nu făcu donaţii, nu eliberă sclavi, nu primi nici o moştenire sau avere, decât ca fiu neemancipat încă în cadrul familiei.

Din acest timp n-a trecut cu vederea nimic din ce i-ar putea mări demnitatea şi, mai ales după abdicarea şi îndepărtarea lui Agrippa, era sigur că lui îi revine succesiunea.

XVI I se dădu din nou puterea de tribun pe timp de cinci ani[23] şi primi sarcina de a pacifica Germania. Delegaţii parţilor, după ce şi-au îndeplinit mandatul pe lângă Augustus la Roma, au primit poruncă să se întoarcă în provincia lor şi să fie alături de Tiberius. Dar anunţându-se o revoltă în Illyricum, Tiberius trecu în această provincie şi-şi luă asupră-şi grija noului război, care fu cel mai serios după cele punice, căci folosi cincisprezece legiuni[24] şi tot atâtea trupe de ajutor timp de trei ani, luptându-se cu greutăţi mari şi de tot felul şi mai ales cu lipsa de alimente.

Deşi a fost chemat de multe ori, el totuşi a rămas mai departe să conducă operaţiile, temându-se ca nu cumva un vecin şi duşman atât de puternic să-i urmărească şi să-i atace, dacă vor vedea că au plecat de voie. Preţul perseverenţei lui fu mare, căci supuse tot Illyricum, care se întindea între Italia, regatul Noricum, Tracia şi Macedonia, de la Dunăre şi până la golful Mării Adriatice.

XVII Gloria lui ajunse la culme prin succesele obţinute, deoarece cam în acelaşi timp Quintilius Varus pierise în Germania cu trei legiuni şi nimeni nu se îndoia că germanii victorioşi se vor uni cu Pannonia, dacă Illyricum n-ar fi fost supus mai înainte. Pentru aceste fapte de arme i s-a decernat intrarea triumfală şi i s-au făcut multe şi mari onoruri. Unii fură de părere să-l numească Pannonicus, alţii Neînvinsul, alţii Piosul. Aceste numiri le-a oprit Augustus, asigurând că va fi mulţumit cu ce va primi după moartea lui.

Amână triumful el însuşi, Roma fiind în doliu prin dezastrul lui Varus. Intră totuşi în Roma, îmbrăcat în toga praetextă[25] şi pe cap cu o coroană de lauri. Se sui pe tribuna înălţată şi împrejmuită în Câmpul lui Marte, în prezenţa senatului care stătea în picioare, se aşeză cu Augustus între cei doi consuli, iar de aici, salutând poporul, fu condus de la un templu la altul.

XVIII În anul următor se reîntoarse în Germania[26] şi, dându-şi seama că dezastrul lui Varus s-a întâmplat din nesocotinţa şi neglijenţa conducătorului, nu luă nici o măsură fără să consulte părerea consiliului său. El, care întotdeauna se mulţumea altădată numai cu judecata lui, acum, contrar obiceiului, comunica şi discuta cu mai mulţi planul războiului, arătând în toate o grijă mai deosebită decât de obicei.

Având a trece Rinul, limită bagajele la o anumită măsură şi nu îngădui să fie trecute decât după ce, oprindu-le la malul Rinului, cercetă carele încărcate, ca să transporte numai ce era îngăduit şi necesar.

Dincolo de Rin, îşi fixă o orânduială strictă în felul de vieţuire, încât nu mânca decât pe iarbă verde şi adesea se culca noaptea fără cort. Toate instrucţiunile pentru ziua următoare sau dacă se întâmpla ceva neprevăzut şi suspect le dădea în scris, adăugând că dacă cineva are vreo nedumerire să se adreseze lui direct, fără vreun intermediar, la orice oră din zi sau din noapte.

XIX Cerea o disciplină extrem de severă. Repuse în vigoare toate sancţiunile şi pedepsele din vechime, încât chiar pe un comandant de legiune, fiindcă trimisese câţiva soldaţi cu libertul său să vâneze pe malul celălalt al fluviului, l-a degradat.

Deşi nu se încredea prea mult în noroc sau în întâmplări, începea luptele cu multă încredere în victorie, ori de câte ori se întâmpla ca noaptea, în ceasurile lui de veghe, lumina de la lumânări să i se stingă singură, fără intervenţia cuiva. Acest lucru era o prevestire, zicea el, care şi lui şi strămoşilor lui le-a fost favorabilă în toate expediţiile militare. Dar într-o zi, când toate îi merseseră bine, era cât pe aici să fie ucis de un bructer, care se tot învârtea foarte tulburat, pentru că cei din apropierea lui Tiberius i-au observat tulburarea şi, fiind pus la tortură, şi-a mărturisit crima ce o urmărea.

XX După doi ani, întorcându-se din Germania, i s-au făcut onururile triumfale, care-i fuseseră amânate, intrând în Roma escortat de comandanţii pe care-i propusese pentru distincţii triumfale. Mai înainte de a se îndrepta spre Capitoliu, coborî din carul triumfal şi îngenunche în faţa tatălui său, care prezida serbarea. Instală la Ravenna pe Bato drept comandant al Pannoniei, încărcându-l de daruri foarte mari şi mulţumindu-i că o dată, pe când el şi armata lui erau împresuraţi într-o strâmtoare, l-a ajutat să scape. Oferi o mie de mese poporului şi dădu fiecărui cetăţean câte trei sute de sesterţi. Închină un templu zeiţei Concordia şi altul lui Polux şi Castor din prada de război, în numele său şi al fratelui său.

XXI Nu după mult timp, hotărându-se printr-o lege făcută de consuli ca el să administreze provinciile împreună cu Augustus şi în acelaşi timp să facă recensământul, încheie recensământul printr-o ceremonie după datină şi plecă în Illyricum. Deodată fu chemat din drum şi găsi pe Augustus bolnav, dar încă în viaţă. O zi întreagă au

stat de vorbă numai ei doi. Ştiu zvonul ce circula în public că după ce Tiberius a ieşit de la Augustus, în urma convorbirii lor secrete, oamenii de serviciu ai palatului l-ar fi auzit pe Augustus spunând: „Vai de poporul roman, care va intra între maxilarele tari ale acestui om".

Nu uit să amintesc nici ce spuneau unii că Augustus pe faţă, fără vreo ascundere, dezaproba până într-atâta cruzimea obiceiurilor acestuia, încât uneori întrerupea brusc conversaţiile blând şi vesele când el apărea pe neaşteptate şi nu l-a adoptat decât fiind învins de rugăminţile soţiei sale sau poate dus de ambiţia că, din cauza unui asemenea moştenitor, el va deveni mai regretat o dată. Nu pot totuşi să nu cred că un principe aşa de prevăzător şi înţelept ca Augustus, într-o acţiune aşa de serioasă, ar fi făcut ceva nesocotit. Cred mai degrabă că, punând în balanţă viciile şi virtuţile lui Tiberius, a socotit că atârnă mai mult virtuţile, mai ales fiindcă a jurat în faţa adunării că îl adoptă în interesul republicii, iar în unele scrisori spune că este cel mai destoinic militar şi unica pavăză a poporului roman.

Din aceste scrisori am scos, de ici de colo, câteva exemple: „Sănătate, iubite Tiberius, şi succes în acţiunile tale, conducător de oaste, iubit de mine şi de muze. Dragul meu, aşa să fiu eu fericit cât eşti tu de viteaz şi destoinic, ca bărbat şi comandant. Sănătate!", „Ce ordine în taberele de vară ale tale! Eu cred, dragul meu Tiberius, că între atâtea greutăţi şi cu o astfel de nepăsare a soldaţilor, nimeni nu putea să procedeze mai înţelept decât ai procedat tu. Chiar acei care au fost cu tine, toţi mărturisesc că acest vers ţi se potriveşte:

Un singur om veghind a restabilit ordinea.

Fie – spune el – că am ceva de studiat, unde trebuie să judec serios, fie că sunt supărat rău, martori îmi sunt zeii că doresc pe Tiberius al meu. Îmi vin în minte acele versuri ale lui Homer:

Chiar din mijlocul flăcărilor, însoţindu-mă el,
Ieşim teferi amândoi, atât e de înţelept.

Când aud sau citesc că ai slăbit din cauza muncii neîntrerupte, zeii să mă piardă, dacă nu mi se înfioară tot corpul. Te rog, cruţă-te, căci dacă mai auzim că slăbeşti mereu, eu şi mama ta ne prăpădim, iar poporul roman îşi primejduieşte conducerea. Puţin importă că sănătatea mea e bună sau nu, e destul ca tu să fii sănătos. Rog pe toţi zeii să te păzească şi să te ţină sănătos acum şi întotdeauna, dacă zeii mai iubesc poporul roman!"

XXII Nu anunţă moartea lui Augustus mai înainte de uciderea tânărului Agrippa[27]. Pe acesta l-a ucis un tribun militar pus de pază, după ce i-a citit ordinul de execuţie pe care-l primise.

Nu se ştie precis dacă acest ordin l-a lăsat Augustus când a murit, ca să înlăture orice tulburare după moartea sa, sau l-a dictat Livia în numele lui Augustus, cu sau fără ştirea lui Tiberius. Când tribunul i-anunţă lui Tiberius că a făcut ce i-a poruncit, acesta-i răspunse că n-a poruncit nimic şi că tribunul va da socoteală de aceasta în faţa senatului. De bună seamă că Tiberius a făcut asta ca să potolească ura pentru un moment, căci în curând acest lucru a fost dat uitării.

XXIII În virtutea puterii sale de tribun[28], convocă senatul şi începu cuvântarea. Dar, ca şi cum ar fi fost copleşit de o durere fără seamăn, izbucni în suspine şi spunând că doreşte să i se stingă nu numai vocea, ci şi viaţa, dădu textul să-l citească mai departe fiul său Drusus. Apoi se aduse testamentul lui Augustus şi nu fură lăsaţi să se apropie dintre semnatari-martori decât cei din ordinul senatorial; ceilalţi verificară semnăturile în afara senatului.

Un libert citi testamentul care începea astfel: „Fiindcă o soartă crudă mi-a răpit pe Caius şi Lucius, copiii mei, las moştenitor pe Tiberius Caesar pe o jumătate şi o şesime din averea mea". Prin aceste vorbe s-a mărit bănuiala celor care spuneau că Augustus l-a recunoscut ca succesor mai mult din nevoie decât prin alegere, căci nu s-a putut abţine să n-o spună chiar de la început.

XXIV Deşi n-a şovăit să pună mâna imediat pe conducere şi să-şi ia gardă militară, care este semnul puterii şi suveranităţii, totuşi a refuzat multă vreme cu neruşinare puterea, aci dojenind pe amicii care-l sfătuiau să primească, spunându-le că nu ştiu ce mare monstru este stăpânirea, aci ducând cu vorba, prin răspunsuri în doi peri şi amânări viclene, senatul care-l ruga căzându-i la picioare, încât unii senatori au pierdut răbdarea şi, în zgomotul care era, unul a strigat: „Ori să primească, ori să se dea la o parte". Altul i-a spus în faţă că sunt unii care îndeplinesc târziu ceea ce au făgăduit, pe când el promite târziu ceea ce a îndeplinit mai înainte.

În fine, primi imperiul ca şi cum ar fi fost constrâns, plângându-se de sarcina nenorocită şi grea ce i se impune, exprimându-şi speranţa că va lăsa jos o dată această greutate. Vorbele lui însuşi sunt acestea: „Până ce voi ajunge la timpul când vi se va putea părea drept să acordaţi oarecare repaus bătrâneţii mele".

XXV Cauza întârzierii era că vedea din toate părţile primejdii ameninţătoare, încât el spunea deseori că ţine lupul de urechi. În adevăr, un sclav al lui Agrippa, anume Clemens, îşi pregătise o mână de oameni nu de dispreţuit, ca să-şi răzbune stăpânul. Lucius Scribonius Libo, un bărbat din nobilime, uneltea mişcări populare. O răscoală militară se aprinse în Illyricum şi alta în Germania[29]. Ambele armate aveau pretenţii extraordinare cerând, înainte de toate, să le egaleze solda cu a praetorienilor. Soldaţii din Germania refuzau să se supună unui principe pe care nu l-au ales şi sileau din toate puterile pe Germanicus, care-i comanda, să pună mâna pe conducerea statului, deşi acesta se opunea cu hotărâre. Temându-se mai ales de o astfel de eventualitate, Tiberius ceru pentru el să îndeplinească numai unele funcţii, pe care le va socoti senatul, căci nimeni nu poate singur să facă faţă la toate, fără ajutorul unuia sau mai multora. Simula că e bolnav, ca Germanicus să aştepte cu răbdare succesiunea ce va veni repede sau cel puţin o asociere la conducere. Potoli răscoalele, pe Clemens îl atrase prin înşelăciune şi-i reduse puterea. Pe Libo, ca să nu pară de la început prea crud, abia în al doilea an al domniei îl acuză în faţa senatului, iar până atunci se mulţumi doar cu unele măsuri de pază. Căci oficiind cu acesta sacrificiul între pontifi, avu grijă să-i dea un cuţit de plumb în loc de cuţit bun. Iar când Libo îi ceru o convorbire secretă, nu merse la întâlnire decât având cu el şi pe fiul său Drusus şi, în tot timpul convorbirii, plimbându-se, îl ţinu de mâna dreaptă, ca şi cum voia să se rezeme de el.

XXVI În adevăr, liberat de teamă, la început s-a purtat cu totul moderat şi aproape ca un particular.

Din atâtea onoruri măreţe ce i se conferiră, nu primi decât puţine, şi anume pe cele mai modeste. Coincizând ziua lui de naştere cu jocurile de circ plebeiene, abia admise să se adauge la jocuri, în onoarea lui, un car cu doi cai. Nu primi să i se dedice nici temple, nici preoţi, nici vestale. Nici măcar statui şi busturi nu îngădui să i se ridice fără permisiunea lui; pe acestea le admise numai cu condiţia ca să nu fie aşezate între chipurile zeilor, ci între podoabele clădirilor. Nu acceptă să se facă jurăminte în numele său şi nici ca luna septembrie să se numească *Tiberius* sau octombrie *Livius*.

Refuză de asemenea titlul de împărat şi de părinte al patriei şi chiar aşezarea coroanei civice în vestibulul palatului său. Nu întrebuinţa în scrisori numele de Augustus, deşi îl moştenise, decât când scria regilor sau suveranilor. N-a fost în total decât de trei ori consul, o dată câteva

zile, a doua oară trei luni şi a treia oară[30], ales în absenţa lui, până la idele lui mai.

XXVII Adversar neîmpăcat al linguşirii, nu admitea pe nimeni dintre senatori să se apropie de lectica lui, nici pentru îndatoriri, nici pentru interese particulare. De un consular care-i cerea iertare şi voia să-l roage în genunchi s-a ferit aşa de brusc, încât era să cadă pe spate.

Dacă cineva, într-o conversaţie sau într-un discurs, spunea despre el cuvinte prea măgulitoare, nu şovăia să-l întrerupă, să-l dojenească, să-l facă să schimbe imediat expresiile. Unuia care i se adresase zicându-i „Stăpâne", îi atrase atenţia să nu-i mai spună acest nume jignitor. Unul îi numea ocupaţiile sacre, iar altul spunea că a venit la senat din ordinul lui; el i-a forţat să schimbe cuvântul ordin cu sfat şi ocupaţii sacre cu ocupaţii serioase.

XXVIII Calm şi răbdător faţă de zvonurile defavorabile şi faţă de versurile injurioase la adresa lui şi alor săi, spunea adesea: „Într-o ţară liberă, gândirea şi limba trebuie să fie libere". O dată, întrebându-l senatul dacă are cunoştinţă de astfel de crime şi dacă nu trebuie pedepsiţi cei vinovaţi, a răspuns: „N-avem atâta timp liber ca să ne mai ocupăm şi cu alte treburi. Dacă veţi deschide această fereastră nu veţi mai tolera nimic: tot felul de duşmănii vor ajunge la voi sub acest pretext".

Este şi un discurs foarte moderat al lui, ţinut în senat, în care spune: „Dacă cineva va vorbi despre mine altceva decât ceea ce trebuie, mă voi strădui să motivez vorbele şi faptele mele; dacă va stărui, îl voi urî şi eu la rândul meu".

XXIX Şi acestea erau cu atât mai demne de subliniat, cu cât şi în convorbirile şi în respectul pe care-l arăta faţă de fiecare şi faţă de toţi era de o amabilitate aproape excesivă.

O dată, în senat, nefiind de părerea senatorului Quintus Haterius, i s-a adresat astfel: „Să mă ierţi, te rog, dacă voi vorbi, ca senator, cu oarecare libertate împotriva părerilor tale". Apoi adresându-se senatului: „Am spus-o adeseori, şi o spun şi acum, senatori, că un suveran bun şi folositor, pe care l-aţi învestit cu putere atât de mare şi aşa de liberă, trebuie să fie servitorul senatului, adesea al tuturor cetăţenilor şi foarte adesea al fiecăruia în parte. Nu regret că m-am exprimat aşa. Eu am găsit în voi şi găsesc încă stăpâni buni şi proteguitori".

XXX Ba chiar introduse o aparenţă de libertate, păstrând senatului şi magistraţilor vechea lor majestate şi putere. Nu era o chestiune,

mare sau mică, publică sau particulară, pe care să n-o aducă înaintea senatorilor: despre impozite, despre monopol, despre construirea sau repararea clădirilor, chiar despre recrutarea şi concediul soldaţilor, despre repartiţia legiunilor şi trupelor auxiliare, în sfârşit cui să prelungească comanda unei legiuni, cui să încredinţeze războaiele mai grele, ce şi în ce formă să răspundă scrisorilor regilor.

A obligat pe un comandant de cavalerie, acuzat de violenţă şi jafuri, să se apere în faţa senatului. Niciodată n-a intrat în senat decât singur. O dată, fiind bolnav şi adus în lectică în senat, a îndepărtat pe toţi care-l întovărăşeau.

XXXI Nu se plângea deloc când se lua o hotărâre împotriva părerii sale. Deşi era împotriva absenţei magistraţilor aleşi, căci prezenţa lor adăuga mai multă onoare misiunii pe care o aveau, totuşi un praetor ales dobândi o însărcinare liberă. Altă dată, fiind de părere să se folosească la repararea unei şosele suma de bani lăsată prin testament trebienilor ca să construiască un teatru, nu putu obţine anularea voinţei testatorului.

Într-o zi, la votarea unei legi fiind două curente de opinie, Tiberius trecu de partea minorităţii, dar nimeni nu se simţi obligat să-l urmeze. Celelalte de asemenea se îndeplineau prin magistraţi şi conform dreptului obişnuit. Atât de mare era autoritatea consulilor, încât ambasadorii Africii se duseră la ei să se plângă că Caesar le tărăgănează rezolvarea chestiunilor pentru care fuseseră trimişi la el. Nu e de mirare acest lucru, când el însuşi se scula în faţa consulilor şi se da la o parte când treceau.

XXXII Făcu observaţie consularilor puşi în fruntea armatei că raportează senatului despre acţiunile lor şi că-i înaintează lui propunerea asupra recompenselor militare, ca şi cum ei n-ar avea dreptul să dispună singuri de distribuirea recompenselor[31].

Lăudă mult pe un praetor care la intrarea în funcţie readuse vechiul obicei de a vorbi în public despre strămoşii săi. Însoţi până la rug rămăşiţele pământeşti ale unor cetăţeni iluştri. Arătă aceeaşi atenţie şi faţă de persoane de condiţie mai modestă, cum şi faţă de probleme mai puţin însemnate.

Când magistraţii rhodienilor îi trimiseră scrisori în numele cetăţenilor lor fără a fi semnate, îi chemă la el şi, fără a-i dojeni, îi trimise înapoi să le semneze.

Gramaticul Diogene, obişnuit să ţină discuţii literare în zilele sabatului la Rhodos, nu-l primi când veni să stea de vorbă într-o zi

neprogramată şi-l amână printr-un sclav pentru ziua a şaptea. Acest gramatic, venind la rându-i la Roma şi prezentându-se la palat ca să-l salute, Tiberius nu-i răspunse altceva decât să vie peste şapte ani. Unor guvernatori de provincii, care-l sfătuiau să mărească tributul provinciilor, le-a răspuns: „Un bun păstor îşi tunde oile, nu le jupoaie".

XXXIII Puţin câte puţin se arătă şi se comportă ca împărat, multă vreme cu o conduită nesigură şi oscilatorie, dar totuşi foarte adesea mai degrabă plăcută şi îndreptată spre nevoile publice. La început intervenea să nu se facă abuzuri. Aşa, de exemplu, anulă unele hotărâri ale senatului şi deseori se oferea ca sfătuitor judecătorilor în timpul proceselor, aşezându-se alături de ei, sau în faţa lor, pe primul scaun. Dacă se zvonea că un vinovat va scăpa de pedeapsă prin favoruri, imediat apărea la proces şi, fie de la locul lui, fie de pe scaunul judecătorilor de instrucţie, amintea judecătorilor legea, jurământul lor şi delictul pe care aveau să-l judece. Dacă vedea că unele abuzuri slăbesc moravurile publice, din cauza neglijenţei sau apucăturilor rele, căuta numaidecât să le îndrepte.

XXXIV Reduse cheltuielile jocurilor şi spectacolelor, micşoră salariul actorilor şi fixă numărul perechilor de gladiatori.

Se plânse că preţul vaselor de Corint au atins sume enorme şi că trei barbuni ajuns să se vândă cu treizeci de mii de sesterţi.

Opină să se înfrâneze luxul de mobile, iar senatul să controleze şi să tempereze în fiecare an preţurile pe piaţă, iar edilii primiră ordin să supravegheze cabaretele şi tavernele în aşa măsură, încât să nu dea voie să se vândă în ele nici măcar articole de patiserie.

Ca să dea poporului exemplu de economie, el însuşi, la sărbătorile mari, servea la masă mâncarea din ajun, din care mai fusese servit, spunând că o jumătate de mistreţ este tot aşa de bun ca unul întreg.

Interzise printr-un edict obiceiul de a se săruta zilnic prietenii şi rudele când se întâlneau şi recomandă să nu se facă schimb de daruri în alt timp decât la calendele lui ianuarie.

Obişnuia să dea cu mâna lui daruri împătrit faţă de ceea ce primea, dar, supărat că este deranjat toată luna de acei care nu-l putuseră vedea în ziua sa de primire, nu mai dădu peste această sărbătoare nimic.

XXXV Luă iniţiativa ca femeile a căror pudoare lăsa de dorit să fie pedepsite de rude, după vechile datine, când acuzatorul public lipsea. Dezlegă de jurământ pe un cavaler roman, ca să-şi poată repudia soţia

prinsă în flagrant delict cu ginerele, deşi jurase înainte că n-o va repudia niciodată.

Femeile cu proastă reputaţie, ca să evite pedepsele pe care legile le prevedeau împotriva celor ce se îndepărtau de la datoriile şi demnitatea de femeie, începuseră să se declare curtezane. Iar din tinerimea celor două clase nobile, cine era mai dezmăţat, căuta de bunăvoie să fie pedepsit cu o sentinţă infamantă, ca să apară pe scenă şi pe arenă, ceea ce de altfel hotărârile senatului opreau. Ca să nu găsească astfel de subterfugii, Tiberius îi exilă pe toţi cei vinovaţi de ambele sexe.

Interzise laticlava unui senator, care plecase la ţară către calendele lui iulie ca să închirieze mai ieftin după termen o casă la Roma. Pe altul îl destitui din quaestură, fiindcă repudiase soţia a doua zi după ce o luase în căsătorie cu o zi înainte prin tragere la sorţi.

XXXVI Interzise ceremoniile străine, precum şi riturile egiptene şi ebraice, ordonând celor care aparţineau acestor superstiţii să-şi ardă hainele rituale cu podoabe cu tot.

Pe tinerii evrei, sub pretextul serviciului militar, îi trimise în provincii cu clima mai aspră.

Expulză din Roma pe toţi ceilalţi evrei şi pe cei care practicau aceeaşi religie, sub pedeapsa sclaviei pe viaţă dacă nu se supun[32]. Expulză şi pe astrologi, dar, la rugămintea lor şi la promisiunea că se vor lăsa de această îndeletnicire, îi iertă.

XXXVII În primul rând avu grijă să păstreze liniştea în ţară, luând măsuri împotriva tâlhăriilor, hoţiilor şi răzvrătirilor. Orândui în Italia posturi militare mai dese ca de obicei. Aşeză o tabără la Roma pentru cohortele praetoriene, care până în acest timp nu aveau o cazarmă proprie, ci erau găzduite pe unde puteau. Pedepsi cu multă asprime tulburările civile şi luă măsuri severe, pentru a le preîntâmpina.

Săvârşindu-se un omor, într-o ceartă în teatru, expulză pe şefii celor două părţi adverse şi pe actorii din cauza cărora se produsese scandalul şi nu consimţi să-i recheme, cu toate rugăminţile poporului.

Plebea din Pollentia a reţinut în for convoiul funerar al unui centurion fruntaş şi nu l-a lăsat să plece decât după ce a smuls prin forţă de la moştenitori o sumă de bani, pentru un spectacol de gladiatori. Imediat Tiberius a trimis o cohortă din Roma şi alta din regatul lui Cottius fără să le spună motivul expediţiei şi deodată, cu armele în mâini şi dând alarma cu trompetele, le-a introdus în oraş prin diferite intrări şi a pus în lanţuri pe veşnicie o mare parte din populaţie şi dintre decurioni.

Desfiinţă şi folosirea dreptului de azil care era în vigoare până aici. Locuitorilor din Cysic, fiindcă săvârşiseră acte de violenţă împotriva unor cetăţeni romani, printr-un decret le-a ridicat libertatea pe care o câştigaseră în războiul cu Mithridate.

Înăbuşi toate răzvrătirile inamice prin locotenenţii săi, fără să fie nevoie de o expediţie pentru aceasta. Chiar pe locotenenţi îi folosi cu greutate şi numai din nevoie absolută.

Pe regii duşmănoşi şi suspecţi îi ţinu în supunere mai mult prin ameninţări şi reproşuri, decât prin forţă. Pe câţiva regi atraşi la el prin amabilităţi şi promisiuni nu-i lăsă să plece, ca pe germanul Marobodus[33], tracul Rhascuporis şi Archelaus din Cappadocia, al cărui regat îl reduse la forma unei provincii.

XXXVIII După ce a primit domnia, timp de doi ani n-a pus piciorul afară din Roma. În timpul care a urmat, n-a lipsit decât ca să viziteze oraşele din apropiere şi n-a fost niciodată mai departe de Antium. Chiar şi aceasta se întâmpla foarte rar şi pentru puţine zile, deşi spusese că va vizita provinciile şi armatele, şi mai în fiecare an se pregătea de plecare, adunând carele, organizând mijloacele de transport şi de hrană în municipii şi colonii. În cele din urmă, ajunse să i se facă rugăciuni pentru plecare şi întoarcere, încât era numit în glumă de public Callipides, personaj despre care un proverb grec spune că alerga fără încetare şi nu înainta nici un cot.

XXXIX Dar pierzându-şi pe cei doi copii[34], dintre care Germanicus murise în Siria, iar Drusus la Roma, se retrase în Campania[35] de unde credeau toţi că nu se va mai reîntoarce şi că va muri acolo în curând. Acestea aproape că s-au întâmplat într-un fel, căci la Roma nu s-a mai întors, iar pe de altă parte, la câteva zile în urmă, pe când era la masă cu mai mulţi într-o reşedinţă zidită ca o peşteră, cu numele Spelunca, lângă Terracinum, s-a surpat deodată peste ei din tavan un mare număr de pietre foarte grele şi mulţi din comeseni şi personalul de serviciu au fost striviţi, afară de Tiberius, care, împotriva oricărei aşteptări, a scăpat.

XL După ce străbătu toată Campania, cu care ocazie inaugură Capitoliul la Capua şi templul lui Augustus la Nola (pe acestea le da drept cauze ale plecării din Roma), s-a dus la Caprea. Era atras în mod deosebit de această insulă, la care cu greu se putea ajunge şi numai pe o porţiune de ţărm îngustă, fiind îngrădită de stânci foarte înalte şi de adâncul mării. Chemat însă de rugăminţile stăruitoare ale poporului,

fiindcă se întâmplase o mare nenorocire la Fidenae, unde la un spectacol de gladiatori s-a prăbuşit amfiteatrul şi au murit douăzeci de mii de oameni, trecu pe continent, dând voie să-i vorbească oricine, ceea ce nu făcuse la plecarea din Roma, când dăduse ordin să nu-l deranjeze nimeni şi îndepărtase în tot drumul pe oricine ar fi vrut să-i vorbească.

XLI Întorcându-se iarăşi în insulă, neglija atât de mult guvernarea, încât nu mai completă niciodată decuriile cavalerilor, nu mai schimbă tribunii militari şi praefecţii şi nici măcar pe vreun guvernator de provincie. Ţinu câţiva ani Spania şi Siria fără legaţi consulari, lăsă ca Armenia să fie ocupată de parţi, Moesia să fie devastată de daci şi sarmaţi, iar Gallia de germani, spre marea ruşine şi tot atât de marea primejdie a imperiului.

XLII Folosindu-se de libertatea retragerii de la conducere şi departe de ochii lumii, dădu la iveală toate viciile ascunse multă vreme şi de care voi vorbi cu de-amănuntul.

Ca soldat începător în tabără, din cauza înclinării către beţie era poreclit *Biberius*, în loc de Tiberius, *Caldius* în loc de Claudius şi *Mero* în loc de Nero. Mai târziu, ca împărat, în timpul când căuta să schimbe moravurile politice, petrecu neîntrerupt o noapte şi două zile bând şi mâncând cu Pomponius Flaccus[36] şi Lucius Piso[37]. Dintre aceştia numi imediat pe unul guvernator al provinciei Siria, iar pe celălalt praefectul Romei, declarând în ordinele de numire că sunt cei mai plăcuţi prieteni ai săi de orice oră.

Pe Sestius Gallus, un bătrân libidinos şi risipitor, odinioară acuzat de către Augustus de imoralitate şi dojenit şi de el cu câteva zile mai înainte, de aceeaşi vină, în faţa senatului, îl invită la o masă, cu condiţia ca să nu-şi schimbe obiceiul şi nici să uite ceva din apucăturile lui, la masă fiind serviţi de tinere dezbrăcate.

Susţinu la quaestură pe cel mai necunoscut candidat, împotriva nobililor distinşi, numai pentru motivul de a fi băut la masă o amforă de vin în sănătatea lui.

Oferi două sute de mii sesterţi lui Asellius Sabinus, pentru un dialog în care îşi disputau întâietatea o ciupercă, o smochină, o scoică şi un sturz.

Înfiinţă o nouă slujbă, o intendenţă a plăcerilor, pe care o încredinţă cavalerului roman Titus Caesonius Priscus.

XLIII În retragerea de la Caprea şi-a amenajat chiar un salon special pentru plăceri secrete, pe care le numea spintrii[38].

Avea multe camere împodobite cu picturi şi statuete reprezentând scene şi figuri dintre cele mai lascive şi dotase fiecare cameră cu cărţile elefantide, ca oricine să găsească în ele lecţiile şi exemplele de desfrâu poruncite de el. În păduri şi crânguri amenajă ici şi colo locuri pentru plăceri amoroase. Era numit de către toţi în public Tiberius Caprineus, de la numele insulei.

XLIV A mers cu turpitudinea aşa de departe, încât e o nelegiuire să crezi, dar să mai şi asculţi sau să povesteşti infamiile sale.

Când un cetăţean i-a lăsat moştenire un tablou de Parrhasius, în care Atalanta era prezentată într-o scenă indecentă şi monstruoasă cu Meleagru şi în testament era prevăzut că dacă subiectul nu-i place îi oferă în schimb un milion de sesterţi. Tiberius a preferat tabloul, pe care l-a aşezat la loc de cinste în dormitorul său.

Se spune chiar că la un sacrificiu, sedus de frumuseţea celui care purta vasul cu tămâie, cum s-a terminat ceremonia, l-a chemat deoparte şi nu s-a putut stăpâni să nu-l necinstească pe el şi pe fratele său, care cânta din flaut, zdrobindu-le picioarele, fiindcă-şi reproşau unul altuia ticăloşia.

XLV Cât de mult obişnuia să se joace cu viaţa femeilor, chiar a celor ilustre, se poate constata cu cea mai mare evidenţă din moartea unei oarecare Mallonia. Chemată de el, aceasta a refuzat categoric de a se preta la plăcerile lui. Atunci Tiberius o dădu pe mâna unor defăimători, care o acuzară de fapte grave şi tot timpul anchetei o întreba dacă nu regretă atitudinea dârză. Dar Mallonia, fără să mai aştepte judecata lui, a fugit acasă şi s-a sinucis cu un pumnal, blestemând în gura mare neruşinarea acestui bătrân cu chip păros şi dezgustător. De aceea s-a primit cu aplauze la jocurile imediat următoare acest vers de la sfârşitul unei atellane: „Un ţap bătrân linge caprele".

XLVI Avar şi ţinând cu indignare la bani, n-a plătit niciodată salariu însoţitorilor lui de călătorii şi expediţii, ci numai întreţinerea de drum. N-a făcut decât o singură dărnicie, şi aceasta pe socoteala lui Augustus, împărţindu-şi curtenii în trei categorii, după rangul fiecăruia: primei categorii îi distribui şase sute mii de sesterţi, celei de a doua patru sute de mii şi celei de a treia două sute de mii. Această ultimă categorie o numea a mulţumitorilor, nu a prietenilor.

XLVII N-a construit nici o clădire măreaţă tot timpul domniei lui. Singurele, pe care şi le-a luat asupră-şi – templul lui Augustus şi

restaurarea teatrului lui Pompei – le-a lăsat neterminate după atâţia ani. N-a dat nici un spectacol şi asista foarte rar la cele date de alţii, de teamă să nu i se ceară ceva, cum a fost cazul actorului Accius, căruia a fost silit să-i acorde libertatea.

Ajută câţiva senatori strâmtoraţi, dar, ca să nu mai ceară şi alţii, spuse că nu va ajuta decât pe cei dovediţi de senat că au motive îndreptăţite de ajutor. De aceea, mulţi senatori se reţinură de a mai cere ceva de la el, din modestie şi bun-simţ, cum a fost între alţii Hortalus, nepotul oratorului Quintus Hortensius, căsătorit ca să facă plăcere lui Augustus, destul de sărac şi cu patru copii.

XLVIII N-a făcut decât de două ori acte de generozitate publică, unul când a împrumutat poporului o sută de milioane de sesterţi pe timp de trei ani fără dobândă şi altul când a despăgubit cu sumele corespunzătoare pe câţiva proprietari mărunţi de pe colina Celius, cărora le arseseră casele. Primul gest l-a făcut constrâns de criza pecuniară în care era poporul roman, când decretase printr-un senatus-consult ca toţi cămătarii să cumpere cu două treimi din capitalul lor pământ şi debitorii să plătească datoriile în aceeaşi proporţie în bani numerar, şi aceasta nu se putea executa.

Al doilea gest de generozitate l-a făcut ca să mai uşureze mizeria din vremea lui. Atât de mare importanţă i-a dat acestui act, încât vroia să schimbe numele muntelui Coelius în Augustus. Iar soldaţilor, după ce le-a dublat sumele lăsate prin testament de Augustus, nu le-a mai dat nimic, afară doar că a împărţit fiecărui praetorian câte o mie de dinari, fiindcă nu s-au pus în slujba lui Sejanus[39], iar legiunilor din Siria le-a făcut câteva daruri, fiindcă ele singure n-au arborat chipul lui Sejanus între steagurile lor.

Acorda foarte rar concedii veteranilor. Socotea că de bătrâni ei vor muri şi prin moartea lor va realiza economii. N-a fost darnic nici cu provinciile, afară de Asia, ale cărei oraşe au fost distruse printr-un cutremur de pământ.

XLIX Cu timpul îşi îndreptă gândurile şi spre răpiri. Se ştie sigur că augurul Cneius Lentulus, om foarte bogat, a ajuns să-şi dorească moartea din cauza terorii ce o exercita asupra lui, ca să-l lase pe el moştenitor. Condamnă pe Lepida, o femeie dintre cele mai nobile, ca să fie pe placul lui Quirinus, fostul ei soţ, foarte bogat şi fără copii, pe motivul că Lepida, de care acesta divorţase de douăzeci de ani, a vrut cândva să-l otrăvească.

Confiscă averea multor cetăţeni din Gallia, Spania, Siria, Grecia, pentru acuzaţii atât de calomnioase şi de neruşinate, încât nu le-a găsit altă vină decât că au o parte din avere în bani. Multe oraşe şi mulţi particulari se văzură despuiaţi de dreptul de a exploata minele şi de alte privilegii.

În sfârşit, chiar pe Vonon, regele parţilor, care gonit de ai săi se refugie în Antiochia cu imensa lui bogăţie, trecând sub protecţia poporului roman, l-a despuiat de avere în mod perfid şi apoi l-a ucis.

L Îşi arătă ura sa faţă de rude, începând cu fratele său Drusus, căruia îi imputa o scrisoare prin care acesta îi propunea să forţeze pe Augustus să restabilească libertatea. Ura sa apoi se întinse şi asupra celorlalţi.

Soţiei sale Iulia, exilată de tatăl ei, nu numai că nu i-a arătat nici un sentiment de umanitate, dar a obligat-o să nu iasă din casă şi să nu vorbească cu nimeni, deşi tatăl o exilase într-un oraş nu într-o casă. Ba i-a confiscat şi bunurile date de tatăl ei şi pensia anuală ce o primea, sub pretext că respectă dreptul public şi că Augustus în testamentul lui nu vorbeşte nimic de aceste daruri.

Pe maică-sa Livia de-abia o suporta, sub motiv că ea şi-ar revendica dreptul egal cu el în conducere; de aceea o evita continuu şi nu avea cu ea convorbiri lungi şi secrete, ca să nu pară că e influenţat de sfaturile ei, de care rar şi cu neplăcere ţinea seama.

Suporta greu ca senatul în actele lui să-l numească fiul Liviei, ca şi al lui Augustus. De aceea nu permise ca ea să fie numită mama patriei, nici să primească onoruri în public. În schimb, o sfătuia adesea să nu se amestece în chestiuni importante de stat, care nu sunt pentru femei, mai ales de când o văzuse la un incendiu al templului Vesta intervenind ea însăşi şi încurajând cu însufleţire poporul şi pe soldaţi să stingă focul, aşa cum făcea când soţul ei era în viaţă.

LI De aici a început duşmănia, din această cauză, pe cât se spune: Livia insista pe lângă Tiberius ca să primească într-o decurie pe cineva căruia i se dăduse cetăţenia. Tiberius i-a răspuns că-l va primi în decurie, cu condiţia ca în registru să scrie că această favoare i-a fost smulsă de mama sa. Livia, mâhnită, scoase dintr-un scrin şi îi citi scrisori vechi de ale lui Augustus, în care el vorbea de sălbăticia şi cruzimea firii lui Tiberius. Acesta fu aşa de adânc rănit în suflet de faptul că ea a ţinut atâta vreme asemenea scrisori şi i le arată cu atâta duşmănie astăzi, încât unii cred că aceasta a fost cea mai serioasă cauză a retragerii lui. Timp de trei ani, cât a stat departe de mama lui, n-a văzut-o decât într-o singură zi, şi atunci câteva ore.

Când în curând Livia se îmbolnăvi, n-a venit s-o vadă, iar când a murit, atât de mult timp a trecut până să vină şi s-o înmormânteze, încât cadavrul moartei începuse să putrezească în ziua înmormântării. Nu-i admise onoruri divine, sub cuvânt că aceasta era voinţa mamei. Îi anulă testamentul şi în scurtă vreme lovi cu duşmănie în toate rudele şi prietenii ei, ba chiar şi în aceia cărora ea le ceruse s-o îngrijească la moarte, între care pe unul ce aparţinea cavalerilor l-a condamnat la munca de tras apa cu pompa.

LII Dragoste de părinte n-a arătat nici pentru fiul său legitim Drusus, nici pentru cel adoptiv Germanicus. Îl supărau defectele lui Drusus, care avea un caracter slab şi era înclinat la o viaţă de trândăvie. De aceea n-a fost mai deloc afectat de moartea lui, căci, de-abia terminată ceremonia funebră, şi-a reluat ocupaţiile obişnuite, fără să suspende mult timp judecarea proceselor.

Unor delegaţi din Troia, care îl consolau de durerea ce a încercat-o prin moartea fiului său Drusus, le răspunse râzând – ca şi cum n-ar mai avea nici o urmă de durere – că şi el îi consolează la rândul lui de moartea lui Hector strălucit cetăţean troian.

Era atât de pornit împotriva lui Germanicus încât toate actele lui strălucite le considera inutile şi glorioasele lui victorii le răstămălcea ca vătămătoare statului. Se plânse în senat că Germanicus s-a dus, fără să-l consulte, în Alexandria care era bântuită de o foamete cruntă şi venită pe neaşteptate. Se crede că s-a folosit de Cneius Piso, locotenentul său în Siria, ca să-l ucidă pe Germanicus, şi unii socotesc că, acuzat de această crimă, Piso ar fi arătat actele de vinovăţia lui Tiberius, dacă acesta n-ar fi avut grijă ca ele să rămână secrete. De aceea, se scria pe ziduri şi se striga foarte adesea noaptea: „Dă-ne înapoi pe Germanicus". Însuşi Tiberius a confirmat această bănuială mai târziu, lovind cu cruzime în soţia şi copiii lui Germanicus.

LIII Plângându-i-se o dată nora sa Agrippina mai cu îndrăzneală lui Tiberius, după moartea soţului ei, el o luă de mână şi-i recită un vers grecesc: „Dacă nu domneşti, fiica mea, crezi că ţi se face nedreptate". Curând după aceea nu i-a mai vorbit. Într-o zi, la masă, Tiberius oferindu-i câteva fructe şi ea neîndrăznind să guste, el n-a mai insistat, sub pretext ca să nu fie bănuit că vrea s-o otrăvească. În realitate şi una şi alta erau aranjate mai dinainte: el îi oferise aceste fructe ca s-o încerce şi ca ea să se ferească de o moarte foarte sigură.

În cele din urmă o acuză cu rea-credinţă că vrea să se refugieze ba la picioarele statuii lui Augustus, ba lângă armată şi o exilă în insula

Pandataria. Fiindcă ea îl insulta, puse s-o bată un centurion, care prin lovituri de bici îi scoase un ochi.

Fiindcă ea hotărî să moară făcând greva foamei, Tiberius porunci să i se deschidă gura cu forţa şi să i se dea mâncare; ea îşi urmări cu îndârjire planul şi muri. El a urmărit-o totuşi şi după aceea, acuzând-o de cele mai grozave crime, şi ziua ei de naştere a pus-o în rândul zilelor nenorocoase. Şi-a imputat că n-a aruncat-o cu laţul de gât în Gemonia. Pentru astfel de mărinimie din parte-i, a acceptat să i se aducă mulţumiri printr-un decret şi să se ofere ca sacrificii lui Jupiter Capitolinul daruri în aur.

LIV După moartea copiilor săi, îi rămaseră de la Germanicus trei nepoţi: Nero, Drusus şi Caius, iar de la Drusus numai Tiberius.

Recomandă senatului pe cei doi fii mai mari ai lui Germanicus, Nero şi Drusus, şi sărbători cu fast ziua când cei doi nepoţi intrară în cariera militară, împărţind poporului grâu. Dar aflând că la începutul anului se făcură rugăciuni publice pentru sănătatea lor, Tiberius atrase atenţia senatului că asemenea onoruri se fac numai la cei în vârstă sau distinşi prin fapte deosebite. De atunci îşi dete în vileag sentimentele lui josnice faţă de nepoţi şi-i acuză de toate ticăloşiile. Căută să-i provoace la injurii, ca să-i pedepsească, până ce, acuzându-i în senat printr-o scrisoare plină de venin şi de învinuiri inventate de el, îi declară duşmani publici şi-i ucise, lăsându-i să moară de foame, pe Nero în insula Pontia, iar pe Drusus la poalele muntelui Palatin.

Unii cred că Nero s-a sinucis, înţelegând că aceasta i se cere când a văzut călăul, trimis ca din partea senatului, care-i arăta laţul şi cangea. Drusus a murit de foame, ajungând să-şi mănânce paiele din saltea. Rămăşiţele amândurora au fost risipite, încât cu greu s-au putut strânge mai târziu.

LV În afară de vechii lui amici, Tiberius îşi asociase douăzeci dintre cetăţenii mai de seamă, în calitate de consilieri în treburile publice. Dintre aceştia, doi sau trei au scăpat cu viaţă: ceilalţi au pierit sub diferite pretexte. Între aceştia a fost Aelius Sejanus[40], a cărui dizgraţie a atras moartea multor cetăţeni. Îl ridicase la cea mai mare demnitate, nu fiindcă-l iubea, ci ca să-l folosească pentru a încercui prin vicleşuguri pe fiii lui Germanicus şi a asigura succesiunea la domnie a nepotului său ce-i rămase de la fiul legitim Drusus.

LVI Nu fu mai blând nici cu grecii cu care lua masa zilnic şi a căror societate îi plăcea foarte mult. Într-o zi, întrebând pe Zeno, care căuta

să vorbească într-o limbă aleasă, ce dialect este limba aceea aşa de grea, acesta îi răspunse că e dialectul doric. Tiberius îl expulză în Cinaria crezând că face o aluzie la vechea lui retragere în Rhodos, unde locuitorii vorbesc dialectul doric.

De asemenea, obişnuind să pună în discuţie la masă diferite chestiuni ce le lua din cărţile pe care le citea zilnic şi aflând că gramaticul Seleucus se interesa înainte prin sclavi de cărţile ce le citeşte şi venea totdeauna preparat, îl îndepărtă de la curte şi apoi îl împinse la moarte.

LVII Natura sa sălbatică şi fără simţire i se arătă de pe când era copil. Theodorus din Gadara, profesorul lui de retorică, se pare că cel dintâi l-a cunoscut în adâncime şi l-a caracterizat foarte bine, numindu-l adesea, în dojană, „noroi amestecat cu sânge".

Cruzimea lui se arătă mai ales când deveni împărat, chiar de la început, pe când căuta să câştige simpatia oamenilor, simulând cumpătarea.

La trecerea unui car funebru, un bufon striga mortului să-i spună lui Augustus că darurile lăsate de el prin testament poporului nu s-au dat. Tiberius chemă pe bufon, îi achită partea lui şi-l trimise la tortură ca, murind, să-i spună tatălui său adevărul. Puţin după aceasta, un cavaler roman, Pompeius, i-a refuzat ceva în senat; Tiberius l-a ameninţat cu închisoarea şi i-a spus că din Pompeius îl va face Pompeianus, glumă sinistră pentru numele acestui cavaler, căci îi amintea nenorocirile vechilor partizani ai lui Pompeius.

LVIII Cam în acelaşi timp, un praetor întrebându-l dacă trebuie să aplice legea de lezmajestate, Tiberius răspunse că trebuie să execute legile şi le execută cu mare cruzime.

Un oarecare a luat capul unei statui a lui Augustus, ca să-i pună în loc un alt cap străin. Procesul a mers înaintea senatului şi, fiindcă era lipsă de probe, acuzatul a fost supus torturii, ca să mărturisească. Fiind condamnat acuzatul, aşa de departe s-a mers cu astfel de învinuiri, încât a fost considerat ca o crimă capitală dacă, de pildă, băteai un sclav sau îţi schimbai hainele lângă statuia lui Augustus ori dacă intrai într-o latrină sau într-un lupanar cu o monedă sau cu un inel având figura lui Augustus, şi tot aşa dacă criticai ceva din ceea ce a spus sau a făcut Augustus. În sfârşit, un cetăţean care primise onoruri în colonia sa, în aceeaşi zi în care le primise altădată Augustus, a trebuit să moară.

LIX În numele demnităţii şi al îndreptării moravurilor, dar mai ales împins de natura sa sălbatică, săvârşi fapte de o cruzime şi sălbăticie

atât de mare, încât unii îi imputau în versuri relele prezente şi îi denunţau pe cele viitoare:

Crud şi hain, vrei să spun cine eşti în puţine cuvinte?
Nici măcar mama ta nu te iubeşte, să mor!

Nu eşti de rang cavaler. De ce? Fiindcă n-ai, de-ai să cauţi,
Sute de mii de sesterţi, Rhodos fiindu-ţi surghiun,

Vremea de aur a lui Saturn ai schimbat-o tu, Caesar,
Şi va rămâne de fier tot timpul cât vei trăi.

Nu te mai satură vinul, acum îţi e sete de sânge.
Lacom, sânge-acum bei, cum altădată beai vin.

Romulus, iată pe Sylla, ferice-i de el, nu de tine;
Vezi şi pe Marius, dar după războiul civil.

Şi pe Antoniu cu mâinile pline de sânge priveşte-l
Cum unelteşte-ntre fraţi vânt de război criminal.

Vezi, şi-apoi zi: Roma piere! Domni-va în lacuri de sânge
Cel ce la tron va urca înapoiat din exil!

Tiberius voia ca aceste versuri să fie socotite ca ale acelora care nu-i suportă măsurile lui bune, că arată mai multă ură şi mânie decât o reală stare de spirit. De aceea zicea deseori: „Să mă urască, numai să mă aprobe!" În curând, se convinse şi el de dreptatea şi adevărul acestor atacuri.

LX La câteva zile după sosirea sa în insula Caprea, venind un pescar pe neaşteptate, când se găsea singur, şi oferindu-i un peşte mare, porunci să-l frece cu peştele pe faţă, înspăimântat că acest pescar străbătuse un drum anevoios pe la spatele insulei, târându-se pe stânci din capătul insulei până la el. Pescarul, în timpul când îl freca pe faţă, îi spuse că e mulţumit că nu i-a dat şi langusta pe care o prinsese şi care era mai mare. Tiberius porunci să-i rănească faţa şi cu langusta.

Pe un soldat praetorian, fiindcă furase un păun dintr-un parc, l-a pedepsit cu moartea.

Într-o excursie, împiedicându-i-se lectica de nişte mărăcini, a trântit la pământ şi a bătut aşa de rău cu biciul pe centurionul primei cohorte ce cercetase drumul, că acesta era aproape să moară.

LXI În curând se dădu la tot felul de cruzimi, având nenumărate ocazii. Mai întâi, urmări pe amicii mamei sale, pe ai nepoţilor, pe ai nurorii sale, în cele din urmă pe ai lui Sejanus şi chiar pe cunoscuţii lor. Cruzimea lui deveni şi mai mare după moartea lui Sejanus[40], ceea ce făcu să se vadă că nu Sejanus era cel care-l aţâţa la crime pe Tiberius, ci el numai furniza tiranului ocaziile pe care le căuta.

Totuşi, în memoriile sale scurte şi sumare pe care le-a scris despre viaţa sa, a îndrăznit să scrie că a pedepsit pe Sejanus, fiindcă a descoperit la el ura ce o purta copiilor lui Germanicus, fiul său. În realitate, el însuşi a ucis pe unul din copiii lui Germanicus, într-o vreme când Sejanus era suspectat, şi pe celălalt când, în sfârşit, Sejanus nu mai era.

Ca să le amintesc pe toate ar fi prea lung şirul tuturor faptelor lui de mare cruzime. Va fi de ajuns să le arăt în general.

N-a trecut o zi, fie ea chiar sărbătoare religioasă, ca să nu aplice execuţii. Pe unii îi urmărea în prima zi a anului nou şi pedepsea pe mulţi împreună cu copiii şi soţiile lor. Nu da voie ca rudele să plângă pe cei condamnaţi la moarte. Acorda recompense mari acuzatorilor şi uneori şi martorilor. Nu era contestată mărturia nici unui delator.

Orice greşeală, chiar numai de simple cuvinte, era considerată drept crimă şi pedepsită cu moartea. A fost socotit vinovat un poet, fiindcă într-o tragedie a lui ar fi insultat pe Agamemnon[41]. De asemenea, a fost acuzat un istoric că ar fi numit pe Brutus şi Cassius cei din urmă dintre romani.

A luat măsuri împotriva autorilor, distrugându-le operele, deşi fuseseră aprobate cu ani de zile înainte şi citite în faţa lui Augustus. Unor deţinuţi, nu numai că le-a răpit mijlocul de a-şi găsi consolarea în studiu, ci le-a interzis chiar convorbirile şi discuţiile. Mulţi dintre cei daţi în judecată şi chemaţi înaintea judecătorilor ca să-şi apere cauza îşi provocau singuri răni grave acasă la ei, fiind siguri de condamnare, ca să scape de torturi şi de ruşinea la care erau expuşi. Alţii se otrăveau chiar în incinta senatului, şi totuşi, aşa cum erau, după luarea otrăvii şi răniţi, li se legau rănile şi erau aruncaţi în închisoare în zvârcolirile şi spasmele morţii.

Nimeni dintre cei pedepsiţi nu scăpa să nu fie târât cu cârligul şi aruncat în Gemonia. Într-o singură zi au fost târâte şi aruncate în Tibru douăzeci de persoane, între ei fiind copii şi femei.

Fiindcă tradiţia oprea ca fecioarele să fie strangulate, erau batjocorite de călăi şi apoi duse la ştreang. Pe cei care vroiau să moară îi forţa să trăiască, moartea fiind socotită de Tiberius ca un supliciu atât

de uşor, încât, când a auzit că unul din acuzaţi, anume Carvilius, se sinucisese, a exclamat: „Carvilius mi-a scăpat".

Într-o zi, pe când vizita închisorile, unui deţinut care îl ruga să-i facă mai repede de petrecanie, Tiberius îi răspunse: „Încă nu m-am împăcat cu tine!"

Un consular scrie în memoriile sale că, la o masă cu mulţi invitaţi, la care participa şi el, un pitic ce sta între alţi bufoni l-a întrebat deodată în gura mare pe Tiberius de ce Paconius, osândit pentru crimă de lezmajestate, trăieşte atâta vreme? Tiberius l-a dojenit pe loc de această îndrăzneală, iar peste câteva zile a scris senatului să ia măsuri urgente de pedepsirea lui Paconius.

LXII Cruzimea lui crescu şi mai mult când auzi cum a murit fiul său Drusus. El credea că a murit de boală şi din pricina vieţii desfrânate, dar când află că în realitate a fost otrăvit de soţia acestuia Livilla şi de Sejanus, nu cruţă pe nimeni de la pedepse şi chinuri. Zile întregi fu preocupat exclusiv şi atât de mult de această chestiune, încât, amintindu-i-se între timp de sosirea din Rhodos a unui oaspe chemat de el la Roma printr-o scrisoare amicală, îl închise numaidecât şi-l puse la cercetări, ca şi cum ar fi fost unul din vinovaţi. Mai târziu, aflând de eroarea făcută, porunci să-l ucidă, ca să nu se divulge această nedreptate.

Se vede şi azi la Caprea locul de execuţie, de unde se aruncau în mare, în prezenţa lui, condamnaţii după ce suferiseră lungi şi grele torturi. Cadavrele erau luate în primire de o trupă de marinari şi lovite cu rangele şi cu parii, ca să nu-i rămână vreunuia urmă de suflare.

Între diferitele feluri de tortură, născocise şi pe aceea de a da celor condamnaţi să bea cu de-a sila o mare cantitate de vin şi de a le lega apoi partea de jos, aşa încât să fie chinuiţi de durerea legăturilor şi de nevoia de a urina.

Dacă moartea nu i-ar fi luat-o înainte şi dacă vrăjitorul Thrasyllus nu l-ar fi sfătuit să amâne unele pedepse, după cum se spune, în speranţa unei vieţi mai lungi, el ar fi ucis pe foarte mulţi şi se crede că n-ar fi cruţat nici pe nepoţii lui, deoarece pe Caius îl suspecta, iar pe Tiberius îl dispreţuia ca pe un fiu ieşit din adulter. Această bănuială nu e departe de adevăr, căci de multe ori numea fericit pe Priam că a supravieţuit întregii lui familii.

LXIII Că din cauza acestor crime nu numai că a fost urât şi detestat toată viaţa, ci şi urmărit de grozăvia propriilor lui fapte, se vede din multe indicii.

Nu mai dădu voie să se consulte aruspicii în secret şi fără martori. Vroi chiar să îndepărteze oracolele din vecinătatea Romei, dar renunţă înfricoşat de prestigiul deosebit al oracolului din Praeneste, mai ales că sorţii acestuia, sigilaţi şi transportaţi la Roma, nu mai fură găsiţi în cutii şi nu apărură decât când cutiile fură duse înapoi în templu.

Pe unul sau doi consulari, numiţi guvernatori în provincii, nu îndrăzni să-i lase să plece, până nu le numi succesori, şi aceasta după câţiva ani. În acest timp ei îşi păstrau noul titlu şi conduceau provinciile prin locotenenţi şi adjuncţi.

LXIV După ce condamnă pe nora şi pe nepoţii săi, nu-i trimise dintr-o localitate în alta, decât numai în lanţuri şi într-o lectică închisă, pusă sub paza unei escorte militare, care interzicea peste tot călătorilor să-i privească sau chiar să se oprească la trecerea lor.

LXV Pe Sejanus, care conspira împotriva lui şi care ajunsese aşa de sus că i se sărbătorea în mod public ziua de naştere şi i se ridicaseră în câteva temple statuete de aur, îl răsturnă mai mult prin viclenie şi şiretenie decât prin autoritatea de împărat. Mai întâi, ca să-l înlăture sub un pretext onorabil, îl luă în calitate de coleg în al cincilea consulat, pe care şi-l atribui într-adins pentru aceasta, după un mare interval de timp şi pe când nu era la Roma. Apoi îi promise, pe de o parte, o înrudire şi puterea tribuniciană, iar pe de altă parte, îl acuză inopinat printr-o scrisoare neruşinată şi ticăloasă către senat, rugând între altele pe senatori să-i trimită pe unul din consuli să-l conducă singur, bătrân şi părăsit în faţa lor, păzit de o gardă militară. Dar şi atunci fără încredere şi temându-se de o mişcare populară, dădu ordin să fie liberat din închisoare nepotul său Drusus, încă închis la Roma, şi, dacă va fi nevoie, să fie făcut şeful statului. Ţinea chiar corăbiile pregătite ca să fugă la una din legiuni. Din timp în timp observa din vârful unei stânci semnalele ce ceruse să i se dea asupra desfăşurării evenimentelor, de teamă ca nu cumva curierii să întârzie cu veştile. Dar deşi conjuraţia lui Sejanus fu înăbuşită, el nu rămase nici mai sigur, nici mai tare, şi în răstimpul de nouă luni ce urmară nu ieşi din vila lui din insula Caprea, pe care o numea casa lui Jupiter.

LXVI Pe lângă acestea, blestemele pe care le atrăgea din toate părţile îi dădeau nelinişti chinuitoare. Condamnaţii îi adresau tot felul de invective pe care i le spuneau, fie în faţă, fie prin scrisori depuse în orchestră. Acestea îl mâhneau în chip deosebit. Uneori, de ruşine, dorea să rămână toate necunoscute, alteori le dispreţuia, le publica el

însuşi şi le răspândea. A fost însă afectat în chip deosebit de o scrisoare a lui Artaban, regele parţilor, care îl acuza de paricid, de omoruri, laşitate şi desfrâu, şi îl sfătuia să dea satisfacţie prin moarte de bunăvoie, cât mai curând, urii foarte mari şi foarte drepte a cetăţenilor.

LXVII În cele din urmă, dezgustat de sine însuşi, mărturiseşte la începutul unei scrisori[42] parte din nenorocirea sa:

„Ce să vă scriu, senatori? Cum să vă scriu sau despre ce să nu vă scriu în acest timp? Zeii şi zeiţele să mă piardă mai crud decât simt că mă prăpădesc zi de zi dacă ştiu".

Unii cred că el, prin ştiinţa celor viitoare, a ştiut şi a prevăzut cu mulţi ani înainte ce cruzimi şi infamii îi rezervă destinul, că de aceea când a ajuns pe tron a refuzat cu încăpăţânare titlul de părinte al patriei şi ca oamenii să jure în numele actelor lui, pentru ca nu cumva, incapabil de astfel de onoruri, să fie expus la o ruşine şi mai mare.

Cel puţin acestea sunt concluziile ce se pot trage din discursul ce-l ţine relativ la aceste două lucruri, când zice că el va fi totdeauna acelaşi şi nu-şi va schimba conduita, cât va fi cu mintea întreagă; dar şi senatul să se gândească, pe de altă parte, că ar da un periculos exemplu, ca să jure pe actele unui om pe care putea să-l schimbe împrejurările. Şi mai departe spune: „Dacă vă veţi îndoi de caracterul şi devotamentul meu faţă de voi (şi doresc mai degrabă moartea decât acest lucru), titlul de părinte al patriei nu adaugă nimic onoarei mele, iar voi vă veţi expune la reproşuri în viitor, sau pentru uşurinţa cu care-l oferiţi, sau pentru că nu aţi judecat cum trebuie".

LXVIII Tiberius avea un corp puternic, robust şi o statură mai înaltă decât cea obişnuită. Avea pieptul şi umerii laţi, membrele bine proporţionate de la cap până la picioare. Mâna stângă era mai puternică şi mai iute decât mâna dreaptă. Încheieturile îi erau aşa de puternice, încât cu un deget găurea un măr şi cu un bobârnac rănea capul unui copil şi chiar al unui adolescent.

Pielea îi era albă şi purta părul lung pe ceafă, acoperindu-i gâtul, obicei ce se pare că era al familiei. Figura îi era frumoasă, dar îi ieşeau adesea coşuri pe faţă. Avea ochii mari şi, ceea ce e de mirare, vedea cu ei şi noaptea în întuneric, însă pentru puţin timp, numai îndată ce deschidea ochii noaptea după somn; după aceea iarăşi vedea normal. Mergea cu capul ridicat şi drept. Avea înfăţişare severă şi puţin comunicativă. Nu vorbea deloc sau foarte rar cu cei din jur şi atunci întârziind cuvintele şi cu o gesticulare înceată a degetelor.

Augustus observase la el aceste gesturi arogante şi neplăcute şi a încercat de atâtea ori să le scuze în faţa senatului şi a poporului, spunând că aceste defecte provin din natură nu din caracterul lui. A fost de o sănătate bună şi a păstrat-o aproape tot timpul domniei, deşi de la 30 de ani o întreţinea după ideile lui, fără sfatul sau ajutorul medicului.

LXIX Faţă de zei şi religie era nepăsător, căci credea în astrologie, socotind că totul e condus de un destin. Trăsnetele şi tunetele puternice îl înspăimântau însă şi când cerul era înnorat totdeauna punea pe cap o coroană de laur, fiindcă se credea că laurul îndepărtează trăsnetul.

LXX A cultivat cu sârguinţă artele liberale şi de un fel şi de celălalt. În oratoria latină a urmat pe bătrânul Corvinus Messala pe care-l stima din tinereţe, dar îşi întuneca stilul prin afectare şi severitate, astfel că vorbea mai bine când improviza decât când se pregătea. A compus chiar un cântec liric intitulat „Cântec de jale la moartea lui Iulius Caesar". A făcut şi poezii greceşti, în care a imitat pe Euphorion[43], Rhianus[44] şi Parthenius[45]. Aceşti autori îi plăceau foarte mult, încât le-a aşezat scrierile şi portretele în bibliotecile publice alături de scriitorii vechi de seamă[46].

Din această pricină, mulţi eruditi s-au întrecut să-i trimită comentarii despre aceşti scriitori.

Totuşi, s-a ocupat aşa de mult cu mitologia, că ajunsese la ridicol şi prostie cu acest studiu. Căci îi plăcea să stea de vorbă cu gramaticii, pe care-i stima, cum am spus, şi le punea chestiuni cam de felul acesta: „Cine era mama Hecubei? Care era numele lui Achille, între fecioare? Care erau cântecele obişnuite ale sirenelor?" Iar pe de altă parte, în ziua când a intrat pentru prima dată în senat, după moartea lui Augustus, ca să satisfacă totodată şi pietatea filială şi religia, aduse sacrificii ca şi Minos cu tămâie şi vin, dar fără flautiste, cum făcuse Minos la moartea fiului său.

LXXI Deşi stăpânea limba greacă, n-o folosea oricând şi oriunde. Se abţinea de a o folosi mai ales în senat, până într-atât că, o dată, având a pronunţa cuvântul monopol, mai întâi ceru scuze senatului că întrebuinţează un cuvânt străin. Altă dată, întâlnind într-un decret al senatului cuvântul emblemă, fu de părere să se înlocuiască acest cuvânt cu unul latin, spunând că, dacă nu se găseşte corespondentul lui, să fie înlocuit cu o perifrază. Opri pe un soldat care trebuia să dea mărturie în greceşte, cerându-i să nu răspundă decât în latineşte.

LXXII În tot timpul retragerii sale în insula Caprea, încercă numai de două ori să vie la Roma. Prima dată veni cu o triremă până aproape de grădinile Naumachiei, aşezând soldaţi pe malurile Tibrului, ca să oprească pe cei ce ar vrea să-i iasă în întâmpinare. A doua oară, veni pe Via Appia, până la a şaptea piatră militară, privi doar zidurile oraşului, fără să se apropie, şi se întoarse înapoi.

La cea dintâi, nu se ştie de ce s-a întors. La cea de a doua, a fost speriat de o arătare. Între plăcerile lui avea grijă de un şarpe pe care, când se duse să-i dea mâncare cu mâna lui, ca de obicei, îl găsi mâncat de furnici. A găsit în aceasta un semn să se ferească de furia mulţimii.

Aşadar, reîntorcându-se îndată în Campania, căzu bolnav în Asturia. Apoi, simţindu-se puţin mai bine, se duse până la Circeii. Aici, ca să îndepărteze orice bănuială de boală, nu numai că asistă la jocurile militare, dar aruncă chiar cu suliţa într-un porc mistreţ, căruia i se dăduse drumul în arenă. Simţi însă îndată o durere în coastă şi, tras de curent, după ce avusese febră, se îmbolnăvi mai greu. Totuşi rezistă bolii un timp şi se duse la Misenum, unde nu lăsă la o parte nimic din viaţa lui obişnuită, nici măcar ospăţurile şi celelalte plăceri, fie că nu se putea stăpâni, fie ca să-şi ascundă boala. Căci medicul său Charicles, după ce s-a ridicat de la masă, la plecare i-a luat mâna să i-o sărute. Crezând că-i ia pulsul, Tiberius l-a oprit şi a prelungit masa. Ba, mai mult, n-a renunţat la obiceiul ce-l avea de a sta în picioare în mijlocul sufrageriei cu un lictor lângă el, ca să răspundă pe nume la fiecare comesean care-l saluta la plecare.

LXXIII Între timp, citind în actele senatului că el pe mulţi acuzaţi i-a trimis la închisoare, fără a-i audia măcar, ci doar mulţumindu-se să scrie scurt despre ei că au fost denunţaţi, tulburat de gândul că este dispreţuit, se hotărî să se retragă în orice chip în insula Caprea, neîndrăznind să facă nimic la întâmplare decât dintr-un loc sigur. Dar, reţinut de furtuni şi de boala care se agrava, muri în curând în vila lui Lucullus în vârstă de 78 de ani, după o domnie de 23 de ani, în ziua a 17-a înainte de calendele lui aprilie, în timpul consulilor Cneius Acerrinus Proculus şi Caius Pontius Nigrinus.

Sunt unii care cred că i-ar fi dat Caius o otravă care ucide încetul cu încetul, alţii cred că, slăbit de febră, nu i s-a dat de mâncare când cerea şi a murit de foame. În sfârşit, alţii spun că i s-a pus perna pe faţă când, revenindu-şi dintr-un leşin, a cerut inelul ce i se trăsese din mână.

Seneca scrie că, presimţindu-şi sfârşitul, Tiberius şi-a scos inelul din deget, ca pentru a-l da cuiva, l-a ţinut câteva minute în mână, apoi l-a pus din nou în deget, rămânând un timp înţepenit, cu pumnul

strâns, că deodată şi-a chemat servitorii, dar nerăspunzând nimeni s-a ridicat şi, părăsindu-l puterile, a căzut mort, nu departe de pat.

LXXIV La cea din urmă aniversare a naşterii sale, pe când dormea, i-a apărut în vis Apollo Temenitul a cărui statuie, de o mărime şi frumuseţe rară, o adusese din Syracusa, ca s-o aşeze în biblioteca noului templu, şi i-a spus că nu el îi va face serbarea de inaugurare. Cu câteva zile înaintea morţii sale, s-a prăbuşit turnul farului din Caprea, în urma unui cutremur de pământ. La Misenum, cenuşa din jarul cărbunilor aduşi să încălzească sala de mese, stinsă şi răcită de mult timp, se aprinse deodată la începutul serii şi lumina puternic până noaptea târziu.

LXXV Moartea lui fu primită cu atâta bucurie de popor, că la cea dintâi veste oamenii alergau pe străzi, unii strigând: „În Tibru cu Tiberius", iar alţii rugând pământul şi pe zei să nu facă loc umbrei celui mort, decât între cei nelegiuiţi. Alţii îi ameninţau cadavrul cu cârligul şi cu Gemonia, îndârjiţi de amintirea cruzimilor vechi, la care se adăugase o atrocitate nouă. Căci senatul hotărâse ca torturile condamnaţilor să fie amânate cu zece zile şi se întâmplă ca unii condamnaţi să trebuiască a fi executaţi chiar în ziua morţii lui Tiberius. Ei cerură să fie graţiaţi. Cum nu era nimeni căruia să se adreseze, Caius negăsindu-se până atunci la Roma, gardienii, de teamă să nu contravină ordinelor primite, i-au strangulat şi i-au aruncat în Gemonia. Astfel că ura crescu şi mai mult împotriva tiranului, a cărui barbarie se simţea şi după moartea lui.

Când i-au ridicat cadavrul din Misenum nu mulţi strigau să-l ducă în Atella şi să-l ardă pe jumătate în amfiteatrul de acolo.

Soldaţii l-au dus la Roma, unde l-au ars şi i-au făcut funeralii publice.

LXXVI Cu doi ani mai înainte de moarte, făcuse un testament dublu: unul scris de el, iar altul de un libert, dar cu acelaşi conţinut şi semnate ambele exemplare de oameni de cea mai umilă condiţie. Prin acel testament el numea ca moştenitori cu părţi egale pe nepoţii săi Caius, fiul lui Germanicus, şi pe Tiberius, fiul lui Drusus, cu dreptul de a se moşteni unul pe altul.

Lăsă moşteniri la un mare număr de persoane, între care fecioarelor vestale, tuturor soldaţilor, fiecărui cetăţean roman şi separat şefilor de cartier.

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

IV

CAIUS CAESAR CALIGULA

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

I Germanicus, tatăl lui Caius Caesar, fiul lui Drusus şi al Antoniei celei mici, adoptat de unchiul său după tată Tiberius[1], obţinu quaestura cu cinci ani mai înainte[2] decât era permis de legi şi îndată după aceasta şi consulatul[3].

Trimis la armata din Germania[4], când s-a anunţat moartea lui Augustus, el potoli cu bunătate, dar şi cu energie legiunile care refuzau cu îndârjire să-l recunoască pe Tiberius ca împărat şi-i oferea lui conducerea statului. Învinse apoi pe duşmani şi primi onorurile triumfului[5].

Fu ales pentru a doua oară consul, dar, mai înainte de a intra în funcţie, fu trimis din Roma să restabilească situaţia în Orient.

După ce învinse pe regele Armeniei şi transformă Cappadocia[6] în provincie romană, muri în Antiochia[7] în vârstă de 34 de ani, de o lungă boală, dar se şi bănuia că ar fi fost otrăvit. Căci pe lângă petele ce erau pe tot corpul şi spuma ce-i curgea din gură, când a fost ars i s-a găsit între oasele incinerate inima intactă şi se socoteşte că aceasta, dacă e atinsă de otravă, nu poate să fie mistuită de foc.

II A murit, după cum se crede, din răutatea lui Tiberius şi prin uneltirile lui Cneius Piso[8]. Acesta din urmă, numit în acelaşi timp guvernator în Siria, nu ascundea că e nevoit să supere sau pe tată sau pe fiu şi ataca pe Germanicus, care era bolnav, cu insultele cele mai grave, fără nici o măsură. De aceea, când s-a întors la Roma, era cât pe-aci să fie sfâşiat de popor şi a fost condamnat la moarte de senat[9].

III Germanicus depăşea pe toţi prin însuşirile corpului şi sufletului său de o deosebită frumuseţe şi vitejie, prin elocvenţa şi cultura sa. De o rară bunătate, avea darul unic de a câştiga dragostea oamenilor şi a merita stima tuturor. În dezacord cu frumuseţea îi erau picioarele subţiri, dar şi acest defect îl înlătură prin obiceiul de a face călărie după masă. A ucis mulţi duşmani în luptă corp la corp. A pledat în procese

chiar după ce a primit onorurile triumfului şi au rămas de la el şi comedii greceşti, între alte monumente ale studiilor sale. Afabil şi în viaţa publică şi în cea particulară, el călătorea fără lictori în cetăţile libere şi aliate. Unde ştia că sunt morminte de oameni străluciţi, se ducea şi făcea sacrificii pentru sufletele celor morţi. Când au fost puse într-un mormânt rămăşiţele celor căzuţi în lupta nenorocoasă a lui Varus, împrăştiate şi învechite după trecere de vreme, el s-a dus cel dintâi să le strângă şi le adună cu mâna sa.

Duşmanilor săi, oricine ar fi fost şi oricât de mare pricina de duşmănie, le purta aşa de puţină ură, că lui Piso, care-i nesocotea hotărârile şi-i insulta clienţii, nu i-a fost duşman decât când a aflat că-l urmăreşte cu otrăvuri şi vrăji.

Şi atunci chiar n-a mers mai departe, ci s-a mulţumit doar să renunţe public, după obiceiul strămoşilor, la prietenia lui şi să încredinţeze celor ai casei grija de a-l răzbuna dacă i se va întâmpla ceva.

IV S-a bucurat din belşug de rodul virtuţii; aşa de stimat şi iubit de ai săi era, încât, fără a mai vorbi de altele, Augustus s-a gândit mult timp să-l lase succesor şi l-a convins pe Tiberius să-l adopte[10]. Atât de mult era iubit de popor, încât după cum spun foarte mulţi şi-a expus adesea viaţa, îmbulzit de mulţimea care-l urma de câte ori se ducea sau pleca de undeva.

Când s-a întors din Germania, unde potolise răscoala, toate cohortele praetoriene i-au ieşit înainte, deşi se ordonase ca numai două să-l întâmpine. Poporul roman, fără deosebire de sex, vârstă, rang social se răspândi în calea lui, până la douăzeci de mile de Roma.

V Dovezi mai mari şi mai puternice de afecţiune pentru el au fost atât la moartea lui, cât şi după aceea.

În ziua când a murit, templele au fost lovite cu pietre, altarele zeilor răsturnate. Unii şi-au azvârlit în stradă larii familiei, alţii şi-au aşezat în drum copiii nou-născuţi. Ba, mai mult, spun unii că barbarii care erau în război între ei sau în război cu noi au consimţit la un armistiţiu, ca semn de doliu particular şi general.

Se spune că unii regi şi-ar fi ras barba şi capul soţiilor, ca o dovadă de cea mai mare durere, că însuşi regele regilor[11] s-a abţinut de la vânătoare şi de la petrecere cu cei mari, ceea ce la parţi este echivalent cu întreruperea serviciului în justiţie.

VI La Roma chiar, când s-au auzit cele dintâi zvonuri despre boala lui, oraşul, în culmea tristeţii, aştepta nerăbdător curierii cu veşti.

Deodată se zvoni, spre seară, de unii că s-ar fi însănătoşit. Din toate părţile alerga lumea cu facle şi jertfe în Capitoliu, încât şi uşile aproape au fost smulse, ca nu cumva să întârzie cineva cu adusul sacrificiilor.

Tiberius a fost trezit din somn de glasurile celor ce-şi exprimau bucuria strigând în cor:

„Roma este salvată, patria e salvată, Germanicus e salvat". Dar, când moartea lui fu anunţată public, nici o mângâiere, nici un edict n-a putut să aline durerea poporului. Doliul a durat şi în zilele de sărbătoare ale lunii decembrie[12]. Ceea ce mărea gloria lui Germanicus şi regretul morţii lui era cruzimea ce se anunţa pe timpul domniei lui Tiberius, căci toţi credeau, şi nu fără dreptate, că stima şi teama ce o inspira împăratului îi înfrâna acestuia cruzimea, care în curând avea să izbucnească.

VII A avut de soţie pe Agrippina, fiica lui M. Agrippa şi a Iuliei, şi a avut cu ea nouă copii, dintre care doi au murit de mici iar unul când era copilandru. Acesta din urmă era de o fineţe cu totul deosebită. Statuia lui, prin care era înfăţişat îmbrăcat ca un cupidon, fu dăruită de Livia templului lui Venus de pe Capitoliu.

Augustus îi aşezase portretul în dormitor şi de câte ori intra îl săruta. Ceilalţi copii care au supravieţuit tatălui au fost trei fete: Agrippina, Drusilla şi Livilla, născute în trei ani una după alta, şi trei băieţi: Nero, Drusus şi Caius Caesar.

Senatul, la acuzaţiile lui Tiberius, condamnă pe Nero şi pe Drusus ca duşmani publici[13].

VIII Caius Caesar s-a născut în ajunul calendelor lui septembrie[14], în timpul consulatului tatălui său şi al lui Caius Fonteius Capito. Ni s-au transmis păreri contradictorii asupra locului unde s-a născut. Cneius Lentulus Gaetulicus[15] scrie că s-a născut la Tibur[16], iar Plinius cel Tânăr că în ţinutul Treveri[17], satul Ambiatium[18], mai sus de confluenţa Rinului. El aduce ca argument faptul că acolo s-au găsit altare cu inscripţii: „În onoarea naşterii Agrippinei".

Următoarele versuri, publicate în timpul domniei lui, arată că s-a născut în tabăra de iarnă a legiunilor:

> Născut în tabără, crescut în războaiele părinteşti
> Era o prevestire că va fi împărat.

Eu găsesc în acte că s-a născut la Antium. Plinius respinge afirmaţia lui Gaetulicus, pe care-l acuză că a minţit din linguşire, ca să

adauge la elogiul tânărului şi gloriosului principe ceva din strălucirea oraşului consacrat lui Hercule.

Minciună şi îndrăzneţ abuz, căci cu un an înainte se născuse un fiu al lui Germanicus la Tibur şi s-a numit Caius Caesar, de a cărui copilărie plăcută şi moarte grabnică am vorbit mai sus.

Timpul contrazice şi pe Plinius, căci cei care au scris istoria lui Augustus spun că atunci când Germanicus, după expirarea consulatului, a fost trimis în Gallia, Caius era născut. Nici inscripţia de pe altare citată de Plinius nu adaugă ceva, fiindcă Agrippina a născut în acea regiune două fete şi orice naştere, fără deosebire de sex, se numeşte tot naştere, termen pe care cei vechi îl întrebuinţau fie că cel născut era fată, fie că era băiat.

Există şi o scrisoare a lui Augustus, adresată nepoatei sale Agrippina, cu puţine luni înainte de a muri, în care scria astfel despre Caius (şi atunci nu era nici un alt copil cu numele acesta):

„Am hotărât ieri, dacă vor vrea zeii, să-l ducă Talarius şi Asellius cu ei la 15 înainte de calendele lui iunie. Trimit de asemenea cu el din oamenii mei un medic, despre care am scris lui Germanicus, dacă vrea să-l reţie. Sănătate, Agrippina, şi caută să ajungi cu bine la Germanicus al tău".

Socotesc că e destul de clar că nu s-a putut naşte Caius acolo unde a fost dus din Roma, când avea aproape doi ani. Nici un crezământ nu putem da nici versurilor, care sunt şi fără autor.

Trebuie să urmăm deci singura autoritate care rămâne demnă de încredere, aceea a actelor publice, mai ales că, din toate localităţile de odihnă, Caius prefera Antium, pe care-l iubea cum iubim locul natal. Se zice că, dezgustat o dată de Roma, hotărâse să mute acolo capitala.

IX Porecla de Caligula a căpătat-o din glumele de tabără, fiindcă era crescut între soldaţi, cu îmbrăcăminte şi încălţăminte de simplu soldat. Felul acesta de educaţie i-a atras dragostea şi trecerea în faţa soldaţilor atât de mult, că la moartea lui Augustus singură prezenţa lui a potolit legiunile răzvrătite şi înfuriate la culme. Ele nu se liniştiră decât când văzură că din cauza primejdiei vreunei răscoale era să fie luat pentru a fi dus într-un oraş vecin. Atunci soldaţii, regretând, îi opriră trăsura şi-l rugară să le ierte supărarea pricinuită.

X A întovărăşit pe tatăl său în expediţia din Siria. La reîntoarcere a locuit mai întâi la mama sa, apoi, când aceasta a fost exilată, a rămas la Livia Augusta, străbunica sa, la moartea căreia a ţinut în faţa ros-

trelor discursul funebru, fiind îmbrăcat încă în toga de adolescent[19]. Apoi s-a mutat la Antonia, bunica lui.

La vârsta de 21 de ani a fost chemat de Tiberius la Caprea şi în aceeaşi zi a îmbrăcat toga de bărbat şi şi-a ras barba, fără ceremonialul[20] care se făcuse fraţilor săi în aceeaşi împrejurare[21]. Ispitit de unii, care prin diferite chipuri îl aţâţau să-şi arate vreo nemulţumire, el nu s-a manifestat astfel niciodată. De asemenea, uita neajunsurile făcute alor săi, ca şi cum nu s-ar fi întâmplat nimănui nimic, iar cele de care suferea el însuşi le ascundea cu disimulare neîntrecută. Se purta cu atât de mare supunere faţă de bunicul şi faţă de cei din jurul lui, încât pe drept s-a spus că n-a existat un servitor mai bun şi un stăpân mai rău decât el.

XI Totuşi, nu-şi putea stăpâni natura lui sălbatică şi înclinată spre viciu, căci lua parte cu plăcere la pedepsele şi chinurile celor condamnaţi şi, îmbrăcat în haine lungi şi cu perucă pe cap, vizita noaptea casele de perdiţie şi locurile infamante.

Îi plăceau foarte mult spectacolele cu cântece şi dans, pe care Tiberius le îngăduia cu uşurinţă, în nădejdea că ar putea prin ele să-i îmblânzească sufletul lui crud. Înţelept, bătrânul îl cunoscuse destul de bine şi adesea zicea că nepotul său Caius trăieşte pentru nenorocirea lui şi a tuturor, creşte ca o viperă pentru poporul roman, ca un Phaeton[22] pentru tot pământul.

XII Nu trecu mult[23] şi luă în căsătorie pe Iulia Claudilla, fiica lui Marcus Silanus, unul din cei mai de seamă nobili romani. Numit augur în locul fratelui său Drusus[24] înainte de a intra în funcţie, ca o încercare a devotamentului şi caracterului lui, fu ridicat la pontificat de către Tiberius care, singur şi lipsit de alte ajutoare, căci pe Sejanus îl suspecta şi chiar l-a înlăturat în curând, îl ridica încetul cu încetul pe Caius, în vederea succesiunii. Pentru a se asigura şi mai mult de aceasta, Caius, murindu-i fiica Iunia din naştere, amăgi pe Ennia Naevia[25], soţia lui Macronius[26], care era atunci comandantul cohortelor praetoriene, promiţându-i că se va căsători cu ea dacă va fi împărat. Întări această promisiune prin jurământ şi printr-un act scris cu mâna lui. Prin Naevia câştigă pe Macronius care, după cum spun unii, l-a otrăvit pe Tiberius. Pe când împăratul era pe moarte, Caius porunci să i se smulgă inelul din deget şi fiindcă muribundul părea a nu-l ceda, să i se pună o pernă pe faţă. Chiar el l-a strâns de gât cu mâinile lui, iar pe un libert, care ţipase în faţa acestei atrocităţi, l-a pus imediat pe cruce.

Aceasta nu e departe de adevăr, fiindcă, după cum spun unii autori, însuşi Caius mărturisea mai târziu că, deşi n-a săvârşit crima, dar a cugetat-o sigur. Se lăuda necontenit, ca să-şi arate pietatea filială şi să răzbune pe mama şi pe fraţii săi, că a intrat cu un pumnal în mână în dormitorul lui Tiberius, care dormea, şi, cuprins de milă, a zvârlit pumnalul şi s-a retras. Nici Tiberius, deşi îl simţise, n-a îndrăznit să-l acuze sau să-l urmărească.

XIII Dobândind astfel imperiul, îl întări prin votul poporului roman şi, ca să zic aşa, al lumii întregi.

Era prinţul cel mai dorit de provincii şi soldaţi, fiindcă mulţi îl cunoscuseră de copil şi de asemenea era iubit de toată populaţia oraşului Roma, în amintirea tatălui său Germanicus şi din compătimire pentru o familie aproape distrusă.

Astfel, deşi plecă de la Missenum[27], urmând convoiul lui Tiberius, îmbrăcat în haine de doliu, totuşi între altare, victime şi facle aprinse, îl însoţea o mulţime compactă de oameni care, foarte veseli, îi adresau cuvinte măgulitoare ca: steaua noastră, mititelul, păpuşa, copilaşul.

XIV De-abia intrat în Roma, prin consimţământul senatului şi al mulţimii care se strângea năvală în adunare, zădărnicindu-se voinţa lui Tiberius[28] care prin testament lăsase moştenitor şi pe un alt nepot, care purta toga praetextă, îl învestiră cu jurisdicţia şi puterea suverană. A fost atâta veselie, încât în lunile următoare şi chiar în mai puţin de trei luni se spune că s-au tăiat mai mult de o sută şaizeci de mii de animale.

În sfârşit, când după puţine zile a trecut în insulele din apropierea Campaniei, s-au făcut rugăciuni pentru întoarcere, nescăpând nimeni nici cea mai mică ocazie de a-şi mărturisi interesul şi grija pentru sănătatea lui.

Iar când a căzut bolnav[29], toţi stăteau nopţile împrejurul palatului şi unii promiteau că vor lupta cu armele pentru sănătatea bolnavului şi că se vor sacrifica pentru el.

La dragostea nemărginită a cetăţenilor se adăuga şi consideraţia celor din afară.

În adevăr, Artabanus, regele parţilor, care arătase întotdeauna ură şi dispreţ pentru Tiberius, îi ceru repede amiciţia[30] şi veni la o întrevedere cu legatul consular. Trecu Eufratul ca să aducă salutul său steagurilor şi stemelor romane, precum şi chipului Caesarilor.

XV Câştiga dragostea oamenilor pe toate căile popularităţii. După ce pronunţă cu multe lacrimi în faţa poporului adunat elogiul lui

Tiberius, făcându-i o înmormântare măreaţă, îndată se duse la Pandataria[31] şi Pontiae, ca să aducă cenuşa mamei şi fraţilor săi, pe o vreme rea, tocmai ca pietatea să se evidenţieze şi mai mult. Se apropie respectuos şi cu mâna lui puse cenuşa în urnă.

Nu cu mai puţin spectacol transportă urnele la Ostia pe o corabie cu două rânduri de lopeţi şi cu un steag la pupă, şi de aici pe Tibru până la Roma unde, înconjurat de cele mai de seamă personalităţi din ordinul cavalerilor, la amiază, în prezenţa mulţimii, le aşeză în Mausoleu pe două tipsii. Le institui sacrificii publice anual. Iar mamei sale îi stabili jocuri de circ la care chipul ei să fie purtat cu pompă pe un car de sărbătoare. În memoria tatălui său numi luna septembrie Germanicus.

După aceasta, bunicii sale Antonia i-a dat printr-un singur senatus-consult[32] toate onorurile pe care le-a avut Livia Augusta. Pe unchiul său Claudius, cavaler roman în acest timp, îl luă coleg de consulat[33]. Pe fratele său Tiberius îl adoptă pe când acesta îmbrăca toga virilă şi-l numi prinţul tinerimii. Cât despre surorile lui, ceru ca la toate jurămintele să se adauge: „Nu iubesc nici pe copii mai mult decât pe Caius şi surorile lui", iar în raportul consulilor asemenea: „Fericire lui Caius Caesar şi surorilor lui".

Cu aceeaşi atenţie faţă de popor, iertă pe cei condamnaţi şi expulzaţi şi amnistie pe toţi cei acuzaţi în timpul domniei dinaintea lui.

Aduse în for dosarele care priveau procesele mamei şi fraţilor săi şi, ca să nu le mai fie vreodată teamă atât delatorilor, cât şi martorilor, le arse după ce luă ca martori pe zei că nici le-a citit, nici s-a atins măcar de vreunul. Nu primi o scrisoare care interesa viaţa lui, spunând că n-a făcut nimănui nimic ca să devină urât şi că n-are urechi pentru delatori.

XVI Alungă din Roma pe cei ce se dedau la desfrânări monstruoase, abia putând fi înduplecat să nu-i înece. Permise ca scrierile lui Titus Labienus[34], Cordius Cremutius[35] şi Cassius Severus[36], interzise mai înainte printr-o hotărâre a senatului, să fie regăsite şi puse din nou în circulaţie, spunând că-l interesează foarte mult ca toate faptele să fie transmise posterităţii.

Publică actele imperiului după obiceiul introdus de Augustus, dar întrerupt de Tiberius. Lăsă magistraţilor libertatea de judecată, fără a mai fi nevoie să apeleze la împărat. Revizui cu atenţie şi severitate, dar totuşi cu moderaţie, lista cavalerilor romani[37]. Luă caii, în mod public, acelor împotriva cărora s-a găsit vreo pată de josnicie. Numele celor cu vinovăţii mai mici erau trecute cu vederea la apelul cavalerilor.

Ca să uşureze munca judecătorilor, mai adăugă la cele patru decurii şi decuria a cincea. Încercă, restabilind obiceiul Comitiilor, să dea poporului dreptul de vot.

Achită corect şi fără tărăgănare legatele din testamentul lui Tiberius, deşi anulate, şi ale Liviei Augusta, pe care le suprimase Tiberius. Aduse Italiei venituri din vânzările la licitaţie[38]. Despăgubi pe mulţi incendiaţi. Restituind unor regi domnia, le-a restituit şi produsul impozitelor şi al veniturilor din timpul destituirii. Astfel, a înapoiat lui Antiochus Comagenus[39] o confiscare de o sută milioane sesterţi.

Ca să pară că încurajează faptele bune, a dăruit unei femei liberte optzeci de mii sesterţi, fiindcă, în chinurile cele mai mari, nu divulgase crima stăpânului. Pentru astfel de fapte, i s-a decernat lui Caius, între alte onoruri, un scut de aur, pe care în fiecare an, într-o zi anumită, îl aducea pe Capitoliu colegiul preoţilor, urmat de un convoi de tineri şi tinere nobile, cântând imnuri de laudă virtuţilor lui. Decretă de asemenea ca ziua în care a luat imperiul să se numească Palilia[40], ca să arate că el era noul întemeietor al Romei.

XVII A fost de patru ori consul[41]; întâia dată de la 1 iulie două luni, a doua oară de la 1 ianuarie 30 zile, a treia oară până la 13 ianuarie şi a patra oară până la şapte a aceleiaşi luni.

Ultimele două consulate fură consecutive[42]. Pe al treilea consulat îl începu singur la Lugdunum; nu din mândrie sau neglijenţă, cum cred unii, ci fiindcă, lipsind din Roma, nu ştia că celălalt coleg murise la 1 ianuarie.

Dădu poporului de două ori câte trei sute de sesterţi[43] de om şi tot de atâtea ori câte un ospăţ foarte bogat senatului şi cavalerilor, chiar şi soţiilor şi copiilor acestora. La al doilea ospăţ oferi bărbaţilor costume de ieşit în oraş, iar copiilor şi femeilor panglici de purpură. Şi, ca să mărească continuu veselia publică, adăugă o zi Saturnalelor şi o numi ziua tinerimii.

XVIII Dădu jocuri de gladiatori când în amfiteatrul lui Taurus, când în Câmpul lui Marte, unde aduse trupe de luptători africani şi campani dintre cei mai aleşi.

Nu prezida el însuşi aceste spectacole întotdeauna, ci uneori le dădea în grija magistraţilor sau amicilor să le prezideze. Dădu adesea jocuri scenice în multe locuri şi de diferite feluri, câteodată şi noaptea cu lumini aprinse în tot oraşul. Făcu şi daruri de diferite lucruri şi împărţi fiecărui cetăţean câte un coşuleţ cu pâine şi carne.

La o masă, văzând cu câtă veselie şi poftă mănâncă un cavaler roman în faţa lui, i-a dat şi partea sa de mâncare. Pentru acelaşi motiv făcu praetor extraordinar pe un senator. Dădu jocuri de circ foarte multe, care ţineau de dimineaţă până seara, intercalând aici câte o vânătoare ca în Africa, aici câte o cursă ca la Troia. La unele jocuri mai de seamă arena era aşternută cu praf roşu şi auriu şi numai senatorii conduceau carele. A dat şi jocuri improvizate la rugămintea pe care i-au făcut-o câţiva din nişte balcoane vecine; asta pe când el privea din casa sa de pe Gelos pregătirea circului.

XIX Inventă pe lângă acestea un gen de spectacol nou şi nemaiauzit. Uni Baiae cu Puteoli printr-un pod de aproape trei mii şase sute de paşi, construit din bărci de transport aşezaze una lângă alta pe două rânduri şi fixate în ancore, aşternute pe deasupra cu pământ, drumul acesta asemuindu-se aproape cu Via Appia.

Pe acest pod merse ducându-se şi întorcându-se două zile una după alta; prima zi, călare pe un cal împodobit cu lucruri scumpe, pe cap cu o coroană de stejar, înarmat cu secure, cu un scut mic şi sabie şi îmbrăcat cu hlamidă aurită, iar a doua zi în haine de conducător de care, la un car înhămat cu doi cai vestiţi, ţinând în faţă pe micul Darius, un copil din ostaticii parţilor, escortat de o trupă de praetorieni şi de o mulţime de care ale prietenilor. Pe cât ştiu, mulţi au socotit că a clădit acest pod ca să-l întreacă pe Xerxes, care nu fără să fie admirat clădise un pod peste strâmtoarea ceva mai îngustă a Hellespontului.

După alţii, Caius l-ar fi clădit ca să sperie prin faima unei opere gigantice Germania şi Britania, împotriva cărora pregătea un război.

Dar, pe când eram copil, am auzit pe bunicul meu spunând că pricina construirii podului a ieşit din interiorul palatului, fiindcă astrologul Thrasyllus, văzând pe Tiberius îngrijorat de succesor şi mai înclinat către adevăratul său nepot[44], ar fi spus că atunci va fi Caius împărat când va merge călare pe apa Golfului Baiae.

XX Dădu spectacole şi în afara Italiei[45]: la Syracusa în Sicilia jocuri urbane, la Lugdunum în Gallia jocuri mixte, dar şi un concurs de oratorie greacă şi latină, întrecere la care se spune că învinşii au înmânat premiile învingătorilor şi au fost nevoiţi să le compună discursurile de laudă. Cei care n-au plăcut deloc au fost nevoiţi să şteargă ce au scris cu buretele sau cu limba, ca să nu fie bătuţi cu vergile sau scufundaţi în râul din apropiere.

XXI Termină lucrările începute de Tiberius: templul lui Augustus şi teatrul lui Pompeius. Începu un apeduct în regiunea Tibrului şi un amfiteatru lângă Câmpul lui Marte. Din aceste lucrări una a fost terminată de succesorul său Claudius, cealaltă părăsită. În Syracusa refăcu zidurile ruinate de vechime şi templele zeilor. Voia să reclădească palatul lui Polycrate la Samos, să termine templul lui Apollo Didymeus la Milet, să întemeieze un oraş pe vârful Alpilor, dar înainte de toate să taie istmul Corint, unde şi trimisese un centurion din prima linie să facă măsurătorile necesare.

XXII Până aici s-a povestit ca despre un prinţ. Cele ce urmează sunt de povestit ca despre un monstru. După ce-şi luase o mulţime de nume (căci se numea Piosul, Fiul taberelor, Părintele armatei, Caesar cel bun şi mare), când auzi din întâmplare pe regii care veniseră la Roma[46] discutând la masă asupra nobleţei neamului lui, deodată exclamă: „Nu e decât un şef, un singur rege"[47] şi nu lipsi mult ca să ia diadema şi să schimbe forma principatului cu aceea a regalităţii. Dar spunându-i-se că el a depăşit măreţia prinţilor şi regilor, a început să-şi atribuie o majestate divină.

Porunci să se aducă din Grecia statuile divinităţilor celor mai strălucite prin măiestria cu care au fost făcute şi respectul de care se bucurau, între care a lui Jupiter Olimpianul, cerând să li se taie capul pentru a fi înlocuit cu al lui. Prelungi o parte din palat până în Forum, iar templul lui Castor şi Polux îl transformă în vestibul. Aici se aşeza adesea la mijloc între statuile celor doi fraţi zei şi se înfăţişa vizitatorilor ca să i se închine. Unii îl salutau cu numele de Jupiter Latialis. Institui un templu special pentru divinizarea lui[48], cu preoţi şi cu victime din cele mai căutate. În templu era o statuie a lui de aur, făcută în mărime naturală, pe care o îmbrăca în fiecare zi ca pe el. Cei mai bogaţi cetăţeni ocupau rând pe rând demnitatea de preot fie prin intrigi, fie prin licitaţie cu sume foarte mari. Victime erau cocostârci, dropii, găinuşi de Numidia, bibilici, fazani, din care se sacrifica în fiecare zi câte o altă speţă. Noaptea, invita cu stăruinţă luna, când aceasta era plină şi strălucitoare, să vină în braţele lui şi în patul lui. Ziua, vorbea în secret cu Jupiter Capitolinul, şoptindu-i la ureche când mai tare, când mai încet, şi nu fără ceartă, căci s-a auzit vocea lui care ameninţa:

Ori mă ridici tu pe mine, ori eu pe tine.

Până ce, după cum spunea el, rugat şi invitat de zeu să se ducă şi să locuiască cu el, a unit Palatinul cu Capitoliul printr-un pod ce tre-

cea pe deasupra templului lui Augustus. Ba, ca să fie şi mai aproape, puse temelia unui nou palat pe terasa Capitoliului.

XXIII Nu voia nici să se creadă nici să se spună că el este nepotul lui Agrippa, din cauza familiei modeste a acestuia. Se făcea foc, dacă cineva în discursuri sau în versuri îl punea între Caesari. Spunea însă sus şi tare că mama sa s-a născut din incestul pe care Augustus îl săvârşise cu fiica sa Iulia. Nemulţumit numai cu această calomnie împotriva lui Augustus, interzise să se mai serbeze victoriile de la Actium şi din Sicilia, spunând că acestea sunt o nenorocire şi o calamitate pentru poporul roman.

Adesea numea pe străbunica sa Livia Augusta Ulysse în rochie, ba chiar îndrăzni s-o defăimeze printr-o scrisoare în senat că este de neam prost fiindcă după mamă avea ca bunic pe un decurion din Fundus[49], deşi din acte publice se vedea sigur că Aufidius Lurco a îndeplinit funcţii de onoare în Roma. Refuză o convorbire particulară pe care i-o cerea bunica sa Antonia şi n-o aprobă decât în prezenţa praefectului Macro. Astfel de acte urâte şi dezonorante i-au adus moartea acesteia, dacă nu va fi otrăvit-o el, cum spun unii. La moartea ei nu i-a făcut nici o ceremonie funebră. Privea din sala de mese rugul arzând.

Trimise pe un tribun militar de ucise pe fratele său Tiberius prin surprindere. De asemenea, sili pe socrul său Silanus să se sinucidă, tăindu-şi gâtul cu un brici de ras[50]. Motiva aceste două omoruri spunând că socrul său nu l-ar fi întovărăşit pe mare, când aceasta era mai furioasă, şi că ar fi rămas pe uscat ca să pună mâna pe Roma, dacă i s-ar fi întâmplat vreo nenorocire pe mare; iar despre fratele său spunea că ar fi luat un antidot greşit, spre a se apăra de o eventuală otrăvire. În realitate, Silanus voise să evite răul de mare şi greutatea călătoriei pe apă, iar Tiberius folosise un medicament pentru a combate o tuse rebelă şi care se agravase. Pe Claudius, unchiul său după tată, nu-l lăsă în viaţă decât din dispreţ.

XXIV Întreţinu legături imorale cu toate surorile lui. Se crede că pe sora sa Drusilla o batjocorise când era încă minor şi că ar fi fost prins în flagrant delict de bunica lor Antonia, care îi crescuse pe amândoi. O luă de la fostul consul Lucius Cassius Longinus, cu care era căsătorită, şi o consideră în public ca pe soţia sa legitimă. O dată, fiind bolnav, o institui ca moştenitoare a onorurilor lui şi ale imperiului. Când ea muri[51], dădu un decret prin care era pedepsit cu moartea cine ar fi râs, ar fi făcut baie, ar fi luat masa cu rudele lui, cu soţia sau cu copiii. Neputându-şi stăpâni durerea, plecă pe neaşteptate noaptea din Roma,

străbătu Campania şi se îndreptă spre Syracusa, de unde se înapoie repede, lăsând să-i crească barba şi părul.

Niciodată după moartea ei, în orice împrejurare cât de importantă, fie că vorbea poporului sau militarilor, nu jura decât pe divinitatea Drusillei. Pentru surorile celelalte nu avea nici aşa de mare dragoste, nici stimă, fiindcă le prostitua cu tovarăşii lui de stricăciune. De aceea îi fu foarte uşor ca în procesul lui Aemilius Lepidus[52] să le condamne la moarte ca adultere şi părtaşe la conspiraţie împotriva lui. Nu numai că publică declaraţiile lor scrise, smulse prin fraudă şi corupţie, dar consacră şi trei săbii lui Marte răzbunătorul pentru moartea lor, adăugând la acestea şi o inscripţie cu elogiul zeului.

XXV Nu e uşor de deosebit dacă a fost mai neruşinat în contractarea căsătoriilor, în anularea ori în păstrarea lor. Porunci ca Livia Orestilla, care se căsătorise cu Caius Piso, chiar în ziua nunţii la care şi el asistase, să fie adusă la el acasă, ca peste câteva zile s-o repudieze, iar peste doi ani s-o exileze, fiindcă i se părea că în acest timp a reluat raporturile cu primul soţ. Alţii spun că fiind de faţă, ca invitat la masa nunţii, i-ar fi spus lui Piso, care şedea în faţa lui: „Nu-mi strânge soţia“ şi că imediat o luă de la masă cu el, iar a doua zi făcu cunoscut că s-a căsătorit, după exemplul lui Romulus şi Augustus[53].

Auzind vorbindu-se despre Lolia Paulina, măritată cu Caius Memmius, fost consul şi comandant de armată, că a avut o bunică frumoasă, chemă imediat pe Lolia Paulina din provincie, care veni cu soţul ei[54]. O luă în căsătorie şi după puţin timp o goni, interzicându-i de a mai fi soţia cuiva. Iubi cu mai multă ardoare şi statornicie pe Caesonia, care nu era nici frumoasă, nici tânără, ba chiar mamă a trei fete cu un alt bărbat, dar era o femeie perversă şi desfrânată. Adesea o arăta soldaţilor îmbrăcată în hlamidă, cu scut şi cu coif, călărind alături de el. Iar amicilor o arăta chiar goală. Când a născut, o onoră cu titlul de soţie, şi în aceeaşi zi se declară soţul ei şi tatăl copilului născut. Pe nou-născuta o numi Iulia Drusilla. O preumblă pe la toate templele zeiţelor şi o aşeză la sânul Minervei, încredinţându-i-o s-o hrănească şi s-o instruiască.

Nu era un indiciu mai puternic că aceasta era din sămânţa lui decât răutatea, care se arăta atât de mult, încât rănea cu degetele ei furioase faţa şi ochii copiilor cu care se juca.

XXVI Ar fi inutil şi n-ar aduce nimic nou să adaug la acestea cum a tratat pe apropiaţii şi pe amicii săi: Ptolemeu, fiul regelui Iuba, vărul

său (căci şi acesta era nepotul lui M. Antonius de la fiica lui, Selene), şi în primul rând însuşi Macro şi Ennia, care l-au ajutat să ajungă împărat, toţi aceştia au pierit de o moarte crudă, după legăturile de rudenie şi după meritele fiecăruia.

N-a fost mai respectuos sau mai blând nici faţă de senat. Obligă pe unii senatori, care ocupaseră slujbe înalte, să alerge în togă alături de carul lui cu două roţi câteva mii de paşi, iar la masă cât timp mânca îi ţinea în picioare, fie la spate, fie la picioarele lui, încinşi cu şervete. Pe alţii îi ucidea în ascuns, continuând a-i considera în viaţă, când, după câteva zile, minţea că au pierit prin moarte voită.

Uitând consulii[55] să decreteze ziua naşterii lui, i-a destituit şi republica a stat trei zile fără cea mai înaltă magistratură. Bătu cu biciul pe quaestorul său, al cărui nume fusese amestecat într-o conspiraţie, dezbrăcându-l şi azvârlindu-i hainele sub picioarele soldaţilor, ca ei să stea mai bine şi să-l lovească mai tare.

Cu aceeaşi violenţă şi mândrie se purta şi faţă de celelalte categorii sociale. Supărat de zgomotul celor ce ocupau locurile gratuite de la circ încă din miezul nopţii, îi goni pe toţi cu ciomegele. În această învălmăşeală fură striviţi mai mult de 20 de cavaleri romani şi tot atâtea matroane, pe lângă o mulţime de alte persoane. La teatru, semăna discordie între cavaleri şi popor, distribuind darurile de bani mai devreme, ca poporul să poată ocupa locurile cavalerilor în teatru.

O dată, la un spectacol de gladiatori, ridica din când în când pânza ce umbrea publicul pe un soare insuportabil şi interzicea cuiva să plece. Înlăturând programul obişnuit al jocurilor, dădu animalelor sălbatice pe cei mai bătrâni dintre gladiatori şi chiar pe gladiatorii cu servicii auxiliare în circ, cunoscuţi ca fiind părinţi de familie sau având diferite debilităţi fizice.

Câteodată, închizând hambarele cu grâne, pricinuia foamete în popor.

XXVII Cruzimea naturii sale s-a arătat în cel mai înalt grad şi prin alt fel de fapte. Fiindcă hrana animalelor sălbatice pregătite pentru jocurile de circ costa foarte mult, a ales dintre condamnaţi pe cei care trebuiau să fie sfâşiaţi de fiare. A trecut pe la toate închisorile şi, fără a ţine seama de motivul deţinerii cuiva, stând doar în incinta fiecărei închisori, a poruncit să fie duşi de la primul la ultimul deţinut pentru a fi sacrificaţi. Unuia[56], care făcuse legământ că va lupta în arenă ca gladiator în sănătatea lui, îi ceru să-şi ţină cuvântul şi-l privi în lupta cu sabia, nelăsându-l să plece decât victorios şi atunci după multe rugăminţi. Pe altul[57], care jurase că va muri tot pentru aceeaşi cauză,

fiindcă ezita, îl dădu pe mâna unor sclavi care îl purtară încoronat şi împodobit cu panglici prin toate cartierele, amintindu-i jurământul, până îl azvârliră jos de pe o înălţime.

Pe mulţi cetăţeni onorabili, după ce mai întâi i-a stigmatizat cu fierul roşu, i-a condamnat să muncească în mine sau la întărirea şoselelor, sau să fie sfâşiaţi de animale sălbatice, sau i-a închis în cuşti, unde nu puteau sta decât în patru labe ca animalele, sau i-a tăiat în două cu ferăstrăul.

Nu toţi erau condamnaţi pentru motive grave, ci fie că nu se arătaseră mulţumiţi de spectacole, fie că nu juraseră pe divinitatea lui.

Forţă pe părinţi să asiste la torturile copiilor. Când unul s-a scuzat că e bolnav, i-a trimis lectica lui. Pe altul[58] l-a chemat imediat la masă, când privea chinurile copilului şi prin tot felul de amabilităţi îl stârnea la râs şi la glume. Pe administratorul spectacolelor şi vânătorii, bătut în lanţuri câteva zile în şir, în faţa lui, nu l-a ucis mai înainte de a simţi că-i miroase creierul putrezit.

Pe un poet, autor al unei atelane, l-a ars în arena amfiteatrului, din cauza unui vers cu o glumă echivocă. Pe un cavaler roman destinat fiarelor în circ, fiindcă striga că e nevinovat, l-a chemat la el, i-a tăiat limba şi l-a trimis înapoi.

XXVIII Întrebând pe un cetăţean, rechemat în ţară din exilul la care îl condamnase Tiberius, ce făcea el acolo, în exil, acesta răspunse ca să-l linguşească: „Am rugat pe zei ca să moară Tiberius şi să ajungi tu împărat". Atunci, socotind că toţi cei exilaţi de el îi doresc moartea, trimise soldaţi în fiecare insulă ca să-i ucidă pe toţi.

Dorind să vadă pe un senator sfâşiat în bucăţi[59], pregăti oameni care să-l prindă când intră în senat, să-l numească duşmanul poporului şi, străpuns de pumnale, să-l dea mulţimii să-l sfâşie. Nu s-a mulţumit până ce n-a văzut membrele şi măruntaiele omului târâte prin cartiere şi făcute grămadă înaintea lui.

XXIX Faptele cele mai criminale le mărea cu cruzimea cuvintelor sale. Spunea că nu laudă şi nu aprobă nimic mai mult în firea sa decât, ca să mă folosesc de cuvântul lui însuşi, „îndrăzneala".

Bunicii sale Antonia care-l tot sfătuia, ca şi cum era puţin lucru să n-o asculte îi spunea: „Nu uita, că totul mi-e permis împotriva oricui". Pe când era să-şi ucidă fratele, pe care-l bănuia că s-a imunizat cu medicamente împotriva otrăvii, a zis: „Cum? antidot împotriva lui Caesar?". Exilându-şi surorile, le ameninţa spunându-le că el are nu numai insule, dar are şi săbii.

Un fost praetor se retrăsese din cauza sănătăţii la Anticyra[60] şi dorea să i se prelungească concediul. Trimise oameni să-l ucidă, spunând că e necesar să i se sloboadă sângele, fiindcă spânzul nu i-a folosit nimic de atâta timp.

Din zece în zece zile semna lista deţinuţilor ce trebuiau pedepsiţi, spunând „că-şi regulează socotelile". Condamnând în acelaşi timp câţiva galli şi greci, se lăuda că a supus Gallo-Grecia.

XXX Nu suferea ca cineva să fie omorât decât prin lovituri dese şi mici, după cunoscutul precept al său, pe care-l repeta mereu: „Loveşte aşa, să simtă că moare". Pedepsind cu moartea pe unul în locul altuia, din cauza greşelii de nume, spuse că şi cel pedepsit merita un tratament la fel. Repeta necontenit acel vers tragic: „Să mă urască, numai să se teamă de mine".

Adesea ataca deopotrivă pe toţi senatorii, considerându-i clienţii lui Sejanus sau delatorii mamei şi fraţilor săi. Arăta scrisori, pe care se prefăcuse că le-a ars[61]; apăra cruzimea lui Tiberius şi o socotea necesară şi de crezut faţă de atâţia vinovaţi.

Lovea mereu în ordinul cavalerilor, ca fiind prea iubitor de spectacole. Supărat de mulţimea care, prin aplauze, îşi arăta alte gusturi decât ale lui, a spus: „O, de ce n-are poporul roman un singur gât!" Când unii acuzau pe hoţul Tetrinius, spunea că şi ei sunt nişte Tetrini. Cinci gladiatori retiari, care luptau împreună, au fost învinşi fără rezistenţă de un număr egal de adversari. Dând ordin ca învinşii să fie ucişi, unul din ei puse mâna pe furcă şi ucise pe toţi învingătorii. Acest fapt el îl deplânse printr-un edict, ca pe cea mai crudă crimă şi blestemă pe cei care suportaseră s-o privească.

XXXI Obişnuia să se plângă în public de timpul său că nu este însemnat prin nici o calamitate în vreme ce domnia lui Augustus a devenit memorabilă prin dezastrul lui Varus, a lui Tiberius prin năruirea amfiteatrului din Fidenae, pe când domnia lui este ameninţată de uitare, datorită prosperităţii. De multe ori dorea masacrarea armatelor, foamete, ciumă, incendii ori cutremure de pământ.

XXXII Chiar când era cu sufletul mai slobod, dedat jocurilor şi ospăţului, aceeaşi cruzime în vorbe şi fapte o avea totdeauna. Adesea în timpul prânzului sau al cinei se aplicau pedepse şi torturi în faţa lui. Un soldat, dibaci în decapitări, tăia capetele tuturor prizonierilor în faţa lui.

La inaugurarea podului de la Puteoli, construit după fantezia sa, precum am spus, a invitat de pe ţărm la el pe mulţi pe pod, pe care

apoi i-a aruncat în mare. Unii s-au agăţat de bărci, dar au fost zvârliţi în mare cu vâslele şi prăjinile. La Roma, la o masă publică, un sclav a sustras un vas de argint de pe o laviţă. Imediat l-a trimis călăului ca să-i taie mâinile, să i le atârne de gât şi cu o placardă, pe care să scrie pricina pedepsei, să fie dus prin faţa oaspeţilor.

Un gladiator făcea exerciţii cu bastoanele împreună cu el şi, lăsându-se învins de bunăvoie, s-a culcat la pământ. L-a străpuns cu un pumnal şi a alergat, după obiceiul învingătorilor, cu frunza de palmier[62]. Când s-a adus o victimă la altar, el fiind îmbrăcat în costum de sacrificator, a ridicat securea în sus şi a ucis pe cel ce înjunghia victimele. La o masă mai deosebită, apucat deodată de un râs cu hohote, consulii care stăteau lângă el, întrebându-l cu amabilitate de ce râde, el le-a răspuns: „Pentru că la un singur semn al meu din cap, aţi putea fi amândoi ucişi!".

XXXIII Între alte distracţii, se aşeză o dată lângă statuia lui Jupiter şi întrebă pe actorul tragic Apelles care din doi i se pare mai mare. Fiindcă actorul şovăi să răspundă, l-a bătut cu biciul, lăudându-i vocea pe care i-o găsea frumoasă când acesta se văieta.

De câte ori săruta gâtul soţiei sau al prietenei, zicea: „Acest cap frumos va cădea, îndată ce voi porunci eu".

Adesea spunea că el va căuta să afle de la Caesonia, chiar chinuind-o, de ce o iubeşte aşa de mult.

XXXIV Arăta tuturor oamenilor cu faimă din toate timpurile nu mai mică invidie şi răutate decât mândrie şi cruzime.

Statuile oamenilor mari, care au fost transportate de Augustus din forul Capitoliului, din cauza locului strâmt, în Câmpul lui Marte, au fost atât de stricate şi risipite, că n-au mai putut fi refăcute împreună cu inscripţiile ce le purtau. A interzis să se mai aşeze statui sau busturi ale cuiva fără aprobarea sau iniţiativa lui.

Se gândea chiar să distrugă poemele lui Homer, zicând că de ce nu şi-ar permite şi el cum şi-a permis Plato, care l-a expulzat pe acel cântăreţ vechi din statul pe care-l preconiza? Puţin a lipsit de n-a îndepărtat din toate bibliotecile opera lui Virgilius şi a lui Titus Livius, ca şi portretele lor. Pe unul îl acuza că este fără talent şi fără ştiinţă, pe celălalt că este flecar şi neglijent în ale istoriei. Despre jurisconsulţi spunea adesea că-i va desfiinţa cu desăvârşire şi jura pe Hercule că va face să nu mai existe alt judecător în afară de el.

XXXV Luă tuturor nobililor vechile insigne de familie: lui Torquatus colierul, lui Cincinatus părul, lui Cneius Pompeius, care se trăgea dintr-o viţă veche, numele de „Cel mare".

Pe Ptolemeu, de care am vorbit şi pe care l-a chemat din regatul său, primindu-l cu toate onorurile, l-a ucis nu din alt motiv decât fiindcă la un spectacol pe care-l dăduse a observat că acesta, când a intrat în amfiteatru, a atras privirile mulţimii prin strălucirea hainelor sale de purpură.

Dacă întâlnea în cale oameni frumoşi, cu păr mare, îi sluţea răzându-le ceafa. Era un oarecare Esius Proculus, fiul unui centurion, căruia din cauza înfăţişării şi a corpului său atletic i se spunea Colosseros. El l-a smuls dintre spectatori, l-a trimis în arenă şi i-a poruncit să lupte cu un trac şi cu un gladiator înarmat. Proculus i-a învins pe amândoi; totuşi el a poruncit ca, legat şi acoperit cu zdrenţe, să-l plimbe din mahala în mahala, să-l arate femeilor şi apoi să-l ucidă.

În fine, nu era nimeni, oricât de umilă i-ar fi fost situaţia şi oricât de rea soarta, pe care să nu fie gelos de calităţile lui.

Unui rege[63] care deţinea de multă vreme sacerdoţia în pădurea Dianei i-a trimis un adversar mai puternic. Într-o zi de spectacol, gladiatorul Porius, cu ocazia unei victorii strălucite, a liberat un sclav al său, lucru de care a fost aplaudat îndelung de public. Caius s-a repezit printre spectatori aşa de repede în arenă că şi-a călcat toga şi, rostogolindu-se indignat pe scări, striga că poporul roman, stăpânul lumii, acordă mai multă onoare unui gladiator, pentru ceva obişnuit, decât prinţilor consacraţi sau lui, care era de faţă.

XXXVI Nu respecta ruşinea nici a lui, nici a altora. Se spune că a iubit pe Marcus Lepidus, pe pantomimul Mnester şi pe nişte ostatici într-un chip infam. Valerius Catulus, tânăr din familie consulară, îi reproşa că a fost batjocorit de el şi-l dor coastele din pricina asta.

Pe lângă incestul surorilor lui şi cunoscuta pasiune pentru prostituata Pyrallis, n-a respectat nici o femeie, oricât de demnă ar fi fost.

Adesea chema soţii cu bărbaţii la masă. Le făcea să treacă prin faţa lui şi, examinându-le încet şi cu atenţie, ca un neguţător de sclave, le ridica faţa cu mâna, dacă vreuna şi-ar fi lăsat capul în jos de ruşine. Apoi, ori de câte ori vroia, ieşea de la masă cu aceea care-i plăcea mai mult, întorcându-se după puţin timp cu urme proaspete de desfrâu şi lăuda sau critica în faţa tuturor calităţile sau defectele celei cu care se ducea. Unora le-a intentat divorţ în numele bărbaţilor absenţi şi l-a înscris în actele oficiale.

XXXVII Prin cheltuielile fără socoteală a întrecut orice închipuire. A inventat un nou fel de băi şi cele mai extravagante feluri de mâncări şi mese. Se spăla cu parfumuri calde şi reci. Bea perlele cele mai preţioase topite în oţet. Punea mesenilor la masă pâine şi mâncări în vase de aur, spunând că cineva trebuie să fie ori un om sobru, ori împărat. Din vârful basilicii Iulia aruncă plebei monede de o sumă importantă, timp de câteva zile. Puse să se construiască corăbii din lemn de cedru, cu zece rânduri de rame, cu pupele împodobite cu pietre scumpe, cu pânzele în diferite culori, destul de largi ca să cuprindă băi, portice şi o mare sală de mese, ba chiar viţe şi arbori fructiferi de diferite varietăţi. În astfel de corăbii, aşezat la masă în plină zi, în mijlocul dansurilor şi muzicii de diferite instrumente, parcurgea coastele Campaniei.

La construirea palatelor şi caselor sale, orice raţiune era pe plan secundar, căutând să clădească ceea ce nu se putea clădi. Astfel, construia diguri unde marea era adâncă şi furioasă. Tăia stâncile cu piatra cea mai tare şi umplea văile şi le ridica la înălţimea munţilor şi munţii îi făcea vale, cu o iuţeală de necrezut, fiindcă întârzierea se pedepsea cu moartea.

Pe scurt, ca să nu le mai enumăr pe fiecare, a cheltuit în mai puţin de un an bogăţii imense şi tot tezaurul lui Tiberius, care se urca la două miliarde de sesterţi.

XXXVIII Cheltuind ultimul ban şi ajuns în lipsă, se gândi la jefuiri, născocind tot felul de şicane în justiţie, de vânzări la licitaţii şi de impozite. Tăgăduia dreptul de cetăţean acelora care obţinuseră această cetăţenie de la strămoşi, pentru ei şi urmaşii lor, dacă ei nu erau fiii lor, imediat, căci el pretindea că urmaş este numai fiul. I se arătau acte şi diplome semnate de Iulius Caesar şi Augustus, dar el le distrugea ca pe ceva vechi şi fără rost. Considera ca mincinoasă declaraţia făcută la fisc de către aceia cărora li se mărea între timp averea într-un mod oarecare.

Anulă, ca vinovate de ingratitudine, testamentele comandanţilor centuriilor care, începând cu domnia lui Tiberius, nu lăsaseră moştenitor pe Tiberius sau pe el.

De asemenea, testamentele celorlalţi cetăţeni le-a considerat nule şi neexistente, chiar şi pe ale acelora despre care cineva spunea că ei avuseseră intenţia să lase după moarte moştenitor pe Caesar. De teamă, mulţi cetăţeni îl înscriau moştenitor între prieteni şi părinţii între copii. Atunci îi socotea ridicoli dacă mai doreau să trăiască după această inscripţie testamentară şi multora le trimitea prăjituri otrăvite.

Când judeca unele procese, fixa mai întâi suma. Şedea pe scaun până ce această sumă se completa şi ridica şedinţa. Nu suferea nici cea mai mică prelungire a orelor de serviciu: o dată a condamnat patruzeci de inşi cu o singură sentinţă de diferite pricini, lăudându-se Caesoniei, trezită din somn, cât de mult a muncit el în timp ce ea şi-a făcut somnul de prânz.

XXXIX Făcând o licitaţie, puse să se vândă lucruri ce rămăseseră de la toate spectacolele date de el, fixând chiar el preţul şi urcându-l atât de mult, încât unii, forţaţi să cumpere la un preţ peste puterile lor, sărăcindu-se, şi-au tăiat venele.

Se cunoaşte povestea lui Aponius Saturninus, care moţăia de somn în scaunul lui: Caius atrase atenţia celui care striga preţurile licitaţiei să nu uite pe acel fost praetor, care aproba mereu din cap licitaţia. Nici nu se isprăvise bine licitaţia, şi Aponius cumpărase, fără să ştie, 13 gladiatori cu nouă milioane de sesterţi.

După ce vându cu preţuri uriaşe în Gallia podoabele condamnaţilor, mobilierul, pe sclavi şi chiar pe cei achitaţi de vreo pedeapsă, ispitit de câştig, aduse din Roma tot mobilierul ce mai era şi se grăbi să-l transporte din palatul vechi cu chirigiii şi căruţele morarilor, încât adesea a lipsit pâinea la Roma şi mulţi avocaţi au pierdut procesele, fiindcă nu s-au putut duce la proces la termenul fixat.

La vânzarea acestor mobile n-a fost fraudă sau linguşire pe care să n-o întrebuinţeze: ba acuza pe toată lumea de avariţie şi că nu le e ruşine să fie mai bogaţi ca el, ba se prefăcea că regretă c-a adus spre vânzare particularilor bogăţia care trebuia să fie numai a prinţilor.

Aflase că un provincial bogat plătise oamenilor curţii două sute de mii sesterţi ca să fie invitat, prin fraudă, la masa împăratului. Nu s-a arătat deloc supărat că s-a plătit, aşa de scump, onoarea de a fi prânzit cineva la masa sa.

Dar a doua zi, văzând pe acest invitat la licitaţia publică, trimise pe cineva să-i dea un lucru de nimic pe două sute mii de sesterţi şi să-i spună că va cina la Caesar, fiind invitat chiar de el.

XL Puse impozite noi şi nemaiauzite, mai întâi prin perceptori, iar apoi, fiindcă beneficiul era considerabil, prin centurioni şi tribuni praetorieni. Făcu aşa ca nici un lucru şi nici un om să nu scape de a fi impus. Pentru alimentele care se vindeau zilnic în tot oraşul se cerea o anumită taxă precis stabilită. Pentru procese şi judecăţi, oriunde s-ar fi ţinut, stabilise patruzeci la sută din suma în litigiu. Nu rămâneau fără impunere nici cei care se împăcau sau renunţau la proces.

Din câştigul pe o zi al hamalilor lua a opta parte; din al prostituatelor, preţul unei vânzări. Era adăugat la capitolele legii că plătesc impozit şi femeile uşoare şi mijlocitoarele lor. Nici căsătoriile nu erau scutite.

XLI Stabilind aceste impozite, fără a fi însă anunţate public, se comiteau o mulţime de contravenţii, prin faptul că nimeni nu cunoştea textul legii. Mai apoi, la cererea poporului, publică legea, dar scrisă cu litere aşa de mici şi aşa de înghesuite, că nimeni nu putea lua copie de pe ele.

Ca să nu rămână neîncercat nici cel mai josnic mijloc de câştig, stabili un lupanar în palatul său, cu multe alcovuri mobilate şi luxoase, demne de majestatea locului, în care se găseau matroane şi oameni liberi.

Trimitea misiţi în jurul forului şi tribunalelor ca să invite pe tineri şi bătrâni la desfrâu. Le împrumuta bani cu dobândă şi funcţionarii le notau numele în public, fiind vorba de veniturile ajutătoare ale lui Caesar. Nu dispreţuia nici câştigul din jocuri de noroc, ba mărea câştigul prin fraudă şi sperjur. O dată rugă pe vecinul său să-i ţină locul la joc şi ieşi în vestibul, dar văzând doi cavaleri romani bogaţi trecând prin apropiere, porunci să-i închidă şi să le confişte totul. Întorcându-se la joc, se lăuda că niciodată n-a avut un câştig mai mare la jocurile de noroc.

XLII Născându-i-se o fată, începu să se vaiete de sărăcie, că, pe lângă sarcinile împărăteşti, le mai are şi pe acelea de părinte şi ceru ajutoare pentru a hrăni şi înzestra fiica. Anunţă printr-un edict că primeşte daruri la Anul Nou. Stătu în vestibulul palatului la calendele lui ianuarie, ca să primească banii, pe care o mulţime de tot felul de oameni îi aducea cu mâinile şi cu sânul plin la picioarele lui.

În sfârşit, aprins de dorinţa de a se atinge într-un nou chip de bani, adesea cu picioarele goale călca pe grămada de monede de aur întinse pe podea şi se rostogolea uneori cu tot corpul în mijlocul lor.

XLIII În treburile militare nu se amestecă decât o dată, nu cu un plan stabilit, ci fiindcă venise până la Mevania[64] ca să vadă pădurea şi fluviul Clitumnus, unde, fiind sfătuit să mărească numărul batavilor ce-i formau garda, se gândi să facă o expediţie împotriva germanilor. Fără amânare chemă legiunile din toate părţile, recrută în grabă tineret, pregăti o aprovizionare cum nu s-a mai văzut alta şi plecă la drum. Mergea, când aşa de repede încât cohortele praetoriene, ca să-l poată

urma, erau nevoite să aşeze steagurile pe animalele de tracţiune, contra obiceiului, când aşa de încet, că, dus în lectică de opt oameni, cerea să se mărture drumul înaintea lui şi să se stropească praful.

XLIV Când ajunse în tabără, ca să se arate conducător aprig şi sever, destitui insultând pe locotenenţii care aduseseră prea târziu trupele auxiliare din diferite locuri. Când trecu armata în revistă, înlătură pe comandanţii multor centurii, care erau mai în vârstă, iar pe alţii, care aveau numai câteva zile de împlinit stagiul, îi destitui sub motiv de senilitate şi incapacitate. Învinui pe ceilalţi de lăcomie şi reduse salariul pensionarilor militari la 6 000 de sesterţi.

Primi ca supus pe Adiminius, fiul lui Cynobellinus, regele britannilor, care, alungat de tatăl său, se predase cu o mică unitate militară. Ca şi când s-ar fi predat toată insula britannilor, trimise la Roma scrisori înflăcărate, recomandând curierilor să le ducă cu trăsura în for şi senat şi să nu le dea consulilor decât în templul lui Marte şi înaintea senatului întrunit.

XLV În curând, nemaiavând motiv de război, porunci ca o mână de germani din garda lui să treacă Rinul şi să stea ascunşi, iar lui să i se anunţe după masa de prânz, cât mai răsunător, că a năvălit inamicul. Făcându-se aceasta, el şi cu amicii şi o parte din cavaleria praetoriană intrară în pădurea cea mai apropiată. Cu trunchiuri de arbori tăiaţi şi împodobiţi ca nişte trofee, ieşi înapoi la lumină, acuzând de frică şi laşitate pe cei care nu l-au urmat. Celor care l-au însoţit şi au luat parte la victorie, le-a dăruit un nou fel de coroane, cu un nou nume, în formă de soare, lună şi stele, pe care le-a numit exploratoare[65].

Altă dată, luă câţiva ostatici tineri, care erau într-o şcoală şi-i trimise înaintea lui, pe ascuns. Deodată, sculându-se de la masă porni în urmărirea lor cu cavaleria, ca după nişte fugari. Îi prinse şi readuse pe toţi în lanţuri, depăşind şi în această înscenare măsura. Reluându-şi masa, invită pe acei care îi anunţau că armata este strânsă să se aşeze la masă cu el aşa îmbrăcaţi în cuirasă, amintindu-le versul cunoscut al lui Virgilius: „Să se întărească şi să se păstreze, pentru împrejurări mai fericite". Totuşi, reproşă printr-un edict foarte aspru, atât senatului cât şi poporului, că în timpul când el, Caesar, era în luptă, expunându-se atâtor primejdii, ei dădeau mese, spectacole de circ şi de teatru, odihnindu-se într-o retragere plăcută.

XLVI În sfârşit, ca pentru a termina războiul, îşi aşeză armata în linie de bătaie pe malul Oceanului, cu baliste şi berbeci de război, fără

să ştie cineva ce urmăreşte, când deodată porunci ca toţi să-şi umple căştile şi sânul cu scoici, spunând că ele sunt prada luată Oceanului şi datorată Capitoliului şi Palatinului. Ca să comemoreze victoria, ridică un turn foarte înalt[66] de unde străluceau focuri ca dintr-un far, ca să orienteze cursul vaselor în timpul nopţii. Anunţă şi soldaţilor o gratificaţie de o sută de dinari de soldat şi, ca şi cum ar fi depăşit orice exemplu de dărnicie, le-a spus: „Plecaţi veseli, plecaţi bogaţi".

XLVII Trecând de aici la grija triumfului, îşi alese pe lângă captivi şi barbari fugari şi pe cei mai înalţi dintre galli triumfali, cum îi numea el, şi pe mulţi principi de ai gallilor mai de frunte şi îi aşeză în cortegiu. Pe toţi aceştia îi forţă nu numai să-şi roşească părul şi să-l lase să crească mare, dar şi să înveţe limba germană şi să ia nume barbare.

Trimise, la Roma, triremele, cele mai multe pe uscat, cu care intrase în Ocean. Scrise procuratorilor să pregătească triumful cu cât mai puţină cheltuială, dar un triumf cum n-a mai fost altul, fiindcă ei, victorioşii, au dreptul asupra bunurilor tuturor oamenilor.

XLVIII Înainte de a pleca din provincie, luă o hotărâre de o îngrozitoare cruzime, să ucidă legiunile care se răsculaseră după moartea lui Augustus şi împresuraseră pe tatăl său Germanicus[67] şi pe el, pe atunci copil. Cu mare greutate fu înduplecat să renunţe la această hotărâre fără noimă, dar totuşi nu putu fi oprit de a stărui să fie decimate. Chemă legiunile fără arme şi chiar fără săbii în adunare şi le înconjură cu cavaleria. Dar văzând că soldaţii bănuiseră intenţia lui şi mulţi îşi aduseseră armele, pentru cazul că ar fi atacaţi, fugi din adunare şi se îndreptă spre Roma, întorcându-şi toată mânia împotriva senatului, pe care-l ameninţă pe faţă, pentru a îndepărta astfel atâtea zvonuri ruşinoase pentru el. Se plânse, între altele, că a fost păgubit de un triumf ce i se cuvenea, deşi cu puţin înainte ameninţase cu moartea pe oricine va propune să i se facă onoruri.

XLIX Întâmpinat pe drum de delegaţii celui mai înalt ordin în stat, care-l rugară să grăbească sosirea la Roma, le răspunse cu glas tare: „Voi veni, voi veni, şi cu mine va veni aceasta", bătând în mânerul săbiei cu care era încins. Spuse că el se întoarce numai pentru cei care-l doresc, pentru ordinul cavalerilor şi pentru popor; pentru senat, el nu va fi nici cetăţean, nici şef. Interzise ca vreun senator să-i iasă în întâmpinare şi fie că renunţă la triumf, fie că îl amână, intră în Roma în ziua lui de naştere, mulţumindu-se cu ovaţii. După mai puţin de

patru luni fu asasinat, după ce făptuise crime foarte mari şi proiectase altele şi mai mari.

În adevăr, avea de gând să se ducă la Antium şi apoi la Alexandria, după ce va fi ucis pe toţi oamenii distinşi din cele două înalte ordine. Asupra acestui fapt nu e nici o îndoială, fiindcă s-au găsit două caiete intitulate diferit: unul *sabia*, altul *pumnalul*. Ele cuprindeau însemnări şi numele tuturor celor destinaţi de el morţii. S-a găsit şi o ladă mare plină cu diferite otrăvuri. Când Claudius le-a aruncat mai târziu în mare, se spune că apa mării a fost atât de otrăvită încât au murit mulţi peşti, pe care valurile i-au aruncat morţi la ţărm.

L Avea statura înaltă, faţa palidă, corpul enorm, gâtul şi picioarele foarte subţiri, ochii în fundul capului, tâmplele scobite, fruntea lată şi ameninţătoare, păr ras pe cap, în creştet neavând deloc, celelalte părţi ale corpului păroase.

De aceea era socotit crimă de moarte ca cineva, când trecea el pe stradă, să-l privească dintr-un loc mai înalt sau să pronunţe cuvântul capră, indiferent care ar fi fost motivul.

Natura îi dăduse o figură respingătoare şi urâtă, dar el se trudea s-o facă şi mai oribilă, aranjându-se în faţa oglinzii, ca să inspire şi mai multă teroare şi groază.

Era de o sănătate şubredă, şi la corp şi la suflet.

Copil, suferise de epilepsie; ca tânăr, era rezistent la efort, dar totuşi câteodată îi venea un fel de slăbiciune pe neaşteptate, încât abia mai putea merge sau sta în picioare şi-şi revenea greu din această stare. El însuşi îşi dădea seama de starea minţii sale şi deseori s-a gândit să se retragă undeva şi să se îngrijească. Se crede că o dată soţia sa, Caesonia, i-a dat să bea ca medicament un filtru de dragoste[68], dar acesta l-a făcut furios. Îl chinuiau insomniile, căci nu se odihnea mai mult de trei ore pe noapte şi nici atunci nu era liniştit, ci tulburat de coşmare şi fantome, încât între altele a visat că marea stătea de vorbă cu el.

Plictisit să stea culcat treaz, mai toată noaptea şezând pe marginea patului sau umblând prin lungile portice, obişnuia să cheme şi să aştepte astfel lumina zilei.

LI Nu fără raţiune pot să atribui minţii lui şubrede cele mai contradictorii vicii în acelaşi suflet, încrederea cea mai mare şi, dimpotrivă, teama cea mai mare. Căci el, care dispreţuia atât de mult pe zei, la cele mai mici trăsnete şi fulgere închidea ochii şi-şi acoperea

capul, iar dacă erau mai puternice, de obicei sărea din aşternut şi se ascundea sub pat.

Într-o călătorie în Sicilia, după ce şi-a bătut joc de minunile multor localităţi de care se vorbea, a fugit pe neaşteptate într-o noapte din Messina, înspăimântat de zgomotul şi fumul vulcanului Etna.

Deşi se arăta foarte războinic împotriva barbarilor, totuşi o dată, după trecerea Rinului, se găsea într-un defileu şi armata abia mergea înghesuită pe lângă trăsura lui, la auzul cuvintelor unui soldat, care spunea că dacă s-ar ivi duşmanii acum ar fi mare grozăvie, grabnic încălecă pe cal şi se întoarse în goană la pod. Dar găsind podul ocupat de trecerea ordonanţelor şi a bagajelor, n-a putut răbda nici o întârziere şi a fost trecut pe sus, din mână în mână, pe deasupra capetelor oamenilor. Ceva mai târziu, cum a auzit că este răzvrătire în Germania, şi-a pregătit fuga şi flota cu care să fugă.

Avea singura consolare că-i vor rămâne provinciile de peste mare, dacă răzvrătiţii învingători vor ocupa trecerea Alpilor, ca cimbrii, sau chiar Roma, ca odinioară sequonii.

De aceea, cred că le-a venit ideea ucigaşilor lui să spună soldaţilor care începuseră să facă tulburări că s-a sinucis de spaimă, când a fost anunţat de eşecul unei lupte.

LII Îmbrăcămintea şi încălţămintea nu erau nici ale unui roman, nici ale unui cetăţean, nici măcar ale unui bărbat, în sfârşit, nu era nimic omenesc în ele. Purta tunică cu broderii şi pietre scumpe, cu mâneci şi brăţări. Câteodată era îmbrăcat în mătase şi rochii de femeie. În picioare avea când sandale, când coturni de actor comic, când sandale de cercetaş, când coturni de actor tragic sau pantofi de damă.

Adeseori purta o barbă de aur, ţinând în mână fulgerul şi tridentul sau caduceul, insignele zeilor. A fost văzut chiar îmbrăcat ca Venus. Purta des ornamente triumfale, încă înainte de expediţia făcută în Germania şi uneori chiar platoşa lui Alexandru cel Mare, pe care i-o scosese din mormânt.

LIII Dintre disciplinele liberale a dat foarte puţină atenţie erudiţiei şi s-a ocupat foarte mult cu elocinţa. Avea uşurinţa exprimării prompte, mai ales când trebuia să vorbească împotriva cuiva şi mai ales dacă era supărat. Atunci cuvintele şi ideile veneau cu uşurinţă. Când era înflăcărat, nu stătea pe loc şi vorbele şi glasul i se auzeau de departe.

Când avea de gând să vorbească, ameninţa că va trimite o suliţă a spiritului său şi dispreţuia într-atât stilul aşezat şi împodobit al lui

Seneca, atunci foarte preţuit, încât zicea că acesta compune lucruri uşoare şi că sunt nisip fără var.

Obişnuia să răspundă la discursurile reuşite ale oratorilor şi să pregătească în senat acuzaţiile şi apărarea celor vinovaţi dintre cei de sus, după cum stilul îl ajuta fie să acuze, fie să apere pe cineva. Când vorbea el, ordinul cavalerilor era invitat prin edict să vie să-l asculte.

LIV Se îndeletnicea cu pasiune şi cu alte ocupaţii, foarte deosebite unele de altele: gladiator, vizitiu, cântăreţ şi dansator. Se lupta cu armele luptătorilor în circ şi conducea carele în diferite chipuri, în circurile construite de el.

Era aşa de stăpânit de pasiunea dansului şi a cântecului, încât nici în timpul spectacolelor publice nu se putea înfrâna şi acompania pe actorul tragic în declamaţia lui, subliniind public gesturile actorului, fie că-l lăuda, fie ca să-l corijeze. Se pare că în chiar ziua morţii lui anunţase o veghe religioasă generală, ca să debuteze pe scenă fiind ajutat de timp. Adeseori dansa, de asemenea, noaptea. O dată, la miezul nopţii, a chemat la palat pe trei foşti consuli. Când aceştia, făcându-şi tot felul de gânduri şi tremurând de frică, au venit, el i-a aşezat pe o tribună. Apoi deodată, în cântece de flaut şi cimbale, el a sărit pe scenă cu mantia şi tunica lungă de cântăreţ şi, după ce a cântat şi a dansat, s-a retras. Versat în atâtea îndeletniciri, nu ştia totuşi să înoate.

LV Pasiunea sa pentru ceea ce dorea era aşa de mare, că mergea până la nebunie. Săruta pe pantomimul Mnester chiar în timpul spectacolului. Dacă cineva făcea cel mai mic zgomot când acesta dansa, îl da afară şi-l biciuia cu propria sa mână.

Pe un cavaler roman, care făcuse zgomot, îl anunţă printr-un centurion să plece fără întârziere la Ostia şi de aici să ducă o scrisoare în Mauretania, la regele Ptolomeu. Conţinutul scrisorii era: „Să nu faci acestui trimis al meu nici bine, nici rău".

Puse în fruntea gărzilor formate din ostaşi germani pe nişte traci. Reduse armele gladiatorilor. Lui Columbus, care învinsese într-o luptă de gladiatori şi fusese uşor rănit, i-a pus în rană otravă pe care o numi de la acesta columbinum. Aşa s-a găsit etichetată de el, între alte feluri de otravă. Era aşa de ataşat şi legat de colegiul vizitiilor verzi[69], că mânca adesea cu ei şi rămânea în grajd printre ei.

La o orgie, vizitiului Eutychus i-a dăruit două milioane de sesterţi. Pentru ca nimeni să nu tulbure liniştea calului său Incitatus, mai ales în ajunul jocurilor de circ, obişnuia să impună linişte la toţi vecinii, prin soldaţi. Acestui cal îi făcuse un grajd de marmură, iesle de ivo-

riu, harnaşament de purpură şi un colier de pietre preţioase, pe lângă o casă, servitori şi mobilier, pentru ca invitaţii, în numele său, să fie somptuos primiţi. Se spune că dorea să-l facă consul.

LVI Faţă de atâtea nebunii şi excese, multora le-a venit în gând să-l ucidă. Două conspiraţii[70] au fost descoperite. Iar în alte rânduri planul a fost amânat din lipsă de ocazie favorabilă, până ce doi cetăţeni şi-au împărtăşit planul şi l-au săvârşit, nu fără cunoştinţa celor mai de seamă liberţi, sau a praefecţilor praetorieni, care, bănuiţi fără motiv că ar fi fost amestecaţi în vreo conspiraţie, se simţeau suspectaţi şi urâţi de el. Le-a mărit ura şi faptul că, luându-i deoparte, a scos sabia şi le-a spus că el se va sinucide, dacă li se pare că merită să moară. N-a încetat apoi să acuze pe unii faţă de alţii şi să-i facă pe toţi să se denunţe între ei.

Stabiliră să-l atace în ziua reprezentaţiilor de la palat la amiază, când va ieşi de la spectacol.

Cassius Cherea, tribunul cohortei praetoriene, ceru să joace primul rol. Acesta era bătrân şi Caius de obicei îi adresa tot felul de cuvinte jignitoare, numindu-l afemeiat şi stricat. Dacă cerea parola de trecere, îi dădea drept cuvinte de parolă Priap sau Venus. Iar când mulţumea pentru ceva, îi oferea mâna să i-o sărute într-o formă şi cu o mişcare destul de obscenă.

LVII S-au întâmplat multe minuni înainte de moartea lui. În Olimpia, statuia lui Jupiter, pe care hotărâse s-o desfacă şi s-o ducă la Roma, a râs aşa de puternic, încât au căzut la pământ uneltele pentru demontarea ei, iar lucrătorii au fugit. A venit imediat un oarecare Cassius şi a spus că lui i s-a poruncit în vis să sacrifice un taur lui Jupiter.

La Capua, Capitoliul a fost trăsnit la idele lui martie, iar la Roma, la fel capela lui Apollo Palatinul. Unii explicau minunea aceasta arătând că se va întâmpla o mare nenorocire împăratului din partea gărzii sale. Cealaltă minune prevestea un nou asasinat al unui om de seamă ca şi cel de odinioară, întâmplat în aceeaşi zi[71].

Consultând pe astrologul Sylla asupra viitorului său, acesta, citind horoscopul, a spus că o moarte sigură se apropie. Sorţii din Antium l-au sfătuit să se ferească de Cassius. Din această cauză, trimise delegat în Asia să ucidă pe Cassius Longinus, atunci proconsul, uitând că pe Cherea îl chema tot Cassius.

În ajunul morţii sale visă că sta în cer lângă tronul lui Jupiter şi că acesta, împingându-l cu degetul cel mare de la piciorul drept, l-a aruncat pe Pământ. Se socotesc ca minuni şi unele fapte întâmplate în

însăşi ziua morţii: pe când sacrifica, a fost stropit de sângele unui stârc; pantomimul Mnester jucă în aceeaşi tragedie, pe care o reprezentase o dată tragicul Neoptolemus, la jocurile în care a fost ucis regele Filip al macedonenilor. În rolul mimului Laureolus – în care actorul, salvându-se dintr-o casă ce cădea, vomita sânge – cei mai mulţi actori cu roluri secundare, ca să dea o probă de talentul lor, vomitară şi ei, încât umplură scena de sânge; se pregătea apoi pentru noapte un spectacol în care egiptenii şi etiopienii trebuiau să reprezinte scene din infern.

LVIII În ziua a noua înainte de calendele lui februarie şovăia dacă să se ducă la masă ori nu, având stomacul încărcat de la masa precedentă. În sfârşit, cedând amicilor, ieşi. Cum trebuia să treacă printr-o galerie subterană, unde copiii de nobili chemaţi din Asia se pregăteau să apară pe scenă, el se opri să-i cerceteze şi să-i încurajeze. Şi dacă şeful trupei nu i-ar fi spus că-i e frig, s-ar fi înapoiat şi ar fi luat parte la repetiţia spectacolului. De aici sunt două versiuni: unii spun că pe când Caius vorbea cu copiii, Cherea pe la spate i-ar fi străpuns gâtul cu sabia, spunând: „Haide", iar Cornelius Sabinus, alt tribun, care făcea parte din conjuraţie, i-ar fi înfipt pumnalul în piept din partea opusă. Alţii spun că Sabinus, îndepărtând mulţimea prin centurionii complici la complot, i-a cerut, după obiceiul militar, parola şi Caius spunând „Jupiter", Cherea a răspuns: „Primeşte-i mânia" şi cu o lovitură i-a despicat maxilarul, pe când se întorsese spre el.

În timp ce era doborât la pământ, prin zvârcoliri şi vaiete dând semne că încă mai trăieşte, ceilalţi l-au ucis cu treizeci de lovituri. Consemnul tuturor era: „Repetaţi". Unii i-au înfipt sabia şi în părţile ruşinoase.

La primul zgomot, purtătorii lecticii sale alergară cu bastoane în ajutor, iar după ei îndată corpul de gardă german, care ucise pe unii dintre asasini şi chiar pe unii senatori nevinovaţi.

LIX A trăit 29 ani[72] şi a domnit 3 ani 10 luni şi 8 zile[73].

Cadavrul său a fost dus pe ascuns în grădina lui Lamia şi ars pe jumătate pe un rug improvizat, a fost îngropat şi acoperit cu iarbă proaspătă. Mai târziu, el fu dezgropat, ars şi îngropat de surorile sale venite din exil.

Se ştie bine că mai înainte de a fi îngropat, paznicii grădinii au fost tot timpul tulburaţi de fantome. În casa în care a fost ucis n-a trecut nici o noapte fără groază, până ce casa însăşi a ars într-un incendiu. O

dată cu el a pierit şi Caesonia, soţia sa, străpunsă de sabia unui centurion. Iar fiica ei a fost zdrobită de un perete.

LX Oricine ar putea să-şi facă o idee de aceste timpuri, din aceste amănunte. Vestea morţii n-a fost crezută îndată. Se bănuia că a inventat-o şi a lansat-o Caius, ca prin acest mijloc să cunoască sentimentele oamenilor faţă de el. Nici conjuraţii n-au încredinţat cuiva imperiul. Iar senatul fu aşa de dornic de restabilirea libertăţii, încât consulii fură convocaţi, nu în sala senatului, fiindcă se chema Iulia, ci în Capitoliu. Unii senatori propuseră să distrugă orice amintire a Caesarilor şi toate templele lor. S-a observat şi notat îndeosebi că toţi Caesarii al căror nume a fost Caius[74] au pierit de sabie, începând cu cel ucis în timpul lui Cinna.

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

V

TIBERIUS CLAUDIUS DRUSUS

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

I Pe Drusus, numit mai târziu Decimus[1] şi apoi Nero[2], tatăl lui Caesar Claudius, l-a născut Livia la trei luni după ce s-a căsătorit cu Augustus, rămânând gravidă şi a existat bănuiala că el ar fi fructul unui adulter al Liviei cu tatăl lui vitreg. Ceea ce-i sigur este faptul că repede s-a răspândit versul:

Oamenilor fericiţi li se nasc copiii la trei luni.

Acest Drusus s-a bucurat de toată cinstea ca quaestor şi praetor. El a condus războiul împotriva rhetilor şi germanilor[3] şi a fost cel dintâi comandant roman care a navigat în Marea Nordică. A făcut tranşee peste Rin, lucrare nouă şi de mari proporţii, care se numesc şi azi fortificaţiile lui Drusus.

A măcelărit pe duşmani şi i-a împins până în adâncul pustiurilor şi n-ar fi încetat să-i urmărească, dacă nu i-ar fi apărut în faţă fantoma unei femei barbare, cu o talie mult mai mare ca a unui om şi care i-ar fi spus în limba latină să nu meargă mai departe cu războiul.

Pentru aceste fapte obţinu dreptul la ovaţie publică şi onorurile triumfale[4].

După funcţia de praetor, o primi de îndată pe cea de consul şi-şi reluă expediţia, dar muri de boală în taberele de vară, numite de atunci „blestemate". Corpul lui, purtat de fruntaşii oraşelor şi coloniilor, fu dat în primire decuriei secretarilor, care-l aduseră la Roma şi-l îngropară în Câmpul lui Marte.

Armata îi ridică un monument funerar în faţa căruia în fiecare an, la o zi anumită, soldaţii trebuiau să defileze, iar cetăţile gallilor să facă rugăciuni publice. Pe lângă multe alte onoruri, senatul hotărî să i se ridice un arc de triumf pe Via Appia şi să i se dea numele de Germanicus, lui şi urmaşilor lui. Se crede că a fost pe cât de iubitor de glorie, pe atât de patriot. El câştigase nu numai victorii împotriva

duşmanului, dar şi prăzi bogate, urmărind căpeteniile germanilor pe tot frontul, expunându-se celor mai mari primejdii.

Nu ascunsese niciodată intenţia de a restabili, dacă va putea, vechea aşezare a republicii.

De aceea, cred eu, au îndrăznit să spună unii, că el devenise suspect lui Augustus şi că, fiind rechemat din Provincie, dar tot întârziind să vină, a fost otrăvit. Amintesc acest lucru mai mult ca să nu trec nimic cu vederea, nu pentru că-i adevărat sau verosimil. Căci Augustus l-a iubit atât de mult, pe când era încă în viaţă, încât îl socotea moştenitor ca şi pe copiii săi, după cum a spus-o o dată în senat. Iar după ce a murit, atât de mult l-a lăudat în faţa poporului, încât i-a rugat pe zei ca fiii săi să fie asemănători lui Drusus, iar lui să-i dea zeii un sfârşit tot aşa de onorabil ca şi al lui Drusus. Nemulţumit cu epitaful compus în versuri de el şi sculptat pe mormânt, Augustus i-a scris şi un memoriu al vieţii lui în proză. Drusus a avut mai mulţi copii cu Antonia cea mică, dar n-au rămas decât trei: Germanicus, Livilla şi Claudius.

II Claudius s-a născut[5] pe timpul consulatului Iulius Antonius şi Fabius Africanus, la Calendele lui august la Lugdunum, în ziua când i se dedica pentru prima dată un altar lui Augustus şi el a fost numit Tiberius Claudius Drusus.

În curând, fratele său mai mare fiind adoptat de familia Iulia, îşi luă şi numele de Germanicus. Era copil mic, când a pierdut pe tatăl său, şi pe tot timpul copilăriei şi adolescenţei a suferit de atâtea boli primejdioase, care i-au slăbit sufletul şi corpul aşa de mult, încât, deşi în vârstă, nimeni nu-l socotea capabil să deţină vreo funcţie publică sau particulară.

Multă vreme, chiar după ce scăpase de tutelă, a fost dat în grija altcuiva şi cu pedagog. De acest pedagog se plânge el într-un memoriu că era un barbar, fost inspector de herghelie, ce i-a fost dat anume lui tocmai ca să-l facă să sufere, din orice pricină aplicându-i un tratament sălbatic.

Din cauza acestei sănătăţi şubrede, la un joc de gladiatori dat de el şi fratele său[6] în memoria tatălui lor, el prezida cu capul acoperit cu o glugă, ceea ce era împotriva obiceiului. Iar în ziua când a îmbrăcat toga virilă, a fost dus pe lectică în Capitoliu, cam pe la miezul nopţii, fără nici o solemnitate.

III Totuşi, de copil a avut o înclinaţie deosebită spre disciplinele liberale şi chiar a publicat adesea lucrări de diferite genuri. Dar n-a

putut dobândi vreo consideraţie prin ele şi nici n-a putut să trezească speranţe deosebite pentru viitor.

Mama sa, Antonia, spunea adesea că el este o arătare de om, pe care natura numai a început-o, fără a o termina. Iar dacă acuza pe cineva de prostie, spunea că e mai prost decât fiul său Claudius.

Bunica sa, Augusta, l-a privit totdeauna cu dispreţ. Nu i-a vorbit decât foarte rar, nu l-a sfătuit ceva decât prin bilete scurte şi aspre trimise prin intermediari.

Sora sa, Livilla, auzind că el va fi împărat o dată, blestema în gura mare soarta aşa de nedreaptă şi crudă a poporului roman.

Iar ca să se cunoască mai bine ce părere avea despre el fratele bunicii sale dinspre mamă, Augustus, citez pasajele mai caracteristice din scrisorile acestuia.

IV „Am stat de vorbă cu Tiberius, cum mi-ai spus, dragă Livia, despre ceea ce trebuie să facem cu nepotul tău la jocurile lui Marte[7]. Am căzut de acord şi unul şi altul că trebuie să stabilim un plan, pe care să-l aplicăm relativ la el. Căci dacă este normal, ca să mă exprim astfel, de ce mai stăm la îndoială să nu-l facem să păşească şi el pe aceleaşi trepte pe care a păşit şi fratele său? Dacă însă ne dăm seama că el este un înapoiat, un întârziat la corp şi la minte, nu trebuie să ne expunem pe noi şi pe el şi să dăm ocazie de râs oamenilor, care au obiceiul să ia în bătaie de joc şi să râdă de toate. Căci vom fi în continuu zbucium, dacă ne vom întreba în fiecare împrejurare despre el, fără să stabilim mai dinainte de este sau nu în stare să îndeplinească vreo funcţie.

Deocamdată, la ceea ce tu propui, ca el să îngrijească de masa preoţilor la jocurile în cinstea lui Marte, nu ne opunem, mai ales că el va asculta de fiul lui Silanus, rudă cu el[8], care-l va opri să facă ceva prin care ar deveni ridicol şi dispreţuit. Nu suntem de părere să privească jocurile de circ din loja imperială, căci, aşezat prea în faţă, ar fi expus privirii tuturor spectatorilor. Nu ne convine nici să meargă în procesiune pe muntele Albanus[9] sau să stea la Roma la sărbătorile latine. Căci de ce nu l-am numi praefectul oraşului, dacă este în stare să urmeze pe fratele său pe munte? Ţi-am expus părerile noastre, dragă Livia, prin care aş dori să ne fixăm şi un punct de vedere general, pentru orice împrejurare, pentru ca să nu şovăim între speranţă şi teamă.

Poţi, dacă vrei, să dai şi Antoniei să citească această parte a scrisorii".

În alte scrisori, scria iarăşi:

„Cât timp voi lipsi, voi chema la masă în fiecare zi pe tânărul Tiberius Claudius, ca să nu ia masa numai cu Sulpicius şi Athenodorus. Aş vrea să-şi aleagă, nenorocitul, pe cineva mai cu grijă şi mai puţin la întâmplare, pe care să-l aibă ca model în mişcări, în ţinută şi în mers. Nu reuşeşte deloc în lucruri cât de puţin serioase. Când mintea nu-i e rătăcită, dă dovadă de înzestrarea pe care trebuie s-o aibă prin naştere".

De asemenea, în a treia scrisoare zice:

„L-am auzit pe nepotul tău Tiberius ţinând un discurs; să mor dacă nu m-a cucerit, dragă Livia, căci nu înţeleg cum acelaşi om, care vorbeşte aşa de fără rost în convorbirile zilnice, poate ţine totuşi un discurs aşa de frumos".

După acestea se înţelege de ce Augustus a hotărât să nu-i dea altă onoare, decât cea de sacerdoţiu augural şi nu l-a considerat ca urmaş al său, decât în a treia linie şi aproape ca pe străini, iar moştenirea ce i-a lăsat-o era din a şasea parte şi nu depăşea opt sute de mii de sesterţi.

V Tiberius, unchiul său după tată, îi oferi prerogativele consulare, fiindcă-i ceruse onoruri. Dar insistând să-i acorde locul de consul în funcţie, Tiberius îi scrise că-i trimite 40 monede de aur pentru sărbătorile saturnale şi sigilare[10]. Abia atunci, lăsând în sfârşit la o parte orice ambiţie la vreo demnitate, se dădu complet trândăviei, trăind retras, fie în parcul şi vila suburbană, fie ascunzându-se în Campania, în societatea oamenilor depravaţi, adăugând la vechea lui trândăvie viciul beţiei şi al jocurilor de noroc.

VI Cu toate că trăia astfel, n-a fost totuşi lipsit niciodată de respectul oamenilor şi de stima publică. Ordinul cavalerilor l-a ales de două ori şeful unei delegaţii: prima oară, când cerură consulilor să ducă ei pe umeri corpul neînsufleţit al lui Augustus, şi a doua oară, când se aduseră mulţumiri consulilor că l-au suprimat pe Sejanus. Ba mai mult: când venea la spectacole, cavalerii se ridicau în picioare şi-şi dezbrăcau mantalele.

Senatul, de asemenea, a dat un decret prin care i se acordă dreptul să fie numit, în mod extraordinar, în rândul preoţilor lui Augustus traşi la sorţi[11], ba chiar să i se refacă o casă, în locul celei arse de un incendiu, cu banii statului, şi să i se decearnă dreptul să-şi dea avizul în rândul consularilor. Tiberius a oprit ca acest decret să devie o realitate, aducând ca motiv imbecilitatea lui Claudius şi promiţând că-l va despăgubi el de pierderile suferite. Totuşi la moartea sa îl numeşte în rândul al treilea printre moştenitori, pentru a treia parte din moştenire,

lăsându-i două milioane de sesterţi şi-l recomandă între celelalte rude armatei, senatului şi poporului roman.

VII În sfârşit, sub Caius, fiul fratelui său, care la începutul domniei lui căuta să aibă prin tot felul de complezenţe o bună reputaţie, Claudius ajunse la onoruri şi fu consul două luni împreună cu acesta[12]. Pe când mergea pentru prima dată în for cu fasciile, s-a întâmplat ca un vultur, zburând pe deasupra, să se aşeze pe umărul lui drept. Fu ales prin sorţi pentru alt consulat, după ce au trecut patru ani, şi prezida câteodată spectacolele în locul lui Caius în aclamaţiile poporului care striga: „Trăiască unchiul împăratului" sau „Trăiască fratele lui Germanicus".

VIII N-a trăit însă neatins de multe jigniri[13]. Dacă venea la masă ceva mai târziu peste ora fixată, îl primeau bombănind şi-l lăsau să înconjure sala de mese până să-şi găsească locul. Şi ori de câte ori adormea după masă, ceea ce se întâmpla deseori, îl loveau cu sâmburi de măsline şi curmale. Câteodată bufonii, ca şi cum aceasta ar fi fost în jocul lor, îl trezeau cu nuiaua şi cu biciul. Obişnuiau să-i pună în mâini, când sforăia, sandalele, pentru ca, trezit repede, să se frece cu ele la ochi.

IX N-a fost lipsit nici de primejdii. Mai întâi, chiar sub consulatul lui era cât pe-aici să fie destituit, fiindcă n-a depus destulă sârguinţă la aşezarea statuilor lui Nero şi Drusus, fraţii lui Caius. Apoi a fost hărţuit continuu din cauza denunţurilor, fie din afară, fie din partea familiei. Când s-a descoperit conjuraţia lui Lepidus şi Getulicus[14], trimis între alţi delegaţi în Germania ca să felicite pe Caius, era cât pe-aici să-şi rişte viaţa, acesta indignându-se şi fremătând de mânie că a fost trimis în delegaţie chiar unchiul său, ca şi cum ar fi vorba de o regenţă pentru un copil. Unii spun că ar fi fost aruncat în Rin, îmbrăcat aşa cum venise. De atunci, în senat niciodată nu-şi da avizul decât după ceilalţi consulari, fiindcă, pentru a fi jignit, era întrebat totdeauna la urmă. Fu admisă chiar o acuzaţie de fals pentru un testament pe care îl semnase şi el. În sfârşit, constrâns să plătească opt milioane de sesterţi pentru admiterea sa într-un nou sacerdoţiu, căzu într-o aşa de mare lipsă financiară, încât, neputându-şi achita obligaţia către stat, i se puseră în vânzare toate bunurile, după legea ipotecii, printr-un edict al praefecţilor.

X Petrecându-şi astfel cea mai mare parte a vieţii, a fost ales împărat la cincizeci de ani, printr-o întâmplare rar întâlnită. Împins la o

parte şi el o dată cu ceilalţi de către asasinii lui Caius, în momentul când aceştia îndepărtau mulţimea ca şi cum împăratul ar dori să fie singur, Claudius se retrase într-o cameră izolată numită Hermeum. Puţin după aceea, îngrozit de tulburarea produsă de asasinat, se strecură pe o terasă din apropiere şi se ascunse între perdelele uşii de la intrare. Astfel ascuns, un simplu soldat care trecea pe acolo, văzându-i picioarele şi dorind să ştie cine este, îl desfăcu şi, recunoscându-l, îl salută ca împărat, în momentul când Claudius căzuse în genunchi de frică înaintea soldatului. De aici îl duse şi la alţi ostaşi, care nu ştiau ce hotărâre să ia şi deocamdată nu făceau altceva decât să freamăte. L-au pus într-o lectică şi, fiindcă sclavii fugiseră, l-au dus pe umărul lor, cu schimbul, până la tabără, trist şi abătut, trezind compătimire în mulţime, ca un om nevinovat dus la moarte.

Primit în interiorul taberei, petrecu noaptea între santinele, fiindu-i mai mică speranţa decât încrederea. Căci consulii cu senatul şi cohortele urbane ocupară forul[15] şi Capitoliul pentru a stabili vechile libertăţi. Chemat şi Claudius în senat de un tribun al poporului, ca să-şi dea părerea asupra evenimentelor, răspunse că este reţinut prin violenţă şi forţă. Dar în ziua următoare, senatul fiind şovăielnic în realizarea vreunei acţiuni, din cauza nehotărârii şi diversităţii părerilor şi fiindcă mulţimea care înconjura pe Claudius îl cerea pe nume ca unic conducător, el lăsă ca soldaţii înarmaţi să depună jurământ în numele lui şi promise fiecăruia câte 15 000 sesterţi. Este cel dintâi dintre Caesari care şi-a cumpărat cu bani fidelitatea soldaţilor.

XI Ajuns pe tron, nu socoti cu nimic mai însemnat decât să se uite amintirea celor două zile, când se discuta schimbarea formei de guvernământ. Aşadar dădu un decret care ierta tot ce s-a făcut sau s-a spus în aceste zile. Pieriră numai un mic număr dintre tribunii şi centurionii ce făcuseră parte din conspiraţia împotriva lui Caius, pedepsiţi şi pentru a da exemplu, şi pentru că unii ceruseră şi moartea lui.

Acum, întorcându-se către datoriile de pietate familială, socoti că n-ar putea fi alt jurământ mai sacru şi mai obişnuit cu formula consacrată „Pe Augustus". Se îngriji să i se acorde bunicii sale Livia onoruri divine, dându-i dreptul ca în ceremonialul de circ să aibă un car tras de elefanţi, la fel ca al lui Augustus. Părinţilor le făcu ceremonii funebre, ba mai mult, tatălui său îi institui jocuri de circ, în fiecare an la ziua de naştere, iar mamei sale un car care trebuia să participe la jocurile de circ şi-i dădu supranumele de Augusta, pe care ea îl refuzase în viaţă.

În memoria fratelui său, pe care-l celebra în toate ocaziile, puse să se joace comedii greceşti la concursurile napolitane şi premie pe aceea pe care juriul o găsi mai bună.

Nici pe Marcus Antonius nu l-a lăsat fără onoruri şi fără un semn de recunoştinţă.

Şi-a exprimat această recunoştinţă printr-un edict, în care arăta că doreşte să sărbătorească ziua de naştere a tatălui său Drusus, o dată cu ziua de naştere a bunicului său Antonius.

Termină arcul de triumf de marmură al lui Tiberius, de lângă teatrul lui Pompeius, început odată de senat, apoi părăsit.

Anulă toate actele lui Caius şi nu trecu ziua morţii acestuia între zilele de sărbătoare, cu toate că era ziua suirii sale pe tron.

XII Modest şi rezervat în cele ce-l priveau pe el, se abţinu să poarte titlul de împărat. Refuză toate onorurile exagerate, celebră fără zgomot, ca o simplă ceremonie familială, logodna fiicei sale şi naşterea unui nepot.

Nu reabilită pe nici un exilat fără autorizaţia senatului. Ceru, ca o graţie, să i se permită să intre cu el în senat praefectul praetoriului şi tribunii militari şi să se ratifice hotărârile judiciare date de procuratorii săi. Ceru, de asemenea, consulilor dreptul de a se ţine târguri pe proprietăţile sale particulare. Asista regulat la cercetările magistraţilor, ca şi cum ar fi fost un consilier de-al lor.

Pe cei care dădeau spectacole, îi ovaţiona cu vocea şi bătând din palme în picioare cu toată mulţimea.

Se scuză către tribunii poporului, care veneau la tribunalul său, că acesta e prea îngust şi că nu le poate face loc, ca ei să nu vorbească din picioare.

De aceea, în scurt timp, devenise foarte iubit, încât, când a plecat la Ostia[16] şi se zvonise că a murit în urma unui asasinat, poporul, tulburat, nu încetă să blesteme acuzând pe soldaţi şi numindu-i trădători, iar pe senatori, paricizi, până ce unul, pe urmă altul şi apoi mai multe persoane aduse de magistraţi la tribuna din for asigurară prin cuvântări că împăratul e sănătos şi se apropie de Roma.

XIII Totuşi n-a rămas tot timpul ferit de trădări, ci a fost atacat şi de oameni izolaţi, şi prin conspiratori, şi, în sfârşit, prin război civil.

Într-o noapte a fost prins un om din popor pe când se îndrepta cu pumnalul în mână spre patul lui.

Au fost arestaţi şi doi membri ai ordinului cavalerilor, care-l aşteptau ascunşi într-un loc public, cu un baston de fier şi cu un cuţit de

vânătoare, unul pândindu-l să-l atace când va ieşi din teatru, altul în timpul sacrificiului, în templul lui Marte. Gallus Asinius şi Statilius Corvinus, nepoţii oratorilor Pollio şi Messala, au încercat să pună la cale o răscoală, asociindu-şi o mulţime[17] de liberţi şi sclavi de ai lui.

Locotenentul său Furius Camillus încercă să dezlănţuie un război civil în Dalmaţia[18]. Însă în a cincea zi fu arestat de legiunile pe care el şi le atrăsese, făcându-le să depună jurământ pentru el ca împărat. Aceste legiuni, când trebuiau să se ducă la noul împărat, căindu-se, fie din întâmplare, fie din o voinţă divină, n-au mai putut nici să pregătească semnele legiunii, nici să smulgă din pământ şi să ridice steagurile pentru marş.

XIV A fost de patru ori consul, în afară de vechiul consulat[19]. Pe două le-a avut consecutiv, iar pe cele următoare la interval de 4 ani fiecare[20]. În ultimul a fost timp de 6 luni, în celelalte două luni[21], în al treilea însă, înlocui un consul mort, ceea ce n-a făcut nici un alt principe înaintea lui.

Consul sau nu, a împărţit dreptatea cu multă conştiinciozitate, chiar şi în zilele de sărbătoare pentru el şi ai lui şi câteodată chiar în sărbătorile civile sau religioase respectate din cele mai vechi timpuri.

N-a urmărit litera legii, ci a făcut o cumpănă în asprimea şi blândeţea pedepselor, după cum socotea el că e bine şi drept.

Celor care în faţa judecătorilor obişnuiţi pierduseră procesul, fiind condamnaţi la mai mult decât se cuvenea, le-a dat dreptul de recurs. Pe de altă parte, a condamnat la moarte, prin sfâşiere de către animale sălbatice, pe cei vinovaţi de fapte grave, depăşind pedepsele prescrise de lege.

XV În cercetări şi hotărâri, era de o impresionantă inegalitate de spirit, când circumspect şi înţelept, când imprudent şi repezit, adesea uşuratic şi asemănător unui nebun.

Pe când revizuia listele de cavaleri, care trebuiau să intre de serviciu la tribunale, a fost unul care nu putea beneficia de scutirea legală ce o dădeau numărul copiilor; Claudius îl trimise înapoi ca fiind prea dornic de a judeca.

Un alt cavaler, constrâns de adversarii săi să se apere în proces în faţa împăratului, refuză să pledeze, spunând că procesul nu este de o asemenea speţă, ci că intră în competenţa instanţelor ordinare; Claudius îl obligă să pledeze procesul imediat, ca să vadă, într-o afacere a lui proprie, cât de bun judecător ar fi în procesul altuia.

Pe o femeie care nu-şi recunoştea fiul, nefiind probe sigure nici dintr-o parte nici din alta, o constrânse să mărturisească, ordonându-i să se căsătorească cu tânărul.

Se pronunţa prea uşor în favoarea celor prezenţi, dând sentinţa împotriva celor absenţi, fără să cerceteze dacă absenţa are sau nu un motiv serios.

O dată strigând unul într-o pledoarie că trebuie să se taie mâinile unui falsificator, porunci să vie îndată un călău cu cuţitul şi butucul.

Contestându-i-se altă dată cetăţenia unui roman, se iscă o uşoară discuţie între avocaţi, dacă împricinatul trebuia să-şi apere cauza în toga romană sau în palia greacă. Claudius, voind să arate o perfectă imparţialitate, porunci ca împricinatul să schimbe costumul în timpul procesului, după cum era acuzat sau apărat. Într-un proces se crede că ar fi dat pronunţarea neprecisă că este de partea celor care au susţinut adevărul. De aceea, îşi pierdu orice prestigiu şi se expuse desconsiderării publice. Un oarecare scuză absenţa unui martor chemat de el din provincie, spunând că nu poate fi prezent. Ascunzând câtva timp motivul absenţei şi obosit de interminabile interogări, spune: „A murit! Ei bine, socot că asta i-a fost permis".

O dată, mulţumindu-i unul că a permis ca un acuzat să se apere, el a adăugat: „Totuşi, se obişnuieşte acest lucru".

Am auzit de la cei mai bătrâni că avocaţii atât de mult abuzau de răbdarea lui, încât, când cobora de pe scaun, nu numai că-l rechemau cu glas tare, dar îl apucau de poalele togii, ba chiar îl prindeau de picior şi-l opreau. De aceea nu este de mirare că un avocat grec, într-o discuţie aprinsă, ar fi spus în greceşte: „Şi tu eşti bătrân şi dobitoc".

Un cavaler roman, acuzat pe nedrept de obscenităţi faţă de femei, intentându-i-se un proces de către duşmanii săi, când văzu că prostituate notorii sunt citate împotriva lui şi că sunt ascultate ca martore, acuză pe Claudius de stupiditate şi cruzime şi-i azvârli în faţă condeiul şi tăbliţele ce le ţinea în mână, rănindu-l destul de rău în obraz.

XVI Exercită şi censura[22] întreruptă de multă vreme, după censorii Paulus şi Plancus[23], dar la fel de inegal, inconstant şi la întâmplare.

La revizuirea cavalerilor, lăsă fără nici o stigmatizare pe un tânăr compromis prin purtarea sa, dar pe care tatăl său îl găsea foarte bun, spunând că-şi are censorul său.

Unui alt tânăr, faimos prin orgii şi adultere, nu-i făcu nimic, ci doar îl sfătui să guste plăcerile mai cu moderaţie, după vârstă, şi cu mai multă discreţie. „Căci, adăugă Claudius, de ce să ştiu eu prietena pe care o ai?" Şi fiindcă la insistenţele prietenilor ridicase unuia nota de

infamie pe care i-o trimisese, zise: „Totuşi, ştersătura va rămâne". Pe un bărbat de seamă, fruntaş în provincia Grecia, nu numai că-l şterse din lista judecătorilor, dar îl trecu în categoria străinilor, fiindcă nu cunoştea limba latină. Nu îngăduia nimănui să-şi pună avocat pentru a da seamă de conduita sa, ci ceru ca fiecare să vorbească personal, cum va putea. Notă o mulţime de persoane, unele fără să se aştepte şi din motive de un nou gen, că fără voia lui ar fi ieşit din Italia. Pe un cetăţean l-a notat pentru că însoţise pe un rege în interiorul ţării sale amintind că, în timpurile străbune[24], lui Rabirius Postumus i s-a intentat proces de lezmajestate pentru că a urmat la Alexandria pe Ptolemeu, debitorul său.

Încercă să noteze pe foarte mulţi, dar din neglijenţa agenţilor săi informatori şi spre marea lui ruşine, cei notaţi că sunt celibatari, fără copii sau săraci erau toţi părinţi cu copii şi oameni bogaţi, deci nevinovaţi. Unul, acuzat că încercase să-şi curme zilele cu cuţitul, s-a dezbrăcat şi şi-a arătat corpul neatins.

Între alte fapte curioase din timpul cât a fost în funcţia de censor, mai amintim: porunci să se cumpere un cărucior de argint, pus în vânzare în strada Sigilaria, şi să fie distrus în faţa lui; publică într-o singură zi douăzeci de decrete, între care două merită să fie amintite: unul sfătuia ca oamenii să-şi smolească butoaiele în vederea unui belşug de vin şi altul arăta că nimic nu este mai eficace împotriva muşcăturilor de vipere decât sucul de tisă.

XVII N-a făcut decât o singură expediţie militară, şi aceea modestă. Când senatul îi decernă însemnele triumfale, socotind că această distincţie este prea mică pentru o majestate imperială şi cum el voia onorurile unui triumf real, îşi alese pentru expediţie Britania, care nu mai fusese atacată din timpul divinului Iulius şi care era pe atunci în fierbere, fiindcă nu i se restituiseră transfugii.

Plecând pe mare de la Ostia, era să fie scufundat de două ori de un vânt puternic, aproape de Liguria şi lângă insulele Stoechades[25]. Apoi făcu drumul pe uscat de la Massilia până la Gesoriacum[26]. De aici trecu în Britania, unde, fără lupte sau vărsări de sânge, în câteva zile, o parte din insulă i se supuse.

După şase luni de când plecase, se întoarse la Roma şi obţinu onorurile triumfului[27] cu foarte mare pompă.

La acest spectacol, permise să ia parte nu numai şefii provinciilor, dar chiar şi câţiva exilaţi. Între prăzile de război de la inamic agăţă pe acoperişul palatului imperial o coroană civică şi alta navală, ca embleme ale trecerii şi supunerii Oceanului.

Soţia sa Messalina îi urma carul de triumf într-o trăsură. Apoi veneau cei care dobândiseră în acelaşi război însemnele triumfale. Ei mergeau pe jos şi îmbrăcaţi în toga praetextă. Crassus Frugi mergea călare pe un cal împodobit cu coliere şi era îmbrăcat în toga palmată, fiindcă obţinuse această onoare pentru a doua oară.

XVIII şi *XIX* S-a ocupat totdeauna cu deosebită grijă de aprovizionarea oraşului. Când cartierul Emilian a luat foc şi incendiul nu putea fi stins cu uşurinţă, el rămase două nopţi în diribitorium[28]. Soldaţii şi sclavii neputând birui flăcările, chemă, prin magistraţi, poporul din toate cartierele. Punând înaintea sa lăzile cu bani, îndemna poporul la lucru şi recompensa pe fiecare cu o sumă demnă de munca lui.

O dată, fiind lipsă de grâu[29] din cauza unei secete grozave, Claudius fu oprit de mulţime în mijlocul forului unde fusese insultat şi lovit cu bucăţi de pâine, încât de-abia putu să se retragă în palat pe poarta din dos.

De atunci avu grijă permanentă ca să se aducă grâu chiar în timpul iernii.

Asigură şi negustorilor câştiguri reale, luându-şi asupra lui pagubele cauzate de vreo furtună, şi făcu mari înlesniri constructorilor de vase comerciale, după condiţia socială şi civică de care se bucura fiecare. Cetăţenii erau scutiţi de dispoziţiile legii Papia-Poppaea, latinii se bucurau de dreptul quiriţilor şi erau acordate avantaje pentru mamele cu patru copii.

Aceste hotărâri sunt în vigoare şi azi.

XX Claudius a făcut lucrări puţine, dar mari şi necesare. Astfel, termină apeductul început de Caius[30]. De asemenea, canalul de scurgere al lacului Fucinus şi portul Ostia, deşi ştia că una din aceste lucrări a fost refuzată de Augustus, cu toată insistenţa marsilor, iar cealaltă fusese plănuită de divinul Iulius, dar părăsită apoi, din cauza greutăţilor.

Aduse în Roma izvoarele bogate şi reci ale apelor claudiene, numite unul Caeruleus, iar altul Curtius şi Albudinus, cum şi râul noului Anoi cu ajutorul unei construcţii de piatră şi le împărţi în multe şi elegante rezervoare. Începu şi asanarea lacului Fucinus, dar mai puţin pentru profit, cât pentru glorie, căci nişte particulari se oferiseră să facă ei această secare a lacului pe contul lor, numai să le dea lor ogoarele secate de apă.

Pe o lungime de trei mii de paşi, într-o parte săpând sub munte, în altă parte tăind din munte, termină cu greutate canalul după

unsprezece ani, deşi au lucrat la el treizeci de mii de oameni fără întrerupere. Construi portul Ostia, întărindu-i malul la dreapta şi la stânga, iar la intrare făcându-i un dig puternic. Ca să consolideze temelia, scufundă mai întâi vasul pe care fusese adus obeliscul din Egipt şi, îngrămădind stâlpii, construi un turn, înalt, ca farul din Alexandria, pentru ca vasele să-şi regleze cursa după aceste focuri nocturne.

XXI A împărţit adesea gratificaţii poporului[31]. A dat spectacole multe şi măreţe, nu din cele obişnuite şi pe locuri obişnuite, ci spectacole extraordinare, reluate din antichitate şi pe locuri unde nimeni, înainte de el, nu s-a gândit să dea.

La jocurile pentru inaugurarea teatrului lui Pompei, care arsese şi pe care-l refăcuse[32], dădu semnalul de începerea jocurilor dintr-o tribună aşezată în orchestră, după ce mai înainte oferise sacrificii în partea superioară a clădirii şi, coborând, străbătuse prin toată mulţimea care, aşezată pe scaune, aştepta în tăcere începerea spectacolului.

Celebră şi jocurile seculare, motivând că Augustus le-ar fi anticipat şi nu le-ar fi respectat timpul, deşi pe de altă parte spune în memoriile sale că aceste jocuri, întrerupte de multă vreme, Augustus le-a repus la timpul lor, calculând foarte bine anii.

Astfel, vocea crainicului, care invita după obiceiul solemn la jocuri, fu primită cu râsete, mai ales când spunea „la jocuri, pe care nimeni nu le-a mai văzut şi nici le va vedea“[33], pentru că între spectatori erau mulţi care văzuseră aceste spectacole şi chiar dintre actori unii jucaseră şi în jocurile seculare ale lui Augustus[34].

Dădu regulat jocuri de circ pe Muntele Vatican şi aranjă după fiecare cinci curse de care câte o luptă de animale sălbatice.

Împodobi Circul Maximus cu despărţituri de marmură, cu borne aurite, care erau mai înainte de lemn şi piatră, şi fixă locuri pentru senatori, care şedeau înainte amestecaţi cu publicul. Pe lângă întreceri de quadrige, programă jocuri troiene şi vânători africane, la care participau escadroane de cavaleri praetorieni, în cap cu tribunii lor şi chiar cu praefectul. Pe lângă aceştia, fură văzuţi călăreţi din Thessalia, ce urmăreau cu săbii taurii sălbatici în arena circului şi, când taurii oboseau, le săreau în spate şi, apucându-i de coarne, îi trânteau la pământ. Organiză numeroase şi felurite jocuri de gladiatori.

Astfel, institui un spectacol anual în cazarma praetorienilor, fără lupte de animale şi fără pompă, iar un altul după forma obişnuită în Câmpul lui Marte, unde organiză şi o serbare extraordinară, scurtă de câteva zile, pe care începu s-o numească Sportula, fiindcă anunţând-o spusese că invită poporul la o masă improvizată, fără pretenţii.

B.C.U. "M. EMINESCU" IAŞI

La toate aceste spectacole era foarte apropiat şi afabil, încât întinzând mâna stângă număra cu voce tare şi pe degete, ca şi poporul, banii oferiţi celor premiaţi. Adesea îi făcea pe toţi să râdă, sfătuind şi îndemnând pe cetăţeni la veselie, numindu-i stăpâni şi făcând uneori glume tari şi căutate.

Astfel, când unii cereau pe gladiatorul Palumbus, el le răspunse că-l va da, dacă va fi prins.

Unele glume erau destul de potrivite cu împrejurarea.

Acordând concediu unui conducător de care, la cererea insistentă a celor patru copii ai lui şi de care se interesa tot publicul, făcu să circule o tăbliţă pe care era scris sfatul către popor, ca să aibă cât de mulţi copii, căci au văzut acum că pentru gladiator copiii au fost apărarea şi graţia lui.

Făcu să se reprezinte în Câmpul lui Marte cucerirea şi prădarea unui oraş, ca să dea imaginea războiului şi supunerea regilor Britaniei. El prezida îmbrăcat în uniformă de campanie.

Chiar înainte de a se seca lacul Fucinus a organizat o luptă navală[35].

Dar luptătorii salutându-l cu: „Să trăieşti împărate, cei care merg să moară te salută", Claudius răspunse: „Să trăiţi şi voi". Luptătorii, luând acest răspuns ca o graţiere, nu mai vrură nici unul să lupte. Claudius, nehotărât un timp dacă să-i pedepsească cu moartea prin foc sau prin sabie, sări în sfârşit de pe scaunul lui, ocoli lacul clătinându-se cu pasul lui tremurător, grotesc şi, ameninţând pe unii, îndemnând pe alţii, îi împinse la luptă.

În acest spectacol, luptară o flotă siciliană şi alta din Rhodos, cu douăsprezece trireme fiecare, la sunetul de trompetă al unui Triton de argint care fusese ridicat în mijlocul lacului cu ajutorul unei maşini.

XXII Reformă unele ceremonii religioase, unele moravuri civile şi militare, de asemenea statutul tuturor ordinelor, în oraş şi în afară de oraş, repuse în vigoare statute care erau înlăturate şi chiar stabili altele noi.

În cooptarea pe colegii a preoţilor, n-a numit pe nimeni care n-a depus jurământul. Observa cu atenţie ca, ori de câte ori erau cutremure de pământ în oraş, praetorul să cheme poporul pentru rugăciuni. Îndată ce se vedea o pasăre de rău augur în Roma sau pe Capitoliu, se făceau rugăciuni publice şi chiar el, ca pontif suprem, se urca pe tribună şi îndemna poporul la rugăciuni după ce îndepărta mulţimea de lucrători şi sclavi.

XXIII Hotărî ca acţiunile intentate în justiţie, care aveau dinainte termene stabilite iarna sau vara, să urmeze în tot timpul, fără întreru-

pere. Ceru ca jurisdicţia fidei comis care se delega anual numai magistraţilor şi numai la Roma, să fie perpetuă şi nu numai la Roma, ci şi în provincie şi să se încredinţeze puterii locale.

Abrogă un articol din legea Papia, adăugat de Tiberius, care spunea să sexagenarii nu pot să procreeze. Decretă ca minorilor să li se dea de către consuli tutori din alt ordin social şi acei care sunt exilaţi de magistraţi din provincia lor să fie izgoniţi şi din Roma şi din Italia. Înfiinţă un nou fel de surghiun, interdicţia celui pedepsit de a ieşi din Roma la o depărtare mai mare de trei mile. Când avea să rezolve o chestiune mai importantă, şedea în senat pe un scaun de tribun între consuli şi îşi rezerva lui dreptul de a dispune de cererile de concediu, care se adresau de obicei senatului.

XXIV Acordă însemnele consulare chiar procuratorilor cu un salariu de două sute de mii de sesterţi. Ridică demnitatea de cavaler celor care refuzau şi demnitatea de senator.

Deşi la început spusese că nu va alege nici un senator care să nu fie strănepotul unui cetăţean roman, el dădu toga senatorială unui fiu de libert, cu condiţia ca să fie adoptat mai întâi de un cavaler roman. Temându-se de dezaprobări, el aminti că şi strămoşul său Appius Caecus, pe când era censor, a ales în senat fii de liberţi, neştiind însă că pe vremea lui Appius şi mult timp după el se dădea numele de libert, nu acelora care-şi dobândeau libertatea de la stăpân, ci celor născuţi din aceştia.

Dădu colegiului quaestorilor sarcina spectacolelor de gladiatori în locul reparării drumurilor. Le luă administrarea provinciilor Ostia şi Gallia, dându-le în schimb paza tezaurului din templul lui Saturn, pe care o deţineau înainte praetorii în funcţie sau foştii praetori. Acordă însemnele triumfale lui Silanus, logodnicul fiicei sale, înainte de a îmbrăca acesta toga virilă. Astfel de onoruri oferi de altfel şi multor alţii mai în vârstă şi atât de uşor, încât într-o scrisoare i s-a cerut în numele legiunilor să ofere însemnele triumfale, pe lângă comanda armatei, locţiitorilor de consuli, pentru ca ei să nu caute pretext de război cu orice preţ.

Printr-un decret acordă lui Aulius Plautius[36] ovaţii publice şi-i ieşi în întâmpinare la intrarea în Roma, iar când acesta se urcă şi se coborî de pe Capitoliu, fu alături de el.

Permise lui Gabinius Secundus, învingătorul chaucilor, popor german, să poarte supranumele de Chaucius.

XXV Rândui avansarea militară a cavalerilor astfel că, după comanda cohortei, urma comanda unui escadron şi de aici tribunatul de legiune.

Stabili o soldă pentru o categorie militară fictivă, numită supranumerară, care avea numai titlul, fără funcţie. Opri printr-un senatus consult ca soldaţii să meargă în casele senatorilor pentru a-i saluta. Confiscă averea liberţilor care se dădeau drept cavaleri romani. Pe cei ingraţi şi de care se plângeau patronii, îi făcea din nou sclavi şi nu permise avocaţilor să apere pe propriii lor liberţi.

Unii cetăţeni izolau pe sclavii bolnavi şi suferinzi în insula lui Aesculap[37] pentru a nu-şi mai da osteneala să-i îngrijească. Claudius decretă că toţi cei care se vor vindeca vor fi liberi şi foştii lor stăpâni nu vor mai avea nici un drept asupra lor, iar cine va prefera să ucidă un sclav, în loc să-l ducă în insulă, va fi vinovat de omor.

Recomandă printr-un edict călătorilor să nu treacă prin oraşele Italiei decât pe jos, în scaune purtate sau în lectică. Aşeză la Puteoli şi Ostia câte o cohortă pentru prevenirea incendiilor.

Opri pe străini să folosească nume romane, cel puţin nume de familie, ordonă să fie tăiaţi cu securea pe Esquilin toţi cei care foloseau pe nedrept cetăţenia romană. Restitui senatului provinciile Achaia şi Macedonia, pe care Tiberius le luase în grija sa. Ridică libertatea locuitorilor din Lycia din cauza discordiilor sângeroase dintre ei şi dădu libertatea rhodienilor, care-şi ispăşiseră greşelile din trecut.

Pe troieni, ca primi întemeietori ai gintei romane, îi scuti de tribut pe veci, după ce citi vechea scrisoare în limba greacă a senatului şi poporului roman către regele Seleucus[38], în care i se promitea alianţă şi amiciţie, cu condiţia de a scuti de orice impozit pe locuitorii Ilionului, înrudiţi prin sânge cu romanii.

Expulză din Roma pe evrei[39], care se agitau mereu, instigaţi de Chrestus[40].

Permise ca ambasadorii germani să stea în fotoliile din orchestră, mişcat de simplicitatea şi încrederea cu care aceştia ocupaseră locuri amestecaţi cu publicul, dar văzând pe ambasadorii parţilor şi armenilor că stau între senatori, trecuseră din proprie iniţiativă în aceleaşi locuri, spunând că ei nu le sunt inferiori nici ca vitejie, nici ca stare socială şi politică.

Desfiinţă în Gallia religia de o mare cruzime a druizilor, interzisă sub Augustus numai cetăţenilor romani. Dimpotrivă, cultul eleusin căută să-l aducă din Attica la Roma.

Propuse ca templul lui Venus Erycina din Sicilia, ruinat de vechime, să fie restaurat pe cheltuiala statului. Când semnă un tratat

cu regii în for, sacrifică o scroafă şi folosi vechea formulă a feţialilor[41].

Dar şi în acestea şi în celelalte acte, cât şi în mare parte din conducerea statului, a administrat nu atât el, cât soţiile şi liberţii care l-au influenţat. Aproape pretutindeni şi totdeauna el lucra cum cerea interesul sau bunul plac al acestora.

XXVI Pe când era încă destul de tânăr, s-a logodit de două ori: întâi cu Aemilia Lepida, strănepoata lui Augustus, şi a doua oară cu Livia Medullina, a cărei poreclă era şi Camilla, din neamul vechi al dictatorului Camillus. Pe cea dintâi a repudiat-o încă fecioară, fiindcă părinţii ei supăraseră pe Augustus. Cea de-a doua s-a îmbolnăvit şi a murit chiar în ziua când era fixată căsătoria.

Apoi s-a căsătorit cu Plautia Urgulanilla, al cărei tată primise onorurile triumfale, şi după aceea cu Aelia Petina[42], fiica unui consular. A divorţat de Petina[43], din cauza unor mici supărări, iar de Urgulanilla din cauza desfrânării ei şi a unei bănuieli de omucidere.

După acestea, se căsători cu Valeria Messalina[44], fiica vărului său primar Barbatus Messala.

Dar când află că aceasta, pe lângă atâta depravare şi fapte dezonorante, se căsătorise cu Caius Silius, iar actul de dotă fusese semnat în prezenţa augurilor, o pedepsi cu moartea şi declară în faţa praetorienilor adunaţi că, nereuşindu-i căsătoriile, va rămâne celibatar, iar dacă nu va rămâne nu se opune să fie ucis de mâinile lor.

Aceasta nu l-a putut împiedica să trateze în curând despre condiţiile de căsătorie din nou cu Petina, pe care odinioară o izgonise, şi cu Lollia Paulina, care fusese căsătorită cu Caius Caesar.

Dar subjugat de farmecele Agrippinei, fiica fratelui său Germanicus, care-l săruta şi-l mângâia folosindu-se de dreptul de rudă, aranjă ca, în cea mai apropiată şedinţă a senatului, unul din senatori[45] să ceară ca să fie constrâns Claudius să se căsătorească cu Agrippina, ca şi cum ar fi în interesul statului şi totodată să dea voie şi altora de a face astfel de căsătorii, care până aici erau considerate ca incestuoase.

Abia trecu o zi şi el se căsători cu Agrippina, fără să se găsească cineva care să-i urmeze exemplul, în afară de un libert şi un centurion, la a căror căsătorie asistă el însuşi cu Agrippina.

XXVII A avut copii de la cele trei soţii: de la Urgulanilla pe Drusus şi Claudia; de la Petina pe Antonia, iar de la Messalina pe Octavia şi un fiu, pe care l-a numit întâi Germanicus şi apoi Britannicus. Drusus

a murit la Pompei pe când era copil: s-a înecat cu o pară cu care se juca, aruncând-o în sus şi prinzând-o în gură. Cu puţine zile mai înainte, se logodise cu fiica lui Sejanus. Este de mirare că unii pun pe socoteala lui Sejanus moartea acestuia.

Pe Claudia o abandonă şi porunci să fie expusă goală la uşa mamei sale, ca fiind a libertului său Boter, deşi se născuse cu cinci luni înainte ca el să divorţeze şi începuse s-o crească.

Pe Antonia o căsători cu Cneius Pompeius Magnus, apoi cu Faustus Sylla, tineri din înalta nobilime, iar pe Octavia cu fiul său vitreg Nero, după ce fusese promisă lui Silanus.

Cât priveşte pe Britannicus, născut în a douăzecea zi a domniei lui şi în timpul celui de-al doilea consulat, încă de mic îl recomanda mereu soldaţilor, purtându-l în braţe în adunare în faţa lor, şi de asemenea îl recomanda poporului, luându-l lângă el sau pe genunchi la spectacole şi urându-i alături de aclamaţiile mulţimii un viitor strălucit.

Dintre gineri, adoptă pe Nero[46]. Pe Pompeius şi Silanus nu numai că-i refuză, dar le pricinui şi moartea[47].

XXVIII Dintre liberţi onoră foarte mult pe eunucul Possides[48], căruia, în triumful său asupra Britaniei, îi dărui o suliţă fără fier, considerându-l între războinici.

N-a onorat mai puţin pe Felix, pe care l-a făcut mai mare peste cohorte, escadroane şi peste provincia Iudeea, cum şi soţ a trei regine[49].

Şi pe Harpocras îl onoră cu dreptul de a se plimba în lectică prin Roma şi de a da jocuri publice.

Mai presus de aceştia, acordă cinstea cuvenită profesorului său Polybius, care mergea adesea între cei doi consuli.

Dar înaintea tuturor acordă onoruri lui Narcissus, secretarul său, şi lui Palas, intendentul său, pe care, printr-un decret al senatului, nu numai că i-a copleşit cu atâtea recompense, dar i-a onorat şi cu insignele quaesturii şi ale praeturii. Atât de mult strânseseră şi furaseră aceştia, încât, plângându-se o dată că n-are bani în casă, nu fără dreptate, i s-ar fi răspuns că ar avea din belşug, dacă cei doi liberţi l-ar primi la parte cu ei.

XXIX Subordonat, după cum am spus, acestora şi soţiilor sale el nu se comporta ca un împărat, ci ca un subaltern. După interesul fiecăruia din aceştia sau după poftele şi capriciul lor, el acorda onoruri, făcea daruri armatei, graţia, pedepsea, adesea fără să ştie şi fără să fie informat.

Ca să nu enumăr toate faptele mărunte – ca dărnicii revocate, judecăţi anulate, numiri în serviciu contrafăcute sau modificate pe faţă – din ordinul lor fură ucişi Appius Claudius Silanus, cuscrul său, şi cele două Iulii, una fiica lui Drusus, alta fiica lui Germanicus, pe motive vagi, fără a li se da dreptul de apărare. De asemenea, fură ucişi Cneius Pompeius, soţul fiicei sale mai mari, şi Lucius Silanus, logodnicul cele mai mici. Dintre aceştia, Pompeius fu străpuns în patul unui tânăr pe care-l iubea, iar Silanus fu silit să abdice din praetură în ziua a patra înaintea calendelor lui ianuarie şi să moară la începutul anului, chiar în ziua nunţii lui Claudius cu Agrippina.

Pedepsi cu atâta uşurinţă 35 de senatori şi peste 300 de cavaleri romani, încât când un centurion îi anunţă executarea unui consular, spunându-i că a făcut ceea ce i-a poruncit, el spuse că n-a poruncit nimic, dar totuşi aprobă moartea consularului, fiindcă liberţii arătară că soldaţii şi-au făcut datoria anticipând răzbunarea împăratului.

Ceea ce însă întrece orice închipuire este faptul că la căsătoria Messalinei cu adulterul Silius actul de dotă a fost semnat chiar de Claudius, căruia i s-a dat asigurarea că este o simulare, ca să îndepărteze un pericol ce-l ameninţă şi pe care îl prevesteau unele semne.

XXX Nu-i lipsea aerul de măreţie şi demnitate exterioară, fie când era în picioare, fie pe scaun, dar mai ales în repaus. Era înalt la trup, cu o faţă frumoasă şi cu frumos păr alb, fără să fie subţire, cu gâtul gros. Dar când mergea, picioarele puţin solide şovăiau, se clătinau. Când glumea sau era serios, îl scoborau foarte multe defecte. Râsul dizgraţios şi mina respingătoare când era supărat îi făceau spume la gură şi-i umezeau nările. Afară de astea, avea o bâlbâială în pronunţare şi un tremur continuu al capului, mai ales când trebuia să facă o sforţare oricât de mică.

XXXI Sănătatea lui a fost foarte şubredă până la urcarea pe tron şi satisfăcătoare după acest eveniment, în afară de durerea de stomac, care în timpul crizei era aşa de mare, încât de multe ori, spunea el, s-a gândit să se sinucidă.

XXXII Dădea mese mari şi dese pe locuri întinse, la care participau de obicei 600 de persoane. A dat o masă deasupra ecluzei lacului Fucinus, unde era să se înece din cauza apei, care tocmai atunci rupsese digul.

Aducea la toate acestea şi pe copiii săi, împreună cu băieţii şi fetele nobililor, care mâncau după vechiul obicei, aşezate la picioarele paturilor de masă.

Pe un musafir bănuit că[50] în ziua anterioară i-a furat o cupă de aur, l-a invitat în ziua următoare şi i-a pus la masă o oală de pământ. Se zice că s-ar fi gândit să dea un ordin, prin care să se îngăduie să se dea drumul la râgâieli şi alte zgomote ale stomacului la masă, fiindcă aflase că un oaspe îşi pusese sănătatea în primejdie reţinându-se de ruşine.

XXXIII Avea în tot timpul şi pretutindeni o mare poftă de mâncare şi de băutură. O dată, când făcea o judecată în forul lui Augustus, izbit de mirosul unei mese care se pregătea pentru preoţii salieni la templul lui Marte din apropiere, părăsind scaunul, s-a urcat la preoţi şi a stat la masă cu ei.

Nu ieşea niciodată din sala de mese, fără să fie cu stomacul supraîncărcat de mâncare şi băutură, aşa încât se culca îndată pe spate şi când dormea cu gura deschisă i se introducea o pană în gură, ca să-şi descarce stomacul. Avea un somn foarte scurt. Se trezea adesea înainte de miezul nopţii, încât în timpul zilei uneori adormea în şedinţă, când judeca, iar avocaţii, ridicând vocea înadins, cu greu îl trezeau.

Îi plăceau foarte mult femeile, dar a fost cu totul departe de bărbaţi. Îi plăcea grozav să joace jocuri de noroc şi a publicat chiar un tratat despre aceste jocuri. Obişnuia să joace chiar când era purtat în lectică şi piesele de joc erau aşa fel fixate că nu erau deranjate în timpul mersului.

XXXIV S-a arătat crud şi sângeros din natură, şi în lucrurile mari ca şi în cele mici.

Asista la torturile din timpul cercetărilor şi la executarea celor vinovaţi de paricid. Dorind să vadă un supliciu după vechiul obicei la Tibur, pentru că cei condamnaţi erau legaţi la stâlp, iar călăul lipsea, el a avut răbdare să aştepte până seara când călăul a venit din Roma.

În luptele de gladiatori, fie date de el, fie de alţii, poruncea să li se taie gâtul chiar şi gladiatorilor căzuţi jos din întâmplare, mai ales retiarilor, ca să le vadă figura când mureau.

O pereche de gladiatori lovindu-se reciproc mortal, porunci ca din ambele săbii să se facă cuţite mici pentru uzul lui personal.

Îi plăceau aşa de mult luptele cu animale sălbatice, încât venea din răsăritul zorilor la spectacol.

Când poporul pleca la amiază la masă, el rămânea acolo şi, în afară de gladiatorii destinaţi, punea să lupte pentru pricini uşoare şi neaşteptate pe unii dintre lucrători sau oameni de serviciu, sau din categorii similare, pentru că n-a funcţionat bine o maşină sau o pânză de scenă, sau pentru alte motive ca acestea.

Trimise în arenă şi pe unul din slujitorii săi, aşa cum era, îmbrăcat în togă.

XXXV Dar timiditatea şi neîncrederea au fost cele mai de seamă defecte ale lui. În primele zile ale guvernării, deşi, după cum am spus, căuta să se arate ca un simplu cetăţean, n-a îndrăznit să meargă la un ospăţ fără să fie înconjurat de gărzi înarmate cu lănci şi fără să fie servit de soldaţi, în loc de oamenii de serviciu. N-a vizitat nici un bolnav, fără ca mai înainte să se cerceteze camera, pernele, aşternuturile. Tot timpul a avut agenţi secreţi, care să observe cu toată rigurozitatea şi fără excepţie pe toţi cei ce vin să-l salute.

Mai târziu, aprobă cu greu ca femeile, copiii şi fetele tinere să fie scutite de această perchiziţie şi să nu se mai ia la intrare secretarilor şi copiştilor cutiile cu instrumentele de scris.

Într-o mişcare populară, un oarecare Camillus, fiind sigur că-l înfricoşează chiar fără război, îi propuse printr-o scrisoare injurioasă, ameninţătoare, ca să cedeze altuia imperiul şi el să trăiască viaţa lui trândavă ca simplu particular. Claudius ceru sfatul bărbaţilor de seamă dacă să se supună sau nu acestei propuneri.

XXXVI Aşa de mult îl înfricoşară câteva comploturi comunicate lui întâmplător, încât încercă să abdice.

Prinzând un om înarmat în apropierea sa în timp ce făcea sacrificiul religios, după cum am spus, repede a convocat senatul prin crainici, plângându-se cu lacrimi de situaţia lui cu totul nesigură pretutindeni. Multă vreme n-a mai ieşit în public.

Chiar dragostea înflăcărată ce o avea pentru Messalina şi-a înăbuşit-o, nu atât din cauza ruşinii publice, cât de teamă ca nu cumva iubitul ei Silius să-i ia tronul. Atunci, fugind la tabere în mod ruşinos şi tremurând de frică, întreba tot drumul dacă mai este împărat sau nu.

XXXVII Orice bănuială ori informaţie cât de neînsemnată îi insuflau mare nelinişte şi-l împingeau să se ferească sau să se răzbune. Unul din avocaţi, luându-l deoparte, îi spuse că a visat că-l asasina cineva. Apoi puţin după aceea, ca şi cum ar recunoaşte pe asasinul din vis, îi arătă pe adversarul lui în proces, care tocmai îi depunea un memoriu lui Claudius. Imediat adversarul avocatului fu trimis la tortură, ca şi cum ar fi fost prins asupra faptului.

În acest mod spun unii că pieri şi Appius Silanus, pe care Messalina şi Narcissus conspirară să-l piardă. Pentru aceasta îşi împăr-

ţiră astfel rolurile: unul năvăli până în ziuă în camera împăratului, prefăcându-se înspăimântat şi spunând că a visat că Appius l-a ucis.

Cealaltă, arătându-se surprinsă, spuse că tot acelaşi vis îl are şi ea de câteva nopţi. Nu mult după aceea, conform planului, s-a anunţat semnificativ că Appius a intrat în palat. Într-adevăr, el primise ordin cu o zi înainte să se prezinte şi Claudius, crezând că vine să realizeze ceea ce anunţase visul, porunci să-l ia imediat şi să-l ucidă. Apoi nu stătu deloc pe gânduri să povestească senatului cu de-amănuntul tot ce se întâmplase, mulţumind libertului că a vegheat la sănătatea lui chiar dormind.

XXXVIII Îşi dădea seama că este o fire stăpânită de mânie şi răzbunare. Se scuză de aceste două defecte printr-un edict şi le deosebi promiţând că una va fi scurtă şi inofensivă, iar cealaltă nu va fi nedreaptă. Locuitorilor din Ostia, fiindcă nu i-au trimis corăbii în întâmpinare pe Tibru, le-a făcut severe observaţii că l-au silit să se amestece cu mulţimea, pentru ca apoi să-i ierte, ba chiar să le ceară scuze.

Pe unii cetăţeni ce i se adresau în public inoportun îi respinse personal cu mâna sa. De asemenea, pe un secretar al unui quaestor şi pe un senator ce fusese praetor îi expulză fără să-i asculte şi fără să fie vinovaţi, ci numai pentru că: primul pledase împotriva lui prea vehement, când era un simplu particular, iar al doilea amendase, când era edil; pe câţiva fermieri de pe domeniul lui fiindcă vânduseră carne friptă împotriva dispoziţiilor legale şi bătuse cu vergi pe intendent care intervenea în această afacere. De aceea ridică edililor dreptul de poliţie a lupanarelor.

Netrecându-şi sub tăcere prostia, a reclamat în unele discursuri ale sale că s-a prefăcut nebun sub Caius dinadins, căci altfel n-ar fi scăpat de primejdii şi nici nu şi-ar fi ajuns scopul. Dar nu convinse pe nimeni. După câtva timp, apăru o carte intitulată: „Vindecarea proştilor", în care se arăta că nimeni nu poate simula prostia.

XXXIX Oamenii se mirau, între alte lucruri la el, de uitucenia şi de lipsa lui de judecată sau, ca să spun pe greceşte, de ramolismentul şi tâmpenia lui.

După ce-a omorât-o pe Messalina, se aşeză la masă şi întrebă de ce nu vine şi împărăteasa. Pe mulţi dintre cei condamnaţi la moarte îi chema a doua zi, fie la masă, fie să joace zaruri cu el şi, crezând că ei întârzie, le reproşa prin curier că sunt nişte somnoroşi.

Când îşi pusese în gând s-o ia pe Agrippina de soţie împotriva legii, nu înceta să spună peste tot că ea este ca şi fiica lui, eleva lui, că s-a născut în casa lui şi a fost crescută pe genunchii lui.

Când era pe punctul de a adopta pe Neron, ceea ce era o nedreptate, fiindcă propriul lui copil era adult şi nu era nevoie de adoptarea altuia, spunea în gura mare că nimeni n-a intrat şi nu intră prin adopţie în familia Claudia.

XL Aşa de distrat era când vorbea, încât uita cine este, cu cine vorbeşte, în ce timp şi în ce loc vorbeşte.

O dată, fiind vorba în senat despre măcelari şi cârciumari, el întrebă în senat:

„Vă rog să-mi spuneţi, poate cineva să trăiască fără chifteluţe?" Şi vorbi despre bogăţia vechilor taverne, unde era obişnuit altădată să caute vin. Acordă votul său unui candidat la quaestură, pentru că, între alte motive, tatăl acestuia îi dăduse la timp să bea apă rece când era bolnav.

Aducând o femeie ca martoră în senat, zise: „Această femeie a fost libertă şi coafeza mamei mele, dar m-a socotit totdeauna stăpânul casei mele. Spun asta fiindcă acuma sunt unii în casa mea care nu mă socotesc stăpân".

Ostienilor, care îi ceruseră o favoare în public, le răspunse înfuriat de pe tribunalul său de judecată că n-are nici un motiv să-i facă recunoscători faţă de el şi dacă se poate vorbi despre un om liber acela este el.

De altfel, cuvintele lui zilnice în fiecare oră sau fiecare moment, erau: „Ce? Îţi fac impresia lui Theogonius[51]!". Sau: „Spune, fără să mă atingi!". Întrebuinţa cuvinte josnice, chiar pentru un particular, cu atât mai mult pentru un principe care nu era lipsit nici de darul vorbirii, nici incult, ba chiar instruit temeinic în disciplinele liberale.

XLI În tinereţe a încercat să scrie istorie îndemnat de Titus Livius[52] şi ajutat de Sulpicius Flavius.

A vrut să-i facă lectura în faţa unui auditoriu numeros, dar citea greu şi uneori se oprea trecându-l sudori reci. Căci, la începutul citirii, rupându-se câteva bănci din cauza greutăţii unui cetăţean prea gras, s-a născut un râs general. Dar, chiar liniştindu-se sala, Claudius nu se putea stăpâni să nu amintească din când în când întâmplarea stârnind iarăşi râsul.

În timpul domniei lui a scris mult şi lucrările i le-a citit un lector. A început istoria sa de la moartea dictatorului Caesar. Dar a trecut la vremea mai nouă începând de la sfârşitul războiului civil, căci simţea că nu va putea vorbi nici liber, nici adevărat despre timpurile anterioare fără a ofensa pe mama şi pe bunica sa.

Lăsă două volume din prima sa istorie şi patruzeci din a doua.

Scrise opt volume despre viaţa sa, mai mult lipsite de spirit decât de eleganţă.

De asemenea, scrise o apărare a lui Cicero, destul de erudită, împotriva cărţilor lui Asinus Gallus.

Inventă chiar trei litere socotindu-le foarte necesare şi le adăugă la cele vechi[53]. Publicase chiar un volum asupra acestei chestiuni când era un simplu particular. Iar când ajunse împărat, obţinu fără greutate ca literele să fie puse în uz alături de celelalte. Există foarte multe cărţi, acte publice şi inscripţii din epoca sa scrise şi cu aceste litere.

XLII N-a studiat cu mai puţină râvnă limba greacă, mărturisind în orice caz frumuseţea acestei limbi şi dragostea lui pentru ea. Pe când un străin vorbea şi greceşte şi latineşte, i se adresă spunându-i: „Fiindcă vorbeşti amândouă limbile noastre".

Recomandând senatorilor Achaia, a spus că această provincie îi e dragă pentru raporturile stabilite cu ea prin studiile comune. Adesea răspundea ambasadorilor în senat în limba greacă prin discursuri interminabile, iar de pe scaunul lui de judecată recita multe versuri greceşti din Homer.

Ori de câte ori se răzbuna pe un inamic sau pe un conspirator şi când tribunul de gardă îi cerea conform obiceiului cuvântul de ordine, nu-i răspundea decât:

Doboară pe bărbatul care m-a insultat cel dintâi[54].

A scris în greceşte douăzeci de cărţi asupra istoriei tyrrhenienilor şi opt asupra cartaginezilor. De aceea, la vechiul muzeu din Alexandria a adăugat un altul cu numele său, hotărând ca în fiecare an, la anumite zile, să se citească în întregime alternativ, sub formă de curs public, într-unul istoria tyrrhenienilor şi în celălalt istoria cartaginezilor.

XLIII Către sfârşitul vieţii, dădea semne vizibile de regret că s-a căsătorit cu Agrippina şi că l-a adoptat pe Neron.

Când liberţii îi aminteau judecata dreaptă cu care pedepsise cu o zi înainte o femeie vinovată de adulter, el le spuse că destinul i-a rezervat numai femei neruşinate, dar nu şi nepedepsite.

Întâlnind apoi pe Britannicus, îl îmbrăţişă cu căldură şi-i ură să crească şi să primească de la el socoteala de toate faptele, adăugând în greceşte:

Cine a rănit, va şi vindeca[55].

Hotărâse să-l îmbrace în toga virilă fiindcă, deşi copil încă, statura i-o permitea. „În sfârşit – a spus Claudius – poporul roman va avea un adevărat Caesar."

XLIV Nu după mult timp, şi-a scris testamentul, întărit cu semnătura tuturor magistraţilor. Înainte de a merge mai departe, fu oprit de Agrippina, neliniştită de planurile lui Claudius, tulburată de conştiinţa ei şi împinsă de foarte mulţi delatori, care o acuzau de atâtea crime. Toţi sunt de părere că a murit otrăvit. Unde şi cine i-a dat otrava – sunt diferite păreri. Unii spun că l-a otrăvit eunucul Halotus, care gusta mâncarea, pe când el lua masa cu preoţii pe Capitoliu. Alţii spun că însăşi Agrippina i-a amestecat otrava, la masa obişnuită, în mâncarea de ciuperci, pe care el le mânca cu lăcomie. Sunt păreri deosebite şi relativ la urmările otrăvirii. Mulţi susţin că după ce a înghiţit otrava a amuţit imediat şi că, după o noapte de dureri atroce, a murit înspre ziuă. După alţii, stomacul fiindu-i prea încărcat, a căzut într-o toropeală şi a început să vomite totul. Atunci, i s-a dat din nou otravă nu se ştie dacă în mâncare sau sub pretext de a-l alimenta, ca să-şi refacă forţele pierdute, ori în clistir, sub motiv că-i uşurează stomacul, fiindcă suferea de indigestie.

XLV Moartea i-a fost tăinuită, până ce s-a stabilit totul relativ la succesor. Astfel, s-au făcut rugăciuni publice pentru însănătoşire, ca şi cum ar fi bolnav, şi s-au chemat, de ochii lumii, comedianţi la palat, ca şi cum ar fi cerut el acest lucru pentru a fi distrat. Muri cu trei zile înainte de idele lui octombrie[56] în etate de 64 ani, în timpul consulilor Asinus Marcellus şi Acilius Aviola, după paisprezece ani de domnie. Fu înmormântat cu pompa obişnuită împăraţilor şi apoteozat. Această onoare însă îi fu anulată de Nero şi apoi restabilită de Vespasian.

XLVI Moartea lui a fost prevestită de diferite semne: A apărut pe cer o stea cu o coadă numită cometă. Apoi, a căzut trăsnetul pe mormântul tatălui său Drusus şi au murit în acel an mai toţi magistraţii. El însuşi pare a fi presimţit ultimele clipe ale vieţii, pe care nici nu le-a ignorat, nici nu le-a disimulat. Dovadă că, atunci când a designat consulii, n-a numit pe nici unul peste luna în care a murit. Ultima dată când fu în senat îşi sfătuia copiii să trăiască în armonie şi rugă pe senatori pe un ton înduioşător să aibă grijă de tinereţea lor. La ultima zi de judecată spuse din înălţimea scaunului său şi repetă că a ajuns la sfârşitul vieţii omeneşti, deşi cei care auzeau acest lucru respingeau cu oroare o asemenea tristă prevestire.

VI

NERO CLAUDIUS CAESAR

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

I Din ginta Domitia, două familii deveniră ilustre: a lui Calvinus şi aceea a lui Ahenobarbus. Ahenobarbii au ca autor al neamului şi poreclei lor pe Lucius Domitius.

Se zice că acesta, pe când se întorcea într-o zi de la ţară, a întâlnit în drum doi gemeni de o frumuseţe divină, care i-au poruncit să anunţe senatului şi poporului roman victoria, pe care o credeau nesigură până atunci. Şi, ca să-i arate puterea lor divină, îi mângâiară obrajii şi părul lui negru deveni roşcat ca arama. Acest semn rămase şi la urmaşii săi, care avură, cei mai mulţi, barba roşie. Onoraţi cu şapte consulate, cu triumf şi două censuri aleşi între patricieni, toţi urmaşii purtară acelaşi supranume.

Nu folosiră alt prenume decât Cneius şi Lucius şi cu această particularitate: că urmară trei Lucius unul după altul, apoi trei Cneius şi apoi alternativ când Lucius când un Cneius. Socotesc necesar să cunoaştem mai mulţi din această familie, ca să se vadă mai bine că, dacă Nero a decăzut de la virtuţile celor vechi, a moştenit în schimb viciile fiecăruia, transmise parcă din tată-n fiu.

II Ca să începem, aşadar, ceva mai de departe, strămoşul său Cneius Domitius, supărat pe pontifi, în timpul tribunatului său, că au ales preot pe un altul decât pe el în locul tatălui său, trecu poporului dreptul ce-l aveau pontifii de a alege preoţi.

În timpul consulatului său, după ce a învins pe allobrogi şi pe arverni, străbătu provincia sa pe un elefant, urmat de mulţimea de soldaţi, ca în solemnităţile triumfale. Despre el a spus oratorul Licinus Crassus că nu e de mirare că are barba de aramă, căci are gura de fier şi inima de plumb.

Fiul său fiind praetor[1], chemă pe Caius Caesar înaintea senatului[2] ca să dea seama de consulatul său, pe care socotea că l-a ţinut împotriva auspiciilor şi legilor. Ajuns în curând consul, încercă să-i ridice comanda armatelor din Gallia şi, numit printr-o intrigă succesorul lui

de către partidul lui Pompeius[3] la începutul războiului civil, fu prins la Corfinium[4]. Lăsat liber, ajută deocamdată pe massilieni, care erau asediaţi, apoi îi părăsi şi muri în cele din urmă în lupta de la Pharsalus[5]. Bărbat nestatornic şi crud, într-un moment de disperare, vroi să moară luând otravă. Dar frica de moarte îl zgudui atât de puternic, încât, căindu-se, vomită otrava înghiţită şi eliberă pe medicul lui care, prudent şi cunoscându-l, îi pregătise o otravă mai puţin vătămătoare[6].

Când Cneius Pompeius ceru sfatul asupra cum să procedeze faţă de oamenii ce rămăseseră neutri între cele două partide, el singur fu de părere să-i considere pe toţi ca duşmani.

III El lăsă un fiu, care trebuie fără ezitare preferat tuturor membrilor ginţii sale. Acesta, bănuit că a fost complice la asasinatul lui Caesar, deşi nevinovat, fu condamnat de legea Pedia[7] şi se retrase pe lângă Cassius şi Brutus[8], cu care era rudă.

După moartea acestora, reţinu flota ce i se încredinţase mai înainte[9], ba o şi mări şi n-o dădu lui Marcus Antonius, decât după desfiinţarea partidului său, printr-un acord voluntar şi considerând aceasta ca un mare serviciu. Singurul dintre toţi cei pedepsiţi de legea sus-numită se reîntoarse în ţară şi ajunse la cele mai mari onoruri[10].

Izbucnind din nou războiul civil, el este locotenentul aceluiaşi Antonius şi i se oferă comandamentul suprem al armatei de către cei cărora le era ruşine să se supună Cleopatrei[11]. Neîndrăznind nici să refuze, nici să primească, din cauza unei boli venite pe neaşteptate, trecu în partida lui Augustus şi muri peste câteva zile, acoperit de oarecare infamie, căci Antonius l-a denunţat public că l-a părăsit ca să-şi vadă iubita, pe Servilia Nais[12].

IV Din aceasta se născu Domitius, care în curând deveni cunoscut ca executor al testamentului lui Augustus, fiind nu mai puţin vestit din tinereţe prin arta de a conduce carul şi apoi, mai târziu, prin onorurile triumfale obţinute în războiul cu germanii[13]. Dar arogant, risipitor şi violent, ca edil forţă pe censorul Lucius Planeus să se dea la o parte din calea lui. În timpul praeturei şi consulatului său, aduse pe scenă, într-un mim, călăreţi şi matroane romane. Dădu lupte cu animale în circ şi în toate cartierele Romei. Jocurile lui de gladiatori erau aşa de crude, că Augustus, după ce i-a atras zadarnic atenţia în particular, a fost nevoit să-i dea avertisment printr-un edict.

V Cu Antonia cea mare avu fiu pe tatăl lui Nero, un om cu o viaţă destrăbălată din toate punctele de vedere.

Tovarăş în Orient al tânărului Caius Caesar[14], îşi ucise libertul, fiindcă refuzase să bea cât îi poruncea el. Gonit din rândul prietenilor de la curtea imperială, duse o viaţă fără nici o măsură.

Într-un sat pe Via Appia, a strivit un copil, trecând intenţionat cu caii în goană peste el.

La Roma, în mijlocul forului, scoase ochiul unui cavaler roman, fiindcă îl criticase cu oarecare libertate.

Era de o mare perfidie, încât nu numai că nu plătea negustorilor lucrurile pe care le cumpăra, ci şi ca praetor înşela pe conducătorii de care la plata premiilor pe care aceştia le obţineau. Constrâns de ironiile surorii sale şi de plângerile pe care le înaintau patronii conducătorilor de care, stabili că, pe viitor, premiile se vor plăti imediat.

Acuzat de lezmajestate, de adultere[15] şi de incest cu sora sa Lepida, la sfârşitul domniei lui Tiberius scăpă de toate, graţie schimbării domniei şi muri la Pyrgis[16] de hidropisie, rămânând pe urma lui şi a soţiei sale Agrippina, fiica lui Germanicus, un fiu numit Nero.

VI Nero s-a născut la Antium, la nouă luni după moartea lui Tiberius, cu optsprezece zile înainte de calendele lui ianuarie, în răsăritul Soarelui, ale cărui raze îl luminară înainte de a atinge Pământul.

În legătură cu naşterea sa, au fost multe şi înfricoşătoare preziceri.

Chiar vorbele tatălui său Domitius sunt o prevestire: când îl felicitau prietenii de naşterea copilului, ar fi spus că din el şi din Agrippina[17] nu se putea naşte decât ceva detestabil, o nenorocire pentru popor. Un semn evident despre nenorocitul lui destin fu în ziua purificării. Caius Caesar, rugat de sora sa ca să dea copilului său numele pe care-l vrea el, îşi aruncă ochii către unchiul său Claudius – care, ajuns mai târziu împărat, adoptă pe Nero – şi spuse că-i dă numele acestuia. Dar nu fu ceva serios, ci o glumă, căci Agrippina nu-l putea suferi pe Claudius, care era atunci batjocura curţii imperiale.

La trei ani, îşi pierdu tatăl. Moştenitor al unei treimi din avere, nu luă moştenirea în întregime, căci mai toate bunurile fură luate de Caius, comoştenitorul său. Apoi mama sa fiind exilată[18], el rămase aproape sărac şi fu crescut de mătuşa sa Lepida, având doi pedagogi: un dansator şi un bărbier. Însă la venirea lui Claudius la tron, nu numai că şi-a recuperat avutul părintesc, dar şi l-a îmbogăţit prin moştenirea tatălui său vitreg Crispus Passienus[19].

Trecerea şi puterea mamei sale, după ce a fost rechemată din exil şi restabilită, deveniră aşa de mari, încât se răspândi zvonul că Messalina, soţia lui Claudius, a trimis agenţi ca să-l strângă de gât în somnul de după amiază, ca fiind rivalul lui Britannicus. Se mai spunea

că, pe când asasinii se apropiau de pat, un şarpe s-a ridicat de sub pernă şi ei, înspăimântaţi, au fugit. Ceea ce a dat naştere acestei poveşti este faptul că s-a găsit lângă perna lui o piele de şarpe, pe care a purtat-o multă vreme, într-o brăţară de aur, la mâna dreaptă, după dorinţa mamei sale. Când amintirea mamei sale deveni odioasă, aruncă această brăţară, pe care o căută zadarnic în ultimele clipe.

VII Destul de tânăr, înainte chiar de a ieşi din vârsta copilăriei, a luat în mod regulat parte ca actor la jocurile de circ şi la jocurile troiene, câştigându-şi simpatia publicului.

La vârsta de 11 ani a fost adoptat de Claudius[20] şi încredinţat pentru instrucţiune lui Anneus Seneca, pe atunci senator.

Se spune că Seneca ar fi visat cu o noapte înainte că ar fi profesorul lui Caius Caesar. În adevăr, Nero în scurt timp adeveri visul, dând prin tot felul de exemple dovada naturii sale monstruoase. Căci, pe fratele său Britannicus, fiindcă acesta îl saluta după obicei cu numele de Ahenobarbus[21], după adopţie, încercă să-l acuze în faţa lui Claudius că nu e copilul lui adevărat, ci un fruct străin al Messalinei. Apăru chiar ca martor împotriva mătuşii sale Lepida[22], ca să placă mamei sale, care o dăduse în judecată.

Dus în for ca să îmbrace toga virilă[23], promise că va distribui poporului bucate şi soldaţilor daruri. Într-o trecere în revistă a praetorienilor, merse în fruntea acestora cu scutul în mână, apoi aduse mulţumiri în senat tatălui său adoptiv. Pledă în limba latină pentru bononi[24] şi în limba greacă pentru rhodieni[25] şi troieni în faţa lui Claudius, care pe atunci era consul. Prima lui magistratură juridică fu aceea de praefect al Romei[26].

În timpul sărbătorilor latine, cei mai de seamă avocaţi se grăbiră să vină înaintea lui, nu cu chestiuni uşoare cum se obişnuieşte, ci cu probleme multe şi grele, deşi Claudius interzisese acest lucru.

Nu după mult timp se căsători cu Octavia[27] şi dădu jocuri în circ şi lupte de animale, în sănătatea lui Claudius.

VIII Avea 17 ani, când s-a anunţat public moartea lui Claudius[28]. Se prezentă în faţa gărzilor între ora a şasea şi a şaptea, fiindcă din cauza timpului rău nu găsea alt moment mai prielnic pentru a cerceta auspiciile.

Salutat împărat pe treptele palatului, fu dus în lectică în tabără şi de aici în senat, după ce vorbi soldaţilor, întorcându-se acasă seara. Din toate onorurile cu care fu copleşit nu refuză decât titlul de părinte al patriei, nepotrivit vârstei sale.

IX Trecând de aici la demonstraţii de pietate, îi făcu lui Claudius măreţe funeralii[29], îi pronunţă discursul funebru[30] şi-l trecu în rândurile zeilor.

Făcu cele mai mari onoruri părintelui său Domitius[31], iar mamei sale îi lăsă conducerea tuturor treburilor publice şi particulare.

Chiar în prima zi a domniei lui dădu tribunului gărzii ca parolă de trecere cuvintele: „cea mai bună mamă"[32] şi adesea era împreună cu ea în lectică, în mod public. Stabili o colonie la Antium, recrutată din veteranii din garda praetoriană, la care adăugă prin schimbare de domiciliu pe cei mai bogaţi centurioni primipilari, unde dispuse să se construiască un port cu lucruri foarte costisitoare.

X Şi ca să dovedească şi mai mult caracterul său, declarând că el va domni după principiul lui Augustus, nu lăsă să-i scape nici o ocazie în care să nu arate dărnicie, blândeţe, amabilitate.

Micşoră sau desfiinţă impozitele mari[33], fiind prea grele. Reduse la un sfert premiul ce se da delatorilor conform legii Papia.

Distribui poporului câte 400 sesterţi de cap, iar senatorilor nobili, dar săraciţi, le înfiinţă o pensie anuală de cinci mii sesterţi şi, de asemenea, cohortelor praetoriene o raţie lunară de grâu gratuit[34].

O dată, dându-i-se să semneze, după obicei, sentinţa de moarte a unui criminal, a zis: „Cât aş vrea să nu ştiu să scriu".

Saluta pe toţi membrii din ambele clase pe nume şi din memorie, iar când senatul îi aducea mulţumiri el răspundea: „Când le voi merita"[35].

Admise şi poporul la exerciţiile din Câmpul lui Marte. Declama adesea în public. Recita versuri nu numai acasă la el, ci şi în teatru. Producea atâta bucurie generală, că pentru aceste declamaţii s-au decretat rugăciuni şi o parte din aceste versuri au fost gravate cu litere de aur şi dedicate lui Jupiter Capitolinul.

XI Dădu un mare număr de spectacole de tot felul: jocuri de tineret[36], jocuri de circ, spectacole de teatru şi lupte de gladiatori. La jocurile de tineret admise să participe şi foştii consuli şi matroanele în vârstă[37].

La jocurile de circ[38] atribui cavalerilor locuri separate[39] de ceilalţi şi făcu să apară quadrige cu cămile.

La jocurile pe care le da pentru veşnicia imperiului şi pe care voia să le numească jocuri maxime, rolurile erau executate în cea mai mare parte de persoane din amândouă ordinele şi de ambele sexe.

Un cavaler roman foarte cunoscut apăru la alergări călare pe un elefant.

Se jucă şi comedia lui Afranius numită „Incendiul" şi se permise actorilor să ia pentru ei mobilierul scăpat din casa în flăcări.

Împărţea zilnic poporului daruri de tot felul: mii de păsări de diferite soiuri, provizii felurite, măsuri de grâu, haine, aur, argint, pietre preţioase, perle, tablouri, sclavi, vite de povară, chiar animale sălbatice domesticite, în sfârşit – corăbii, corpuri de case, pământ.

XII Privea aceste jocuri din înălţimea prosceniului. În luptele de gladiatori, pe care le da într-un amfiteatru de lemn, construit în interval de un an[40] lângă Câmpul lui Marte, nu se ucise nimeni, nici chiar dintre cei mai vinovaţi.

Expuse însă şi închise 40 de senatori şi 60 de cavaleri romani, unii cu o situaţie şi stimă fără pată, iar pe alţii din aceleaşi ranguri sociale îi obligă să ucidă animale sălbatice pe scenă şi să îndeplinească diferite servicii în circ.

Dădu şi o luptă pe mare, unde înotau monştri marini.

De asemenea, dădu jocuri pyrrhice, în care dansau efebi străini. După aceste jocuri, oferi fiecărui dansator diploma de cetăţean roman.

Între scenele mitologice reprezentate la jocurile pyrrhice, un taur a fost pus să se apropie de vaca de lemn în care spectatorii să-şi închipuie că e ascunsă Pasiphae.

Icarus, la cea dintâi încercare de a zbura, căzu lângă Nero şi-l stropi cu sânge. Căci foarte rar şedea la locul lui de onoare, ci culcat în cabină privea prin nişte ferestruici, iar mai târziu obişnuia să privească de la tribuna deschisă, fiind complet descoperit. Institui cel dintâi la Roma jocurile cincinale[41] după obiceiul grecesc, care constau într-un concurs triplu, de muzică, gimnastică şi călărie, numite neroniene.

La inaugurarea termelor[42] şi gimnaziului său, oferi senatului şi cavalerilor untdelemn.

Puse să prezideze toate aceste jocuri magistraţii consulari, traşi la sorţi şi care erau pe locul praetorilor.

În sfârşit, coborî în orchestră şi în senat şi primi coroana elocinţei[43] şi poeziei latine, la care râvneau cei mai distinşi concurenţi, care i-o oferiră prin consimţământul lor. Chitara, pe care judecătorii care-l socotiră ca mare artist i-o oferiră, o sărută şi o aşeză la statuia lui Augustus.

La jocurile gimnastice pe care le dădu în Câmpul lui Marte, îşi tăie prima barbă în mijlocul unei mari pregătiri de sacrificii solemne, o

puse într-o cutie de aur împodobită cu perle preţioase şi o consacră lui Jupiter Capitolinul.

Invită la spectacolul de atleţi şi pe vestalele fecioare, fiindcă în Olimpia se permitea preoteselor zeiţei Ceres să asiste[44].

XIII Nu fără motiv, socotesc între spectacole intrarea lui Tiridate în Roma[45]. Acest rege al Armeniei, atras de mari promisiuni, trebuia să se arate poporului într-o zi fixată printr-un edict. Din cauza ploii, spectacolul s-a amânat, până ce Nero l-a putut da în condiţiile cele mai favorabile: cohorte înarmate erau aşezate împrejurul templelor din for; el însuşi şedea lângă tribuna oratorilor, în costum de triumfător, între insignele şi steagurile militare, pe un scaun curul.

Mai întâi, Tiridate se urcă pe scara tribunei şi se aşeză în genunchi în faţa lui. Nero îl ridică cu mâna dreaptă şi îl sărută. Apoi, la rugămintea sa, îi luă bonetul ce-l avea pe cap şi-i puse diadema, în timp ce un praetor traducea mulţimii vorbele lui Tiridate, care după aceea fu dus la teatru şi, primind din nou laude, fu aşezat la dreapta lui Nero[46].

Salutat ca împărat pentru acest triumf, duse coroana sa de lauri în Capitoliu[47] şi închise templul lui Ianus, ca şi cum n-ar mai fi război.

XIV A exercitat patru consulate: primul de două luni; al doilea şi ultimul de şase luni; al treilea de patru luni. Cele două consulate de la mijloc au fost consecutive, iar celelalte despărţite printr-un interval de un an.

XV În funcţiile lui judiciare, nu răspundea reclamaţiilor, decât a doua zi şi în scris, după ce cerceta atent fiecare caz. În judecarea proceselor îşi păstră obiceiul de a înlătura pledoariile lungi şi de a asculta rând pe rând fiecare parte a procesului.

De câte ori se retrăgea pentru a da hotărârea nu se sfătuia cu nimeni, ci, după ce citea singur diferitele păreri ce fuseseră date, alegea pe una din ele pe care o dădea ca exprimând părerea majorităţii.

Nu admise multă vreme pe copiii liberţilor în senat şi nu recunoscu nici un privilegiu acordat de împăraţii precedenţi.

Pe candidaţii care erau supranumerari îi puse în capul legiunilor, ca o consolare pentru întârzierea funcţiei lor[48].

Conferea de obicei consulatul pe şase luni. Dacă unul din consuli murea în jurul datei de 1 ianuarie, nu numea pe un altul, dezaprobând vechiul exemplu al lui Caninius Rebilus, care nu fusese consul decât o zi. Oferi însemnele triumfale chiar quaestorilor şi unora din ordinul

cavalerilor şi nu din consideraţii militare. Când trimitea cuvântările lui scrise în senat, cu diferite subiecte, obişnuia să pună pe consuli să le citească, deşi era datoria quaestorilor.

XVI Inventă un nou plan de case[49]. Ceru ca grupurile de case, precum şi casele izolate să aibă în faţa lor portice, de pe a căror terasă să se poată stinge incendiile.

El vroia să întindă zidurile Romei până la Ostia şi să aducă apa din mare în vechiul oraş printr-un canal. Sub domnia lui a pedepsit şi a reprimat cu severitate multe abuzuri, făcând regulamente nu mai puţin severe. Puse frâu luxului. Mesele publice le reduse la simple distribuţii. Interzise să se vândă în cârciumi alte mâncări în afară de cele gătite cu legume şi zarzavaturi, deşi înainte nu era interzis în aceste localuri nici un fel de mâncare.

Aplică torturi creştinilor[50], un soi de oameni cu superstiţii noi şi vătămătoare.

Opri excesele conducătorilor de quadrige[51] care printr-o veche toleranţă rătăceau încoace şi încolo, arogându-şi dreptul de a înşela şi de a fura zicând că glumesc. Exilă totodată pe pantomimi cu organizaţiile lor.

XVII Ca o măsură împotriva falsificatorilor de acte, hotărî ca nici un testament sau act să nu fie semnat, dacă n-a fost găurit în trei locuri şi cusut cu sfoară de in înainte de a fi pecetluit. Luă măsuri ca primele două pagini ceruite ale testamentului să nu cuprindă decât numele testatorului, fără nici o semnătură, şi interzise celor ce scriau testamentele altora să-şi înscrie şi pentru ei vreo moştenire. De asemenea, fixă şi pentru avocaţi să li se dea un salariu just şi convenabil de către cei ce-i angajează[52], dar aceştia să nu plătească nimic pentru scaunele din tribunale, aceste cheltuieli trebuind să fie suportate de tezaurul public.

Procesele privitoare la fisc le transferă în for la judecători speciali[53], iar apelurile de tot felul le dădu în competenţa senatului.

XVIII Nu fu niciodată stăpânit de gândul de a-şi mări şi întinde imperiul, ba plănui chiar să-şi aducă armata din Britania şi nu renunţă la acest plan, decât de teama de a nu părea că înjoseşte gloria părintelui său[54]. Se mărgini să dea titlul de provincie romană regatului Pont pe care i-l dărui Polemon[55] şi celui al Alpinilor după moartea lui Cottius[56].

XIX N-a proiectat decât două călătorii în total: una la Alexandria şi alta în Achaia.

La călătoria în Alexandria renunţă chiar în ziua plecării, tulburat de unele prevestiri şi de teama primejdiei; căci, şezând să se odihnească în templul Vestei, după ce vizitase şi alte temple dimprejur, când vru să se scoale, i se prinse toga şi apoi avu o ameţeală, că nu mai văzu nimic.

În Achaia, încercă să străpungă istmul de Corint şi ţinu un discurs de îmbărbătare praetorienilor în adunare să înceapă lucrul. La semnalul trompetei el aruncă prima cazma de pământ şi duse pe umeri un coş plin de pământ. Pregătea şi o expediţie către porţile Caspice[57], recrutând pentru aceasta o legiune de italici înalţi de şase picioare, pe care o numea falanga lui Alexandru cel Mare.

Am povestit aceste lucruri, parte în afară de orice critică, parte foarte lăudabile, ca să le deosebesc de ticăloşiile şi crimele de care mă voi ocupa îndată.

XX Între alte discipline pe care le-a învăţat în anii copilăriei a fost şi muzica. Îndată ce a devenit împărat, a chemat pe Terpnus, cel mai renumit harpist de atunci, pe care-l punea să cânte, iar el zile în şir, după masă până noaptea târziu, sta lângă el, până ce încetul cu încetul a început şi el să studieze şi să facă exerciţii, fără să omită ceva din deprinderile şi măsurile pe care le iau artiştii pentru a-şi conserva sau chiar a-şi dezvolta vocea. Astfel, se culca cu faţa în sus şi ţinea pe piept o foaie de plumb, îşi făcea purgaţii prin clistire şi vomitări, se abţinea de la fructe şi mâncări vătămătoare vocii[58], în sfârşit, sedus de progresul ce credea că l-a făcut, dorea cu ardoare să cânte pe scenă, deşi avea voce slabă şi răguşită, spunând mereu între prieteni proverbul grec că muzica n-are valoare dacă nu este auzită[59].

Apăru pe scenă întâi la Neapole[60] şi, deşi a avut loc un cutremur de pământ tocmai în timpul cântării sale[61] de a zguduit serios teatrul, el n-a încetat să cânte până ce nu şi-a isprăvit aria începută.

Acolo cânta des şi multe zile. Făcând puţin timp pauză ca să-şi refacă vocea, nerăbdător de a fi văzut, trecu de la băi în teatru, unde mâncă în mijlocul orchestrei, în faţa unui public numeros, spunând în greceşte că dacă va şi bea ceva va scoate sunete de om bine hrănit.

Cucerit de laudele locuitorilor din Alexandria, care veniseră în convoi pentru un nou transport de grâne la Neapole, chemă mai mulţi locuitori alexandrini să se întreţină cu ei. Se grăbi să aleagă tineri din ordinul cavalerilor şi mai mult de cinci mii din popor, foarte voinici, pe care, împărţindu-i în grupuri, îi învăţă diferite feluri de aplauze, ca: bâzâitul albinelor, răpăitul ploii pe acoperiş, sunetul de ţiglă. Pe când cânta pe scenă, îi făceau cu zel serviciul aceşti tineri, care se deose-

beau de alţii prin părul gras de parfumuri şi printr-o îmbrăcăminte foarte luxoasă, cu inel în mâna stângă. Şefii lor primeau câte patruzeci de mii de sesterţi.

XXI Cum vroia neapărat să cânte chiar la Roma, sărbători jocurile cincinale neroniene înainte de ziua fixată.

Toţi cerând să audă vocea lui cerească, el le răspunse că le va face plăcerea în grădinile lui. Dar la rugăminţile mulţimii adăugându-se şi cele ale soldaţilor de gardă, el promise cu plăcere că se va produce imediat şi porunci să-i înscrie numele pe lista harpiştilor angajaţi.

Îşi puse fără întârziere numele scris pe un bilet, ca şi ceilalţi, şi intră pe scenă, la rândul lui, cu praefecţii praetorieni, care-i ţineau chitara, tribunii militari şi prietenii intimi.

Când se aşeză, după ce termină preludiul, anunţă, prin consularul Cluvius Rufus[62], că va cânta aria Niobe. Şi cântă cam până pe la ora a zecea fără întrerupere.

Apoi lăsă pentru anul viitor coroana şi restul concursului, ca să aibă mai des ocazia de a cânta. Dar acest interval părându-i-se prea lung, nu întârzie să se arate de mai multe ori în public.

Nu sta la îndoială să joace între actori şi la spectacole particulare şi o dată un praetor[63] i-a oferit un milion de sesterţi.

A jucat chiar în tragedii, mascat.

Măştile eroilor sau zeilor, care erau reprezentaţi pe scenă, erau făcute să semene cu el sau cu femeia pe care el o iubea atunci. Între altele, a cântat operele: Canace născând, Oreste matricidul, Oedip cel orb şi Hercule furiosul. La această ultimă piesă, se spune că un recrut pus de pază la intrarea în teatru, văzând că Nero este împodobit, dar legat cu lanţuri, cum cerea subiectul operei, alergă să-i dea ajutor.

XXII De mic avea o pasiune deosebită pentru cai. Toată vorba lui era numai despre jocuri de care, oricât era oprit de la acestea.

Într-o zi, pe când deplângea înaintea colegilor soarta unui jucător care fusese târât de cai, profesorul l-a dojenit, iar el a minţit spunând că a vorbit de Hector. La începutul domniei se juca zilnic pe o masă cu quadrige de fildeş şi la toate jocurile de circ, fie cât de mici, se ducea întâi pe ascuns, apoi pe faţă şi aşa fel că toţi ştiau în ziua aceea unde se va duce împăratul. Nu-şi ascundea dorinţa de a mări numărul premiilor. Prin aceasta însă, spectacolul se prelungea până seara târziu, din cauza darurilor multe ce trebuiau distribuite, încât şefii echipelor nu aduceau judecătorii lor, decât pentru a fi plătiţi o zi întreagă. Curând dori să conducă chiar el un car şi să fie văzut la spectacole.

După ce făcu exerciţii în grădinile lui în faţa sclavilor[64] şi a oamenilor de jos, se produse în văzul tuturor în Circul Maximus[65] şi dădu unui libert drapelul[66] cu care se semnaliza începerea jocurilor, nu, cum se obişnuia, unui magistrat.

Nemulţumit de probele artei lui la Roma, se duse în Achaia, cum am spus[67]. Era atras mai ales într-acolo, fiindcă oraşele în care se ţineau concursuri muzicale obişnuiau să-i trimită lui toate coroanele cântăreţilor de harpă şi el le primea cu toată plăcerea, încât pe delegaţii care aduceau coroanele nu numai că-i primea cu precădere, dar îi oprea şi la masă.

Rugat de unii să cânte ceva la masă, primi cu efuziune şi, fiind aplaudat, spuse că numai grecii ştiu să asculte muzica şi numai ei sunt demni de talentul lui.

Fără să-şi mai amâne plecarea, cum ajunse la Cassiope[68], începu să cânte la altarul lui Jupiter Cassius.

XXIII De aici încolo asistă la toate concursurile. Ordonă să se concentreze într-un singur an spectacolele din diferite epoci, pe unele din ele chiar repetându-le[69].

În Olimpia hotărî, de asemenea, contrar obiceiului, un concurs de muzică şi, ca să nu-l depărteze sau să-l distragă ceva de la aceste ocupaţii, când libertul său Helius îl chemă printr-o scrisoare la Roma, unde prezenţa sa era necesară, el îi răspunse prin aceste rânduri: „Deşi mă sfătuieşti acum şi mă rogi să mă întorc cât mai repede, datoria ta ar fi mai degrabă să mă sfătuieşti şi să doreşti să mă reîntorc demn de Nero".

În timp ce cânta el, nimeni nu putea să iasă din teatru, orice necesităţi ar fi avut[70]. Astfel, se spune că unele femei au născut în timpul spectacolului şi că mulţi, scârbiţi de atâta muzică şi aplauze, găsind uşile închise la ieşire, au sărit peste ziduri ori s-au prefăcut morţi, şi astfel au fost scoşi ca pentru a fi înmormântaţi. Abia e de crezut cu ce nelinişte concura, cu ce invidie privea pe adversari şi ce teamă avea de judecători. Trata pe adversari ca şi cum ar fi fost în aceleaşi condiţii sociale: îi observa, îi căuta, îi acuza în secret, adesea îi înjura când îi întâlnea, iar dacă vreunul îl depăşea prin talent îl cumpăra. Înainte de a începe concursul, vorbea cu judecătorii foarte respectuos, spunând că el a făcut tot ce era în puterea lui, dar că succesul e în mâna soartei, iar ei, ca oameni învăţaţi şi înţelepţi, trebuie să excludă tot ce este întâmplător. Când judecătorii îl îndemnau să aibă curaj, el se retrăgea cu sufletul mai uşurat, dar nu fără îngrijorare, considerând tăcerea şi sfiala unora ca mâhnire şi rea-voinţă şi zicând că-i sunt suspecţi.

XXIV Aşa de mult se supunea legilor concursului, încât nu îndrăznea niciodată să scuipe şi-şi ştergea singur sudoarea de pe frunte cu braţul[71]. Ba chiar într-o tragedie, când i-a scăpat sceptrul din mână, l-a ridicat repede, tremurând de teama de a nu fi exclus de la concurs pentru această greşeală, şi nu şi-a recăpătat calmul decât când un actor l-a asigurat, jurându-i, că nu i s-a observat acest amănunt în zgomotul de picioare şi aclamaţiile publicului.

Se proclama singur învingător şi pentru aceasta se lua la întrecere cu crainicii.

Şi ca să nu mai rămână nici urmă de amintire a vreunui învingător la concursuri, porunci ca portretele şi statuile tuturor acestora să fie date jos, târâte cu un cârlig şi aruncate în latrine.

La jocurile olimpice conduse un car cu zece cai, deşi a criticat într-o piesă a sa în versuri acest lucru când l-a făcut regele Mithridate. Căzând de pe car, s-a urcat din nou, dar n-a putut să conducă până la sfârşit şi se retrase din cursă. Totuşi aceasta n-a fost o piedică pentru a fi încoronat. La plecare dădu libertate întregii provincii, dreptul de cetăţenie romană şi judecătorilor o mare sumă de bani.

Aceste dărnicii le anunţă chiar el, din mijlocul stadionului, în ziua jocurilor istmice.

XXV Întors din Grecia la Neapole, unde repurtase cea dintâi glorie ca artist, intră în oraş pe un car cu cai albi, printr-o spărtură făcută în zid anume, cum se obişnuia pentru învingătorii la jocurile sacre. La fel făcu în Antium, Alba şi Roma. Dar la Roma era pe carul pe care intrase odinioară în triumf Augustus. Îmbrăcat în purpură şi cu o hlamidă cu stele de aur, purta pe cap coroana olimpică, în mâna dreaptă pe cea pythică, iar celelalte coroane erau duse cu pompă înaintea lui, cu inscripţii care arătau locul victoriei şi adversarii învinşi, subiectul cântecelor şi pieselor cu care a învins.

Carul era urmat de cei care aplaudau întruna, ca în ovaţii, strigând că ei sunt cavaleri augustani[72] şi soldaţi din triumful lui.

De aici, după ce a fost dărâmat arcul Circului Maximus, pentru a-i deschide trecerea, se îndreptă spre Velabrum şi for, ajungând la Palatin şi templul lui Apollo.

În calea lui se jertfeau animale, ici şi colo se împrăştiau parfumuri, se lansau păsări, i se aruncau panglici şi bomboane.

Aşeză coroanele sacre în camerele de culcare pe lângă paturi, de asemenea şi statuile lui, reprezentat în ţinută de harpist. Ba chiar bătu o monedă cu acest chip.

Şi după acestea, fu atât de departe de a renunţa sau de a rări astfel de preocupări, încât, pentru a-şi păstra vocea, nu dădea proclamaţii către soldaţi decât când era absent, sau dacă era prezent, altul îi pronunţa cuvintele.

Nu făcea nimic serios sau neserios, fără ca profesorul de cânt să fie alături, spre a-i aminti să-şi cruţe coardele vocale şi să-i dea o batistă s-o pună la gură.

Prietenia sau ura o arăta după felul cum îl lăuda fiecare, mai mult ori mai puţin.

XXVI Neruşinarea, poftele, desfrâul, lăcomia, cruzimea nu şi le-a arătat pe faţă decât cu timpul, cu încetul şi pe ascuns, la început ca pe nişte greşeli de tinereţe; dar şi atunci nimeni nu se îndoia că aceste vicii nu erau ale vârstei, ci ale firii sale.

De cum apunea soarele, îşi lua o bonetă sau o şapcă pe cap şi vizita lupanarele[73].

Hoinărea pe străzi ca un amator de joc, dar nu de jocuri fără primejdie. Astfel, obişnuia să lovească pe oamenii care se întorceau de la masă şi, dacă rezistau, îi rănea serios şi îi arunca în canal. Spărgea prăvăliile şi le prăda. Făcuse acasă la el un magazin, unde vindea lucrurile furate la licitaţie. Adesea, în asemenea aventuri, a riscat să-şi piardă ochii şi viaţa. Insultând soţia unui senator, a fost lovit aproape mortal. De atunci nu s-a mai expus să iasă singur la această oră şi, dacă ieşea, avea tribunii care îl urmăreau în secret de departe[74]. Chiar în timpul zilei era dus clandestin într-o litieră închisă la teatru şi asista din prosceniu la cearta pantomimilor[75]. Dacă cearta degenera în bătaie şi începeau să-şi zvârle cu pietre şi bucăţi de scaune unii în alţii, arunca şi el în spectatori şi a rănit o dată un praetor la cap.

XXVII Încet-încet însă viciile crescând, lăsă glumele şi ascunzişurile, şi-şi dădu drumul pe faţă la excese şi mai mari, fără nici o grijă a le ascunde.

Prelungea mesele de la miezul zilei până la miezul nopţii. Se refăcea cu băi calde, iar vara cu băi reci cu gheaţă. Lua masa câteodată şi în public, în locul unde se dădeau lupte navale, sau în Câmpul lui Marte, sau în Circus Maximus, fiind servit la masă de toate dansatoarele şi flautistele oraşului.

Ori de câte ori cobora Tibrul la Ostia sau naviga în Golful Baiae, se aşeza pe ţărmul mării sau pe malul Tibrului, în prăvălii şi localuri atrăgătoare unde matroane, făcând pe hangiţele, îl invitau să se oprească. Se invita singur şi la masa prietenilor. Pe unul l-a costat o

prăjitură cu miere patru sute mii sesterţi şi pe altul şi mai mult o băutură cu esenţă de trandafiri.

XXVIII Pe lângă legăturile lui vinovate cu tineri de condiţie liberă, pe lângă adulterele cu femei măritate, violă o fecioară vestală, numită Rubria. Puţin a lipsit ca să nu se căsătorească în regulă cu liberta Actea, angajând câteva persoane consulare care să jure că ea s-a născut din viţă regală.

Pe Sporus, un copil, castrându-l, a încercat să-l considere femeie dându-i dotă şi un văl de culoarea flăcării şi făcând nuntă în regulă cu solemnitate deosebită. Respectând toate datinile unei asemenea împrejurări, l-a dus acasă şi l-a tratat ca pe o soţie. De aceea şi circula o glumă: „Ce bine ar fi fost pentru neamul omenesc dacă Domitius, tatăl lui Nero, ar fi avut asemenea soţie".

Pe acest Sporus îl împodobi ca pe o împărăteasă. Îl lua cu el în lectică în adunări şi în târgurile din Grecia, ba chiar la sărbătorile Sigilaria din Roma, sărutându-l necontenit.

Ar fi dorit să-şi necinstească propria sa mamă, dacă duşmanii Agrippinei nu l-ar fi depărtat, de teama că această femeie rea şi orgolioasă să nu se folosească şi de această favoare ca să facă rău[76].

În tot cazul, puţin după aceasta aduse între concubine pe o curtezană, care semăna mult cu Agrippina.

Unii afirmă că mai înainte, de câte ori era purtat cu mamă-sa în lectică, avea dorinţe incestuoase, fapt pe care-l arătau petele de pe îmbrăcămintea lui.

XXIX Aşa de mult şi-a prostituat pudoarea, că nu i-a rămas nemurdărită nici o parte a corpului.

Inventă, ca un fel de joc, să se acopere cu piele de fiară şi să stea într-o ascunzătoare şi de aici să se repeadă la trupurile bărbaţilor şi femeilor legate de un stâlp. După ce-şi satisfăcea poftele bestiale, se ducea la libertul Doryphorus[77] cu care chiar s-a măritat, după cum se însurase cu Sporus.

După cum am aflat de la unii, el era convins că nu există nici un om cast, curat în vreo parte a corpului său; că cei mai mulţi îşi ascund viciile, ştiind să se prefacă cu abilitate. De aceea tuturor celor ce-i mărturiseau depravarea, le ierta celelalte delicte.

XXX El socotea că bogăţiile şi banii nu sunt făcuţi decât pentru a-i risipi, că cei care calculează şi cheltuiesc cu socoteală sunt nişte avari

şi nişte cărpănoşi, iar cei care fac risipă şi se ruinează sunt cu adevărat străluciţi şi măreţi[78].

Ceea ce lăuda şi admira la unchiul său Caius, ceea ce considera el ca cea mai mare glorie, era faptul că a risipit în aşa de puţin timp bogăţiile imense lăsate de Tiberius.

De aceea n-avea nici o măsură în dărniciile şi cheltuielile lui. I-a dat lui Tiridate – ceea ce ne vine greu să credem – opt sute mii de sesterţi pe zi şi la plecare peste o sută de milioane.

Dădu harpistului Menecrate şi gladiatorului Spiculus averi şi case de ale cetăţenilor care avuseseră onoruri triumfale.

Făcu aproape funeralii regale cămătarului Cercopithecus Paneros, pe care îl îmbogăţise cu proprietăţi urbane şi rurale.

Nu îmbrăca o haină de două ori. Juca zaruri cu patru sute de mii sesterţi punctul. Pescuia cu o plasă aurită, împletită cu fire de purpură stacojie.

Se zice că niciodată n-a făcut o călătorie cu mai puţin de o mie de care, cu catâri potcoviţi cu potcoave de argint, cu vizitii în haine de lână de Canusia[79], cu trupă şi călăreţi din Mauretania[80] şi toţi cu brăţări la mână şi coliere.

XXXI Cu nimic n-a cheltuit mai mult decât cu construirea de clădiri. Îşi întinse palatul de la Palatin până la Esquilin: prima fu casa de trecere, pe care, fiind distrusă de incendiu, o refăcu şi o numi Casa de aur.

Ca să cunoaştem întinderea şi bogăţia palatului, e destul să spunem că avea un vestibul în care se ridica propria sa statuie[81], sub forma unui colos înalt de o sută douăzeci de picioare. Vestibulul era aşa de larg, că avea trei portice cu trei rânduri de coloane şi era lung de o mie de paşi. De asemenea avea un lac ca o mare, înconjurat de case, care da aspectul unui oraş. În jurul acestora se întindeau câmpii cu ogoare, cu vii, cu păşuni şi păduri, cu o mare mulţime de animale domestice şi sălbatice de tot felul.

În celelalte părţi ale palatului, totul era acoperit cu aur şi încrustat cu pietre scumpe şi cu perle. Sălile de mâncare erau capitonate cu plăci mobile de fildeş, ca prin deschizături să fie împrăştiate deasupra mesenilor flori şi parfumuri.

Sala principală de mese era în formă rotundă şi se învârtea necontenit ziua şi noaptea, ca să imite mişcarea universului[82].

Băile erau alimentate din apele mării şi ale râului Albula.

După ce a terminat o astfel de casă[83], când i s-a făcut inaugurarea, s-a mărginit să spună că, în sfârşit, de acum înainte începe să locuiască

şi el ca un om. Pe lângă acestea, începuse să facă un bazin acoperit de la Misenum la Lacul Avernus, înconjurat de portice, în care să aducă toate apele calde din Golful Baiae. De la Lacul Avernus până la Ostia, începu să sape un canal lung de o sută şaizeci de mile, ca să se circule cu corăbiile, dar să nu se meargă totuşi pe mare, şi destul de larg, pentru ca două galere cu cinci rânduri de rame venind din direcţii contrare să poată trece una pe lângă alta[84].

Ca să realizeze aceste lucrări, dădu ordin să fie aduşi în Italia toţi prizonierii, fără excepţie, iar toţi vinovaţii şi condamnaţii să fie pedepsiţi cu munca forţată.

La această nebunie a cheltuielilor a fost împins şi de încrederea în puterea sa, dar şi de speranţa venită pe neaşteptate în bogăţii imense şi ascunse, potrivit indicaţiilor date de un cavaler roman[85], care l-a asigurat că tezaure foarte vechi, aduse de regina Didona în fuga sa din Tyr, fuseseră ascunse în peşteri foarte vaste, în Africa, şi că aceste comori pot fi descoperite fără prea multă osteneală.

XXXII Însă când se văzu înşelat în speranţe, dezamăgit, ajuns la ultimul ban şi aşa de lipsit, încât fu nevoie să amâne şi să suspende plata soldaţilor şi pensia veteranilor, îşi îndreptă gândurile către calomnii şi confiscări[86].

Înainte de toate, hotărî ca din bunurile liberţilor în loc de jumătate, cum îi venea prin moştenire, să-i revină cinci şesimi, dacă purtau, chiar fără dovadă sigură de înrudire, numele unei familii cu care el avea vreun fel de legătură.

Apoi stabili ca testamentele celor vinovaţi de ingratitudine faţă de împărat să fie achitate fiscului, iar cei care le scriseseră sau dictaseră să fie pedepsiţi.

Toate faptele şi vorbele cuiva puteau fi acuzate de crimă faţă de împărat, numai să se fi găsit un delator pentru ele.

Ceru preţul coroanelor pe care oraşele i le oferiseră în diferite concursuri şi, după ce interzise întrebuinţarea culorii de violet de purpură, puse pe unul să vândă câteva uncii din aceşti coloranţi în zilele de târg şi sub acest pretext închise pe toţi negustorii.

Mai mult, când cânta pe scenă, observând între spectatori o matroană îmbrăcată în purpură interzisă, o arătă, se spune, controlorilor, care o scoaseră afară şi o dezbrăcară nu numai de haine, dar şi de avere.

Nu da nimănui o însărcinare fără să-i spună: „Ştii ce nevoie am eu, să facem aşa fel ca nimeni să n-aibă nimic".

În sfârşit, luă darurile multor temple, topi statuile de aur şi argint, între care şi ale zeilor penaţi, pe care le restabili Galba mai târziu.

XXXIII A început paricidele şi crimele cu moartea lui Claudius, de al cărui sfârşit, dacă nu este el autorul principal, în tot cazul n-a fost străin, ceea ce de altfel nici nu ascundea, căci avea obiceiul să laude, numind cu expresie greacă „hrană a zeilor" ciupercile cu care otrăvise pe Claudius.

De altfel, îi întina memoria cu tot felul de insulte, în vorbe şi fapte, acuzându-l uneori de nebunie, alteori de cruzime. Spunea ca o glumă despre Claudius că încetase de mult a rămâne printre oameni, lungind prima silabă a cuvântului morari[87] şi considera multe decrete şi regulamente de ale lui ca pe ale unui dement.

În fine, în construcţia mormântului acestuia nu puse nimic solid şi durabil, ci material slab şi uşor. Otrăvi pe Britannicus, pe de o parte invidiindu-l că avea o voce mai plăcută ca el, pe de altă parte fiindu-i teamă că amintirea tatălui său cândva o să-l facă mai iubit de popor.

Fiindcă doza dată de renumita otrăvitoare Locusta[88] întârzia să-şi facă efectul, producându-i lui Britannicus numai un deranjament de stomac, Nero a chemat-o imediat şi a biciuit-o cu mâna lui, acuzând-o că i-a dat, nu otravă, ci contraotravă. Fiindcă ea se dezvinovăţea că a dat doza mai mică, pentru ca să ascundă o crimă aşa de odioasă, Nero zise: „Sigur, o să mă tem de legea Iulia"[89]! şi o forţă ca în camera lui şi în prezenţa lui să pregătească imediat otrava mortală cât mai violentă. Încercă otrava cu un ied, dar acesta murind după cinci ore, puse otrava din nou la fiert şi apoi o dădu unui purcel, care muri imediat. Îndată porunci s-o ducă la masă şi să i-o servească lui Britannicus[90] care lua masa cu el. Cum gustă din otravă, acesta căzu, iar Nero spuse către comeseni că este un atac obişnuit de epilepsie de care suferă Britannicus[91]. A doua zi, pe o ploaie torenţială, îl îngropă în grabă, fără nici o pompă. Locusta, pentru serviciile ei, primi imunitatea faţă de legi, vaste proprietăţi şi chiar discipoli.

XXXIV Mama sa, care observa şi încerca să-i corecteze faptele şi vorbele, îi devenise o grea povară, încât de multe ori căuta s-o facă odioasă publicului, spunând că se retrage din domnie şi că va pleca la Rhodos.

În curând o lipsi de orice onoare şi autoritate[92], îi retrase garda de soldaţi germani şi o goni chiar din palat, interzicându-i să mai locuiască la el. Nu uită apoi nimic care să n-o chinuiască. Dacă ea stătea în Roma, el urzea o mulţime de procese prin supuşii lui, iar dacă

se retrăgea în altă parte a imperiului, trimitea oameni peste mări şi ţări ca să-i tulbure liniştea, întâmpinând-o cu batjocură şi insulte. Înspăimântat însă de ameninţările şi caracterul ei violent, hotărî s-o piardă. Cum încercase de trei ori cu otravă şi-şi dădu seama că ea este întărită cu antidoturi, pregăti atunci ca plafonul camerei de dormit, printr-un mecanism, să cadă peste ea în timpul nopţii, când dormea. Secretul acestui plan însă nefiind bine păstrat de complicii săi, inventă o corabie demontabilă, care s-o ucidă, fie înecând-o, fie căzând peste ea.

Se prefăcu deci că se împacă cu ea şi printr-o scrisoare călduroasă o chemă la Baiae, ca să sărbătorească împreună cu el Quinquatriile.

Dădu ordin trierarchilor[93] să sfarme ca printr-o întâmplare nenorocită corabia liburniană cu care fusese transportată Agrippina, iar el, în aşteptare, prelungi serbarea.

Când ea ceru s-o ducă la Bauli, el îi oferi în loc de corabia sa avariată pe cea demontabilă, o conduse cu voioşie şi la despărţire chiar îi sărută pieptul. Apoi petrecu restul timpului foarte agitat, aşteptând rezultatul faptei sale. Dar când află că toate au ieşit altfel, că mama sa a scăpat înotând, nu ştia ce să mai facă.

Când Lucius Agerinus, libertul Agrippinei, veni să-i spună cu bucurie că ea este sănătoasă şi nevătămată, el, aruncând pe furiş lângă acesta un pumnal, porunci să fie luat şi pus în lanţuri ca asasin trimis de mama sa, iar aceasta să fie ucisă, răspândind apoi zvonul că ea s-a sinucis fiindcă i-a fost descoperită crima.

Se mai spun amănunte şi mai dezgustătoare, dar nu din izvoare sigure: că ar fi alergat să vadă trupul celei ucise, că i-ar fi pipăit părţile corpului, lăudând pe unele, criticând pe altele, şi că, în timpul acesta fiindu-i sete, ar fi cerut băutură.

Totuşi, cu toate linguşirile soldaţilor, senatului şi poporului, conştiinţa crimei a fost mereu trează[94]. El n-a putut nici atunci, nici mai târziu să-şi înăbuşe remuşcările. Adesea mărturisea că este urmărit de chipul mamei sale, de biciul şi torţele arzătoare ale Furiilor.

Încercă, făcând un sacrificiu prin magi, să cheme şi să îmblânzească pe zei.

În călătoria sa în Grecia, nu îndrăzni să ia parte la misterele din Eleusis, fiindcă vocea crainicului îndepărta pe criminali şi pe nelegiuiţi.

La paricidul mamei adăugă uciderea mătuşii sale[95]. Făcându-i o vizită, o găsi culcată în pat, bolnavă de stomac. Cum îl văzu, după obiceiul persoanelor în vârstă, îi mângâie barba cu mâna, spunându-i cu blândeţe: „Când o voi primi, ca dar, voi consimţi să mor".

Nero, întorcându-se la cei din jurul său, spuse cu un aer de glumă că se va bărbieri imediat şi ceru medicilor să dea bolnavei purgative

din belşug. Nici nu murise aceasta, şi el îi luă toată averea, distrugându-i testamentul, ca să nu piardă nimic.

XXXV În afară de Octavia, a mai avut două soţii: pe Poppea Sabina, fiica unui quaestor şi căsătorită mai înainte cu un cavaler[96] roman, apoi pe Statilia Messalina, strănepoata lui Taurus[97], fost de două ori consul şi onorat cu triumful. Ca să o poată lua, i-a ucis soţul, pe Atticus Vestinus, consul în activitate.

Dezgustat în curând de Octavia[98] răspundea prietenilor, care îl dojeneau, că trebuie să fie mulţumită cu podoabele de soţie.

După ce încercă de câteva ori şi zadarnic s-o stranguleze, o goni, ca sterilă. Dar cum poporul nu aproba acest divorţ şi nu mai înceta cu invectivele împotriva lui, el o exilă şi în cele din urmă o ucise, învinuind-o de adulter, acuzaţie atât de neruşinată şi de nedreaptă, încât la proces, toţi refuzând să declare împotriva inocenţei ei, sili pe pedagogul său Anicetus[99] să spună că a abuzat el de Octavia printr-o viclenie.

Pe Poppea, cu care s-a căsătorit, după douăsprezece zile de la divorţul cu Octavia, a iubit-o foarte mult. Totuşi, şi pe ea a ucis-o cu o lovitură de picior, pentru că, fiind gravidă şi bolnavă, îl certase că se întorsese târziu de la o cursă de care. De la ea a avut o fată, pe Claudia Augusta, pe care a pierdut-o de mică. N-a fost nici un fel de legătură căreia să nu-i fi pus capăt printr-o crimă.

Ucise pe Antonia, fiica lui Claudius, acuzând-o de conspiraţie împotriva lui, fiindcă refuzase să se căsătorească cu el după moartea Poppeei. Trată la fel pe toţi care erau rudă cu el, fie prin sânge, fie prin alianţă. Între aceştia a fost şi tânărul Aulus Plautius, pe care l-a pângărit cu forţa, înainte de a-l trimite la moarte, zicând: „De acum mama mea să se ducă să sărute pe succesorul meu", făcând aluzie la faptul că Plautius era iubit de Agrippina şi împins de ea ca să pună mâna pe imperiu.

Pentru că fiul său vitreg Rufinus Crispinus, născut de Poppea, copil încă, se juca de-a generalul şi de-a împăratul, porunci servitorilor lui să-l înece în mare când pescuia. Exilă pe Tuscus, fiul doicii sale, pentru că, fiind guvernatorul Egiptului, se spălase în băile construite anume pentru împărat când va sosi în Egipt.

Forţă pe profesorul său Seneca[100] să se sinucidă, deşi acesta adesea ceruse să iasă din slujbă şi-i promisese averea sa. Nero îi jurase pe ce e mai sfânt că e bănuit degeaba şi că el vrea mai degrabă să moară decât să-i facă vreun rău.

Praefectului Burrhus, promiţându-i un leac pentru alinarea durerii din gât, îi trimise otravă.

Pricinui moartea unor liberţi bogaţi şi bătrâni[101], punându-le otravă fie în mâncare, fie în băutură, deşi aceştia îl ajutaseră mai întâi să fie adoptat şi apoi îi fuseseră slujitori în conducere.

XXXVI Nu arătă cruzime mai mică nici faţă de cei din afară şi faţă de străini.

O cometă cu coadă[102], care după credinţa poporului anunţă moartea conducătorilor, începu să apară de câteva nopţi. Neliniştit de acest lucru, află de la astrologul Babilus că regii altădată, ca să scape de această ameninţare, aveau obiceiul să facă o crimă ilustră, ca nenorocirea să treacă de pe capul lor pe capul altora. Atunci hotărî moartea tuturor nobililor, cu atât mai mult cu cât avea o aparenţă de dreptate, fiindcă fuseseră descoperite două conspiraţii: prima şi cea mai importantă pusă la cale de Piso la Roma, cealaltă la Beneventum de Vinicius.

Conspiratorii, legaţi în lanţuri triple, îşi susţinură cauza în faţa lui. Unii şi-au mărturisit crima, alţii l-au acuzat, spunând că nu puteau să-l înlăture decât cu moartea de la toate ticăloşiile de care s-a pătat.

Copiii condamnaţilor au fost goniţi din Roma şi au pierit prin otravă sau foame.

Este sigur că pe unii i-a ucis la o masă cu pedagogii şi sclavii, iar pe alţii i-a împiedicat să-şi procure hrana zilnică.

XXXVII De atunci, omora fără alegere sau măsură pe cine îi plăcea şi sub orice pretext.

Dar, ca să nu-i înşir pe toţi, spun numai câţiva: Salvidienus Orfitus fu acuzat de crimă, fiindcă închiriase trei prăvălii din casa lui lângă for, pentru a servi ca loc de odihnă delegaţiilor venite din diferite oraşe; jurisconsultul Cassius Longinus[103] care era orb, fiindcă păstrase într-un vechi arbore genealogic imaginile lui Caius Cassius, asasinul lui Caesar; Pactus Thrasea[104], fiindcă avea figura severă de pedagog.

Celor condamnaţi la moarte nu li se îngăduia să trăiască mai mult de o oră. Ca să nu intervină vreo întârziere, trimitea medici la cei ce şovăiau, ca să-i vindece imediat, căci aşa numea el tăierea venelor celor sortiţi morţii. Se crede că ar fi vrut să dea unui poliphag din Egipt oameni vii, pe care să-i sfâşie şi să-i mănânce, acesta fiind obişnuit cu carnea crudă şi primind orice i se dădea.

Încrezut şi îngâmfat de astfel de fapte, ca de nişte succese, spunea că nici un împărat până la el n-a ştiut tot ce este permis.

Adesea lăsa să se înţeleagă că nu va cruţa nici pe ceilalţi senatori, că va scăpa o dată statul de această tagmă şi că va da cavalerilor şi liberţilor administraţia provinciilor şi comandamentele armatei.

Fără îndoială că nici la sosire, nici la plecare n-a salutat pe vreun senator şi nici n-a răspuns măcar la salut.

În rugăciunea ce o făcu la inaugurarea lucrărilor tăierii istmului, se rugă – cu voce tare – în faţa unei mari mulţimi, ca lucrarea să fie spre binele lui şi al poporului roman, dar nu pomeni nimic despre senat.

XXXVIII N-a cruţat nici poporul, nici zidurile Romei. Spunând odată cineva într-o conversaţie: „După moartea mea, poate să ardă pământul", el a zis: „Ba chiar înainte, cât sunt în viaţă". Şi aşa a şi făcut.

Căci, ca şi cum l-ar fi supărat urâţenia vechilor clădiri, străzile înguste şi întortocheate, incendie Roma aşa de pe faţă, încât mulţi consulari nu îndrăzniră să se atingă nici de sclavii lui pe care îi prinseră la casele lor cu câlţi şi torţe ca să le dea foc.

Hambarele de grâu aşezate lângă casa de aur, fiindcă dorea foarte mult să ia terenul, fură incendiate şi dărâmate cu berbece, fiind construite din piatră.

Şase zile şi şase nopţi dură acest incendiu.

Poporul n-avu alt refugiu decât monumentele şi cavourile[105].

Atunci, în afară de un număr imens de grupuri de imobile, au ars casele vechilor comandanţi împodobite încă cu pradă de război, templele zeilor clădite[106] şi dedicate de regi, apoi temple clădite şi consacrate zeilor în timpul războaielor punice şi gallice. Arse, în fine, tot ce era demn de văzut şi de păstrat din antichitate.

El privea acest foc din turnul lui Maecena, răpit de frumuseţea focului, cum zicea el, şi cântând, în costum de actor, căderea Troii.

Ca să nu scape ocazia de a prăda şi fura, promise că va ridica gratuit cadavrele şi molozul şi nu permise nimănui să-şi ia lucrurile rămase. Pentru refacerea oraşului, primi o seamă de contribuţii grele, dar mai ceru şi altele, cu insistenţă, încât aproape ruină capacitatea de plată atât a provinciilor, cât şi a particularilor.

XXXIX La atâtea nenorociri şi infamii făcute de Nero se mai adaugă şi altele datorite întâmplării.

Astfel, o ciumă care seceră într-o toamnă treizeci de mii de persoane trecute în registrele de morţi, un dezastru în Britania, în care două fortăreţe de seamă au fost jefuite o dată cu moartea atâtor

cetăţeni şi aliaţi; o înfrângere ruşinoasă în Orient, în Armenia, legiunile romane fiind puse la jug, iar Siria fiind păstrată cu multă greutate.

Ceea ce e de mirare şi demn de reţinut între acestea, este faptul că el nimic nu suporta mai cu răbdare ca injuriile şi batjocurile oamenilor şi n-a fost mai blând faţă de cei ce-l cântau în poeme, decât faţă de acei ce-l insultau prin ironii şi invective. Multe epigrame în latineşte şi greceşte circulau sau se afişau, în felul acestora:

Cine va spune că nu e Aeneas strămoşul lui Nero?
Unul pe tata-a salvat, altul pe mama-a ucis.
Nero struneşte chitara iar partului arcul e strună.
Unul va fi muzicant, altul ţintaş cu săgeţi.
Roma va fi doar o casă; la Veii, romani, e scăparea,
Până ce Veii vor fi şi ei de casă-ocupaţi.

Dar el nu căuta pe autorii acestor epigrame şi, dacă unii dintre ei au fost denunţaţi senatului, a intervenit să nu li se aplice pedepse grele.

O dată, pe când trecea el pe stradă, Isidor cinicul i-a strigat în gura mare că a cântat bine nefericirea lui Nauplius, dar diriguie rău fericirea sa proprie.

Datus, actor de atellane, într-un cântec spunea ca refren: „Adio tată, adio mamă" şi, imitând că bea şi că înoată în apă, făcea aluzie la moartea lui Claudius prin otravă şi a Agrippinei prin naufragiu. Iar la ultimul refren: „Veţi fi în curând la Pluton!", făcând un gest, arătă senatul. Nero nu făcu altceva actorului şi filozofului decât să-l exileze din Roma şi Italia, fie din dispreţ al acestuia faţă de orice infamie, fie din teama că, mărturisindu-şi neplăcerea, va irita spiritele.

XL Lumea, după ce suportase aproape paisprezece ani pe un astfel de împărat, în sfârşit îl părăsi. Începutul l-au făcut gallii, sub conducerea lui Iulius Vindex, care pe atunci era propraetor în Gallia.

Astrologii îi preziseră lui Nero că va veni o zi când va fi detronat. Dar el repeta acele cuvinte devenite celebre: „Tot pământul cultivă arta", voind să justifice prin aceasta predilecţia sa pentru muzică, plăcută pentru un împărat şi necesară omului particular.

Unii îi preziseră regatul Orientului, în caz că va fi detronat. Alţii îi desemnaseră domnia Ierusalimului. Mulţi îl asigurau că-şi va recăpăta vechea lui situaţie. Era mai înclinat către această speranţă, mai ales când fură recucerite Britania şi Armenia, pierdute amândouă mai înainte. Acum socotea că a isprăvit cu nenorocirile prorocite de destin, iar când consultă oracolul lui Apollo de la Delphi şi acesta îi spu-

sese să se ferească de anul al 73-lea, crezând că este anul morţii lui, fără să se gândească la anii lui Galba, avu atât de mare încredere nu numai că va trăi până la bătrâneţe dar că va fi deosebit de fericit, încât, când pierdu într-un naufragiu nişte pietre preţioase, spuse între ai săi că peştii i le vor aduce înapoi.

Luă cunoştinţă de răscoalele gallilor la Neapole în ziua în care cu câţiva ani în urmă omorâse pe mama sa. Privi situaţia cu mult sânge rece, ba chiar făcea impresia că se bucură că s-a ivit o nouă ocazie ca să jefuiască atâtea provincii bogate prin dreptul războiului.

Imediat plecă să asiste într-un gimnaziu la o luptă între atleţi.

În timpul mesei, primi scrisori cu veşti mai alarmante, dar se mărgini numai să ameninţe cu moartea pe cei care s-au revoltat.

În fine, timp de opt zile, căutând să nu răspundă la scrisori nimănui, să nu dea nici un ordin, nici o instrucţiune, trecu această chestiune sub tăcere şi uitare.

XLI Totuşi, impresionat de numeroasele şi insultătoarele proclamaţii ale lui Vindex, îndemnă senatul printr-o scrisoare să-l răzbune pe el şi statul, scuzându-se că nu poate veni el personal fiindcă suferă de o durere de gât.

Nimic nu l-a afectat în proclamaţiile lui Vindex mai mult decât că l-a făcut prost harpist şi l-a numit Ahenobarbus în loc de Nero.

Mărturisi că e gata să-şi reia numele lui de familie, care i se consideră o ruşine, în locul celui adoptiv.

Pe celelalte insulte le considera false, neîntemeindu-se pe nici un alt argument, decât că i se impută că este ignorant într-o artă ce a dus-o la perfecţiune. Apoi întrebă pe toţi dacă cunosc pe un alt artist mai mare decât el.

Dar veşti din ce în ce mai urgente îl făcură ca, tremurând de teamă, să vină la Roma.

În drum spre Roma, o uşoară prevestire îl mai întări: văzu gravat pe un monument un soldat gall care era tras de păr şi trântit de un cavaler roman.

Se bucură de această scenă şi mulţumi cerului.

Dar nici acum nu convocă nici senatul, nici poporul, ci chemă la el acasă pe câţiva dintre fruntaşii politici şi avu cu ei o scurtă consfătuire, iar în restul zilei îi duse să viziteze o orgă hidraulică de un nou şi necunoscut model. Arătându-le-o piesă cu piesă, explicându-le costul şi mecanismul fiecăreia şi greutatea de a cânta, spuse că o va aduce în teatru, dacă îi va permite răscoala lui Vindex.

XLII Apoi, când auzi că şi Galba şi spaniolii s-au revoltat, leşină şi, cu sufletul sfărâmat, rămase multă vreme fără voce, aproape mort.

Când îşi reveni în simţire, rupându-şi hainele şi bătându-se cu pumnii în cap, spuse că s-a mântuit cu el.

Când doica sa căuta să-l consoleze, că şi altor împăraţi li s-a întâmplat la fel, îi răspunse că el suferă mai presus de toţi nenorociri nemaiauzite şi nemaicunoscute, fiindcă îşi va pierde imperiul fiind în viaţă.

Totuşi nu părăsi şi nu renunţă cu nimic la luxul şi viaţa lui trândavă. Ba chiar, primind câteva veşti bune din provincie, a dat o masă extrem de bogată, cântând cu gesturi de bufon versuri ironice, adresate şefilor răscoalei, care versuri fură răspândite în public.

Se duse în ascuns la câteva spectacole de teatru şi trimise vorbă unui actor care-i plăcea că se foloseşte prea mult de ocupaţiile sale de împărat.

XLIII De la începutul revoltei, se spunea că el plănuise crime multe şi monstruoase, dar nu în contradicţie cu caracterul său.

El vroia să înlocuiască şi să asasineze pe toţi guvernatorii de provincii şi pe comandanţii de armată, ca pe nişte conspiratori stăpâniţi de un singur şi acelaşi simţământ; plănuia să masacreze pe toţi exilaţii şi pe toţi gallii din Roma, pe cei dintâi ca să nu îngroaşe rândurile răsculaţilor, iar pe cei din urmă, ca fiind complici şi apărători ai compatrioţilor lor; se gândea să lase Gallia pradă armatei, să otrăvească pe toţi senatorii la o masă; să incendieze Roma şi să dea drumul fiarelor sălbatice în oraş ca să existe mai grele posibilităţi de apărare.

Dar s-a reţinut, nu atât din părere de rău, cât din neputinţa de a le executa. Socotind necesară expediţia împotriva gallilor, concedie consulii din funcţie înainte de timp şi luă el locul ambilor consuli, sub motiv că era sortit ca Gallia să nu poată fi învinsă decât de un singur consul.

Ridicând fasciile, după ce se ospătase, pe când cobora din sala de ospăţ, rezemându-se de umerii prietenilor, spuse că, de îndată ce va ajunge în Provincia gallică, se va prezenta fără arme înaintea armatei şi va plânge amarnic în faţa soldaţilor şi atunci toţi răsculaţii vor regreta faptele lor, iar a doua zi, vesel între veseli, va cânta cântece de biruinţă, pe care trebuie să le compună chiar de pe acum.

XLIV În programul de pregătire a expediţiei, cea dintâi grijă a fost de a alege carele care să-i transporte instrumentele scenice şi muzicale, de a tunde concubinele pe care le va lua cu el şi de a le înarma cu securi şi scuturi ca amazoanele. În curând, chemă triburile urbane

ca să depună jurământ pentru război. Dar cum nu se prezentă nici unul din cei capabili de muncă, ceru stăpânilor un număr de sclavi şi alese pe cei mai buni, neexceptând nici pe intendenţi şi pe secretari. De asemenea, porunci ca toate ordinele să suporte o parte din cheltuieli şi, pe lângă aceasta, toţi chiriaşii caselor particulare şi grupurilor de case să verse fiscului chiria pe un an. Ceru cu atâta aroganţă şi insistenţă numai bani noi, argint curat şi aur purificat la foc prin topire, încât cei mai mulţi refuzară pe faţă contribuţia, cerând prin consimţământul unanim ca să ia mai degrabă de la delatori înapoi recompensele pe care aceştia le primiseră.

XLV Din cauza scumpirii grâului, ura poporului împotriva atleţilor pe care el îi întreţinea creştea. Căci în mijlocul acestei foamete generale, sosise în port, din întâmplare, un vas din Alexandria care aducea nisip pentru luptătorii de la curtea împăratului.

Datorită acestui fapt, aţâţând ura tuturor împotriva lui, n-a fost batjocură care să nu i se adreseze.

Statuii lui i s-a pus pe cap un smoc de păr de femeie cu inscripţia: „Abia acum începe lupta, s-o dea".

Pe gâtul altei statui i-au legat un sac de piele cu inscripţia: „Eu ce am putut să fac? Dar tu ai meritat sacul".

Au scris pe coloane că prin cântecele lui a trezit cocoşii.

Chiar în timpul nopţii, un mare număr de cetăţeni, prefăcându-se că se ceartă cu sclavii lor, se rugau să vină mai repede un răzbunător.

XLVI Pe lângă acestea, era înspăimântat şi de prevestirile evidente pe care i le făceau visele sale, ca şi tălmăcirile ghicitorilor, mai noi şi mai vechi, mai ales că el înainte nu visase niciodată.

După moartea mamei sale visase că, pe când conducea o corabie pe timp liniştit, i s-a smuls din mână cârma şi Octavia, soţia sa, l-a tras într-un întuneric foarte des. Visa, ba că este acoperit de o mulţime de furnici cu aripi, ba că era înconjurat de statuile naţiunilor aşezate la intrarea în Teatrul lui Pompei şi el era oprit să mai înainteze. Un cal din Asturia[107], pe care-l iubea mult, i-a apărut în vis cu tot corpul transformat în maimuţă, afară de cap, şi nechezând răsunător.

Mausoleul îşi deschise singur uşile şi din el se auzi o voce care-l striga pe nume.

La calendele lui ianuarie, zeii lari, împodobiţi pentru a primi sacrificii, căzură la pământ în timpul pregătirii sacrificiului. Pe când observa zborul păsărilor, Sporus[108] îi oferi drept dar un inel, pe piatra căruia era sculptată răpirea Proserpinei.

La rostirea rugăciunilor solemne înaintea mulţimii şi în faţa tuturor ordinelor, cu greu s-au găsit cheile Capitoliului. Iar când în senat se citea partea din cuvântarea sa împotriva lui Vindex, în care ameninţă că în curând criminalii vor fi pedepsiţi şi li se vor pregăti o moarte demnă de crimele lor, toată lumea a strigat: „Tu o vei suferi, Caesar".

S-a observat chiar că cea din urmă piesă în care a cântat a fost Oedip exilat, în care sfârşea pronunţând acest vers:

Soţie, mamă, tată, toţi mă forţează să mor.

XLVII Între timp, anunţându-se printr-o scrisoare că şi celelalte armate s-au revoltat, cum se găsea la masă, rupse scrisoarea primită, răsturnă masa, trânti de pământ două cupe la care ţinea foarte mult şi pe care le numea homerice, fiindcă erau gravate pe ele subiecte din Homer şi, cu otrava pregătită de Locusta şi pusă într-o cutie de aur, trecu în grădinile lui Servilius. Acolo, după ce trimise pe cei mai credincioşi dintre liberţi la Ostia, ca să pregătească o flotă pentru fugă, propuse tribunilor şi centurionilor praetorieni să-l însoţească. Dar fiindcă unii ezitau, alţii refuzau categoric, unul din ei chiar strigând: „Este atât de mare nenorocire să mori?", începu să-şi facă tot felul de planuri: să se îndrepte cu rugăminţi către parţi ori către Galba, sau, îmbrăcat în haine cernite, să iasă în faţa poporului în for şi să ceară iertare de toate cele trecute, iar dacă nu va înduioşa sufletele, să ceară să-i fie dată măcar praefectura Egiptului. S-a găsit după aceea în scrinul lui un proiect de discurs în acest sens. Dar se crede că a renunţat la acest plan, de teamă să nu fie sfâşiat de popor, înainte de a ajunge în for.

Între astfel de gânduri, îşi amână hotărârea pentru a doua zi; dar trezindu-se în miezul nopţii şi aflând că l-a părăsit şi garda, sări din pat şi trimise după prieteni. Cum nu primea nici un răspuns, se duse el personal, întovărăşit de câţiva, la casa fiecăruia. Găsind însă uşile tuturor închise şi nerăspunzând nimeni, se întoarse în camera lui, de unde paznicii fugiseră şi ei, furând aşternuturile de pat şi cutia cu otravă. Atunci căută pe gladiatorul Spiculus, sau pe oricare alt călău de mâna căruia ar putea pieri şi negăsind pe nimeni, zise: „Aşadar n-am nici prieten, nici duşman?" Şi se repezi afară, ca şi cum ar vrea să se arunce în Tibru.

XLVIII Revenindu-şi din această pornire, spuse că doreşte un loc mai ascuns, unde să-şi întărească sufletul. Phaon, libertul său, se oferi să-l ducă la ţară la el, între şoseaua Salaria şi Nomentana, departe cam la patru mile de Roma. Aşa cum era, cu picioarele goale şi cu o tunică

pe el, îmbrăcă pe deasupra o manta cu glugă, învechită şi decolorată; cu capul acoperit şi cu faţa ascunsă cu o batistă, încălecă pe un cal, având cu el numai patru însoţitori, între care era şi Sporus. Dar îndată, înspăimântat de un cutremur de pământ şi de un trăsnet din faţă, auzi strigătele soldaţilor care îl blestemau pe Nero şi se rugau pentru Galba. Un călător pe care-l întâlni spuse: „Aceşti soldaţi îl urmăresc pe Nero", iar altul întreba: „Ce mai este nou în Roma cu Nero?"

Întărâtat de mirosul unui cadavru aruncat în drum calul făcu o mişcare bruscă şi batista de pe faţa lui Nero căzând, fu recunoscut şi salutat de un praetorian care se găsea în concediu.

Ajungând la o răscruce, lăsară caii într-un crâng şi cu greu, pe o potecă printre trestii, înfăşurându-şi picioarele cu îmbrăcămintea, sosi la zidul din dosul casei.

Acolo, Phaon îl sfătui ca deocamdată să se ascundă într-o groapă de unde se luase nisip, dar el răspunse că viu nu se va îngropa în pământ.

Aşteptând puţin până să-i pregătească intrarea clandestină în casă, luă apă cu pumnul dintr-o băltoacă şi bău spunând: „Aceasta este băutura lui Nero".

Apoi îşi curăţi mantaua de ghimpi, care intraseră în ea pe drum, şi pe brânci, printr-un gang strâmt săpat în grabă, ajunse în prima cameră şi se culcă pe un pat având ca aşternut o manta veche şi o pernă mică.

Între timp, deşi îi era foame şi sete, refuză pâinea proastă ce i se oferise, dar bău puţină apă călduţă.

XLIX Atunci toţi care erau cu el cerându-i ca să termine o dată cu primejdia ce-l ameninţa, el porunci să i se facă o groapă pe măsura corpului său, s-o căptuşească, dacă găsesc, cu bucăţi de marmură, să aducă lemne şi apă şi să se îngrijească îndată de cele necesare cadavrului.

Se plângea la fiecare din aceste pregătiri şi repeta întruna: „Ce mare artist piere".

În acest timp, curierul lui Phaon venind cu o scrisoare, Nero o luă repede şi citi că senatul l-a declarat duşman al patriei şi este căutat spre a fi pedepsit după obiceiul strămoşesc. Întrebă în ce constă această pedeapsă şi, când află că cel condamnat este pus dezbrăcat cu gâtul într-o furcă şi bătut cu vergi până moare, îngrozit, luă în mână cele două pumnale, ce le purta cu el şi, după ce le încercă cu mâna tăişul şi la unul şi la altul, le puse la loc, pretextând că n-a sosit încă ora fatală.

Aci ruga pe Sporus să plângă şi să se bată cu pumnii în piept de durere, aci cerea să-i dea cineva un exemplu cum să-şi curme viaţa. Uneori îşi reproşa laşitatea cu aceste vorbe: „Trăiesc în ruşine şi infamie. Asta nu se cuvine lui Nero, nu se cuvine. În astfel de împrejurări, trebuie să fiu înţelept. Haide, Nero, trezeşte-te"! Dar călăreţii, care aveau misiunea de a-l aduce viu, se apropiau. Cum îi auzi, tremurând, spuse un vers din Iliada: „Zgomotul cailor iuţi izbeşte urechile mele" şi îşi vârî pumnalul în gât, ajutat de secretarul său Epaphroditus.

Între viaţă şi moarte, unui centurion care se repezi să-i acopere rana cu mantaua, ca şi cum ar fi voit să-l ajute, Nero nu-i răspunse decât:

„Târziu!" şi: „Asta e credinţă?"

Muri cu aceste vorbe pe buze, cu ochii deschişi şi aşa de încruntaţi, spre spaima şi groaza celor ce-l priveau.

Nu ceruse mai înainte însoţitorilor decât să nu-i dea capul în mâna nimănui şi să-l ardă oricum, dar întreg. Permise aceasta lui Icelus, libertul lui Galba, scos nu cu mult înainte din lanţurile în care fusese aruncat la începutul revoltei.

L Funeraliile lui au costat două sute de mii de sesterţi. A fost acoperit cu o cuvertură de stofă albă, ţesută cu fire de aur, pe care o folosise la calendele lui ianuarie. Doicile lui, Egloge şi Alexandra, cu Actea, concubina lui, îi depuseră rămăşiţele pământeşti în cavoul familiei Domiţiilor, care se vede în Câmpul lui Marte, aşezat pe colina grădinilor. În acel cavou, coşciugul de marmură de porfir ridicat pe un altar cu piatră de Luna fu înconjurat cu o balustradă de piatră de Thasos.

LI Avea statura aproape mijlocie, corpul plin de pete şi respingător, părul blond, faţa mai degrabă frumoasă decât plăcută, ochii albaştri şi miopi, gâtul gros, pântecul proeminent, picioarele foarte subţiri, în sfârşit o sănătate excelentă.

Cu toate orgiile lui nemăsurate, n-a fost bolnav decât de trei ori în paisprezece ani. Şi atunci nu s-a abţinut nici de la vin, nici de la năravurile lui.

Ca îmbrăcăminte şi îngrijire era atât de puţin decent, încât umbla cu părul întotdeauna coafat, iar în călătoria în Achaia îl lăsă să cadă pe umeri. Adesea, îmbrăcat într-un halat de cameră, cu o batistă legat la gât, apărea în public fără cingătoare şi descălţat.

LII De copil a fost familiarizat cu toate disciplinele liberale. Mama sa însă l-a îndepărtat de la filozofie, spunându-i că această disciplină nu cadrează cu un viitor împărat.

Profesorul său Seneca l-a oprit de a cunoaşte pe vechii oratori, ca să-i reţină mai mult admiraţia asupra sa. Astfel, înclinat către poezie, compunea cu plăcere versuri şi fără multă muncă. Nu e adevărat, cum cred unii, că publica lucrările altora ca ale lui. Au ajuns în mâna mea tăbliţe şi cărţi cu versuri foarte cunoscute, scrise de mâna lui, încât se vedea uşor că versurile nu erau nici transcrise, nici scrise după dictarea cuiva, ci versuri muncite de unul care cugetă şi creează, cu multe ştersături, intercalări şi adeseori a avut şi pentru pictură şi sculptură preocupări destul de serioase.

LIII Era mai cu seamă dornic de popularitate şi rival al tuturor acelor ce mişcau în orice fel sufleteşte poporul. Ieşise zvonul că după obţinerea coroanelor scenice avea de gând, la viitoarele jocuri, să se ducă la Olimpia cu atleţii.

Căci se exercita mereu la luptă şi în toată Grecia nu privise altfel la jocurile de gimnastică decât şezând pe pământ în stadion ca arbitrii şi, dacă vreo pereche de jucători se depărta prea mult, îi trăgea el însuşi cu mâna în mijlocul arenei.

Se hotărâse – ca unul care socotea că e deopotrivă cu Apollo în cântec şi cu Soarele în conducerea cailor – să imite şi faptele lui Hercule. Se zice că i se preparase un leu pe care, în arena amfiteatrului, dezbrăcat în faţa publicului să-l ucidă, fie cu măciuca, fie strângându-l în braţe.

LIV Chiar spre sfârşitul vieţii, el făcuse legământ că dacă situaţia sa imperială va rămâne neatinsă, are să se producă la jocurile date în onoarea victoriei sale, cântând la orga hidraulică ori din flaut sau cimpoi, iar în ultima zi ca actor va juca rolul lui Turnus al lui Virgilius.

Unii spun că actorul Paris a fost ucis de el, socotindu-l un rival de temut.

LV Avea dorinţa nesăbuită de a-şi eterniza memoria din faimă. Astfel, schimbă numele vechi al multor lucruri şi localităţi şi le puse nume noi după numele lui; şi Roma hotărâse s-o numească Neropolis.

LVI În toate ocaziile era dispreţuitor al religiilor, afară de una singură, aceea a zeiţei din Siria. Dar şi pe aceasta o dispreţui în curând atât de mult, încât o mânji cu urina lui. Fu cucerit însă de o altă super-

stiţie, la care rămase alipit cu încăpăţânare: era o păpuşă, pe care o primise de la un plebeu necunoscut, ca protectoare contra conjuraţiilor, tocmai când o conspiraţie fu îndată descoperită. Aceasta deveni divinitatea sa supremă şi el continuă s-o onoreze cu trei sacrificii pe zi: voia să se creadă că ea îl făcea să cunoască dinainte viitorul. Cu puţine luni înainte de moartea sa, el se îndreptă şi spre haruspicii, dar nu obţinu vreo prevestire favorabilă.

LVII Muri în al 32-lea an al vârstei sale în aceeaşi zi în care omorâse odinioară pe Octavia, ceea ce stârni o bucurie publică atât de mare, că poporul, cu boneta libertăţii, alergă în toate părţile prin oraş. Cu toate acestea, n-au lipsit oameni care să-i împodobească mult timp, primăvara şi vara, mormântul cu flori şi să expună la tribună imaginile lui împodobite cu toga sau să arate edictele lui, ca ale unuia care trăia şi are să se întoarcă în scurt timp să pedepsească rău pe duşmani. Mai mult încă, Vologesus, regele parţilor, trimiţând delegaţi ca să reînnoiască tratatele de prietenie, ceru cu insistenţă chiar ca să se onoreze memoria lui Nero. În sfârşit, douăzeci de ani mai târziu, pe când eram tânăr, când apăru unul de o condiţie nesigură care se dădea drept Nero, numele lui fu atât de bine primit de parţi, încât aceştia îl sprijiniră mult şi numai cu greu fu predat romanilor.

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

VII

SERVIUS SULPICIUS GALBA

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Familia Caesarilor se stinse cu Nero, lucru care s-a arătat prin mai multe semne, dintre care două foarte evidente. Într-o zi, pe când Livia[1], îndată după căsătoria lui Augustus, vizita casa sa din Veii, un vultur, zburând pe lângă ea, i-a lăsat în poală o găină albă, care ţinea în cioc o ramură de laur, aşa cum o răpise vulturul şi, fiindcă i-a plăcut să crească pasărea şi să planteze ramura, găina făcu atâta mulţime de pui, încât şi astăzi vila aceea se numeşte *Ad gallinas*[2], iar plantaţia laurului deveni atât de rodnică, încât împăraţii culegeau de acolo ramuri pentru triumfurile lor.

A fost obiceiul ca triumfătorii să le replanteze îndată pe acelaşi loc şi s-a observat că, la moartea fiecăruia din ei, arborele plantat se veştejea. Astfel, în ultimul an al lui Nero, toată plantaţia se uscă până la rădăcină şi toate găinile din acea casă muriră. Puţin după aceea, templul Caesarilor fu lovit de trăsnet, capetele tuturor statuilor căzură şi în acelaşi timp şi sceptrul statuii lui Augustus fu smuls din mână.

II Galba urmă lui Nero, nefiind rudă în nici un grad cu casa Caesarilor, dar fără îndoială foarte nobil şi dintr-o mare şi veche familie, încât se întâlnesc totdeauna pe statuile sale cuvintele „strănepot al lui Quintus Catulus Capitolinus"[3], iar ca împărat îşi pusese în vestibul genealogia, în care originea după tată se urca până la Jupiter[4] şi cea după mamă până la Pasiphae[5], soţia lui Minos.

III Ar fi prea lung să urmărim figurile şi titlurile de glorie ale întregului neam; voi vorbi pe scurt despre familie. Nu se ştie precis pentru ce şi de unde cel dintâi dintre Sulpicii şi-a luat numele de Galba. După unii, fiindcă a incendiat cu torţe unse cu galbanum[6] un oraş din Spania, asediat de mult timp şi pe care nu-l putea cuceri altfel. După alţii, fiindcă în cursul unei boli cronice se folosea de *galbeum*[7], o bandă de lână, în care erau leacuri, sau, în sfârşit, după alţii, fiindcă avea aparenţa unui om foarte gras şi *galba* înseamnă la galli gras.

Alţii, din contră, spun că era aşa de slab, cum sunt viermii care se nasc în stejari şi care se numesc galbae.

Familia s-a ilustrat prin Servius Galba[8], fost consul, cel mai mare orator în timpul său. Se spune că obţinând Spania după praetura sa, omorî prin trădare 30 000 de lusitani, ceea ce provocă războiul cu Viriathus. Nepotul său, nereuşind la consulat, deveni duşmanul lui Iulius Caesar, al cărui locotenent fusese în Gallia, şi conspiră cu Cassius şi Brutus, pentru care lucru fu condamnat în virtutea legii Pedia[9]. Din acesta se trag bunicul şi tatăl împăratului Galba. Bunicul fu mai strălucit prin studiile decât prin demnităţile sale, căci nu depăşi gradul de praetor. El publică însă o istorie amplă şi exactă. Tatăl său, după ce a ieşit din consulat[10], deşi mic de statură, ba chiar cocoşat şi de un talent mediocru ca orator, a desfăşurat totuşi o activitate intensă ca avocat.

A avut soţii pe Mumia Achaïca, nepoata lui Catulus, strănepoata lui Lucius Mumius[11], care distruse Corinthul, şi apoi pe Livia Ocellina, foarte bogată şi foarte frumoasă. Aceasta din urmă l-a preţuit, după cum se crede, din cauza nobleţii lui şi chiar l-a dorit şi mai mult, din ziua când, la insistenţele ei repetate, dezbrăcându-se, îi arătă în secret un defect al corpului său, ca să nu pară că o înşală în neştiinţa ei.

El avu cu Achaïca doi fii: Caius şi Servius. Cel mai mare dintre ei, Caius, după ce-şi risipi averea, părăsi oraşul şi, oprit de Tiberius să candideze la proconsulat pentru anul său, se sinucise.

IV Împăratul Servius Galba s-a născut sub consulatul lui Marcus Valerius Messala şi Cneius Lentulus[12], la nouă ale calendelor lui ianuarie, într-o casă de ţară, aşezată la poalele unei coline aproape de Teracina şi pe stânga drumului spre Fundi.

Adoptat de mama sa vitregă, luă numele de Livius şi porecla de Ocellus, schimbându-şi şi prenumele, căci purtă pe acela de Lucius, în loc de Servius, până la venirea lui la tron. Se dă ca sigur faptul că în copilăria sa a venit la Augustus[13] ca să-l salute împreună cu alţi copii de vârsta lui şi că împăratul, luându-l de obraz, i-a spus în greceşte: „Şi tu, copile, ai să guşti din domnia noastră". Dar şi Tiberius, auzind că Galba are să domnească, dar la bătrâneţe, zise: „Să fie sănătos, deoarece asta nu mă priveşte". Bunicului său, care făcea sacrificii de expiere într-un loc lovit de trăsnet, un vultur îi smulse din mâini măruntaiele victimei şi le aşeză într-un stejar încărcat de ghindă. La această prevestire i s-a răspuns că cineva din familia sa va ajunge la cea mai înaltă demnitate, dar mult mai târziu. „Da, răspunse el, când

o să fete catârul". De atunci nimic nu-l interesa pe Galba, care încerca acţiuni revoluţionare, decât să vadă un catâr fătând. Deşi pentru alţii o asemenea scenă era ceva urât, pentru el era ceva foarte plăcut, fiindcă-şi aducea aminte de sacrificiul şi de spusa bunicului său. După ce-a luat toga virilă[14], a visat pe Fortuna[15] care îi zicea că ea a obosit stând înaintea uşii lui şi dacă n-o primeşte mai repede are să fie prada oricui îi va ieşi în cale. Îndată ce s-a deşteptat, el găsi vestibulul deschis şi lângă prag o statuie de aramă a zeiţei mai mare de un cot. Luând-o în sân, o duse la Tusculum, unde avea obiceiul să-şi petreacă vara şi, punând-o printre divinităţile particulare, a adorat-o de aici înainte cu rugăciuni lunare şi cu priveghere la ziua lui de naştere. Deşi nu era încă la vârsta maturităţii, el menţinu încă vechiul obicei păstrat în casa sa, ca liberţii şi sclavii[16] să i se înfăţişeze toţi de două ori pe zi: dimineaţa ca să-i spună fiecare „Bun găsit", iar seara „Rămâi sănătos".

V Printre alte discipline liberale cu care se îndeletnicea, se dedică şi dreptului. Se îngriji să se şi căsătorească. Dar pierzându-şi soţia, pe Lepida, şi cei doi fii de la ea, rămase văduv şi n-a mai putut fi atras prin nici un mijloc să se recăsătorească, nici chiar cu Agrippina, care devenise văduvă prin moartea lui Domitius[17] şi care căutase atât de mult să cucerească pe Galba încă înainte de a-i muri soţia, încât mama Lepidei, într-un cerc de matroane, i-a făcut observaţii şi chiar a pălmuit-o. A privit în mod deosebit pe Livia Augusta, a cărei favoare, cât aceasta a trăit, i-a folosit foarte mult şi al cărei testament, când ea a murit, era aproape să-l îmbogăţească, fiindcă îl făcuse legatar principal pentru cincizeci de milioane de sesterţi. Dar această sumă însemnată, fiind scrisă numai în cifre şi nu în litere, Tiberius, moştenitorul Liviei, o reduse la cinci sute de mii şi nici măcar această sumă nu o primi.

VI Începând demnităţile înainte de timpul legal, el dădu ca praetor, la începutul jocurilor florale[18], un spectacol de un nou fel, cu elefanţi care dansau pe frânghie. Mai în urmă, guvernă provincia Aquitania[19] cam un an şi îndată exercită consulatul obişnuit timp de şase luni. S-a întâmplat ca el să urmeze la consulat după Lucius Domitius, tatăl lui Nero, iar lui să-i urmeze Salvius Otho[20], tatăl împăratului Otho, ca o prevestire a întâmplării ce urmă, căci fu împărat între fiul unuia şi al celuilalt. Fiind numit[21] în locul lui Getulicus de către Caius Caesar Caligula, a doua zi după ce veni la legiuni, el opri pe cei care aplaudau la un spectacol solemn, dându-le ordin să-şi ţină mâinile sub manta. Îndată se răspândi prin tabără lozinca: „Învaţă, soldat, milităria, acum este Galba, nu mai este Getulicus"[22].

Interzise cu o egală severitate să se mai ceară concedii. Întări prin muncă continuă pe veterani şi pe recruţi. După ce au fost respinşi cu repeziciune barbarii care năvăliseră până în Gallia, Caius Caligula, fiind de faţă, a felicitat o astfel de armată şi pe comandant, pentru că, între nişte trupe strânse din toate provinciile, ale lui Galba au fost acelea cărora li s-a acordat laude şi premiile cele mai importante. El, mai cu seamă, s-a remarcat prin aceea că a condus lupta în câmp deschis cu scutul în mână şi a alergat chiar pe lângă carul împăratului pe o distanţă de 20 000 paşi.

VII Anunţându-se moartea lui Caius Caligula, deşi mulţi l-au îndemnat să profite de ocazie, el a preferat liniştea.

Din această cauză i-a devenit foarte drag lui Claudius, care l-a primit în ceata prietenilor şi l-a tratat cu atâta consideraţie, încât, când sănătatea lui Galba a fost zdruncinată pe neaşteptate, dar nu atât de grav, a amânat ziua expediţiei în Britania[23]. A obţinut, ca proconsul[24], Africa pentru doi ani, ales fără a consulta sorţii, ca să pună ordine în această provincie neliniştită prin dezbinări interne şi prin năvălirile barbarilor. Făcu ordine cu mare grijă, severitate şi dreptate, chiar în lucrurile cele mai mici. Un soldat, în timpul unei expediţii, când lipseau alimentele, fu acuzat că vânduse cu o sută de dinari o baniţă de bucate rămase din raţia lui de hrană; Galba dădu ordin ca soldatul să nu fie ajutat de nimeni când va începe să aibă lipsă de alimente şi acesta muri de foame.

La un proces, în care nişte oameni se certau pentru proprietatea unei vite, probele şi mărturiile fiind slabe şi dintr-o parte şi din alta, astfel că era greu să stabilească cine era adevăratul posesor, a hotărât ca să fie dus animalul cu capul acoperit la locul unde obişnuia să se adape şi acolo, descoperindu-l, al aceluia să fie către care se va îndrepta din proprie voinţă după adăpare.

VIII Pentru isprăvile sale săvârşite atunci în Africa şi mai înainte în Germania, el primi onorurile triumfului şi un triplu sacerdoţiu, fiind cooptat între quindecemviri[25], precum şi între preoţii tiţieni[26] şi cei augustali[27]. Din această vreme însă, până aproape de mijlocul domniei lui Nero, a trăit mai mult retras, neîntreprinzând nici o călătorie, fără să fie urmat de aproape de o căruţă care avea în ea un milion de sesterţi de aur. A rămas la Fundi până ce i s-a oferit Hispania Taraconensa[28]. S-a întâmplat că, ajungând în provincie, pe când sacrifica într-un templu public, unui slujitor, care ţinea vasul cu tămâie, i-a albit deodată părul pe tot capul. N-au lipsit unii care să explice că acest

lucru înseamnă o schimbare o lucrurilor şi că un bătrân are să urmeze unui tânăr, adică el, Galba, lui Nero. Nu mult după aceea un trăsnet a căzut într-un lac din Cantabria şi s-au găsit acolo douăsprezece securi, semn neîndoielnic al puterii suverane.

IX Timp de opt ani el conduse provincia în mod schimbător şi neegal[29]. La început fu aspru, violent, iar în reprimarea delictelor era fără măsură. Căci unui zaraf, care se ocupa cu schimburile de bani în mod necinstit, i-a tăiat mâinile şi i le-a ţintuit pe masa pe care se făcea schimbul. De asemenea, a pus pe cruce pe un tutore, pentru că otrăvise pe orfanul ce i se dase sub tutelă, căruia îi era moştenitor şi, cum el implora legile în calitatea sa de cetăţean roman, crezând că are să i se uşureze pedeapsa, ordonă ca un semn de onoare şi mângâiere să-i schimbe crucea cu alta mult mai înaltă şi vopsită în alb.

Puţin câte puţin se dădu la neactivitate şi lene, ca să nu pună în umbră pe Nero şi, după cum obişnuia să spună, pentru că nimenea nu poate fi forţat să dea socoteală de timpul său liber. Pe când ţinea adunare în Cartagina Nouă, a aflat că Galliile s-au răsculat. Comandantul din Aquitania îi cerea ajutor, când veni o scrisoare de la Vindex[30] care-l îndemna să se facă liberatorul şi conducătorul neamului omenesc. Fără să întârzie mult timp, primi propunerea, pe de o parte de teamă, pe de altă parte din speranţă. De teamă, fiindcă prinsese instrucţiunile lui Nero trimise pe ascuns procuratorilor pentru uciderea lui şi din speranţă, fiindcă era întărit nu numai cu cele mai favorabile auspicii şi preziceri, ci şi prin profeţia unei fete foarte apreciate, cu atât mai mult cu cât preotul lui Jupiter din Clunius, sfătuit în vis, scosese din sanctuar acelaşi oracol pronunţat de o tânără profetă cu două sute de ani înainte. Sensul acestor profeţii era că va ieşi din Hispania un principe şi un stăpânitor al lumii.

X Aşadar, când s-a urcat în scaunul de judecată, ca pentru a proceda la deliberări, punând înaintea lui un mare număr de portrete de cetăţeni condamnaţi şi omorâţi de Nero şi având alături un băiat nobil, exilat, pe care îl chemase la el din Insula Baleară cea mai apropiată, a deplâns starea vremurilor şi, fiind salutat ca împărat, a declarat că el este delegatul senatului şi poporului roman. Apoi, suspendând judecata, a recrutat din populaţia provinciei legiuni şi auxiliari cu care întări armata veche care cuprindea o legiune[31], două escadroane de cavalerie şi trei cohorte de soldaţi. Dintre fruntaşii cei mai distinşi prin înţelepciunea sau prin vârsta lor, întocmi un fel de senat, căruia să i se adreseze ori de câte ori ar fi nevoie pentru vreo chestiune importantă.

Alese tineri din ordinul cavalerilor care, păstrând obiceiul de a purta inelul de aur, se numeau *chemaţi* şi trebuiau să schimbe gărzile în jurul camerei sale ca şi militarii. Trimise chiar în provincii edicte, sfătuind pe fiecare în parte şi pe toţi în comun să se unească cu el, ca să poată fiecare ajuta prin puterile sale la cauza comună. Cam în aceeaşi vreme, la întărirea unei cetăţi, pe care şi-o alese ca reşedinţă în război, s-a găsit un inel lucrat din vechime, a cărui piatră sculptată reprezenta o victorie cu un trofeu. Între timp, o navă din Alexandria ancoră la Dertosa, încărcată cu arme, fără cârmaci, fără lopătar şi fără călători, încât nimeni nu se îndoia că războiul este sfânt, drept şi favorizat de zei. Dar deodată, pe neaşteptate, aproape întreaga situaţie fu răsturnată. Unul din escadroanele de cavalerie, regretând că şi-a călcat jurământul, voi să părăsească pe Galba, când se apropia de tabără, şi abia cu greutate a fost reţinut să îndeplinească noile datorii. Apoi, nişte sclavi pe care îi primise în dar de la un libert al lui Nero, preparaţi pentru a-l ucide pe când trecea pe o ulicioară care ducea la băi, erau cât pe aci să-l omoare, dacă nu i-ar fi auzit îndemnându-se unul pe altul să nu scape ocazia. Întrebaţi despre ce ocazie vorbeau şi puşi la chinuri, au mărturisit.

XI La atâtea pericole, se adăugă şi moartea lui Vindex[32] de care fu foarte afectat, ca şi cum ar fi pierdut totul, şi nu-i lipsi mult să renunţe la viaţă.

Dar când curierii, care veneau din Roma, îi anunţară că Nero a fost omorât şi că toţi îi juraseră credinţă, părăsi titlul de general-locotenent şi luă pe acela de Caesar. Astfel, plecă îmbrăcat cu o haină militară, cu un pumnal atârnând de gât pe piept şi nu făcu uz de togă, decât după ce distruse pe cei ce urzeau planuri de conspiraţie, şi anume pe praefectul praetoriului Nymphidius Sabinus la Roma[33], pe generalii locotenenţi Fonteius Capito[34] în Germania şi pe Clodiu Macer în Africa[35].

XII Despre el venise faima cruzimii şi în acelaşi timp a lăcomiei, fiindcă cetăţile Spaniilor şi Galliilor, care se alăturaseră la Roma mai cu întârziere, fuseseră pedepsite cu tributuri grele, ba unele şi cu distrugerea zidurilor, şi pedepsise cu pierderea capului pe comandanţii şi procuratorii care le guvernau, împreună cu femeile şi copiii lor. Puse să se topească o coroană de aur scoasă dintr-un vechi templu al lui Jupiter, grea de 15 libre, oferită templului de taragonezi, şi porunci să se ceară plata a trei uncii care lipseau din greutate. Această reputaţie se întări şi se mări îndată ce intră în Roma. Căci el voise să constrângă

pe marinarii şi lopătarii pe care Nero îi transformase în legionari să reintre în starea lor de mai înainte şi, fiindcă ei nu voiau şi cereau cu stăruinţă steagul şi insignele, nu numai că i-a împrăştiat printr-o şarjă de cavalerie, dar chiar i-a decimat. Tot astfel, cohorta de germani, instituită de Caesari pentru paza lor personală şi foarte credincioasă în multe împrejurări, o desfiinţă şi o trimise în patrie, fără nici o recompensă, sub pretext că ar avea înclinări către Cneius Dolabella[36], lângă ale cărui grădini aveau cazarma. Se răspândise vorba în batjocură, pe drept sau pe nedrept, că el suspinase văzând masa sa prea luxos servită; că intendentului său, care i-a prezentat o socoteală scurtă a cheltuielilor, i-a oferit în schimb o mică farfurie cu legume pentru zelul şi sârguinţa sa; că unuia care cânta frumos din flaut, numit Canus, i-a dat 5 dinari, pe care i-a scos personal din caseta sa particulară.

XIII Din această cauză sosirea lui n-a fost tocmai plăcută şi aceasta s-a văzut de la primul spectacol, când începându-se atellanele[37] cu cântecul foarte cunoscut: „Vai, a venit maimuţoiul de la ţară", toţi spectatorii terminară restul cupletului repetând de mai multe ori acel vers şi imitând jocul actorilor.

XIV S-a bucurat de mai mare favoare şi autoritate înainte de domnie decât când a avut-o; deşi multe documente îl dau ca un principe strălucit, totuşi era mai puţin iubit pentru cele bune, decât era urât pentru cele rele pe care le făcea. Se lăsa condus de judecata a trei oameni, care locuiau cu el în palat şi pe care, fiindcă nu se dezlipeau de el, poporul îi numea pedagogii lui. Aceştia erau Titus Vinius, locţiitorul lui în Spania, om de o lăcomie fără margini, Cornelius Laco, ajuns din asesor praefect al praetoriului, nesuferit prin aroganţa şi prostia sa, şi libertul Icellus, onorat cu puţin înainte cu inelul de aur[38] şi cu numele de Martianus, fiind candidat la gradul cel mai înalt al cavalerilor. Aceştia erau dominaţi de diferite vicii şi până într-atâta le-a permis să abuzeze de influenţa lor, încât el abia se mai putea recunoaşte, căci era când foarte crud, când foarte avar, când prea trândav şi mult mai neglijent, decât s-ar fi cuvenit unui principe ales şi la o astfel de vârstă. Pe unii cetăţeni iluştri din cele două ordine i-a condamnat fără să-i asculte, numai după o foarte mică bănuială. A dat rar cetăţenia romană, n-a acordat privilegii celor cu trei copii decât la una sau două persoane şi nu de două ori şi numai pentru un timp precis şi limitat. Judecătorii rugându-l să adauge o a şasea decurie, nu numai că i-a refuzat, dar le-a luat şi favoarea pe care le-o acordase Claudius, de a nu fi chemaţi să judece iarna şi la începutul anului.

XV Se credea, de asemenea, că avea de gând să reducă funcţiile cu care se însărcinau membrii ordinului senatorial şi al cavalerilor la doi ani şi că nici n-are să le dea decât celor ce le refuzau sau celor ce nu le doreau. Nu acordă mai mult ca o zecime din dărniciile lui Nero şi stabili ca 50 de cavaleri romani să ceară înapoi de la cetăţeni obiectele primite de la Nero cu condiţia că, chiar dacă actorii şi atleţii ar fi vândut ceea ce li s-a dat mai înainte, să se poată relua obiectele de la cumpărători, dacă vânzătorii n-ar putea să restituie preţul.

Dimpotrivă, amicii şi liberţii lui Galba aveau dreptul să vândă cu bani sau să dea pe gratis: impozite, privilegii, pedepse la nevinovaţi, impunităţi celor vinovaţi. Mai mult încă, poporul cerând pedeapsa lui Halotus şi Tigellinus, le acordă iertare ambilor, deşi fuseseră cei mai periculoşi agenţi ai lui Nero, ba pe deasupra onoră pe Halotus cu o slujbă foarte înaltă şi certă poporul printr-un edict pentru cruzimea ce-o arăta faţă de Tigellinus[39].

XVI Prin acestea, el nemulţumi aproape toate ordinele sociale, dar mai cu seamă provocă ura soldaţilor. Căci, deşi ofiţerii săi promiseseră o gratificaţie mai mare decât cea obişnuită legiunilor care juraseră credinţă în absenţa lui, el n-a ratificat această promisiune, ci spunea cu mândrie că el e obişnuit să recruteze soldaţi, nu să-i cumpere. Prin aceste cuvinte a iritat pe toţi soldaţii de pretutindeni. De altfel, chiar pe praetorieni i-a umplut de frică şi ocară, îndepărtându-i pe mulţi ca suspecţi şi prieteni ai lui Nymphidius. Dar mai cu seamă armatele din Germania Superioară se agitau şi mai mult când vedeau că au fost înşelate în căpătarea recompenselor aşteptate pentru ajutorul contra gallilor şi contra lui Vindex. Aşadar, ele cele dintâi au îndrăznit să nu se mai supună şi au refuzat să depună jurământul la calendele lui ianuarie în numele altcuiva decât în al senatului. Îndată au hotărât să trimită o delegaţie la praetorieni cu acest mandat, să spună că lor nu le place împăratul ales în Spania şi că ei să aleagă unul pe care să-l aprobe toate armatele.

XVII Când s-a anunţat acest lucru, Galba, crezând că nu este stimat nu atât din cauza bătrâneţii lui, cât din cauza că nu avea copii, adoptă pe Piso Frugi Licinianus[40], un nobil distins şi tânăr, odinioară foarte preţuit de el. După ce l-a înscris în testament ca moştenitor al bunurilor şi numelui lui, l-a luat de mână şi, numindu-l fiul său, l-a dus în lagăr şi l-a adoptat înaintea adunării[41]. Dar nici atunci n-a făcut nici o menţiune de vreo gratificaţie. Avariţia aceasta a oferit o ocazie mai

uşoară lui Marcus Salvius Otho, la şapte zile după această adopţie, să-şi ducă la îndeplinire planurile.

XVIII Mari şi continue prevestiri i-au anunţat de la început sfârşitul lui, aşa cum s-a întâmplat: când pe tot drumul la dreapta şi la stânga se sacrificau victime din oraş în oraş, un taur, izbit de o lovitură de secure, rupând lanţurile, a năvălit la carul lui Galba, ridicând picioarele dinainte în aer, l-a stropit tot cu sângele său şi un spectator împins de mulţime era să-l rănească cu lancea pe când cobora din car. La intrarea în Roma şi apoi în palat, a urmat un cutremur şi un zgomot foarte asemănător cu un muget. Au urmat şi alte prevestiri mai evidente: un lanţ împletit cu pietre scumpe şi mărgăritare pentru a împodobi statuia Fortuna din Tusculum fusese pus separat de tezaur. Crezând că acest lanţ ar fi mai demn de un loc mai august, Galba l-a consacrat Venerii Capitoline. Dar în noaptea următoare a visat că statuia zeiţei Fortuna se plângea că a fost păgubită de darul destinat ei şi îl ameninţa că şi ea îi va retrage ceea ce i-a dat. Spăimântat, cum s-a făcut ziuă, pentru a şterge efectul visului, trimise înainte oameni ca să se facă un sacrificiu expiator şi alergă el însuşi la Tusculum. Nu găsi nimic, decât pe altar cenuşă caldă şi alături un bătrân în negru ţinând într-un vas de sticlă tămâie şi într-un vas de pământ vin curat[42]. S-a observat chiar că la calendele lui ianuarie, pe când sacrifica, i-a căzut coroana de pe cap, că atunci când lua auspiciile, puii zburară; că în ziua adopţiei lui Piso, când avea de gând să vorbească soldaţilor, servitorii uitaseră să pună înaintea tribunatului scaunul militar, iar scaunul curul s-a găsit întors de-a-ndoaselea în senat.

XIX Înainte însă de a fi ucis, un haruspice l-a sfătuit de mai multe ori într-o dimineaţă, pe când el sacrifica, să se păzească de pericol, căci omorâtorii nu sunt departe. Nu mult după aceea, a aflat că taberele lui sunt ocupate de Otho şi cei mai mulţi îl îndemnau să se ducă într-acolo cât mai repede, căci s-ar putea ca prin autoritatea şi prezenţa sa să-şi restabilească puterea. Dar el nu hotărî altceva decât să stea în palat şi să se întărească cu trupe de legionari, care staţionau în mai multe locuri. Totuşi, el îmbrăcă cuirasa de in, deşi ştia bine că va fi foarte puţin utilă contra atâtor pumnale. Dar atras afară de zvonuri false, pe care conspiratorii le răspândeau dinadins, ca să-l atragă în public, unii afirmau ca din întâmplare că toată afacerea s-a isprăvit, că revoltaţii au fost zdrobiţi şi că ceilalţi veneau cu mulţimea ca să-l felicite, pregătiţi pentru orice supunere. El înainta către ei cu atât de mare încredere, încât unui soldat ce se lăuda că l-a ucis pe Otho

i-a replicat: „Cu ce ordin?" şi a mers mai departe în for. Acolo, cavalerii care aveau ordin să-l omoare, după ce s-au repezit cu caii în public şi au împrăştiat o mulţime de ţărani, văzând pe Galba de departe, se opriră puţin. Apoi, văzându-l părăsit de ai săi, din nou se puseră în mişcare şi-l masacrară cu totul.

XX Sunt unii care spun că la primul zgomot el ar fi strigat: „Ce faceţi, tovarăşi? Eu sunt al vostru şi voi ai mei" şi că le-ar fi promis chiar o gratificaţie. Mai mulţi însă spuseră apoi că el însuşi şi-a oferit gâtul şi că i-a îndemnat să facă aceasta şi să lovească, dacă aşa li se pare că e bine. Cu totul de mirare este că nici unul din asistenţi n-a încercat să-i dea ajutor împăratului şi toţi care fuseseră chemaţi au desconsiderat ordinul, afară de un corp de cavalerie al unei legiuni din Germania. Aceştia, recunoscători pentru o binefacere recentă şi fiindcă îngrijise cu zel pe bolnavi şi pe cei slabi, alergară în ajutor, dar ajunseră prea târziu, din cauza drumului nepracticabil şi a necunoaşterii locurilor. A fost omorât la Lacul Curtius şi a fost părăsit acolo, aşa cum era, până ce un soldat, întorcându-se de la aprovizionare, aruncându-şi greutatea din spate, i-a tăiat şi i-a luat capul. Fiindcă nu putea să-l apuce de păr, din cauza cheliei, l-a ascuns în sân şi apoi, vârându-i degetul cel mare în gură, îl duse la Otho. Acesta îl dădu soldaţilor din corvezi şi de la bucătărie, care, înfigându-l într-o suliţă, îl plimbară în batjocură prin întreaga tabără, strigând mereu „Galba, bucură-te cu poftă de bărbăţia ta". Ceea ce i-a împins la astfel de neruşinată batjocură este faptul că înainte cu câteva zile se răspândise în popor zvonul că Galba răspunsese unuia care îl lăuda pentru înfăţişarea sa înfloritoare şi viguroasă:

Am încă o rezistenţă de forţă virilă[43].

Un libert al lui Patrobius Neronianus răscumpără cu o sută de piese de aur capul şi-l aruncă în acel loc în care fusese executat patronul său, din ordinul lui Galba. În sfârşit, târziu, intendentul Argius i-a înmormântat capul şi corpul în grădinile lui particulare de pe calea Aurelia.

XXI A fost de o statură mijlocie, cu capul foarte chel, cu ochii albaştri, nasul coroiat, cu mâinile şi picioarele foarte strâmbe din cauza unei boli articulare, încât nu putea nici să sufere încălţămintea şi nici să răsfoiască o carte sau chiar s-o ţină în mână. Avea în partea dreaptă hernie, care îi atârna până într-atâta, încât cu greu o putea lega cu un bandaj.

XXII Se zice că obişnuia să mănânce foarte mult şi că iarna lua masa chiar înainte de a se face ziuă. În timpul mesei însă, servea atât de mult şi mai mult decât putea mânca, încât poruncea să fie strânse resturile şi să fie date celor ce-i stăteau la picioare.

Îi plăceau mai mult bărbaţii şi dintre aceştia numai cei viguroşi şi maturi. Se povestea că în Spania, atunci când Icellus, unul din vechii lui concubini, i-a anunţat moartea lui Nero, nu numai că l-a primit cu cele mai stăruitoare sărutări în public, dar l-a rugat să-şi smulgă fără întârziere părul şi l-a dus într-un loc retras.

XXIII Pieri[44] în al şaptezeci şi treilea an al vârstei şi a şaptea lună a domniei. Senatul, îndată ce i-a fost permis, i-a decretat o statuie, care trebuia să stea pe o coloană rostrată în partea forului unde a fost omorât. Vespasianus însă a anulat decretul, bănuindu-l că a trimis pe ascuns oameni de încredere din Hispania în Iudeea, ca să-l asasineze.

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

VIII

MARCUS SALVIUS OTHO

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

I Strămoşii lui Otho erau originari din oraşul Ferentinum[1], dintr-o familie veche şi respectată şi printre primele din Etruria. Bunicul său, Marcus Salvius Otho, fiul unui cavaler roman şi al unei femei de condiţie umilă, – nu se ştie dacă fusese liberă sau sclavă –, prin favoarea Liviei Augusta, în casa căreia crescuse, a devenit senator şi n-a trecut peste gradul praeturii. Tatăl său, Lucius Otho[2], dintr-o ilustră familie după mamă, cu rude multe şi de rang mare, a fost atât de iubit de Tiberius şi semăna atât de mult cu acesta, încât mulţi credeau că e fiul lui.

A exercitat cu foarte mare severitate magistraturile oraşului, proconsulatul Africii şi alte comandamente extraordinare. A îndrăznit chiar în Illyricum să pedepsească nişte soldaţi cu moartea, fiindcă, pentru a-şi arăta regretul de a fi luat parte la revolta lui Camillus[3], omorâseră pe ofiţerii lor, ca şi cum ei ar fi fost autorii rebeliunii contra lui Claudius, şi ordonă ca aceşti soldaţi să fie executaţi chiar în faţa cartierului său general şi în faţa lui, deşi el ştia că ei fuseseră ridicaţi la un grad mai înalt de însuşi Claudius. Prin acest fapt, dacă şi-a mărit gloria, şi-a micşorat creditul, pe care-l recăpătă însă în curând, descoperind reaua-credinţă a unui cavaler roman trădat de sclavii săi că pune la cale asasinarea lui Claudius. Dar şi senatul îi conferi onoarea cea mai aleasă[4]: o statuie aşezată pe Palatin şi Claudius, lăudându-l cu cuvintele cele mai elogioase, l-a primit în numărul patricienilor spunând: „E un bărbat cum aş dori să fie copiii mei".

El avu cu Albia Terentia, o femeie din neam ilustru, doi fii: Lucius Titianus şi Marcu, cu acelaşi cognomen[5] ca fratele său. Avu şi o fiică, pe care o logodi, încă minoră fiind, cu Drusus, fiul lui Germanicus.

II Împăratul Otho se născu la 4 înainte de calendele lui mai[6], pe timpul consulilor Camillus Aruntius şi Domitius Ahenobarbus[7]. Din prima tinereţe fu risipitor şi neastâmpărat până într-atâta, încât tatăl său îl pedepsea adesea cu lovituri de bici.

Se povesteşte că avea obiceiul să umble noaptea pe drum şi pe oricine prindea, infirm sau beat, îl lua într-o pătură şi-l arunca în sus.

După moartea tatălui său, se ataşă de o libertă cu trecere la curtea împăratului şi, pentru ca să tragă un profit mai mare, se prefăcu că o iubeşte, deşi era bătrână şi aproape decrepită. Prin aceasta, apropiindu-se de Nero, ţinu cu uşurinţă primul loc între prietenii acestuia, din cauza asemănării de moravuri, după cum spun unii, şi din obişnuinţa unor legături perverse între ei. El deveni aşa de puternic, că într-o zi angajându-se, pentru o sumă considerabilă, ca să reabiliteze pe un personaj consular condamnat pentru delapidare, n-a stat la îndoială să-l introducă în senat, ca să mulţumească senatorilor mai înainte de a-i obţine reabilitarea.

III Complice la toate planurile secrete ale lui Nero, în ziua pe care o hotărâse acesta pentru uciderea mamei sale, le dădu la amândoi o masă cu cele mai alese bucate, ca să înlăture orice bănuială. Făcu o căsătorie simulată cu Poppea Sabina, pe atunci încă prietena lui Nero, pe care o smulsese de la soţul ei[8] şi o dusese la el provizoriu. Otho nu se mulţumi s-o seducă, ci o iubi într-atât încât nu suportă să aibă pe Nero rival.

Se crede că el nu numai că nu primi pe aceea pe care i-o trimisese Nero ca s-o ia la el, dar că o dată chiar pe Nero îl ţinu la poartă, deşi acesta, amestecând zadarnic rugăminţi şi ameninţări, îşi cerea ce-i încredinţase. Din această cauză, căsătoria fu desfăcută iar Otho îndepărtat, dându-i-se administraţia Lusitaniei[9]. Nero a socotit că această măsură este suficientă şi că o pedeapsă mai aspră ar da pe faţă toată comedia. Totuşi, acest lucru s-a făcut cunoscut prin distihul următor:

Ştiţi de ce Otho a fost exilat printr-o falsă onoare?
Fiindcă-ncepuse a fi pentru soţie amant.

El administră provincia ca quaestor timp de zece ani, printr-o rară moderaţie şi dezinteresare.

IV În sfârşit, îndată ce i s-a dat ocazie de răzbunare, a fost primul care s-a asociat la încercările lui Galba şi din acest moment el însuşi începe să spere domnia, speranţă întemeiată pe concursul de împrejurări şi mai ales afirmaţia astrologului Seleucus care, după ce garantase mai înainte că are să fie supravieţuitorul lui Nero, tocmai atunci venise la el, pe neaşteptate, prezicându-i din nou că are să guverneze în scurt timp. Astfel că, nelăsând la o parte nici un fel de serviciu sau linguşiri faţă de oricine, ori de câte ori primea pe împărat la masă, distribuia bani de aur fiecărui soldat din cohorta de gardă, ceea ce nu-l împiedica să-şi

atragă şi pe alţi militari prin alte mijloace. Luat ca arbitru de unul care era în proces cu un vecin pentru un hotar de moşie, a cumpărat întregul teren şi l-a dat acestuia, astfel că nu era nimeni care să nu simtă şi să nu spună că Otho singur este demn să moştenească imperiul.

V El sperase însă că are să fie adoptat de Galba şi aştepta acest lucru din zi în zi. După ce însă pierdu speranţa, din cauza preferinţei ce le arăta împăratul pentru Piso, recurse la violenţă, împins fiind şi de supărare şi de greutatea datoriilor care-l apăsau[10].

Căci nu ascundea că nu se putea susţine decât dacă ar fi împărat şi nu-l interesa întru nimic dacă ar cădea lovit în luptă de duşman sau în for de creditori. Cu puţine zile înainte, storsese de la un sclav al împăratului un milion de sesterţi, ca să-i obţină un post de intendent. Aceşti bani îl ajutară la o atât de mare întreprindere.

Pentru planul său găsi mai întâi cinci complici, apoi alţi zece, fiecare dintre cei dintâi aducând câte alţi doi. Tuturor le-a pus în mână câte zece mii de sesterţi şi le-a promis câte cincizeci de mii. Prin aceştia fură atraşi alţii, nu atât de mulţi însă, căci nu se îndoia că la intrarea în acţiune n-au să fie şi mai mulţi.

VI Intenţia sa era să ocupe îndată după adopţie taberele şi să-l atace pe Galba în palatul său la masă. Renunţă însă, din consideraţie pentru cohorta care era atunci de gardă, să n-o facă şi mai odioasă, pentru că tot aceasta fusese în serviciu şi când Caius Caligula a fost ucis iar Nero părăsit. Câtva timp îl reţinură şi scopurile religioase şi astrologul Seleucus. Aşadar, în ziua hotărâtă, se înţelese cu complicii să-l aştepte ascunşi în for sub templul lui Saturn, la miliariul de aur[11]. De dimineaţă, salută pe Galba, care îl sărută după obiceiul său, apoi asistă chiar la sacrificii şi ascultă prezicerile haruspiciilor[12]. Când un libert îl anunţă că arhitecţii au venit, căci acesta era semnalul convenit, să plece, ca şi cum ar vrea să vadă o casă de vânzare, se furişă prin poarta din dos a palatului, îndreptându-se spre locul hotărât. Unii spun că s-a prefăcut că are friguri şi rugase pe cei mai de aproape să-i scuze lipsa, dacă ar întreba cineva de el. Atunci, ascuns într-o lectică femeiască, se îndreptă în grabă spre tabără şi, fiindcă lecticarii erau obosiţi, a coborât şi a luat-o în goană pe jos. Dezlegându-i-se sandalele[13] s-a oprit, până ce, în sfârşit, fără să mai aştepte, însoţitorii prezenţi l-au luat pe umeri şi l-au salutat ca împărat. În mijlocul aclamaţiilor de veselie şi al săbiilor scoase, a ajuns la cartierul general. Oricine era întâlnit în cale se alătura lui, ca şi cum ar fi cunoscut complotul şi ar fi fost părtaş la el. Acolo, după ce a trimis partizani să omoare pe

Galba şi pe Piso[14], şi ca să atragă prin promisiuni inimile soldaţilor declară în faţa trupelor adunate că el nu are să păstreze nimic, decât ceea ce îi vor lăsa ei.

VII Ziua dădea înspre seară, când el intră în senat şi, făcând o expunere pe scurt, ca şi cum ar fi fost forţat de mulţime şi constrâns să primească domnia, încheie, spunând că el are să conducă după voinţa generală, şi se îndreptă spre palat. Pe lângă celelalte felicitări şi linguşiri, fiind numit Nero de plebea cea mai de jos, nu dădu nici un semn de refuz. Din contră, după cum au transmis unii, el adăugă în diplomele şi în primele scrisori trimise la câţiva guvernatori de provincii numele de Nero. Sigur este că a îngăduit să se aşeze din nou portretele şi statuile lui Nero, a chemat iarăşi la aceleaşi funcţii în care mai fuseseră pe procuratorii şi liberţii acestuia şi n-a exercitat nimic din puterea sa, până ce n-a subscris cincizeci de milioane de sesterţi pentru terminarea palatului de aur. Se zice că în acea noapte, speriindu-se în somn, a scos gemete foarte puternice şi că cei ce au alergat la el l-au găsit întins pe pământ înaintea patului, că ar fi recurs la tot felul de expiaţiuni încercând să liniştească umbrele lui Galba, de care se văzuse alungat şi răsturnat în vis şi că a doua zi chiar, în timpul când cerceta augurii, iscându-se o furtună, el a căzut pe neaşteptate şi a murmurat de mai multe ori: „Ce trebuie să cânt cu flaute lungi?"[15].

VIII Cam în acelaşi timp însă, armatele din Germania depuseseră jurământ lui Vitellius. Îndată ce află despre acest fapt, Otho propuse senatului să se trimită o delegaţie, care să înştiinţeze că s-a şi ales un împărat şi să-i îndemne la linişte şi unire. Cu toate acestea, prin soli şi prin scrisori, i se oferi lui Vitellius asocierea la domnie şi pe fiica sa de soţie. Însă războiul era ca şi sigur şi Vitellius trimisese înainte trupe şi comandanţi care se apropiau, iar Otho primi o dovadă de credinţă şi ataşament din partea praetorienilor, care erau aproape să măcelărească pe senatori, cel mai înalt ordin al statului. El ordonase marinarilor să transporte armele şi să le încarce pe corăbii. Fiindcă acestea erau transportate pe înnoptat în tabără, bănuind că e un complot, provocară o mişcare şi deodată, fără să aibă vreo căpetenie, au năvălit în palat cerând moarte senatorilor. După ce uciseseră şi câţiva tribuni care încercau să-i oprească, plini de sânge cum erau, întrebând unde era împăratul, s-au repezit în sala de mâncare şi nu s-au liniştit decât la vederea lui. Însă Otho începu expediţia cu vioiciune şi foarte repede, fără nici o grijă de superstiţiile religioase, fără să pună la loc scuturile[16] pe care le scosese din templu, fapt care din vechime era con-

siderat ca o rea prevestire, mai ales că era ziua în care preoţii mamei zeilor încep să bocească şi să-şi cânte cântecele lor jalnice. Afară de acestea, auspiciile erau foarte potrivnice, căci victima sacrificată tatălui Pluton prezenta semne favorabile, atunci când într-un astfel de sacrificiu semnele defavorabile sunt de preferat. Abia ieşit din Roma, Otho fu întârziat de inundaţiile Tibrului; chiar la al douăzecelea miliar găsi calea închisă de dărâmăturile unor clădiri.

IX Cu aceeaşi îndrăzneală, deşi nimeni nu se îndoia că e mai bine ca războiul să fie tărăgănat, pentru că duşmanul era forţat şi de foame şi de strâmtoarea locurilor, el hotărî să dea lupta cât se poate mai repede, fie că era nerăbdător să curme mai curând această situaţie care-l neliniştea, sperând că va putea da bătălia decisivă înainte de sosirea lui Vitellius, fie că nu putea ţine în loc soldaţii care cereau să lupte. Nu luă parte la operaţii, ci stătu la Brixellum[17]. În trei lupte însă, de puţină importanţă lângă Alpi, în împrejurimile Placenţiei şi într-un loc numit Castor, fu învingător. În cea din urmă şi cea mai mare, la Bedriac, a fost învins prin înşelăciune. Când spera o întrevedere şi soldaţii ieşiseră din tabără ca şi cum începeau să se discute condiţiile de pace, pe neaşteptate, tocmai pe când cele două părţi se salutau, a trebuit să se apere. Otho luă îndată hotărârea de a muri, mai mult din cinste, după cum cred unii cu bună dreptate, gândindu-se să nu stăruie a-şi asigura puterea primejduind poporul şi statul, decât din desperare sau din neîncrederea în trupele sale. În adevăr, îi rămăseseră încă trupe pe care le trimise pentru ocazii favorabile şi altele îi veneau din Dalmaţia, Panonia şi Moesia, iar pe de altă parte, nici legiunile învinse nu erau atât de descurajate ca să nu înfrunte chiar singure şi de bunăvoie primejdia pentru a răzbuna ruşinea înfrângerii.

X Tatăl meu, Suetonius Lenis, a luat parte la acest război, ca tribun angusticlav[18] al legiunii a treisprezecea. El obişnuia să povestească adesea, după aceea, că Otho, chiar ca particular, până într-atâta a urât războaiele civile, încât într-o zi la masă, când a auzit pe cineva amintind despre moartea lui Brutus şi Cassius, s-a scuturat cu groază, spunând că el n-ar fi mers contra lui Galba, dacă n-ar fi fost convins că tot s-ar fi putut aranja fără război. Atunci i-a inspirat dispreţul vieţii exemplul unui simplu soldat. Acesta, când a venit să anunţe dezastrul armatei, fiindcă vedea că nu se găseşte la nimeni crezare, ca să nu fie acuzat, fie de minciună, fie de laşitate, socotindu-l că a fugit din luptă, s-a străpuns cu sabia la picioarele lui. Văzând aceasta, spunea tatăl meu, Otho a strigat tare că n-are să expună mai mult pericolului pe nişte oameni aşa de buni

şi de merituoşi. A îndemnat, aşadar, pe fratele său şi pe fiul fratelui său şi pe toţi prietenii săi să ia fiecare hotărârea pe care o crede de cuviinţă şi, după ce i-a îmbrăţişat şi i-a sărutat, le-a spus la toţi să plece. Apoi, rămânând singur, a scris două scrisori de consolare, una surorii sale şi alta Messalinei, fostă soţie a lui Nero, cu care voia să se căsătorească, recomandându-le să aibă ele grijă de rămăşiţele pământeşti şi de memoria lui. Arse toate scrisorile pe care le avea, ca să nu pericliteze sau să facă cuiva vreun rău dacă ar cădea în mâna învingătorului. Distribui oamenilor din casă toţi banii pe care îi avea în numerar.

XI Şi astfel preparat şi preocupat de moarte, când auzi zgomote şi înţelese că cei care încercau să-l păzească şi să plece din tabără sunt prinşi şi arestaţi ca dezertori, zise: „Să adăugăm vieţii şi această noapte". Acestea fură singurele lui cuvinte şi opri să se facă vreun neajuns cuiva. Camera sa de culcare rămase deschisă până târziu şi primi pe toţi cei care voiră să-l viziteze. După aceea bău apă rece ca să-şi potolească setea, luă două pumnale, le încercă lama la fiecare, puse unul sub pernă şi, după ce închise uşile, se culcă şi adormi un somn foarte adânc. Deşteptat abia în zori, se străpunse cu o singură lovitură, sub mamela stângă. Cei ce i-au auzit primul geamăt au alergat îndată. Când acoperindu-şi rana, când descoperind-o, şi-a dat sufletul[19], şi a fost înmormântat repede, căci aşa prescrisese el. Era în al treizeci şi optulea an al vieţii şi într-a nouăzeci şi cincea zi a domniei.

XII Corpul şi înfăţişarea lui Otho nu s-au potrivit deloc cu un aşa de mare suflet. Căci se spune că era scund de statură, cu picioare urâte şi încovoiate. De o eleganţă aproape femeiască, îşi depila părul de pe corp şi, fiindcă era chel, purta o perucă aşa de bine făcută şi fixată pe cap, că nimeni n-o putea cunoaşte. În fiecare zi îşi rădea faţa şi era obişnuit s-o frece cu pâine muiată, de când începuse să-i crească perii, pentru ca să nu aibă niciodată barbă.

Celebra adesea sărbătorile zeiţei Isis[20], în public, îmbrăcat cu o haină de in după riturile religioase. Cred că de aceea moartea lui a impresionat cu atât mai mult, cu cât nu s-a potrivit deloc cu viaţa. Mulţi dintre soldaţii prezenţi, cu mare jale sărutară mâinile şi picioarele mortului, numindu-l bărbat foarte viteaz şi împărat unic, şi se sinuciseră pe loc lângă trupul lui. Mulţi şi dintre cei absenţi, primind vestea, în faţa durerii, au sărit unul la altul cu armele ca să se omoare. În sfârşit, mare parte din aceia care l-au urât când era în viaţă, i-au adus laude după ce a murit, astfel încât s-a răspândit părerea că, dacă a ucis pe Galba, a făcut-o nu atât pentru a domni, cât pentru a restabili republica şi libertatea.

IX

AULUS VITELLIUS

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

I Tradiţiile asupra originii Vitelliilor sunt diferite şi chiar contradictorii. Unii istorici arată această origine ca veche şi nobilă, alţii o arată, dimpotrivă, ca nouă, obscură şi chiar josnică. Aş crede că aceasta se datoreşte adulatorilor şi detractorilor lui Vitellius, dacă n-ar fi existat această diversitate de opinii asupra familiei împăratului chiar mai dinainte de a fi ajuns la domnie. Există o cărticică a lui Quintus Eulogius[1] către Quintus Vitellius, quaestorul divinului Augustus, în care se spune că Vitelli, proveniţi din Faunus[2], regele aborigenilor, şi din Vitellia[3], adorată în multe locuri, au domnit peste tot Laţiul şi că descendenţii lor au trecut de la sabini la Roma şi au fost primiţi între patricieni[4]; că mult timp au rămas dovezi despre existenţa lor, cum este via Vitellia, care merge de la Ianiculum[5] până la mare şi o colonie cu acelaşi nume, pe care întreaga lor familie ceruse odinioară s-o apere contra equilor[6], că apoi, în timpul războaielor samnite, o garnizoană fiind trimisă în Apulia, unii din Vitellii s-au aşezat în Nuceria[7] şi urmaşii lor, după un lung interval, s-au reîntors în Roma, fiind primiţi în ordinul senatorial.

II Din contră, mai mulţi istorici arată că primul din această familie a fost un libert. Cassius Severus[8] şi mulţi alţii pretind că întemeietor al familiei lui Vitellius a fost un cârpaci, al cărui fiu, după ce a câştigat avere prin vânzări la mezat şi avocăţie necinstită, se căsători cu o femeie de rând, fiica unui brutar, Antiochus, şi că vlăstarul ce s-a născut din această căsătorie ar fi fost primit în rândul ordinului equestru.

Dar să lăsăm la o parte aceste versiuni contradictorii. Ceea ce-i sigur este că Publius Vitellius din Nuceria, fie că a fost de origine veche, fie că roşea din pricina obârşiei părinţilor şi strămoşilor lui, a fost cavaler roman şi intendent al bunurilor lui Augustus. El lăsă patru fii cu ranguri foarte înalte şi cu acelaşi nume de familie, deosebindu-se numai prin numele personale: Aulus, Quintus, Publius şi Lucius. Aulus muri în timpul consulatului[9] pe care îl începuse cu Domitius[10],

tatăl lui Nero. Era de altfel un personaj renumit şi bine apreciat, pentru mesele somptuoase pe care le dădea. Quintus[11] şi-a pierdut rangul când, la propunerea lui Tiberius, s-a luat hotărârea să se dea afară toţi senatorii necorespunzători. Publius, tovarăş de arme cu Germanicus, acuză şi condamnă pe Cneius Piso[12], duşmanul şi omorâtorul acestuia. După ce a suplinit funcţia de praetor, a fost arestat între complicii lui Sejanus şi, dat în paza fratelui său, şi-a deschis venele cu un cuţit de tăiat cărţi şi, nu atât de frica morţii, cât la stăruinţa alor săi, lăsându-se să fie legat şi îngrijit, a murit de boală în aceeaşi închisoare. Lucius, guvernator al Siriei, după ieşirea din consulat[13] făcu, prin iscusinţa sa deosebită, pe Artaban, regele parţilor, nu numai să vină să stea de vorbă cu el, dar chiar să se plece în faţa drapelelor legiunilor romane. Fu de două ori consul obişnuit[14] şi o dată censor împreună cu împăratul Claudius, ţinându-i chiar locul la conducerea imperiului în timpul expediţiei acestuia în Britania[15].

Era un om corect şi priceput, dar şi-a pierdut reputaţia prin dragostea pentru o libertă, a cărei salivă amestecată cu miere o folosea, nu pe ascuns şi rar, ci zilnic şi în văzul lumii, ca leac pentru traheea arteră şi pentru gât.

Tot el, cu un minunat talent de linguşire, a introdus cel dintâi adorarea lui Caius Caesar (Caligula) ca un zeu: când s-a întors din Siria[16] n-a îndrăznit să se apropie de el decât cu capul acoperit, dându-i ocol şi căzându-i la picioare.

Ca să nu-i scape nici un mijloc de a fi în bune relaţii cu Claudius, care era robit soţiilor şi liberţilor, a cerut Messalinei, ca o mare favoare, să-i dea picioarele s-o descalţe şi, scoţându-i coturnul din piciorul drept, l-a dus de câteva ori între togă şi tunică şi l-a sărutat. Chipurile de aur ale lui Narcis[17] şi ale lui Pallas[18] le-a adorat între larii[19] casei sale. Ale lui sunt cuvintele: „Să le celebrezi mulţi ani" cu care l-a felicitat pe Claudius[20] pentru celebrarea jocurilor seculare.

III Fiind lovit de un atac de paralizie, după două zile muri, rămânându-i doi copii născuţi din Sextilia, femeie foarte cumsecade şi din familie nobilă. Avu parte să-i vadă consuli pe amândoi în acelaşi an[21], cel mai mic urmând pentru şase luni celui mai mare. La moarte, senatul îl onoră cu funeralii publice şi-i ridică o statuie înaintea tribunei, cu această inscripţie: „Pentru dragostea lui neclintită faţă de împărat".

Fiul lui Lucius, împăratul Aulus Vitellius, s-a născut la 8 înainte de calendele lui octombrie[22] sau, după alţii, la 7 înainte de idele lui septembrie sub consulatul lui Drusus Caesar şi al lui Norbanus Flaccus[23]. Naşterea lui a fost prezisă de astrologi şi a speriat aşa de

tare pe părinţi, încât tatăl său făcu toate sforţările ca să nu-i încredinţeze toată viaţa nici o favoare, iar mama sa, când a fost trimis la legiuni şi salutat ca împărat, l-a plâns ca şi cum l-ar fi pierdut.

Şi-a petrecut copilăria şi prima tinereţe la Caprea, între prostituatele lui Tiberius, şi a fost el însuşi totdeauna stigmatizat cu porecla de Spintria[24] şi socotit, prin graţiile corpului, începutul îmbogăţirii tatălui său.

IV Şi în anii următori se pătă cu toate infamiile, păstrându-şi rangul cel mai însemnat la curte. Fu prietenul lui Caius Caligula, pentru talentul său de a conduce carul la alergări, şi al lui Claudius pentru ştiinţa jocului cu zaruri. El fu însă mai simpatizat de Nero, nu numai din pricina aceloraşi calităţi, ci şi din a unui serviciu particular. Pe când prezida jocurile neroniene, văzând că împăratul, doritor să participe la concursul cu chitara, nu îndrăznea totuşi să se prezinte, cu toate insistenţele mulţimii, el l-a chemat înapoi pe când ieşea din teatru şi, ca şi cum ar fi fost delegat de poporul care stăruia, l-a rugat să cânte.

V Aşadar, prin favoarea acestor trei împăraţi a fost ridicat nu numai la onoruri, dar şi la demnităţi religioase foarte înalte, după care a obţinut proconsulatul Africii şi administraţia lucrărilor publice, în ambele sarcini reputaţia fiindu-i neegală, ca şi conduita. În provincie s-a arătat de o cinste rară tot timpul celor doi ani de proconsulat, fiindcă venea în locul fratelui său, căruia îi urmase. Dar în administraţia din Roma, se spunea că sustrăsese ofrandele şi podoabele templelor şi pe unele le schimbase, punând în locul celor de aur şi argint altele de alamă şi de nichel.

VI S-a căsătorit cu Petronia[25], fiica unui bărbat consular, şi a avut cu ea un fiu, Petronianus, care era chior. Fiindcă acesta fusese lăsat moştenitor de către mama sa, cu condiţia ca să iasă de sub puterea tatălui, Vitellius îl emancipă şi în scurt timp îl ucise, după cum se crede, acuzându-l de paricid şi pretinzând că din cauza remuşcărilor ar fi luat otrava pe care o pregătise tatălui său. În curând luă în căsătorie pe Galeria Fundana, fiica unui vechi praetor, şi avu din această căsătorie un băiat şi o fată, dar băiatul se bâlbâia aşa de rău, că era aproape mut şi fără voce.

VII A fost trimis de Galba, contra oricărei aşteptări, în Germania inferioară[26]. Se crede că a fost ajutat de votul lui Titus Vinius, atunci

foarte puternic, cu care se împrietenise demult prin simpatia lor comună pentru partidul veneţilor.

Dar Galba spunea că de nimeni nu trebuie să te temi mai mult decât de cei ce se gândesc numai la mâncare şi că gâtul fără fund al lui Vitellius poate înghiţi bogăţiile provinciilor, aşa încât e evident pentru oricine că alegerea pentru trimiterea în Germania a fost făcută mai mult din dispreţ decât din simpatie.

Se ştie bine că n-avea bani de drum şi era îngropat în datorii atât de mari, încât soţia şi copiii, pe care îi lăsă la Roma, îi ascunse într-o mansardă închiriată şi închirie altora casa sa pentru restul anului, iar pentru cheltuielile drumului puse amanet o perlă mare, scoasă din urechea mamei sale. De mulţimea creditorilor care îl aşteptau şi îl opreau în drum – între aceştia, locuitorii din Sinuessa[27] şi Formii[28], ale căror venituri publice le sustrăsese – n-a scăpat decât terorizându-i prin acuzaţii de calomnie. Căci unui libert, care îi cerea mai dârz datoria, i-a intentat proces de injurii, acuzându-l că l-ar fi lovit cu piciorul şi nu l-a lăsat până nu i-a stors cincizeci de mii sesterţi.

Când sosi la armată, aceasta, cu sentimente rele faţă de împărat şi pornită spre revoltă, îl primi cu plăcere şi cu mâinile întinse, ca şi cum era un dar oferit de zei, ca fiu al unuia care fusese de trei ori consul, în puterea vârstei şi de un caracter binevoitor şi darnic. Vitellius mărise această veche opinie despre el şi prin fapte recente, făcând cu mâna în semn de salut voios şi prietenesc pe tot drumul la simpli soldaţi care îi ieşeau în cale şi prin cârciumi şi hanuri, peste măsură de amabil, interesându-se la vizitii şi la călători dacă au mâncat de dimineaţă şi arătându-le prin râgâit că el a făcut acest lucru.

VIII Intrat în tabără, el nu refuză nimănui nimic, ci anulă stigmatizările, graţie numaidecât pe cei acuzaţi de imoralitate şi ridică pedepsele celor condamnaţi.

Din această cauză, abia trecuse o lună[29] şi, fără să ţină socoteală dacă e zi sau timp potrivit, într-o seară soldaţii l-au ridicat din camera de culcare, aşa în haina de casă cum era, şi l-au salutat ca împărat. Plimbat prin satele cele mai însemnate, ţinând în mână sabia divinului Iulius[30], pe care soldaţii o luaseră din templul lui Marte şi i-o prezentaseră la primele felicitări, nu s-a întors în cort decât când a auzit că arde sala de mâncare, aprinsă de la focul din sobă. Fiindcă soldaţii erau consternaţi şi neliniştiţi ca de un semn rău, el le spuse: „Fiţi cu curaj, căci pentru noi luminează acest foc“ şi altceva nu le mai spuse nimic. Apoi, acceptându-l şi armata provinciei superioare, căci această armată îl părăsise pe Galba şi trecuse ceva mai înainte de partea sena-

tului, primi cu plăcere supranumele de Germanicus, ce-i era dat prin consimţământul tuturor. Amână însă pe acela de Augustus şi refuză pentru totdeauna pe acela de Caesar.

IX În acest timp, anunţându-se moartea lui Galba, după ce a aranjat treburile în Germania, a împărţit trupele, hotărând pe care să le trimită înainte contra lui Otho şi pe care să le conducă el însuşi. Trupa trimisă înainte a avut o fericită prevestire: un vultur a apărut pe neaşteptate din partea dreaptă şi, făcând înconjurul drapelelor, a luat-o în zbor încet înaintea legiunilor care mergeau pe drum. Din contră însă, când a plecat el, statuile equestre care i se ridicaseră în mai multe locuri se prăbuşiră deodată, rupându-li-se picioarele, iar laurul cu care se încoronase cu grijă religioasă căzu într-un râu. Apoi, curând după aceea, pe când împărţea dreptatea la tribunalul din Vienna[31], un cocoş s-a urcat pe umerii lui şi i s-a oprit pe cap. Rezultatul a corespuns aidoma acestor prevestiri, căci dacă imperiul i-a fost dat de generalii săi, el n-a putut să-l păstreze.

X Era încă în Gallia, când auzi despre victoria de la Bedriac[32] şi despre sfârşitul lui Otho. Fără nici o întârziere, desfiinţă printr-un singur decret cohortele praetoriene[33], ca unele care dăduseră un foarte rău exemplu, şi le porunci să predea armele tribunilor. Porunci de asemenea să fie cercetaţi şi pedepsiţi cu moartea o sută douăzeci de soldaţi la care se găsiseră petiţii către Otho, prin care cereau recompense pentru ajutorul dat de ei la uciderea lui Galba. Era un act strălucit şi cu totul măreţ, încât putea să dea speranţa unui împărat vrednic, dacă în celelalte lucruri nu s-ar fi comportat mai degrabă conform firii şi vieţii sale de mai înainte, decât conform majestăţii imperiului. Căci începându-şi călătoria[34], a fost dus prin mijlocul cetăţilor, după obiceiul triumfătorilor, iar fluviile le-a trecut cu echipaje foarte luxoase, împodobite cu tot felul de coroane, pregătindu-i-se cele mai bogate şi mai pompoase ospeţe. Îngădui orice dezordine şi alor săi şi armatei. Luă în glumă furturile şi violenţele tuturor celor apropiaţi ai săi, care, nemulţumiţi de banchetele publice oferite pretutindeni, puneau în libertate pe oricine le plăcea, lovind, bătând, rănind şi uneori chiar omorând pe cei ce li se opuneau.

Îndată ce ajunse în câmpiile în care s-a luptat, fiindcă unii manifestau oroare în faţa cadavrelor intrate în putrefacţie, îndrăzni să-i îmbărbăteze cu aceste cuvinte urâte: „Un duşman mort miroase foarte bine, iar un cetăţean şi mai bine". Cu toate acestea, ca să micşoreze tăria mirosului, el bău de faţă cu toţi foarte mult vin şi împărţi şi celor-

lalţi. Cu aceeaşi semeţie şi insolenţă, privind o piatră cu o inscripţie în memoria lui Otho, zise că este demn de un asemenea mausoleu... şi trimise pumnalul cu care Otho se sinucisese în colonia Agrippina spre a fi dedicat lui Marte[35]. Celebră de asemenea o priveghere religioasă pe vârfurile Apeninilor.

XI În sfârşit, intră în Roma[36] în sunetul trompetelor, îmbrăcat în uniformă de comandant suprem, încins cu sabia, între steaguri şi drapele, cu tovarăşi îmbrăcaţi cu mantale de război şi soldaţi cu armele în mână. Apoi, din ce în ce mai mult lăsând la o parte legile divine şi umane, luă pontificatul suprem chiar în ziua bătăliei de la râul Allia[37], orândui comiţiile pentru zece ani şi se declară consul perpetuu. Pentru ca să nu fie îndoială ce model de guvernare a statului alege, el adună în Câmpul lui Marte[38] mulţimea preoţilor publici şi făcu sacrificii pentru zeii manii[39] lui Nero. De asemenea, la un banchet solemn, chemând un chitarist care-i plăcea mult, îl invită în mod public să cânte ceva din cântecele „maestrului"[40]. Şi când artistul începu să cânte cântece de-ale lui Nero, el fu primul care se ridică şi aplaudă.

XII Astfel se desfăşură o mare parte din domnia sa, conducând imperiul după sfaturile şi capriciile celor mai proşti dintre actori şi conducători de care şi, mai ales, ale libertului Asiaticus. Cum acest tânăr, reţinut pentru perversiune mutuală, fugise de scârbă, împăratul l-a prins la Puteoli vânzând băuturi răcoritoare şi l-a aruncat în fiare, dar îndată l-a slobozit şi l-a folosit iarăşi pentru plăcerile sale. În cele din urmă, neputând suporta prea marea lui mândrie şi sălbăticie, l-a vândut unui maestru de gladiatori din jurul forului, dar într-o zi de circ, când acesta l-a programat pentru sfârşitul luptei, l-a ridicat din nou şi nu l-a eliberat decât când a primit sarcina să guverneze Africa. În prima zi a domniei i-a dăruit un inel de aur, la masă, deşi de dimineaţă, când toţi îl rugaseră să facă acest dar lui Asiaticus, refuzase foarte sever, spunând că nu va aduce o asemenea ruşine ordinului cavalerilor.

XIII Era mai cu seamă rob stomacului şi dedat cruzimii. Lua totdeauna trei, câteodată patru mese pe zi: gustarea, prânzul, masa de seară şi mesele orgiilor de noapte, făcând faţă la toate cu uşurinţă, prin obiceiul de a vomita. El se invita în aceeaşi zi la diverse persoane şi fiecare masă nu costa gazda mai puţin de patru sute mii sesterţi. Cea mai faimoasă fu masa pe care i-o dădu fratele său la sosirea din Asia şi la care, se spune, s-au servit 2 000 din cei mai aleşi peşti şi 7 000

păsări. El însă a depăşit această masă la inaugurarea unei tăvi pe care, din cauza mărimii enorme, o numea mereu scutul Minervei, egida protectoare a oraşului. În această tavă amesteca ficaţi de nisetru, creieri de fazani şi păuni, limbi de flamingi, lapţi de mrene, căutate de corăbieri şi trireme cu sârg de la Parţia până la strâmtorile Hispaniei. Acest om cu poftă de mâncare nu numai nemăsurată, dar care îl stăpânea în orice moment şi într-o formă dezgustătoare, nu se putea înfrâna nici la sacrificii sau pe drum. Ajungea să mănânce măruntaiele de pe altare şi prăjiturile scoase atunci din foc, iar în cârciumile de lângă drumuri înfuleca bucate ce abureau încă şi chiar resturi mâncate pe jumătate cu o zi înainte.

XIV Gata să trimită la moarte sau la chinuri pe oricine şi pentru orice motiv, a ucis bărbaţi nobili, prieteni şi tovarăşi, pe care îi atrăgea prin linguşiri, ca să împartă imperiul cu ei. Pe primul l-a omorât chiar cu mâna lui, dându-i otravă într-un pahar cu apă rece, pe care acela o ceruse fiind apucat de friguri. N-a cruţat aproape pe nici unul dintre cămătarii, debitorii şi perceptorii care-i ceruseră odată la Roma datoria sau pe drum plata cheltuielilor de transport. Dintre aceştia, pe unul l-a trimis la execuţie chiar pe când îl saluta, dar îndată l-a rechemat şi pe când toţi îi lăudau mila, el a poruncit să fie omorât în faţa lui, zicând că vrea să-şi hrănească ochii. Unuia i-a adăugat la pedeapsă pe cei doi fii, care încercaseră să-l roage pentru tatăl lor. Pe un cavaler roman, care striga pe când era târât la pedeapsă[41] „Eşti moştenitorul meu", îl forţă să-i arate tablele testamentului şi când citi că împreună cu el este înscris ca moştenitor şi libertul cavalerului, porunci să fie sugrumat împreună cu libertul. Omorî de asemenea câţiva din plebei numai din pricină că aceştia criticaseră pe faţă partidul venet[42], presupunând că au îndrăznit acest lucru din dispreţ pentru el şi în speranţa unei apropiate revolte. Împotriva nimănui nu fu mai pornit decât împotriva astrologilor particulari, pe care îi condamnă la moarte fără să le ia vreun interogatoriu, bizuindu-se numai pe simple denunţuri. Era înfuriat contra acestora, fiindcă după decretul său, prin care se poruncea ca astrologii şi cititorii în stele să iasă din Roma şi din Italia, îndată s-a afişat un anunţ al chaldeilor[43] cu acest conţinut: „Salutare la toţi! Vitellius Germanicus până la ziua calendelor nu va fi în nici un loc din lume".

A fost bănuit de asemenea şi de moartea mamei sale, căreia ar fi oprit să i se dea hrană sub pretextul că e bolnavă, determinat fiind la această crimă de o prezicătoare Catta, pe care o considera ca un oracol şi care îi prezisese că va avea o domnie puternică şi de lungă

durată, dacă va supravieţui mamei sale. Alţii spun că mama lui, din scârbă faţă de cele ce se petreceau sub ochii ei şi de frica celor ce o ameninţau, obţinuse otravă de la fiul său fără greutate.

XV În a opta lună a domniei sale, armatele celor două Moesii, ale Panoniei şi cele de peste mare, ale Iudeii[44] şi Siriei[45] se revoltară şi juraseră credinţă lui Vespasianus, o parte în absenţa, alta în prezenţa acestuia. Atunci, ca să reţină simpatia şi devotamentul celorlalţi cetăţeni, nu puse nici o margine dărniciilor sale publice sau particulare.

Făcu o recrutare la Roma promiţând nu numai concedii după victorie, dar şi avantaje veteranilor şi acelor care îşi făcuseră serviciul legal. Apoi, duşmanului, care-l constrângea pe uscat şi pe mare, îi opuse dintr-o parte pe fratele său cu o flotă, cu recruţi şi o trupă de gladiatori, iar din altă parte trupele şi comandanţii de la Bedriac[46]. Învins însă[47], sau trădat pretutindeni[48], încheie un tratat[49] cu fratele lui Vespasianus, Flavius Sabinus, care-i promise că-i va salva viaţa şi-i va da şi o sută de milioane sesterţi. Apoi îndată, de pe treptele palatului, chiar în faţa mulţimii de soldaţi, declară că el lasă imperiul, pe care l-a primit fără voia sa, dar fiindcă toţi strigau şi ţipau, el amână decizia.

După ce trecu o noapte, el se coborî, când se crăpa de ziuă, în haine de doliu, până la tribuna din for şi, cu multe lacrimi, repetă după un text aceeaşi declaraţie. Din nou fiind întrerupt de popor şi soldaţi, care îl îndemnau să nu se retragă din domnie, toţi promiţându-i pe întrecute ajutorul, îi reveni curajul. Respinse pe Sabinus şi pe ceilalţi Flaviani, care credeau că nu mai au de ce să se teamă, şi îi împinse cu forţa până în Capitoliu, unde îi înăbuşi, dând foc templului lui Jupiter Optimus Maximus, iar el privea lupta şi incendiul din palatul lui Tiberius stând la masă. Nu mult după aceea, căindu-se de fapta lui şi dând vina pe alţii, convocă o adunare în care jură şi constrânse şi pe ceilalţi să jure că nimic nu vor avea mai preţios decât liniştea publică. Atunci, scoţând pumnalul de la brâu, îl întinse mai întâi consulului, apoi magistraţilor, consulul refuzându-l, şi îndată fiecărui senator, dar, cum nimeni nu-l primea, el se retrase, ca pentru a-l depune în templul Concordiei. Câţiva aclamându-l însă că el însuşi este Concordia[50], se întoarse îndărăt şi afirmă că nu numai că păstrează pumnalul, dar chiar primeşte supranumele de Concordia.

XVI Convinse pe senatori să trimită deputaţi cu fecioare vestale, ca să ceară pace sau cel puţin un interval de timp pentru a delibera. A doua zi, pe când aştepta răspunsul, i s-a anunţat printr-un cercetaş că duşmanul se apropie. La această veste, el se retrase într-o lectică,

numai cu doi însoţitori, un brutar şi un bucătar, şi ajunse pe Aventin[51], în casa părintească, pentru ca de aici să fugă în Campania. Îndată aflând printr-un zvon vag şi nesigur că pacea s-ar fi obţinut, se lăsă să fie dus în palat. Deoarece aici găsi totul pustiu, iar cei care erau cu el se făcură nevăzuţi, se încinse cu un brâu plin de aur şi fugi în celula portarului, legând un câine înaintea uşilor şi baricadându-se cu un pat şi cu o saltea.

XVII Primii soldaţi ai armatei duşmane însă pătrunseseră în palat şi, neieşindu-le nimeni înainte, scotociră fiecare colţ, după cum se întâmplă în asemenea împrejurări, până când îl scoaseră din ascunzătoare şi întrebându-l cine este, căci nu-l cunoşteau, şi dacă nu ştie unde e Vitellius, căută să scape de ei prin minciuni. Apoi, fiind recunoscut, nu încetă să se roage, ca şi cum ar avea să dezvăluie ceva care priveşte viaţa lui Vespasianus, cerând ca până atunci să-l păzească sau să-l pună în închisoare. În cele din urmă însă, îl legară cu mâinile la spate, îi aruncară un laţ de gât, îi rupseră veşmintele, lăsându-l pe jumătate gol, îl târâră în for cu multe batjocuri în fapte şi în vorbe, pe întreaga cale sacră, trăgându-i de păr capul îndărăt, cum se obişnuieşte la criminali. Ba chiar îi ridicau bărbia cu vârful unei săbii, ca să nu lase capul în jos şi să fie văzut de toţi. Unii aruncau în el cu noroi şi murdării, alţii îl apostrofau cu epitetul de mâncău şi incendiator. O parte a poporului îi reproşa chiar defectele corpului (căci era de o statură enormă, avea o faţă roşie de cele mai multe ori din cauza vinului, pântecele gras, un picior cam paralizat, fiind lovit la alergări pe când ajuta pe Caius Caligula la conducerea carului). În sfârşit, fu omorât lângă scările Gemoniei[52], sfâşiat în bucăţele şi de aici târât în Tibru cu un cârlig.

XVIII Pieri o dată cu fratele său şi cu fiul său, în al 57-lea an al vieţii, şi nu dezminţi prezicerea acelora care, printr-un oracol la Vienna, după cum am arătat, l-au prevenit că are să cadă în mâinile unui gall. În adevăr, el fu învins de şeful partidului advers Antonius Primus, care s-a născut la Tolosa[53] şi care avusese în copilărie porecla de Beccus, ceea ce înseamnă cioc de cocoş.

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

X

TITUS FLAVIUS VESPASIANUS

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

I Puterea imperială, mult timp nesigură şi instabilă prin revolte[1] şi moartea[2] a trei împăraţi[3] se fixă şi se întări în sfârşit prin ginta Flavia.

Această familie fu în adevăr obscură şi fără vreo imagine a străbunilor[4], dar romanii n-au avut să se plângă de ea, deşi era constatat că Domiţian a fost pedepsit, pe merit, din cauza lăcomiei şi cruzimii. Titus Flavius Petronius, cetăţean din Reate[5], centurion[6] în războiul civil ca partizan al lui Pompei, de bună voie sau chemat, nu se ştie sigur, fugi din lupta de la Pharsalus[7] şi veni acasă în Reate, unde, obţinând apoi concediu[8] şi iertare, se făcu perceptor de impozite[9]. Fiul său, cu supranumele de Sabinus, fiind scutit de armată (deşi unii spun că a fost primipilar[10], alţii că a fost dezlegat de jurământ[11] din cauza sănătăţii pe când avea acest grad), fu perceptor al impozitului numit quadragesima[12] în Asia. Mai sunt încă statui puse de cetăţeni pentru el cu această inscripţie: „perceptorului cinstit". În urmă, exercită meseria de bancher în Helveţia şi muri acolo, rămânând pe urma lui soţia, Vespasia Polla[13], şi doi copii, dintre care cel mai mare, Sabinus, se ridică până la gradul de praefect al Romei[14], iar cel mai mic, Vespasianus, până la domnie. Polla, născută la Nursia[15] dintr-o familie onorabilă, a fost fiica lui Vespasius Pollio, ajuns de trei ori tribun militar[16], praefect de tabere[17], şi sora unui senator[18] cu demnitate de praetor. Există şi acum la al şaselea stâlp miliar de la Nursia la Spoletum, pe vârful unui munte, un loc care se numeşte Vespasia. Acolo există mai multe monumente ale Vespasianilor, ca mare mărturie a strălucirii şi vechimii familiei lor. N-aş putea contrazice afirmaţia unora că tatăl lui Petronius a fost cetăţean din regiunea Transpadană, care închiria lucrători ce obişnuiesc să meargă în fiecare an din Umbria în ţara sabinilor pentru munci agricole, şi că el se stabili la Reate unde se însură. Totuşi, eu n-am găsit nici o urmă despre acest lucru, deşi am făcut cercetări minuţioase.

II Vespasianus s-a născut în ţara sabinilor[19] dincolo de Reate, într-un orăşel cu numele de Phalacrina, în seara zilei a 15-a a calendelor lui decembrie, pe timpul consulilor Quintus Sulpicius Camerinus şi Caius Poppeus Sabinus, cu cinci ani înainte de moartea lui Augustus[20]. Fu crescut de bunica sa după tată, Tertulla, la proprietăţile sale din Cosa[21]. De aceea, ca împărat chiar, vizita adesea locul copilăriei, lăsând casa aşa cum era odinioară, ca să nu piară ceva din obiectele cu care i se obişnuiseră ochii. A preţuit aşa de mult amintirea bunicii sale, încât în zilele solemne şi de sărbătoare îi plăcea să bea chiar din paharul de argint pe care-l avea de la ea.

După ce a îmbrăcat toga virilă[22], mult timp a avut aversiune pentru laticlavă[23], deşi fratele său o obţinuse, şi nu putu fi împins s-o ceară decât prin intervenţia mamei sale. Şi ea îl determină la aceasta mai mult prin mustrări decât prin rugăminţi şi autoritate, numindu-l din timp în timp cu dispreţ: „Sluga[24] fratelui său". Servi în Tracia ca tribun militar, iar ca quaestor[25] obţinu prin sorţi provinciile Creta şi Cyrene[26]. Candidat la edilitate[27] şi îndată la praetură[28], la prima nu ajunse decât în locul al şaselea, după ce fu înfrânt de câteva ori, pe când la cea din urmă intră de prima dată şi între cei dintâi. Praetor, nu cruţă nimic ca să-şi atragă favoarea lui Caius Caligula, care era atunci supărat pe senat. Ceru jocuri extraordinare pentru victoria acestuia în Germania[29] şi propuse, ca agravare a pedepsei conjuraţilor[30], să fie aruncaţi fără îngropare. Aduse mulţumiri lui Caius în faţa celui mai înalt ordin, fiindcă fusese onorat cu cinstea de a fi invitat la masă.

III Între timp, se căsători cu Flavia Domitilla, odinioară prietenă bună a lui Statilius Capella, cavaler roman în Sabrata din Africa. Ea nu se bucura decât de dreptul latin[31]. Dar hotărârea judecătorească[32] o declară liberă cetăţeană romană după reclamaţia tatălui său Flavius Liberalis, născut la Ferentum şi care era un simplu secretar al unui quaestor. Cu aceasta avu trei copii: Titus, Domiţian şi Domitilla. El supravieţui soţiei şi fiicei sale, pierzându-le şi pe una şi pe cealaltă când era simplu particular. După moartea soţiei, luă pe Cenis, o libertă şi secretară a lui Antonius, pe care o iubise şi mai înainte şi chiar ca împărat a avut-o aproape ca soţie legitimă.

IV Pe când domnea Claudius, prin favoarea lui Narcis[33] fu trimis în Germania ca legatus al legiunii[34]. De aici, trecu în Britannia, unde avu treizeci de lupte cu duşmanul. Supuse două popoare foarte puternice, mai mult de 20 de localităţi întărite şi insula Vectes[35], foarte aproape de Britania, parte sub conducerea lui Aulus Plautius, delegat

consular, parte sub a lui Claudius însuşi. Pentru astfel de merite, primi onoruri triumfale şi, după un mic interval, un dublu sacerdoţiu. În afară de aceasta, fu onorat cu consulatul, pe care îl exercită ultimele două luni ale anului.

Timpul până la proconsulat îl petrecu în retragere şi repaus, temându-se de Agrippina[36], care era încă puternică faţă de fiul său şi ura de moarte pe prietenii lui Narcis care murise. Apoi căzându-i la sorţi Africa[37], el o administră foarte cinstit şi câştigă o mare consideraţie, deşi în răscoala de la Hadrumetum[38] s-au găsit unii care să arunce cu morcovi în el. Ceea ce e sigur este că nu se întoarse mai bogat, astfel că pierzând aproape încrederea de care se bucura, fu nevoit să-şi ipotecheze fratelui său toate posesiunile şi, pentru a nu se ruina, să se coboare la ocupaţia de geambaş. Din această pricină era numit şi catâragiul. Fusese dovedit, precum se spune, că storsese 200 000 sesterţi unui tânăr, pentru care obţinuse dreptul de a purta laticlava contra voinţei tatălui său, fiind certat serios de acesta.

Însoţind[39] pe Nero în călătoria sa în Achaia[40], deoarece pe când acesta cânta, el adesea se retrăgea sau, de faţă fiind, adormea, îşi atrase foarte grea dizgraţie şi fu îndepărtat nu numai din intimitatea lui Nero, dar şi de la salutarea în public. Astfel că se retrase într-un mic oraş izolat, până ce, ascuns şi temându-se să nu-şi piardă chiar viaţa, i se oferi conducerea unei provincii împreună cu o armată.

Se răspândise în tot Orientul o credinţă veche şi persistentă că este sortit de destin oamenilor plecaţi din Iudeea în această epocă, să se facă stăpâni pe întreaga lume. Prin acest oracol, cum s-a şi întâmplat mai târziu, trebuia să se înţeleagă un comandant roman. Iudeii însă, raportându-l la ei, se răsculară. După ce omorâră pe guvernator[41], alungară pe locotenentul consular din Siria, care venea cu ajutoare, şi îi luară un drapel. Pentru înăbuşirea acestei răscoale, era nevoie de o armată mai mare şi de un şef viteaz, căruia să i se încredinţeze fără pericol o întreprindere aşa de mare.

Fu ales Vespasianus, ca cel mai capabil şi ca un şef încercat, care nu trebuia să inspire nici o teamă, datorită obscurităţii familiei şi a numelui său. După ce-şi întări trupele cu două legiuni, opt escadroane şi zece cohorte, luă pe fiul său mai mare[42] între locotenenţi. Îndată ce puse piciorul în provincie, el atrase asupra sa privirile provinciilor vecine prin disciplina întărită a lagărelor. O luptă şi pe urmă a doua fură începute cu atâta energie, încât la asediul unei fortăreţe el fu rănit de o piatră la genunchi şi primi în scutul său câteva săgeţi.

V. După Nero şi Galba, pe când Otho şi Vitellius se luptau pentru domnie, el nutrea speranţa imperiului, de mult timp anunţată prin multe prevestiri. Pe un teren, pe care Flaviii îl posedau aproape de Roma, era un stejar bătrân, consacrat lui Marte, căruia la fiecare din cele trei naşteri ale Vespasiei îi crescuse câte o ramură nouă din trunchi, semne neîndoielnice ale viitorului fiecărui copil.

Prima ramură a crescut subţire şi îndată s-a uscat; de aceea copila născută n-a trecut anul şi a murit. A doua, puternică şi bine dezvoltată, prevestea o mare fericire. A treia semăna cu un copac. De accea se zice că Sabinus, tatăl lui Vespasianus, asigurat şi de un auspiciu[43], a anunţat mamei sale că i s-a născut un nepot, care o să fie Caesar şi că ea n-a făcut altceva decât să râdă, mirându-se că fiul său delirează, în timp ce ea este stăpână pe mintea sa. Când Vespasianus fu edil, Caius Caesar, înfuriat că acesta nu avusese grijă să măture străzile, ordonă să-l murdărească cu noroi şi pe când soldaţii îi umpleau sânul togei praetexta, nu lipsiră oameni care să explice că statul roman, călcat în picioare şi părăsit în mijlocul luptelor civile, are să ajungă sub tutela lui Vespasianus şi la adăpost ca în sânul său.

Odată, pe când lua masa de prânz, un câine[44] străin aduse, dintr-o răspântie, o mână de om mort şi o lăsă sub masă. Altă dată iarăşi, pe când lua masa de seară, un bou de muncă, rupând jugul, a năvălit în sala de mâncare şi, după ce a fugărit pe slujitori, ca şi cum ar fi fost obosit, a căzut la picioarele lui Vespasianus, care stătea la masă, şi şi-a înclinat grumazul înaintea lui. Un chiparos din ţarina strămoşilor, smuls din rădăcină şi răsturnat fără să fie vreo furtună, în ziua următoare se ridică mai puternic şi mai verde. În Achaia, de asemenea, a visat că are să fie începutul unei epoci de fericire pentru el şi ai săi, îndată ce lui Nero i se va scoate un dinte. Se întâmplă că în ziua următoare, intrând în atriu, un medic îi arătă un dinte pe care tocmai îl scosese împăratului.

În Iudeea, pe când consulta oracolul zeului Carmel[45], sorţii îi confirmară şi îi garantară că gândurile şi proiectele sale, oricât de mari ar fi, se vor împlini. Iosef[46], unul dintre prizonierii nobili, pe când era aruncat în fiare, afirma mereu că se va întâmpla să fie slobozit de acelaşi Vespasianus, dar când va fi împărat. I se anunţau prevestiri din Roma că Nero a fost sfătuit, în vis, în ultimele zile, să scoată din templu carul lui Jupiter Optimus Maximus şi să-l ducă în casa lui Vespasianus, iar de acolo în circ; că nu mult după acestea, pe când Galba aduna comiţiile la începutul celui de-al doilea consulat, statuia divinului Augustus s-a întors spontan spre răsărit, că, în sfârşit, înainte de lupta de la Bedriac[47], doi vulturi s-au bătut în prezenţa tuturor

oamenilor şi unul fiind învins, a venit al treilea de la răsărit şi a gonit pe învingător.

VI Totuşi, cu toată graba şi stăruinţele alor săi, el nu făcu nici o încercare, înainte de a fi fost atras de sprijinul întâmplător al câtorva trupe necunoscute şi îndepărtate. Două mii de oameni din trei legiuni ale armatei din Moesia[48], trimise în ajutorul lui Otho, au aflat pe drum că acesta a fost învins. Ca şi cum nu merita să fie crezută ştirea, ei şi-au continuat drumul până la Aquileea. Acolo, profitând de ocazie şi de libertate, comiseră tot felul de jafuri. Fiindcă se temeau ca nu cumva la întoarcere să li se ceară socoteala şi să fie expuşi la pedeapsă, se hotărâră să-şi aleagă şi să-şi facă un împărat, căci nu erau inferiori – ziceau ei – nici armatei din Hispania, care alesese pe Galba[49], nici celei praetoriene, care proclamase pe Otho, nici celei din Germania, care făcuse pe Vitellius împărat. Trecând, aşadar, în revistă numele delegaţilor consulari, câţi şi unde erau, după ce îi respinseră pe toţi pentru pricini diferite şi unii din legiunea a III-a, care la moartea lui Nero fusese transportată din Siria în Moesia, încărcară cu laude pe Vespasian şi toţi consimţiră şi, fără întârziere, înscriseră numele lui pe toate drapelele. Acţiunea aceasta fu deocamdată înăbuşită, căci cohortele fură readuse puţin câte puţin la datorie. Faptul însă devenind cunoscut, Tiberius Alexandru[50], praefectul Egiptului, cel dintâi împinse legiunile să jure în numele lui Vespasianus în ziua calendelor lui iulie, care fu considerată în viitor ca ziua începutului domniei. Armata din Iudeea îi jură şi ea credinţă în ziua a V-a înainte de idele lui iulie.

Ceea ce contribui foarte mult la succesul acestor începuturi fu răspândirea unui exemplar al unei scrisori, adevărate sau false, adresată lui Vespasianus de răposatul Otho, care, printr-o stăruitoare rugăminte, îi încredinţa grija răzbunării şi îi făcea urări să vie în ajutorul statului. În acelaşi timp, se răspândise zvonul că Vitellius, învingător, se decisese să schimbe taberele de iarnă ale legiunilor şi să transfere pe cele germanice în Orient, la un serviciu mai sigur şi mai liniştit. În afară de acestea, fu ajutorul lui Licinius Mucianus[51], unul din guvernatorii provinciilor, şi al lui Vologesus[52], regele parţilor. Primul, renunţând la ura pe care în acest timp o purta pe faţă din pricina rivalităţii, îi asigură ajutorul armatei din Siria, iar al doilea îi promise patruzeci de mii de arcaşi.

VII Aşadar, începând războiul, după ce trimise înaintea lui în Italia generalii şi trupele[53], trecu deocamdată în Alexandria, ca să ocupe

porturile[54] Egiptului. Aci, dorind să consulte oracolul asupra duratei imperiului său, intră singur fără martori în templul lui Serapis[55]. Asigurându-se pe deplin de favoarea zeului, când se întoarse, în sfârşit, i se păru că vede pe libertul său Basilides oferindu-i verbine, coroane şi prăjituri, după cum se obişnuieşte acolo, deşi ştia sigur că nimeni nu-l introdusese în templu pe Basilides, care din cauza unei boli de picioare abia putea să meargă şi se găsea departe de acele locuri. Îndată sosi o scrisoare, care anunţa că trupele lui Vitellius au fost risipite lângă Cremona şi că el însuşi a fost omorât la Roma.

Ca principe nou şi neaşteptat, îi lipsea lui Vespasianus autoritatea şi oarecare majestate ce se cere unui împărat; i se adăugară şi acestea. Căci oamenii din popor, unul orb şi altul şchiop, veniră în acelaşi timp în faţa tribunalului său şi-l rugară să-i vindece, după asigurarea ce le-a dat-o Serapis în somn că are să-i revie celui orb vederea, dacă împăratul l-ar scuipa pe ochi şi că celui şchiop i s-ar întări piciorul, dacă ar binevoi să-l atingă cu călcâiul lui. Vespasianus, venindu-i greu să creadă în succesul unei astfel de vindecări, nu îndrăznea să încerce. Dar în cele din urmă, la insistenţele prietenilor, a făcut încercarea şi pentru unul şi pentru altul în faţa publicului şi n-a lipsit rezultatul favorabil. Cam în acelaşi timp la Tegea[56], în Arcadia, după îndemnul ghicitorilor, s-au dezgropat vase de fabricaţie veche, care erau îngropate într-un loc sacru şi pe care era gravată o imagine asemenea lui Vespasianus.

VIII Astfel, şi cu atât de mare faimă întors la Roma[57], după ce a primit onorurile cuvenite pentru triumful împotriva iudeilor[58], a adăugat la consulatul vechi încă opt consulate. Şi-a luat asupră-şi şi censura[59] şi în tot timpul imperiului nimic n-a socotit mai de preţ, decât să întărească mai întâi statul slăbit şi aproape de prăbuşire şi apoi să-l înfrumuseţeze. Soldaţii, unii din încredere în victoria lor, alţii din durerea ruşinii suferite, ajunseră în culmea îndrăznelii şi obrăzniciei. Dar şi în provinciile şi oraşele libere, ba chiar şi în unele regate erau tulburări. Din această cauză, Vespasianus concedie pe cei mai mulţi dintre soldaţii lui Vitellius şi pedepsi pe alţii. Chiar celor ce participaseră la victoria lui nu le promise nimic extraordinar şi nu le acordă, decât târziu, ceea ce li se datora.

Ca să nu lase să treacă nici un prilej de a reforma moravurile, nu se mulţumi să respingă cu un gest dispreţuitor pe un tânăr care mirosea a parfum, în timp ce îi aducea mulţumiri pentru că obţinuse o praefectură, ci, cu o voce foarte gravă, îi spuse: „Aş fi preferat să miroşi a usturoi“ şi îi revocă numirea.

Marinarii, care merg cu schimbul pe jos de la Ostia şi de la Puteoli[60] la Roma, cerură să li se prevadă o sumă pentru încălţăminte. Cum ar fi fost prea puţin să-i trimită fără răspuns, le ordonă ca după aceea să facă această cursă cu picioarele goale şi de aci înainte merseră astfel[61]. Transformă în provincii romane Achaia[62], Lycia[63], Rhodos, Bizanţul, Samos[64], răpindu-le libertatea, şi, de asemenea, Tracia[65], Cilicia şi Comagene[66], care până atunci erau constituite încă în regate, le transformă în provincii romane[67]. Duse noi legiuni în Cappadocia[68], din cauza năvălirilor neîntrerupte ale barbarilor, şi impuse guvernator un consular în locul unui cavaler roman[69].

Fiindcă oraşul Roma prezenta un aspect urât, din cauza incendiilor vechi şi a ruinelor, permise oricui să ocupe terenurile virane şi să ridice clădiri pe ele, dacă nu fac aceasta posesorii lor. El însuşi, reîncepând reconstrucţia Capitoliului, cel dintâi puse mâna să cureţe terenul şi ridică materiale pe umerii săi. Îşi luă asupră-şi refacerea celor trei mii de table de aramă, care arseseră în acelaşi timp cu Capitoliul. Căutând pretutindeni piese de muzeu, făcu cea mai frumoasă şi mai veche colecţie a imperiului, care conţinea, aproape de la întemeierea Romei, decretele senatului şi plebiscite relative la alianţele, tratatele şi privilegiile acordate fiecăruia.

IX Făcu şi noi construcţii: Templul păcii[70], foarte aproape de for, acela al divinului Claudius pe muntele Caelius, început chiar de Agrippina, dar distrus aproape până la temelie de Nero, şi de asemenea un amfiteatru[71] în mijlocul oraşului, cum ştia că-l proiectase Augustus. Epură cele două ordine înalte ale statului, slăbite prin diferite execuţii şi compromise printr-o veche neglijenţă. Ca să le completeze, făcu recensământul senatorilor şi cavalerilor, expulză pe cei nedemni, chemând în locul lor pe cei mai cumsecade cetăţeni din Italia şi din provincie. Pentru ca să se ştie mai bine că cele două ordine nu diferă între ele atât prin libertate, cât prin demnitate, el se pronunţă astfel într-un proces între un senator şi un cavaler roman: „Nu se cuvine să li se adreseze injurii senatorilor, dar este permis şi de dreptul civil şi de cel religios să răspunzi cu injurie la injurie".

X Seria proceselor crescuse în mare măsură prin întreruperea jurisdicţiei, iar procesele vechi nu mai fuseseră judecate şi altele noi se adăugaseră din cauza situaţiei şi a împrejurărilor tulburi. Alese prin sorţi judecătorii prin care să se restituie bunurile risipite în război şi pe alţii care să judece în chip extraordinar, reducând cât mai mult posibil

formalităţile proceselor de competenţa centumvirilor[72], pentru judecarea cărora abia dacă ajungea o viaţă de om.

XI Destrăbălarea şi luxul, neavând nici un frâu, crescuseră. Propuse senatului să decreteze ca orice femeie, care s-ar fi unit cu sclavul altuia, să se considere sclavă, iar creditorii care ar împrumuta pe copiii cuiva să nu aibă dreptul de a cere datoria, nici chiar după moartea tatălui lor.

XII În celelalte lucruri, de la începutul domniei până la sfârşit, fu sociabil şi blând. El nu-şi ascunse niciodată obârşia sa modestă, ba chiar adesea se făleа cu ea. Mai mult încă, a râs de unii care se încercau să-i ducă originea neamului Flaviilor până la fondatorii oraşului Reate şi până la tovarăşul lui Hercule, al cărui monument se găseşte pe calea Salaria. Până într-atât n-a dorit nici un fel de pompă exterioară, încât în ziua triumfului său, obosit de încetineala şi plictiseala cortegiului, nu s-a stăpânit să nu spună că cu drept este pedepsit el, care, bătrân fiind, a dorit aşa de prosteşte triumful, ca şi cum ar fi fost datorit strămoşilor săi sau l-ar fi sperat vreodată. N-a primit nici măcar puterea de tribun[73] şi denumirea de părinte al patriei decât târziu. Iar obişnuinţa rămasă din timpul războiului civil, de a cerceta pe cei ce veneau să-l salute, a lăsat-o la o parte[74].

XIII El suporta cu multă blândeţe sinceritatea prietenilor, aluziile avocaţilor şi mândria filozofilor. Licinius Mucianus, de o cunoscută destrăbălare dar îndrăzneţ, bizuindu-se pe serviciile ce i le făcuse, îi arăta mai puţin respect. Vespasianus nu-l mustra niciodată decât în secret sau plângându-se contra lui către un prieten comun, şi atunci adaugă încheierea: „Eu totuşi sunt bărbat". Salvius Liberalis îndrăzni să spună în apărarea unui acuzat bogat: „Ce-i pasă Caesarului că Hipparchus are o sută de milioane sesterţi". Pentru aceste vorbe împăratul îl lăudă. Întâlnind în cale pe Demetrius Cinicul[75] după condamnare, acesta nu binevoi nici să se scoale nici să-l salute, ci numai mârâi nu ştiu ce. Împăratul socoti destul să-i atribuie epitetul de câine.

XIV Fără să ţină minte sau să răzbune ofensele şi duşmăniile, pe fiica duşmanului său Vitellius a măritat-o foarte bine[76], a înzestrat-o şi chiar a făcut-o femeie instruită. Sub Nero, când accesul la curte îi era interzis, cum el întreba tremurând pe un ofiţer de serviciu ce să facă sau încotro s-o apuce, acesta, dându-l afară, îi spuse să se ducă boalei. Mai târziu, când ofiţerul veni să-l roage ceva, nu se aprinse cu

alte vorbe, ci îi răspunse aproape tot atâta şi tot aceleaşi vorbe. Căci se ferea atât de mult să facă rău cuiva pe simplă bănuială sau din vreo teamă oarecare, încât, cu toate sfaturile prietenilor de a se păzi de Metius Pomposianus, despre care se credea că-i e hărăzit de la naştere imperiul, îl făcu pe acesta consul, afirmând că o dată are să-şi aducă aminte de această binefacere.

XV Nu se găseşte cineva care să fi fost pedepsit nevinovat decât în lipsa lui, fără ştirea sau voinţa lui ori prin vreo inducere în eroare. Helvidius Priscus[77] fu singurul care, la întoarcerea din Siria, îl salutase cu simplul nume de Vespasianus şi în timpul praeturii sale[78] îl trecuse sub tăcere în toate edictele, fără a-i da vreo onoare şi chiar fără a-l menţiona[79]. Vespasianus nu se supără pe el decât în ziua când, la nişte dezbateri judiciare, fu de o extremă obrăznicie, tratându-l ca pe un om de rând. Pentru asemenea fapte, mai întâi l-a exilat şi apoi a poruncit să fie omorât, dar socotind că e mai bine să-l salveze, a trimis ordine în acest sens celor ce trebuiau să-l omoare şi l-ar fi scăpat dacă nu s-ar fi anunţat, în mod fals, că Helvidius a şi murit. În sfârşit, nu s-a bucurat niciodată de moartea cuiva, ba chiar a plâns şi a fost îndurerat în faţa celor mai juste pedepse.

XVI Singura învinuire ce i se aduce pe drept este lăcomia de bani. Într-adevăr, nu s-a mulţumit numai să restabilească impozitele părăsite de Galba, să adauge altele noi şi grele, să mărească tributurile provinciilor şi pe unele să le îndoiască, ci a făcut pe faţă afaceri ruşinoase chiar pentru un particular, cumpărând obiecte cu un preţ, ca să le revândă apoi mai scump. N-a şovăit să vândă onorurile candidaţilor, să primească bani pentru achitarea acuzaţilor, fie vinovaţi, fie chiar nevinovaţi. Se crede că obişnuia să ridice dinadins la cele mai înalte servicii pe toţi cei care erau mai hrăpăreţi dintre oamenii săi, pentru a-i condamna când se vor fi îmbogăţit. De aceştia se zicea în popor că se serveşte ca de nişte bureţi[80], pe care îi muia, când erau uscaţi ca, odată uzi, să-i stoarcă. Unii spun că era foarte lacom din firea lui şi acest lucru i s-a reproşat de un văcar bătrân, care – pentru că nu i se acorda gratuit libertatea pe care o cerea mereu de când Vespasianus venise la domnie – i-a strigat că lupul îşi schimbă părul dar năravul ba[81]. Din contră, sunt alţii care socotesc că a fost împins de nevoie la răpiri şi la jaf, din cauza extremei sărăcii a tezaurului şi a fiscului. De aceea el mărturisi chiar de la începutul domniei că are nevoie de 4 miliarde de sesterţi[82] ca statul să poată rezista. Această din urmă părere e mai verosimilă, căci întrebuinţa foarte bine ceea ce câştigase rău.

XVII Se purtă cu foarte mare dărnicie faţă de toată lumea. Completă venitul senatorilor[83], făcu o pensie anuală de cinci sute de mii sesterţi consularilor săraci, reclădi foarte multe cetăţi în imperiu, distruse de cutremure sau de incendii.

XVIII Protejă mai cu seamă talentele şi artele. El, cel dintâi, dădu retorilor greci şi latini o pensie anuală de o sută de mii sesterţi de la fisc. Răsplăti cu mai mari daruri şi cu gratificaţii importante pe poeţii străluciţi, ca şi pe artişti, cum a fost acela care a executat statuia lui Venus din Cos, sau acela care a restaurat Colosul[84]. Unui mecanic, care promitea să transporte cu puţină cheltuială nişte coloane enorme în Capitoliu, îi oferi o sumă destul de mare pentru deviz, dar nu lăsă să se treacă la executarea lucrării, zicând să-i dea voie să aibă grijă şi de bietul popor.

XIX La jocurile pentru inaugurarea teatrului[85] restaurat al lui Marcellus se reluară, la cererea lui, vechile piese de teatru[86]. El dădu tragedianului Apollinarios patru sute de mii de sesterţi, cântăreţilor din chitară Terpnus[87] şi Diodor[88] câte două sute de mii, iar la câţiva alţii câte o sută de mii. Cele mai mici sume fură de câte patruzeci de mii de sesterţi, fără a mai vorbi de o mulţime de coroane de aur. Dădea regulat mese, de cele mai deseori populare şi abundente, pentru a ajuta pe negustorii de alimente. Deşi la Saturnale[89] făcea bărbaţilor daruri în alimente, iar la calendele lui martie[90] femeilor, totuşi nu i s-a şters numele rău al vechii zgârcenii. Locuitorii din Alexandria au continuat să-l numească cybiosacten[91], porecla unuia din regii lor de cea mai josnică zgârcenie. Chiar şi la înmormântarea lui, şeful pantomimilor Favor, imitându-l şi contrafăcându-i, după cum este obiceiul, persoana, actele şi vorbele, întrebă în mod public pe procuratori[92] cât costă înmormântarea şi pompa şi când auzi că zece milioane de sesterţi, exclamă că să-i dea o sută de mii şi să-l arunce în Tibru.

XX Avea talia pătrată, membrele îndesate şi puternice, faţa ca a unuia care face un efort. De aici, un oarecare dintre cetăţeni, care era solicitat să spună ceva de spirit despre el, se zice că ar fi răspuns: „Voi spune, când tu vei înceta să-ţi descarci pântecele".

Se bucura de o excelentă sănătate, deşi pentru a o întreţine nu făcea nimic altceva decât să-şi fricţioneze ritmic gâtul şi celelalte părţi ale corpului într-o sală în care se juca cu mingea şi să nu mănânce nimic o zi pe lună.

XXI Şi-a respectat aproape mereu această regulă de vieţuire. În timpul domniei se scula totdeauna devreme, de multe ori chiar înainte de a se face ziuă. După ce citea corespondenţa şi rapoartele tuturor comandanţilor, începea să primească pe prieteni şi, pe când ei îl salutau, el se îmbrăca şi se încălţa singur. După ce aranja toate treburile care i se prezentau, se plimba în lectică şi apoi se odihnea, având lângă el pe una din numeroasele concubine pe care le alesese în locul răposatei Cenis. După aceea trecea fără zgomot la baie şi de aici în sala de mâncare. Se zice că niciodată nu era mai binevoitor şi mai lesne iertător. Acele momente le căutau oamenii casei cu multă grabă, pentru ca să capete vreo favoare.

XXII Foarte comunicativ şi în timpul mesei, ca şi în orice altă împrejurare, trata multe lucruri în glumă, căci era foarte ironic şi avea un limbaj atât de mucalit şi de liber, încât nu se abţinea nici de la cuvinte murdare. Cu toate acestea au rămas de la el câteva glume foarte spirituale, între care şi aceasta: Mestrius Florus[93], personaj consular, sfătuindu-l că trebuie să pronunţe *plaustra* nu *plostra*, în ziua următoare l-a salutat zicându-i: *Flaurus*. Asaltat de o femeie, care zicea că se prăpădeşte de dragoste pentru el, îi dădu patru sute de mii de sesterţi pentru întâlnire şi, când intendentul îl întrebă în ce mod ar voi să se treacă suma la socoteli, răspunse: „Scrie: pentru Vespasianus cel iubit dezinteresat".

XXIII Se folosea destul de des şi de versuri greceşti. Astfel, despre unul înalt de statură şi mare în toate privinţele a spus: „Înaintând cu paşi mari şi clătinând o lance care aruncă umbra în depărtare". Libertul Cerylus, devenit foarte bogat, pentru a frauda drepturile fiscului, căuta să treacă drept un om liber şi-şi schimbase numele în Laches. „O, Laches, Laches, zise Vespasianus, când ai să mori, vei fi din nou Cerylus ca înainte."

Totuşi, folosea vorbele de spirit mai ales în unele câştiguri necurate, pentru ca să uşureze necazul şi să-l schimbe în voie bună printr-o glumă. Unul dintre slujitorii săi apropiaţi, cerându-i o numire pentru cineva pe care-l dădea drept fratele său, Vespasianus amână răspunsul, apoi, chemându-l la sine pe candidat, îi ceru suma promisă de acesta protectorului său şi fără întârziere îl numi. „Caută-ţi alt frate, zise el slujitorului. Aceasta, pe care îl socoteai că este fratele tău, acum este al meu."

O dată, pe drum, bănuind că vizitiul nu coborâse ca să întărească potcoavele catârilor, ci să dea timp unui avocat să se apropie de el pen-

tru o intervenţie, a întrebat cu cât a potcovit catârii şi i-a luat o parte din câştig.

Fiului său Titus, care-i reproşa că a pus impozite şi asupra urinei, i-a apropiat de nas un ban din prima percepere a acestui impozit, întrebându-l dacă simte vreun miros neplăcut, iar Titus spunând că nu, Vespasianus îi răspunse: „Şi, cu toate acestea, provine din urină".

Unor delegaţi, care îl anunţau că i s-a decernat o statuie colosală pe un preţ destul de mare, le-a poruncit să i-o pună îndată în palmă, arătând mâna scobită şi spunând că piedestalul este gata.

Nici frica, nici pericolul de moarte nu l-au făcut să se abţină de la glume. Cum, între alte minuni, mausoleul[94] Caesarilor se deschisese pe neaşteptate şi o stea cu coadă apăruse pe cer, el zicea că cea dintâi privea pe Iunia Calvina[95] din neamul lui Augustus, iar a doua pe regele parţilor, care avea păr lung. Chiar la primul acces de boală el spuse: „Cred că devin zeu!"

XXIV În al nouălea consulat al său, apucat în Campania de un uşor acces de friguri, îndată reveni la Roma şi apoi se duse la Cutilae[96] şi la latifundia sa din Reate, unde obişnuia să petreacă vara în fiecare an. Aici, deşi îşi stricase stomacul, folosind prea multă apă rece, şi îşi agravase boala, nu se achită totuşi mai puţin de îndatoririle imperiale, după cum obişnuia, de aceea primea delegaţii chiar stând culcat, până când deodată, simţind că-i e rău, zise că un împărat trebuie să moară în picioare. Pe când făcea un efort ca să se scoale, se stinse în mâinile celor ce-l ridicau în a noua zi înainte de calendele lui iunie, în vârstă de 69 de ani, o lună şi şapte zile.

XXV Toată lumea e de acord că el era aşa de sigur de norocul său şi al copiilor săi, încât, după multe conspiraţii reprimate, a îndrăznit să afirme în faţa senatului că au să-i urmeze fiii săi sau nimeni. Se zice că a văzut odată în somn, în partea de mijloc a vestibulului palatului[97], o balanţă într-un desăvârşit echilibru, purtând în una din tipsii pe Nero şi pe Claudius, iar în cealaltă pe el şi pe fiii săi. Evenimentele nu l-au înşelat, căci şi unii şi alţii domniră tot atâţia ani şi în acelaşi interval de timp.

BCU IASI / CENTRUL UNIVERSITAR

XI

TITUS VESPASIANUS AUGUSTUS

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

I Titus, cu supranumele tatălui[1], fu dragostea şi desfătarea neamului omenesc, atât de mult ştiu el să merite afecţiunea tuturor, fie prin caracterul şi talentul său, fie prin soarta sa şi, ceea ce este mai de mirare, nu numai ca împărat, ci chiar ca particular şi sub domnia tatălui, n-a fost scutit nici de defăimare, nici de ura concetăţenilor săi. S-a născut în a treia zi înainte de calendele lui ianuarie[2] în anul însemnat prin moartea lui Caius Caligula[3], aproape de Septizoniu[4], într-o casă sărăcăcioasă şi într-o cameră foarte mică şi întunecoasă, care există şi poate fi văzută şi azi.

II Crescut la curte[5] cu Britannicus[6], fu instruit în aceleaşi discipline şi de aceiaşi profesori. Se zice că în acest timp un fizionomist[7] chemat de Narcis[8], libertul lui Claudius, ca să examineze pe Britannicus, afirmase cu foarte mare siguranţă că acest principe nu va domni niciodată, pe când Titus, care stătea atunci lângă el, sigur are să domnească. Erau aşa de buni prieteni că, după cum se crede, Titus, fiind alături la masă, a gustat din băutura din care Britannicus sorbind a murit şi a zăcut mult timp de o boală grea. Amintindu-şi de acestea toate, Titus i-a pus lui Britannicus o statuie de aur în palat[9] şi i-a ridicat şi o statuie equestră de fildeş (care este şi azi purtată înainte în ceremoniile de circ[10]), pe care a însoţit-o şi el.

III Calităţile corpului şi ale spiritului său au strălucit îndată încă de copil şi se dezvoltară din ce în ce mai mult cu cât înainta în vârstă. Era de o frumuseţe distinsă, care avea în sine totodată graţie şi demnitate, şi de o forţă remarcabilă, deşi nu avea o statură înaltă şi pântecele îi era niţel proeminent. Cu o memorie deosebită, avea aplicaţie pentru toate îndeletnicirile, fie de pace sau de război. Era foarte iscusit la mânuirea armelor şi la călărie şi desăvârşit cunoscător al limbii latine şi greceşti. Se exprima uşor în cuvântări, iar în scris compunea poeme aşa de repede, că putea şi improviza. Nefiind străin nici de muzică,

cânta din gură sau din instrumente plăcut şi corect. De la mai mulţi am aflat că era obişnuit să ia note cu cea mai mare iuţeală şi să se ia la întrecere cu secretarii săi la jocuri şi la glume. Ştia să imite orice scriere[11] ar fi văzut şi adesea mărturisea că ar fi putut să fie cel mai mare falsificator[12].

IV El servi ca tribun militar în Germania şi în Britania, cu cea mai mare pricepere şi cu tot atâta modestie şi renume, după cum se vede din mulţimea portretelor şi statuilor lui, precum şi din inscripţiile din cele două provincii. După campaniile militare, se îndeletnici cu ocupaţiile forului[13], nu atât prin străduinţa, cât prin cinstea sa. La aceeaşi epocă se căsători cu Aricidia Tertulla[14], fiica unui cavaler roman, odinioară praefect al cohortelor praetoriene. Când aceasta muri, o înlocui cu Marcia Furnilla[15], dintr-o familie strălucită, de care, după ce a avut o fată, a divorţat[16]. După îndeplinirea funcţiei de quaestor, i se dădu comanda unei legiuni şi supuse Tarichea şi Gamala[17], cele mai puternice oraşe ale Iudeii. Calul fiindu-i ucis sub el într-o luptă, el sări pe un altul, al cărui conducător murise luptând împotriva sa.

V Când Galba ajunse împărat, Titus, fiind trimis ca să-l felicite, pe unde trecea atrăgea privirile oamenilor spre sine, ca şi cum ar fi fost chemat în vederea unei adopţii. Îndată ce simţi însă că toate se tulbură din nou[18], el se întoarse din drum[19], ajungând la oracolul Venerei din Paphos[20], ca să-l consulte despre călătoria sa pe apă. Oracolul îl întări chiar în speranţa primirii unui comandament. Devenind repede comandant, fu lăsat de tatăl său în Iudeea, pentru a o supune. În ultimul asalt al Ierusalimului, ucise 12 apărători din 12 lovituri de săgeţi şi luă această victorie ca zi de naştere a fiicei sale. Fu atâta bucurie şi entuziasm printre soldaţi, că ei îl salutară cu numele de împărat[21] şi la plecarea sa din provincie îl rugară, cu insistenţă şi chiar cu ameninţări, ca să rămână cu ei sau să-i ducă pe toţi cu el. De aici s-a născut bănuiala că ar fi încercat să se despartă de tatăl său şi să-şi revendice pentru sine domnia Orientului. Această bănuială crescu mai ales după ce merse la Alexandria şi la Memfis[22] se închină boului Apis[23], punând diadema pe cap[24]. Acesta era ritualul şi obiceiul vechii religii, dar nu lipsiră oameni care să-i interpreteze gestul altfel. De aceea, plecând în grabă spre Italia, după ce ajunse la Rhegium[25] şi apoi la Puteoli[26] pe o corabie de transport, continuă drumul şi, sosind îndată la Roma, ca şi cum ar vrea să dovedească falsitatea zvonurilor, zise tatălui său, surprins de venirea sa: „Am venit, tată, am venit, iată-mă".

VI N-a încetat de atunci să fie asociatul şi chiar tutorele imperiului. Primi onorurile triumfale[27] cu tatăl său şi exercită censura împreună cu el. Îi fu coleg ca tribun şi la cele şapte consulate. Dându-i-se sarcina de a se îngriji aproape de toate serviciile, dicta scrisorile în numele tatălui său, redacta decrete şi citea chiar în senat discursuri în locul quaestorului[28]. A luat asupră-şi chiar praefectura praetoriului, administrată până în acel timp numai de un cavaler roman, şi a condus-o cu severitate şi violenţă. În adevăr, el aduse în teatre şi în tabere oameni care să ceară în numele tuturor pedeapsa oricui era bănuit şi îi executa fără şovăială. Între aceştia, fu Aulus Caecina[29], bărbat consular pe care îl invită la masă şi care, abia ieşit din sala de mâncare, fu ucis din ordinul lui. Desigur, pericolul era grabnic, fiindcă Titus prinsese o scrisoare a lui Caecina către soldaţi în legătură cu pregătirea unei conspiraţii. Dar dacă prin aceste lucruri el a întărit securitatea în viitor, pentru prezent şi-a atras foarte multă ură, aşa că rar s-a văzut un fiu de împărat care să urce pe tron cu o reputaţie mai defavorabilă şi împotriva voinţei tuturor.

VII Afară de cruzime, era bănuit şi de desfrâu, pentru că prelungea până la mijlocul nopţii orgiile cu cei mai desfrânaţi dintre prieteni. Nu mai mică îi era socotită uşurătatea, din pricina cetei de favoriţi perverşi şi de eunuci de care era înconjurat, precum şi pentru că era stăpânit de o puternică pasiune pentru regina Berenice, căreia se zice că-i promisese chiar s-o ia în căsătorie. Era bănuit de asemenea şi de rapacitate, pentru că se ştia că în afacerile de jurisdicţie ale tatălui său el avea obicei să facă trafic de influenţă şi să tragă foloase. În sfârşit, se credea şi se spunea pe faţă că Titus va fi un al doilea Nero. Această reputaţie se întoarse în favoarea sa şi îi aduse cele mai mari laude, când se constată că n-are nici un viciu, dimpotrivă, cele mai înalte virtuţi. El dădu mese mai mult plăcute decât somptuoase. Îşi alese prieteni, pe care fiii de împăraţi care au venit după el s-au bazat şi de care s-au servit ca fiind necesari şi lor şi imperiului. Îndată trimise din Roma pe Berenice fără voia lui şi fără voia ei.

Încetă nu numai să protejeze binevoitor pe acei dintre favoriţi care îi erau cei mai scumpi odinioară, dar chiar renunţă să meargă să-i vadă în vreo adunare publică, deşi erau artişti renumiţi care mai târziu străluciră pe scenă. N-a făcut nimănui nici un rău. Respecta drepturile fiecărui cetăţean mai mult ca oricine şi refuza chiar darurile obişnuite[30]. Nu fu mai puţin darnic decât cei dinaintea sa. După ce inaugură amfiteatrul, adăugă îndată terme[31], dădu jocuri foarte pompoase şi foarte bogate[32]. Dădu şi o luptă navală în vechea nau-

machie[33]. De asemenea dădu tot acolo lupte de gladiatori şi într-o singură zi se văzură 5 000 de animale sălbatice de tot felul.

VIII De un caracter foarte simpatic, se abătu de la obiceiul tuturor Caesarilor care, urmând principiile lui Tiberius, considerau ca nule favorurile acordate de predecesorii lor, dacă ei înşişi nu le acordau din nou beneficiarilor. El fu primul care le confirmă pe toate cele trecute printr-un singur edict şi nu suferi să i se ceară din nou individual. Pentru alte favoruri ce i se cerură, el avu totdeauna ca maximă să nu lase pe nimeni să plece fără speranţă. Când oamenii casei sale îi atrăgeau atenţia că făgăduia mai mult decât putea să facă, el le spunea că nimeni nu trebuie să plece trist după o convorbire cu împăratul. O dată, pe când lua masa de seară, aducându-şi aminte că nu acordase nimănui nimic în cursul zilei, el spuse aceste cuvinte memorabile şi cu drept cuvânt lăudate: „Prieteni, am pierdut o zi". El trata mai cu seamă poporul întreg, în orice ocazie, cu atâta bunătate, încât, anunţându-se un joc de gladiatori, el declară că are de gând să dea spectacolul având în vedere nu plăcerea lui, ci a spectatorilor. El făcu cum spusese, căci nu numai că n-a refuzat nimic celor ce cereau, dar chiar îi îndemna să ceară cele ce voiau. Mai mult încă, arătându-şi preferinţa pentru gladiatorii traci[34], el glumea adesea aplaudându-i cu vorba şi cu gestul împreună cu poporul, însă fără să-şi coboare majestatea şi demnitatea.

Pentru a nu scăpa nimic din popularitatea lui, câteodată dădea voie plebei în termele în care se îmbăia el.

Sub domnia lui s-au întâmplat câteva nenorociri, ca erupţia Muntelui Vezuviu[35] în Campania, incendiul Romei[36] timp de trei zile şi tot atâtea nopţi şi o ciumă aşa de mare, cum n-a mai fost niciodată. În atât de multe şi de mari nenorociri, el arătă nu numai grijă de împărat, dar şi dragoste unică de părinte, când consolând poporul prin edicte, când ajutându-l cât îi îngăduiau mijloacele.

Trase la sorţi dintre foştii consuli pe supraveghetorii însărcinaţi cu reparaţia ruinelor Campaniei. Întrebuinţă la reconstrucţia oraşelor distruse bunurile acelora care pieriseră în erupţia Vezuviului şi care nu aveau moştenitori.

După incendiul oraşului, el declară că ia asupră-şi toate pierderile publice[37] şi destină toate ornamentele palatelor[38] sale la restaurarea monumentelor şi templelor, însărcinând cu această lucrare pe mai mulţi din ordinul cavalerilor, pentru ca totul să se execute cât mai repede. Pentru îngrijirea sănătăţii publice şi pentru alinarea suferinţelor, nu neglijă nici un ajutor divin şi uman, recurgând la tot felul de sacrificii şi remedii. Între nenorocirile timpului, erau şi denunţă-

torii[39] şi încurajatorii[40] acestora, la adăpostul vechii toleranţe. Aceştia, după ce au fost biciuiţi de mai multe ori în for şi bătuţi cu vergile[41], în cele din urmă au fost expuşi în arena amfiteatrului, cu ordinul ca unii să fie vânduţi ca sclavi, iar alţii să fie deportaţi în insulele cele mai sălbatice[42]. Ca să reprime pentru totdeauna repetarea unor asemenea îndrăzneli, el opri, între altele, de a se urmări prin mai multe legi acelaşi delict şi de a se face cercetări după trecerea unui număr determinat de ani în legătură cu situaţia persoanelor decedate.

IX Declară că nu are să primească pontificatul suprem[43] decât ca să-şi păstreze mâinile curate şi-şi ţinu promisiunea. N-a fost după aceea nici autorul, nici părtaşul vreunei crime a cuiva. Deşi avu de câteva ori prilejul să se răzbune, jură totuşi că mai curând ar vrea să piară el, decât să facă pe altul să piară.

Doi patricieni fiind ispitiţi de dorinţa domniei, Titus nu le-a făcut nimic altceva, decât i-a sfătuit să se lase de acest lucru, fiindcă domnia este dată de destin – le-a spus el – şi dacă vor dori ceva, afară de aceasta, are să le dea. În acelaşi timp trimise pe curierii săi la mama unuia din ei, care era departe şi îngrijorată, ca s-o asigure că fiul său este sănătos. De altfel, nu numai că-i invită la o masă prietenească, ci îi luă cu el într-adins, şezând alături de ei la un spectacol de gladiatori, şi, când i se aduseră armele luptătorilor, li se întinse ca să le examineze. Se zice chiar că, după ce a luat cunoştinţă de zodia fiecăruia, le-a spus că amândoi erau ameninţaţi de un pericol în viitor, dar nu de la el, ci de la altul, după cum s-a şi întâmplat. Pe fratele său, care nu înceta să-i întindă curse şi aţâţa aproape pe faţă armatele şi se gândea să fugă de la palat, nu s-a decis nici să-l omoare, nici să se despartă de el, nici să-l trateze cu mai puţină cinste, ci, dimpotrivă, ca în prima zi a domniei, continua să-l considere ca pe colegul şi succesorul său, uneori vorbind cu el separat şi cerându-i, cu lacrimi şi cu rugăciuni, ca să-i răspundă cu aceleaşi sentimente pe care i le nutreşte el.

X Între acestea fu surprins de moarte, mai mult spre nenorocirea oamenilor decât a lui. După terminarea unor spectacole, la sfârşitul cărora plânsese mult în faţa poporului, se îndreptă spre regiunea sabinilor, puţin cam trist, pentru că la un sacrificiu victima îi fugise şi pentru că tunase din senin. Cuprins de friguri chiar de la prima oprire, cum îşi continua drumul în lectică, se zice că a dat perdelele la o parte şi, privind cerul, a plâns mult că i se răpeşte viaţa fără să fi meritat, căci nu există nici un fapt de care să se căiască, afară numai de unul singur[44]. Ce faptă să fi fost aceea, el n-a dat-o pe faţă atunci şi nici

nu-i vine cuiva uşor s-o ghicească. Unii cred că şi-a adus aminte de legăturile pe care le-ar fi avut cu soţia fratelui său. Dar Domitia jura pe tot ce avea mai scump că n-a avut nici o legătură pe care, dacă ar fi avut-o, n-ar fi negat-o, dimpotrivă, s-ar fi fălit cu ea, cum de altfel era foarte grăbită s-o facă cu toate acţiunile sale ruşinoase.

XI El muri în aceeaşi casă de la ţară în care murise şi tatăl său, la idele lui septembrie, în vârstă de 42 de ani, după doi ani, două luni şi 20 de zile de domnie, ca succesor al tatălui său. Îndată ce s-a răspândit zvonul despre moartea lui, toţi cetăţenii îl plânseră, tocmai ca pe un membru al familiei lor, iar senatul, chiar mai înainte de a fi convocat prin decret[45], alergă la curie şi, deschizând porţile care până acum erau închise, copleşi pe cel mort cu atâtea mulţumiri şi laude[46] câte nu-i aduseseră niciodată în viaţă şi în prezenţa lui.

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

XII

TITUS FLAVIUS DOMITIANUS

B.C.U. "M. EMINESCU" IAŞI
BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

I Domitianus[1] se născu în a noua zi a calendelor lui noiembrie[2], pe când tatăl său era consul designat[3] şi avea să intre în funcţie în luna următoare, în circumscripţia[4] a VI-a Romei, la „Mărul Cartaginez"[5], într-o casă pe care el o transformă mai târziu în templu al familiei Flavia[6]. Se zice că el şi-a petrecut copilăria şi prima tinereţe într-o astfel de sărăcie şi lipsă, că nu avea nici un vas de argint. Este vădit că Clodius Pollio, vechi praetor, contra căruia există o poemă a lui Nero intitulată *Luscius*, păstrase şi arăta câteodată un bilet scris de mâna lui, în care îi promitea o noapte. N-au lipsit unii care să afirme că Domitianus a fost corupt şi de Nerva, succesorul său. În războiul cu Vitellius[7] el se refugie în Capitoliu cu unchiul său Sabinus şi cu o parte din trupe. Adversarii însă năvălind peste ei, iar templul luând foc, el a petrecut noaptea ascuns la un păzitor al templului şi dimineaţa, deghizându-se în costumul unui preot al zeiţei Isis[8] şi amestecându-se între sacrificatorii acestei superstiţii deşarte, se retrase dincolo de Tibru la mama unui coleg al său cu un singur însoţitor şi se ascunse aşa de bine, încât n-a putut fi prins de cei ce erau puşi în urmărirea lui. Se arătă abia după victorie şi, fiind salutat cu numele de Caesar, primi onoarea praeturii[9] cu puterea consulară, dar numai ca titlu, căci transmise funcţia juridică celui mai apropiat coleg[10]. De altfel, exercită toate prerogativele puterii sale cu atâta lipsă de frâu, încât chiar de pe atunci arătă ce avea să fie într-o zi.

Ca să nu mă ocup de fiecare faptă a lui în parte, după ce necinstise soţiile multora, luă în căsătorie pe Domitia Longina, deşi măritată cu Aelius Lamia. Într-o singură zi el împărţi în oraş şi în provincie mai mult de douăzeci de slujbe, ceea ce făcu pe Vespasianus să spună că se miră cum de nu-i trimite şi lui un succesor.

II Întreprinse de asemenea în Gallia şi în Germania[11] câte o expediţie, inutile şi nepotrivindu-se cu sfatul dat de prietenii tatălui său, dar răspunzând ambiţiei de a-şi egala fratele în acte şi în renume[12]. Tatăl

îl certă pentru aceasta şi, pentru a-l face să-şi amintească de vârsta şi de condiţia sa, îl obligă să locuiască împreună cu el. Urma în lectică scaunul tatălui şi al fratelui său ori de câte ori apărea în public. La triumful asupra Iudeii[13], el îi însoţi călare pe un cal alb. Din cele şase consulate pe care le obţinu, nu avu decât unul ordinar[14] şi încă şi acesta cedat de fratele său, care îi dădu votul.

El însuşi simula de minune moderaţia şi mai cu seamă o pasiune pentru poezie, pe care până acum o neglijase, iar după aceea o dispreţui şi o înjosi. Recită chiar versuri în public. Cu toate acestea, când Vologesus, regele parţilor, ceru ajutor contra alanilor[15] şi pe unul din fiii lui Vespasianus ca şef, el îşi dădu silinţa ca să fie trimis cu precădere. Deoarece expediţia n-a avut loc, el încercă să angajeze prin daruri şi promisiuni pe alţi regi din Orient, ca să nu facă aceeaşi cerere.

După moartea tatălui său[16] se gândi mult dacă nu e cazul să dea soldaţilor o dublă gratificaţie şi nu stătu la îndoială să arate că tatăl său l-a lăsat părtaş la domnie, dar că testamentul a fost falsificat. N-a încetat să întindă curse fratelui său în secret sau pe faţă şi, când îl văzu cuprins de o boală grea, porunci să fie părăsit mai înainte ca acesta să-şi dea sufletul, ca şi cum ar fi fost mort. El nu dădu memoriei fratelui său altă onoare decât apoteoza şi adesea vorbea pe ocolite despre el în discursurile şi edictele sale[17].

III La începutul domniei sale, obişnuia în fiecare zi să se retragă o oră şi să nu facă nimic altceva decât să prindă muşte şi să le înţepe cu un condei foarte ascuţit, încât unuia, care întrebase dacă este cineva înăuntru cu Caesarul, i s-a răspuns glumeţ de către Vibius Crispus[18]: „Nu, nici o muscă măcar"[19].

Pe soţia sa Domitia[20], care îi născu un fiu[21] în al doilea consulat al său şi pe care în anul următor o salută cu titlul de Augusta[22], o goni din cauza dragostei acesteia pentru artistul Paris, dar după un scurt timp, neputând răbda despărţirea, o aduse înapoi, ca şi cum poporul ar fi cerut acest lucru.

În ceea ce priveşte administrarea imperiului, s-a arătat schimbător câtva timp, printr-un egal amestec de virtuţi şi de vicii, până ce virtuţile se schimbară în vicii, încât se poate presupune că, pe lângă înclinările sale naturale, a devenit lacom de nevoie şi crud de frică.

IV Dădu des spectacole măreţe şi pompoase, nu numai în amfiteatru, ci şi în circ, unde, în afară de cursele solemne de bige şi quadrige, făcu să se reprezinte o luptă dublă de cavalerie şi

pedestrime, iar în amfiteatru[23], o luptă navală. Chiar vânători[24] şi lupte de gladiatori avură loc noaptea la lumina torţelor şi lupte nu numai de bărbaţi, ci şi de femei.

În afară de acestea, luă parte adesea la jocurile date de quaestori[25], care fuseseră întrerupte demult şi pe care el le restabili, încât permise poporului să ceară câte două perechi de gladiatori din şcoala sa, ce reapăreau la finele jocului în costumul lor de curte. În tot timpul spectacolului de gladiatori, sta la picioarele lui un sclav îmbrăcat în roşu, cu un cap ciudat şi mic şi cu care discuta foarte mult, câteodată chiar lucruri serioase. A fost auzit sigur, pe când întreba dacă ştie de ce la ultima împărţire de posturi a găsit cu cale să facă guvernator al Egiptului pe Metius Rufus[26]. Dădu lupte navale, cu flote aproape complete, într-un lac săpat şi împrejmuit lângă Tibru şi privi spectacolul în mijlocul unei ploi torenţiale. Făcu şi jocuri seculare[27], calculând data nu de la anul când le celebrase Claudius ultima oară, ci de când le dăduse Augustus[28]. La aceste jocuri[29], în ziua alergărilor, pentru ca să străbată mai uşor o sută de curse, reduse pe fiecare de la şapte ture la cinci. Institui de asemenea pentru Jupiter Capitolinul un concurs cincinal triplu: de muzică, de călărie şi de gimnastică, la care erau mai mulţi laureaţi decât astăzi. Se dădea de asemenea concurs pentru proză greacă şi latină. În afară de chitarişti[30], concurau cei care cântau din chitară acompaniaţi[31] de cor şi cei care cântau numai din chitară fără voce[32]. În stadion erau şi fete care concurau la alergări. El prezida la concurs în sandale, purtând pe cap o coroană de aur cu efigia lui Jupiter, a Junonii[33] şi a Minervei, îmbrăcat cu togă grecească de purpură[34], asistat de preotul lui Jupiter şi de colegiul preoţilor flavieni[35], îmbrăcaţi la fel cu el, numai că aveau imaginea lui pe coroane. Celebra în fiecare an pe Muntele Alban[36] quinquantriile Minervei[37], pentru care instituise un colegiu. Din acest colegiu se trăgeau la sorţi cei cărora li se dădea ca sarcină să ofere vânători deosebite, jocuri scenice, în afară de concursurile oratorilor şi poeţilor. Dădu poporului de trei ori o gratificaţie de trei sute de sesterţi de cap şi, în mijlocul unui spectacol, un banchet măreţ. La sărbătoarea celor şapte munţi[38] distribui senatorilor şi cavalerilor coşuri cu pâine, iar poporului coşuleţe cu mâncări, din care el gustă cel dintâi. În ziua următoare azvârli tot felul de daruri, şi fiindcă o parte mai mare căzuseră pe băncile poporului, promise câte cincizeci de raţii pentru fiecare tribună senatorială sau a ordinului cavalerilor.

V Restaură multe din marile edificii distruse de incendiu, între care Capitoliul, ce arsese din nou, dar pe toate numai cu inscripţia numelui

său şi fără nici o amintire a vechiului fondator. Ridică un nou templu lui Jupiter Păzitorul[39] pe Capitoliu şi piaţa care acum se numeşte a lui Nerva[40]. Tot astfel, ridică un templu familiei Flavia, un stadion, un odeon şi o naumachie, din a cărei piatră s-a construit în urmă circul cel mare[41], ars în două părţi.

VI A întreprins expediţii, parte de bună voie, parte forţat: de bună voie contra chattilor, iar din necesitate una contra sarmaţilor[42], care distruseseră o legiune împreună cu comandantul ei. În contra dacilor făcu două expediţii: prima după înfrângerea fostului consul Oppius Sabinus[43], iar a doua după aceea a lui Cornelius Fuscus[44], praefectul cohortelor praetoriene, căruia îi încredinţase comandamentul suprem al războiului. După diverse lupte, el celebră un dublu triumf asupra chattilor şi dacilor. După victoria asupra sarmaţilor, oferi doar o coroană de laur[45] lui Jupiter Capitolinul. Termină cu un minunat succes şi, fără să iasă din Roma, războiul civil urzit de Lucius Antonius[46], comandantul Germaniei superioare. Chiar în momentul luptei, dezgheţul neaşteptat al Rinului împiedică trupele barbare să se unească cu cele ale lui Antonius[47]. Despre această victorie află mai întâi prin prevestiri şi apoi prin curieri. În adevăr, chiar în ziua bătăliei, un vultur foarte mare îi înconjură cu aripile sale statuia, scoţând strigăte foarte voioase, şi puţin în urmă până într-atâta se răspândi zvonul că Antonius a fost omorât, încât cei mai mulţi pretindeau că au văzut aducându-i-se capul.

VII Făcu multe lucruri noi în practicile de toate zilele. Suprimă împărţirile publice de alimente, restabilind obiceiul meselor regulate. La cele patru echipe vechi ale circului, adăugă alte două, îmbrăcate în aur şi purpură[48]. Interzise comedianţilor scena, acordându-le dreptul de a-şi exercita arta numai în casele particulare. Opri ca bărbaţii să fie castraţi. Micşoră preţul eunucilor care erau în slujba negustorilor de sclavi. O dată, când la o mare abundenţă de vin fu o mare sărăcie de grâu, socotind că prin deosebitul zel pentru vii se neglijau ogoarele, decretă ca nimeni să nu mai replanteze vii în Italia şi ca în provincii să se distrugă viile, nepăstrându-se decât jumătate, unde erau prea multe. Dar nu stărui să se execute acest edict.

Împărţi câteva din sarcinile cele mai importante între liberţi şi cavalerii romani. Opri să se dubleze lagărele legiunilor[49] şi să se depună mai mult de o mie de sesterţi la drapele[50], fiindcă Lucius Antonius, având două legiuni în taberele de iarnă, fusese încurajat la

revoltă, pe cât se pare, din încrederea ce i-o dădeau sumele depuse. El mai adăugă a patra soldă de trei piese de aur soldaţilor.

VIII Împărţi dreptatea cu grijă şi zel, dând de cele mai multe ori audienţe extraordinare la tribunalul său din for. Casă hotărârile centumvirilor[51] date prin intrigă. Recomandă de mai multe ori judecătorilor să nu dea hotărâri pripite în procese de despăgubiri. Stigmatiză pe judecătorii vânduţi şi hotărârile lor. Propuse tribunilor poporului să acuze de delapidare pe un edil avar şi să ceară contra lui judecata senatului. Ştiu aşa de bine să stăpânească pe magistraţii Romei[52] şi pe guvernatorii provinciilor, că niciodată n-au fost mai moderaţi şi mai drepţi, pe când după el îi vedem, în cea mai mare parte, acuzaţi de tot felul de crime.

Luându-şi sarcina să îndrepte moravurile, el opri libertatea de a se aşeza oamenii la teatru fără distincţie, pe băncile cavalerilor. Suprimă scrierile defăimătoare răspândite în popor, prin care se criticau primii cetăţeni şi femeile lor, nu fără a pedepsi pe autori. Goni din senat pe un fost quaestor[53], fiindcă era pasionat de pantomimă şi de dans.

Interzise femeilor necinstite folosirea lecticii şi dreptul de a primi legate şi moşteniri. Şterse din tabloul judecătorilor pe un cavaler roman, pentru că-şi reluase femeia după ce o gonise şi-i intentase proces de adulter. Pe câţiva din ambele ordine i-a condamnat după legea Scantinia[54]. Imoralitatea unor fecioare vestale, trecută cu vederea chiar de tatăl şi de fratele lui, o pedepsi în mod diferit şi cu severitate. Primele infracţiuni fură sancţionate cu pedeapsa capitală, iar cele din urmă după vechiul obicei[55]. Căci permise surorilor Ocellata şi tot asemenea Varonillei libera alegere a morţii şi pe seducătorii lor îi exilă. Dar marea vestală Cornelia, iertată odinioară, apoi după un lung interval acuzată din nou şi dovedită, fu îngropată de vie şi corupătorii ei bătuţi cu vergi până la moarte în comiţii, cu excepţia unui vechi praetor care fu pedepsit doar cu exilul, fiindcă nu existau împotriva lui probe sigure, iar cercetările se făcuseră smulgându-se declaraţii prin torturi. Pentru a nu lăsa nepedepsită nici o atingere adusă credinţei în zei, dărâmă cu soldaţii un monument pe care un libert îl construise pentru fiul său din pietrele destinate templului lui Jupiter Capitolinul şi aruncă în mare oasele şi cenuşa care erau înăuntru.

IX La început, până într-atât se îngrozea de orice fel de moarte, încât în absenţa tatălui său, aducându-şi aminte de versul lui Virgilius: „Înainte ca o rasă nelegiuită să se fi săturat de boii ucişi“, se hotărâse să dea un decret prin care să se oprească tăierea boilor. Cu greu putea

să se întrevadă la el bănuiala de lăcomie sau de avariţie, cât timp fu simplu particular şi chiar câtva timp ca împărat. Din contră, el dădu-adesea probe evidente nu numai de dezinteresare, ci chiar de dărnicie. Răsplătind din belşug pe toţi care-l înconjurau, îi sfătui cu insistenţă să nu facă nimic din avariţie. Nu primi moşteniri de la cei care aveau copii. Anulă chiar un legat din testamentul lui Ruscius Caepio, care stipulase ca moştenitorul său să plătească în fiecare an o anumită sumă tuturor celor care intră în rangul senatorilor. Liberă de orice urmărire pe toţi acuzaţii ale căror procese cu tezaurul public durau de mai mult de cinci ani şi nu permise ca să fie din nou urmăriţi, decât în interval de un an şi cu condiţia ca acuzatorul, care n-ar putea să susţină învinuirea, să fie pedepsit cu exilul. Contra legii Clodia[56] iertă pentru ce au făcut în trecut pe secretarii quaestorilor, care traficau după obiceiul lor. Lăsă vechilor posesori, cu drept de prescripţiune, parcelele de pământ, care după împărţeala bunurilor la veterani rămăseseră neîmpărţite. Reprimă cu mari pedepse pentru calomniatori, falsele acuzaţii aduse în favoarea fiscului şi au devenit proverbiale cuvintele lui: „Un împărat care nu pedepseşte pe delatori, îi încurajează".

X Dar el nu rămase pe drumul nici al blândeţii, nici al dezinteresării. Totuşi, se lăsă târât mai repede spre cruzime, decât spre lăcomie. Omorî pe un elev al pantomimului Paris[57], încă adolescent şi într-un moment când era foarte bolnav, numai fiindcă părea că seamănă cu profesorul său la figură şi la talent. La fel ucise pe Hermogene din Tars[58], pentru oarecare aluzii din istoria lui, şi chiar pe librarii care o multiplicaseră i-a pus pe cruce. Un tată de familie, fiindcă spusese că un trac este egal unui mirmillon[59], dar nu e egal cu cel care dă jocuri, fu smuls dintre spectatori, târât în arenă şi aruncat câinilor cu această inscripţie: „Scutier cu limbă nelegiuită".

Omorî mai mulţi senatori, între care câţiva foşti consuli. Astfel, au fost ucişi Civius Cerealis, chiar când era proconsul în Asia, Salvidienus Orfitus[60], Acilius Glabrio[61], care era în exil, sub pretext că pregătea o revoltă. Alţii au căzut sub cele mai uşoare motive: Aelius Lamia[62] pentru glume, suspecte, într-adevăr, însă vechi şi nevinovate. (După ce i se luase soţia, spusese unuia care-i lăuda vocea: „Trăiesc cumpătat". Iar lui Titus care-l îndemna să-şi ia o altă soţie îi răspunse: „Şi tu vrei să te căsătoreşti?") Salvius Cocceianus[63] îşi pierdu viaţa, pentru că celebrase o dată ziua de naştere a unchiului său, împăratul Otho; Metius Pomposianus[64], pentru că se zicea pretutindeni că horoscopul său îi prezicea imperiul, pentru că răspândea o hartă a lumii şi discursuri ale regilor şi ale generalilor extrase din

opera lui Titus Livius şi pentru că dăduse sclavilor săi numele de Mago şi Hannibal[65]; Lucullus Sallustius, delegat în Britania, fu ucis pentru că a permis ca lăncile de o nouă formă să fie numite luculeiene; Iunis Rusticus[66] pentru că publicase elogii lui Petus Thrasa şi Helvidius Priscus, pe care îi numise cei mai fără pată oameni. Cu prilejul acestor acuzaţii, fură goniţi toţi filozofii din Roma şi din Italia. Omorî de asemenea pe fiul lui Helvidius, pentru că într-un exod teatral[67] tratase, sub persoana lui Paris[68] şi Oenone, divorţul cu soţia lui; Flavius Sabinus[69], unul din verii săi, fu omorât pentru că în ziua în care fusese designat în comiţiile consulare, crainicul îl anunţase din greşeală înaintea poporului ca împărat în loc de consul.

Însă el fu şi mai crud după victoria în războaiele civile. Aplicând un nou fel de cercetare la cei mai mulţi complici din partea adversă, care de mult timp stăteau ascunşi, le-a stors mărturisiri punându-le foc la părţile ruşinoase. Unora le-a tăiat mâinile. Se ştie precis că numai pe doi din cei mai distinşi i-a iertat, pe un tribun laticlav[70] şi pe un centurion, care, ca să arate mai uşor că sunt nevinovaţi, probaseră că au fost nişte desfrânaţi şi din această cauză ei n-au putut să exercite nici o influenţă nici asupra comandantului, nici asupra soldaţilor.

XI Cruzimea sa era mare, rafinată şi capricioasă. Cu o zi înainte de a crucifica pe omul său de afaceri, el îl chemă în camera sa de culcare. Îl pofti să ia loc pe jilţ şi acesta plecă vesel şi în siguranţă, mai ales că împăratul îi servise ceva de mâncare de pe masa lui. Înainte de a condamna la moarte pe Arecinus Clemens[71], personaj consular, unul din prietenii şi emisarii săi, îl trată la fel, ba mai prietenos ca înainte, până ce, în sfârşit, plimbându-se în lectică cu el, îi zise în faţa denunţătorului său: „Vrei să ascultăm mâine pe acest mizerabil sclav?".

Ca să abuzeze mai cu dispreţ de răbdarea oamenilor, niciodată nu pronunţa o sentinţă aspră, fără să vorbească de blândeţe, încât nu era un semn mai sigur că va fi un rezultat crud decât blândeţea principelui. Pe nişte acuzaţi de lezmajestate îi aduse în curie şi după ce începu prin a spune că are să vadă în acea zi cât de iubit este de senat, reuşi uşor să-i condamne la pedeapsă după obiceiul strămoşilor. Apoi, spăimântat de cruzimea pedepsei şi ca să îmblânzească nemulţumirea, interveni cu aceste vorbe, pe care este bine să le cunoaştem, aşa cum au fost rostite: „Îngăduiţi, senatori, să cer de la dragostea voastră, ceea ce ştiu că am să obţin cu greu, să acordaţi condamnaţilor libera alegere a morţii. Căci astfel aveţi să vă cruţaţi ochii şi toţi vor înţelege că eu am luat parte la şedinţa senatului".

XII Sleit de cheltuielile lucrărilor şi ale spectacolelor, ca şi de mărirea soldelor militare, a încercat, pentru a uşura cheltuielile armatei, să reducă numărul soldaţilor. Dar fiindcă observa că prin aceasta s-ar fi expus năvălirilor barbare fără a-şi uşura greutăţile, n-avu nici un scrupul să nu jefuiască în orice chip. Bunurile viilor şi morţilor, oriunde şi în orice fel, oricare ar fi fost acuzatorii şi acuzaţiile, erau răpite; era de ajuns de a prezenta un fapt sau un cuvânt contra majestăţii împăratului. Se confiscau moştenirile cele mai străine de împărat[72], fiind suficient să se găsească unul care să spună că el a auzit de la defunct, pe când trăia, că are moştenitor pe Caesar. Impozitul cerut evreilor[73] fu perceput cu mai multă severitate decât celelalte impozite. La acest impozit se supuneau deopotrivă acei care în Roma urmau legea iudaică fără s-o mărturisească sau aceia care îşi ascundeau originea şi nu achitaseră tributurile impuse acestei naţiuni. Îmi amintesc că am fost de faţă ca tânăr, când era examinat de un perceptor[74], într-o adunare numeroasă, un bătrân de nouăzeci de ani, dacă era sau nu tăiat împrejur.

Din tinereţe era foarte puţin sociabil, încrezut şi fără măsură, atât în cuvinte, cât şi în fapte. Cenis, concubina tatălui său, întorcându-se din Istria, se apropie de el să-l îmbrăţişeze după obicei; el îi întinse mâna să i-o sărute. Neputând răbda ca ginerele fratelui[75] său să aibă ca şi el sclavi îmbrăcaţi în alb, a strigat: „Nu e bună guvernarea multora".

XIII Luând domnia, n-a ezitat să declare în senat că el oferise domnia tatălui şi fiului său şi că acum ei i-au dat-o înapoi, nici să spună, când a readus pe soţia sa după divorţ, că a fost rechemată pe tronul său. I-a făcut plăcere când, aclamat într-o zi de spectacol în amfiteatru, a auzit cuvintele: „Fericire stăpânului şi stăpânei noastre"[76]. La jocurile capitoline, poporul, cerându-i unanim să readucă pe Palfurius[77], care fusese gonit altădată din senat, dar acum tocmai primise coroana oratorilor, el nu binevoi să răspundă, ci prin vocea crainicului porunci numai să se facă tăcere. Cu aceeaşi aroganţă, când dicta în numele administratorilor săi o scrisoare oficială, începea astfel: „Stăpânul şi zeul nostru astfel porunceşte să se facă", de unde s-a stabilit ca de aici înainte să nu-l mai numească altfel nici în scris, nici în cuvântări. N-a permis să i se pună în Capitoliu statui decât de aur sau de argint şi de o anumită greutate[78]. Construi aşa de mari şi atâtea statui ale lui Ianus[79] şi arcuri de triumf, împodobite cu quadrige şi trofee prin cartierele Romei, încât pe una a scris cineva în greceşte: „Destul!". A deţinut 17 consulate, ca nimeni altul înaintea lui. Dintre acestea, şapte au fost în continuare, dar aproape pe toate nu le purtă

decât cu numele. De asemenea, pe nici unul nu l-a dus peste calendele lui mai şi pe cele mai multe numai până la idele lui ianuarie. După două triumfuri, el luă însă numele de Germanicus şi dădu aceste două nume de Germanicus şi Domitianus lunilor septembrie şi octombrie[80] pentru că în prima luase imperiul, iar în a doua se născuse.

XIV Devenind temut şi urât de toată lumea prin aceste lucruri, pieri în sfârşit ca victimă a unei conspiraţii a prietenilor şi liberţilor săi intimi şi în acelaşi timp a soţiei. Avea de mult timp presentimente asupra anului, zilei, orei şi chiar asupra felului morţii sale. Chaldeenii[81] îi prezisesera totul de când era încă tânăr. Tatăl său, văzându-l într-o zi la masă că se abţine să mănânce ciuperci, îşi bătuse joc de el în public spunându-i că nu-şi cunoaşte soarta fiindcă mai degrabă trebuie să se teamă de arme. Din această pricină, totdeauna fricos şi neliniştit, îl tulburau peste măsură cele mai mici presupuneri, încât se credea că n-a avut alt motiv să anuleze edictul propus pentru stârpirea viilor, decât fiindcă se răspândiseră nişte bilete cu versurile:

Din rădăcini de m-o scoate, rod tot voi produce atâta
Cât să stropesc după rit pe împăratul jertfit.

Aceeaşi teamă îl făcu să refuze noua şi neaşteptata onoare – oricât era cea mai dorită între toate cele de acest fel – oferită de senat, care decretase că de câte ori va exercita consulatul, cavalerii romani, care vor cădea la sorţi, să meargă înainte îmbrăcaţi în purpură[82] şi cu lănci militare în mijlocul lictorilor şi al gărzii imperiale. Timpul pericolului bănuit însă apropiindu-se şi el devenind zilnic mai neliniştit, împodobi pereţii porticelor, unde avea obicei să se plimbe, cu piatră lucitoare[83] a cărei suprafaţă lustruită reflecta obiectele şi îi permitea să vadă ce se petrece înapoia lui. Asculta pe cei mai mulţi dintre deţinuţi singur, în secret şi ţinând în mâinile sale lanţurile lor.

Pentru ca să convingă pe oamenii săi din serviciu că ei nu trebuie să aibă curajul de a atenta la viaţa stăpânului lor, chiar când ar crede că e o faptă bună, condamnă la moarte pe secretarul Epaphrodit[84] pentru că se credea că a ajutat lui Nero ca să-şi ia viaţa cu mâna lui, când era părăsit de toţi ai săi.

XV În sfârşit, hotărând public ca moştenitori pe fiii încă mici ai vărului său Flavius Clemens, un om trândav şi dispreţuit, după ce a renunţat la numele lor dinainte şi a poruncit să fie numiţi unul Vespasianus şi altul Domitianus, abia ieşit tatăl lor din consulat, îl

omorî pe neaşteptate, dintr-o bănuială cu totul neînsemnată. Acest fapt, mai cu seamă, îi grăbi sfârşitul. În timp de opt luni neîntrerupt, căzură şi fură anunţate atâtea trăsnete, că el a exclamat: „Să lovească pe cine o vrea". Trăsnetul atinse Capitoliul, templul familiei Flavia, casa de pe Palatin şi însăşi camera lui de culcare. Chiar inscripţia de pe baza statuii lui triumfale[85], zguduită de puterea unei furtuni, căzu peste un mormânt din apropiere. Copacul, care căzuse şi iar se ridicase când Vespasianus era simplu particular, se prăbuşi acum din nou, pe neaşteptate. Oracolul Fortunei de la Praeneste[86], căreia el i se adresase în toată durata domniei sale la începutul fiecărui an şi chiar îi dăduse totdeauna acelaşi răspuns favorabil, ultima oară îi făcu o prezicere foarte tristă, nu fără să vorbească de sânge. Visă că Minerva, pe care o adora în mod superstiţios, ieşise din sanctuar şi zicea că nu mai poate să-l protejeze, fiindcă a fost dezarmată de Jupiter. Cu toate acestea, nimic nu l-a mişcat mai mult ca răspunsul şi moartea astrologului Ascletarion. Acesta, fiind denunţat şi neşovăind să spună că a comunicat ceea ce prevăzuse prin arta sa, împăratul l-a întrebat ce sfârşit l-aşteaptă pe el însuşi. Ascletarion răspunse că el va fi îndată sfâşiat de câini. Domitianus porunci să fie omorât fără întârziere şi, ca să probeze falsitatea prezicerii, să fie îngropat cu cea mai mare grijă. Când se făcea înmormântarea însă, s-a întâmplat ca, din cauza unei furtuni venite pe neaşteptate rugul să fie răsturnat şi cadavrul ars pe jumătate să fie mâncat de câini. Mimul Latinus trecând pe acolo din întâmplare fusese martor la acest fapt şi-l povesti lui Domitianus la masa de seară, împreună cu alte fapte ale zilei.

XVI Cu o zi înainte de a muri, poruncise să i se servească trufe pe care le pusese deoparte pentru a doua zi spunând: „Numai dacă îmi va fi permis să le mai folosesc" şi întorcându-se către cei mai de aproape i-a asigurat că în ziua următoare luna se va acoperi cu sânge în zodia Vărsătorului şi se va întâmpla un eveniment despre care au să vorbească oamenii de pe tot Pământul. Către miezul nopţii, el se sperie aşa de tare, că sări din pat. De dimineaţă, ascultă şi condamnă la moarte pe un haruspiciu care îi fusese trimis din Germania şi care, consultat în legătură cu trăsnetele, prezisese o schimbare a lucrurilor. Pe când scărpina prea tare un coş iritat de pe frunte, curgându-i sânge, zise: „De-ar fi numai atât!". Apoi întrebând ce oră este, în loc de ora a cincea, de care se temea, i s-a anunţat dinadins a şasea. Atunci, ca şi cum pericolul ar fi trecut, el se arătă vesel şi se ducea în grabă să-şi facă toaleta, când Parthenius[87], şeful camerei de culcare, îl opri, anunţându-l că este cineva care vrea să-i comunice nu ştiu ce lucru

însemnat şi care nu trebuie amânat. Astfel, când se retraseră toţi, el se duse în camera de culcare şi acolo fu omorât.

XVII Despre felul conspiraţiei şi al morţii cam acestea se ştiu. Conspiratorii nu erau hotărâţi când şi cum să-l atace, dacă la masă sau la baie. Stephanus[88], intendentul Domitillei, atunci acuzat de furt de bani, oferi planul şi ajutorul său. Pentru a înlătura bănuielile, purtă timp de câteva zile braţul stâng, ca şi cum ar fi bolnav, înfăşurat în lână şi feşi, iar la ora fixată strecură în pansament un pumnal. Anunţând că a aflat de planul unei conspiraţii, el fu lăsat să intre şi, pe când Domitianus citea cu uimire memoriul pe care acesta i-l dăduse, îl străpunse în partea de jos a pântecelui. Clodianus cornicularul[89], Maximus, libertul lui Parthenius, Satur, comandantul gărzilor camerei, şi câţiva gladiatori se repeziră la Domitianus, care era rănit şi rezista încă, şi-l omorâră cu şapte lovituri de cuţit. Sclavul însărcinat cu cultul zeilor lari ai camerei, fiind de obicei în apropiere, a asistat la crimă şi povestea că Domitianus, după prima lovitură ce primi, îi ordonase să-i dea pumnalul ascuns sub căpătâi şi să cheme pe servitori, dar el nu găsi la căpătâi decât mânerul, iar uşile toate erau încuiate. În acelaşi timp Domitianus, care apucase pe Stephanus şi-l trântise la pământ, luptă mult timp cu el, încercând aici să-i smulgă arma, aici să-i scoată ochii, deşi degetele îi erau rănite.

El fu omorât în a paisprezecea zi a calendelor lui octombrie, în al patruzeci şi cincilea an de viaţă şi în al cincisprezecelea de domnie. Cadavrul lui fu dus într-un coşciug popular de către ciocli. Doica sa, Phyllis, îi făcu funeraliile la moşia lui din marginea Romei pe Via Latină[90]. Apoi ea duse pe ascuns rămăşiţele în templul familiei Flavia şi le amestecă cu cenuşa Iuliei[91], fiica lui Titus, pe care de asemenea o crescuse.

XVIII A fost de statură înaltă, cu înfăţişare potrivită, rumen la faţă, cu ochi mari, dar cu vederea slabă; de altminteri tot corpul îi era frumos şi bine făcut, mai cu seamă în tinereţe, afară de picioare, căci avea degetele prea scurte. Mai târziu chelia, obezitatea pântecului şi pulpele subţiri din cauza unei boli îndelungate, îl urâţiseră. Simţea foarte bine că prin mina sa modestă era preţuit, încât, într-o zi, declară senatului: „Până acum inima şi înfăţişarea mea v-au plăcut". Chelia îl supăra până într-atât, încât se considera insultat el, dacă se reproşa acest defect altuia, în glumă sau în ceartă. Totuşi, într-o cărticică asupra îngrijirii părului, adresată unui prieten pentru a-l consola şi pentru a se consola o dată cu el, scrie versurile:

Nu vezi cât sunt eu de frumos şi mare?
Cu toate acestea, aceeaşi este soarta părului meu
Şi sufăr cu curaj că din tinereţe pletele mele îmbătrânesc.

Să ştii că nimic nu este mai plăcut, dar nici mai puţin durabil, decât frumuseţea".

XIX Puţin rezistent la oboseală, nu se plimba deloc pe jos prin oraş. În expediţii şi în marşuri, mergea mai rar pe cal; obişnuit, era purtat în lectică. Fără să-l preocupe celelalte arme, avea o înclinare deosebită în aruncarea săgeţilor. Mulţi oameni l-au văzut adesea, retras pe Muntele Alban[92], omorând cu sutele fiare de toate soiurile şi chiar înfigându-le într-adins două săgeţi în cap ca să reprezinte coarnele. Uneori lua drept ţintă palma dreaptă deschisă a câte unui sclav, care sta la mare distanţă. Şi către această ţintă îndrepta săgeţile cu atâta precizie, încât toate treceau printre degete, fără a nimeri greşit.

XX Neglijă la începutul domniei sale disciplinele liberale, deşi avu grijă să repare cu foarte mari cheltuieli bibliotecile mistuite de incendiu, căutând pretutindeni exemplare şi trimiţând la Alexandria[93] specialişti, care să le transcrie şi să le corecteze. Totuşi, niciodată nu s-a ocupat cu studiul istoriei sau al poeziei şi nici cu scrisul, chiar când era necesar. El nu citea nimic, decât memoriile şi actele lui Tiberius Caesar. Scrisorile, discursurile şi edictele sale erau opera altuia. Cu toate acestea, limbajul său nu era lipsit de eleganţă şi, câteodată, de cuvinte demne de reţinut:

„Aş vrea să fiu, zice el, aşa de frumos, cam cât i se pare lui Metius că este"[94]. Despre părul jumătate alb şi jumătate roşu al unuia zicea că e zăpadă stropită cu vin. Despre soarta principilor spunea că este foarte nenorocită, căci nu sunt crezuţi când se descoperă câte o conjuraţie împotriva lor decât dacă sunt omorâţi.

XXI De câte ori avea timp liber, juca jocuri de noroc, chiar în zile de lucru şi în ore de dimineaţă. Se îmbăia înainte de prânz şi la amiază mânca atât de mult, încât seara nu mai lua decât un măr matian[95] şi o cantitate mică de băutură. Adesea dădea ospeţe îmbelşugate, dar le termina aproape întotdeauna devreme, fără să treacă de apusul soarelui şi fără să le prelungească în orgii nocturne. Până la ora somnului nu făcea nimic altceva decât se plimba singur într-un loc retras.

XXII De o mare stricăciune, el considera plăcerile erotice ca un fel de exerciţii pe care le numea gimnastica patului. Se spune că îl însuşi depila prietenele şi făcea înot cu femeile cele mai depravate. Fiindcă era legat prin căsătorie cu Domitia, el refuză cu îndârjire pe fiica fratelui său încă fecioară, care i se oferea ca nevastă. Dar când se mărită cu altul, el o seduse chiar pe când trăia Titus. Apoi, când ea îşi pierdu tatăl şi bărbatul, Domitianus o iubi pe faţă, cu multă pasiune, încât chiar i-a fost cauza morţii, silind-o să avorteze[96].

XXIII Poporul a primit cu indiferenţă ştirea morţii lui Domitianus, dar soldaţii cu mare părere de rău. Îndată au încercat să-l numească divinul şi chiar erau pregătiţi să-l răzbune, dacă nu le-ar fi lipsit comandanţii. Acest lucru l-au şi făcut, puţin în urmă, cerând cu foarte mare insistenţă ca autorii crimei să fie pedepsiţi.

Senatul, din contră, până într-atât s-a bucurat, că, în sala de şedinţe care era plină, pe întrecute, nu mai terminau să pătéze memoria mortului printr-un fel de aclamaţii foarte insultătoare şi foarte crude. Au poruncit să se aducă scări, să dea jos scuturile şi tablourile lui şi să fie sfărâmate de pământ. În fine, senatul a decretat ca pretutindeni să fie răzuite inscripţiile împăratului şi orice amintire a lui să fie ştearsă.

Cu câteva luni înainte de a fi fost ucis, o cioară pe Capitoliu spusese: „Totul este bine". N-au lipsit unii care să interpreteze arătarea astfel:

> Cioara ce-n vârful Tarpeii[97] şezut-a puţin înainte
> Nu, nu „este bine" a spus, ci dimpotrivă „va fi".

Însuşi Domitianus – pe cât se spune – a visat că îi crescuse o cocoaşă de aur în ceafă şi a văzut în aceasta o prevestire sigură că după el statul roman va fi mai fericit şi mai înfloritor, după cum s-a şi întâmplat în curând prin dezinteresarea şi moderaţia împăraţilor care urmară[98].

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

ARBORELE GENEALOGIC

*

NOTE

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

ARBORELE GENEALOGIC
al dinastiei lui Iulius Caesar
(de la Caesar până la Nero inclusiv)

CAESAR

Caius Iulius Caesar s-a născut la 12 iulie 100 î.e.n; a fost ucis la 15 martie 44 î.e.n.; fiul lui Caius Iulius Caesar, mort în anul 84 î.e.n., şi al Aureliei.

Surori: 1) Iulia senior, măritată după L. Pinarius şi apoi după Quintus Pedia; 2) Iulia junior, măritată cu N. Attius Balbus. Fiica acestora Attia a fost mama lui Augustus.

Soţii: 1) Cossutia, fiica unui cavaler roman, de care s-a despărţit repede; 2) Cornelia, fiica lui Cinna; 3) Pompeia, cu care s-a căsătorit în anul 67 î.e.n. şi de care s-a despărţit în anul 61 î.e.n.; 4) Calpurnia, fiica lui Piso Cesonius.

Copii: 1) Iulia, din căsătoria cu Cornelia (fostă căsătorită cu Pompei); moare în anul 52 î.e.n.; 2) Caesarion, de la Cleopatra, care a fost ucis de Augustus.

AUGUSTUS

Caius Iulius Octavianus Augustus, fiul lui Octavius şi al Attiei, născut la 23 septembrie 63 î.e.n.; a murit la 14 august, anul 14 e.n. A fost împărat între anii 27 î.e.n. şi 14 e.n.

Surori: 1) Octavia senior; 2) Octavia junior, moare în anul 11 î.e.n.; ultima a fost căsătorită cu Marcellus, apoi cu Caius Antonius, triumvirul.

Soţii: 1) Claudia, de care s-a despărţit; 2) Scribonia, de care s-a despărţit; 3) Livia, care i-a supravieţuit.

Copii: 1) Iulia senior, de la Scribonia, măritată întâi cu Marcellus, apoi cu Vips Agrippa. Înfiaţi: 1) Tiberius şi 2) Drusus senior – copiii Liviei din prima ei căsătorie.

Nepoţi de la Iulia cu Agrippa: 1) Caius Caesar; 2) Lucius Caesar; 3) Agrippa Postumus; 4) Iulius junior şi 5) Agrippina.

A. Din căsătoria cea dintâi a lui Tiberius cu Vipsania s-au născut: Agrippina şi Drusus junior.

B. Din căsătoria lui Drusus senior, fiul Liviei, cu Antonia junior, nepoata de soră a lui Augustus, s-au născut: 1) Germanicus; 2) Livia junior, numită Livilla, şi 3) Claudius, viitorul împărat.

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Strănepoţi de la Germanicus din căsătoria cu Agrippina s-au născut: 1) Nero şi 2) Drusus (ucişi de Tiberius); 3) Caligula, viitorul împărat; 4) Agrippina junior; 5) Drussila, măritată cu Lepidus, şi 6) Iulia Livilla, ucisă de Claudius.

Copii de la surori: de la Octavia junior a avut pe 1) Antonia senior şi pe 2) Antonia junior.

Copii din copiii surorilor: de la Antonia senior a avut doar pe Domitius Ahenobarbus.

TIBERIUS

Tiberius Claudius Nero, născut la 16 noiembrie în anul 42 î.e.n.; a domnit din anul 14 până în 37 e.n.; a fost ucis în anul 37 e.n. în ziua de 16 martie.

Fraţi: Drusus.

Soţii: 1) Vipsania Agrippina şi 2) Iulia maior.

Copii: Drusus junior (din căsătoria cu Vips. Agrippina), născut în anul 10 e.n.; a fost otrăvit de Sejanus în anul 23 e.n.

CALIGULA

Caius Caesar Caligula, fiul cel mai mic al lui Germanicus şi al Agrippinei celei mari, nepoata lui Augustus, s-a născut la 31 august, anul 12 e.n. şi a fost ucis în ianuarie anul 41 e.n. A fost împărat între anii 37-41 e.n.

Soţii: 1) Iunia Claudilla; 2) Ennia Nevia; 3) Livia Orestilla; 4) Lollia şi 5) Cesonia, omorâtă îndată după uciderea lui Caligula.

Copii: 1) Iulia Drusilla, născută din căsătoria cu Cesonia, a fost izbită de perete de răsculaţi după moartea părinţilor, şi 2) Tiberius, fiu adoptat şi otrăvit de Caligula.

CLAUDIUS

Tiberius Claudius Drusus Nero Germanicus s-a născut în anul 10 î.e.n. la Lugdunum. A domnit de la 41 până la 54 e.n. A fost otrăvit în anul 54 e.n.

Soţii: 1) Plautia Urgulanilla de care s-a despărţit; 2) Elia Petina, de care s-a despărţit; 3) Valeria Messalina şi 4) Agrippina, fata fratelui său Germanicus.

Copii: De la Plautia Urgulanilla: 1) Drusus şi 2) Claudia; de la Petina: 3) Antonia; de la Messalina: 4) Octavia şi 5) Germanicus Britannicus. A mai avut şi copilul vitreg de la Agrippina, numit 6) Nero.

NERO

Nero Claudius Caesar s-a născut la 15 decembrie anul 37 e.n., la Antium. A domnit de la anul 54 până la 68 e.n. Se sinucide la 9 iunie, 68 e.n. A fost strănepotul Iuliei, fiica lui Augustus. Nero era fiul lui Cn. Domitius Ahenobarbus şi al Agrippinei, fiica lui Germanicus.

Soţii: 1) Octavia, fiica lui Claudius, împăratul; 2) Poppea Sabina şi 3) Statilia Messalina.

Copii: 1) Rufinus Crispinus i-a fost fiu vitreg de la Poppea, pe care l-a ucis.

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

NOTE

I

CAIUS IULIUS CAESAR

[1] Numele întreg este Caius Iulius Caesar. Romanii aveau trei nume: *praenomen, nomen gentile* şi *cognomen*, adică numele lui, numele familiei şi porecla. Mai toţi romanii purtau şi o poreclă, spre exemplu: Marcus Tullius Cicero, Caius Octavianus Augustus, Caius Caesar Caligula etc.

[2] Preot al lui Jupiter era acela care îndeplinea anumite acte sacerdotale. Ei nu se alegeau decât dintre patricieni, nu şi dintre plebei. Jupiter era cel mai puternic dintre zei. El stăpânea cerul şi pământul, Neptun apele, iar Pluton infernul. Flaminii lui Jupiter aveau lictori, togă cu tiv de purpură şi scaunul curùl ca şi magistraţii superiori.

[3] Ordinul cavalerilor era pătura intermediară între senatori şi plebei. Erau cei mai bogaţi locuitori ai Romei. Se numeau cavaleri, fiindcă erau obligaţi să pună la dispoziţia Romei 18 centurii de călăreţi. Ei purtau o îmbrăcăminte deosebită, *tunica angusticlava* şi un inel de aur. Ei luau în arendă impozitele, fiind cunoscuţi sub numele de publicani (*vectigalia conducere* – conducerea încasării impozitelor).

[4] Toga era semnul distinctiv al cetăţeanului roman. Copiii până la vârsta de 17 ani purtau o togă tivită cu purpură, de aceea se numea *toga praetexta*. Toga praetexta era purtată şi de unii magistraţi, ca şi de unii preoţi. Toga era un fel de pelerină ovală, lungă cam de trei ori cât talia bărbatului, fără a socoti capul, şi largă cam a treia parte. Se înfăşura împrejurul corpului, lăsând mâna dreaptă liberă.

[5] Cinna, comandant roman, consul de patru ori, colegul lui Marius şi fruntaş al partidului popular. A murit într-o răscoală militară, când voia să se opună lui Sylla, care lupta în Orient.

[6] Lucius Cornelius Sylla a fost quaestorul lui Marius în războiul cu Jugurtha. El a învins, în Beoţia în anul 87 î.e.n., armata lui Mithridate, regele Pontului, condusă de generalul Archelaus. Sylla, întorcându-se la Roma, fiind şeful partidului optimaţilor, a dezlănţuit o adevărată teroare prin faimoasele liste de proscripţii şi confiscări de averi ale celor din partidul popular, din care făcea parte Marius şi mai târziu Caesar. Dictatura ca şi constituţia lui urmăreau să întărească vechile drepturi aristocratice ale senatului, să limiteze drepturile tribunilor plebei, să reintroducă legile dinainte de fraţii Gracchi. Sylla, văzând însă că încercările lui sunt zadarnice şi că

curentul democratic va învinge, a abdicat de bunăvoie, retrăgându-se la proprietatea sa. În anul 79 î.e.n. a murit, având o înmormântare ca de rege, încât Appian spune că „Sylla era de temut chiar şi după moartea lui". (Appian, *Războaiele civile*, I, 106, trad. în rom. Ed. ştiinţifică, 1957)

[7] Caesar aparţinând partidului popular, al lui Marius, era considerat duşman politic de optimaţi.

[8] Vestalele au o origine străveche. Când scânteia focului nu se obţinea decât prin frecarea a două lemne uscate sau din cremene, desigur, în timpuri îndepărtate, fiecare aşezare avea o casă destinată să păstreze focul continuu, de unde fiecare lua focul pentru trebuinţele casnice. Cele care îngrijeau de acest foc erau tinere fecioare între 6 şi 10 ani.

Numele de vestală vine de la zeiţa Vesta, zeiţa focului, a căminului, fiica lui Saturn şi Ops, după mitologie. Mai târziu, vestalele avură templul lor, unde focul ardea necontenit. Erau 6 vestale în templu şi atâtea au rămas. La intrare în colegiul lor, candidata era introdusă în atriumul zeiţei Vesta. Acolo i se tăia părul, care se atârna ca ofrandă pe un arbore sfinţit, bătrân, care avea 500 de ani în timpul lui Plinius, naturalistul. O îmbrăcau în alb, îi schimbau numele de familie în *Amata* (cea iubită) şi o iniţiau în noile sale obligaţii. Durata legală a serviciului vestalelor era până la etatea de 30 de ani. După vârsta de 30 de ani, vestalele se puteau întoarce la familie şi chiar să se căsătorească. Cea mai în vârstă se numea *Vestalis maxima* şi ea conducea comunitatea. Dar mai nici una nu se mai întorcea în familie, fiindcă aici aveau o mulţime de privilegii. Erau deosebit de bogate, căci colegiul lor era foarte înzestrat având diferite şi mari venituri. Împăraţii adesea le făceau donaţii mari. În anul 24 e.n. Tiberius i-a donat unei vestale o sumă importantă. Se bucurau de unele privilegii ca: nu aveau tutela părinţilor ca ceilalţi membri ai familiei, ele puteau testa în justiţie, mărturia lor era definitivă; la spectacole aveau locuri de onoare. Un lictor le însoţea în oraş, unde erau foarte respectate de toată lumea, chiar de consuli. Ele aveau un rol deosebit în toate solemnităţile religioase. Lor le-a încredinţat Augustus, înainte de a muri, testamentul. Lor le datorează viaţa Caesar în timpul proscripţiilor lui Sylla. Orice ofensă adusă unei vestale era pedepsită. Dacă o vestală întâlnea pe un drum un condamnat la moarte, respectivul era graţiat. În sfârşit, vestalele aveau cinstea de a fi îngropate în oraş, nu în cimitirul ce era în afară de oraş. Lor li se încredinţau testamente spre siguranţă. Erau obligate însă să rămână fecioare toată viaţa şi să-şi îndeplinească cu exactitate obligaţiile. Orice neglijenţă se pedepsea cu bătaia de vergi. Pentru a rămâne caste, se luau toate măsurile. Nici un bărbat nu putea vizita o vestală, sub nici un motiv. Nici doctorul nu intra în atriumul vestalelor. Când erau bolnave, medicul le consulta la familia lor, unde erau transportate. Marele pontif, şeful lor, le supraveghea zi de zi. O imoralitate a unei vestale era pedepsită prin îngroparea ei de vie.

[9] Praetorul era un magistrat. Când, din cei doi consuli, unul fu ales dintre plebei, patricienii căutară să slăbească autoritatea consulară şi înfiinţară noi

magistraturi, ca să ia din mâna consulilor, dintre care unul era plebeu, anumite atribuţii. Astfel, înfiinţară praetura. La început era un singur praetor ales de comiţiile centuriate dintre patricieni. Acestuia i se încredinţa jurisdicţia civilă, urbană şi peregrină. În anul 241 î.e.n. se înfiinţă şi al doilea praetor, care se ocupa cu procesele dintre romani şi străini. Unul era numit *praetor urbanus*, altul *peregrinus*. La intrarea în funcţie afişau pe zidul alb legile după care vor judeca, un fel de codice numit *album praetoris*. Ei judecau şi organizau comisiile de judecată, în faţa cărora se prezentau împricinaţii, ca şi pe decemviri, care judecau procesele relativ la libertatea sclavilor, cum şi pe centumviri, care judecau procesele în materie de succesiune.

Praetorii, pe lângă dreptul de a organiza justiţia, aveau şi *imperium*, puterea supremă ce o aveau consulii, cum şi multe obligaţii politice. Ei ajutau pe consuli, îi înlocuiau în lipsă şi comandau armata în timp de război. Cu timpul, numărul praetorilor a crescut până la 16. De la Sylla, toţi praetorii au fost asimilaţi praetorului urban, adică rămâneau la Roma şi-şi împărţeau funcţiile judiciare. După anul de praetură erau trimişi în provincie ca propraetori.

În provincie aveau şi jurisdicţie criminală. Praetura a fost menţinută şi în epoca imperială. Praetorul urban şi-a păstrat jurisdicţia sa civilă până la reforma lui Diocletianus (284-305 e.n.), cel peregrin până la Caracalla (211-217 e.n.).

[10] Bithynia, ţară în Asia Mică, lângă Pont şi Cappadocia, azi în Turcia asiatică.

[11] Nicomede III, regele Bithyniei, căruia Mithridate i-a luat regatul de două ori, iar romanii i l-au restituit. A domnit de la anul 89 până la 75 î.e.n. La moarte a lăsat Bithynia romanilor, care au transformat-o în provincie.

[12] Mitilene, capitala insulei greceşti Lesbos.

[13] *Corona civica* se oferea aceluia care salva în timpul luptei şi sub ochii comandantului viaţa unui soldat care trebuia să fie şi el cetăţean roman.

[14] Servilius Isauricul, consul cu Appius Claudius Pulcher, în anul 78 î.e.n.

[15] Cilicia, ţinut în Asia Mică, lângă Cappadocia şi Licaonia, renumită în covoare.

[16] Sylla a murit în anul 79 î.e.n.

[17] M. Aemilius Lepidus se trăgea din ginta plebeiană Aemilia. Născut în anul 89 î.e.n. a fost pontifex în anul 64 î.e.n., interrex în anul 52 î.e.n., praetor urban în anul 49 î.e.n. când izbucnit războiul civil. A prezidat adunarea poporului care l-a numit pe Caesar dictator. Proconsul în Spania în anul 47 î.e.n., *magister equitum* în anul 45 şi 44 î.e.n. şi ales apoi mare pontif în locul lui Caesar. Caesar nu avea multă încredere în inteligenţa lui.

[18] Caesar veni la Roma în anul 78 î.e.n.

[19] Cn. Cornelius Dolabella, în războiul civil din anul 83 î.e.n., a fost alături de Sylla. Ca răsplată, primi de la Sylla consulatul în anul 81 î.e.n. Administră Macedonia şi în anul 78 î.e.n., după un război norocos cu tracii,

se înapoie la Roma cu triumf. În anul următor, Caesar îl acuză în justiţie de delapidare.

20 Triumful la romani era o mare sărbătoare. Convoiul cu cel sărbătorit – consul, comandant – pleca din Câmpul lui Marte spre circul lui Flaminius şi Circus Maximus şi de acolo pe Via Sacra spre Capitoliu. Defila armata învingătoare, se expunea prada de război: arme, aur, argint, diferite lucruri scumpe – însoţite de tablouri reprezentând regiunile cucerite etc. Conducătorul triumfului, adică eroul, era îmbrăcat conform tradiţiei cu toga de purpură ca în zi de sărbătoare şi primea coroana triumfală – *corona triumphalis* – de laur sau de stejar, chiar şi de aur cu pietre scumpe.

Dacă i se oferea coroana de aur, un sclav o ţinea cu mâinile deasupra capului. Participau senatorii, cavalerii, plebeii şi tot poporul.

21 Rhodos, insulă în Marea Mediterană lângă insula Karpathos (Scarpanto).

22 Apollonius Molon a fost un retor şi orator grec, născut în Alexandria şi stabilit în Rhodos, în primul secol înaintea erei noastre. Rhodosul era pe atunci un oraş renumit prin literatură şi în special prin arta oratoriei. Era vizitat de mulţi tineri din alte ţări, doritori de a se perfecţiona în arta oratoriei; veneau îndeosebi din Roma. Apollonius în elocinţă ţinea linia de mijloc, între simplitatea prea săracă a celor din Attica şi retorica prea umflată a celor din Asia. Trimis la Roma ca ambasador în anul 82 î.e.n., a fost foarte bine primit. Atunci l-a cunoscut şi Cicero, care l-a frecventat patru ani spre a-şi perfecţiona arta oratorică.

23 Pharmacusa, insulă în Marea Mediterană aproape de insula Cipru.

24 După istoricul Velleius Paterculus, care a trăit pe vremea lui Augustus, oraşele din Asia Mică au fost cele care l-au răscumpărat.

25 Moneda romană purta numele de monedă de la locul unde s-a bătut cea dintâi monedă, adică în templul lui Juno Moneta. Iată care erau monedele romane: la început se întrebuinţa boul şi berbecul ca mijloc de schimb, de unde numele de *pecunia*, de la *pecus*, vită, turmă. Mai târziu, din lingouri de aramă, amestecată cu puţin staniu, s-a făcut un fel de monedă rotundă cu figura unui bou, berbec, delfin, caduceu, trident, ancoră etc. În anul 451 î.e.n., Roma avu o monedă fabricată de stat. Unitatea de monedă era *asul*, care avea greutatea unei libre, cam 320 g şi se numea *as libralis*. De la anul 268 î.e.n. s-a bătut şi moneda de argint: *denarius* = 10 aşi; *quinarius* = 5 aşi; *sestertius*, prescurtat HS = 2 1/2 aşi. Moneda obişnuită care circula mai ales în alte ţări era sesterţiul de argint. Caesar bătu moneda de aur, *aureus*. Sesterţiul se mai numea şi *nummus*. O mie de sesterţi, se zicea *milia sestertium*; zece mii de sesterţi se zicea *decem milia sestertium*. Submultiplii asului erau *semis*; *triens*; *quadrans* şi *uncia*.

26 Caesar adună repede câteva vase, se îndreptă cu ele înspre locul unde erau vasele piraţilor, puse pe fugă pe unele, răsturnă pe altele şi cuceri alte vase ale lor cu mulţi prizonieri. Mulţumit de expediţia nocturnă şi de victoria lui, ia măsuri să nu-i scape prizonierii. Se repede în Bithynia ca să-i ceară lui Iunius, proconsul atunci în Asia, ordinul de a ucide pe piraţi.

Proconsulul, fie din gelozie, fie din laşitate, refuză să-i dea ordinul, spunând că el va dispune să-i vândă. Caesar s-a înapoiat imediat şi, înainte de a primi vreun ordin de la proconsul, i-a spânzurat.

27 Mithridate, regele Pontului din Asia Mică, a fost un duşman primejdios pentru romani. El s-a luptat cu mult curaj şi dibăcie, totuşi a fost învins.

28 Romanii cuceriseră aproape toate statele mici din Asia Mică, precum şi Siria, Egiptul, Bithynia, care acum erau considerate aliate ale Imperiului roman.

29 Tribunii militari cu putere consulară aveau atribuţiile ce le avuseseră consulii. La început au fost trei; mai apoi au rămas doi. Se alegeau dintre patricieni şi plebei. Multă vreme însă nu s-au ales decât dintre patricieni. Înainte, tribunii militari se confundau cu comandanţii superiori, fiindcă n-aveau *imperium consulare*. Aveau aceleaşi drepturi ca şi consulii, decât că nu puteau fi sărbătoriţi prin triumf şi după ce ieşeau din funcţie nu puteau avea în senat rangul de consulari. Această magistratură n-a dăinuit decât vreo 80 de ani.

30 Sylla, în timpul dictaturii lui, ca cel mai aprig apărător al optimaţilor, a slăbit foarte mult autoritatea tribunilor plebei, care erau singurii apărători ai democraţiei sclavagiste romane şi ai poporului.

31 Quaestorii erau funcţionari numiţi de consuli. La început, sub regi, quaestorii erau un fel de procurori, care acuzau public pe vinovat şi executau în materie criminală (*quaestores parricidi*). Prin legea consulului Valerius din anul 509 î.e.n. li s-a dat quaestorilor două atribuţii: 1) vechea sarcină de acuzator public şi executor în materie criminală, însă sub controlul şi răspunderea consulului şi 2) să administreze tezaurul public păstrat în templul lui Saturn (*aerarium Saturni*). Aici erau ei răspunzători. Quaestorii însă nu erau magistraţi în toată puterea cuvântului, fiindcă erau numiţi, nu aleşi. La romani, magistraţii se alegeau. Patricienii stăruind, au obţinut însă ca şi quaestorii să fie aleşi în comiţii. Ceea ce a rămas definitiv al lor a fost administrarea tezaurului public. La început erau doi quaestori, dar mai târziu au ajuns până la 20, sub Sylla. Ei îşi împărţeau atribuţiile prin tragere la sorţi, evitând orice neînţelegere între ei. Quaestorii de la oraş, urbani (*quaestores aerari sau urbani*) erau încasatori şi plătitori. Ceilalţi însoţeau pe comandanţi în campanie, ca să facă aprovizionările armatei.

32 Tribuna rostrata se numea astfel de la cuvântul *rostrum* (cioc de corabie), cu care se împodobea după război tribuna din for a oratorilor. Ea a fost reclădită de Caesar înaintea templului Fortunei, la extremitatea cealaltă a forului, împodobită de Augustus după lupta de la Actium în anul 31 î.e.n.

33 Tradiţia admitea să se ţină asemenea elogii funebre numai femeilor înaintate în vârstă, ceea ce nu era cazul cu Cornelia, care a murit tânără. Caesar a fost cel dintâi care a îndrăznit să ţină un discurs funebru elogios unei femei tinere.

34 Ancus Martius a fost unul din cei şapte regi ai Romei. Prima formă de guvernământ a fost, după cum se ştie, regalitatea. Regii ar fi condus Roma

de la anul 753 î.e.n. până la anul 509 î.e.n. După legendă, cei şapte regi ar fi: Romulus, Numa Pompilius, Tullius Hostilius, Ancus Martius sau Marcius, Tarquinius cel Bătrân (senior), Servius Tullius şi Tarquinius Superbul. Ancus Martius „învinse pe latini, construi un pod peste fluviul Tibru şi întemeie la gurile Tibrului portul Ostia" – spune Titus Livius.

35 Venus, după legendă, era zeiţa frumuseţii, iubirii şi prosperităţii. Se spune în mitologie că s-ar fi născut din sângele ce a picat din rana zeului Uranus, rănit de fiul său Saturn, ca să-i ia tronul. Din spuma mării s-a născut Venus, numită şi *Anadyomene*, adică ieşită din spuma mării.

36 Quintus Pompeius, tatăl Pompeei, soţia lui Caesar şi amanta lui Clodius. În casa lui Caesar se sărbătorea Dea Bona la care ceremonie asistau numai femei. Clodius, îmbrăcat în femeie ca o cântăreaţă din liră, a intrat în casa lui Caesar. Senatul a aflat şi i s-a făcut proces de adulter şi profanare.

37 Lucius Sylla rudă cu Cornelius Sylla.

38 Clodius a luat parte la războiul din Cilicia cu Luculus. A fost quaestor în anul 61 î.e.n. Tribun al plebei în anul 52 î.e.n. Lacom şi desfrânat.

39 Faptul s-a petrecut în anul 62 î.e.n. Clodius era ales quaestor pentru anul următor.

40 Spania ulterioară, adică dincolo de Ebru.

41 E vorba de procesele magistraţilor din Spania.

42 Gades, oraş în Spania, aproape de Gibraltar.

43 Hercules sau Heracles, după legendele mitologice, era fiul lui Jupiter şi al Alcmenei, soţia lui Amphitrion, regele Tyrinthului, pe care Jupiter o sedusese prin şiretenie, luând chipul soţului ei Amphitrion. Hercules e simbolul forţei care luptă pentru bine şi dreptate. O dată, pe când era tânăr, voind să treacă o răspântie cu două drumuri, i-au ieşit înainte două femei care să-l îndrume pe ce cale să apuce. Una era simplu îmbrăcată, fără podoabe şi artificii femeieşti. Cealaltă era seducătoare, lascivă. Una era virtutea şi alta desfrânarea. Cea din urmă îi oferea o viaţă plină de plăceri, desfrânată, fără muncă şi fără suferinţă. Cealaltă îi oferea nemurirea care se câştigă prin muncă, sacrificii, suferinţă.

Hercule, spune legenda, a luat drumul arătat de virtute. Hercule a rămas în legendă prin îndeplinirea celor 12 încercări.

44 Multe din templele lui Hercule aveau înăuntru statuia lui Alexandru cel Mare, pe care-l considerau semizeu.

45 Caesar avea atunci, în anul 67 î.e.n., 33 de ani, vârstă la care murise Alexandru.

46 Spania a fost cucerită de la cartaginezi prin anul 209 î.e.n.

47 E vorba de coloniile latine din Gallia cisalpină (dincoace de Alpi) şi transpadană (dincolo de Pad).

48 Edilii, în număr de doi, au apărut o dată cu tribunii plebi. De aceea se numeau *aediles plebis*. La început erau ajutoarele tribunilor, un fel de secretari ai lor. Ei păstrau actele în templul zeiţei Ceres. La început au fost numiţi, apoi aleşi de comitii sub preşedinţia unui tribun. Prin *lex Valeria et*

Horatia (lege propusă de Valerius şi Horatius) li s-a recunoscut inviolabilitatea. Din acest moment, senatul şi consulii îi însărcinară cu poliţia oraşului şi cu paza spectacolelor. Cum s-au plâns că spectacolele sunt o sarcină prea mare pentru ei, s-au creat încă doi edili curuli (*aediles curules*). La început erau aleşi numai dintre patricieni. Apoi, alternativ, se alegeau când patricieni, când plebei. Edilii curuli sau plebei intrau în funcţie la începutul anului. Atribuţiile lor erau: a) păstrarea arhivei; b) poliţia oraşului (*cura urbis*), supraveghind construcţiile, reparaţiile, curăţenia oraşului; c) se îngrijeau de aprovizionarea oraşului (*cura annonae*). Supravegheau cumpărarea mărfurilor, în special a grâului, măsurile şi greutăţile în comerţ; d) jocurile publice, organizarea şi supravegherea lor (*cura ludorum*); e) edilii curuli judecau procesele de natură comercială. Caesar a mărit numărul edililor la 6. Augustus le-a luat cea mai mare parte din atribuţii, înlocuindu-i cu *curatores frumenti* şi *praefectus annonae*. Supravegheau însă străzile, băile şi toate stabilimentele publice.

49 Marcus Licinius Crassus a ocupat diferite funcţii în stat, tribun, şef de armată etc. Patrician ca origine, s-a unit cu Pompeius, pe care apoi l-a părăsit şi, şi l-a făcut duşman. A intrat între amicii lui Catilina, fiind doritor de bogăţii şi onoruri.

50 P. Antonius Paetus a fost quaestor în acelaşi an cu Caesar, adică în anul 66 î.e.n. În anul 65 î.e.n. a fost ales consul cu Sylla, dând numele anului *Sylla et Paeto*, căci anii se arătau după numele consulilor. După ei au venit la consulat L. Manlius Torquatus şi M. Aurelius Cotta. În decembrie anul 65 î.e.n. se uneşte cu Catilina şi cu Cn. Piso, ca să pună mâna pe putere. Planul proiectat nu s-a realizat. Conjuraţia lui Catilina fiind descoperită, au fost judecaţi şi pedepsiţi. Antonius a fost exilat în Epir, unde se găsea şi în anul 58 î.e.n.

51 Tanusius Geminus a trăit pe timpul lui Caesar şi Cicero. De el vorbeşte Cicero într-o scrisoare adresată prietenului său Axius: *Meminerint huius conjurationis Tanusius Geminus in historia Marcus Bibulus in edictes* (Amintesc de conjuraţie Tanusius Geminus în istorie şi Bibulus în afişe). E vorba de conjuraţia lui Catilina. De aici s-a inspirat Suetonius, fiindcă Tanusius Geminus nu era un istoric consacrat, cunoscut.

52 M. Calpurnius Bibulus, coleg cu Caesar la quaestură şi consulat. Prieten la început cu Caesar, mai târziu s-a certat cu acesta şi s-a apropiat de Pompei. Fiind vacant locul de consul, a stăruit în senat să nu i se încredinţeze lui Caesar. În timpul războiului civil conducea flota din Corcyra. A murit înainte de lupta de la Pharsalus. Bibulus nu este un istoric, ci cel mult un pamfletar.

53 Piso a fost asasinat în Spania, cu prilejul unei revolte militare, de soldaţii pe care-i conducea.

54 *Comitium*, partea din for unde se aduna poporul în întruniri publice, politice.

55 Forul roman. La început, forul era un loc deschis, descoperit, unde se desfăceau mărfurile, un fel de piaţă. Fiecare oraş îşi avea forul lui. Mai târziu, forul avu şi altă întrebuinţare, pe lângă aceea de piaţă publică. În for se ţineau întrunirile politice şi se aranjau unele probleme judiciare şi comerciale. Era de formă dreptunghiulară: circa 800 m lungime şi 400 m lăţime. Era pavat cu dale de piatră galbenă. În for se găseau edificii publice, ca: basilici, curtea de justiţie, temple, colonade unde negustorii, cămătarii îşi aveau prăvăliile lor. El era aşezat lângă sau mai bine zis la poalele Muntelui Palatin. Din for pornea Via Sacra, care trecea pe sub arcul de triumf al lui Fabius. În for era casa regelui sacrificiilor (*rex sacrificii*), basilica Aemilia, una din cele mai frumoase clădiri din marmură frigiană albă cu vine violete în ea, având coloane suprapuse, încât formau galerii cu etaje. Înaintea basilicii Aemilia era *tribuna rostrata*, de care am vorbit într-o notă anterioară. În for era templul lui Saturn, în care se păstra tezaurul statului, aşezat lângă templul zeiţei Fortuna. Tot în for era basilica Iulia şi templul lui Iulius Caesar; apoi, templul lui Castor şi Polux, curia Iulia, unde se aduna câteodată senatul. Aici se afla şi *Comitium*, care la început era locul de întrunire al patricienilor. Lângă *Comitium* era tribunalul, unde judeca praetorul. Nu departe de tribuna rostrata era o coloană care arăta că acolo este centrul oraşului Roma (*umbilicus Romae*).

Fiecare parte a forului avea ceva original. Lângă tribunalul praetorului sta gloata de martori falşi. Dincolo era pescăria, al cărei miros de peşte te sufoca. Oamenii buni (*boni homines*) se întâlneau în partea de jos a forului. Un canal de apă străbătea forul şi se vărsa în cloaca maximă.

În for era concentrată viaţa întregului popor roman: arta, spectacolele, comerţul, justiţia, petrecerile, toate se desfăşurau în for.

56 Capitoliul era una din cele şapte coline ale Romei. Era cea mai mică, dar şi cea mai importantă. Pe un vârf al colinei, căci avea două, era templul lui Jupiter. Lângă Capitoliu era stânca tarpeiană, de pe care se azvârleau cei condamnaţi la moarte. Îi zice Tarpeia după numele tinerei Tarpeia care, vrăjită de bijuteriile de aur şi pietre scumpe promise de sabini, deschise porţile oraşului, ca aceştia să năvălească în oraş.

57 Castor şi Polux, numiţi şi Dioscurii, fiindcă erau fiii lui Jupiter şi ai Ledei. Se spune că Tyndar, un rege din Sparta, care avea soţie pe frumoasa Leda, într-o sărbătoare în care se aduceau sacrificii tuturor zeilor, ar fi uitat să aducă jertfă şi zeiţei Venus. Dacă el a uitat pe Venus, Venus n-a uitat să se răzbune, simţindu-se jignită de lipsa de atenţie a lui Tyndar. Şi s-a răzbunat! Căci, pe când soţia sa Leda făcea baie într-un râu, a venit la ea în zbor o lebădă urmărită de un vultur. A gonit vulturul, dar lebăda, care nu era altcineva decât Jupiter, s-a apropiat de ea şi din legătura cu el, Leda a născut pe Pollux, Elena, Castor şi Clytemnestra. Pollux şi Elena erau nemuritori, ca fii ai lui Zeus. Castor şi Clytemnestra erau muritori, ca fii ai lui Tyndar.

58 Gladiator vine de la cuvântul *gladius*, sabie, cel care luptă cu sabia. Gladiatorii erau oameni destinaţi să moară în luptă, fie cu alţi gladiatori, fie în lupta cu animalele. Ei erau sclavi şi trebuiau să moară în circ, în for, în cimitir, în sfârşit oriunde se dădeau luptele. Se recrutau dintre prizonieri. Patricienii, ca să câştige simpatia poporului, deci ca să-i obţină voturile în alegeri, întreţineau ei gladiatori, care erau sortiţi să moară spre a face plăcere mulţimii. Unii gladiatori se numeau *andabates*, căci aveau casca închisă în aşa fel în faţă, că luptau ca orbii, spre marea veselie a publicului. Alţii se numeau *catervari*, căci luptau numai în grup. Alţii aveau în fiecare mână o sabie (*dimacheri*). *Laquaearii* se foloseau de laţuri ca să prindă adversarul. *Retiarii* aveau drept armă un trident (o furcă cu trei dinţi) şi o plasă, ca să învăluie adversarul.

Luptau în circ om cu om, cam 30 de perechi. Caesar, când era edil, a adus în circ 300 de perechi. Începeau lupta cu săbii de lemn, apoi li se dădeau săbii adevărate. Cel rănit şi căzut la pământ cerea graţierea publicului. Dacă spectatorii ridicau mâna cu degetul gros în sus, îl graţiau, dacă ridicau mâna cu degetul gros lăsat în jos, îl condamnau şi luptătorul învins era tras cu cârligele pe nisip şi de acolo într-o magazie. Când Traian i-a învins pe daci, au murit 10 000 de gladiatori în circ.

59 Caius Rabirius, cavaler roman, partizanul aristocraţiei, a trăit în primul secol î.e.n. Caesar, vrând să aţâţe pe plebei împotriva aristocraţiei, spre a deveni el însuşi mai popular, acuză pe Rabirius că ar fi ucis pe Quintus Labienus, mort înainte cu 30 de ani. Condamnat la moarte, a făcut apel la popor. A fost apărat de Cicero şi Hortensius. Cicero era consul. L-a salvat însă intervenţia praetorului Metellus.

60 Saturninus (Lucius Apuleius), tribun roman ales din partidul popular al lui Marius. În anul 104 î.e.n. era quaestor; înlocuit din quaestură pentru neglijenţă, intră în partidul lui Marius şi devine cel mai mare duşman al aristocraţiei. Numit tribun în anul 102 î.e.n., îl înfruntă pe Metellus censorul, care vroia să-l scoată din senat. Ales a doua oară tribun, în ciuda lui Metellus şi a optimaţilor, stărui să i se dea consulatul lui Marius.

El ceru să se treacă în senat legea agrară referitoare la împroprietărirea ţăranilor cu pământul cucerit de la cimbri şi puse senatul să jure că va executa legea. Metellus, duşmanul lui Marius, a refuzat să jure şi a fost gonit din senat. La alegerile de consul din anul următor, partidul popular susţinea pe Glaucia, coleg de tribunat al lui Saturninus. Partidul optimaţilor susţinea un patrician, pe care l-a omorât poporul la instigaţia lui Saturninus.

Toţi patricienii, aristocraţii, senatorii, cavalerii se ridicară împotriva lui Saturninus şi Glaucia şi cerură lui Marius să-i pedepsească. Cei doi, bizuindu-se pe prietenia lui Marius, se refugiară în Capitoliu. Marius fie că n-a putut, fie că n-a voit, a blocat Capitoliul, a tăiat conductele de apă ce alimentau Capitoliul şi apoi, nu după mult timp, Saturninus şi cei care erau cu el au murit.

[61] Pontifex Maximux era cea mai mare funcţie religioasă, el trebuind să vegheze asupra întregului cult roman.

[62] Cei doi pretendenţi erau senatorii Isauricus şi Catulus, senatori cu mare prestigiu şi autoritate în senat.

[63] Marcus Porcius Cato, născut la anul 95 î.e.n. şi mort în anul 46 î.e.n., cel mai aprig apărător al republicii. N-a aprobat nici ambiţia lui Caesar de a fi dictator, nici moravurile lui. S-a sinucis în anul 46 î.e.n.

[64] Senatorul Curio l-a acoperit cu toga ca să nu fie cunoscut de soldaţi şi aşa a scăpat cu viaţă.

[65] Salustius, istoricul roman care a scris despre conjuraţia lui Catilina, nu povesteşte această întâmplare.

[66] Capitoliul fusese devastat de un incendiu sub consulatul lui Lucius Scipio şi Caius Norbanus. Caius susţinea pe Pompei, care acum era ginerele său.

[67] Iunius Silanus şi Lucinus Murena.

[68] Lucius Vettius, judecător, făcea parte dintre optimaţi.

[69] Crassus a tratat cu creditorii şi le-a dat garanţie 830 de talanţi.

[70] Cei care pretindeau triumful erau obligaţi să rămână afară din Roma. Cei care candidau la consulat, trebuiau să fie în Roma şi să-şi prezinte ei înşişi candidatura. Caesar, în faţa acestor legi categorice, a cerut să i se admită depunerea candidaturii la consulat prin amicii săi, care să-l reprezinte. Cato, apărând legea, s-a opus. Atunci Caesar renunţă la triumf şi veni la Roma.

[71] E vorba de primul triumvirat din anul 60 î.e.n.

[72] Fasciile erau un mănunchi de nuiele în care se punea o secure, semnul autorităţii consulare. Consulii erau însoţiţi fiecare de către purtătorii de fascii.

[73] Lictorii erau ataşaţi pe lângă magistraţii superiori, cum erau consulii, praetorii, tribunii militari etc.

[74] Câmpia Stella se întindea la picioarele Muntelui Callicula, în sudul Campaniei.

[75] Publicanii erau un fel de cămătari care luau în arendă veniturile domeniilor publice şi impozitele indirecte din provinciile romane.

[76] Cato, în senat, s-a opus decretelor lui Caesar, dar Caesar a dat ordin să fie închis imediat. Însă revolta produsă în public de această faptă l-a obligat să-l pună imediat în libertate, chiar înainte de a-l întemniţa.

[77] Pompeienii aduseră în senat pe un oarecare Vettius, care, spuneau ei, aştepta prilejul să-l omoare pe Pompei. Vettius, întrebat în plin senat, acuză câteva persoane de complicitate cu el, iar înaintea poporului acuză pe Lucullus că l-ar fi îndemnat să-l omoare pe Pompei.

[78] Gallia comata, ai cărei locuitori purtau plete. Se mai numea şi Gallia Narbonensis.

[79] E vorba de Gallia cisalpină. Plecă în provincie, fiindcă helvetii invadau Gallia.

[80] Luca, oraş în Etruria. Atunci depindea de Liguria şi făcea parte din Gallia cisalpină. În anul 56 î.e.n. aici a avut loc întâlnirea triumvirilor, organizată în mod deosebit de solemn. Ei erau însoţiţi de senatori de vază, printre care se aflau magistraţi şi promagistraţi, persoane cu rang de praetori şi consuli. În urma tratativelor care au avut loc, alianţa politică dintre triumviri a fost consolidată, iar drepturile lor au fost extinse; lui Caesar i s-a prelungit pe încă 5 ani termenul de administrare a Galliei. S-a stabilit că pe anul 55 î.e.n. vor fi aleşi consuli Pompei şi Crassus, după care Pompei va căpăta pe 5 ani administrarea Spaniei, iar Crassus pe acelaşi termen administrarea Siriei, care-l atrăgea prin bogăţiile ei şi prin posibilitatea de a cuceri gloria militară în luptele cu parţii. La întoarcerea în Roma, Pompei şi Crassus au început, cu toată rezistenţa optimaţilor, să realizeze planul trasat la Luca. În calitatea lor de consuli, ei au luat o serie de măsuri în interesul triumvirilor. Încă înainte de a fi expirat mandatul de consul, Crassus a plecat în Siria, dar Pompei a rămas în Italia, administrând Spania prin legaţi.

[81] Soldaţii care făceau parte din această legiune purtau casca împodobită cu o ciocârlie de metal.

[82] Între senatori era şi Cato, iar amicii erau usipeţii, teurcii şi tencterii din Gallia. (Vezi Caesar, *De bello gallico*, IV, 47)

[83] Cele mai însemnate măsuri de lungime romane erau:

Pertica, prăjina = 2,96 m

Digitus = 0,018 m

Palmus = 0,07 m

Pes = 0,29 m

Palmipes (*pes* + *palmus*) = 0,37 m

Cubitus (cot) = 0,44 m

Gradua (scară) = 0,74 m

Pasus (pas) = 1,48 m

Mille passus = 1 481, 5 m

[84] Pusă la cale de Ambiorix, comandantul eburonilor, care locuiau între Meusa şi Rin.

[85] Iulia, fiica sa, măritată cu Pompei, a murit îndată ce a născut, iar după câteva zile i-a murit şi copilul.

[86] Clodius a fost ucis de Millo, într-o ceartă aprinsă; Millo era candidat la consulat.

[87] Ca să nu le ceară moartea.

[88] Această lege excludea de la candidatura la consulat pe cei absenţi din Roma.

[89] Legile gravate în aramă se păstrau în templul lui Neptun.

[90] Caesar stabilise în Comum, în Gallia transpadană, colonişti şi oraşul se numi Novum Comum.

[91] Se zice că suma s-ar fi urcat la 1 500 talanţi.

[92] Velleius, II, 48, scrie despre C. Curio: „Distins prin naştere, îndrăzneţ, cu darul vorbirii spre paguba poporului. Fără respect faţă de averea şi onoarea lui, cum şi faţă de avutul şi onoarea altuia. El unea laolaltă inteligenţa şi perversitatea".

[93] Consuli designaţi pentru anul următor: L. Cornelius Lentulus şi C. Claudius Marcellus.

[94] Pharsalus, oraş în Thesalia. Acolo s-a dat lupta între Pompei şi Caesar. Lupta a fost foarte sângeroasă şi armata lui Pompei a fost distrusă.

[95] Versuri din opera lui Euripide, *Fenicienii.*

[96] Rubiconul în vechime era graniţa dintre Italia şi Gallia cisalpină, azi Fuimicello sau Pisatello. Se varsă în Marea Adriatică.

[97] *Alea iacta est*, cuvinte devenite proverbiale (zarul a fost aruncat).

[98] Plutarh povesteşte că tribunii au fost goniţi din senat de Lentulus şi că ei s-au îmbrăcat în haine de sclavi ca să nu fie cunoscuţi şi au fugit din Roma în trăsuri închiriate.

[99] *Ius annulorum*, dreptul inelului, al cavalerilor, care purtau un inel distinctiv.

[100] Corfinium, oraş în ţinutul samniţilor.

[101] Mare Superum, numele antic al Mării Adriatice.

[102] Fiindcă n-avea vase.

[103] E vorba de Ptolemeu XII.

[104] În lupta cu fiul lui Mithridate, după 4 ore de luptă, l-a zdrobit. Atunci a scris Caesar amicului său Amantius, la Roma, celebrele cuvinte: *Veni, vidi, vici* (am venit, am văzut, am învins).

[105] Copiii lui Pompei se numeau Cneius şi Sextus.

[106] Azi Durazzo, în Albania.

[107] Trofeele lui Caesar erau făcute din lemn de lămâi pentru Gallia; de acanth pentru cucerirea Pontului; din carapace de broască ţestoasă pentru cucerirea Alexandriei; din ivoriu pentru Africa şi din oţel poleit pentru Spania.

[108] Vezi mai sus nota 25, despre monedă.

[109] Unităţile folosite de romani pentru măsurarea greutăţilor:

Liòra	—	12	uncii	—	327,45	g
Deunx	—	11	"	—	300,16	g
Dextans	—	10	"	—	272,88	g
Bes	—	8	"	—	218,30	g
Septuns	—	7	"	—	191,02	g
Semis	—	6	"	—	163,73	g
Quincunx	—	5	"	—	136,44	g
Quadrans	—	3	"	—	109,15	g

Triens	—	4	”	—	81,86	g
Sextans	—	2	”	—	54,58	g
Sescuncia	—	1 1/2	”	—	40,93	g
Uncia	—	—			27,28	g
Semiuncia	—	1/2	”	—	13,64	g
Sicilicus	—	1/4	”	—	6,82	g
Sextula	—	1/6	”	—	4,54	g
Scripulum	—	1/24	”	—	1,13	g
Siliqua	—	1/144	”	—	0,189	g

110 Când alungase pe Pompei din Italia.
111 Dans războinic la spartani.
112 Banca rezervată ordinului cavalerilor.
113 Canal între Eubeea şi Beoţia.
114 Regiunea Codeta, dincolo de Tibru.
115 Cu trei rânduri de vâslaşi.
116 Anul bisect.
117 Mări numărul senatorilor de la 300 la 900.
118 De la 8 la 10.
119 De la 4 la 6.
120 De la 30 la 40.
121 Tribunii care făceau plăţile în armată.
122 A colonizat Corintul şi Cartagina.
123 Datornicii erau cei care doreau războiul civil, sperând ca biruitorul de mâine să şteargă cu buretele toate datoriile.
124 Colegiile înfiinţate din vechime erau cele ale augurilor, pontifilor, tribunilor.
125 Paricid era oricine omora un cetăţean roman, în timp de pace.
126 Lupta cu corăbiile pe mare.
127 În Lacul Fucinus, lac în Latium.
128 E vorba de istmul Corint.
129 La Corduba şi la Thapsus.
130 Suburra, cartier în Roma antică, unde se vindeau diferite obiecte şi locuiau femeile uşoare.
131 Pompeius se căsătorise mai înainte cu Iulia, fiica lui Caesar, care a murit tânără.
132 Aegist a fost cel mai bun prieten al lui Agamemnon. Când acesta a plecat în războiul troian, l-a rugat să aibă grijă de soţia lui, Clitemnestra, şi de copiii lui, Electra şi Oreste. Aegist şi-a trădat prietenia, a scos din minţi pe Clitemnestra, încât la întoarcerea lui Agamemnon din războiul troian, Clitemnestra, soţia lui, l-a ucis, îndemnată de Aegist. Oreste răzbună însă pe tatăl său.

[133] De aceea se credea că M. Brutus e fiul său.
[134] În limba latină *a treia parte* se spune *Tertia*, care este şi numele fiicei Serviliei, amică şi ea a lui Caesar.
[135] Era o corabie foarte mare, construită de regele Ptolemeu Philopater ca să navigheze cu ea.
[136] E vorba de Caesarion, care a fost ucis de Octavianus Augustus.
[137] Vezi nota 109.
[138] Strabo Caesar, orator cu mult farmec în vorbire.
[139] Prima luptă avu loc la Ilerda, anul 49 î.e.n.
[140] A doua a avut loc la Munda, anul 45 î.e.n.
[141] *Analogie* – o lucrare în care se ocupă de regulile ce priveau derivaţia cuvintelor.
[142] *Anti-Cato* – o lucrare în care vroia să aducă la realitate laudele adresate de Cicero lui Cato, pe care le găsea exagerate.
[143] *Călătoria*, o altă lucrare a lui Caesar, operă slabă.
[144] Străbătea 150 km pe zi.
[145] Însemna salvatorul.
[146] În lupta contra helveţiilor.
[147] Vezi zeii romani, notele 2 şi 35.
[148] Rostrata, cu cârlige de bronz.
[149] În ediţia Guillaume Budrier, ultima frază a Cap. LVII este trecută la începutul Cap. LVIII.
[150] Cohorta era o parte din legiune.
[151] Legiunea avea 6 000 soldaţi, adică 10 cohorte; cohorta 3 manipule şi manipulul 2 centurii.
[152] Răzvrătirea a avut loc în anul 45 î.e.n. După întoarcerea din Spania şi înfrângerea lui Afranius şi Petrenius.
[153] Vezi şi Plutarh, *Caesar*, LI.
[154] De friguri.
[155] Era obiceiul ca sclavul care conspira împotriva stăpânului să fie torturat înainte de moarte.
[156] Ilerda, oraş în Taraconezia, în Spania. Aici avu loc lupta dintre Caesar şi armatele pompeiene.
[157] Onoare acordată şi lui Cicero, după conspiraţia lui Catilina.
[158] Această onoare o avusese şi Brutus, primul consul.
[159] Carul şi tava serveau să poarte statuia eroilor în circ.
[160] Perna pe care se odihneau imaginile zeilor în temple.
[161] Preot al lui Jupiter şi Marte.
[162] Lupercalii, sărbătorile zeului Pan. Se sărbătoreau la 15 februarie.
[163] E vorba de Cn. Robillus, care a fost consul câteva ore, pe care Cicero îl numea consulul care n-a dormit niciodată în consulatul său.
[164] Pontius Aquila, a fost unul dintre ucigaşii lui Caesar.
[165] Diadema regilor.
[166] Era un act de tiranie deoarece tribunii nu-şi făcuseră decât datoria.

[167] La 15 februarie.
[168] Ilium era numele latinesc al Troiei.
[169] *Quindecemvir*, cetăţean ce făcea parte din colegiul compus din 15 cetăţeni.
[170] E vorba de Cărţile Sibiline.
[171] Lictorii anunţau cu glas tare prezenţa consulului în toate locurile publice.
[172] Cetăţenii treceau la vot pe un pod anume construit.
[173] La 15 martie. (Luna se împărţea în trei; exemplu: 1 martie erau calendele, la 7 martie – nonnae, 15 martie – idele).
[174] Capys, fondatorul oraşului Capua.
[175] Cel care citeşte viitorul în măruntaiele păsărilor.
[176] Cam pe la 11 dimineaţa.
[177] E vorba de Artemidor din Cnydos, profesor de literatura greacă la Roma.
[178] Caesar, văzând acest lucru, ar fi zis: „Lui Caesar i se va întâmpla ce trebuie să i se întâmple".
[179] Îl ruga pentru graţierea fratelui său exilat.
[180] Καὶ σὴ τέκνον (în textul latin în l. greacă) – şi tu, fiul meu!
[181] O mică sferă de aur pe care o purtau copiii nobililor până la 17 ani.
[182] Toga praetexta, cum s-a mai spus, o purtau copiii până la vârsta de 17 ani.
[183] Evreii ţineau la Caesar, fiindcă învinsese pe Pompei care asediase Ierusalimul.
[184] 25 picioare, cam 7,50 metri.
[185] La ceremoniile religioase.
[186] Corespunde azi orelor 6 seara.
[187] Ziua asasinatului.
[188] Condamnaţi la moarte în virtutea legii Pedia, propusă de consulul Pedius împotriva ucigaşilor lui Caesar.

II

CAESAR OCTAVIANUS AUGUSTUS

[1] Velitres, oraş în Latium, ţara volscilor, colonizat de romani.
[2] Când copilul cel mai mare al patricianului era adoptat de un plebeu, devenea plebeu.
[3] Se referă la faptul că Caesar l-a lăsat pe Octavianus ca moştenitor al său.
[4] Vezi biografia lui Caesar, cap XLI.
[5] Emilius Papus a fost praetor în Sicilia, sub consulatul lui Scipio Africanul şi Pedicinus Crassus, în 205 î.e.n.
[6] Thurium, oraş în Lucania, pe ţărmul Golfului Tarent, construit în locul unde altădată era Sybaris.
[7] În câmpul lui Marte se făceau alegerile.

[8] La început se alegeau praetori numai dintre patricieni. După tradiţia romană cele trei triburi cunoscute Ramnes, Tities şi Luceres formau la început poporul roman – *populus romanus*. Fiecare trib era împărţit în 10 curii (*curiae*), fiind în total 30 de curii. În fruntea curiei era un *flamen dialis*, un preot care aducea sacrificii zeilor protectori ai curiei.

Curia mai era şi o unitate politică, căci ea alegea un număr de senatori şi era şi circumscripţie militară, căci ea dădea un anumit număr de soldaţi. Toate altarele celor 30 de curii erau în acelaşi templu şi puse sub protecţia zeiţei *Juno Curis* sau *Quiris*. Şeful curionilor se numea *curio maximus*.

Fiecare curie se împărţea în 10 ginţi (gentes), deci erau 300 de ginţi. Ginta ca şi curia îşi avea cultul ei comun tuturor membrilor şi un cimitir comun. Familia la romani avea o organizaţie extrem de solidă şi puternică. Şeful necontestat al familiei era tatăl – *pater familias*. El era şi preotul familiei, care întreţinea cultul zeilor domestici şi avea dreptul (*patria potestas*) de stăpân absolut asupra soţiei şi copiilor lui.

El avea dreptul de viaţă şi de moarte asupra familiei (*jus vitae necisque*). Tot el judeca pe cei care nu i se supuneau, fiind ajutat de un tribunal al familiei. În faţa acestui tribunal, *pater familias* putea să fie tras la răspundere de magistraţi când comitea abuzuri.

Copilul major şi căsătorit nu scăpa de jurisdicţia tatălui decât atunci când şi el avea copii. Fetele, căsătorindu-se, treceau sub ascultarea soţului. Orice avere ar fi agonisit vreun membru de familie, revenea de drept tatălui, care era singurul atotputernic în familie (*sui juris*) pe când ceilalţi erau sub tutela tatălui, neemancipaţi. Femeia romană nu avea toate drepturile. Din punct de vedere juridic, era inferioară bărbatului, căci nu putea testa, nici primi avere prin testament. Ea avea drepturi depline (*sui juris*) când îi murea bărbatul şi nu mai era nimeni să întreţină cultul familiei. Atunci ea era capul şi sufletul familiei.

[9] *Velleius Paterculus* (II, 59) spune că Octavius, tatăl său, nu era dintr-o familie patriciană, dar era considerat ca un om cuminte, virtuos şi bogat. Tot Velleius, în locul citat, ne dă şi alte amănunte asupra lui: praetura o obţinu fiind preferat înaintea multor concurenţi distinşi. Se alie cu Caesar şi se căsători cu nepoata lui. La ieşirea din praetură, conducerea guvernământului din Macedonia îi căzu prin sorţi lui Octavius; el merita titlul de imperator şi venea la Roma să ceară consulatul. Pe drum muri, lăsând copilul în vârstă fragedă.

[10] Bessi, popor din Tracia, aproape de Muntele Hemus.

[11] Proconsulii (*proconsules*) erau, până la imperiu, guvernatorii provinciilor mai importante. Această funcţie o ocupau cei care avuseseră în Roma funcţia de consul. În timpul imperiului, guvernatorii provinciilor, proconsulii, guvernau provinciile senatoriale, fără să se ţină seama dacă au ocupat funcţia de praetor sau consul.

[12] Aricia, oraş în Latium, cu o pădure renumită, consacrată Dianei.

[13] Praetorii erau magistraţii superiori ce se ocupau cu aplicarea şi interpretarea legilor în justiţie. Adeseori înlocuiau pe consuli în unele atribuţiuni şi guvernau provinciile în lipsa lor.

[14] Vezi la biografia lui Caesar, cap. XX.

[15] Cassius din Parma, unul din ucigaşii lui Caesar.

[16] Cicero a fost consul împreună cu Antonius în anul 63 î.e.n.

[17] La 20 septembrie.

[18] Velleius spune că a fost o glorie pentru Cicero să se nască Augustus în timpul consulatului lui, în anul 63 î.e.n. septembrie 20. Vezi Caesar, cap. LXXXIII.

[19] Suetonius a dăruit acest medalion împăratului Hadrianus, al cărui secretar era.

[20] Octavianus primi numele de Augustus după propunerea lui Plancus, aprobat de tot senatul şi poporul roman. Istoricul Florus spune că s-a discutat în senat dacă n-ar fi mai bine să-i puie numele Romulus, fundatorul Romei. Dar cel de Augustus fu socotit mai potrivit.

[21] *Auctus*, măritul, glorificatul, *gestus* sau *gustus avium* = după mişcarea păsărilor. Cum se vede, Suetonius căuta în acestea să explice etimologia cuvântului Augustus, arătând că are înţeles religios, în legătură cu prezicerea augurilor, după zborul păsărilor şi măruntaiele lor.

[22] Toga virilă se îmbrăca la 17 ani.

[23] Când a plecat în Spania, avea 18 ani.

[24] Apollonia, oraş grecesc în Macedonia, între Amfipolis şi Salonic.

[25] E vorba de victoria lui Iulius Caesar asupra lui Pompeius la Pharsalus.

[26] Ceru să înlocuiască pe Helvius Cinna, ucis la înmormântarea lui Caesar, fiindcă mulţimea l-a confundat cu Cornelius Cinna care ţinuse cu o zi mai înainte un discurs contra lui Caesar.

[27] Provincia era Gallia cisalpină.

[28] Caesar designase consul pe Decimus Brutus pentru anul 43 î.e.n. şi-i oferise şi administraţia Galliei cisalpine.

[29] Chemă veteranii tatălui său din Galatia şi Casilinum. Alţii îl urmară de la sine şi el formă o armată întreagă. Antonius chemă şi el trupele lui să se adune la Brundisium. Dar pe când Antonius venea să le întâlnească, două legiuni trecură de partea lui Octavianus. (Velleius, II, 61)

[30] Brutus, într-o scrisoare către Cicero, îl laudă pe Glyco ca om de caracter şi nu-l crede capabil de crimă. Realitatea nu se cunoaşte. Este o simplă bănuială de a fi infectat rana.

[31] Între şefii armatei au fost: Caius Assinius Pollio, unul din cei mai vestiţi oratori romani, născut către anul 77 î.e.n. şi mort în anul 3 î.e.n. Întâi a fost cu Pompei, apoi a trecut la Caesar. A fost alături de el la trecerea Rubiconului şi la lupta de la Pharsalus. El a fost protectorul lui Virgilius. Numit consul de triumviri în anul 40 î.e.n., fu nevoit să demisioneze mai înainte de termen, renunţând la politică. Horatius (II, 1) îl elogiază. La o epigramă făcută de Augustus la adresa lui, îndemnându-l amicii să

răspundă, Pollio ar fi spus: „E greu de scris împotriva celui ce te poate face proscris". Lucius Munatius Plancus, prietenul lui Caesar, a fost cu el în Gallia, legatul lui în anul 54 î.e.n.; praefectul oraşului în anul 45 î.e.n., guvernatorul Galliei transalpine în anul 44 î.e.n., consul cu Lepidus în anul 42 î.e.n. El propuse în senat să i se dea lui Octavianus titlul de Augustus, în anul 27 î.e.n. Augustus îl făcu censor în anul 22 î.e.n.

[32] La Roma, în timpul republicii, erau două partide, două grupări politice principale: *optimaţii* (*optimatus*, de la *optimus* = cel mai bun) şi *popularii* (*populares* de la *populus* = popor). Optimaţii reprezentau interesele aristocraţiei, iar popularii interesele plebei de la sate şi de la oraşe. Conducătorii popularilor nu se recrutau de regulă din masele poporului, ci tot dintre aristocraţi. Totdeauna însă, în centrul luptei dintre populari şi optimaţi, se afla problema agrară şi cea a democratizării statului roman. (N. Maşkin, *Istoria Romei,* pag. 156)

[33] E un joc de cuvinte ce nu se poate traduce. *Tollere* aici are dublu sens: a creşte şi a distruge. Cicero, care era credincios partidului lui Pompei, al optimaţilor, folosea această expresie echivocă, relativ la Octavianus.

[34] Nursia, un mic oraş în ţara sabinilor.

[35] La Harpe, comentatorul şi traducătorul francez al lui Suetonius, susţine că informaţia lui Suetonius nu e adevărată, fiindcă războiul din Macedonia l-a terminat Antonius şi nu Augustus.

[36] Era un joc care se mai obişnuieşte şi azi în Italia, numit *mora*. Unul îşi arată repede un număr de degete celuilalt, care trebuie să ghicească numărul degetelor pregătite.

[37] Era consul cu P. Servilius Isauricul în anul 723 ab.u.c., adică în anul 31 î.e.n.

[38] Cel care începuse să comploteze era fratele triumvirului Antonius şi, după cum spune Velleius Paterculus, avea toate viciile fratelui său, dar nici o virtute.

[39] Perusia, oraş în Etruria, lângă Lacul Trasimen.

[40] Războiul era împotriva lui Sextus, fiul lui Pompeius, care a rezistat 10 ani, împotrivindu-se dictaturii din Roma.

[41] Între Puteoli şi capul Missenum.

[42] Unul se sinucise în lupta de la Artemisium, unde a fost înfrântă armata lui Pompeius. Celălalt s-a predat lui Caesar.

[43] Circeis, oraş în Latium, aproape de promontoriul cu acelaşi nume.

[44] Împăcările dese, dar intermitente, între cei doi bărbaţi, Antonius şi Octavianus, le făcea Octavia, sora lui Augustus şi soţia lui Antonius.

[45] Testamentul fusese lăsat în mâinile vestalelor după obicei. Octavianus îl citi în senat şi sublinie părţile în care Antonius dorea ca după moarte să i se facă pompa cuvenită în for, apoi corpul să fie trimis Cleopatrei în Alexandria.

[46] Promontoriu în Acarnania. Lupta s-a dat în septembrie, anul 31 î.e.n.

[47] Munţii Cerauniei care despart Iliria de Epir.

[48] Vase uşoare, mici, care-şi trăgeau numele de la liburnieni, popor în Iliria, între Istria şi Dalmaţia.

[49] Plutarh în *Viaţa lui Antonius* spune că Octavianus a fost foarte afectat de moartea lui Antonius, aliatul său de odinioară în atâtea lupte şi primejdii.

[50] Psylii, locuitori în Africa, în Syrta mare. Se zice că distilau în gură otrava şerpilor şi făceau din otravă doctorie pentru vindecarea muşcăturilor de şerpi.

[51] Cel care l-a predat lui Octavianus a fost preceptorul lui Caesarion, numit Teodorus. El era obligat să-l ducă în India. L-a predat lui Octavianus şi, când i-a tăiat gâtul elevului său Caesarion, i-a furat o piatră mare preţioasă pe care elevul o purta atârnată la gât. A fost descoperit şi ucis.

[52] Antonius a avut cu Cleopatra trei copii: o fiică, Cleopatra, şi doi băieţi, Philadelphius şi Alexandru.

[53] Nicopol înseamnă pe greceşte oraşul Victoriei.

[54] Conjuraţia lui Lepidus, fiul triumvirului, a fost în anul 30 î.e.n. Descoperită, a fost ucis.

[55] Sclavul nomenclator, care anunţa vizitatorii la intrarea în casă.

[56] Iulia fusese deportată în insula Pandataria din cauza purtării ei imorale; Agrippa Postumus fusese deportat în insula Planasia în Marea Etruriei, din cauza firii lui sălbatice, plină de răutate.

[57] Avea vârsta de 28 de ani.

[58] Cantabrii au fost învinşi definitiv de Agrippa în anul 19 î.e.n. Aquitania a fost supusă de Messala. Panonia a fost învinsă de Augustus; se revoltă mai târziu şi Germanicus înăbuşi revolta; fu supusă definitiv de Tiberius, în acelaşi timp cu Dalmaţia. Rhetia a fost supusă de Drusus şi Tiberius în anul 15 î.e.n. Tiberius a supus şi pe vindelici tot în anul 15 î.e.n. Pe salasii i-a supus Messala. Mişcările dacilor au fost reprimate de Lentulus.

[59] Augustus aproba pe Theridate şi mai apoi pe Phraate.

[60] Templul lui Ianus se închidea în timp de pace. În timp de război era deschis. A fost închis o dată pe timpul lui Numa Pompilius şi altă dată după primul război punic, anul 241 î.e.n.

[61] Augustus a fost ovaţionat după războiul de la Philippi. A doua oară, după războiul din Sicilia şi a treia oară după tratatul cu Phraate şi restituirea drapelelor pierdute de Crassus.

[62] M. Lollius pierdu steagul legiunii a V-a în lupta cu sicambrii, care fuseseră ajutaţi de usipeţi. M. Lollius trimise 20 de centurioni să încaseze tributul de la sicambri. Aceştia uciseră pe toţi centurionii.

[63] Varus era nepotul lui Augustus prin alianţă. Luptând împotriva germanilor, fu învins şi capitulă în pădurea Teutoburg. Varus se sinucise în anul 9 î.e.n. în urma dezastrului militar.

[64] *Publicanii vel mancipes* erau membri ai ordinului cavalerilor, care luau în arendă veniturile domeniilor publice şi impozitele indirecte din provincii.

[65] *Corona vallaris* se oferea aceluia care se urca întâiul pe valul inamicului. *Corona muralis*, de iederă, se da aceluia ce salva un cetăţean sau cucerea o tranşee.

[66] Grăbeşte-te încet = *festina lente*.

[67] A numit pe P. Antonius.

[68] Iunius Saturninus, istoric, contemporan cu Suetonius.

[69] A avut coleg de două ori pe Marcus Agrippa.

[70] Era Forul roman şi Forul lui Caesar.

[71] Decuriile erau un fel de judecătorii. Erau 3. Augustus înfiinţă pe a patra.

[72] Caius şi Lucius, fiii lui Agrippa şi ai Iuliei.

[73] Marele pontifice era o funcţie inamovibilă şi conducea tot cultul religios.

[74] Cărţile Sibiline (*Sibyllini Libri*). Sibilele au jucat un mare rol în antichitate, căci le găsim la toate neamurile indo-germanice. Încă nu este lămurită originea lor. Ele apar în operele homerice ca nişte profetese pe Muntele Ida, care prevesteau viitorul. Este personificarea femeii, căci în lumea antică se credea că femeia, prin sensibilitatea ei superioară bărbaţilor, poate prevesti viitorul.

La romani, conform tradiţiei, Tarquinius Superbus a luat contact cu Sibyla, care i-a încredinţat cărţile misterioase, în care se zicea că se poate citi viitorul poporului roman. Cărţile Sibiline erau depuse în Capitoliu. Au ars în anul 83 î.e.n., dar au fost reconstituite. Erau scrise în limba elenă. Dumvirii şi, mai târziu, decemvirii le consultau în cazuri rare. Interpretarea dată de aceşti decemviri servea drept normă de conducere în politica statului.

Vergilius o cânta pe Sibyla din Cumae, ca pe o mare profetesă.

[75] Era înaltă cam de 15 m.

[76] Anul începea atunci la 1 martie. Pentru o mai uşoară înţelegere a datelor, dăm aici câteva informaţii despre calendarul roman. Numărătoarea anilor la romani începea de la anul 754 î.e.n., socotit ca an al întemeierii Romei.

Anul, la romani, în epoca imperială, avea 12 luni: *Ianuarius*, *Februarius*, *Martius*, *Aprilies*, *Majus*, *Iunius*, *Iulius* (după numele lui Iulius Caesar, înainte se numea Quintilis), *Augustus* (înainte de August se numea Sextilis), *September*, *Octomber*, *November*, *December*. Terminaţia lunilor este adjectivală, căci se presupunea cuvântul lună (*mensis*).

În loc de săptămâni, cum avem noi azi, romanii aveau în cursul lunii trei date fixe, un fel de jaloane, de la care porneau la stabilirea zilei calendaristice. Aceste date fixe erau: *Calendae*, care cădeau în prima zi a fiecărei luni; *Nonnae*, care cădeau în lunile martie, mai, iulie, octombrie, la 7 zile după Calendae. Iar în celelalte luni, la 5 zile după Calendae. Şi ultima dată fixă erau *Idus* (idele) care în lunile martie, mai, iulie, octombrie cădeau la 15 zile de la Calendae, iar în celelalte luni, la 13 zile de la Calendae. Cum se socoteau? Porneau de la aceste date fixe, socotind a câta zi este faţă de data fixă următoare. A câta zi înainte de Nonnae, de Ide şi Calendae. Exemplu: 5 martie era *ante diem III Nonnas Martias*, adică trei

zile înainte de Nonnele lui Martie, care cădeau la 7 zile după Calendae. Alte exemple: 4 aprilie era *Pridie Nonnas Aprilies*, adică în ajunul Nonnelor, care cădeau la 5 aprilie; 10 aprilie = *ante deim IV Idus*. 20 septembrie = *ante diem XI calendas Octombres* = adică 11 zile înainte de calendele lui octombrie, luna care urmează după septembrie.

Până la Caesar, care a reformat calendarul, îmbunătăţindu-l, adică făcând să cadă sărbătorile de iarnă, iarna, iar cele de vară, vara, nu să cadă cum se întâmplase în anul 168 î.e.n., ca 1 ianuarie să cadă la 1 octombrie, din vina preoţilor, care se ocupau cu calendarul. Înainte de Caesar, anul avea 354 de zile, ceea ce nu coincidea cu anul solar.

Înaintea lui Caesar, lunile martie, mai, iulie şi octombrie aveau 31 de zile. Ianuarie, aprilie, iunie, august, septembrie, noiembrie şi decembrie aveau 29 de zile şi februarie 28. Cum anul solar are 365 zile şi ¼, iar anul calendaristic roman avea 354 zile, cele 11 zile ce lipseau au căutat să le adauge prin gruparea anilor în serie de 24 şi intercalarea regulată a zilelor lipsă, ceea ce nu s-a respectat şi ajunsese anul la o mare dezordine calendaristică. Caesar, cu ajutorul astronomului Sosigenes din Alexandria, făcu calendarul iulian, cum i s-a spus, după numele lui, Iulius.

Lunile ianuarie, martie, mai, iulie, august, octombrie şi decembrie au 31 de zile. Aprilie, iunie, septembrie şi noiembrie au 30 de zile. Februarie are 28 de zile şi, din 4 în 4 ani, i se adaugă o zi, numită *bis sextus ante calendas Martias*, adică o zi în plus înainte de martie. De aici şi numirea de an bisect. În anul 44 î.e.n., luna Quintilis, adică luna a cincea, fiindcă anul roman începea cu martie, s-a numit iulie, după numele lui Iulius Caesar, după cum şi luna Sextilis capătă numele împăratului Augustus.

Până în anul 55 î.e.n. anul începea cu martie. După anul 55 î.e.n. consulii, care dau numele lor anului, intrară în funcţiune la 1 ianuarie şi astfel a început anul cu ianuarie.

Ziua se împărţea în 12 ore, care începeau de la răsăritul soarelui până la apus. De aceea, orele nu erau egale: cele de iarnă fiind mai scurte, iar cele de vară mai lungi. Prima oră era de dimineaţă, vara la ora 5 şi iarna la ora 8, ora a II-a vara la 6^{42} şi 30 sec., iar iarna la 9^{42}. Ora 7 era ora 12 de amiazi, fie iarnă, fie vară. Ora 12 era vara la ora 7 şi 55 d.a., iar iarna la 4 şi 27 d.a., adică aşa cum apunea soarele.

Romanii obişnuiau în locul orelor să folosească împărţirea zilei în 4 timpuri: *Mane*, dimineaţa de la răsăritul soarelui până la ora a treia, adică vara de la 6 până la 9, iarna de la ora 8 până la 10; *Ad meridiem*, ţinea de la ora III, respectiv 9, până la 12, care era ora prânzului; *De meridie*, ţinea după masă până la ora a 10-a, adică de la 12 până la ora 3; *Suprema* de la ora 3 până la apusul soarelui.

Noaptea era împărţită în 4 veghe, câte 3 ore fiecare veghe, începând de la apusul soarelui. Veghea III corespundea de obicei cu miezul nopţii.

[77] Marele pontif alegea 20 de fete şi din ele trăgea la sorţi pe una care va fi vestală. Înainte de imperiu, această funcţie era foarte dorită, pe timpul lui Augustus era mai puţin dorită.

[78] Ziua când se cerea zeilor salvarea statului.

[79] Flamen dialis era preotul lui Jupiter.

[80] Serbările Lupercale se dădeau în onoarea zeului Pan.

[81] Jocurile seculare se sărbătoreau la 100 de ani.

[82] Jocuri compitale în cinstea zeilor lari şi a zeilor drumurilor şi răspântiilor.

[83] Horatius laudă efectul legilor în *Oda* IV, 5 şi 15 şi în *Cântecele seculare* V. 17, „Zeiţă, înmulţeşte neamul nostru şi ocroteşte decretele senatului în favoarea căsătoriei şi fă ca legea căsătoriei să ne dea noi cetăţeni".

[84] Legea împotriva celibatarilor.

[85] Relativ la celibatari.

[86] Laticlava, toga pe care o purtau senatorii.

[87] La 1 şi 13 sau 15 ale lunii.

[88] Când se culegeau viile.

[89] Centumvirii erau judecători care ştiau să facă actele de moştenire şi altele. Cavalerii erau specializaţi în afacerile de stat şi procese penale, crime.

[90] Vezi nota 86. Cavalerii purtau toga angusticlava.

[91] Cavalerii aveau la spectacole 14 bănci rezervate. Trebuia însă ca cel care e în ordinul cavalerilor să aibă avere de cel puţin 400 000 sesterţi şi inelul de aur oferit de stat. Ei erau revizuiţi de censori.

[92] Iată pe romani... Vergilius, *Eneida* V, 204, E.S.P.L.A., 1956.

[93] Tezaurul din Alexandria îmbogăţise aşa de mult Roma, încât preţurile mărfurilor şi proprietăţilor se dublaseră.

[94] Romanii votau în comiţiile centuriate, pe Câmpul lui Marte.

[95] Torquatus de la *torques*, colier, lanţ.

[96] Cu acest prilej a adus pentru prima dată în teatru un tigru. Cotul avea 0,44 m, deci şarpele era lung de 22 m.

[97] Nepoţii săi Caius şi Lucius, fiii lui Agrippa.

[98] Sempronius Sophus şi-a gonit soţia, fiindcă a asistat singură la aceste jocuri.

[99] Ora a cincea din zi corespunde azi orei 11 a.m.

[100] Cele trei teatre erau: al lui Pompeius, al lui Balbus şi al lui Marcellus.

[101] Calaguritanii erau locuitori din Spania, din oraşul Callaguris, în Spania Taraconeză.

[102] Pamflete – *libelli*. Cassius Severus batjocorise un mare număr de cetăţeni şi femei din înalta societate. De aceea Augustus luă măsuri împotriva pamfletarilor. Autorii de pamflete, după Appian, n-aveau dreptul de a testa, de a face testament.

[103] Daruri în Capitoliu. Tiberius interzise aceste daruri printr-un edict. Caligula le restabileşte. Claudius le desfiinţează.

104 Lui Apollo îi spunea şi Apollo Sandalarius, cel cu sandale, fiind zeul cizmarilor. Zeus Tragoedus, adică Jupiter din Vicus Tragoedus din Esquilin, cartierul meşteşugarilor.

105 A fost numit părinte al patriei în anul 2 î.e.n.

106 În Mauretania, Galatia, Cappadocia, Cilicia, Pisidia, Armenia, Plinius, *Hist. Nat.* V şi VII.

107 Mama sa se chema Atia.

108 Octavia, căsătorită cu Marcellus, apoi cu Antonius.

109 Consul cu Caesar în anul 48 î.e.n.

110 În anul 41 î.e.n.

111 Formulă juridică. Tatăl vindea copilul său celui care îl adopta, primind simbolic o monedă de aur şi una de argint.

112 E vorba de insula Pandataria, unde a stat 20 de ani în exil.

113 Salvidienus Rufus, un ambiţios fără margini. Fost cavaler şi consul, dorea să ajungă cu orice preţ la conducerea imperiului în locul lui Augustus.

114 C. Gallus, fost guvernator în Egipt după moartea Cleopatrei. A murit în anul 26 î.e.n.

115 *Rhea-Cybela.* Cybela era soţia lui Saturn şi mama zeilor Jupiter, Junona, Neptun şi Pluton. Preoţii Cybelei, numiţi galli, coribanti, cureţi etc., toţi eunuci, în procesiuni îşi fac răni pe corp cu ghimpi de pini.

116 *Apollo*, fiul lui Jupiter şi al Latonei, fiica lui Ceus, un titan, şi al soţiei sale, Phoebe. Junona, aflând că Latona era însărcinată, cu Apollo şi Diana, a căutat s-o pedepsească. A pus să jure tot pământul că nu o va primi să nască şi a reţinut pe Ilythia, zeiţa naşterii, tot timpul lângă ea. Neptun, de milă, a scos din mare o nouă insulă necunoscută, Delos, pe care a născut Latona, cu ajutorul Ilythiei, pe care o adusese în ascuns curcubeul. Latona a născut pe Apollo şi pe Diana în Delos. Apollo se mai numea Pythianul, fiindcă ucisese un şarpe enorm numit Python, şi Phoebus, fiindcă conducea carul soarelui Hyperion. Apollo era zeul pictorilor, poeţilor şi sculptorilor, într-un cuvânt zeul artelor.

117 Cartierul în care se vindeau instrumente de tortură, vergi, topoare etc.

118 Quinquatriile erau serbările în cinstea Minervei, care se ţineau în luna martie.

119 Erau Forul roman, Forul lui Caesar şi Forul lui Augustus.

120 Masa la romani consta din masa de dimineaţă, de prânz şi cina (*jentaculum*, *prandium* şi *cena*). Dimineaţa între ora 3 şi 4 (adică între 7 şi 9 dimineaţa) mâncau pâine cu miere, muiată în vin, apoi smochine, măsline, brânză. Masa de prânz era mai bogată. Se lua la ora 7 (între orele 12 şi 13). Aveau pe masă mâncări calde şi reci, ca: legume, peşte, ouă, ciuperci, fructe, cârnaţi, vin curat sau cu miere. Cina era masa de seară, foarte modestă la început.

Sala de mâncare se numea triclinium. Romanii mâncau culcaţi. La început numai tatăl avea dreptul să mănânce culcat. Mama sta alături de el, pe pat, dar nu culcată. Copiii stau pe scaunele lor, fără spate. Sclavii stau pe

bănci sau mâncau la vatră. Cu timpul, masa a devenit petrecere şi totul s-a schimbat. În sufragerie era o masă mare, pătrată. La mijloc şi împrejurul ei erau trei paturi aşezate în formă de potcoavă, lăsând o parte liberă pentru servit. Paturile erau puţin înclinate şi pe fiecare stau trei persoane. Erau acoperite cu perne (*pulvium*), cu covoare. Persoanele se aşezau oblic, cu capul rezemat pe perină şi pe cotul stâng şi picioarele spre dreapta.

Patul de la mijloc (*medius*) era pentru oaspeţii de primul rang, cel de la stânga (*summus*) pentru invitaţi, şi al treilea, *imus*, pentru familie. Numărul invitaţilor şi membrilor familiei era de obicei 9. Mai târziu, s-au adoptat mese rotunde şi paturile sub formă de sigma grecesc.

La masă se foloseau şervete. Mâncau cu degetele. Mesele până la Domitian nu erau acoperite cu feţe de mese.

Cuţitul şi furculiţa le foloseau numai bucătarii ca să taie carnea. Supa se mânca cu lingura. Carnea era tăiată în bucăţi de sclavi şi servită fiecăruia pe farfurii. Se împărţea pâine, vin, apă la fiecare, cât doreau. La masă, mâncau dezbrăcaţi de togă, ca să le fie mai uşor. La începutul mesei se spălau pe mâini cu apă. Gazda conducea masa cu ajutorul unui mare număr de sclavi: *structores*, care îngrijeau de paturi, *scissores*, care tăiau carnea, *pocillatores*, care serveau băutura. *Cena* se compunea din *gustatio cena* propriu-zisă şi desertul sau *secundae mensae*. *Gustatio* cuprindea mâncări piperate, ouă, salate de varză, anghinară, sparanghel, mânătărci, stropite cu oţet şi piper, castraveţi, conserve de napi, măsline, ciuperci, peşte sărat, stridii. Câteodată, se adăugau pateuri şi fripturi de păsări. *Cena* de obicei se compunea din două feluri. Mai târziu s-au dat şapte şi opt feluri. Masa începea cu o rugăciune şi după cena se sacrificau zeilor lari (ai familiei) prăjituri de făină cu sare şi cu o cupă de vin. *Desertul* consta mai mult din băutură.

Mesele sub împăraţi erau aşa de încărcate, că foloseau vomitive ca să-şi uşureze stomacul. Ele s-au transformat cu timpul în adevărate orgii, care ţineau noaptea întreagă.

121 Saturnalele se celebrau în fiecare an la 16, 17 şi 18 decembrie, în onoarea zeului Saturn.

122 Sabatul, sâmbătă, zi de sărbătoare săptămânală la evrei, când ei nu posteau, dar se abţineau de la orice fel de muncă.

123 Vinul de Rhetia, cântat de Vergilius în *Georgice* II, 96.

124 Întrebă într-o zi pe un soldat ce nu putea să se uite în ochii lui: „De ce laşi ochii în jos?“ – „Nu pot rezista ochilor tăi fulgerători“, răspunse soldatul. (Plinius, *Historia Naturalis*, XI, 32)

125 Adică papirusul pe care era scris Ajax s-a şters cu buretele.

126 Se credea că pielea de focă îndepărtează trăsnetele.

127 Insula Aenaria de la numele lui Aeneas care a debarcat întâi aici.

128 Probabil fiindcă una din cele trei Parce se numea tot Nona.

129 Asclepiade Mendes, renumit prezicător al vremii.

130 Porumbeii sunt păsările Venerei, din care, după legendă, cobora familia Iulia.

131 Recensământul populaţiei se făcea din 5 în 5 ani.

132 Romanii credeau mult în prevestiri şi în zodiile naşterii. Zodiacul la cei vechi era format din 12 constelaţii, printre care trece Soarele care, după cum credeau ei, dădea ocol Pământului. Iată constelaţiile: 1) Berbecul din Helespont; 2) Taurul; 3) Gemenii (Castor şi Pollux); 4) Racul trimis de Junona să muşte pe Hercule în lupta lui cu Hidra din Lerna; 5) Leul cel omorât de Hercule, în Nemeea; 6) Fecioara; 7) Balanţa; 8) Scorpionul; 9) Săgetătorul era Centaurul Chiron, învăţătorul lui Achille; 10) Capricornul amintea capra Amalthea, ce l-a hrănit pe Jupiter; 11) Vărsătorul, adică Ganimede cel care turna nectar în paharele zeilor; 12) Peştii. Toate au semnificaţia, interpretarea şi povestea lor.

133 Asturia, mic oraş în Latium.

134 Cu aceste cuvinte se isprăveau piesele în teatrul antic.

III

TIBERIUS NERO CAESAR

1 Familia plebeiană claudiană la care se referă aici Suetonius este aceea a lui Claudius Marcellus. Pentru a fi mai clare diferenţele dintre familia patriciană şi cea plebeiană, dăm aici câteva explicaţii. În configuraţia statului roman, plebeii deţineau un loc important în structura societăţii. Locuiau în oraşe (*plebs urbana*) şi la ţară (*plebs rustica*). Cei de la ţară se ocupau cu munca câmpului şi unii erau destul de bogaţi. Cei de la oraş se îndeletniceau cu diferite meşteşuguri, însă erau mai săraci, căci aveau concurenţi serioşi în mâna de lucru a sclavilor. Plebeii aveau dreptul de proprietate, dar nu se bucurau la început de toate drepturile politice şi religioase. Ei nu aveau acelaşi altar cu patricienii. Căsătoria lor, permisă numai între membrii din curia lor, căci şi ei erau împărţiţi în triburi, curii şi ginţi, nu se făcea cu ceremonia religioasă a patricienilor, numită *confarreatio*, ci prin *coemptio*, un fel de cumpărare simulată a soţiei în faţa magistratului şi 5 martori (prin *confarreatio*, soţia părăsea cultul familiei ei şi trecea în cultul familiei soţului. Prin *coemptio*, fiecare soţ îşi păstra cultul lui particular). Căsătoria între patricieni şi plebei era interzisă. Dacă plebeul se căsătorea cu o patriciană, copiii erau consideraţi plebei. În 451 î.e.n, prin legea Canuleia, plebeii obţin dreptul de a se căsători cu patriciene.

2 Pentru detalii mai ample în legătură cu această problemă a se vedea Titus Livius, II, 16.

3 Conform tradiţiei cronologice romane, faptul acesta s-ar fi petrecut în anul 250 de la întemeierea Romei (anul 504 î.e.n.).

[4] Pyrhus a trimis un ambasador, pe Cineas, ca să ceară senatului roman să-i dea voie să intre în Roma, pentru a trata pacea. Senatul a fost convocat să discute propunerea. Appius Claudius Caecus, fiind bolnav de ochi, orb, venea foarte rar la şedinţele senatului; de data asta a venit şi a convins senatul să respingă propunerea lui Pyrhus.

[5] Cântat de Horatius, *Oda* IV, 4, 37, care spune: „Speranţa noastră s-a dus, Hasdrubal fiind mort, Jupiter ajută braţele claudiene".

[6] „Ai devenit fiu, i-a zis Cicero, împotriva tuturor legilor, tu, fiul unui om căruia puteai să-i fii tată."

[7] Salinator, consul în anul 220 î.e.n., dictator în 207 î.e.n., censor în 205 î.e.n. Se numea Salinator de la impozitul de sare pe care-l pusese, fiind censor.

[8] E vorba de Marcus Livius Drusus. Nobil ca naştere, elocvent, virtuos, avea planuri îndrăzneţe. Luase iniţiativa de a da dreptul de cetăţenie romană tuturor popoarelor din Italia. Din pricina aceasta, pe când ţinea să vină într-o zi în for, a fost străpuns de adversari cu un pumnal, în pragul casei sale (Velleius, II, 13, 14).

[9] Insignele, adică fasciile; cât timp se aflau la Roma, praetorii aveau doi lictori, iar în provincie, şase.

[10] S-a retras cu soţia sa Livia şi cu micul Tiberius, care avea doi ani.

[11] Graţie stimei de care se bucura Agrippina, şi mai ales Atticus, graţie şi prieteniei ce avea el cu Octavianus, Tiberius s-a căsătorit cu fata unui simplu cavaler, în loc de alte case ilustre. (Cicero, *ad Atticum*, XII, vezi mai sus, la această biografie cap. VII)

[12] Primul ei bărbat a fost Agrippa.

[13] Acesta a murit în anul 11 î.e.n.

[14] Archelaos, regele Cappadociei, care a fost transformată mai târziu în provincie romană.

[15] În anul 22 î.e.n. a fost secetă mare. Tiberius s-a achitat bine de misiunea lui.

[16] Tiberius a fost praetor 8 ani; a fost quaestor în anul 24 î.e.n., praetor în anul 16 î.e.n., consul în 9 î.e.n., mare pontif în anul 15 î.e.n.

[17] Tiberius avea atunci 36 de ani.

[18] În anul 6 î.e.n.

[19] A stat 7 ani la Rhodos, unde s-a retras în anul 6 î.e.n.

[20] Vezi alte amănunte în legătură cu aceeaşi problemă la Tacitus, *Annales*.

[21] De la venirea lui Tiberius.

[22] Vezi mai sus la biografia lui Augustus, cap. LXV.

[23] În anul 3 î.e.n., a fost iarăşi ales tribun al poporului.

[24] Legiunea era o unitate militară de bază a armatei romane. Avea între 4 000 şi 6 000 de ostaşi.

[25] *Toga praetexta*, adică avea numai insigne consulare, nu şi insigne de triumf.

[26] În anul 9 e.n. s-a reîntors Tiberius în Germania.

[27] Primul act al noului stăpân fu uciderea lui Postumius Agrippa. Un centurion, surprinzându-l fără arme, l-a ucis totuşi cu greu. (Tacitus, *Annales*, I, 6).

[28] Tribunii aveau dreptul să convoace senatul încă din anul 300 î.e.n.

[29] Trei legiuni se revoltaseră în Panonia, opt în Germania în anul 13 î.e.n.
[30] A treia oară a fost consul cu Sejanus în anul 30 e.n. Sejanus era praefectul praetoriului în timpul lui Tiberius. A urzit o conspirație împotriva lui Tiberius.
[31] Pentru mai multe detalii a se vedea Tacitus, *Tiberius*.
[32] 4 000 de liberți în stare de a purta armele au fost trimiși în Sardinia, ca să stârpească hoțiile.
[33] Marobodus, regele marcomanilor, părăsit de ai săi, se predă lui Tiberius, care i-a fixat reședința la Ravenna.
[34] Germanicus moare la Antiochia în anul 18 e.n., iar Drusus moare la Roma în anul 22 e.n., otrăvit de Sejanus.
[35] El s-a retras în Campania în anul 25 e.n.
[36] Pomponius Flaccus, consul în anul 25 e.n., guvernatorul Moesiei în anul 18 e.n.
[37] L. Piso a murit în anul 31 e.n.
[38] Cuvinte inventate de el, necunoscute.
[39] Despre onorurile date lui Sejanus, vezi alte informații la Tacitus, *Annales*, III, 7 și IV, 2.
[40] Sejanus a piert în anul 30 e.n. (anul 784 ab urbe condita).
[41] Tiberius se credea Agamemnon și de aceea își lua asupra lui invectivele îndreptate împotriva lui Agamemnon.
[42] Scrisoarea a fost scrisă în anul 31 e.n.
[43] Euphorion din Chalcis. Cicero îl învinuiește că are stil obscur.
[44] Rhianus din Creta, contemporan cu Euphorion.
[45] Parthenius din Creta, scriitor; a trăit pe timpul lui Augustus.
[46] Acești scriitori se pare că au trăit înainte de Alexandru cel Mare.

IV

CAIUS CAESAR CALIGULA

[1] Tiberius l-a adoptat pe Germanicus, fiul fratelui său Drusus, la 4 iunie; atât Tiberius cât și Drusus erau copiii Liviei, soția lui Augustus.
[2] Pentru a primi funcția de quaestor trebuia să aibă vârsta de 25 de ani; cinci ani mai înainte de vârsta legală, adică la 20 de ani, în loc de 25. Alegerea consulilor, praetorilor și altor magistrați se făcea în modul următor:

Consulii, praetorii, censorii și edilii curuli erau aleși de comițiile centuriate. În adunări ședeau pe un scaun fără spate, numit *sella curulis*. Quaestorii, tribunii și edilii plebei erau aleși de comițiile tribute și ședeau pe o bancă comună – *subsellium*.

La 17 ani cetățeanul putea alege și putea candida la funcții. Ca să ocupe o magistratură superioară, trebuia să fi făcut 10 ani de armată și să fi fost

ales în comiţii. Cel care cerea o funcţie se numea *candidatus*, fiindcă în ziua alegerii era îmbrăcat cu o togă albă, albită cu creta (*candidus* = curat). Cel care ocupa o magistratură putea cere una superioară celei deţinute până atunci. Când s-a dat dreptul ca să voteze şi oraşele italice, candidatul făcea vizite electorale (*ambitus*) prin oraşe, da mese alegătorilor şi bani (*largitio*). Erau şi agenţi (*suffragatores*), mijlocitori între alegători şi candidat, care împărţeau banii. Alegerile se făceau în ziua fixată de senat, cu 5 luni înainte de expirarea termenului. Se începea cu alegerea consulilor şi se termina cu a quaestorilor. Consulul care prezida alegerile veghea noaptea, în ajunul alegerilor, să vadă dacă zeii, prin semne cereşti, sunt favorabili candidaţilor. Comiţiile centuriate prezidate de un consul alegeau pe consuli, pe praetori şi censori. Ceilalţi, ca edilii curùli, quaestorii şi alţi magistraţi mai mici erau aleşi de comiţiile tribute, prezidate de consul sau praetor. Cetăţenii votau în Câmpul lui Marte, unde erau secţiuni de votare pe centurii sau triburi. Fiecare alegător scria numele celui ales pe o tăbliţă, pe care o da unui cetăţean care strângea voturile. Preşedintele număra voturile în faţa candidaţilor şi proclama ales pe cel cu voturi mai multe. De la alegere până la intrarea în funcţie, magistratul se numea magistrat designat (*magistratus designatus*). Când intrau în funcţie, magistraţii depuneau jurământul pe legile romane (*jurare in leges*) în faţa quaestorilor. În genere, magistraţii în timpul funcţiei erau inamovibili.

3 În anul 12 e.n. fără să fi fost înainte edil sau praetor.

4 Germanicus comanda acolo 8 legiuni.

5 Triumful a fost la 26 mai, anul 17 e.n. Defilau captivii heruli între care era şi soţia lui Arminius, Thusnelda, fiul cel mic, Segimond, şi alţi membri din familia lui Arminius, şeful herulilor.

6 Cappadocia, provincie romană în Asia Mică, lângă Galatia şi Bitinia (azi Turcia asiatică).

7 Muri în Antiochia, la 10 octombrie anul 19 e.n.

8 Cneius Piso, guvernatorul Siriei, a fost găsit mort nu departe de Germanicus (vezi mai sus la biografia lui Tiberius, cap. LII).

9 A fost condamnat la moarte de senat, fiind acuzat de Servaeus Veranius şi Vitellius, amicii lui Germanicus.

10 Vezi mai sus nota 1.

11 Regele regilor era titulatura regelui parţilor.

12 Saturnalele. După tradiţie era sărbătoarea închinată zeului Saturn, zeul semănăturilor. Sărbătorea era fixată la 17 decembrie. Începea printr-un sacrificiu ce se îndeplinea la templul zeului Saturn, *lectisternium*, organizat de senatori, şi o masă publică, urmată de veselia zgomotoasă a poporului ce alerga prin tot oraşul anunţând Saturnalia: Io Saturnalia! Sărbătoarea ţinea până la 23 decembrie – *bona saturnalia*. Se împărţeau şi se primeau daruri. Acestea nu constau numai dintr-un fel de lumânări – *caerei* şi *sigillaria* (păpuşi) – ci şi în lucruri scumpe, încât un tribun al poporului, Publius, făcu o lege, prin care interzicea să se mai ofere alte daruri decât

caerei şi sigillaria. Augustus făcea daruri scumpe: covoare, stofe, aur, lingouri de argint etc. Toate autorităţile îşi încetau orice activitate. Era ziua libertăţii. În aceste zile sclavii erau trataţi la fel ca stăpânii, ba chiar erau serviţi de stăpânii lor. Luau şi ei parte la jocurile de noroc, ceea ce altă dată nu le era permis. În aceste zile se eliberau sclavi, care, drept recunoştinţă, ofereau zeului inelele lor de bronz. Era sărbătoarea păcii, care nu permitea să se declare război sau să se dea spectacole sângeroase.

13 Nero şi Drusus socotiţi ca duşmani publici, vezi şi la biografia lui Tiberius, cap. LIV.

14 La 31 august, anul 12 e.n.

15 Cn. Lentulus Getulicus a fost consul în anul 26 e.n. şi ucis în 39 e.n. de Caligula, deoarece conspirase împotriva lui.

16 Tibur, vechi oraş în Latium.

17 Treveri, popor în Gallia belgică.

18 Ambiatin numit aşa din cauza celor doi (ambii) confluenţi Mosela şi Rinul. Azi e oraşul Koblenz.

19 Îmbrăcat în *toga praetexta*. Avea 16 ani în 22 e.n. Livia a murit la 86 de ani.

20 Fără să primească onoruri cu ceremonia togii praetexta în Capitoliu, în mijlocul unei mari pompe. Atunci se prezenta tânărul devenit acum cetăţean clienţilor şi amicilor familiei lui. Era salutul oficial al cetăţeanului.

21 Era o mare sărbătoare în casa părinţilor când tânărul îmbrăca toga virilă în locul celei praetexta. Tânărul depunea bula sa de aur, care-i atârna la gât, primea toga virilă albă ca zăpada, iar toga praetexta o depunea cu mare pompă în Capitoliu. Apoi tatăl său îl ducea în for, îl prezenta tuturor prietenilor şi clienţilor, ce-l aşteptau acolo. Acum era *cives*, salutat cu titlul de cetăţean.

22 Phaeton, fiul Soarelui, după o legendă, a vrut să conducă carul tatălui său. Dar în nebunia lui era să ardă Pământul, dacă nu-l vedea Jupiter.

23 După puţin timp, adică în anul 33 e.n.

24 Tiberius pierduse pe cei doi copii ai săi, Germanicus şi Drussus. Pe fraţii lui Caligula, Drusus şi Nero, îi ucisese.

25 Seduse pe Ennia Naevia în anul 37 e.n.

26 Macronius urmează lui Sejanus ca praefect al praetorienilor.

27 La Missenum, unde murise Tiberius.

28 Vezi la biografia lui Tiberius, cap. LXXVI.

29 Căzu bolnav în luna octombrie a anului 37 e.n., opt luni după moartea lui Tiberius.

30 *Amicitiam ejus petit*, i-a cerut amiciţia împins de Vittelius.

31 Pandataria, o mică insulă în Marea Tireniană, lângă Neapole. Loc de exil din porunca împăraţilor

32 *Senatus consultum* era decizia senatului, care avea putere de lege.

33 Claudius ajunge consul la 1 iulie 37 e.n.

[34] Titus Labienus, fost consul în anul 61 e.n. Cărţile sale de istorie fiind arse ca răzvrătitoare, el se sinucise.

[35] Cremutius a fost pedepsit de Tiberius, fiindcă a scris că Brutus şi Cassius au fost cei din urmă romani.

[36] Cassius Severus, mare orator, a trăit pe timpul lui Augustus; acesta l-a exilat şi a murit în mizerie.

[37] Ordinul cavalerilor care făceau paza tribunalelor era împărţit în trei decurii la început, iar mai târziu în patru şi cinci decurii.

[38] Augustus stabilise asupra vânzărilor la licitaţie un impozit de 1%. Tiberius, după ce Cappadocia fu transformată în provincie romană, micşoră acest impozit la 0,50%, din cauza abundenţei în Roma a bogăţiilor luate din provincii.

[39] E vorba de Antiochus III al Siriei, care a trăit în secolul III î.e.n.

[40] Palilies sau sărbătoarea zeiţei Pales. Aceasta era zeiţa păstorilor, fiind sărbătorită la 21 aprilie, când se credea – după tradiţia romană – că a avut loc întemeierea Romei.

[41] Prima dată a fost consul în luna iulie a anului 37, apoi în ianuarie 39, 40 şi 41 e.n.

[42] E vorba de cele două consulate ce le-a deţinut în anii 40 şi 41 e.n.

[43] Trei sute de sesterţi; era o sumă modestă.

[44] Cu dragoste pentru adevăratul nepot – e vorba de Tiberius, fiul lui Drusus, pe care se gândea să-l lase urmaşul său.

[45] Sistemul de a se da spectacole gratuit de către conducătorii plebeilor şi daruri în bani şi grâu s-a început de Caius Gracchus. Mai bine de 200 000 oameni primeau grâu gratuit de la stat. Augustus dăruia şi bani, cam 400 de sesterţi fiecărui plebeu (spectacolele făceau parte din acele gratuităţi făcute de împăraţi pentru a-şi câştiga poporul, pentru a pune capăt nemulţumirilor ce existau din cauza lipsurilor). Pâinea şi circul erau mijloacele împăraţilor de a deveni simpatici, iubiţi de popor. Între spectacole, erau şi jocurile seculare organizate în anul 17 î.e.n. În aceste jocuri au pierit, pe timpul lui Augustus, 10 000 de gladiatori şi 3 500 fiare din Africa. Împăraţii foloseau *panem et circenses* pentru a nu da posibilitatea poporului să se preocupe de politică.

[46] E vorba de Agrippa, regele Iudeei, şi Antiochus III, regele Comagenii (Siria), care au vizitat Roma (au fost de fapt chemaţi).

[47] Nu e decât rege (*eis vasilevs*) v. Homer, *Iliada*, II, 197 (traducere G. Murnu, E.S.P.L.A., 1955).

[48] Printre preoţii lui Jupiter erau şi preoţii *fetiales* sau *feciales*, membri ai unui colegiu de 20 preoţi, care erau consultaţi pentru legitimitatea războiului şi prezidarea discuţiilor la încheierea păcii şi alianţelor.

[49] Suetonius, în cap. III din biografia lui Tiberiu, arată tot neamul lui de la origine.

[50] Chemă pe socrul său Silanus din Africa, unde era proconsul, şi-l forţă să se sinucidă, repudiindu-i şi fata, soţia lui.

[51] Drusilla a murit în anul 38 e.n.

[52] Aemilius Lepidus, soţul Drusillei, sora lui Caligula, deci cumnat, trăise şi cu celelalte două surori ale împăratului, Agrippina şi Livillia, şi acum conspira împotriva lui Caligula. Fu condamnat la moarte, împreună cu Agrippina şi Livillia.

[53] *Exemplo Romuli et Augusti.* Romulus se căsătorise cu Hersilia şi Augustus cu Livia, amândouă fiind şi mai înainte căsătorite.

[54] Soţul era în anul 39 e.n. guvernator în Macedonia şi Achaia.

[55] E vorba de consulii din anul 39 e.n., Cneius Domitius Corbulon şi Sanguinius Maximus.

[56] E vorba de un cavaler numit Afranius Secundus.

[57] Cel ce a suferit această nelegiuire se numea Publius Afranius Potitus.

[58] Cavalerul roman Pastor.

[59] Senatorul de care e vorba aici se numea Scribonius Proculus.

[60] Anticyra din Focida, în Grecia.

[61] Tot Suetonius arată la această biografie, la cap. XV, că multe scrisori şi acte compromiţătoare ar fi ars Caligula.

[62] Frunza de palmier era semnul biruinţei.

[63] E vorba de un *rex sacrorum* (regele sacrificiilor), care era preotul special al lui Ianus. După desfiinţarea regalităţii, îndeplinea funcţia religioasă deţinută înainte de regi.

[64] Mevania era un mic oraş în Umbria, pe râul Clitumnus.

[65] De la cuvântul *exploratores* – cei care cercetează cei dintâi locurile necunoscute.

[66] Este vorba de turnul din Bologna.

[67] Vezi mai sus la această biografie cap. I şi IX.

[68] Lichidul filtrului erotic consta din anumite plante şi măruntaie de animale.

[69] Erau mai multe echipe de jucători, de vizitii, gladiatori etc. Fiecare echipă purta o culoare. Caligula simpatiza cu verzii. Alte echipe erau albe, albastre şi roşii.

[70] Au fost înjghebate două conspiraţii pentru suprimarea acestui monstru imperial: una a lui Sextus Papinius în ianuarie, anul 39 e.n., iar alta a lui Marcus Aemilius Lepidus şi Cneius Lentulus Getulicus, comandantul trupelor din Germania, tot în anul 39 e.n. în octombrie 27.

[71] La 15 martie, idele lui martie, a fost ucis în senat Caius Iulius Caesar.

[72] A trăit de la 31 august anul 12 până la 24 ianuarie anul 41 e.n.

[73] A domnit de la 18 martie 37 până la 24 ianuarie 41 e.n.

[74] Din tot neamul lui, au murit de moarte naturală numai tatăl lui Caesar, Caius Caesar, şi nepotul lui Augustus, numit tot Caius, restul au fost asasinaţi.

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

V

TIBERIUS CLAUDIUS DRUSUS

[1] Numele Decimus vine de la numele zeiţei Decima, zeiţa Naşterii, luna a zecea.

[2] Nero, în limba sabină, înseamnă tare, puternic.

[3] Drusus a înfrânt pe germani în anul 16 e.n.

[4] I s-au acordat onorurile triumfale în anul 10 e.n.

[5] Claudius s-a născut la Lugdunum (Lyon), la 1 august anul 10 î.e.n., în ziua când s-a inaugurat templul fundării Romei şi al lui Augustus.

[6] Spectacolele de gladiatori date de Claudius împreună cu fratele său au avut loc în anul 6 e.n.

[7] Aceste jocuri date în onoarea zeului Marte, de care pomeneşte Augustus, s-au dat în anul 12 e.n.

[8] Silanus, tatăl acestui copil de care e vorba, se căsătorise cu Emilia Lepida, nepoata lui Augustus. Claudius era deci văr cu fiul lui Silanus.

[9] Muntele Albanus era în Latium. Pe acest munte, la o înălţime de 800 m, era clădit templul lui Jupiter Latialis, unde se sărbătoreau serbările latine.

[10] Sigilarele erau numite astfel ultimele zile ale Saturnalelor. În aceste zile se trimiteau statuete, păpuşi cadouri (sigilla). Saturnale – a se vedea nota 12 de la biografia lui Caligula.

[11] Preoţii lui Augustus au fost aleşi, prin tragere la sorţi, pentru prima dată în anul 14 e.n.; ei erau în număr de 21. La numărul lor au mai fost adăugaţi apoi de către senat Tiberius, Drusus, Claudius şi Germanicus.

[12] A fost consul de la 1 iulie până la 22 septembrie în anul 37 e.n.

[13] A suferit tot felul de jigniri, începând cu domnia lui Caligula.

[14] Conjuraţia lui Lepidus şi Getulicus a avut loc în anul 39 e.n., luna octombrie. A se vedea la biografia lui Caligula detalii mai ample.

[15] La moartea lui Caligula, senatorii se adunară în for, pentru a discuta situaţia nou creată.

[16] A plecat la Ostia în anul 48 e.n.

[17] Această conspiraţie a lui Gallus Asinius şi Statilius Corvinus a avut loc în anul 46 e.n.

[18] Furius Camillus Scribonianus unelti o răscoală armată. Scribonianus, influenţat de Annius Vinicianus, încercă să răscoale trupele sale contra lui Claudius Caesar, el fiind locotenentul lui Claudius în Dalmaţia. Trupele nu-l ascultară şi atunci Scribonianus fugi în insula Issa, unde se sinucise. Se sinucise de asemenea şi Vinicianus.

[19] În afară de consulatul ce-l avusese pe când nu era încă împărat.

[20] Primele două au fost în anii 42 şi 43 e.n.

[21] Distanţa între primul (anul 47 e.n.) şi ultimul consulat (anul 51 e.n.) e de patru ani.

[22] Funcţia de censor a deţinut-o în anul 47 e.n.

[23] După censorii Plancus şi Paulus, în anul 21 e.n.
[24] În timpurile străbune, *majorum temporibus*. În acest proces Cicero a apărat pe Rabirius Postumus.
[25] Azi insulele Stoechades se numesc insulele Hyères.
[26] Gesoriacum se numeşte azi Boulogne sur la mer.
[27] Triumf cu mare pompă, căci Claudius reprezentă în Câmpul lui Marte cucerirea unui oraş în Britania.
[28] Era un local special de distribuţie, ridicat de Agrippa. Aici se distribuiau buletinele de vot, banii şi darurile destinate poporului.
[29] E vorba de seceta din anul 52 e.n.
[30] Apeductul început de Caius Caligula în anul 38 e.n. a fost terminat de Claudius în anul 52 e.n.
[31] Pentru a-şi atrage simpatia poporului, împărţi daruri şi bani între anii 45 şi 52 e.n. Era un obicei vechi, impus de starea de sărăcie şi mizerie a plebeilor, încercându-se astfel să se evite eventualele mişcări şi frământări.
[32] Teatrul lui Pompei a ars în timpul lui Tiberius.
[33] În rolurile de crainici erau actori cu faimă, ca Stepanon.
[34] Jocurile seculare se sărbătoreau la o sută de ani, la 25 ianuarie.
[35] Naumachie, lupta de pe bărci, ce avea loc pe apa unui lac.
[36] Aulus Plautius, învingătorul britanilor, intră cu triumf în Roma.
[37] Insula lui Aesculap, pe Tibru, în Roma, unde i se închinase lui Aesculap un templu. Aesculap, fiul lui Apollo, era zeul medicinei.
[38] E vorba de Seleucus II.
[39] Cei dintâi creştini în Roma au fost dintre evrei. De aceea romanii confundau pe creştini cu evreii.
[40] Chrestus – Christos.
[41] Vezi nota 48 la biografia lui Caligula.
[42] Tatăl Aelliei Petina era între conspiratori, iar mama sa adulteră.
[43] Aellia Petina era împinsă şi convinsă de Narcis. Paulina era susţinută de Calist.
[44] Agrippina prezidează o luptă pe apă, îmbrăcată în hlamidă de aur; ea intervine prin Pallas pentru adoptarea lui Nero, fiul ei, de către Claudius, ca apoi să-l otrăvească pe Claudius, spre a ajunge împărat fiul ei Nero.
[45] Propunerea a fost făcută de Vitellius.
[46] După instigaţiile lui Pallas, adoptă pe Nero.
[47] Pompei şi Silanus au dispărut.
[48] Eunucul Possides întreţinea cel mai mare lux din Roma.
[49] Soţul a trei regine Drusilla: Drusilla sora regelui Ptolomeu şi Drusilla sora regelui Agrippa; pe cea de a treia n-o cunoaştem.
[50] Musafirul, un anume Vinius.
[51] Pentru un Theogonius, adică pentru un dobitoc.
[52] Desigur, e vorba de fiul istoricului.

[53] Inventă trei litere noi: o digamă întoarsă, care deosebea pe v consoană de v vocală; un antisigma)-(, care corespunde lui Ψ grecesc; a treia literă corespundea lui Y.

[54] Homer, *Odissea*, VI, v. 72. (trad. G. Murnu, E.S.P.L.A., 1956)

[55] E răspunsul oracolului lui Telephus, rănit de Achille şi care fu vindecat tot de Achille, cu rugina de pe sabie. Homer, *Iliada*, XV, v. 340. (trad. G. Murnu, E.S.P.L.A., 1956).

[56] Muri în noaptea dintre 12 şi 13 octombrie, anul 54 e.n.

VI

NERO CLAUDIUS CAESAR

[1] Suetonius confundă pe tatăl cu fiul. Tatăl a primit triumful după ce a învins pe allobrogi, iar fiul, fiind tribun al poporului în anul 96 î.e.n., făcu să se voteze legea relativ la sacerdoţiu.

Tacitus în *Annales*, I, 63, vorbeşte de războiul romanilor împotriva lui Arminius, regele cheruscilor, popor puternic în Germania, şi spune astfel: „Germanicus porunci apoi unei părţi din cavalerie să se îndrepte spre Rin, mergând de-a lungul Oceanului, şi, deşi putea să se întoarcă pe un drum cunoscut, dădu ordin lui Caecina să-şi treacă degrabă armata pe „Punţile lungi", cum se numea drumul îngust ce fusese construit odinioară printre mlaştinile nesfârşite de L. Domitius" (bunicul lui Nero, consul în anul 16 î.e.n.), proconsul în Africa. Tot *Tacitus* urmează: „În acest an (25 e.n.) muriră doi bărbaţi însemnaţi, Cn. Lentulus şi L. Domitius. Renumele lui Domitius venea de la tatăl său, stăpânul mării în timpul războiului civil şi partizan mai întâi al lui Antonius, apoi al lui Caesar; bunicul lui Nero căzuse în lupta de la Pharsalus (în anul 48 î.e.n.) unde Pompei a fost învins de Caesar; Pompei fusese ales ca bărbat al Antoniei celei mici, fiica Octaviei (sora lui Augustus). Trecând cu o armată Elba, el pătrunse în Germania mai adânc decât toţi comandanţii romani dinaintea lui. Pentru această faptă obţinuse onorurile triumfului".

Deci sunt trei Domitius: 1) Cn. Domitius străbunicul lui Nero, care se zice că ar fi luptat în războiul civil de partea asasinilor lui Caesar, a fost acuzat pe nedrept că n-ar fi fost împotriva lui Caesar, căci după moartea lui luptă pentru restabilirea republicii; 2) L. Domitius, bunicul lui Nero, care se luptă cu arvernii în Germania, şi 3) Cn. Domitius Ahenobarbus, tatăl lui Nero, consul în anul 32 e.n.

Şi alţi membri ai acestei familii au mai avut funcţii importante; censor a fost Cn. Ahenobarbus şi ulterior consul cu C. Fannius în anul 122 î.e.n., iar triumful l-a obţinut împotriva arvernilor. A fost numit censor în anul 115

î.e.n. cu Q. Mettelus. Fiul acestui Ahenobarbus ocupă aceleaşi funcţii cu oratorul L. Crassus, în 92 î.e.n.

[2] Vezi mai sus la biografia lui Caesar, cap. XXIII şi XXIV.

[3] E vorba de partidul optimaţilor.

[4] Când a fost prizonier la Corfinium, văzând că Massilia era hotărâtă să se supună, profită de un timp noros, se îmbarcă şi plecă. (Caesar, *Războiul civil*, II, 22)

[5] În lupta de la Pharsalus, Domitius, părăsind tabăra, fugi spre munte. Obosit în ultimul grad, a căzut la pământ. Prins de cavaleri, a fost ucis. (Caesar, *Războiul civil*, III, 99)

[6] Încearcă să se otrăvească, când era prizonier la Corfinium.

[7] Consulul Pedius, coleg cu Octavianus la consulat în anul 43 î.e.n., fu autorul legii Pedia, prin care se prevedea pedepsirea tuturor asasinilor lui Caesar. Legea a fost cerută în 44 î.e.n.

[8] Cassius şi Brutus, ucigaşii lui Caesar, îi încredinţară lui Domitius comandamentul flotei pe Marea Ionică, în timpul războiului de la Phillipi. Cn. Domitius pricinui triumvirilor o înfrângere; cu toate acestea armata lui Cassius şi Brutus a fost înfrântă în anul 42 î.e.n. (Dio Cassius, XLVII, 8)

[9] Asinius Pollio îl atrase pe Domitius, care şovăia, atât prin sfaturi bune, cât şi prin promisiuni. A se vedea *Velleius*, II, 76.

[10] A fost ales consul cu Sosius în anul 22 î.e.n.

[11] Antonius a fost aproape generos cu Domitius, deşi Cleopatra s-a opus tot timpul. Îmbolnăvindu-se de friguri, Domitius se sui într-o barcă şi porni pe apă, spunând că pleacă să ia aer. În realitate, el a trecut în tabăra lui Octavianus. Antonius, deşi afectat de acest lucru, i-a trimis totuşi echipajele, amicii şi sclavii (Plutarh – *Antonius* LXVIII). Cn. Domitius, singurul dintre toţi partizanii lui Antonius, n-a salutat-o niciodată pe Cleopatra cu numele de regină. (Velleius, II, 84)

[12] Plutarh spune că Domitius ar fi murit din cauza remuşcărilor pe care le-a avut în urma trădării lui Antonius.

[13] Domitius a trecut Elba, în capul armatei şi străbătu Germania, faptă ce n-a făcut-o nici un alt comandant roman. De aceea a primit insignele triumfului. (Tacitus, *Annales*, IV, 44)

[14] Acest Caesar era nepotul lui Augustus (vezi la biografia lui Augustus, cap. LXV).

[15] Tacitus, *Annales*, VI, 77, povesteşte că o femeie foarte cunoscută prin aventurile ei, numită Albucila, a fost acuzată de lipsă de respect faţă de principe. Cn. Domitius, Veleius Marsus şi Arruntius fură implicaţi ca complici ai Albucilei şi ca amanţi ai ei.

[16] Pyrges, sat în Etruria.

[17] Se căsătorise cu Agrippina în anul 781 ab urbe condita (adică anul 28 e.n.).

[18] Mama sa a fost alungată. Vezi mai sus la biografia lui Caligula, cap. XXIII.

[19] Agrippina, după moartea lui Domitius, se căsătorise din nou cu Passienus, care avea bogăţii imense.

[20] Adopţia a avut loc în anul 50 e.n.

[21] Când cei doi fraţi s-au întâlnit, Britannicus l-a salutat pe Nero după numele de adopţie, Nero Domitius; Agrippina s-a plâns lui Claudius de această obrăznicie. (Tacitus, *Annales*, XII, 41)

[22] Domitia Lepida, ucisă prin intrigile Agrippinei. (Tacitus, *Annales*, XII, 41) Antonius triumvirul avusese cu Octavia, sora lui Augustus, două fete: una, căsătorită cu Drusus, fu mama lui Germanicus, cealaltă, măritată cu L. Domitius, avu doi copii, pe: Cn. Domitius, soţul Agrippinei şi tatăl lui Nero, şi pe Domitia Lepida, soţia lui Valerius Messala Barbatus şi mama Messalinei Lepida care era vara împăratului.

[23] A primit toga virilă sub al cincilea consulat al lui Claudius şi al lui Orphitus, în anul 51 e.n. Nero îmbrăcă înainte de vreme toga virilă, ca şi cum ar fi fost în stare să guverneze. Claudius cedă linguşirilor, care cereau ca Nero să ia consulatul la 20 de ani, fiindcă a fost consul designat şi că în afară de Roma a avut putere proconsulară şi a fost numit prinţul tinerimii. Se împărţi, în numele lui Nero, bani soldaţilor, iar poporului, vin şi ulei. (Tacitus, *Annales*, XII, 41)

[24] Ceru şi obţinu pentru locuitorii din Bononia, ruinaţi de un incendiu, un ajutor de zece milioane sesterţi.

[25] Ceru să se dea rhodienilor libertatea, iar troienii să fie uşuraţi de sarcini publice.

[26] *Praefectus urbis*, un fel de guvernator al oraşului.

[27] Avea 16 ani când s-a căsătorit, în anul 53 e.n., cu Octavia, fata lui Claudius.

[28] Claudius a murit la 13 octombrie 54 e.n.

[29] I se făcu lui Claudius o înmormântare ca şi lui Augustus, cu onoruri divine, căci Agrippina nu vroia să fie mai prejos în măreţie decât Livia, bunica ei.

[30] La înmormântare, Nero pronunţă elogiul decedatului. Când vorbi despre vechimea neamului lui Claudius, despre consulatele şi triumfurile strămoşilor, toţi ascultau în tăcere. Când vorbi despre aptitudinea prinţului despre artă şi spuse că imperiul n-a suferit nici o înfrângere în afară, poporul asculta binevoitor. Când însă a început să laude prudenţa şi înţelepciunea împăratului defunct, toţi au început să râdă. (Tacitus, *Annales*, XIII, 3)

[31] Ceru în senat să se ridice o statuie tatălui său, Domitius.

[32] Toate onorurile erau îndreptate către Agrippina. Când un tribun îi ceru parola zilei, Nero îi spuse: „Cea mai bună dintre mame". Senatul îi oferi lictori cu titlul de dăruiţi „preotesei lui Claudius".

[33] Vru să desfiinţeze impozitele, dar după observaţiile senatului, care-i arătă că puterea lui este în legătură cu veniturile imperiului, renunţă.

[34] Au primit pensii Valerius Messala, fost consul cu Nero în anul 66 e.n., în sumă de 500 000 sesterţi. Aurelius Cotta şi Haterius Antonius obţinură o pensie, deşi îşi risipiseră averea fără rost.

[35] Aceasta s-a întâmplat în anul 66 e.n.

[36] Fiindcă n-avea curajul să se dezonoreze pe scenă publică, înfiinţă jocurile tinerimii, unde tineretul aristocratic se înscria în mare număr. (Tacitus, *Annales*, XIV, 15)

[37] Se zice că o femeie din aristocraţia romană şi foarte bogată, Aellia Catula, în vârstă de 80 de ani, dansa la aceste jocuri ale tineretului.

[38] Senatori şi femei din nobilime se compromiseseră pe arenă.

[39] Cavalerii aveau, după legea Roscia, 14 bănci în teatru, nu în circ.

[40] Acest amfiteatru a fost construit în anul 58 e.n.

[41] Quinquenalele au fost înfiinţate la Roma după modelul luptelor din Grecia. Nero era în vremea asta consul pentru a patra oară.

[42] Aceste băi, numite la început Neroniene, mai târziu s-au numit ale lui Alexandru Sever.

[43] Nici un cetăţean nu câştigă premiul elocinţei, dar toţi îl declarară învingător pe Nero.

[44] Augustus interzisese femeilor să asiste la luptele de atleţi (vezi mai sus la biografia lui *Augustus*, cap. XLIV).

[45] Tiridate, regele Armeniei, veni la Roma în anul 56 e.n.

[46] Nero a umplut teatrul cu podoabe de aur şi a făcut uriaşe donaţii publice în ziua aceea, ca să impresioneze pe Tiridate, regele Armeniei. Nero a fost consul în anii 56, 57, 58, 60 e.n.

[47] Coroanele de laur se depuneau în Capitoliu la ceremoniile triumfului. Sărbătoritul depunea şi el coroana lui de laur, dimpreună cu alte obiecte preţioase, în templul lui Jupiter.

[48] Pentru că la alegerile de praetori erau acum prea mulţi candidaţi faţă de locuri, Nero puse în capul listei câţiva candidaţi supranumerari, ca o consolare.

[49] După incendiul Romei, o parte din oraş s-a refăcut potrivit unui plan mai comod, cu străzi mai largi, casele având curţi, cu portice etc. (Tacitus, *Annales*, XV, 43)

[50] Nero acuza pe creştini că ei ar fi dat foc Romei. Iniţial, creştinismul era duşmanul celor bogaţi şi al tiranilor. El nu putea să fie acceptat de aristocraţi şi cavaleri.

[51] Vezi mai amplu această chestiune la Tacitus, *Annales*, XIII, 25.

[52] După legea lui Cincius (204 î.e.n.) nimeni nu trebuia să primească bani pentru pledoarie. Augustus abrogă legea în anul 23 î.e.n. Claudius, la insistenţele senatului, admite şi fixă la zece mii sesterţi maximum de onorariu pentru un orator. Cine va cere mai mult, va fi pedepsit. (Tacitus, *Annales*, XI, 5 şi 7)

[53] *Recuperatores*, o comisie compusă din 3 sau 5 membri, însărcinată la început să judece procesele dintre romani şi străini.

[54] Părintele său, după cum s-a arătat, a fost Domitius Ahenobarbus.

[55] Polemon II era regele Pontului, mort în anul 62 e.n. Domneşte după moartea tatălui său împreună cu mama sa. Caligula, în anul 39 e.n., îi dădu suveranitatea Pontului şi Bosforului. Trecu la iudaism, după ce se căsători

cu Berenice, fiica lui Herodot, regele calcilor. În anul 55 e.n. fu constrâns de Nero să abdice şi regatul său deveni provincie romană.

56 Au fost doi Cottius, mici conducători ai statelor alpine, pe la începutul imperiului.

57 Porţile Caspice, e vorba de defileul din Munţii Taurus (în Asia).

58 Se abţinea de la fructe, în schimb mânca cu lăcomie un fel de pere care se topeau în gură. Mânca aceste fructe moi şi zemoase, crezând că-i întăresc vocea şi-i dezvoltă timbrul.

59 „Muzica nu există dacă n-o auzi". Proverb citat de Lucian şi Aullus Gellus, XIII, 30.

60 De multă vreme era frământat de pasiunea de a juca într-un teatru cu o scenă mare. Nu cântase decât în casă şi la Juvenalia, unde venea lume puţină. Atunci, pentru a-şi satisface pasiunea, fiindcă încă nu îndrăznea să se manifeste la Roma, îşi alese Neapolul. Sărbătorirea Juvenalelor fu instituită de Nero, cu ocazia celei dintâi raderi a bărbii lui, pe care el o puse într-o cutiuţă de aur şi o consacră lui Jupiter.

61 Cutremurul şi dărâmarea teatrului erau intrepretate de mulţi ca de rău augur. Nero credea că zeii l-au apărat pe el şi pe spectatori, căci după ce s-a golit, teatrul s-a şi prăbuşit imediat. (Tacitus, *Annules*, XV, 34)

62 Cluvius Rufus a fost consul în anul 41 e.n.

63 Praetorul se numea, se zice, Larcius Lydus.

64 A închis un loc unde el conducea carul. Asistau la început numai cei invitaţi, apoi toată lumea.

65 Circus Maximus, loc de spectacole, cuprindea în timpul lui Nero 250 000 spectatori.

66 Semnalul curselor de care se făcea agitând o fâşie de pânză.

67 A plecat în Achaia în anul 66 e.n.

68 Cassiope, oraş în Corcyra.

69 „Iată talentul şi isprăvile acestui principe: să danseze ca un comedian de rând în teatre străine şi grecii l-au văzut pe stăpânul lumii disputând nişte coroane inutile", spune Juvenal, VIII, 224.

70 N-avea voie nimeni să iasă din teatru fără să se expună la mari neplăceri. Delatorii reţineau numele celui ce pleca şi-l anunţau lui Nero. Obligaţi să stea o zi şi o noapte pe scaun, mulţi s-au îmbolnăvit. (Tacitus, *Annales*, XIV, 15)

71 Se supunea la toate regulile jocului: să nu scuipe, să nu-şi sufle nasul, să nu-şi şteargă sudoarea decât cu haina.

72 Augustanii erau un corp de cavaleri romani, care, bine făcuţi, aplaudau zi şi noapte pe Nero, numindu-l divin. În schimb, ei căpătau onoruri şi o situaţie.

73 Nero se deghiza într-un sclav şi, cu o bandă după el, colinda străzile Romei, localurile de perdiţie. Cei ce-l însoţeau furau mărfurile expuse spre vânzare şi loveau pe trecători. Însuşi împăratul fu lovit în aceste încăierări şi de aceea multă vreme avea câte un semn pe faţă. (Tacitus, *Annales*, XIII, 25)

[74] De când a fost lovit, se înconjura de soldaţi şi gladiatori. Când ciocnirea era mică, el o lăsa în pace să se termine de la sine. Când era mare, se amesteca şi el, folosind armele.

[75] Nero încuraja intrigile din teatru, sprijinind pe partizanii histrionilor. Se ascundea prin mulţime şi privea luptele dintre comedianţi.

[76] Unii istorici spun că Agrippina – stăpânită de pasiunea de a conduce – s-a prezentat lui Nero când era beat şi incestul putea fi săvârşit. Fabius Rusticus spune că Nero a dorit această neruşinare, dar a fost oprit de Actea. (Tacitus, *Annales*, XIV, 2)

[77] Mai târziu, în anul 62 e.n., l-a otrăvit pe Doryphorus, fiindcă s-a opus căsătoriei cu Poppea.

[78] Nero cheltuia, după cele ce ne spune Tacitus, cam două miliarde două sute milioane sesterţi.

[79] Canusium, oraş în Apulia, renumit prin lâna sa.

[80] Masycii, popor în Mauretania, ai căror cai erau renumiţi.

[81] Această statuie, înaltă de 120 picioare, opera lui Zenodor, după cum spune Plinius în *Hist. nat.* XXXIV, 18, era un obiect religios, fiind consacrată Soarelui, după condamnarea crimelor lui Nero.

[82] Amfiteatrul imens e clădit pe locul unde erau lacurile lui Nero, început de Vespasianus şi terminat de Titus în anul 79 e.n., şi cuprindea circa 50 000 spectatori.

[83] „Construi un palat în care nu se ştia ce să se admire mai mult: bogăţia interioară de aur şi pietre, ori frumuseţea din afară cu parcuri, lac, pădure, câmpie." (vezi Tacitus, *Annales*, XV, 42)

[84] Severus şi Celer, arhitecţii lui Nero, vroiau să facă ceva de necrezut – un canal navigabil de la Lacul Avernus până la gura Tibrului. Încercarea de a tăia munţii a fost infructoasă.

[85] Cavalerul roman despre care e vorba se numea Cesellius Bassus. (Tacitus, *Annales*, XVI, 1)

[86] Ca să strângă bani, jefuia Italia, ruina provinciile, popoarele aliate şi cetăţile zise libere. Nici zeii nu erau cruţaţi. Se jefuiau templele şi se fura aurul. (Tacitus, *Annales*, XV, 45)

[87] Verbul *morari* cu *o* lung înseamnă a rămâne, iar verbul *morari* cu *o* scurt = a fi nebun.

[88] Iulius Pollio, tribunul cohortei praetoriene, era cel care avea în paza lui pe Locusta, condamnată pentru otrăviri.

[89] Legea Iulia condamna pe otrăvitori.

[90] De obicei, copiii de împăraţi mâncau cu alţi nobili la o masă alături de a părinţilor.

[91] Nero, fără să se mişte din loc, spuse că e un accident trecător la Britannicus şi că-i va trece.

[92] Din ordinul lui Nero i se luară toate onorurile Agrippinei: garda de onoare, ca fostă soţie de împărat, şi însăşi locuinţa îi fu schimbată.

[93] Anicetus, însoţit de Herculeus, comandantul bărcii, Galeris şi Olaritus, centurionul flotei, au ucis-o.

[94] Centurionii şi tribunii, sfătuiţi de Burrhus, felicitară pe Nero că a scăpat ţara de primejdie. Cei mai mari se întreceau în linguşiri cu cei mici şi ordonară rugăciuni în temple, jocuri anuale pe timp de 5 zile, ridicarea unei statui de aur zeiţei Minerva, iar senatul consideră ziua de naştere a Agrippinei zi nefastă. (Tacitus, *Annales*, XIV, 10 şi 12)

[95] E vorba de mătuşa sa Domitia.

[96] Poppea era fiica lui Titus Ollius. Ea a luat numele bunicului ei Poppeus Sabinus, care fusese consul şi onorat cu triumful. Nimic nu-i lipsea Poppeei, zice Tacitus, decât un suflet cinstit. A fost măritată cu cavalerul roman Crispinus.

[97] Taurus, consul în anul 36 e.n., iar în anul 31 e.n. obţinuse triumful după succesele din Africa.

[98] Repudie pe Octavia în anul 63 e.n.

[99] Anicetus, un ticălos născut pentru crime, inventă acuzaţii în faţa unei comisii alese de Nero. Octavia muri în vârstă de 20 ani.

[100] Seneca se sinucise în anul 66 e.n.

[101] E vorba de liberţii lui, Doryphorus şi Pallas.

[102] Cometele erau considerate ca semne aducătoare de nenorociri.

[103] Cassius fu deportat în Sardinia şi chemat ulterior de Vespasianus.

[104] După masacrul atâtor oameni iluştri, vrea să ucidă şi pe virtuosul Thrasea. El nu s-a apărat şi şi-a tăiat venele.

[105] Nero, ca să ajute poporul rămas fără locuinţă, îi dădu voie să-şi ridice case provizorii pe Câmpul lui Marte şi în propriile lui grădini. Se improvizară la repezeală câteva locuinţe.

[106] „E greu de socotit numărul caselor particulare, al palatelor şi templelor care au fost distruse: cele mai vechi monumente religioase, al lui Servius Tullius, ridicat şi închinat Lunii, templul lui Jupiter Stator, închinat lui de Romulus, palatul lui Numa, templul Vestei, bogăţiile din toată lumea adunate aici şi capodoperele greceşti, care nu se mai pot repara", spune *Tacitus*.

„Se zvonea chiar că, în momentul arderii, Nero era suit pe scările unui teatru particular, ca să cânte arderea Troiei, căutând o comparaţie între dezastrul antichităţii şi dezastrul prezent", ne spune tot *Tacitus*.

[107] Caii de Asturia n-au mers obişnuit, ci merg numai în buestru.

[108] Phaen, Epaphrodite şi Sporus sunt cei trei oameni de încredere ai lui care l-au însoţit până s-a sinucis.

VII

SERVIUS SULPICIUS GALBA

[1] Livia a fost soţia lui Augustus, căruia i-a supravieţuit.

[2] *Ad gallinas* – la casa cu găini. Această anecdotă e povestită şi de Plinius, *Historia naturalis*, XV, 40, 2.

[3] Vezi mai sus la biografia lui Iulius Caesar, cap. XV, unde se vorbeşte de Quintus Capitolinus şi reconstrucţia Capitoliului ars într-un incendiu.

[4] După mitologia romană, Zeus-Jupiter era fiul lui Saturn şi al Rheei. Cel mai puternic dintre zei. Devenind stăpânul lumii împărţi universul cu Neptun şi Pluton. Neptun luă oceanul, mările, fluviile, iar Pluton infernul. Jupiter avea o mulţime de nume: Olimpianul, Stator, Cassius, Tonans, Latialis etc.

[5] Pasiphae, vezi această legendă la biografia lui Nero.

[6] Un fel de răşină.

[7] De culoare gălbuie.

[8] Servius Galba a fost consul în anul 144 î.e.n. Războiul cu Viriathus a avut loc în anul 139 î.e.n.

[9] Vezi mai sus la biografia lui Nero, cap. III. Legea Pedia cerea pedeapsa ucigaşilor lui Caesar.

[10] Aceasta s-a petrecut în anul 22 e. n. A avut coleg pe Haterius Agrippa.

[11] Comandant roman, a distrus Corintul în anul 146 î.e.n.

[12] Aceştia au fost consuli în anul 3 î.e.n. Deci, Servius Galba s-a născut la 24 decembrie, anul 3 î.e.n.

[13] La Augustus sau Tiberius, după cum relatează Tacitus, *Annales*, VI, 20. Tacitus susţine că Tiberius şi nu Augustus i-a făcut prorocirea că va guverna mai ales după ce-i spusese Galba vârsta lui, care era destul de înaintată.

[14] A îmbrăcat *toga virilă* în anul 14 e.n.

[15] Fortuna, după mitologia romană, este personificarea soartei bune sau rele, care urmăreşte pe fiecare om. Este ceea ce numim noi norocul. În timp ce destinul este zeul inflexibil, o forţă oarbă şi invincibilă.

[16] Prizonierii de război erau vânduţi ca sclavi. În anul 167 î.e.n. au fost vânduţi ca sclavi 150 000 de locuitori ai Epirului. În timpul înăbuşirii răscoalei din Sardinia, au fost vânduţi ca sclavi peste 80 000 de locuitori ai acestei insule. Prizonierii de război erau vânduţi de quaestorul care întovărăşea armata la licitaţie. Îi cumpărau negustorii care-i revindeau altora cu preţ mai mare. Insula Delos, ca şi Roma, era o piaţă mare de sclavi. Negustorii de sclavi (*mangones*) îi expuneau goi, cu o placă la gât în care se subliniau calităţile sclavului. Erau aşezaţi alături de o lance înfiptă în pământ (*sub hasta*) sau aveau o coroană pe cap (*sub corona*). Afară de sclavii *juris gentium* şi prizonierii, ajungeau sclavi cetăţenii condamnaţi în urma unei crime sau din pricina eschivării de la serviciul militar, sau fiindcă nu şi-au

declarat averea la recensământ, sau n-au achitat o datorie în timpul celor 30 de zile (*dies justes*) date de justiţie. Aceştia erau sclavi prin dreptul civil (*juris civilis*). Mai erau sclavi şi copiii de sclavi.

Din punct de vedere juridic, sclavii nu erau consideraţi ca oameni, ci ca obiecte. Ei puteau fi ucişi, vânduţi, lăsaţi prin testament, dăruiţi ca orice lucru (*res mancipi*). Stăpânul lor era *dominus* şi avea asupra sclavilor *dominica potestas*, spre deosebire de *patria potestas*, puterea tatălui asupra copilului. Ei nu se puteau căsători legal, ci prin formula de *contubernium*, adică alianţă, conlocuire (contubernium, însemnând cort). Stăpânii aveau dreptul de viaţă şi moarte asupra lor (*jus vitae necisque*). Pentru anumite fapte grave – crime, furturi etc. – erau însemnaţi în frunte cu un fier roşu sau obligaţi să poarte la gât o furcă de lemn (*furcifer*). Dacă stăpânul se întâmpla să fie ucis şi nu se ştia autorul, toţi sclavii din casă erau ucişi fără nici o judecată.

17 Este Cn. Domitius Ahenobarbus, tatăl lui Nero şi soţul Agrippinei.

18 Jocurile florale aveau loc în luna mai. Durau aproape toată luna şi erau foarte libere în distracţii. *Ludi florales* sau *Floralia* era una din sărbătorile anuale foarte însemnate la Roma. S-au instituit sub influenţa greacă în anul 238 î.e.n. şi conform Cărţilor Sibiline, care sfătuiau să îmblânzească pe zeiţa florilor, grânelor, vegetaţiei, pe zeiţa Flora. Serbarea se ţinea de la 28 aprilie până la 3 mai în fiecare an. Prima zi de spectacol, căci aveau loc lupte de gladiatori, curse etc., coincidea cu ziua naşterii (*dies natalis*) zeiţei, care era totodată şi ziua construirii templului Florei lângă Circus Maximus. Se împărţeau daruri poporului şi aveau loc spectacole cu mimi şi hetaire.

19 A fost guvernator în Aquitania în anul 31 e.n. Aquitania era o provincie romană în Gallia, în partea meridională.

20 El a deţinut deci funcţia de consul de la 1 ianuarie la 1 iulie 33 e.n.

21 A fost numit comandant în Germania în noiembrie 33 e.n. Getulicus fusese omorât de Caligula, fiindcă urzise un complot cu Lepidus contra împăratului.

22 Getulicus era un şef blând.

23 Expediţia în Britania era proiectată pentru anul 43 e.n. Vezi la biografia lui Caligula, cap. XLIV.

24 A fost numit proconsul în anul 45 e.n.

25 Quindecemvirii erau însărcinaţi cu păstrarea Cărţilor Sibiline.

26 Preoţii titieni păstrau în Roma tradiţia sacrificiilor şi ceremoniilor religioase sabine.

27 Preoţii augustali întreţineau cultul în memoria lui Augustus.

28 Spania Tarraconeză i s-a oferit în anul 51 e.n. Acolo rămase până în anul 58 e.n.

29 El a fost guvernator între anii 60-68 e.n.

30 Vindex, guvernatorul Galliei, fusese învins unde e azi oraşul Besançon de Virginius Rufus, guvernatorul Germaniei superioare, în mai, anul 68 e.n.

[31] Unitatea principală în armata romană era legiunea. Legiunea avea circa 6 000 de oameni. În timpul imperiului era împărţită în 10 cohorte şi fiecare cohortă în 3 manipule, iar manipulul era divizat în două centurii. Unitatea tactică era centuria.

Comandanţii legiunilor erau tribunii aleşi prin tragere la sorţi. Caesar numeşte comandanţi dintre ofiţerii pe care-i numea *legati-legionis*. De obicei, foştii praetori conduceau legiunea.

Legiunea avea şi 300 de cavalerişti şi tot aparatul de meşteşugari. Serviciul militar activ dura de la vârsta de 17 până la 45 de ani.

Armele de apărare erau: a) *galea*, coif de piele la început, de metal mai târziu. Adesea i se punea şi o vizieră, ca să apere faţa; b) *lorica* – o cuirasă de piele, de curele împletite. Mai târziu lorica se făcea de metal. În dreptul inimii se punea o placă de metal, dacă lorica era din piele sau din inele metalice; c) *ocrae*, un fel de jambiere de metal, care acopereau partea de sus a picioarelor; d) *clipeus*, un scut de bronz.

Armele de atac erau: sabia lungă (*gladius gallicus*) sau scurtă (*hispanus*) cu două tăişuri. O purtau soldaţii într-o teacă în partea dreaptă, căci în stânga aveau câte un pumnal; *hasta* (lance) sau *pilum*. Era un mâner de lemn cu un fier ascuţit în vârf. Se întrebuinţa ca armă de aruncat; mai foloseau apoi praştiile şi un fel de suliţe uşoare, de aruncat de la distanţă. Soldaţii care se distingeau în război erau decoraţi cu medalii (*phalerae*) sau primeau brăţări (*armillae*), colane (*torques*), coroane (*coronae*), bani şi pradă de război.

Generalii comandanţi erau răsplătiţi cu mulţumiri publice sau cu micul triumf (*ovatio*). Comandanţii ce posedau *imperium* erau răsplătiţi cu triumful cel mare (*triumphus*).

[32] Vindex comanda şi trupele din Gallia.

[33] Nimphidius Sabinus a fost ucis la Roma în iulie 68 e.n. fiindcă încercase să răzvrătească pe praetorieni.

[34] H. Fonteius Capito a fost ucis în Germania inferioară după instigaţia lui C. Aquinus şi Fabius Valens, în anul 68 e.n.

[35] Clodius Macer a fost ucis de Trebonius Garucianus în anul 68 e.n., din ordinul lui Galba, fiindcă se răzvrătise în Africa. (Tacitus – *Historiae*, I, 7)

[36] Tacitus spune că era rudă cu Galba. De aceea Otho l-a alungat în colonia Aquinum (lângă Latium). Vitellius l-a ucis.

[37] Atellanele erau un fel de comedii populare. Numele lor vine de la oraşul Atella din Campania, unde se crede că şi-au avut obârşia.

[38] Cavalerii purtau inelul specific ordinului lor ce le era dat de stat.

[39] Tigellinus se născuse în Agrigent. Îşi petrecuse tinereţea în sărăcie la Scyllacium, în Calabria. Frumuseţea lui a atras pe Agrippina şi Iulia, fiicele lui Germanicus, dar şi ura soţilor lor Domitius şi Vinicius. Fu exilat din Roma. În urma unor moşteniri, se întoarse la Roma, ocupându-se cu creşterea cailor de curse. Se apropie iarăşi de Nero. Luat de acesta ca tovarăş al orgiilor lui ascunse, Tigellinus fu atotputernic peste voinţa lui

Nero. (Tacitus, *Annales*, XIV, 51) Obţine podoabe triumfale, captează moşteniri şi e duşmanul neîmpăcat al Octaviei.

40 Piso Frugi Licinianus era fiul lui M. Crassus şi al Scriboniei.

41 Îl adoptă la 10 ianuarie 69 e.n.

42 De fapt la sacrificii, focul trebuia să ardă continuu, tămâia să fie pregătită în cădelniţă, vin în vasul sacru şi un tânăr să poarte obiectele pentru sacrificii.

43 Vers din Homer, *Iliada*, V, 254. (trad. G. Murnu, E.S.P.L.A:, 1956)

44 Pieri în 15 ianuarie 69 e.n.

VIII

MARCUS SALVIUS OTHO

1 Oraş în Etruria.

2 Lucius Otho fusese consul în anul 33 e.n.

3 Despre răscoala lui Camilus, vezi mai sus la biografia lui Claudius, cap. XIII.

4 Această onoare a fost conferită de Nero lui Nerva şi Tigellinus.

5 Cognomen, poreclă ce se adăuga la nume şi prenume. Vezi la biografia lui Caesar, nota 1.

6 Salvius Otho s-a născut în anul 32 e.n., în luna aprilie 29.

7 Domitius Ahenobarbus era tatăl lui Nero.

8 Soţul Poppeei Sabina era Crispinus Rufus, cavaler roman.

9 A fost numit administratorul Lusitaniei (provincie romană în Spania – Portugalia de azi), în anul 58. e.n.

10 Era dator cam cinci milioane sesterţi.

11 Miliarul de aur era o coloană ridicată de Augustus în anul 21 î.e.n. în Forum, în faţa templului lui Saturn, de unde se calculau distanţele pentru toate drumurile romane.

12 Cei care prevestesc după examinarea măruntaielor victimelor.

13 Atât femeile cât şi bărbaţii purtau un fel de ghete numite *calceus*. Era încălţămintea obişnuită. Forma, culoarea, înălţimea calceului varia după condiţia persoanei. Ale senatorilor erau înalte cu semi-jambierele lucrate din piele fină. Nobilii îşi coseau pe gheată o monedă de fildeş în formă de lună. Marii demnitari purtau aşa-zisele ghete de culoare roşie, *calceus mulleus*. Femeile purtau aceste ghete în diferite culori, deşi ele se asemănau cu sandalele.

Sandalele erau ca şi azi formate dintr-o talpă de piele tare, întărită de o căpută, ca să apere călcâiul. Sandalele – *solea* acopereau piciorul, *crepida* se înnodau mai sus, pe gleznă.

Soldaţii purtau *caliga*, o încălţăminte solidă, bătută în cuie.

[14] Relativ la moartea lui Galba, vezi biografia lui Galba. Relaţii despre moartea lui Piso, vezi Tacitus, *Hist.* I, 43 şi Plutarh, *Galba.*

[15] „Adică la ce bun o muncă inutilă?" sau „De ce să mă amestec unde nu-mi fierbe oala?"

[16] Romanii credeau că aceste scuturi erau căzute din cer, iar preoţii le ascunseseră în templul lui Marte. Se scoteau din templu la calendele lui Marte de către preoţii salii şi se puneau la loc la sfârşitul lunii.

[17] S-a oprit la Brixellum între 6 şi 14 aprilie 69 e.n., localitate pe Pad.

[18] Pe lângă tribunii angusticlavi, se ştie că mai erau şi tribunii plebei. Tribunii plebei apărau drepturile plebei, când erau călcate – *jus auxilii*; puteau să se întrunească cu plebeii şi să discute cu ei pe triburi – *Jus cum plebe agendi* – şi puteau să dea anumite ordonanţe pentru plebei – *jus edicendi.* Puterea lor nu se transmitea altora, ca să acţioneze în numele lor, nici nu aveau autoritate în afară de Roma, mai mult de 1 000 paşi. În schimb, persoana lor era inviolabilă şi sacrosanctă. Cine s-ar fi atins de ei era condamnat la moarte.

Participau în senat, fără a discuta legile, dar aveau dreptul de *veto* (*intercessio tribunicia*) când interesele plebeilor erau ameninţate.

Apoi câştigară dreptul de a cita pe justiţiabili – *vocatio* – şi de a aresta pe cei refractari (*jus prehensionis*), dacă colegul tribunului nu-şi exercita dreptul de veto. Prin dreptul de coerciţiune (*vocatio* şi *jus prensionis*) tribunul putea să suspende toate actele publice în justiţie.

Tribunii plebei căpătară dreptul de a prezida *concilia plebis* şi mai târziu comitiile tribute. Apoi au căpătat dreptul de a cere pedeapsa cu moartea înaintea conciliilor plebei şi puteau să dea în judecată pe un consul, ba îl şi puteau aresta în timpul judecăţii. Tribunii aveau dreptul de a convoca senatul şi a cere *senatus-consultum.*

[19] A murit la 17 aprilie 69 e.n., în urma luptei de la Bedriac, de lângă Cremona.

[20] Isis – vechea divinitate egipteană, asimilată de greci cu Ceres, de romani cu Junona. Ea, conform legendei, l-a învăţat pe om să semene grâu. Împreună cu Osiris, soţul şi fratele ei, şi Horus, copilul lor, formau o trinitate.

IX

AULUS VITELLIUS

[1] Q. Eulogius a fost liberat de Vitellius, fiind apoi numit de acesta secretarul lui.

[2] Faunus, fiul lui Picus, nepotul lui Saturn. „Se spune că al treilea rege care guvernă pe aborigeni, după Saturn, fu Faunus. Sub domnia acestui principe-conducător veni Evandru din Palante, oraş în Arcadia, în Italia.

urmat de un mic număr de cetăţeni (Justin, XLIII, 1)." Este vorba de timpurile legendare ale lui Evandru.

[3] Vitellia, divinitate latină, soţia lui Faunus, regele aborigenilor, care după moartea lui a fost adorat ca o divinitate a ogoarelor.

[4] Acelaşi lucru s-a întâmplat şi cu familia Claudia (vezi la biografia lui Tiberiu, cap. I).

[5] Mons Janiculum, una din multele coline pe care era aşezată Roma. Se numeşte Janiculum, după unii, de la *janua* – poartă, fiindcă această colină a fost cea dintâi întărită şi a fost la început poarta Romei. După alţii, numele îi vine de la zeul Janus, cel cu două feţe, care iubea Janiculul. Pe Janiculum s-au retras şi plebeii, când se luptau pentru drepturile lor cu patricienii. Pe această colină a fost ultima retragere a plebeilor la 287 î.e.n.

[6] Aequii sau equii, popor de munte în mijlocul Italiei, între latini, marsi şi hernici. Ca să fi fost în dependenţa altor popoare e greu de afirmat. La început erau în legătură cu popoare care erau inamice Romei.

[7] Nuceria – oraş în Campania, azi Nocera.

[8] Orator celebru în timpul lui Augustus, care l-a exilat din pricina discursurilor lui satirice şi a murit în mare mizerie.

[9] Aulus a fost consul în anul 32 e.n. şi a murit în timpul funcţiei consulare.

[10] Consulatul lor a fost în anul 32 e.n.

[11] Quintus fu gonit din senat de către Tiberius, care a scos din senat pe toţi senatorii care sărăciseră din cauza desfrânării şi luxului. Între ei au fost şi Quintus, împreună cu Vibidius Varro, Marius Nepos, Appius Appianus, Cornelius Sylla şi Q. Vitellius. (Tacitus, *Annales*, II, 48)

[12] Cn. Piso a fost praefect în Siria în anul 16 e.n. L-a ucis pe Germanicus şi, fiind acuzat, s-a sinucis în anul 19 e.n.

[13] A fost consul cu Persicus în anul 33 e.n., apoi guvernator al Siriei în anul 35 e.n.

[14] A fost ales consul de două ori: o dată la 1 ianuarie 43 e.n. şi altă dată la 1 ianuarie 47 e.n. Consulatele au început normal şi au durat un an, conform tradiţiei.

[15] Vezi biografia lui Claudius, cap. XVII.

[16] La întoarcerea lui din Siria, spaima ce i-o inspira Caligula şi prietenia cu Claudius făcură din el un linguşitor şi a rămas pentru posteritate model de josnicie. (Tacitus, *Annales*, VI, 32)

[17] Narcis a fost libertul lui Claudius. El a contribuit la moartea Messalinei. Se bucura de cea mai mare trecere pe lângă Claudius. A murit în anul 53 e.n.

[18] Pallas a fost de asemenea libertul lui Claudius. Susţine pe Agrippina. Se dedă la toate ticăloşiile. Moare ucis în anul 51 e.n.

[19] Erau zeităţi sau spirite protectoare ale căminului familial, cărora li se închina un mic altar într-un colţ al casei.

[20] Vezi biografia lui Claudius, XXI.

[21] Au fost consuli în anul 48 e.n.

[22] S-a născut la 23 septembrie anul 15 e.n.

[23] Vezi biografia lui Nero, cap. XXI şi XXII.
[24] Spintria – om desfrânat, pederast.
[25] S-a căsătorit cu Petronia, fiica lui Publius Petronius Turpilianus, care a deţinut funcţia de consul în anul 61 e.n.
[26] L-a trimis în Germania ca să comande, la insistenţa lui Titus Vinius Rufinus, unul din cei mai avari şi mai lipsiţi de caracter oameni ai timpului. Vezi biografia lui Galba, cap. XIV şi Tacitus, *Historiae*.
[27] Sinuessa, oraş în Campania.
[28] Formiaearum, oraşul volscilor, lângă mare. Azi se numeşte Mola di Gaëta.
[29] La începutul lunii ianuarie anul 69 e.n.
[30] Este vorba de Caius Iulius Caesar.
[31] Oraş în Gallia, pe Ron, capitala allobrogilor.
[32] Bedriacum sau Betriacum, oraş aşezat între Verona şi Cremona.
[33] A desfiinţat cohortele praetoriene fiindcă ele nu aveau încredere în el şi nici Vitellius în ele. Era momentul să-şi aducă legiunile lui.
[34] Vitellius plecă spre Cremona şi, după ce asistă la jocurile date de Cecina, vroi să se oprească pe câmpul unde s-a dat lupta, la Bedriacum, şi să vadă cu propriii săi ochi urmele victoriei. Spectacol crud şi respingător. Unii plângeau mişcaţi de soarta omului, numai Vitellius privea fără emoţie atâtea mii de oameni lipsiţi de o înmormântare. Ba chiar vesel şi neştiind ce-l aşteaptă, oferi un sacrificiu divinităţilor locale. (Tacitus, *Historiae*, II, 70)
[35] La 25 mai, anul 69 e.n., Marte, zeul războiului, era fiul lui Jupiter şi al Junonei. Grecii îl numeau Ares. Alte legende spun că Marte ar fiul Junonei, dar nu şi al lui Jupiter.
[36] Vitellius a intrat în Roma către jumătatea lui iulie a anului 69 e.n.
[37] Lupta a avut loc la 18 iulie între galli şi romani.
[38] Câmpul lui Marte era terenul aşezat la marginea Tibrului şi la poalele celor şapte coline. Câmpul lui Marte era tot aşa de însemnat pentru romani ca şi Forum. El a jucat acelaşi rol ca şi forumul în viaţa politică şi privată a romanilor. În Câmpul lui Marte se făceau alegerile; aici tinerimea făcea exerciţii de gimnastică sau militare. Tot în Câmpul lui Marte era şi vestitul Pantheon, apoi obeliscuri şi statui. Câmpul lui Marte era o câmpie sacră. Se puteau clădi numai edificii religioase şi publice, dar nu particulare. Roma de azi este aşezată pe Câmpul lui Marte.
[39] Zeii Mani. Romanii credeau că omul, după moarte, trăieşte sub pământ şi că moartea este o altă viaţă. De aceea se vărsa vin pe mormântul celui mort pentru a-şi potoli setea şi i se aducea mâncare pe mormânt. Morţii erau fiinţe sacre, un fel de zei ai casei. Se mai numeau, pe lângă Mani, şi *genii*. Mormintele erau locuinţa acestor fiinţe divine, iar jertfele se făceau acestor *Dies Manes* care erau zeii subpământeni. La mormintele lor era un altar pentru aducerea de sacrificii ca la toţi zeii. După credinţele romanilor, dacă acestor zei nu li se da hrana şi onorurile cuvenite, ei ieşeau din mormânt şi pedepseau pe cei ce nu le aduceau ofrandele trimiţând diferite boli asupră-le. Zeul împăcat era protectorul familiei.

[40] Culegerea de poezii ale lui Nero se numea *Dominicum*.
[41] Cel târât astfel se numea Iunius Blesus.
[42] Partidul venet era cel îmbrăcat în albastru la jocuri. Vezi mai sus cap. VII.
[43] Chaldeii erau astrologi. Ei căutau să prezică fapte şi evenimente din cercetarea astrelor.
[44] Trupele au trecut de partea lui Vespasianus.
[45] Armatele din Siria se revoltară în iulie.
[46] Valens şi Cecina, conducătorii trupelor.
[47] Învins la Cremona de Antonius Primus (între 27-31 octombrie).
[48] Trădat de Cecina, care scrisese pe steaguri numele lui Vespasianus; trădat de Lucillius Bassus, comandantul flotei la Ravenna, trădat de 14 cohorte practoriene şi alte trupe care se predau la Narnia.
[49] Tratatul îl făcu la 17 decembrie 69 şi muri la 20 decembrie 69 e.n.
[50] După mitologie, zeiţa Concordia era fiica lui Jupiter şi Themis. Se spunea că era foarte onorată în Olimp de zei. A avut multe temple în Roma. Era reprezentată printr-o femeie ce ţinea în mână o ramură de măslin şi un caduceu. Era o *concordie* civilă şi una militară.
[51] Este una din cele şapte coline ale Romei. Numele se spune că i-ar veni de la regele Albei Aventinus, care avea mormântul pe Aventin. De pe această colină a consultat Remus auspiciile. Aventinul a fost a patra colină, care, prin încorporarea sa la Roma, măreşte statul roman. Deşi această colină nu era cuprinsă în *pomoerium*, adică în incinta religioasă a cetăţii, din cauza mormintelor străine, totuşi pe ea s-au construit temple şi clădiri foarte renumite. Acolo era templul Dianei, ridicat în timpul lui Servius Tullius de romani şi de latini ca un loc comun pentru ambele popoare. Tot pe Aventin era casa particulară a lui Traian. Împăratul Claudius incluse şi colina Aventin în incinta religioasă a Romei. Colina aceasta e renumită prin faptul că aici s-au retras plebeii.
[52] *Gemoniile*. Cuvântul pare a deriva din *gemitus* – geamăt. Era o scară cu două rampe, care se înălţa în for. Pe treptele ei se expuneau cadavrele celor condamnaţi la moarte prin spânzurătoare. Cadavrele erau expuse până ce magistratul da ordin să fie aruncate în Tibru.
[53] Tolosa este oraşul Toulouse de azi.

X

TITUS FLAVIUS VESPASIANUS

[1] Se face aluzie la războiul civil din anii 68-69 e.n. Galba se ridicase împotriva lui Nero, Otho împotriva lui Galba, Vitellius împotriva lui Otho, Vespasianus împotriva lui Vitellius.
[2] Galba, Otho şi Vitellius au murit toţi trei de moarte violentă.

[3] Trebuie menţionat că la romani conducerea păstra aparenţă republicană. De aceea, capul statului nu se chema nici *rex*, nici *dominus*, ci *princeps*, adică primul magistrat. Titlul de *imperator* se da comandantului victorios după război. El semnifică puterea militară a principelui.

[4] La Roma, nobleţea provenea dintr-o funcţie publică. Cel dintâi dintr-o familie, care ocupa o funcţie publică, se numea *homo novus*. Descendenţii lui făceau parte din nobilime şi aveau dreptul să păstreze imaginile înaintaşilor lui (*jus imaginum*) care era un grad al nobleţei. Aici *jus imaginum* corespunde unui grad nobilitar. Luxul luă locul simplităţii de odinioară. Familiile nobile se îngrijeau de prestigiul lor; în ochii opiniei publice avea o mare importanţă vechimea ginţii şi existenţa unor strămoşi iluştri. Adesea se falsificau analele familiei, se înmulţea numărul persoanelor ilustre din ginta respectivă şi apăreau strămoşi cărora li se atribuiau acte de eroism de domeniul fanteziei. Tradiţiile familiale au putut să se păstreze graţie dreptului de a avea imagini de ceară ale strămoşilor. Acestea se aflau în partea de la intrarea locuinţei, în *atrium*, şi se purtau pe drum în timpul procesiunilor funerare.

[5] Reate, în Sabinia, era municipiu. Acolo s-a născut bunicul lui Vespasianus, Petra.

[6] Centurionul era şeful unei centurii. *Centurio prior*, şeful unei centurii (din dreapta), comanda întreaga manipulă, fiindcă centuria era o subîmpărţire a manipulei, compusă din 100 soldaţi. Manipulul cuprindea două centurii. *Evocati* erau soldaţi veterani rechemaţi în serviciu, nu într-o mobilizare generală, ci invitaţi de un comandant căruia îi erau devotaţi. Ei erau mult mai bine trataţi.

[7] E vorba de lupta de la Pharsalus, unde a fost învins Pompei de Caesar, în anul 48 î.e.n.

[8] *Missio*, adică eliberarea din armată.

[9] *Coactiones argentarias factitavit*, îndeplinise funcţia de perceptor, un fel de încasator al sumelor plătite de toţi locuitorii imperiului.

[10] *Primipilaris* – centurionul comandant al primei centurii. Era gradul cel mai înalt la care puteau ajunge soldaţii de trupă. Şeful primei centurii era admis în consiliul de război şi el putea comanda mai multe cohorte. Să ne amintim că legiunea era împărţită în 10 cohorte, cohorta în 3 manipule şi manipulul în 2 centurii, aşa că legiunea avea 60 de centurii.

[11] *Sacramento solutum* – Liberat de obligaţia jurământului dat în faţa generalului, la intrarea în serviciu.

[12] *Publicum quadragessimae egit* – încasatorul tributului provincial de 2,50%, vama la drumuri.

[13] Vespasia Polla a dat familiei numele de Vespasianus. Obiceiul de a purta numele de familie al mamei în loc de al tatălui a început o dată cu imperiul, când divorţurile se înmulţiseră, încât a trebuit să se intervină prin legi speciale să le oprească, şi când un tată având 3-4 copii de la 3-4 soţii, copiii se deosebeau prin numele mamei. Polla e termenul popular în loc de Paula.

[14] Era un fel de guvernator al Romei, şi devine una din cele mai importante magistraturi în timpul imperiului.
[15] Nursiae, Nurcia – orăşel în Umbria.
[16] *Tribunus militium* – ofiţer superior în armată sub comanda comandantului suprem. În timpul imperiului, tribunii erau numiţi de senat, dar numai la propunerea şi din voinţa împăratului. Erau două categorii: unii *laticlavi*, din ordinul senatorial, şi alţii *angusticlavi*, din ordinul cavalerilor, un grad mai mic.
[17] *Praefectus castrorum* – cel care conducea taberele şi avea grijă să le construiască şi să le întărească.
[18] Senatorii erau împărţiţi în diferite clase după magistratura ocupată. Fratele Pollei fusese praetor.
[19] S-a născut în teritoriul sabinilor Spoletum în Umbria. Arborele genealogic al familiei Flavia era acesta: Flavius Petronius s-a căsătorit cu Tertulia şi a avut fiu pe Sabinus; Sabinus s-a căsătorit cu Vespasia Polla şi a avut copii pe Sabinus şi pe Vespasianus; Vespasianus s-a căsătorit cu Flavia Domitilla şi a avut fii pe Titus, Domitilla şi Domitianus.
[20] Cinci ani înainte de moartea lui Augustus. Augustus a murit în anul 14 e.n., deci Vespasianus s-a născut în anul 9 e.n. în Phalacrinus, la 18 noiembrie. Phalacrinus, sat aproape de Apenini, nu departe de Amatrice, pe via Rheti-Ascoli-Picenum.
[21] Cosa, un oraş important în Etruria.
[22] *Toga virilis* se îmbrăca la 17 ani. La această vârstă tinerii dezbrăcau *toga praetexta*.
[23] *Laticlava*, toga tivită cu purpură pe care o purtau senatorii; *angusticlava* o purtau cavalerii.
[24] Sclavul ce mergea înaintea patronului se numea *ante ambulo*.
[25] Quaestorul era magistratul care administra finanţele statului. Unii administrau tezaurul în Roma; alţii însoţeau pe guvernatorul unei provincii, cum a fost şi Vespasianus.
[26] Cyrene, oraş în Libia, aproape de mare, la est de Derna.
[27] Edilii erau magistraţi care se îngrijeau de paza oraşului: poliţia, comerţul, spectacolele.
[28] Praetorii se ocupau cu justiţia la Roma. Ei puteau să înlocuiască pe consuli în lipsa acestora. În timpul imperiului erau mulţi praetori şi aveau diferite funcţii în Roma şi afară.
[29] Expediţia în Germania a lui Caligula a fost, se pare, o ridicolă mascaradă. El, fiind comandantul armatei, s-a prefăcut că luptă cu germanii, în realitate erau soldaţi de ai săi, îmbrăcaţi ca germanii.
[30] Emilius Lepidus, rudă cu împăratul, şi Lentulus Getulicus guvernatorul Germaniei superioare, pe care-i invidia Vespasianus, din cauza meritelor lor militare şi a popularităţii lor.
[31] Condiţia latină – dreptul de cetăţenie pe care-l aveau latinii supuşi.
[32] Redobândirea unei cetăţenii prin judecată.

[33] Cu ajutorul lui Narcis, libertul lui Claudius, care avea putere discreţionară sub Claudius. El era duşmanul Agrippinei şi voia ca Claudius să nu lase moştenitor la tron pe Nero, fiul Agrippinei, ci pe Britannicus, fiul Messalinei. Nero, ajuns împărat, Narcis şi Britannicus sunt ucişi.

[34] *Legatus* era locţiitorul comandantului armatei. Guvernatorul Germaniei era atunci Galba, viitorul împărat.

[35] Vectes, azi Wight.

[36] Agrippina, a doua soţie a lui Claudius şi mama lui Nero.

[37] Provincia romană Africa, care cuprindea teritoriul actualei Tunisii, îi căzu la sorţi în anul 63 e.n.

[38] Hadrumetum, oraş în Tunisia.

[39] Cei care-l însoţeau se numeau *comites* – însoţitori, ofiţeri.

[40] Nero a făcut această călătorie ca artist.

[41] A fost ucis procuratorul roman Gessius Florus şi izgonit locotenentul consular din Siria, Gesticus Gallus. Unii spun că aici Suetonius se înşală, fiindcă Gessius Florus a fost învins, dar a reuşit să fugă.

[42] Fiul mai mare, Titus.

[43] Haruspicii erau de origine etruscă, care preziceau viitorul după măruntaiele victimelor şi alte indicii.

[44] Câinele era simbolul credinţei.

[45] Pe Muntele Carmel, în Palestina, era un sanctuar unde se prezicea viitorul. Era mult venerat de evrei, fiind socotit muntele „domnului", căci Carmel e numele muntelui şi al lui Dumnezeu.

[46] Iosephus Flavius, renumit istoric evreu. Protejat de Poppea, apără cauza evreilor pe lângă Nero. Fu unul din capii rezistenţei evreilor faţă de romani. Luat prizonier, vorbi despre Mesia, lăsând să se înţeleagă că acesta ar fi Vespasianus şi astfel îşi obţinu eliberarea. Rămase în armata romană ca interpret. Scrise istoria războiului evreiesc, pe care Suetonius n-a citit-o, după cum se vede.

[47] Bedriac, localitate lângă Cremona, unde Otho a fost învins de armata lui Vitellius.

[48] Moesia, ţinutul Serbiei şi Bulgariei de azi.

[49] Galba fusese ales împărat de legiunile din Spania; Vitellius, de cele din Germania; Otho, de praetorienii din Roma. Praetorienii erau garda împăratului sub comanda unui *praefectus praetorio*. Garda dispunea adesea de soarta imperiului, numind şi detronând pe împăraţi.

[50] Tiberius Alexandru, nepotul evreului Filone, literat şi filozof. Era unul din cei care persecutau pe creştini pe timpul lui Nero. Atunci era guvernator roman în Egipt.

[51] Licinius Mucianus, unul din cei mai mari comandanţi ai timpului. Exilat de Claudius, a fost numit de Nero guvernatorul Siriei. I se oferise coroana imperială, dar el a refuzat-o. Avea în Siria 9 legiuni. Tacitus spune că ar fi ţinut un discurs în favoarea lui Vespasianus a cărui concluzie era: *Me Vitellio ante pono, te mihi!* – (Mă opun lui Vitellius, ţie nu).

[52] Vologesus, regele parţilor. Parţii – popor din Asia ce se afla într-un continuu război cu romanii – învinseră pe Crassus şi Antonius. Învinşi de Augustus se răsculară sub Nero. În anul 226 e.n. fură supuşi de perşi.

[53] Conducători erau Licinius Mucianus şi Antonius Primus care învinseseră pe vitelliani (armata lui Vitellius) înainte de sosirea lui Vespasianus.

[54] Portul şi cheia Egiptului, adică Alexandria şi Pelusia, care dominau Delta Nilului.

[55] Serapis, zeu egiptean. Numele derivă din numele a două divinităţi egiptene: Osiris şi Apis – de unde Serapis.

[56] Tegea, o cetate în Arcadia, în centrul Peloponesului.

[57] S-a întors singur la Roma, în septembrie anul 70 e.n., când Mucianus îi consolidase autoritatea. Ar fi vrut să aştepte şi pe Titus, dar s-a temut de tânărul ambiţios Domitianus.

[58] Ierusalimul a căzut în septembrie, anul 70 e.n. Titus vine singur la Roma în iunie, anul 71 e.n. şi celebrează împreună cu Vespasianus intrarea triumfală.

[59] Censorul, ca judecător al moravurilor, putea să excludă pe senatori din ordinul senatorial, ca nedemni, lucru ce l-a făcut şi Vespasianus.

[60] La Ostia şi Puteoli erau două garnizoane marine.

[61] Această anecdotă arată spiritul de economie al lui Vespasianus. Suetonius însă exagerează totdeauna importanţa anecdotei şi a prezicerilor. Marinarii, ca de obicei, umblau şi înainte desculţi.

[62] Achaia, aşa numeau romanii Grecia, care în urma ultimei răscoale îşi pierde orice independenţă. Nero îi lăsase autonomia. Vespasianus o face provincie romană, o desparte de Tessalia şi o uneşte cu Macedonia.

[63] Lycia, regiune în Asia Mică. Claudius a transformat-o în provincie romană, împreună cu Galatia. Nero le-a redat autonomia.

[64] Rhodos, Bizantium şi Samum, cetăţi autonome şi aliate Romei.

[65] Pe greceşte, Thracia înseamnă muntoasă, aspră. Cilicia, provincie în Asia Mică (a fost provincie romană sub Tiberius. Caligula i-a redat autonomia).

[66] Comagena, regiune aproape de Cilicia şi Mesopotamia. Aici a domnit o ramură a familiei Seleucizilor. Ultimul rege a fost Antiochos IV.

[67] Ca o provincie romană, deci condusă de un guvernator roman şi supusă la toate impozitele.

[68] Cappadocia, partea de răsărit a Asiei Mici.

[69] Provinciile mici erau administrate de un guvernator din ordinul cavalerilor. Cele mai mari de un guvernator din ordinul senatorilor.

[70] Templul păcii [altarul păcii] era construit aproape de *forum transitorium*. Era împodobit cu obiecte de artă luate din diferite ţări şi vase din Ierusalim.

[71] Amfiteatrul flavian, numit apoi Colosseum. Cel mai mare monument al vechii Rome. Se păstrează aproape intact şi azi. A fost terminat şi inaugurat de Titus. Avea un diametru de 185 metri şi primea 87 000 spectatori.

[72] Centumviri erau ca număr 105, adică trei de fiecare trib. Erau 35 de triburi, împărţite în 10 grupe numite *concilia*. Asistau pe praetor în procesele patrimoniale, civile, nu şi în procesele penale.

[73] Puterea tribuniciană oferea împăraţilor inviolabilitatea şi dreptul de veto la orice act al vreunui magistrat.

[74] Se percheziţionau cei ce veneau să salute pe împărat.

[75] Demetrius Cinicul. Cinicii erau o şcoală filozofică (etică), întemeiată de Antistene la Atena în sec. IV î.e.n., ale cărei concepţii reflectau starea de spirit a păturilor democratice ruinate şi sărăcite de pe urma războiului peloponeziac. Ei dispreţuiau convenienţele şi ierarhia socială şi socoteau că baza fericirii şi virtuţii constă în independenţa faţă de condiţiile exterioare ale vieţii. Ei susţineau limitarea nevoilor şi revenirea la „starea naturală". Demetrius e originar din Attica. A trăit mult la Roma. Prieten cu Thrasea, victima lui Nero. Nero l-a exilat într-o insulă.

[76] Căsători pe fata lui Vitellius cu Valerius Asiaticus, guvernatorul Galliei Belgica.

[77] Helvidius Priscus, tânăr filozof stoic, a fost ginerele lui Thrasea stoicul, victima lui Nero. Era pentru libertatea republicană şi în contra autorităţii imperiale.

[78] Helvidius era praetor când Vespasianus veni la Roma ca împărat în anul 70 e.n.

[79] După cum era dată sentinţa, în numele consulilor, sub republică, sau al împăratului, în timpul imperiului, praetorii erau obligaţi să amintească în actele lor numele respectivilor.

[80] După cum se pun bureţii în apă ca să absoarbă, apoi se storc ca să iasă apa din ei.

[81] Proverb rămas şi la noi: lupul îşi schimbă părul, dar năravul ba.

[82] Patru miliarde de sesterţi.

[83] Senatorii trebuiau să aibă, după legea dată de Augustus, o avere de 1 000 000 sesterţi. Censorii controlau acest lucru. Vespasianus ajuta pe cei săraci, până ce ajungeau la suma legală.

[84] Era statuia colosală a lui Nero, înaltă de 33 m, lucrată de sculptorul grec Zenodorus şi aşezată în atriul casei de aur.

[85] Teatrul construit de Augustus în onoarea lui Marcellus (nepotul şi ginerele lui Augustus), mort în anul 23 î.e.n.

[86] Numite *acromata*, cuvânt grec care înseamnă vesel, glumeţ.

[87] Terphus, faimos cântăreţ cu lira, chemat la curtea lui Nero ca să-l înveţe arta lirei.

[88] Diodor, alt cântăreţ, pe care Nero îl purta cu el în lectică, în for sau în circ.

[89] Saturnalele se sărbătoreau între 17 şi 23 decembrie.

[90] La calendele lui martie se sărbătoreau Matronalia, un fel de carnaval al femeilor.

[91] Cybiosacten, un personaj istoric, un prinţ care credea că se trage din dinastia Seleucizilor. Cybiosacten pe greceşte înseamnă vânzător de peşte sărat.

[92] Procuratorii erau administratorii averii imperiale.

[93] Mestrius Florus era un prieten al marelui istoric Plutarh, care vorbeşte deseori în opera lui de pedanteria lui Florus.

[94] Mausoleul este un monument unde se înmormântează cineva. Numele îi vine de la Mausolus, satrapul Cariei, care a construit un monument celebru, prin mărimea lui.

[95] Junia Calvina sora lui Junius Silanus, strănepoată a lui Augustus, măritată cu un frate al lui Vitellius, exilată de Claudius şi rechemată de Nero la Roma.

[96] Cutilae, localitate între Reate şi Antrodoca, lângă lacul Contigliano. Erau izvoare reci, unde se făceau băi contra febrei.

[97] Palatul imperial era situat pe Palatin.

XI

TITUS VESPASIANUS AUGUSTUS

[1] Se numi Vespasianus pe când fratele său se numi Domitianus, după numele mamei sale Domitilla.

[2] S-a născut la 30 decembrie 41 e.n.

[3] Uciderea lui Caius Caligula, după cum se ştie, a avut loc în anul 41 e.n. Vezi mai sus la biografia lui, cap. LVIII.

[4] Un edificiu de băi cu şapte rânduri de coloane. Cel mai însemnat etaj este al lui Septimius Severus. E un edificiu foarte vechi.

[5] La curtea împăratului Claudius.

[6] Britannicus, fiul împăratului Claudius şi al Messalinei. Trebuia să urmeze la tron după Claudius. Dar Agrippina, a doua soţie a lui Claudius, l-a înlăturat, ca să vie la tron Nero, fiul ei. Nero, ajuns împărat, l-a otrăvit la o masă.

[7] Metoposcopie era prevestirea viitorului cuiva, după trăsăturile feţei.

[8] Narcisus era un libert al lui Claudius, cu autoritate de ministru. Fu asasinat prin intermediul Agrippinei, căci susţinea la tron pe Britannicus, nu pe fiul ei Nero. Vezi biografia lui Nero, cap. XXXIII.

[9] În palatul de pe Palatin.

[10] În cortegiul ce precede jocurile de circ se purtau în procesiuni pe lângă statuile zeilor şi cele ale împăratului şi ale oamenilor de seamă.

[11] Chirographia în greceşte înseamnă manuscris.

[12] Fratele său Domitianus îl acuză de fapt că el ar fi falsificat testamentul tatălui lor care l-a lăsat numai pe el să guverneze.

[13] În timpul liber se ocupa cu avocatura, apărând în puţine procese, dar destul de importante.

[14] Aricidia Tertulla Marcia, fiica lui M. Arrecino Clemens, praefectul praetorului sub Caligula; fratele său Marcus fu şeful praetorienilor sub Vespasianus şi condamnat la moarte de Domitianus (al cărui amic şi confident era) în urma unei calomnii a unui delator.

[15] Marcia Furnilla, fiica lui Marcus Furnius. Familia Furnius era în acel timp una din cele mai ilustre familii din Roma.

[16] Divorţurile erau permise din anul 231 î.e.n. Cu timpul se înmulţiseră mai ales pe vremea imperiului.

[17] Taricheas şi Gamala, oraşe în Iudeea, erau poziţii strategice pe lângă lacul Genisareth, aproape de actualul Samach.

[18] Este vorba despre tulburările produse de revolta lui Otho contra lui Galba.

[19] Ajunsese la Corint. Se zvonise că s-ar fi întors pentru regina Berenice, fiica lui Agrippa, regele Iudeei, măritată prima dată cu Irod, regele Caldeei, şi a doua oară cu Polemon, regele Ciliciei. Titus se îndrăgostise de ea, a adus-o la Roma şi voia să se căsătorească cu ea. Dar romanii opunându-se, căsătoria nu s-a mai realizat.

[20] Templul Venerei din Paphos, oraş în insula Cipru.

[21] *Imperator* era titlul care se da generalului victorios, fără vreo semnificaţie politică.

[22] Memphis, vechea capitală a Egiptului. Aproape de ruinele ei se ridică azi Cairo.

[23] Egiptenii adorau ca pe un zeu boul Apis, care avea anumite semne distincte.

[24] Diadema, un fel de coroană, împodobită cu aur şi pietre, ce se punea pe capul regelui. Aici e vorba de o coroană sacerdotală preoţească.

[25] Rhegium, oraş în Calabria, în sudul Italiei.

[26] Puteolis, Puzzole de azi.

[27] Sărbători triumful la anul 71 e.n., după căderea Ierusalimului şi terminarea războiului cu evreii. Exercită censura şi fu ales consul de şapte ori.

[28] Quaestorii, iniţial, se ocupau cu finanţele publice. Cu timpul, pe vremea împăraţilor, au mai primit şi alte însărcinări.

[29] Aulus Caecina, generalul lui Vitellius, învingător în lupta de la Bedriac, împotriva lui Otho, şi învins apoi de Antonius, generalul lui Vespasianus, în lupta de la Cremona. El trecuse de partea lui Vespasianus, dar pregătea o revoltă împotriva lui.

[30] Nu e vorba de impozite, ci chiar de darurile pe care supuşii le făceau principelui.

[31] Băile la romani erau foarte numeroase şi foarte luxoase şi serveau ca locuri de întâlnire. Cele mai renumite băi au fost ale lui Caracalla. Băile obişnuite aveau: cameră cu apă caldă, încălzită prin tuburi (*caldarium*), bazin cu apă rece (*frigidarium*) şi aer cald în *tepidarium*.

Thermele erau băi publice. Thermele lui Titus au fost clădite pe colina Esquilin. Aici s-a găsit vestitul grup al lui Laocoon. La început se numeau therme băile cu apă caldă. Mai târziu s-au numit therme toate clădirile care formau baia publică romană.

Pe timpul lui Augustus şi după Augustus, băile Romei erau de un lux nemaiîntâlnit. Pe lângă săli de tot felul de băi (calde, reci, cu aburi), erau săli de gimnastică, de întâlniri literare şi discuţii, biblioteci, galerii de

tablouri şi alte multe statui şi ornamente. Puteau să facă băi, exerciţii gimnastice, înot etc. circa 3 000 de persoane.

[32] Spectacol gratuit pentru popor. Serbarea a durat o sută de zile şi s-au ucis 9 000 animale sălbatice.

[33] Naumachie, cuvânt grecesc care înseamnă bătălie navală pe apă. Luptau două partide, cei din Corfu, cu cei din Corint. Lupta se da pe piaţa numită Navona, umplută cu apă, ca un enorm lac.

[34] Simpatia pentru gladiatorii traci.

[35] Vezuviul a izbucnit în anul 79 e.n. august 23 şi 24, acoperind cu lavă Herculanum şi Pompei. Acolo a murit Plinius cel Bătrân, naturalistul.

[36] Incendiul Romei în anul 80 e.n. Au ars Capitoliul, Pantheonul, băile lui Agrippa, biblioteca lui Augustus, teatrul lui Pompeius etc.

[37] Exprimarea lui Suetonius este vădit confuză şi nu se poate preciza la ce anume se referă termenul de „pierderi publice".

[38] În text e *praetorium*, dar aici înseamnă palat. La origine însemna ori cortul generalului, ori reşedinţa magistratului.

[39] *Delatores* erau cei care pârau pe alţii, ca să aibă ei avantaje sau erau plătiţi de împăraţi să spioneze.

[40] *Amandatores* erau cei care încurajau pe delatori şi doreau ca duşmanii lor personali să fie trimişi în exil.

[41] Sclavii erau bătuţi cu biciul; cei liberi erau bătuţi cu vergile.

[42] În insulele cele mai puţin ospitaliere ca Giara în Ciclade.

[43] *Pontificatum maximum* era treapta religioasă cea mai de sus.

[44] Probabil s-a gândit la un scandal de la curtea imperială sau poate prevestea ceva.

[45] Senatul nu se putea convoca din proprie iniţiativă. Era nevoie de intervenţia unui magistrat.

[46] Comemorarea împăratului defunct se făcea de două ori: o dată cu uşile închise, pentru familie, şi apoi cu uşile deschise, pentru public.

XII

TITUS FLAVIUS DOMITIANUS

[1] Numele de Domitianus i-a fost dat după acel al mamei sale Domitilla.

[2] S-a născut în anul 51 e.n., luna octombrie 22. Avea 30 de ani la moartea fratelui său Titus.

[3] Candidaţii la consulat, precum şi praetorii, censorii, edilii curùli, odată aleşi, până la intrarea efectivă în funcţie se numeau *consules designati*, sau *praetor designatus*. În acest timp ei puteau să aducă la cunoştinţa poporului felul şi normele ce le vor aplica în funcţia lor (*jus edicendi*). După ce

intrau în slujbă, în răstimp de 5 zile ei trebuiau să depună jurământul înaintea quaestorilor (*jurare in leges*).

[4] După cum se ştie, Roma era împărţită în 14 cartiere sau sectoare.

[5] *Malum Punicum*, un fel de rodie. După unii, un arbore, după alţii, un monument ar fi dat numele clădirii, al străzii sau al localităţii.

[6] Templul Minervei Flavia, protectoarea gintei Flavia, a fost construit de Domitianus şi închinat unui colegiu special de preoţi. Se afla probabil nu departe de răspântia celor patru fântâni.

[7] În anul 69 e.n. în timpul războiului civil dintre Vitellius şi Vespasianus, avu loc o luptă la Roma pe Capitoliu. Flavienii erau comandaţi de Sabinus, fratele lui Vespasianus, care muri în ciocnirea cu vitellienii, iar Capitoliul fu ars.

[8] Zeiţa Isis, zeiţă egipteană.

[9] Praetorul urban judeca procesele cetăţenilor Romei.

[10] Colegul cel mai apropiat era *praetor peregrinus*, care judeca procesele între străini.

[11] Gallia răzvrătită avea conducător pe Iulius Sabinus care trimite împotriva lui Mucianus o armată condusă de Petillius Cerialis; Domitianus încercă să convingă pe Petillius să-i dea lui comanda trupei, nu se ştie dacă pentru glorie sau dacă vroia să pregătească o răscoală împotriva tatălui şi fratelui. Germania ocupată de romani se împărţea în două: Germania superioară unde e Alsacia de azi şi împrejurimile ei şi Germania inferioară, la nord, unde e azi Olanda meridională şi Belgia vestică.

[12] În anul 70 e.n.

[13] Triumful avu loc în anul 71 e.n., după terminarea războiului cu evreii.

[14] Consulii ordinari erau aleşi pe un an şi îşi îndeplineau efectiv funcţia; consulii extraordinari erau aleşi pe câteva luni, săptămâni, zile chiar.

[15] Alanii, popor ce locuia în regiunea din estul Dunării. Atacară pe armeni şi invadară Imperiul roman.

[16] Tatăl său a murit în anul 79 e.n.

[17] Împăraţii defuncţi erau apoteozaţi şi consideraţi ca zei.

[18] Vibius Crispus, faimos delator pe timpul lui Nero şi al Flaviilor.

[19] Frază rămasă proverbială: „Nici musca nu se aude".

[20] Domitia era fiica lui Domitius Corbulo şi soţia lui Elius Lamia. Se căsători cu ea Domitianus, cu care avu un copil.

[21] Copilul s-a născut pe când Domitianus era împărat, nu consul. Probă este o epigramă a lui Martial. Este o greşeală a lui Suetonius sau a copiştilor.

[22] Augusta era titlul onorific ce se da soţiei împăratului.

[23] Amfiteatrul era Colosseum sau Colysseum; se numeşte aşa, fiindcă reprezenta ceva colosal, grandios, măreţ. Amfiteatrul acesta a fost început de Vespasianus după războiul cu iudeii şi terminat de Titus în anul 80 e.n. Servea pentru lupte de gladiatori şi vânătoare de animale sălbatice. Clădirea şi arena, care înseamnă nisip, erau foarte mari. Iată câteva date: circumferinţa exterioară a clădirii avea 524 m, iar lărgimea era de 188 m.

Suprafaţa arenei era de 83 pe 52 m. Avea patru etaje şi locuri pentru 87 000 persoane şi 20 000 în picioare, pe terasa care era deasupra scărilor. De el spunea un senator roman: cât va trăi Colysseum, va trăi Roma, cât va trăi Roma, va trăi întreaga lume.

[24] Vânătoare, adică se vânau, se ucideau animale sălbatice.

[25] Pe timpul imperiului, toţi magistraţii se îngrijeau de spectacole. Quaestorii nou aleşi dădeau aceste jocuri, care în viaţa romană ocupau un loc foarte important. Îndeosebi în circuri erau întreceri de curse cu bige şi quadrige (care trase de doi şi patru cai).

[26] Mettius Rufus a fost praefectul praetoriului sub Domitianus şi Nerva.

[27] Jocurile seculare aveau loc la 110 ani, fiindcă secolul avea 110 ani, după calendarul etruscilor.

[28] Augustus le sărbătorise solemn la 17 e.n. Sărbătoarea ţinuse trei zile, de la 31 mai până la 3 iunie, zi şi noapte. S-au desfăşurat ceremonii religioase, spectacole teatrale şi un cor de 54 băieţi şi fete a cântat Carmen Saeculare, scris cu această ocazie de Horatius. Domitianus urma să celebreze această sărbătoare la anul 93 e.n.; celebrând-o la anul 87 a anticipat cu 6 ani.

[29] Circurile erau asemănătoare hipodromurilor greceşti. Ele erau cele mai frecventate din toate spectacolele. De aceea, erau şi multe circuri: Circus Maximus, circul lui Flaminius, circul lui Sallustius, circul lui Nero, circul lui Domitianus, circul lui Hadrianus, circul lui Maxentius.

Circus Maximus era aşezat între Palatin şi Aventin. Circul putea să cuprindă în timpul spectacolelor, pe timpul lui Caesar, 150 000 spectatori. Claudius l-a mărit, încât puteau să încapă 250 000 spectatori. Iar mai târziu încăpeau 385 000 spectatori.

Avea forma unui dreptunghi lung de 640 m şi lat de 120 m. Era cu trei etaje. Împăratul şi senatorii aveau locuri stabilite dinainte. Pe lângă locurile împăratului, senatorilor şi cavalerilor, oficial destinate, poporul se aşeza în circ pe triburi. Fiecare trib ocupa anumite locuri.

Arena avea lungimea de 600 m şi lăţimea de 110 m.

[30] Cântăreţi din citeră şi voce.

[31] Cântăreţi pentru dansuri din mai multe instrumente, chirocitarişti.

[32] Cântăreţi numai din citeră.

[33] Junona era soţia lui Jupiter. Potrivit credinţelor romanilor, ea ocrotea familia şi căsătoria.

[34] *Toga graecania*, manta de purpură ca la greci. Era la romani un abuz în imitarea costumelor greceşti.

[35] Preoţi ai cultului lui Jupiter. Şeful lor era *Pontifex maximus*, cea mai mare autoritate religioasă.

[36] Pe Muntele Alban, în Latium, era un loc sfânt pentru populaţia latină.

[37] Serbările Minervei aveau loc între 19 şi 23 martie. În aceste 5 zile, şcolile aveau vacanţă. De aici şi denumirea *quinquatria*.

[38] Se sărbătorea întinderea Romei pe 7 înălţimi.

[39] Jupiter, păzitorul lui, fiindcă a salvat pe Domitianus în Capitoliu, atacat de Vitellius, la anul 68 e.n. Să nu se confunde cu cultul lui Jupiter Stator, protectorul statului roman.

[40] Nerva, succesorul lui Domitianus, termină forul început de predecesorul său.

[41] Circus Maximus construit de Tarquinius Superbul lângă Aventin, completat de Caesar şi terminat de Traianus.

[42] Sarmaţii ocupau o parte din sudul fostei Uniuni Sovietice şi se întindeau până la Dunăre.

[43] Oppius Sabinus, consul sub Domitianus. După consulat, fu trimis la hotarele Daciei. Surprins, dacii îl făcură prizonier şi îi tăiară capul. Armata lui fu distrusă. Domitianus chemă pe Agrippa din Britania.

[44] Cornelius Fuscus, unul din generalii timpului. Trimis de Domitianus împotriva lui Decebal, fu învins de acesta.

[45] Coroana de laur ca mulţumire lui Jupiter, pentru victorie.

[46] Lucius Antonius Saturninus, guvernatorul Germaniei superioare, s-a răzvrătit împotriva lui Domitianus. A fost învins de L. Appius Maximus Norbanus la anul 90 e.n.

[47] Mulţimea de barbari – germanii, care se uniseră cu Antonius.

[48] Erau diferite partide la spectacole şi fiecare îşi încuraja favoriţii ei. Jucătorii sau conducătorii de care aveau diferite culori ca simbol, după cum se îmbrăcau totdeauna: alb, roşu, verde, galben.

[49] Când se uneau două legiuni la un loc, era mai uşor să se ivească nemulţumiri, rebeliuni de soldaţi.

[50] Soldaţii îşi reluau toţi banii (solda, gratificaţii) depuşi.

[51] Centumvirii, un colegiu de 105 cetăţeni, împărţiţi în 10 concilia, asistau pe praetor în procese civile.

[52] *Reciperatores* sau *recuperatores* judecau cu praetorul procese.

[53] Pe Cecilius Rufinus, fiindcă-şi rispise în desfrâu moştenirea.

[54] Legea Scantinia contra pederastiei, care data încă din anul 227 î.e.n.

[55] Vechiul obicei era de a fi îngropate de vii.

[56] Legea Clodia propusă de tribunul plebei Q. Clodius (anul 218 î.e.n.) care interzicea senatorilor să facă comerţ.

[57] Paris, un pantomim, un actor dramatic renumit. Domitia împărăteasa era admiratoarea lui. Domitianus, de gelozie, îl ura.

[58] Hermogene din Tars, oraş în Cilicia, a fost un istoric grec.

[59] Erau două categorii de gladiatori: tracii şi mirmilonii, fiecare cu partizanii lor. Pe traci îi prefera Titus. Pe mirmiloni, Domitianus. Tracii aveau scutul rotund (*parma*), de aici au fost numiţi parmulari. Mirmilonii aveau un coif gallic cu creastă în formă de peşte. Gladiatorii se numeau după ţara de unde veneau sau după armele lor.

[60] Salvidienus Orfitus închiriase un local creştinilor; de aici a fost bănuit că se întrunea cu creştinii ce se adunau pentru conspiraţie. A fost ucis de Nero.

[61] Un alt Acilius Glabrio, consul sub Traianus.
[62] Aelius Lamia, primul soţ al împărătesei Domitia.
[63] Salvius Cocceianus, nepotul împăratului Otho.
[64] Metius Pomposianus, exilat în Corsica, apoi ucis de Domitianus. Vezi la biografia lui Vespasianus, cap. XIV.
[65] Mago şi Hannibal, nume ilustre în Cartagina.
[66] Iunius Rusticus aparţinea şcolii stoicilor.
[67] Scurtă comedie dată la sfârşitul spectacolului.
[68] Paris, fiul lui Priam, îndepărtat de la curte, era păstor. Atunci s-a îndrăgostit de Enone şi a răpit-o. După accea a lăsat-o, ca să se căsătorească cu Elena, răpită de la Menelaos. Era o aluzie la răpirea Domitiei de la Lamia.
[69] Flavius Sabinus, rudă de aproape cu Domitianus.
[70] *Tribunus laticlavus*, comandant superior din ordinul senatorial; aici e vorba de un oarecare Iulius Calvastrus.
[71] Arrecinus Clemens era fratele Arrecinei Tertula, soţia lui Titus, deci rudă de aproape cu Domitianus.
[72] Mulţi care n-aveau copii lăsau moştenitor pe împărat. Pentru asta, trebuia un testament, măcar oral. Domitianus vroia să smulgă moştenirea, după moartea cetăţeanului, cu testament fals.
[73] Evreii plăteau impozit, ca să-şi poată exercita cultul lor în libertate.
[74] Procuratorii erau agenţii fiscului imperial.
[75] E vorba de Flavius Sabinus.
[76] S-a dat o serbare în amfiteatru, ca să sărbătorească împăcarea cu soţia sa.
[77] Palfurius Sura, personaj echivoc, fără caracter. În timpul lui Neo lupta în circ. Din această cauză Vespasianus l-a exclus din senat. Sub Domitianus a fost agentul lui secret şi delator. După moartea lui Domitianus, senatul l-a condamnat la moarte.
[78] Statuile zeilor se aşezau în temple pe perne de mătase.
[79] Ianus, după mitologie, era fiul lui Apollo şi al Creusei. El s-a stabilit din timpuri imemorabile – spune legenda – pe pământul Italiei. Când zeul Saturn a fost gonit din Olimp de fiul său, a venit la Ianus care l-a primit foarte bine. Saturn, ca recunoştinţă, i-a dat puterea să vadă trecutul şi viitorul. Era reprezentat cu două feţe. Era sărbătorit la 1 ianuarie. Romanii îl considerau zeul casei care o apăra de nenorociri. Nu intra nici o nenorocire în casă, căci Janua – uşa casei, numită aşa de la Ianus – este închisă pentru rele şi deschisă pentru bucurii.

La Roma avea două temple în care se afla figura lui cu două feţe – *bifrons*.

[80] Septembrie, luna în care s-a suit pe tron, a numit-o Germanica, iar octombrie, luna în care s-a născut, a numit-o Domitiana.
[81] Chaldeii erau renumiţi ca magi, astrologi.
[82] *Trabea* era un fel de togă, cu o bandă de purpură pe margini. Era haina de festivităţi a cavalerilor.
[83] Piatră transparentă.

[84] Epaphroditus, libertul lui Nero. El îi dăduse pumnalul lui Nero să se sinucidă, ca să nu cadă în mâna oamenilor lui Galba, care l-ar fi torturat până la moarte. Deci, nu era vinovat. L-a pedepsit totuşi secretarul împăratului, care primea corespondenţa imperială, fiind şi şeful poliţiei secrete.

[85] Statuia triumfală a lui Domitianus, după triumful contra dacilor.

[86] La Praeneste, în Latium, era templul Fortunei, care prezicea întâmplările noului an.

[87] Parthenius, camerierul, unul din principalii conjuraţi.

[88] Stephanus, libertul Flaviei Domitilia, soţia creştină a lui Flavius Clemens, ucis de Domitianus. Stephanus, acuzat de nereguli băneşti, spera că omorându-l pe împărat va scăpa de proces.

[89] Clodianus era dintre soldaţii ce-au primit diferite distincţii. Ei puteau să obţină grade superioare. Purtau la coif un semn în formă de corn.

[90] Via Latina pleca din Campania şi se unea cu Via Appia la Cassinum. Domitianus a fost ucis la 18 septembrie 96 e.n.

[91] Iulia, nepoata lui Domitianus.

[92] Se retrăgea în vila lui de pe Muntele Alban.

[93] La Alexandria din Egipt, întemeiată de Alexandru cel Mare, al cărui nume îl poartă, era cea mai mare bibliotecă din vremea veche. Avea 500 000 papirusuri.

[94] Metius era un înfumurat, care se credea foarte frumos.

[95] Meri plantaţi de Matianus, amicul lui Augustus, care dădu numele lui acestui neam de mere.

[96] Iulia, care s-a căsătorit cu Flavius Sabinus.

[97] Trădătorii erau aruncaţi de pe stânca Tarpeia.

[98] Principii următori: Nerva, Traianus, Hadrianus, Antoninus Pius şi Marcus Aurelius, care au condus Imperiul roman de la 96 până la 180, într-o epocă de înflorire.

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Cuprins

Studiu introductiv / 5

I Caius Iulius Caesar / 29
II Caesar Octavianus Augustus / 67
III Tiberius Nero Caesar / 119
IV Caius Caesar Caligula / 155
V Tiberius Claudius Drusus / 185
VI Nero Claudius Caesar / 211
VII Servius Sulpicius Galba / 243
VIII Marcus Salvius Otho / 257
IX Aulus Vitellius / 265
X Titus Flavius Vespasianus / 277
XI Titus Vespasianus Augustus / 291
XII Titus Flavius Domitianus / 299

Arborele genealogic / 317
Note / 321

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

SINTEZE DOCUMENTE ESEURI

Adam, Ioan	*Oglinda și modelele*
Alecsandri, Vasile	*Istoria misiilor mele politice*
Barbu, Eugen	*Jurnal*
Cantemir, Dimitrie	*Sentenții*
Călinescu, George	*Principii de estetică*
Cubleșan, Constantin	*Clasici și moderni*
Firoiu, V.	*Din nou acasă... Convorbiri cu H. Coandă*
Florian, Mircea	*Experiența ca principiu de reconstrucție filosofică*
Gheorghiu, Virgil	Memorii I – Martorul Orei 25
Gheorghiu, Virgil	Ispita Libertății – Memorii II
Goci, Aureliu	*Geneza și structura poeziei românești în sec. XX*
Haret, Spiru	*Mecanica Socială*
Hobana, Ion	*Douăzeci de mii de pagini în căutarea lui Jules Verne*
Iorga, Nicolae	*Bizanț după Bizanț*
Lăzărescu, George	*Prezențe românești în Italia*
Loiseleur, Jules	*Doctrina secretă a Templierilor*
Manolescu, Nicolae	*Arca lui Noe. Eseu despre romanul românesc*
Miquel, Pierre	*Acest secol a avut o mie de ani*
Negulescu, P. P.	*Filozofia Renașterii (3 vol.)*
Pârvan, Vasile	*Dacia. Civilizațiile antice în țările carpato-danubiene*
Petrescu, Camil	*Teze și antiteze*
Petrescu, Camil	*Note zilnice*
Râpeanu, Valeriu	*Nicolae Iorga – 1940 - 1947* (vol. I)
Râpeanu, Valeriu	*Nicolae Iorga – 1940 - 1947* (vol. II)
Rebreanu, Ilderim	*Scrisori în umbra streangului*
Rebreanu, Tiberiu	Geneza romanului Pădurea spânzuraților
Soviany, Octavian	*Experiment și angajare ontologică*
Teodoreanu, Ionel	*Masa Umbrelor*
Tîrlea, Cătălin	*Politica literară și viceversa*
Vârgolici, Teodor	Istoricul societății scriitorilor români (1908 – 1948)
Vianu, Tudor	*Studii de filosofie și estetică. Dualismul artei*
Vianu, Tudor	Arta prozatorilor români

Comenzi:
Tel./Fax: 211.25.00
e-mail: comenzi@gramar.ro

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

B.C.U. "M. EMINESCU" IAŞI

14 RON 363605

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

SINTEZE
DOCUMENTE
ESEURI

Viețile Caesarilor, încheiată în anul 122 e.n., este opera care a rămas şi-l plasează pe C. Suetonius Tranquillus (C. 70 - C 150 e.n.) între istoricii romani de seamă. Ea cuprinde 12 biografii ale împăraților romani începând cu dictatorul Caesar şi continuând cu împărații următori, de la Augustus la Domitianus. Imparțial în expunere şi judecarea faptelor Suetonius furnizează cercetătorilor informații prețioase şi amănunte interesante asupra împăraților, instituțiilor şi vieții romane.
Prima ediție tipărită a *Vieții celor 12 Caesari* a apărut la Roma în 1470 după ce în evul mediu cunoscuse o largă răspândire în manuscris. În traducere românească, într-o limbă latinizată, a apărut la Braşov în 1867: C. Suetonius Tranquillus, *Viatia a XII imperatori* traducere din latina în limb'a Rumânesca... de G. I. Munteanu

din Prefață

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

ISBN 973-591-472-7
9 789735 914721